

Victor Popa
canonic

Institutiunile calvinesci

în biserica românească din Ardeleu,

fazele lor în trecut și valoarea în prezente.

Studiu istorico-canonic

de

Dr. Alesandru Grama,

canonic mitropolitan, profesor emerit de istoria bisericescă și dreptul
canonic la facultatea teologică din Blași.

Blași

Tipografia Seminarului archidieceșan.

1895.

Memoriei

Nemoriului Mitropolitu

VANCEA.

Printat la
Tipografia "Glasul
Munteniei"
Bucuresti

Prevorbire.

În ună studiū polemicū din 1893 avusēmū de cugetū a tracta și instituțiunile calvinescī din biserica romānescă din Ardelū. În scurtū timpū inse m'am convinsū, că este prea angustū cadrulū acelui studiū spre a pote tracta în elū o materie așa vastă și nouă. Mi am și propusū de atunci a o tracta în unū opū separatū.

Acēsta este originea scrierei de față, carea o lasū publiculū spre aprețiare.

Uniformitatea ortografiei, cu carea este edată, lasă unele și altele de doritū. Causa este, că manuscrisulū a fostū cu ortografia etimologică. Tipografia nu o a pututū eda de câtū cu ortografia academieī. În atari împrejurări a fostū mai cu nepotintă a păstra uniformitate deplină.

Blașiū, 22 Decembre n. 1895.

Autorulū.

Cuprinsul.

INTRODUCERE.

A.

Săborul mare.

I.

Urmele istorice, speciile, atribuțiunile de drept, alte cestiuni mai mici.

	pag.
Urmele istorice despre săborul mare	11.
Speciile săborului mare	17.
Atribuțiunile săborului mare înainte de s. Unire	20.
Atribuțiunile săborului mare după s. Unire	23.
Alte cestiuni mai mici	26.

II.

Synodus generalis ală Calviniloră din Ardélă în seclulă 16 și 17-lea.	
Cunoscințe istorice despre organizațiunea bisericei calvinesci	29.
Identitatea numirii latine a sinodului generală calvinesci din Ardélă cu a săborului mare românescă	31.
Bifurcațiunea sinodului generală calvinesci în sinodă din protopopi și din protopopi și preoți	32.
Identitatea atribuțiuniloră sinodului generală calvinesci cu ale săborului mare	34.
Concluziune.	38.

III.

Sinódele după dreptulă orientală din Pravilă.

Codicii de canóne folosiți în biserica românescă	40.
Întăia deosebire între sinódele orientale și săborul mare	42.
Alte deosebiri între sinódele orientale și săborul mare	47.

II.

Ierarchia din România și săborul mare din Ardélü.	pag. 49.
Autorul Zaconicului despre originea săborului mare	53.
Mărturisirile principilor calvini despre originea săborului mare	55.
Părerii false despre săborul mare	55.
Profesorului Dr. I. Crișanü și unü anonimü depre săborul mare Andreiü bar. de Șaguna despre săborul mare sub forma de sinodü diecesanü	56.
Dr. Gregoriü Silași și memorandumü Gherlanü din 1882 despre săborul mare	58.
Sinodulü electoralü dela 1850 despre săborul mare	61.
Sinodulü electoralü dela 1868 despre săborul mare	62.
	63.

IV.

Săborul mare din punctü de vedere canonicü.

Correctura istorică a săborului mare	66.
Correctura iuridică a săborului mare	67.
Laicii în săborul mare în trecutü și în presente și viitorü Scopulü principilor calvinesci cu introducerea săborului mare în biserica românească din Ardélü	71.
Desvoltarea săborului mare dela s. unire încöce	76.
Desvoltarea sinodului generalü calvinescü în Ardélü dela 1700 d. Chr. încöce	78.
	82.

B.

Săborul micü.

I.

Urmele istorice, modulü constituirii, timpulü loculü și atribuțiunile săborului micü.

Urmele istorice	89.
Modulü constituirii, timpulü, loculü ținerii și atribuțiunile săborului micü	93.

II.

Synodus partialis alü Calvinilorü din Ardélü.

Identitatea numirii latine a săborului micü românescü și a sinodului parțialü calvinescü din Ardélü	96.
---	-----

III.

pag.

Identitatea săborului micü românescü cu sinodulü parțialü calvinescü din Ardélü în privința timpului, locului ținerii și atribuțiunilor	97.
Conclusiune	100.

III.

Săborul micü în raportü cu legislațiunea bisericească resăritenă despre sinöde.

Mitropolitulü Șaguna despre săborul micü	101.
Dr. Gregoriü Silași despre săborul micü	103.
Petru Maiorü despre săborul micü	104.
Părerii false despre săborul micü. Dr. I. Crișanü	106.
Canoniculü dela Lugoșü Gavrilă Popü și unü anonimü despre săborul micü	108.

IV.

Săborul micü din punctü de vedere canonicü.

Correctura istorică a săborului micü	110.
Correctura juridică a săborului micü	112.
Laicii în săborul micü	113.
Sinodalitate și biserică sinodală	115.

C.

Jurații Scaunului și Titorii Mitropoliei.

I.

Jurații și Titorii în biserica românească și calvinescă din Ardélü.

Urmele istorice cari vorbescü numai despre jurații scaunului	121.
Urmele istorice cari vorbescü numai despre titorii mitropoliei	122.
Urme istorice comune cari vorbescü despre jurații și titorii	125.
Jurații și titorii suntä döue instituțiuni diverse	126.
Atribuțiunile de dreptü ale juraților scaunului	128.
Originea numirii de jurați	130.
Originea calvină a instituțiunii juraților scaunului	131.
Modulü transfusiunii instituțiunilor calvinesci în biserica românească	134.
Instituțiunea juraților din punctü de vedere canonicü în genere, și în specie alü Pravilei	135.

IV.

Numirea și atribuțiunile de dreptu ale titorilor	pag. 137.
Titorii nu luaă parte cu votu decisivă la săborulu mare .	139.
Părerii greșite despre atribuțiunile titorilor	140.
Originea instituțiunii titorilor	142.
Titorii din punctu de vedere canonică	145.

II.

Oficialii episcopesci și membrii consistoriului episcopescu după dreptulu orientalu din Pravilă.

Originea, numirea și desvoltarea oficialilor episcopesci din Pravilă	147.
Catalogulu și divisiunea oficialilor episcopesci în răsăritu	148.
Deosebirea întră oficialii episcopesci după Pravilă, și întră jurații scaunulu și titorii mitropoliei în biserica românească din Ardélü.	155.
Consistoriulu episcopescu după dreptulu bisericeii răsăritulu	156.

D.

Forurile protopopesci.

I.

Forurile protopopesci în biserica română din Ardélü.

Urme generali despre forurile protopopesci	163.
Urmele istorice despre modulü constituirii forurilor protopopesci în Ardélü .	171.
Corrolariu .	174.
Puterea forurilor protopopesci ordinariă sau delegată?	175.
Părererea dominantă despre originea forurilor protopopesci	178.
Canoniculu Gavrilă Popü dela Lugoșü despre forurile protopopesci .	180.
Mitropolitulu Șuluță despre originea forurilor protopopesci	181.
Sinodulu electoralü dela 1868 despre forurile protopopesci	182.
Conciliulu provincialü dela 1872 despre originea forurilor protopopesci	183.

II.

Forurile bisericesci de judecată și modulü constituirii lorü după dreptulu orientalu din Pravilă.

Forulu de întâia instanțü după Pravilă	184.
Modulü constituirii forulu episcopescu de instanța întâia după dreptulu din Pravilă	186.

V.

Modulü purcederii în tribunalulu episcopescu alü Pravilei	pag. 188.
Forurile de apelațiune după dreptulu bisericescu din Pravilă	189.
Esistataü și esistü foruri protopopesci în România, Moldova și Bucovina?	191.
Forurile protopopesci la celealalte popóre ținătoare de biserica răsăritulu	193.

III.

Forurile protopopesci calvinesci din Ardélü.

Esistenta forurilor protopopesci la calvinii din Ardélü în secululu 16 și 17 și asămănarea lorü cu cele românești	195.
Forurile protopopesci ale Românilorü și ale calvinilorü din Ardélü suntü forurile archidiaconali apusane din evulu de mijlocü	197.
Forurile protopopesci în biserica noastră din Ardélü au trecutü mai prin aceleași fase ca și cele archidiaconali în biserica apusulu	198.
Forurile protopopesci din punctu de vedere canonicu	200.
Laicii în forurile protopopesci de judecată	202.
Forurile protopopesci la calvinii din Ardélü în timpulü de față	203.

E.

Puterea ierarhică a protopopilorü.

I.

Puterea ierarhică a protopopilorü românești din Ardélü pe timpurile principilorü calvinesci.	
Puterea ierarhică de regimü a protopopilorü după Pravilă	208.
Modulü constituirii protopopilorü după Pravilă .	213.
Puterea ierarhică a protopopilorü românești din Ardélü pre timpulü principilorü calvinesci .	214.
Drepturile jurisdicționali ale protopopilorü românești din Ardélü de pre timpurile principilorü calvinesci, cari n'au temeii canonicü din Pravilă, suntü drepturi episcopesci	220.
Drepturile episcopesci ale protopopilorü românești din Ardélü din timpulü principilorü calvinesci suntü identice cu ale protopopilorü calvinesci de atunci	225.
Puterea ierarhică a protopopilorü românești și calvinesci din Ardélü asemenată cu a archidiaconilorü latinii din evulu mediü	228.

	pag.
Petru Maiorü despre puterea ierarhică a protopopilorö românesçi din Ardélü	231.
Desvoltarea puterii ierarhice a protopopilorö românesçi și calvinesçi din Ardélü dela s. unire până astăzi	234.
Introducerea mai multorö clase de protopopi în biserica nöstră	237.
Opusețiunea protopopilorö făcută nesuințelorö episcopilorö de a li reduce puterea ierarhică între marginile Pravilei	241.

F.

Suprimarea episcopatelorö sufragane și nimicirea puterii archieresci.

I.

Suprimarea episcopatelorö sufragane.

Motivulü suprimării episcopatelorö românesçi sufragane	247.
Episcopatele sufragane românesçi din Ardélü nu s'au stinsu din cauza miseriei	248.
Timoteü Cipariü despre episcopatele sufragane Mitropolitului Belgradului	252.
Episcopatele sufragane, despre cari avemö urme istorice sigure	253.
Episcopatele sufragane, a carorö esistența nu este deajunsü doveditü	258.
Episcopiile sufragane, despre cari avemö doveði, că probabilü n'au esistatü nici odatä, äindüca documentele sunä probabilü despre altü episcopatü	259.
Episcopiile, cari n'au fostü de câü mănăstiri cälugăresçi	262.

II.

Nimicirea puterii archieresci a mitropolitului.

Supunerea puterii archieresci säborului mare	265.
Restrângerea puterii archieresci a mitropolitului nostru prin consistoriulü titorilorö și alü juraților	271.
Restrângerea puterii archieresci a mitropolitului nostru prin lărgirea puterii ierarhice a protopopilorö	273.
Nimicirea deplină a puterii archieresci a mitropolitului nostru prin supunerea la superintendentele calvinü și la sinodulü generalü calvinescü	275.
Puterea archierescă dela s. unire încöce la Românü și calvinü	277.

G.

Modulü alegerii mitropolitului.

I.

Modulü alegerii mitropolitului românescü din Ardélü înainte și dupä s. Unire.

Urme istorice despre modulü alegerii mitropolitului dinainte de s. unire	282.
Luat'au înainte de s. unire laicii parte la alegerea mitropolitului	286.
Urmele istorice despre modulü alegerii mitropolitului din timpulü de dupä s. unire.	289.
Persönele cu votü la alegerea episcopului säu mitropolitului dupä s. unire	292.
Alte formalități observate la alegere dupä s. unire	294.
Influința episcopilorö sufragani de Orade, Lugoșü și Gherla la constituirea mitropolitului	296.
Luat'au laicii parte dupä s. unire la alegerea episcopului säu mitropolitului?	298.

II.

Modulü alegerii superintendentelü calvinescü din Ardélü în seculü alü 16-lea și 17-lea.

Modulü alegerii superintendentelü calvinescü din Ardélü în seculü alü 16-lea și 17-lea	304.
Legislațiunea bisericescă și civilă din Ardélü cu privire la alegerea superintendentelü calvinescü în vöculü 16 și 17-lea	305.
Cari membrii ai clerului aveaü votü la alegerea superintendentelü	307.
Luat'au înainte de s. unire laicii calvinü din Ardélü parte la alegerea superintendentelü?	307.
Asäménarea întrö modulü alegerii superintendentelü calvinescü și mitropolitului românescü din Ardélü în periöda calvină	309.

III.

Modulü constituirii episcopilorö și mitropolitilorö dupä dreptulü rösäritenü alü Pravilei.

Principiulü anticü la constituirea episcopilorö	309.
Canönele din Pravilä cu privire la constituirea episcopilorö	313.

Mitropolitul Șaguna despre legislațiunea Pravilei cu privire la alegerile episcopilor	pag. 321.
Modul de purcedere a sinodului arhieresc la alegerea episcopilor	323.
Amestecul împăraților la alegerea episcopilor în resărită	324.
Esistat'a în resărită ver odată datina, ca clerul diocesană singur să alegă pre episcop ?	327.
Modul alegerii capilor bisericesci la cealaltă orientă uniți cu Roma	329.
Cum se constituia episcopii în România în timpurile vechi, și cum în timpul de față	330.
Modul constituirii episcopilor la cealalte popóre, ce se țin de biserica resăritului	332.
Modul alegerii mitropolitului nostru comparat cu modul antic al alegerii episcopilor, cu legislațiunea Pravilei, și cu modul alegerii episcopilor la popórele orientale în timpul de față	333.
Ierarchia din România față cu modul alegerii mitropolitului nostru	336.
Cum se întâmplă constituirile episcopilor în Ardeal înaintea de perioda calvină ?	340.
Antoriul Zaconicului despre modul alegerii mitropolitului nostru	343.

IV.

Modul alegerii mitropolitului din punct de vedere canonic	
Pot lua de aci încolo laici parte la alegerea mitropolitului ?	347.
Participarea clerului la alegerea mitropolitului și a episcopilor	351.
Câteva lineamente pentru un eventuală regulament al constituirii mitropolitului cu concursul clerului și al poporului	354.
Desvoltarea modului de alegere a mitropolitului nostru dela s. unire încóce	357.
Desvoltarea modului alegerii superintendentului calvinesc din Ardeal dela s. unire încóce	364.

H.

Notariul săborului.

Notariul săborului.	
Urme istorice despre notariul săborului mare	pag. 371.
Numirile: logofetă, secretari și notari al clerului se folosesc pentru oficiul notariului săborului mare	374.
Atribuțiunile de drept ale notariului săborului mare	376.
Alte cestiuni cu privire la notariul săborului mare	378.
Identitatea numirii latine și a atribuțiunilor notariului săborului mare sau generală din biserica românească din Ardeal cu a notariului generală din biserica calvinescă din Ardeal	380.
Ce erau notarii după Pravilă și praca bisericii cesăritului ?	383.

I.

Suprimarea vieții călugăresci.

Suprimarea vieții călugăresci.	
Ideile calvine despre viața calugărescă	389.
În teritoriul mitropoliei Belgradului pre timpul, când s'a început domnia calvină asupra bisericii românești, erau monastiri și călugări	390.
Mănăstirile din Ardeal cari mai există și astăzi, și despre cari au rămas numai urme	394.
Dispozițiile dietei Ardealului cu privire la suprimare vieții calugăresci în România	396.
Objecțiunea, ce s'ar pute face cu esistența mănăstirii Belgradului pre timpul principilor calvinesci	400.
Retnvierea vieții calugăresci în România din Ardeal după încetarea supremației calvine	401.

L.

Calvinirea sfințelor taine.

Calvinirea sfințelor taine.	
Calvinirea numărului și naturii sfințelor taine	407.
Calvinirea sacramentului botezului	410.
Calvinirea sfințului mir	411.

Calvinirea sîntei cuminecături	pag. 412.
Calvinirea sîntei mărturisiri, a maslului și a chirotoniei	416.
Calvinirea tainei căsătoriei	418.

M.

Instituțiuni diverse.

Instituțiuni diverse.

Calvinirea cultului sfinților	427.
Calvinirea cultului icónelor	429.
A doua căsătorie a preoților	431.
Visitațiunea generală a mitropolitului	435.
Calvinirea sîntei Liturgii	438.
Calvinirea înmormîntărilor	440.

ADAUSULŪ I.

Dreptul public și organizațiunea bisericii românești din Ardeal pre timpurile supremației calvine.

A.

Organele potestății supreme bisericesci.	447.
--	------

B.

Organele administrative bisericesci.

I.

Organele administrative centrale supuse săborului mare	448
--	-----

II.

Organele administrative din provinciă supuse săborului mare	452.
---	------

C.

Judicatura bisericescă.	458.
---------------------------------	------

Concluziune	460.
-----------------------	------

ADAUSULŪ II.

Privire critică preste ideile și literatura referitoare la instituțiunile noastre bisericesci dela 1700 până astăzi.	465.
--	------

Introducere.

Câmpul, pe care pășim cu scrierea acésta, este până acum mai cu totul neumblat. Neghina a crescut în el atît de des, cît numai rumpendu-o pașu de pașu ne putem face drum prin el și culege de pe el ródele adevérului.

Mult s'a vorbit și scris la noi despre vechile noastre aședăminte bisericesci, dintre cari despre unele ne-au rămas numai nisce urme istorice slabe, éra altele le mai avem și astăzi.

Tóte aședămintele aceste însă nu fură încă până acum mai de loc studiate și lămurite nici în originea, nici în natura lor. Putem să dicem, că din punctul acesta de vedere încă nu au mai nici o literatură.

Paguba, ce ne-o a pricinuit și ne-o pricinuesce scăderea acésta, a fost, putem dice, însemnată. Căci mai întăiu, ce atinge trecutul, în mersul dezvoltării noastre bisericesci a produs o nesiguritate și o confuziune păgubitoare. Necunoscînd natura și originea multora din aședămintele noastre bisericesci, în programul nostru de acțiune n'am putut deosebi deplin nici când, ceea ce este conform conștiinței noastre publice despre biserică, de ceea ce este împotriva acelei conștiințe. Mai departe neorientă în natura aședămintelor bisericesci și în originea lor nu odată am cădut în un amestec naiv și bizar al instituțiunilor bisericesci, așa cît în acte istorice ni-s'a întimplat, de eram în credința, că ne luptăm pentru o instituțiune resăritenă, care în faptă însă era apusană, și sub pretextul, că respingem o instituțiune apusană, respingem instituțiuni curate resăritene. Totu asemenea ne însuflețim pentru instituțiuni bisericesci, cari nu erau rezultatul dezvoltării spontanee a bisericii noastre în conformitate cu principiile profesate dela încreștinarea noastră, ci chiar dimpo-

trivă erau instituțiunii virite în biserica noastră de străini cu planul străin de scopul, ce trebuia să-lu aibă biserica românească. Era virfă la toate le-a pusă împrejurarea, că în urma nesiguranței și confuziunii acesteia nu odată am greșit tare de o parte în prețuirea prea puțină a bărbaților nostri în adevăr merități pentru dezvoltarea instituțiilor noastre bisericesci, era de alta în prețuirea prea mare a celor conduși mai mult de veleități și convențe față cu ce era popular, ca să nu mai amintim, cum nu odată instituțiunii salutare, practice, și chiar pentru aceea de valoare, au ajuns la noi odioase, pe când de altă parte și-au câștigat simpatia noastră instituțiunii mai fără de nici o valoare morală.

Toate aceste sunt apoi pricina, că mersul dezvoltării noastre bisericesci în unele privințe este și în prezente încet, nesigur, confuz, oscilatoriu între adevăr și falsitate, câte odată împedecată de elementele cumpătate, câte odată de cele esalate, fără program definit, fără axiome ridicate preste ori ce îndoală, ceea ce apoi face cu puțință ivirea ideilor și a planurilor și celor mai radicale și negenate, și totuși cu speranță de triumf.

* * *

Între toate bisericile din răsărită nici una nu are un trecut așa variat și întrerupt în cursul său ca biserica românească de sub coróna Sfântului Ștefan. Ritul grecesc și multe instituțiuni antice orientale ne arată cu siguritate cel puțin atâta, că în timpurile, din cari nu avem mai nici o urmă despre viața ei, ea a fost în legătură cu biserica răsăritului, și de spiritul acestei biserici a fost pătunsă și ea. A venit după aceea epoca domnirii calvinesci. Pe timpurile aceste și dacă biserica răsăritului preste tot n'ar fi căzut în stagnarea, letargia și amortela aceea, ce o caracterizează astăzi, biserica românească de sub coróna Sfântului Ștefan nu ar fi putut face nici un progres, fiind că și-a pierdut cu totul independența canonică, și a ajuns supusă unei biserici de altă credință, bisericii calvinesci. Perioada acesta a fi-nută mai un véc și jumătate. Presiunea făcută asupra bisericii românești din partea Calvinilor în perioada acesta destul de lungă, ca să-și asimileze pe încetul întregul spiritul calvinesc în instituțiuni și în credință, a fost, putem să dicem, foarte intensivă, era de altă parte puterea de rezistență a bisericii românești aproape nulă. Chiar pentru aceea însă este destul de stringentă deducțiunea, că biserica românească în urma unei presiuni așa în-

delungate, când a scăpat de sub presiunea acesta, n'a scăpat decât infectată, dacă nu încărcată de instituțiuni calvinesci.

Împrejurarea acesta, credem, că justifică de ajuns de o cam dată numai din punct de vedere istoric un studiu și o cercetare amănunțită asupra instituțiilor calvinesci din biserica românească.

* * *

Perioadei calvinesci a bisericii românești i-a pus capetă sfânta unire cu biserica Romei întimplată la 1700 d. Chr.

Prin sfânta unire însă biserica românească a intrat în atingere cu biserica catolică a apusului, carea făcuse progrese de totu mari în timpul cel lung, până când biserica românească mai întâi stagnase dimpreună cu totă biserica răsăritului, era mai târziu ajunsă sub despotismul calvinesc. Contactul ei însă cu biserica catolică a apusului n'a fost contactul stors și forțat, ca în perioada calvinescă cu calvinismul, ci a fost contactul delicat și grațios, ce isvorește din unitatea credinței. De unde de sine a urmat, că din contactul acesta nici pe departe n'a putut ieși biserica noastră încărcată de instituțiuni apusene și poate străine de spiritul ei, cum a trebuit să iese încărcată de instituțiuni calvinesci din perioada contactului cu calvinii. Căci preste tot alte urmări are legătura produsă de caritatea născută din unitatea credinței și altele cea produsă de forță. Prin cea dintâi se transplantă instituțiunile în mod spontan, fiind că se simte și numai când și unde și încât se simte lipsa lor. Prin cea din urmă însă, neesistându alt regulator decât forța, se transplantă instituțiunile fără de nici o considerare la necesitate.

Presiunea îndelungată însă și intensivă chiar și în natură are urmarea, că obiectul presionat încă câtva după încetarea presiunii își mai conservă forma primită în urma presiunii. Și analog stă lucrul și în viața socială. Instituțiunile intrate în un corp social în urma unei presiuni îndelungate și intensive din afară pe încetul se aclimatizează în corpul social, cât ele nici după încetarea presiunii nu per. În urma legii acesteia a istoriei s'a întimplat în biserica noastră, de și după încetarea despotismului calvinesc, și după schimbarea radicală a împrejurărilor ei prin sfânta unire, multe din instituțiunile calvinesci n'au încetat în biserica noastră nici după

s. Unire, și unele din ele ca și concroscute cu biserica noastră au rămasă până în ziua de astăzi.

Este împrejurarea acesta unu alu doilea motivu, ce justifică unu studiū și o cercetare ori câtū de adâncă asupra instituțiunilor calvinesci din biserica noastră, și încă acum o justifică din punctu de vedere nu numai istoricū, ci și actualū juridicū.

* * *

Contactulū anticū firescū alū bisericeī romānesceī din Ardélū cu biserica răsăritulū, contactulū forțatū de mai târziu cu biserica calvină din Ardélū, și în urmă contactulū plinū de iubire cu biserica apusului dela s. unire încóce, arată, cumcă în totū răsăritulū dórá singurā biserica romānescă de sub coróna Sfintulū Ștefanū a fostū în o atingere așa aprópe cu tóte cele trei biserici mari ale creștinismulū, cu catolicismulū apusanū, cu ortodoxismulū anticū răsăritenū și cu protestantismulū modernū. De unde în tótă ființa ei aū trebuitū să rămână urme de ale atingerii acesteia.

Valórea internă a urmelorū acestora însă nu este de o potrivă. Căci pe cândū cele ce le-a lăsatū anticulū ortodoxismū răsăritenū și catolicismulū apusanū, ca omogene cu însă-și firea antică a bisericeī noastre, n'aū alteratū esența ei întru nimicū, pe atunci cele ce le-a lăsatū protestantismulū sub forma calvină, în cea mai mare parte aū fostū străine de totū spiritulū domnitoriū și caracteristicū din biserica noastră. Cele dintăiū aū perfecționat'o, cele din urmă aū denaturat'o. Cele dintăiū s'aū asimilatū ușorū cu natura bisericeī noastre, cele din urmă aū rămasū până în ziua de astăzi unū ce esoticū în biserica noastră. Cele dintăiū nu aū lipsă de acomodare și reformă principială, pe cândū cele din urmă pretindū o atare acomodare și reformă, ca să nu conturbe armonia generală în biserică.

Étă alū treilea motivū, care justifică o selecțiune a instituțiunilor calvinesci din biserica noastră și unū studiū și o cercetare detaiată asupra lorū, ceea ce nu póte să nu producă lumină spre a ne puté mai bine orienta în prelucrarea programulū de acțiune pentru viitoriū.

* * *

Până la sfinta unire întimplată la 1700 d. Chr. și chiarū și după s. unire câtva timpū istoria bisericeī romānesceī din țările corónei Sfintulū Ștefanū este destulū de întunecată. Cunóscemū

în trăsăturī generale nevoințele calvinesci de a calvini biserica romānescă. Ne lipsește însă și póte ne va lipsi pentru totdeauna cunoștința detaiată despre procesulū treptatū alū nevoințelor acestora, despre începutulū lorū și punctulū lorū de culminațiune, și despre rezultatulū lorū în toți ramii vieței bisericesce a poporului nostru. Clerulū romānescū, copleșitū de ignoranță, lipsitū de ori ce idealū și netrecutū prin școlă de luptă a clerulū apusanū, n'a fostū capabilū, să opună nevoințelorū calvinesci nici cea mai mică resistință, ci fără a simți în sine palpațiunile unei ambițiunii nobile, a trecutū pe sub tóte furcile caudine ridicate de Calvinī. Perioda calvinismulū n'a fostū pentru biserica noastră o periodă de luptă, ci a fostū pentru Calvinī o periodă de triumfū neîntreruptū asupra bisericeī noastre, unū triumfū fără glorie, căci l'aū seceratū și ei fără lupte.

Aci este apoi pricina, de istoria bisericeī romānesceī din totū timpulū acesta este așa de întunecată. Istoria o forméză conflictulū, lupta ideilorū și a intereselorū de totū soiulū. Unde nu e conflictū și luptă, acolo nu e istorie. Nu putemū dară aștepta, să avemū o istorie limpețită și luminată din timpulū, cândū biserica noastră n'a purtatū nici o luptă. Dacă biserica romānescă s'ar fi opusū cu demnitate și bărbăție atacurilorū calvinesci spre a o denatura, dacă ar fi purtatū o luptă pe viață și mórte împotriva atacurilorū acestora, atunci chiarū și dacă ar fi cădūtū în luptă, totuși amū avé astăzi o istorie destulū de frumoasă a acelorū timpuri, și urmele, ce le-a lăsatū calvinismulū în biserica noastră, ie-amū puté cunoșce și studia ușorū. Cartagena a cădūtū, însă a cădūtū cu glorie, și pentru aceea astăzi ne e mai cunoscută istoria Cartagenei decâtū a bisericeī noastre din epoca despotismulū calvinū.

Fiindū că acesta însă nu s'a întimplatū, studiulū urmelorū calvinesci în biserica romānescă devine fórtē îngreunată din cauza puținătății simțite a datelorū istorice, cari deși nu ne lipsescū cu totulū, suntū însă totuși puținē pentru unū studiū, care singurū din ele voesce să ajungă la rezultate sigure.

* * *

Pe lângă tótă puținătatea datelorū istorice însă totuși nu putemū dice, că ne este chiarū cu neputință a urmări pe altă cale influința calvinismulū asupra instituțiunilorū bisericeī romānesceī. Nu o putemū acesta dice, fiindū că ne rămâne totuși o altă cale

destul de sigură, pe care putem ajunge la rezultate destul de frumoase, dacă numai vom ști să mergem pe ea. Și calea aceasta este calea comparației instituțiilor noastre bisericesti de o parte cu ale bisericii răsăritului, de altă parte cu ale bisericii calvine din Ardeal în veacul al 16-lea și 17-lea. Făcându-o această cu una fiecărui care instituție din biserica noastră, dacă de o parte vom putea enunța cu siguranță ca rezultat, că acea instituție este străină de tot dreptul bisericesc răsăritenesc, practicat și în celelalte țări locuite de Români, de altă parte identitatea ei cu o asemenea instituție a bisericii calvine din Ardeal din veacurile amintite va fi evidentă, atunci credem, că nu fără temei vom putea deduce, că acea instituție s'a născut în biserica noastră sub influența calvinismului, deși poate că ne lipsesc datele cu privire la timpul și modul introducerii ei în biserica românească.

Acesta va fi dară metoda, ce-lu vom urma în studiul de față. Cum că un atare metodă din firea lui nu poate fi ușor de urmat, credem, că se poate vedea ușor. Căci mai întâi se poate o cunoștință aprofundată a dreptului bisericii răsăritene și cu deosebire a instituțiilor bisericesti din celelalte țări locuite de Români, ceea ce nu este un lucru ușor, după ce e cunoscut, cât de săracă e literatura noastră cu privire la obiectul acesta și în celelalte țări locuite de Români. ¹⁾ De altă parte se poate o asemenea cunoștință a dreptului bisericii calvine din Ardeal din secolul al 16-lea și al 17-lea și șeptesprezecelea, când biserica românească din Ardeal a stat sub influența calvinismului. Acesta însă este și mai greu, și încă din motivele următoare.

Biserica calvinească din Ardeal, când s'a ivit mai întâi, nu s'a ivit ca o societate bisericescă provădită cu toate instituțiile de lipsă, însă deduse din principiile ei fundamentale de credință. Ci chiar împotriva ea încă și-a dezvoltat instituțiile numai pe încetul, căci de-odată nici ea n'a fost capabilă a-și crea instituții congeniale și conforme spiritului său. Lungă timp ea n'a fost deplină conștientă de aceea, că cu ce instituții trebuie să fie provădită, ca să poată dice, că s'a organizat întru toate în

¹⁾ În sinul bisericii gr. orientale românești nu ne este cunoscut ceva opă juridico-canonice de valoare afară de Compendiul de dreptul canonic de Șaguna și încă vre-o câteva scrieri mai mici ale lui, cari pe lângă aceea, că sunt foarte neperfecte, în multe privințe sunt și arbitrare, era din România unu: „Cursă de dreptă bisericescă“ tradusă foarte rău de pe limba rusă de Silvestru Bălănescu Episcopul Hușilor.

conformitate cu principiile sale de credință, așa câtă întreagă organizațiunea să-i fie o aplicare practică, fidelă și consecventă a principiilor ei teoretice de credință. De unde însă dela sine urmează, că influența calvinismului asupra instituțiilor bisericii românești este de a se căuta paralel cu dezvoltarea instituțiilor calvinești.

Această împrejurare însă îngreunează metoda scrutară de tot tare, fiind că de o parte pașă de pașă trebuie urmărită evoluțiunea instituțiilor calvinești în cei doi secolii amintiți, de altă parte, după ce secolii aceștia sunt secolii evoluției primordiale ale bisericii calvinești, urmează dela sine, că în privința istorică acești doi secolii ai bisericii calvinești sunt mai puțin lămuriti și limpediți.

Greutățile aceste inevitabile în metoda noastră trebuie să ne impună ore care rezervă în enunțarea rezultatelor și o modestie ore care în aranjarea deducțiilor.

Sperăm însă, că Dumnezeu va lăsa, ca după noi să vină alții, cari dispunându de mijloace mai multe ca noi, să poată revărsa mai multă lumină în drumul acesta greu de umblat. Noi ne vom mulțami cu aceea, că am făcut o încercare modestă, ca să nu dăcem timidă, de a arunca puțină lumină peste cestiunea această atât de întunecată, carea însă chiar pentru aceea multă a contribuit la confuziunea aceea de idei sinistre cu privire la instituțiile noastre bisericesti, ce în parte mai există și astăzi.

* * *

Vom considera deci urmându metoda indicată pe rând instituțiile noastre bisericesti, în cari după scrutări serioase am ajuns la convingerea, că s'a născut sub influența calvinismului. Cetitorii binevoitori vor judeca, întru câtă convingerea noastră este basată ori nu.

* * *

Pe lângă aceea în decursul studiului vom trebui să supunem unei aplețări și critice drepte și păreri, cari s'a ivit în mijlocul nostru cu privire la una sau alta din instituțiile, cu cari ne vom ocupa. Resultatul aplețării și alu criticii îl vom spune cu totă francheț și sinceritatea fără nici o considerare că cine este autorul părerii respective. Cetitorii noștri apoi la rindul lor vor ști aduce judecata dreptă atâtă asupra aceluor păreri, câtă și asupra aplețării și criticii noastre, și pre lângă aceea li-se-va da ocaziune să aște, câtă de puțină competență au

fostu unii dintre aceia, cari — altcumu cu cugetu curatu — au enunțiatu una sau alta din pãrerile diverse cu privire la instituțiunii bisericești de ale noastre.

Aprețiarile și critica noastră va fi atât din punctu de vedere curatu istoricu, câtu și din punctu de vedere juridico-canonicu. Din punctulu cestu din urmă de vedere îndreptariulu și măsura ne va fi dreptulu bisericescu răsăritenu cuprinsu în Pravilă și Pidalionu, cari suntu codici de legi în limba română, și după aceea în alte opuri, cari tracteză dreptulu bisericești orientale. Din aceste se va vede, câtu de departe de principiile Pravilei și preste totu a bisericești răsăritulu stau destule idei și dorințe, ce sau ivitu la unii și alții în biserica noastră și încă se mai ivescu și astăzi. Chiaru pentru aceea sperăm, că studiulu de față va pote fi consideratu și de o apologie a principiilor Pravilei față cu aceia, cari altcum în bună credință, însă totuși în ideile și dorințele lor tare s'au depărtatu și se departă de ele.

A.

Săborulu mare.

I.

Urmele istorice, speciile, atribuțiunile de drept, alte cestiuni mai mici.

Instituțiunea noastră bisericăscă, carea mai desu se amintesce atată în actele dinainte de S. Unire, câtu și în cele de după S. Unire, este instituțiunea *Săborulu mare*, o adunare a clerului din totă țara.

* * *

Urmele istorice despre săborulu mare. Înainte de ce amu intra în studiulu instituțiunii acesteia, este de lipsă, să vedem, ce urme amu aflatu despre săborulu mare în actele noastre bisericăscă începându dela cele mai vechi, până la cele mai prospete.

1. Cea mai veche urmă despre săboru ținutu în biserica românăscă din Ardealu, care pôte că a fostu săboru mare, o amu aflatu pe la anul 1627, cându sub Mitropolitulu Dositeiu fu ținutu unu atare săboru în Belgradu spre a se statori serbătorile, ce suntă de a se ținé preste anu. Cuvintele documentulu suntă aceste: „*Dosoteiü vlădica de Belgradü cu totü săborulu nostru, izvodit'am qilele cele mari de preste anu, carele nimenü să nu cuteze a lucra nici și-si nici în clacă, că cine va lucru, să fie de glubă 6 florinți, era popa de nu va spune serbătorea, birșagü 12 florinți.*”¹⁾ Urméză apoi unu șirü de totü lungü de serbători, așa câtü Petru Maiorü se miră de numéru lorü, și dice, că nu scie, că ore „*prostia cea mare și întunereculü celü greü alü nesciinței aü fostü pricina, de așa cumplitü aü înmulțitü serbătorile cele legate vlădica Dosoteiü cu săborulu, aü döră pentru ca cu acéstă mijlocire să*

¹⁾ Petru Maiorü partea înădită a Istoriei bisericei Românilorü, mai târziu publicată în Acte și Fragmente de Tim. Cipariü pag. 153.

arete mai virtosă prin semne din afară deschilînirea între credința cea pravoslavnică, și între eresul cel calvinesc, la carele tocmai era primejdia în vremile acele să nu se alunece Românii.“¹⁾

Petru Maiorū despre tocmelele lui Dositeiū, între cari se află și introducerea de mai sus la tocmela serbătorilor, ȳice numai atâta, că fură făcute la anul 1627, nu spune însă, că și săborulū, în care fură izvodite serbătorile, fu ținutū în anul acesta. De aceea amū ȳisū, că urma cea mai veche, ce o amū aflatū despre săbore în biserica românească din Ardealū, este de pe la anul 1627.

Cum a fostū însă săborulū acesta compusū și din cine, din notița cea scurtă, ce ne-a rămasū despre elū, nu putemū afla. Numai atâta e mai pe susū de ori ce îndoelă, că pe lângă „Vlădica“ aū mai fostū de față pōte mai toți cei îndreptăȳiți a lua parte la soborū, căci în notița se ȳice „Vlădica cu totū săborulū nostru“.

2. A doua urmă mai veche despre săborulū mare în biserica noastră din Ardealū este dela anulū 1675, din care anū ne-aū rămasū canōnele alorū două săbore. În amîndouē vine înainte pentru întăia oră numirea de săborū mare. Canōnele celui dintăiū se încep cu cuvintele următore:

„Rânduila săborulū mare, care s'a făcutū în Belgradū, Vlădica Sava cu toȳi protopopū țerei.“²⁾

Din notița acēsta, ce ne-a rămasū despre acestū săborū, s'ar vedē, că membrii săborulū aū fostū a) Vlădica, b) toȳi protopopii țerei.

3. Celalaltă săborū ținutū la 1675 se începe cu cuvintele următore:

„Părintele Mitropolitū Sava cu juraȳii scaunulū, cu protopopū în săborū în Belgradū la mănăstire.“³⁾

Mai la vale în introducere și săborulū acesta se numește: săborū mare.

Din introducerea acēsta scurtă în canōnele săborulū acestuia, se vede, că a fostū compusū a) din Mitropolitulū, b) din juraȳii scaunulū și c) din protopopi.

4. Totū de sub Mitropolitulū Sava mai avemū o urmă despre altū săborū mare în Zaconicū, în care săborū mare „cu voea și sfatulū a toȳi protopopii“ s'aū rînduitū cei dintăiū „ȳitori adevēraȳi

1) Totū acolo pag. 154.
2) Totū acolo pag. 148.
3) Totū acolo pag. 145.

și juraȳi“¹⁾ pe cum îi numesc Zaconiculū. În care anū fu ținutū soborulū acesta mare, nu putemū sci, de-ōrece Zaconiculū ne spune numai, că fu ținutū sub Mitropolitulū Sava Brancovici, anulū însă nu e însemnat deplinū. După ce însă Sava Brancovici fu depusū la anul 1680, așa înainte de anul acesta a trebuitū să se fi ținutū săborulū de sub vorbă. De altă parte fiindū că Mitropolitulū Sava Brancovici a începutū a governa la 1656, așa anulū acesta este marginea cealaltă a timpului, în care fu ținutū acestū sinodū.

5. Totū în Zaconicū în introducere se amintesc de unū „săborū mare a toȳi protopopii“ ținutū la 1680, în care „cu voea și porunca prealuminatului și milostivului Domnului nostru a craiului Apafi Mihai din mila lui Dumnezeu craiulū Ardealului, domnului părȳii țerei unguresci pe Iosifū Budai pe Vlădicia Ardealului Mitropolitū Belgradului l'ai alesū.“²⁾ Acestū săborū mare fu ținutū fără de Mitropolitulū, de-ōrece Scaunulū Mitropolitanū de facto era vacantū, și așa Mitropolitulū n'a pututū lua parte.

6. Cu ocasiunea depunerii Mitropolitulū Sava Brancovici și la 1679 se vede din Zaconicū, că s'a mai ținutū unū atare săborū, de-ōrece acolo se mai cetescū următorele:

„Măria Sa preabun. și mil. Domnulū nostru craiulū Mihai Apafi din mila lui Dumnezeu ipr. porâncituneai nouē ȳitorilorū, cum s'ă lucnău samă dela părintele Mitropolitulū Sava Brancovici de totū bunulū bisericeii și venitulū școleii și a tipografeii, pe porâncă Măriei Sale stringēndu-se toȳi protopopii în Belgradū la mănăstire 1679 luna Iulie 6, și părintele Mitropolitū Brancovici aceste ne-aū datū la mână în sama bisericeii,“ urmēzā apoi odōrile bisericeii.³⁾

7. În dalteria, ce o a datū Mitropolitulū Simeonū Ștefanū lui Parteniū Episcopulū rutenescū dela Muncaciū la 1651, cândū pe acesta l'a chirotonitū de episcopū, încā se face amintire de unū sinodū alū clerului. ȳice adecă Mitropolitulū Simeonū Ștefanū în dalteria acēsta: „După ce amū chematū pe Rssimulū Domnū Episcopū alū Bistreii, și amū chematū la sinodū pe clerulū nostru l'amū ordînatū episcopū etc.“⁴⁾

1) Acte și Fragmente pag. 258.

2) Totū acolo pag. 257.

3) Totū acolo pag. 258.

4) Laurianū, Documente istorice pag. 124. »Invitatoque Rssimo Domino nostra Sava Episcopo Bisztraniensi, convocatoque clero nostro«. Laurianū și Bălcescu. »Magazinū istoricū pentru Dagia« pag. 252.

8. În urmă totu în Zaconicū se află și două notițe generale despre modul, cum se ținea sãborele mari. Zaconicul se începe adecã cu cuvintele urmãtoare:

„Zaconicū, ce se țice cartea legilorū, care legi se judecã în scaunulã sfințitã alã bisericei în mitropolia Belgradului în sãborulũ vlãdicescũ cu toți protopopi țerei“ etc. 1)

Din introducerea acẽsta scurtã se vede, cã sãborulũ mare era compusũ a) din Mitropolitulũ, b) din toți protopopi țerei.

9. A dũa notițã generalã despre sãborulũ mare este în titlulũ pãrții întâie a Zaconicului „despre alegerea Vlãdicã“, unde se cetescũ urmãtoarele:

„Alegerea Vlãdicã nostru romãnescũ aici în Ardealũ este din mila și din voiea craiului, care lucru ne este nouẽ îngãduitũ dela craiũ cei mai dedemultũ reposați. Cãndũ va fi lipsã, sã se stringã toți protopopi, și încã și dintre ceilalți preoți, și din voea a totũ sãborulu, unindu-se toți la unũ cuvintũ așã sã-lũ alegã etc.“ 2)

Din citatulũ acesta se vede, cã sãborulũ mare couchematũ pentru alegerea Mitropolitului era constituitũ a) din protopopi, b) din preoți. Nu se spune însă în notițã, cã preoții dupã ce normativũ luã parte la sinodulũ electoralũ. Din cuvintele „și încã și dintre ceilalți preoți“ numai atãta se vede lãmuritũ, cã preoții nu luã toți parte, ci numai unii dintre ei. Nu spune însă, cã cei ce luã parte, erãu reprezentanții celoralți, sau dõrã cei mai bẽtrãni, sau pe cari îi chẽmã protopopulũ.

10. Auctorulũ Zaconicului a scrisũ și unũ capitulũ separatũ despre sãborulũ mare, cum se vede din titlulũ capitolului acestuia, care sunã: „De sãborulũ mare, obiciaiulũ, sloboșia, țãria.“ 3) Capitolulũ acesta însă a peritũ, și nu ne-a rãmasũ decãtũ titlulũ lui.

Documentele despre sãborele mari aduse pãnã aci suntã tõte din acte redigee de Romãni. Sã vedemũ acum vre-o cãteva din acte redigee de strãini.

11. Dintre aceste aducemũ mai întâiũ diploma lui Georgiũ Rãkotzi, principele Ardealului datã la 10 Octobree 1643 cu privire la depunerea Mitropolitului Ilie Orestũ și alegerea lui Simeonũ Ștefanũ în locu-i. În documentulũ acesta se spune, cã Mitropolitulũ

1) Acte și Fragmente pag. 257.

2) Totũ acolo pag. 259.

3) Totũ acolo pag. 258.

Ilie Orestũ fu depusũ în unũ sãborũ mare, și cã totũ în acelu sãborũ mare fu alesũ în locu-i Simeonũ Ștefanũ, pe carele principe Georgiũ Rãkotzi Pa și întãritũ în demnitãtea-i de Mitropolitũ. Partea diplomei latine referitõre la lucrulũ acesta sunã astfelũ:

„Facto Conventu Generali universorum Seniorum et Pastorum Valachicorum Graeci et Rasciani Rituum, in eodem Generali Conventu servatis de jure, et eorundem Consistorii consuetudine servandis, in jus attractus (Helias Forest) omnium errorum, quibus accusabatur, scelerum nefandorum reus compertus officio suo vladicali dimovendus unde cum de alio Superintendente, vulgo Vladica vocato in locum illius surrogando sermo inter eosdem esset, atque tandem honorabilis vir Põpa Stephanus Simonius Alba-Julianus in Vladicam eligendus, in omnium ora venisset. . . .“ 1)

Terminulũ Conventus Generalis Laurianũ 2) și Ioanũ M. Moldovanũ 3) ilũ traducũ cu: sinodũ generalũ, ẽrã Șincai 4) cu sãborũ mare, fiindũ cã pe atunci încã nu eșise din usũ terminulũ acesta.

12. Unũ altũ documentũ redigee de strãini, în care este vorba de sãborulũ mare, este diploma asemenea latinã a lui Mihãi Apafy I principele Ardealului din 28 Decembre 1680, carea adeveresce depunerea Mitropolitului Sava Brancovicĩ, și alegerea lui Iosifũ Budai de Piskintz în locu-i. Și în diploma acẽsta ocurũ cuvintele:

„Facto conventu generali universorum seniorum Graeci et Rasciani rituum etc.“ 5)

Din documentele aceste dõue se vede, cã sãborulũ mare era compusũ din protopopi și preoți, deși cu greũ e de creșutũ, cã toți vorũ fi luatũ parte la sinodũ.

13. Despre sãborulũ adunatũ de Mitropolitulũ avemũ unũ documentũ și dela Patriarchulũ Dositeiũ alũ Ierusalimului, care

1) Diploma intrẽgã în originalũ se aflã la Petru Mãiorũ Istoria bisericei Romãnilorũ pag. 72—77, o parte din ea ẽrãși în originalũ la Ioanũ M. Moldovanũ »Acte Sinodali« tom. I. pag. 170. În versiune romãnã în Cronica lui Șincai la anulũ acesta, apoi la Cipariũ în Acte și Fragmente pag. 198 și urm. și în Documente istorice de Laurianũ pag. 112 și uu.

2) Documente istorice despre starea politicã și ieraticã a Romãnilorũ pag. 118.

3) Acte sinodali tom. I. pag. 170.

4) Acte și Fragmente de Cipariũ pag. 199.

5) Acte și Fragmente de Cipariũ pag. 61. și Ioanũ M. Moldovanũ Acte sinodali tom. I. pag. 171.

șinu Mitropolitului Atanasiu Angelu cu ocaziunea consacrarii sale implinite in Bucuresci, la 1698 o vorbire lungă de instructiune, in carea dice următoarele:

„Cu totu adinsulu trebuie archieria ta după canónele sfințiloru Apostolur (?) și ale sfințeloru a totu lumea săbóre (?) să stringă intr'unu anu de două oru saboru de aleși și înțelepți și cinstiți preoți, saú macarú in unu anu odată. . . .“ 1)

Precum se vede lámuritú, Patriarchulu Dositeiu vorbeste numai de saboru din preoți distinși fără considerare la aceea, că suntú prótopopi orí preoți simpli. Provocarea-i la canónele Apostoliloru și ale sínódeloru ecumenice este fictiție, precum vomú vede mai târziu.

14. Totu dela străinu mai avemú urmă despre săborulu mare in condițiunile puse de principele Georgiu Rákotzi Mitropolitulu Simeonu Ștefanu la anulú 1643. In condițiunea a XI-a se cuprindú următoarele:

„Că in fiesce care anu va deschide sínodú generalú tuturorú preoțiloru supuși deregătoriei sale celei episcopale.“ 2)

Totu așa suna și condițiunea pusă la 1680 de cătră principele Mihai Apafi Mitropolitulu Iosifu Budai, in originalulu latinu astfelú:

„Quod singulis annis, universis officio ejus vladicali subexistentibus pastoribus generalem indicet synodum.“ 3)

Chiarú cu cuvintele aceste se repețesce condițiunea acésta și in collațiunile guvernatorulu Transilvaniei Banffy de Losoncz date Mitropolitulu Teofilu la 1692. 4)

15. Se mai amintesce saborulu mare și in condițiunea a IX-a pusă de acela-și principu Mitropolițiloru románesci, cu cuvintele urmátóre:

„Ut episcopus valachicus in indictione ac directione synodi generalis valachicae a praescripto episcopo orthodoxo Transilvaniae de pendeat.“ 5)

1) Acte și Fragmente de T. Cipariu pag. 248. Vechia Mitropolie de Popea pag. 96.

2) Documente istorice despre starea politică și ieratică a Románilorú pag. 117.

3) Acte și Fragmente pag. 65.

4) Nilles, Symbolae tom. I. pag. 156.

5) Acte și Fragm. de T. Cipariu pag. 67.

16. Vesprémi István, superintendentele calvinu din Ardélú amintesce de săborulu mare, pe care lu numesce: generalis (synodus) in unu decretu dela 1697, prin care întáresce numirea lui Popa Ion din Huniadóra de administratoru prótopopescu in loculú reposatulu prótopopu Niculae. Denumirea s'a întimplatú prin Mitropolitulu Teofilu, care in decretulu de denumire asemenea amintesce săborulu mare. 1)

17. Dela S. Unire încóce mai însemnate suntú sínódele electorale dela 4 Nov. 1751 cu ocaziunea candidării lui P. P. Aronú, dela 30 Iuniú 1764 cu ocaziunea candidării lui Atanasiu Rednicu, dela 15 Aug. 1772 cu ocaziunea candidării lui Gregoriu Maiorú, dela 12 Aug. 1782 cu ocaziunea candidării lui Ioanú Bobu, dela 15 Maiú 1832 cu ocaziunea candidării lui Ioanú Lemeni, dela 30 Septembre 1850 cu ocaziunea candidării lui Al. Șt. Șuluțu, dela 11 Augustu 1868 cu ocaziunea candidării lui Dr. Ioanú Vancea și dela 16 Aprilu 1893. După aceea sínódele unirii dela 1698 și 1700, dela 1725 sub Pataki, 1728 sub Rectorulu Iesuițiloru din Clușu, dela 1732, 1738 și 1739 sub Clain, dela 1821 sub Bob, 1833 sub Lemeni, 1869, 1882, 1889 sub Vancea. 2)

Aceste suntú urmele, ce le-amú aflatú la Románi și la străinu despre săborulu mare.

* * *

Speciile săborulu mare. Se nasce acum mai întâiu întrebarea, că ce era săborulu mare in biserica románescă din Ardealu înainte de s. unire?

Din urmele espuse in punctele de mai susú, credemú, că cu destulá logică putemú constata:

1. că săborulu mare era unu sínodú alú întregéi Mitropolii a Belgradulu, și nu numai a unei părți din ea, și

2. că săborulu mare era de două specii, și anume unulú, care consta numai din prótopopi, și altulu, in care pe lângá prótopopi era reprezentatú și clerulu celalaltú. Așa ce atinge pe celú numai din prótopopi, se numesce apriatú săború mare sínodulu dela 1675 amintitú in punctulu 2, in care au fostú de față numai „Vlădica

1) Totu acolo pag. 254 și u.

2) Despre cele mai multe din sínódele aceste veđi Acte sinodali de I. M. Moldovanu, Dr. Alesandru Grama »Istoria particulará a bisericei románesce« și Nilles Symbolae.

Sava cu toți Protopopii țării“. Totu asemenea se numește *săboru mare* și celu amintitū din Zaconicū în punctulū 4, în care numai „*cu sfatulū și voea a toți protopopiū țerei s'au rinduitū cei dintāiū titorū adevērați și jurați*“.

Din aceste credemū, că se vede destulū de lāmuritū, că de câte ori se adunāu toți protopopiū din Ardealū la sinodū, sinodulū acesta se numia: *săborū mare*, deși de pildā la săborulū dela 1675 amintitū în punctū 3 lipsesce atributulū *mare*.

Pe lângā săborulū *mare* alū protopopilorū se mai numia *săborū mare* și sinodulū, în care pe lângā protopopiū mai lua parte și celalaltū clerū. Unū atare sinodū a fostū de pildā celū dela 1643, în care fu judecatū Mitropolitulū Ilie Orestū, care în diploma lui Rakotzi amintitā în punctulū 10 se numește: *conventus generalis uniuersorum seniorum* ¹⁾ *et pastorum*, ²⁾ și pe care Șincai ilū numește romānesce: *săborū mare de toți protopopiū și preoțiū*.

În contra deosebirii saū bifurcațiunii acesteia a săborulū *mare*, dintre cari unulū consta numai din protopopiū, ērā altulū din protopopiū și preoțiū, s'ar putē aduce împrejurarea, că *săborulū mare* dela 1680 amintitū în punctulū 5 se numește *săborū mare* în Zaconicū, și chiarū Zaconiculū spune, că a statū numai din protopopiū, pe cândū în diploma lui Apafi dela acela-si anū amintitā în punctulū 12 se dice apriatū, că la acestū săborū *mare* a luatū parte și preoțimea cealaltā. De unde s'ar vedē, că la săborulū *mare* luā parte totdeuna nu numai protopopiū, ci și celalaltū clerū era reprezentatū, și se dice despre unele săbóre mari, numai *a potiori* că au fostū din protopopiū, fiindū că ei viniaū cu preoțiū lorū ca conducătoriū lorū naturalī.

În adevērū, dacā despre săborulū *mare* nu amū avē alte date, decâtū cele dinainte de unire, atunci obiecțiunea acēsta n'ar fi de desconsideratū.

Însā despre *săborulū mare* avemū acte și de după s. unire. Unele din actele aceste aratā evidentū, că la unele săbóre mari au luatū parte numai protopopiū, pe cândū la altele și preoțiū.

Așa în introducerea la canónele sinodulū dela 1728 sub presiulū Rectorulū Iesuiților din Clușū ținutū în Clușū-Mănāsturū, deși sinodulū se numește: „*synodus venerabilis Cleri Va-*

¹⁾ Acte și Fragmente de T. Cipariū pag. 61.

²⁾ Calvinū numiaū pe protopopiū seniores și pe preoțiū pastores.

la chici“, totuși se spune apriatū, că pe lângā vicariū generalī și cei 12 asesori au mai fostū de față numai protopopiū. ¹⁾

Totu asemenea în introducerea la sinodulū din 1739 ținutū sub episcopulū Clain se spune apriatū, că la sinodulū acesta pe lângā vicariū și asesori au luatū parte numai protopopiū, ērā la capetū pe lângā vicariū actele suntū subscribe numai de 37 protopopiū, dintre cari pôte unī au fostū și asesori. ²⁾

Împotriva acesteia s'ar putē aduce împrejurarea, că după Petru Maiorū ³⁾ decisiunile săborulū *mare* trebuiaū să fie întārite cu „*iscăliturile și pecetele protopopilorū*“. Și așa deși actele au fostū subscribe numai de protopopiū în înțelesulū legiū, totuși au pututū fi la sinodū de față și preoțiū.

Însā obiecțiunea acēsta își perde puterea, dacā vomū considera, că în actele săbórelorū, la cari au fostū de față și preoțiū, în introducere se spune apriatū, că și preoțiū au fostū de față. Așa în actele sinodulū dela 1732 ținutū cu ocașiunea instalārii episcopulū Clain se dice apriatū „*praesentibus generalibus vicariis, reliquisque ejusdem cleri archidiaconis honorandis, ac quam plurimis aliis purochis et popis*. . .“ ⁴⁾

Unde darā se dice în acte, că numai protopopiū au fostū de față, săborulū de comunū a fostū numai din protopopiū, și celū dela 1739 a fostū unū atare săborū.

În urmă la sinodulū dela 1742 ținutū sub episcopulū Clain, deși se numește *Generalis synodus*, totuși se vede, că numai protopopiū au luatū parte, de órece în marginea actelorū stā scrisū: *NB. Absentes a synodo: Protopopu Stanciu delu Parăi, Onutū dela Sorvat, Ioanū dela Udvarheiū, pentru Tarța a fostū juratulū, pentru covasianulū a fostū feciorulū*. ⁵⁾ Dacā și celalaltū clerū ar fi luatū parte la sinodulū acesta, atunci ar fi fostū, putemū dice, chiarū cu neputință, ca să nu fie absentatū nici unulū dintre preoțiū, și absenți să fi fostū numai dintre protopopiū.

Astfelū putemū să dicemū, credemū că fără a greși, că săborulū *mare* era de două specii, unulū, la care luā parte numai protopopiū, și altulū la care luā parte și celalaltū clerū dinafară.

¹⁾ Acte sinodale de Ioanū M. Moldovanū tom. II, pag. 101.

²⁾ Totū acolo pag. 81 și 86.

³⁾ Protopopadichia § 42.

⁴⁾ Acte sinodale de I. M. Moldovanū tom. II pag. 96.

⁵⁾ Totū acolo tom. I. pag. 146.

Și chiară împrejurarea acésta este cauza, de câte unū scriitorii a confundatū aceste două specii de sabóre mari. Pildă lămurită despre acésta avemū chiarū in autorulū Zaconiculū. Insu-și autorulū cărții acesteia spune in partea întâie a tractatului său juridicū, că alegerea Mitropolitului se întimplă in săborū, la care luaū parte „*toți protopopi și încă și dintre ceialalți preoți,*“ ¹⁾ și totuși elū insu-și in introducerea tractatului său vorbindū de săborulū mare dela 1680, in care fu alesū Mitropolitulū Iosifū Budai, ilū numesce numai „*săborulū mare atoti protopopi.*“ ²⁾

E fórte probabilū că in săborulū mare, la care lua parte pe lângă protopopi și preoținea, erau îndreptățiți toți preoții a lua parte, însă prin reprezentanți. Unū lucru însă este destulū de bine cunoscutū, anume, că la sinódele electorale, până in zilele nóstre lua parte din fiesce care tractū notariulū sinodului tractualū. ³⁾

* * *

Atribuțiunile săborului mare înainte de s. Unire. Se nasce acum a două întrebare, anume cari au fostū atribuțiunile de dreptū ale săborului mare, sau cari afaceri bisericesci cădeau in competența săborului mare?

La întrebarea acésta éráși numai puținele urme истерice, ce le avemū despre *săborulū mare*, ne potū da răspunsū. Și întemeiându-ne pe aceste constatămū următoarele.

1. In competența săborului mare compusū din protopopi și din ceialalți preoți cădea alegerea mitropolitului. ⁴⁾

2. Totū in competența săborului mare compusū din protopopi și preoți cădea judecarea și depunerea mitropolitului. ⁵⁾

3. *Săborulū mare* atâtū celū compusū numai din protopopi, câtū și celū compusū din protopopi și preoți avea dreptulū a face legi disciplinare sau canóne cu putere obligátore pentru toți supuși. Acésta se vede din tocmelele săbórelorū celorū două mari dela 1675 ⁶⁾ și din introducerea Zaconiculū, in care se dice, că

¹⁾ Acte și Fragmente din Tim. Cipariū pag. 259.

²⁾ Totū acolo pag. 257.

³⁾ Acte sinodale de I. M. Moldovanū tom. I. pag. 10 și pag. 186.

⁴⁾ Zaconicū in Acte și Framente de Tim. Cipariū pag. 259. Diploma lui Georgiū Rákotzi in Acte sinodali de I. M. Moldovanū tom. I. pag. 170 și diploma lui Apafi totū acolo pag. 171. in fragmentū.

⁵⁾ Diploma lui Georgiū Rákotzi la Petru Maiorū Ist. bisericeī Romānilorū pag. 72—77 și alui Apafi in Acte și Fragmente de T. Cipariū pag. 61.

⁶⁾ Acte și Fragmente de T. Cipariū pag. 145 și uu.

unele legi se facū in *săborulū mare*, altele *fără săborulū mare* de Vlădica cu titorii și jurații scaunului. ¹⁾

4. Săborulū mare avea dreptū a alege pe titorii și jurații scaunului mitropolitanū. ²⁾

5. Săborulū mare figura și ca forū de judecată in cause procesuale, precum se vede din diploma amintită alui Rákoczi dela 1643 și alui Apafi dela 1680, in carea se dipune, ca gătându-se săborulū mare, mitropolitulū cu câțiva lângă sine, să mérgă in sinodulū calvinescū, ca acesta să le revédă decisiunile, și ca acolo să-și câștigue cunoscințe despre procesele bisericeī. ³⁾ Atare cunoscință nu-și puteau câștiga decât in săborū aveaū și cause procesuale bisericesci de judecatū, și apoi modulū și procesulū de judecată a săborului mare se supunea suprarevisiunii sinodului calvinescū.

6. Săborulū mare avea dreptulū a alege sau a întări pe protopopi, pe cum se vede din dalteria Mitropolitului Teofilū din 9 Aprilū 1697, prin carea până la săborulū mare, dela care dice că „*se va aședa protopopia cum va fi mai bine*“ a constituitū de administratorū pe Popa Ionū din Hunedóra. ⁴⁾ Afară de aceea săborulū mare avea dreptulū și de a jura pe protopopi, pe cum se vede din porunca, ce totū in cauza Popi Ion din Hunedóra constituitū administratorū potopopescū o a datū Vesprémi István, care se subscie „*Erdélyi református magyar és oldh püspök.*“ In porunca acésta dice: „*Akkor osztán feljüvén (Popa Ion) meg is esketýülk a Generalis elött.*“ ⁵⁾ Sub Generalis întelege săborulū mare.

7. Săborulū mare dispunea cele de lipsă cu privire la administrarea averii bisericesci din întrégă mitropolia, lua samă despre modulū, cum a administratū mitropolitulū averea bisericescă generală, ce o manipula elū, érá cu prilejulū devenirii scaunului mitropolitanū in vacanță lua in samă averea mitropoliei și in prezența lui o străpunea spre îngrijire titorilorū, ⁶⁾ va să dică săborulū

¹⁾ Totū acolo pag. 257.

²⁾ Totū acolo pag. 258.

³⁾ »Finitaque synodo valachica in synodo orthodoxa evangelicae religionis Reformatorum pastorum ad nutum praenominati Episcopi personaliter, cum certis sibi adjunctis compareat, partim ut res in sua synodo decisa maturae revisioni subjiciant(ur) partim ut religionis verae processuumque ecclesiasticorum majorem notitiam addiscat.«

⁴⁾ Totū acolo pag. 254.

⁵⁾ Acte și Fragmente de Cipariū pag. 255.

⁶⁾ Zaconicū in Acte și Fragmente pag. 259.

mare avea dreptul suprem cu privire la inspecțiunea și administrarea averii ținătoare de biserica întregii mitropolii. Se vede acesta din sinodul dela 1679, cându în fața săborului mare Mitropolitul Sava Brancovici a dat samă de totu bunului bisericeii și venitul școlii și tipografeii. Mai departe se vede din dalteria Mitropolitului Teofilu în cauza constituirii lui Popa Ion de administratoru protopopescu la Hunedóra, în care acestuia îi dă puterea să strângă și aducă la saboru „*adâulă împărătescū, dasdiele vlădicesci și alte venituri ce suntă.*“ Sub „*alte venituri ce suntă*“ nu se potū înțelege decâtu venite destinate spre scopuri generale a bisericeii din întregă Mitropolia; aceste însă se duceau la săboru, de siguru numai pentru ca saborul să dispună de ele.

8. Săborul mare era de față, cându mitropolitul săvârșea acte liturgice însemnate, precum era sfințirea ver unui episcopu. Acesta se vede din dalteria Mitropolitului Simeonu Ștefanu dată cu ocaziunea consacării Episcopului Parteniū dela Muncaciū amintită la pag. 13, în carea Mitropolitul spune, că după ce a examinat documentele lui Partenie, a chematū clerulū la sinodū și l'a consacratū de episcopu.

9. Săborul mare alegea pe cei doi protopopi, cari ca martori însoțiau pe noū alesulū mitropolitū în România, unde se sfinția de mitropolitul Tergoviștei și esarchulū Ungro-Vlachiei și alū plaiurilor. 1)

10. Săborul mare avea dreptul celū mai înaltū de a pedepsi, așa câtū pedepsele cele mai mari nu era ținutū decâtū săborului mare să le dicteze, din care pricină aceste se și numiau pedepsa sau glōba săborului mare. Se amintesc pedepsa acestă a săborului mare în dalteria de mai susū a Mitropolitului Teofilu în cauza administratorei protopopescu Popa Ionu dela Hunedóra, unde astfel grăesc: „*că vare cine se vare aflū neîngăduitorū poruncei noastre, care preotū, oare mireanū cu pedepsa săborului mare se va bintătu.*“ 2)

Săborul mare era așa dară jurisdicțiunea cea mai înaltă sau supremă bisericescă. În mâna lui era puterea legislativă, elū era organulū supremū de administrațiune, elū era forulū celū mai înaltū judecătorescū și dicasteriulū

1) Acte și Fragmente de Cipariū pag. 234 și Acte sinodali de I. M. Moldovanū tom. I. pag. 173.

2) Acte și Fragmente de T. Cipariū pag. 255 și 255.

celū mai înaltū în cele economice bisericesci. Puterea lui se estindea nu numai asupra clerului și a poporului, ci și asupra mitropolitului. Putea fi așa dicendū săborul mare domnū absolutū în biserică, și putea deprinde unū absolutismū sinodalū în biserică, dacă nu ar fi fostū de altă parte restrînsū, ba chiarū umilitū până la dejosire prin aceea, că întru tōte era supusū superintendentelū și principelū calvinescū, până ce pe încetulū biserica romănescă s'ar fi calvinitū deplinū, cându apoi Dumneđeū scie, ce ar mai fi urmatū.

* * *

Atribuțiunile săborului mare după s. Unire. Să vedemū însă, cum a trecutū săborul mare din perioda calvinescă în perioda sfinței uniri.

Numirea de săborū mare s'a păstratū și după s. unire în mai multe acte.

Așa chiarū sinodulū dela 1700 se numescă săborū mare. 1) Totū asemenea sinodulū dela 1725 ținutū sub Episcopulū Pataki se numescă săborū mare. 2) Era în véculū nostru se numescă săborū mare sinodulū dela 1821 ținutū sub episcopulū Bobū, 3) și celū dela 1833 ținutū sub episcopulū Lemeni. 4) Pe lângă numirea de Săborū mare după s. unire mai înțilnimū și numirea de sfîntulū săborū, 5) era în timpulū mai noū a începutū a se numi sinodū diecesanū și archidiecesanū. 6)

Ce se ține de atribuțiunile de dreptū ale săborului mare după s. unire, acele au fostū următōrele:

1. Dreptulū de a judeca și a depune pe Mitropolitulū a încetatū cu totulū.

1) »Întru cēsta vreme fiindū săborū mare în Mitropolia Belgradului de toți protopopi țerei Ardēlului, cari suntū Romāni.« Petru Maiorū, Istoria bisericeii Romānilorū pag. 355 și Acte Sinodali de I. M. Moldovanū tom. II. pag. 119.

2) Acte sinodali de I. M. Moldovanū II pag. 108 și Petru Maiorū Ist. bisericeii Romānilorū pag. 377.

3) Acte sinodali de I. M. Moldovanū tom. II pag. 68.

4) Totū acolo pag. 63.

5) Așa s'a numitū sinodulū dela 1742. Acte sinodali de I. M. Moldovanū tom. I. pag. 146 și uu.

6) Așa s'a numitū sinodulū dela 1869. Acte sinodali de I. M. Moldovanū tom. II. pag. 31 și Actele sinodului dela 1821 în Analele Capitului din Blașū.

2. Și-a păstrat și mai departe dreptul de a alege pe mitropolitul, însă cu restrângerea de a candida trei persoane și nu a alege numai pe una.

3. Fiind că în locul instituției juraților scaunului mitropolitănu s'a introdus instituția celor 12 bărbați sau asesori, cari închipuiau săborul mare, așa săborul mare avea dreptul de a alege pe acești 12 bărbați. ¹⁾

4. Până ce mai târziu s'a constituit ună consistoriu stabilă lângă Mitropolitul mai întâiu din călugări și după aceea din canonică, săborul mare funcționa și ca foru de judecată, și încă ca foru de instanța întâie în cauzele protopopilor, ²⁾ și ca foru de instanța a doua în cauzele apelate dela forul protopopilor. ³⁾ Cu toate aceste și forul mitropolitului sau episcopului fără săborul mare figura ca foru judecătorescă de întâia și a doua instanță. Așa competența mitropolitului ca foru de întâia instanță se vede din socotința sau aședământul alu treilea din ziua a doua a săborului mare dela 1742 ținută sub episcopul Clain, care sună: „Cauzele cele mai mari și grele, mai virtosă de căsătorie să le trimite cinstiți protopopi la scaunul arhierescă.” ⁴⁾ Asemenea din aședământul 4 alu zilei a doua, în care se dispune, ca pe protopopi să-i judece episcopul dispunându unu procuror anumit, care să pășescă ca acusator în contra acelu protopop. ⁵⁾ Ea ca foru de a doua instanță figura și vicariul episcopului, cum se vede din rezoluțiunea săborului mare amintit dela 1742 în cauza lui Popă Petrea din Iaticu cu vicariul Ștefanu dela Jucă, în care rezoluțiune se cuprind următoarele:

„În de ar mai înbrăși sfinția sa (vicariul) mai multă asemenea lucruri a face, va perde puterea a judeca cauzele apelăluite dela cinstiți protopopi la sfinția sa, care au amută, și acum încă i-se lasă.” ⁶⁾

Se vede din amestecul acesta alu forurilor, că după s. unire s'a născut numai decât tendința de a acomoda cursul justiției bisericești după prescrierile Pravilei, și a lăpăda obiceiul

¹⁾ Acte sinodali de I. M. Moldovanu tom. II. pag. 96.

²⁾ A se vedé sentințele aduse în mai multe cauze de săborul mare dela 1742 în Acte sinodali de I. M. Moldovanu tom. I. pag. 151 și uu.

³⁾ Totu acolo pag. 154 cauza popii Ioanu Esianulu dela Sămbăta-de-josu.

⁴⁾ Totu acolo pag. 149.

⁵⁾ Totu acolo pag. 147.

⁶⁾ Totu acolo pag. 157.

greoiu dinainte de s. unire ca pe unul, care de locu nu era în conformitate cu dreptul bisericei răsăritene.

5. Săborul mare laolaltă cu Mitropolitul făcea legi și statute disciplinare pentru clerul și poporul întregu din diecesă, precum se pôte vedé din toate actele sinodelor sau săborilor mari ținute în timpul de după s. unire.

6. Săborul mare și-a păstrat și după s. unire dreptul său eschisivu de a dicta unele pedepse *latae și ferendae sententiae*, cari altuia nu-i era iertat să le dicteze. Se vede acésta din socotința a 13 din ziua a doua a săborului mare de sub episcopul Clain dela anul 1742, în carea se dice, că cei ce voru îndrăzni a trece în alte țeri la hirotonie, „unii ca aceia să se globească după aședământul sfințulu săboru mare.” Asemenea se vede din aședământul sau socotela 5 a săborului mare ținut la 1725 sub episcopul Pataki, în carea se dice, că dacă protopopul va ierta fără „oca” pe preotul, care umblă la crișmă și sudue sau face alte rele, „singur să fie globit cu globa săborulu mare cu 66 de florinți.” ¹⁾ Asemenea în socotela a 7-a a săborului mare dela 1700, care sună: „Care mireni se voru duce cu putere pe casa popii, sau pe femeile lui, sau pe marha lui, fără de scirea Vlădicăi sau a protopopulu, unii ca aceia să fie fără de lege până a-și da samă, și a cui va fi mina, birșagul săborulu mare 66 de florinți.” ²⁾

7. Săborul mare se îndatina a fi de față câte odată la intronisarea episcopului. Astfel a fost de față la intronisarea lui Atanasiu, ³⁾ la a lui Pataki, ⁴⁾ la a lui Clain, ⁵⁾ la a lui Lemeni ⁶⁾

Aceste erau după s. unire atribuțiunile de dreptu celea mai însemnate ale săborului mare.

Din asemnarea lor cu atribuțiunile de dreptu ale săborului mare înainte de s. unire se vede, că după s. unire săborul mare încetă de a mai fi jurisdicțiunea cea mai înaltă bisericească, sub care sta totă obștea creștinilor, mitropolitul, clerul și poporul, și începu a funcționa mai multu ca unu organu

¹⁾ Totu acolo tom. II. pag. 110.

²⁾ Totu acolo tom. II. pag. 120.

³⁾ Nilles Symbolae tom. I. pag. 320.

⁴⁾ Nilles I. c. pag. 462.

⁵⁾ Acte sinodali de I. M. Moldovanu tom. II. pag. 96.

⁶⁾ Totu acolo pag. 63.

ajutătorii în ocârmuirea bisericăscă pe lângă episcopul, prin ce precum vom vedea, s'a apropiat mai tare de principiile Pravilei

* * *

Alte cestiuni mai mici. O întrebare de moment este, cumă unde și când se ținea săborul mare înainte și după s. unire? În-tâi ce atinge timpul, din condițiunea XI pusă de principele Georgiu Rákotzi Mitropolitului Simeon Ștefan, de principele Mihail Apafi pusă Mitropolitului Iosif Budai și de guvernatoriul Banfy de Losoncz Mitropolitului Teofil se vede, că înainte de s. unire săborul mare trebuia să se țină în fiesce care an o dată. Când cerea însă lipsa, se putea ține și de două ori pe an, cum se vede de acolo, că sub Mitropolitul Sava Brancovici s'a ținut 2 săbora mari în 1675. ¹⁾

Ce se ține însă de timpul de după s. unire, Petru Maior în Protopadichia § 42 ²⁾ dice, că datina, ca în fiesce care an să se adune săborul mare, și după unire s'a ținut până la episcopul Atanasiu Rednic.

Ce atinge însă locul ținerii săborului mare, înainte de s. unire numai despre unele din ele scim, că s'a ținut în Belgrad. După unire însă avem o notiță în punctul I al sinodului din 1732 ținut cu ocasiunea intronisării episcopului Clain, din care se vede, că nu se ținea nici totdeauna la reședința episcopăscă, nici totdeauna în același loc, ci în locuri diverse, poțe pentru că unii protopopi și preoți să nu fie prea îngreunați cu depărtarea locului ³⁾. Punctul acesta sună astfel: „*Quoniam episcopus pro pertractandis negotiis ecclesiasticis totum V. Clerum titulo generalis synedriae diversis locis ac temporibus reassumendis adesse et defatigare onerosum nimis censeat, conclusum adeoque est, ut pro similibus occurrentiis adinstar normae a suo praedecessore in similibus practisatae duodenaria ex ipsis dominis archidiaconis selectioribus, Domino Epopo assistens consistorialis erigeretur corona.*“ ⁴⁾

O asemenea întrebare însemnată este, că cine avea dreptul a convoca sinodul?

Dreptul acesta înainte de s. unire de regulă era al mitropolitului, cum se vede din condițiunea XI pusă de principi calvi-

¹⁾ Acte și Fragm. de Cipariu pag. 145.

²⁾ Și în »Istoria bisericei Românilor«.

³⁾ Acte sinodali de Ioan M. Moldovanu tom. II. pag. 96.

⁴⁾ Vezi mai sus punctul 3. Atribuțiunile după s. unire.

nesci mitropoliților, în carea îi îndatoresce, ca în fiesce care an „*generalem indicet synodum*“. După s. unire asemenea era al mitropolitului cu titorii, cum se vede din canonul I. al sinodului dela 1700, care sună astfel:

„*Cându va rîndui Vlădica, și cu titorii cari vor fi jurați lângă Vlădica și de sobor de toți protopopii țerei.*“ ¹⁾

Ce se ține însă de modul de procedere al săborului mare, de ordinea, în carea decurgeau debaterile și petracările, precum și de alte cestiuni interne ale lui, cum este de pildă ordinea șederii în săbor, presidiul, când Mitropolitul nu era de față, sau când scaunul mitropolitan era vacant, întrebarea, că ore erau ședințele publice ori nu, și altele de felul acesta, din lipsa datelor istorice, mai cu samă din timpul dinainte de s. unire, nu putem să ăicim decât puțin.

Și anume atăta e sigur, că în săborul mare o persoană de mare moment și înainte și după s. unire era notariul săborului, despre care vom vorbi în unu tractat separat, și după aceea jurații și mai târziu după s. unire asesorii scaunului, despre cari asemenea vom vorbi mai pe larg în unu tractat deosebit.

Mai încolo înainte de s. unire nu era nici unu regulament intern pentru decurgerea debaterilor în săborul mare, ci vorbeau mai mulți de o dată, ba se întâmplau și strigări și larmă așa mare în sinod, câtă mai că o dezbaterie serioasă și matură nu era cu putință. ²⁾

Mai putem despre lucrurile acestea mai departe dice și aceea, că în actele de după s. unire preste tot se observă unu mod de procedură sinodală mai modernă, încât se lua o specie de protocol în fiesce care sesiune a sinodului, pe cum se vede din actele sinodului dela 1739, ³⁾ care apoi în sesiunea viitoare se verifica, pe cum se vede din actele sinodului dela 1742; ⁴⁾ actele se începeau de comunu cu o introducere scurtă, în carea se espunea, când și sub cine s'a ținut sinodul, și cine a fost de față. ⁵⁾

¹⁾ Totu acolo pag. 119 și Petru Maior Istoria bisericei Românilor pag. 355.

²⁾ Vezi punctul 8 al instrucțiunii teologului de lângă episcopul la Nilles, Symbolae t. I. pag. 311.

³⁾ Acte sinodali de I. M. Moldovanu tom. II. pag. 81.

⁴⁾ Totu acolo tom. I. pag. 148.

⁵⁾ Vezi sinodele dela 1728 și 1732 totu acolo tom. II. pag. 96 și 101.

Asemenea în actele săborului mare de după sfânta unire se observă mai multă inteligență, cestiuni mai înalte și mai de valoare și o rutină în pertractare, de care cele dinainte de s. unire sunt cu totul lipsite. Săborul mare după s. unire începe a folosi terminii latini și juridici mai înainte necunoscuți, era în decisiuni se observă deja o cugetare deprinsă în tractarea și manipularea normelor de drept, despre cari în actele dinainte de s. unire nici urmă nu se află. Asemănându-le laolaltă, chiar și cel ce nu ar ști, că la anul 1700 d. Chr. s'a întâmplat sfânta unire, numai din ele ar observa îndată, că în săborul mare după 1700 a intrat un spirit mai luminat și modern prin vre un contact ore care noă.

* * *

Premițându-se espunerea acésta a săborului mare, în capitulele următoare îl vom considera paralel de o parte cu sinodalitatea calvinilor din Ardélă din vécurile 16 și 17, de alta cu sinodalitatea bisericeii orientale cuprinsă în Pravilă. Identitatea săborului mare al bisericeii românesce din Ardélă cu sinodalitatea calvinilor din Ardélă se va vedea ușor destul de limpede din paralela acésta, și prin aceea și originea săborului mare străină de biserica răsăritului.

II.

Synodus generalis ală Calviniloră din Ardélă în seculă 16 și 17-lea.

Cestiuni istorice despre organisarea bisericeii calvinesce. Identitatea bifurcațiunii, a numirii latine, a atribuțiuniloră, loculă și timpulă ținerii sinoduluiă calvinescă din Ardélă și a săborului mare românescă. Concluziune.

Cunoscințe istorice despre organizațiunea bisericeii calvinesce. Calvinismul s'a lătită curând și în Ardélă. Mai întâi a intrat protestantismul lui Luther, pe care l-au primită Ungurii și Sașii. Ungurii însă curând după aceea l-au lăpădat și au primită calvinismul, era Sașii au rămas pe lângă luteranism până în ziua de astăzi. Calvinii și în Ardélă ca și pe airia la început n'au avut de cugetă, să întemeieze o biserică nouă, diversă de cea catolică. Ei voiau numai să reformeze credința bisericeii catolice și să o readucă la „curățenia apostolică“, fiind că după părerea lor s'a stricat în decursul și în șirulă vécuriloră.

După ce însă biserica catolică n'a voit să-I mai sufere în sinulă său, vrândă-nevrândă au trebuit să-și înființeze o biserică deosebită.

Cândă au trebuit să Iese înse din biserica catolică, nu aveau nici o organizațiune bisericescă, și erau ca nisce oi perdate. Statoriseră deja principiulă celă mai momentosă cu privire la regulă bisericescă, principiulă preoției universale, sau credința loră, că în biserica lui Christosă nu este deosebire între preoție și poporă, între păstori și turmă, ci fiesce care creștină prin boțeză devine preotă. Nici pe departe înse nu erau atunci încă capabili a cunoșce momentositatea principiuluiă acestuia, nici a-și organiza biserica în conformitate cu elă. Ba prin unele locuri de abia în véculă nostru au ajunsă la deplină cunoscință despre adâncă momentositate a principiuluiă acestuia pentru organizațiunea și re-

gimul bisericesc, și de abia în timpul mai nou au fost capabili a trage din principiul preoției universale cel puțin unele din cele din urmă consecințe.

Din confuziunea acosta, în care se află atunci Calvinii, a urmat în mod foarte firesc, că la început au fost siliți să țină și în biserica lor o mare parte din organizațiunea catolică din evul de mijloc, ca să nu rămână fără de nici o organizațiune bisericească, și așa să se stingă în anarhie. Așa mai întâi s'au constituit în archidiaconate după norma archidiaconatelor biserice catolice din evul de mijloc, dând archidiaconilor calvinesci totă jurisdicțiunea, ce o aveau archidiaconii catolici. Archidiaconatele și-au ales după aceea în fruntea lor superintendente sau episcopi, pe care erau înzestrate mai cu totă puterea, ce o aveau episcopii catolici în evul de mijloc. ¹⁾ Ba au ținut și mai departe toate normele dreptului bisericesc catolic medieval, și au lăpădat numai pe acele, cari de loc nu se uniau cu credința lor cea nouă. ²⁾

În conștiința lor pe încetul înse își făcea drum convingerea, că după principiul lor despre preoția universală cu totul altcum trebuie să fie organizată biserica. De unde pe cum se desvolta tot mai tare convingerea acosta, paralel se străforma și organizațiunea și regimul bisericesc în conformitate cu ea.

Astfel caracteristica dezvoltării, prin care a trecut organizațiunea biserice calvinesc, este lăpădarea instituțiilor catolice pe încetul și înlocuirea lor cu instituțiuni conforme spiritului calvin.

În biserica calvină însă a lipsit totdeauna și lipsește și astăzi unitatea organică. Bisericile calvinesc din deosebitele state nu se simțesc ca părți ale unuia și aceluia și întreg organic, de unde nici nu este legătură organică între ele. De aci apoi a urmat lipsa deplină de orice uniformitate în organizațiune. Fiesc care biserica calvină din diversele staturi s'a organizat în un mod independent, și înfrința imprumutată a bisericilor calvine în privința organizațiunii este numai înfrința ideii, era nu înfrința, ce are loc în un organism social. Așa de pildă altă organizațiune are astăzi biserica calvină în Franța, alta în El-

¹⁾ Vezi Farkas József »A magyarországi protestáns egyház történelme«. Budapest 1881 pag. 50.

²⁾ Vezi Petrus Bod »Judiciaria Fori ecclesiastici praxis« Sibiu 1757 în prefațiune.

veția, alta în Holanda și Germania, și alta în Ungaria; ba în Ungaria altă organizațiune are biserica calvină în Ungaria propriu disă, și alta în Transilvania.

Cel mai mare interes pentru noi în studiul de față îl stărnesc organizațiunea biserice calvinesc din Ardeal, și încă și acosta numai cea din veul al 16-lea și 17-lea, când biserica românească a stat sub influința calvină. De atunci până astăzi a trecut biserica calvină din Ardeal prin mai multe stadii de dezvoltare, și astăzi în privința organizațiunii a ajuns la un punct, în care putem dice, că principiul ei despre preoția universală în cele mai multe privințe este deja intrupat în constituțiunea ei. Dela 1700 înse a încetat influința biserice calvine asupra biserice românești, și așa dezvoltarea ei de atunci încoco pentru studiul nostru are valoare numai întru cât dezvoltarea acosta aruncă ceva lumină preste starea biserice calvine în veul al 16-lea și 17-lea.

* * *

Identitatea numirii latine a sinodului general calvinesc din Ardeal cu a săborului mare românesc. Organul cel mai de căpetenie în constituțiunea biserice calvine din Ardeal în seculul al 16-lea și al 17-lea era așa numitul *synodus generalis*, sau adunarea preoților și protopopilor din întreg țara cu episcopul sau superintendentele în frunte. ¹⁾

Numirea de *synodus generalis* în înțelesul acosta putem să dicem, că s'a născut în biserica calvină. În biserica catolică *synodus generalis* este sinonim cu sinodul icumenic. Afară de sinodele icumenice în biserica catolică mai există sinode provinciale și diecesane, pentru cari însă fură adoptați terminii de *synodus provincialis* și *diocesana*.

Întai și mai întâi este bătătorii la ochi, că săborul mare al biserice românești din Ardeal și în actele redigate de străini, și în cele redigate de Români, și înainte și după s. unire, în limba latină se numesc *synodus generalis*, ca și alți Calvinilor. Astfel *synodus generalis* se numesc săborul mare înainte de unire în condițiunea XI și XIX puse de principii Georgiu Rákotzi și Mihailu Apafi Mitropolitilor Simeon Ștefan și Iosif Budai și de guvernatoriul Bánfy de Losoncz Mitro-

¹⁾ Benkő Transsylvania tom. II. pag. 179

politului Teofilu. ¹⁾ Generalis (synodus) se numește săborul mare al bisericei românești în actul, prin care Popa Ión din Huniadóra fu numit ispravnicu său administratoru protopopescu de către Vesprémi István superintendentele calvinesc; ²⁾ synodus generalis se numește săborul mare dela 1702; ³⁾ synodus generalis se numește săborul mare ținut la 1742 sub episcopul Clain în titlul acestui sinod. ⁴⁾ Asemenea în introducerea sinodului dela 1738 ținut totu sub Clain, ⁵⁾ era în celu dela 1732 se numește: Generalis synedria. ⁶⁾ Ba chiar și sinodul electoralu dela 1782, în care fu ales episcopul Bobu, încă se numește: synodus generalis. ⁷⁾

Și singură împrejurarea, că același lucru se numește în biserica românească cu terminii latini synodus generalis, cu care se numia și la calvinii din Ardél, încă trebuie să ne înduplece, să credem în influința calvină asupra instituțiunii săborului mare.

* * *

Bifurcațiunea sinodului generalu calvinesc în sinodul din protopopi și din protopopi și preoți. Asemnarea însă între săborul mare din biserica românească și synodus generalis din biserica calvină din Ardél este și mai mare, dacă vom mai considera, că bifurcațiunea săborului mare din biserica românească în săboru numai din protopopi, și altul din protopopi și preoți se află și în synodus generalis al calvinilor din Ardél în vécul 16 și 17.

Astfelu despre sinodul numai din protopopi se face amintire în colecțiunea de canónele bisericei calvinesc din Ardél făcute de superintendentul Gelei Katona la anul 1647.

În canonul 89 al colecțiunii se ȳice, că dacă unu ministru ar fi nedreptățitu de protopopul său, póte recurge în unu casu anumitu de-a dreptul la episcopul său superintendentele, care său în sinodul protopopilor, său în sinodul proto-

¹⁾ Veđi mai susu pag. 27.

²⁾ Acte și Fragmente de T. Cipariu pag. 255.

³⁾ Nilles Symbolae t. I. pag. 351.

⁴⁾ Acte sinodali de I. M. Moldovanu tom. I. pag. 146.

⁵⁾ Totu acolo tom. II. pag. 98.

⁶⁾ Totu acolo pag. 96.

⁷⁾ Totu acolo tom. I. pag. 108.

popilor și alu preoților póte pertracta cauza acesta. Cuvintele canonului amintitu, cari se referescu la lucrul acesta, sunt:

„Quin imo privatas quoque injurias a seniore factas unicuique ministro ad episcopum referre fas erit; Communicato tandem cum reliquis senioribus (sinodul din protopopi) vel tota etiam universitate (sinodul din toti protopopi și preoți) negotio“ ¹⁾

Despre sinodul generalu constatoriu numai din protopopi vorbescu actele sinodului naționalu calvinesc ținut sub principele Georgiu Rákotzi I la anul 1646 în conclusiunea a 22-a, în care despre protopopi calvinesci suspecti de eterodoxie se ȳice:

„Quodsi autem senior aliquis in eam suspicionem incurrat, episcopus seu superintendens ipsius, si quidem is sit ex consensu reliquorum seniorum in eum inquirant.“ ²⁾ (Din învoirea celorlalți protopopi, se înțelege de sine, că adunați în sinodul.)

Era despre sinodul generalu din protopopi și din preoți din țară ne spune istoriografulu calvinesc Salamon Ioseph cu cuvintele următoare:

„Alterum speciale officium superintendentis est, ut synodum generalem seu provincialem quotannis semel ad minus convocet. Fit autem haec indictio synodi literis convocatoriis, quibus olim omnes ministri convocabantur.“ ³⁾

Ce privesce întrebarea, că la sinódele generale, la cari pre lângă protopopi mai participa și ceilalți preoți, cum participa aceștia? însemnăm numai atâta, că precum în săborul mare electoralu al bisericei românești din Ardél, așa și în synodus generalis al calvinilor până târđiu încóce din fiesce care tractu participa cu deosebire notariulu tractualu. ⁴⁾

* * *

¹⁾ Gelei Katona »Canones ecclesiastici« Maros-Vasarhelyini 1842 pag. 59.

²⁾ »Acta synodi nationalis a Georgio Rákotzi Szatmár Nemethinum anno 1646 ad 10-am Iunii convocatae, in certas conclusiones redacta.« Maros-Vasarhelyini 1842, laolaltă cu canónele lui Gelei Katona.

³⁾ »De statu ecclesiae evangelico-reformatae in Transsilvania Commentatio theologico-historica.« Clușu 1840 pag. 78.

⁴⁾ Bodola Samuel »Könyvismertetés«, Maros-Vásárhely 1840, o critică a opului citat al lui Salamon Ioseph pag. 9.

Identitatea atribuțiunilor sinodului generală calvinescă cu ale săborului mare. Asemănarea între săborul mare al bisericei românești din Ardeal și între *synodus generalis* al calvinilor din Ardeal pe timpul domniei calvine devine și mai evidentă, dacă vom considera atribuțiunile de drept, ce le avea pe timpurile acelea *synodus generalis* al calvinilor, cari întru toate sunt identice cu ale săborului mare din biserica românească.

Astfel în competența sinodului generală al calvinilor cădea:

1. Alegerea episcopului său superintendentului calvinesc, ca și alegerea mitropolitului românesc în săborul mare. Se vede acesta din canonul 90 al colecțiunii lui Gelei Katona, a cărui început sună astfel:

„Omnes in universum senioratus seu dioeceses (astfel se numiau și se numesc și astăzi la Calvinii protopopiatele), intra ambitum totius regni Transsilvaniae et partium eidem annexarum, seorsim¹⁾ in unum fluentes, uni episcopo seu superattendenti decedenti, vel in alium tractum transmigranti, communibus votis ac suffragiis, alterum quempiam e medio fratrum suorum electum substituere pro ritu debebunt.“²⁾

Eră în opulă amintită deja al lui Salamon Ioseph despre alegerea episcopului său superintendentului se cetesc următoarele:

„Electio superintendentis juxta tenorem legum praecitatarum, usumque sub principibus nationalibus continuum, nulla praecedente candidatione liberis verbi Dei ministrorum, in synodis generalibus praesentium suffragiis constantier fiebat.“³⁾

2. Ca și săborul mare al bisericei românești din Ardeal și *synodus generalis* al calvinilor din Ardeal avea dreptul de a judeca și a depune pe episcopul său superintendentelă calvinesc. Se vede și acesta din concludiunea a 23-a a sinodului națională dela 1646, carea vorbindu despre cazul, cându ună superintendente ar căde în suspiciunea eterodoxiei, și prin mijloce mai blânde nu pôte fi adus la ordine, ca mijlocul din urmă dispune următoarele:

¹⁾ Cuvintul „seorsim“ se referesce la împrejurarea, că sub principele Ardealului eră 2 superintendenții calvinesci, una preste Ardeal și alta preste Ungaria, ce era pe atunci supusă principelui Ardealului. Cei supuși superintendenției din Ardeal se aduna separată de cei din Ungaria la alegerea superintendentului.

²⁾ Gelei Katona o. c. pag. 59 și u.

³⁾ Salamon Ioseph o. c. pag. 58.

„Vel synodus nationalis¹⁾ indicatur, vel consistorium generale ex delectis unitorum fratrum, qua hungariensium, qua transsilvaniensium, convocetur, ac in eo causa illius maturo judicio recognoscatur, et si omnino reus, et quidem incorrigibilis deprehendatur, solemniter degradetur.“²⁾

Mai lămurit se vede acesta din canonul 91 al colecțiunii lui Gelei Katona, în care la capet se dispun următoarele:

„Si quid ergo intolerabile ex insolentia vel animi elatione patriverit, Collegium Seniorum (sinodul din protopopi) habebit potestatem, communi consilio, privatim imprimis eum honorifice admonendi, ac postea, si eo nihil profecerint, publicas quoque adversus ipsum in generali congregatione (sinodul generală cf. Salamon Ioseph op. cit. pag. 47) instituendi, eumque in ordinem redigendi, vel etiam depnendi.“³⁾

3. Ca și săborul mare avea și *synodus generalis* dreptul suprem de legislațiune cu privire la biserica calvinescă din Ardeal. Canónele lui Gelei Katona de pildă fură primite de sinodul generală dela Murășu-Oșorhei ținut la 12 Iuniu 1649.⁴⁾

4. Ceea ce eră titorii și jurații scaunului în biserica românească din Ardeal, aceea eră așa numiții curatores și assessores în biserica calvină din Ardeal. Pe cum pe aceia îi alegea săborul mare, așa pe aceștia îi alegea *synodus generalis*.⁵⁾

5. *Synodus generalis* al calvinilor din Ardeal funcționa ca for de judecată în cauzele procesuale. Se vede acesta din procesul canonic al calvinilor din Ardeal de pe timpurile acele, care prescrie, că forul de a doua instanță pentru cauzele bisericești este *synodus generalis*. Astfel Petru Bod în „Praxis judiciaria“ se exprimă în chipul următoriu:

¹⁾ Sinodul națională era ună sinodă generală amplificată cu preoții calvinesci din Ungaria.

²⁾ „Acta Synodi nationalis Szatmár Nemethinum 1646 convocatae“ pag. 98. Concludiunile sinodale din actele aceste nu cuprind proprie decât disciplina de mai înainte a calvinilor, pe carea o au codificată în sinodul acesta spre a se apăra în contra sectarilor, cari voiau a introduce sistema presbiterială din Anglia și în biserica calvină din Ardeal.

Cf. și Dr. Kolozsvári Sándor „Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga“ Kolozsvár 1877 pag. 381.

³⁾ Gelei Katona o. c. pag. 62.

⁴⁾ Vezi prefața canónelor în edițiunea de Murășu-Oșorhei 1842.

⁵⁾ Dr. Kolozsvári Sándor op. cit. pag. 345.

„Sedes (judiciaria) superior est provincialis seu generalis synodus.“ ¹⁾

Eră Salomon Ioseph vorbindu despre obiectele sinodului generalu scrie astfel :

„Sub praesidio superintendentis (in sinodul generalu) causae appellatae, disciplinares vel sic dictae fiscales item matrimoniales revidentur.“ ²⁾

6. Ca și săborul mare alu bisericei romănesce din Ardélü, și synodus generalis alu calviniloru din Ardélü avea dreptul de a întări și a jura pe protopopii aleși in sinódele protopopesci. Despre lucrul acesta astfel scrie Salomon Ioseph :

„Eligi deberent Seniores liberis confratrum suorum suffragiis in singulis dioecesibus (calvinii, cum scimü, numiaü tractele protopopesci diecese), deinde in synodo generali confirmari, et solemniter jure jurandi sacramento ad officia sua fideliter obeunda obstringi.“ ³⁾

7. Synodus generalis alu calviniloru ca și săborul mare alu Romăniloru avea să ıea sama superintendentelu, cum a administratü bunulü bisericescü și scolasticü, ce-lü manipula elü. Cu privire la lucrul acesta canonulü 91 alu lui Gelei prescrie următorele :

„Episcopi officia in genere sunt: ut ecclesiarum et scholarum suo episcopatu subiacentium, bonorumque ac reddituum ad eas pertinentium sollicitam curam habeat; illas juxta praescriptum Verbi Dei ac contenta canonum ecclesiasticorum regat, summoque studio promoveat ac aedificet; haec vero, bona nempe earundem fideliter dispenset, dispensationisque suae subinde coram certis ad id a generali synodo delectis personis ecclesiasticis . . . rationes reddat.“ ⁴⁾

8. Synodus generalis trebuia să fie de față la celü mai însemnatü actü liturgicü, ce-lü sevârșia episcopulü sau superintendentele, și acesta era ordinarea ministriloru sau preoțiloru, și numai in casuri estraordinare era episcopulü ıertatü, să ordoneze nefindü synodus generalis de față. Se descrie lucrul acesta pe lungü in canonulü 93 alu colecțiunii lui Gelei Katona și in Salomon Ioseph opulü citatü pag. 75.

¹⁾ Petru Bod »Judiciaria Fori ecclesiastici praxis«. Sibiu 1757. pag. 0—5.

²⁾ Salomon Ioseph op. cit. pag. 75.

³⁾ Salomon Ioseph op. cit. pag. 77 și Gelei Katona can. 86. ıice: »eligi deberent«, fiindü că pe timpulü său incetase in biserica calvină datina această.

⁴⁾ Gelei Katona op. cit. pag. 61. Cf. Salomon Ioseph op. cit. pag. 127.

9. Ca și săborul mare și synodus generalis alu calviniloru avea dreptulü supremü de a pedepsi, câtü pedepsele cele mai mari nu era ıertatü numai sinodulü generalü să le dicteze. Astfelü așa numita excommunicatio major nu era ıertatü nimenui să o dicteze decâtü singurü sinodulü generalü. ¹⁾

Din aceste se vede, că synodus generalis alu calviniloru din secululü alü 16 și 17-lea ca și săborul mare alu Romăniloru era jurisdicțiunea supremă in biserica calvinescă, in mâna căreia era concentratü puterea cea mai înaltă legislativă, de regimü, judiciară și economică. Dacă dară pe temeiulü acestora amü voi să definimü forma regimulü bisericei calvinesce din Ardélü din vécurile amintite, atunci cu canoniștii calvini trebuie să ıicemü, că aceea e forma sinodală in înțelesulü, că tótă potestatea publică bisericescă era in mâna sinodulü clerulü din țară. ²⁾ Și mirare! bărbați romăni, cari s'au ocupatü cu studiulü istoriei instituțiuniloru nóstre bisericesci, totü această susținü și despre biserica romănescă din Ardélü de pe timpurile acelea. Astfelü Ioanü M. Moldovanü susține, că forma de regimü a bisericei nóstre in timpurile vechi a fostü formă sinodală. ³⁾

* * *

Ce se ține de timpulü și loculü, cândü și unde se ținea in secululü alü 16 și 17-lea synodus generalis alu calviniloru, aflămü aceeași identitate cu săborul mare alu bisericei romănesce, ca și in celealalte cestiuni. Astfelü ca și săborul mare se ținea și synodus generalis alu calviniloru celü puținü odată in fiesce care anü, și in locuri diverse.

Canonulü 93 din colecțiunea lui Gelei astfel dispune cu privire la timpulü ținerii sinodulü generalü :

„Alterum speciale Episcopi officium est, ut synodum universalem, seu provinciale semel ad minus pro more jam solito quotannis . . . convocet“.

Eră Salomon Ioseph ⁴⁾ descrie lucrulü acesta astfel :

„Tempus synodi generalis quotannis semel ad minus celebrandae ad II-a post Trinitatis dominicam canone citato (ințelege canonulü de mai susü din colecțiunea lui Gelei Katona) definitum.“

¹⁾ Kovács Ferencz Egyetemes és részszerü egyházijog alaptanai Debreczenen és Nyiregyházán 1870 pag. 210 și Gelei Katona c. 44.

²⁾ Veđi Solomon Joseph op. cit. pag. 54.

³⁾ Acte sinodali tom. I. prefațiune pag. VI.

⁴⁾ Opulü citatü pag. 74.

Inse-și cuvintele ad minus = cel puțin arată, că cerându-lipsa se putea aduna synodus generalis și de două ori în unu an, ca și săborul mare al bisericei românești.¹⁾

Cu privire la loc, canonul de mai sus din colecțiunea lui Gelei dispune, ca sinodul să fie conchemat „in locum commodum”, de unde se vede, că nu se conchema în unu și același loc, cum nu se conchema nici săborul mare al bisericei românești, și superintendentele numai la aceea trebuia să fie cu luare aminte, ca să-l concheme în unu loc ușor accesibil pentru toți, și unde să pôtă fi încuartați ușor toți membrii sinodului, căci numai unu atare loc pôte fi numit comod.

Mai chiar vorbește despre lucrul acesta Salomon Ioseph, cându cu privire la locul ținerii sinodului ȳice :

„Quoad locum vero (synodus) per dioeceses ambulatoria esse consuevit,”²⁾ va să ȳică în unu an se conchema în unu tractu protopopescu, în altu în altu tractu, și așa pe rîndu.

Ce atinge dreptul convocării sinodului generalu, acela era alu superintendentelui ca și în biserica românească alu mitropolitului, pe cum se vede din începutul canonului 93 alu colecțiunii lui Gelei citat mai sus.

Ca și în biserica românească persoanele cele mai însemnate în sinodul generalu după superintendentele erau notariul sinodului și assessorii bisericei calvinesci întregi din Ardele, precum vom vedea în altu loc mai târziu.

* * *

Conclușiune. Recapitulându încă odată cele espuse până aci despre săborul mare al bisericei românești și despre synodus generalis alu bisericei calvinesci din Ardele mai cu samă din seculul alu 16 și 17-lea, nu credem, că vom fi timbrați de cutezători, dacă pe temelul identității lor vom enunța ca conclușiune, că influința sa a bisericei românești asupra celei calvinesci din Ardele, sau vice-versa a celei calvinesci asupra celei românești în privința instituțiunii de sub vorbă este netăgăduită. Întrebarea este numai, care din aceste două influințe este cea ce s'a întâmplat în adevăr?

¹⁾ Cf. Benkó »Transsylvania« tom. II. pag. 180.

²⁾ Opul citat pag. 74.

Cumcă biserica românească ar fi influințată asupra celei calvinesci, numai atunci am pôte susține, dacă instituțiunea săborului mare în forma espusă ar fi o instituțiune bisericească orientală, basată pe canónele bisericei orientale, și practicată și la alte popóre, ce se țin de biserica acesta, dară cu deosebire de Români din celealalte țeri, anume din Muntenia și Moldova.

În casul acesta în adevăr ar fi evident, că calvinii au imprumutat dela Români din Ardele instituțiunea săborului mare cu numirea de synodus generalis.

Dreptul orientalu însă ne arată până la evidență, că instituțiunea săborului mare din biserica românească din Ardele în forma espusă este o instituțiune cu totul străină de dreptul orientalu și nepracticată nicăiri în totu orientul.

Acesta este cauza, pentru care vom espune acum legislațiunea orientală cu privire la sinóde.

III.

Sinódele după dreptulă orientală din Pravilă.

Codicul bisericeii românești. Deosebirea între săborulă mare și sinódele orientală. Păreră false despre săborulă mare.

Codicul de canóne folosiți în biserica românească. Colecțiunile de legi întrebuintate în biserica românească încă în timpurile, până unde le putem urmări, au fostă tóte colecțiuni de legi folosite în biserica răsăritului. De aci urmază, că în biserica românească a fostă în vigóre dreptulă bisericescă orientală. Prin urmare, până cândă biserica românească nu a fostă împedecată prin vre-o putere din afară, relațiunile vieții sale esterne și-le-a regulatú după acestú dreptú, de unde și în practica sinódelorú acestú dreptú i-a servitú de îndreptariú.

Așa pe la 1400 d. Chr. era la Români în usú o sinopsă a basilicalelorú împérațilorú bizantini în limba grecă. ¹⁾ Totú pe timpulú acesta Alesandru celú Bunú, principele Moldovei a compusú din basilicale o colecțiune de legi, carea însă a peritú cu totulú. ²⁾

Sub Ștefanú celú Mare se folosia în Moldova sintagma alfabetică a canonistului grecú Mateiú Blastare în traducere slavică. ³⁾ Din véculú alú 15-lea ori alú 16-lea există dóuë manuscrispte de nomocanóne pregătite în România. ⁴⁾

La 1634 principele României Mateiú Bassarabú se îngriji de cea dintâiă colecțiune de canóne în limba română, carea la 1652 se și tipări în Tîrgoviște sub numele de Pravilă, pe carea apoi Petru Dobra la 1722 o traduse pe limba latină. Partea întâiă a Pravilei cuprinde nomocanonulú grecului Manuilú Malaxe, érá partea

¹⁾ Veđi prefațiunea la edițiunna cea nóuă a Pravilei.

²⁾ »Die Rechtsverwaltung in der Moldau und Walachei« in »Zeitschrift für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft des Auslandes« tom. 20, fasc. 2, pag. 44, după Vehring »Das Kirchenrecht der kath., prot. und morgenländischen Kirche« pag. 53.

³⁾ Vehring op. cit. pag. 53.

⁴⁾ Hașdău în »Traianú« 1869 Nr. 14.

a dóua cuprinde *epitome canonum* a grecului Alexiú Aristene laolaltă cu comentarele acestuia. O parte a Pravilei fu la 1870 edată a dóua óră în Bucuresci cu litere latine.

La 1844 fu tradusú și edatú pe limba română și Pidalionulú, o colecțiune din cele mai însemnate de canóne orientală, ce s'au făcutú în timpulú mai nóu.

Tóte colecțiunile aceste folosite în biserica românească au fostă colecțiuni de canóne de ale bisericeii resăritului.

Este adevăratú, că colecțiunile aceste furú făcute în România și nu în Ardélú. Comericiul bisericescú inse între Ardélú și România n'a încetatú în timpurile mai dedemultú nici cândú. Astfelú, ca să nu mai amintimú de altele, în secululú alú 17-lea avemú date sigure, că Mitropolitulú românescú alú Belgraduluiú din Ardélú se sînția în România. ¹⁾ Principele României Mateiú la 1638 a recomandatú de Mitropolitú în Ardélú pe Elie Orestă; ²⁾ preoți din Ardélú învêtaú în România, ³⁾ Mitropolitulú Belgraduluiú Dositeiú pre la 1627 a funcționatú mai întâiú în Moldova la Huși și Romanú. ⁴⁾ Prin Ardélú și Ungaria erau mulți cantori din Moldova, mitropolitulú Belgraduluiú din Ardélú era sub jurisdicțiunea esarchală a mitropolituluiú Tîrgoviștei și esarchului Ungrovlachiei și Plaiurilorú, ⁵⁾ și chiarú și cu ocasiunea sînței uniri delá 1700 mitropolitulú Tîrgoviștei a aflatú cu cale a se amesteca în pașulú acesta atátú de însemnatú alú Românilorú din Ardélú, ⁶⁾ érá după unire călugări din România au abătutú pe mulți Români de pe la margini delá s. unire.

Putemú darú să đicemú, că legislațiunea bisericescă, ce era în vigóre în România, a trebuitú să fie și în Ardélú, întru cărú aceea nu fu împedecată prin calvini.

Fiindú starea culturală a Românilorú din Ardélú în timpurile mai vechi tare înapoiată, observarea disciplinei resăritene încă a trebuitú să fie destulú de primitivă. Însă pentru aceea fără presiune esternă spiritulú disciplinei bisericesci a trebuitú să rămână celú

¹⁾ Acte și Fragmente de T. Cipariú pag. 237 și nu.

²⁾ Archivú pentru filologie și istorie de T. Cipariú pag. 629.

³⁾ Totú acolo pag. 612.

⁴⁾ Totú acolo pag. 781.

⁵⁾ Acte și Fragmente de Tim. Cipariú pag. 237.

⁶⁾ Nilles »Symbolae, tom. I, pag. 344 și nu. și G. Barițiú« Părți alese din istoria Transilvaniei, vol. I, pag. 224.

orientală. Și dacă în o direcțiune ori alta spiritul acesta îl vedem alterat și înlocuit cu cel calvinesc, atunci putem să știm, că acesta s'a întâmplat în urma presiunii calvinilor.

Se va vedea acesta lămurit, dacă instituțiunea săborului mare din biserica românească atât de asemene, sau chiar identică cu synodus generalis ală calvinilor din veacul 16 și 17 o vom asemăna cu sinódele întemeiate pe și practicate după dreptul orientală.

* * *

Întâia deosebire între sinódele orientale și săborul mare. Dreptul orientală din Pravilă nu cunoște absolut sinóde bisericesci după norma, ce o cunoștem deja, a săborului mare din biserica românească din Ardél, nici în ceea ce privesc persoanele îndreptățite a lua parte la sinod, nici în ceea ce privesc atribuțiunile de drept ale unui atare sinod.

Pe cât de mare este asemănarea între săborul mare și între synodus generalis ală calvinilor din Ardél în veacul 16 și 17, pe atât de mare este deosebirea între săborul mare și între sinódele bisericesci pe baza dreptului orientală cuprins în Pravilă și în codicii bisericesci ai tuturor popórelor, ce s'au ținut și se țin de biserica răsăritului.

În special, întâi numirea de săbor mare pentru sinóde ținute după norma lui nu se găsește nicăiri în dreptul și practica orientală.

Ba dreptul orientală spre deosebire de dreptul apusanu nu cunoște de loc sinóde compuse din episcopul și clerul său, cum era săborul mare din Ardél, ci numai sinóde compuse din mitropolitul și episcopii lui sufragani, era după ce s'a format instituțiunea patriarhilor, sinóde din patriarhul, mitropolitii și episcopii supuși jurisdicțiunii lui. ¹⁾

Sinodul mitropolitului cu episcopii lui se numește: *ἡ τῆς ἐπαρχίας σύνοδος*, ²⁾ sau *ἡ οἰκία τοῦ μητροπολίτου σύνοδος*. Câte odată se numește: *σύνοδος τοπική* = sinod local, fiind

¹⁾ Cf. Zishman »Die Synoden und die Episcopal-Aemter in der morgenländischen Kirche«. Viena 1867.

²⁾ În timpurile vechi eparchie se numea aceea, ce astăzi numim provincie mitropolitană.

că în el nu era reprezentată întrégă biserica de pretutindenea, ci numai din un loc sau provincie anumită. Asemenea se mai numește: *σύνοδος ἐτήσιος ἐνιαυσιαία* sau sinod anual, fiind că se aduna în fiecare an odată, și *σύνοδος τῶν ἐπισκόπων*, fiind că numai episcopii avea în el vot decisiv. Întrău cât sinodul acesta figura și ca foră judecătorească de întâia și a doua instanță, se numea și: *δικαστήριον*. Numirea de sinod mitropolitan s'a introdus în limbajul canonic numai în timpul mai târziu. Cam asemenea numiri avea și sinodul patriarchal, dintre cari mai însemnată este numirea de: *ἡ μείζων τῶν ἐπισκόπων σύνοδος* = sinodul mai mare ală episcopilor, fiind că la acesta lua parte mai mulți episcopi ca la sinodul mitropolitului cu episcopii lui. ¹⁾

Săborul mare ală bisericii românești din Ardél era compus din mitropolitul și celalalt cler, sau preoți, ba chiar și numai din preoți fără de mitropolitul, când era vorba de depunerea mitropolitului și de alegerea altui mitropolit. De atari sinóde însă, la cari să lua parte și preoțimea întrégă de-a dreptul ori prin reprezentanți în virtutea legii, dreptul orientală nu știe absolut nimic, și totu asemene nici de sinóde compuse numai din preoți fără de mitropolitul. Ba dreptul orientală nu permite nici chiar episcopilor, să țină sinod fără de mitropolitul, necum să permită preoților. Astfel canonul 20 ală sinodului dela Antiochia cuprins și în Pravilă dispune: *Nu se cuvine episcopilor, să țină sinod fără de acela, căruia îi e încredințată mitropolia.* ²⁾ Era Zonara, interpretele cel mai celebru ală canónelor bisericii răsăritului, se exprimă: *„Nu permită canónele, ca singur episcop să țină sinod nefiind de față mitropolitul eparchiei.“* ³⁾

Acosta este cea dintâi deosebire, și încă esențială între săborul mare ală bisericii românești din Ardél și între sinódele, ce își au temeiul în dreptul orientală din Pravilă.

Deosebirea acosta esențială o a observat de multu agerul istoric Petru Mașor, ⁴⁾ și a și cercat să o explice. Explicarea ar fi fost foarte ușoră, dacă ar fi asemănat săborul mare cu *synodus generalis* ală calvinilor. În loc de acesta însă el a

¹⁾ Despre numirile aceste vezi Zishman op. cit. pag. 57.

²⁾ Cf. Card. Pitra »Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta« tom. I, pag. 463.

³⁾ La Zishman op. cit. pag. 216.

⁴⁾ Petru Mașor »Protopopadichia« §. 42 și »Istoria bisericii Românilor« pag. 824.

alergatū la o altă explicare tare forțată și chiarū pentru aceea ne-intemeiată.

Susține adecă Petru Maiorū, că în Ardélū pururea numai unū archireū a fostū, adecă Mitropolitulū Belgradului, și alți episcopi n'au fostū nici cândū. De unde mitropolitulū Belgradului neputēndū ține sinodū cu episcopii sēi în înțelesulū Pravilei, a trebuitū să țină cu protopopii, cari erau următorii chorepiscopilorū, și apoi chorepiscopii încă vinū înainte în sinódele vechi din resăritū.

Explicarea acēsta însă numai atunci ar fi intemeiată, dacă ar fi adevērate următoarele lucruri:

1. Că în Ardélū pururea numai unū archireū românescū a fostū.

2. Că canónele din Pravilă permitū, ca unū mitropolitū neavēndū episcopi, cu cari să țină sinodū, să potā ține cu preoți.

3. Că chorepiscopii anticī, a cărorū următori suntū protopopii, toți fără deosebire, că fost'au episcopi consacrați sau numai preoți simpli, au avutū votū decisivū în sinódele episcopilorū, pe cari singure le cunoșce dreptulū orientalū de sinóde adevērate.

Nici una din aceste trei premise însă nu este adevērată, și în specie:

1. Ce se ține de aceea, că în Ardélū pururea numai unū archireū românescū a fostū, deși nu putemū admite, că mitropolitulū Belgradului îi erau supuși ca sufragani toți episcopii enunțerați de T. Cipariū, ¹⁾ totuși datele, ce le avemū despre unele episcopate romānesci supuse mitropolitulū Belgradului, suntū de așa, câtū numai cu greu ne putemū îndoi despre esistența lorū. Astfelū despre episcopia Vadului din Ardélū lângă Deșū avemū atari urme istorice, câtū mai că despre esistența episcopiei acesteia se póte convinge și celū mai scepticū scrutătorū istoricū. ²⁾ Asemene stă cu episcopia Făgărașului, ³⁾ și cu a Maramurēșului, care încă se ținea óre cândū de Ardélū. ⁴⁾ Ba însu-și P. Maiorū recunóște, că mitropolitulū Belgradului avea episcopi sufragani supuși în Ungaria. ⁵⁾ Dacă

¹⁾ Acte și Fragmente XII.

²⁾ Veđi Ios. Kemény Codex diplomaticus t. IV pag. 447 »Transilvania« 1874 pg. 153 și Șaguna »Istoria bisericească« II pag. 120.

³⁾ Veđi titula mitropolitulū Varlaam în molitevniculū dela 1689 și Acte și Fragmente pag. III.

⁴⁾ Cf. »Istoria bisericei romānesci unite cu Roma« de Dr. Ales. Grama pag. 69.

⁵⁾ Protopopadichia § 15.

mitropolitulū Belgradului darā a avutū episcopi sufragani în Ungaria; atunci în înțelesulū Pravilei cu aceștia trebuia să țină sinodū canonicū, și nu a avutū nici unū motivū de a ține sinóde cu protopopii în contra prescrierilorū evidente ale Pravilei.

Altcum însu-și Petru Maiorū mai târđiū și-a schimbatū părerea, și recunóște, că și în Ardélū pe lângā mitropolitulū Belgradului au mai fostū și episcopi sufragani. Scaunele episcopate-lorū sufragane însă, ȳice nu fără probabilitate, că le-au ștersū violența calvinescā, ca și în privința acēsta biserica romānescā din Ardélū să fie asemene bisericei celei calvinesci, carea nu avea decâtū numai o superintendenția în Ardélū. ¹⁾

Astfelū stāndū lucrulū, câtū de ușorū putea Petru Maiorū explica săborulū mare alū bisericei romānesci din Ardélū, asemēndulū cu synodus generalis alū calvinilorū. Atunci ușorū ar fi aflatū, că și săborulū mare a fostū o instituțiune introdusā de calvini în biserica romānescā, ca gubernāndu-se prin elū să fie asemene celei calvinesci, carea încă prin synodus generalis se guverna. Atunci n'ar fi avutū lipsā să alerge la supunerea neintemeiată, că în săborulū mare alū bisericei romānesci din Ardélū protopopii suntū intru tóte episcopi cu jurisdicțiune episcopescā, și numai ordulū episcopescū le lipsesce.

2. N'ar fi avutū lipsā să alerge la o atare supunere, fiindū că dacă în adevērū mitropolitulū Belgradului a fostū singurū în Ardélū, căci sau n'a avutū nici cândū episcopi sufragani, sau episcopatele sufragane furā suprimate de principii calvinesci, și așa nu avea episcopi cu cari să țină sinodū, canónele resăritene din Pravilă nu prescriū, ca să se țină sinóde cu protopopii, ca și cum aceștia ar fi episcopi, ci prescriū, ca să se țină sinodū cu episcopii din mitropolia învecinată. ²⁾ Mitropolia cea mai aprópe de Ardélū era cea din Romānia, a căruī mitropolitū funcționa și ca esarcū preste mitropolia din Ardélū. Și acesta în unele casuri se și accomoda dispozițiilorū acestora a dreptulū orientalū din Pravilă cu privire la mitropolia Ardélului, în care din lipsa episcopilorū nu se putea ține sinodū mitropolitanū în înțelesulū canónelorū.

¹⁾ »Istoria bisericei Romānilorū« pag. 165.

²⁾ Can. 2 alū sinodului I dela Constantinopolū în Pravilă și tálculū canonului acestuia în Pidalionū. În originalulū grecū Pitra op. cit. tom. I. pag. 509.

Anume, pe cum vomă vedé mai târziu în tractatul despre alegerea mitropolitului din Ardélü, dreptul orientälü din Pravilă poftéște, ca pe episcopöi éráși episcopöi să-i alégă.

Nefindü în Ardélü decâtü unü singurü mitropolitü pre timpul principilorü calvinesci, nu erau episcopöi cari să alégă pre mitropolitü în înțelesulü canónelorü, ci-lü alegea clerulü, și-lü întăria principele, și apoi celü alesü și întăritü mergea în România să se sfîntéscă de mitropolitulü Tergoviștei și esarchulü Ungrovlachiei și alü plaiurilorü. Acesta spre a da alegerii mitropolitulü Belgradului coloritulü legalü, aduna tot-deuna sinodü episcopescü din celü puținü trei archirei, și pe alesulü clerului din Ardélü la mitropolia Belgradului ilü supunea unei noué alegeri prin archirei, așa pe cum prescrie dreptulü orientälü, și numai după aceea ilü sfîntia. ¹⁾

3. Ce se ține de a treia suposițiune alui Petru Maiorü, că chorepiscopöi, a cărorü următorü suntü protopopöi, aveau votü în sinódele archieresci, însemnă, că acesta în o privință e adevărată, în alta nu. Chorepiscopöi unii erau numai preoți simpli, cari ca vicari ai episcopilorü supraveghiau preste preoțimea, bisericile și poporulü dela sate. Aceștia n'au avutü nici cândü votü în sinódele din răsăritü, cari erau numai sinóde de archirei.

Se întâmpla însă în timpulü gónelorü păgâne, de câte unü episcopü alü ver unei cetăți cădea dela credință, și prin aceea își pierdea episcopatulü, și în locul se alegea altulü. Asemene pe timpulü luptelorü cu ereticii se întâmpla, de câte unü episcopü cădea în eresie, și pierdându-și episcopatulü ilü ocupa altulü. Dacă acum atari episcopöi mai târziu făceau penitență și se rentorcéau în sinulü bisericei, episcopatulü avutü mai înainte și pierdutü în modü legalü nu-lü mai puteau căpéta înderéptü. Pe aceștia apoi îi folosiau episcopöi cetățilorü de vicari preste bisericile, preoții și poporulü de pe la sate. Fiindü că însă prin cădere dela credință ordulü episcopescü nu și-l'au perdutü, așa puteau lua parte cu votü decisivü în sinódele archieresci, fiindü că erau episcopöi adevărați și consacrați ca și ceialalți. ²⁾ Nu luau însă parte la sinóde, încätü erau o specie de vicari ai episcopilorü, cum suntü astăzi protopopöi,

¹⁾ Veđi Acte și Fragmente de T. Cipariü pag. 237.

²⁾ A se vedé despre chorepiscopöi: Thomassin »Vetus et nova ecclesiae disciplina« I. l. 2, c. 1 și 2. Natale Alexandru »Historia ecclesiastica« Saec. 4. diss. 44 în appendice și De Marca »De concordantia sacerdotii et imperii« 2. 18.

căci vicarii sau chorepiscopöi, dacă erau numai preoți, n'au avutü nici cândü dreptulü de a lua parte la sinóde cu votü decisivü.

Datina, ca la sinódele archieresci să ıea parte nu numai episcopöi cu diecese, ci și cei ce nu aveau diecesa lorü proprie, ci numai ordulü episcopescü, cum erau unii din chorepiscopöi anticı, s'a păstratü până în ziua de astăzi în răsăritü. Așa ca să nu mergemü mai departe, „sfîntulü sinodü“ din regatulü României alcătuitü după norma sinódelorü stabile din anticitate (*σύνδος διακρῶς ἐνδημοῦσα*) este alcătuitü nu numai din episcopöi cu diecese, ci și din cei fără diecese, sau titulari, de cari suntü mai mulți în România. ¹⁾

Explicarea lui Petru Maiorü însă mai este neacceptabilă și din altă pricină.

După canónele din Pravilă, pe cari le citéză însu-și elü, sinódele din răsăritü consău numai din episcopöi. Celalaltü clerü, și cu deosebire celü ruralü, nu era reprezentatü de locü în acele sinóde. Singurü oficialii mai înalți ai patriarcului sau mitropolitulü erau de față în sinodü, însă nu cu votü decisivü, ci numai pentru împlinirea agendelorü externe ale sinodului, din care causă se și numiau numai „παροικαθήμενοι“. ²⁾

În săborulü mare însă, care nu consta numai din protopopöi, pe cum amă vedütü, lua parte cu votü decisivü și celalaltü clerü.

Putemü așa dară să dicemü, că modulü cum explică Petru Maiorü săborulü mare alü bisericei românesci din Ardélü spre a-lü aduce în armonie cu dispozițiile dreptului orientälü este deplinü neîntemeiatü. Nu rămâne alta, decâtü să-lü explicămü din influință calvină, după ce atâtü de mare este asemenarea între elü și synodus generalis alü calvinilorü din Ardélü în véculü 16 și 17.

* * *

Alte deosebiri între sinódele orientale și săborulü mare. Urmărindü și mai departe deosebirea între săborulü mare alü bisericei românesci din Ardélü și între sinódele din răsăritü ținute după normele prescrie în Pravilă, ne convingemü încă și mai tare, că săborulü mare alü bisericei românesci din Ardélü nu este o instituțiune născută din acomodare după Pravilă, ci produsă de presiunea calvină.

¹⁾ Legea organică a sfîntei bisericei autocefale ortodoxe române pag. 9.

²⁾ Zishman op. cit. pag. 85 și uu.

Întâia chemare a sinódelorū orientale, fie acele patriarcali, fie mitropolitane este, ca tóte afacerile sǎ le rezolveze în înþelesulū dispoziþilorū și canónelorū bisericeii universale și cu deosebire în conformitate cu drépta credinþă a acelei bisericeii. ¹⁾

De acésta însă nici vorbă nu putea sǎ fie în sǎborulū mare alū bisericeii românescei din Ardélū pe timpurile dinainte de s. unire. Căci tóte decisiunile sǎborului mare trebuiau sǎ fie suprarevêdute de synodus generalis alū calvinilorū, care de bună samă că nu le mészura dupǎ canónele bisericeii részaritene, ci dupǎ principiile de credinþă și disciplinǎ ale calvinilorū. Pe calea acésta în decisiunile sǎborului mare au intratū destule lucruri curatū calvinesce, cum vomǎ vedé mai târziu.

Mai departe în competenþa sinódelorū orientale cădea desbaterea cestiunilorū dogmatice, liturgice și canonice, ce póte s'au divitū în teritoriulū supusū jurisdicþiunii sinodului respectivū, și decidera lorū în armonie cu dogmele și canónele bisericeii eumenice. ²⁾ Sǎborului mare alū bisericeii românescei din Ardélū îi era interzisū acésta chiarū prin lege, deși celoralalte confesiunii din țarǎ le era ertatū. ³⁾ Îi era interzisū, pentru că principii calvinesce și-au rezervatū mǎnǎ liberǎ asupra sǎborului mare, ca cu ajutoriulū lui sǎ póta pe încetulū calvini deplinū biserica românescǎ.

Obiectū de cǎpetenie în sinódele archierescei dupǎ dreptulū orientalū era mai departe esaminarea alegerii episcopilorū mitropoliei respective, inspecþiunea alegerii episcopilorū, mutarea lorū dela o diecesǎ la alta, confirmarea celorū aleși, pe cum și schimbările în episcopate, cum e ridicarea unui episcopatū nou, suprimarea unui vechiū și altele. De acestea nici vorbă nu putea sǎ fie în sǎborulū mare alū bisericeii românescei din Ardélū, deoarece pe timpulū, de cândū avemǎ date despre elū, afarǎ de mitropolitulū nu mai era altū episcopū în Ardélū.

Totū obiectū alū sinódelorū archierescei dupǎ dreptulū orientalū era a primi și a judeca în forū de a dóua instanþǎ apelaþiunile dela judecǎþile episcopilorū și ca forū de întâia instanþǎ a

¹⁾ Novella 128 c. 10.

²⁾ Can. Ap. 37 în Pravilǎ. Can. 20 Antiochenu asemenea în Pravilǎ. În originalū Pitra Op. citatū t. I. pag. 21, și tom. II pag. 463.

³⁾ Veđi Approbatae Constitutiones. Tit. I. Art. 3.

judeca asupra acuselorū ridicate împotriva ver. unui episcopū. ¹⁾ Nefindū în Ardélū episcopū afarǎ de mitropolitulū, atarǎ cause nu se puteau pertracta în sǎborulū mare.

În sinódele ținute în conformitate cu dispoziþiile dreptului orientalū se alegeau câte odatǎ episcopū pentru scaunele vacante de sub jurisdicþiunea sinodului respectivū. ²⁾ Nici odatǎ însă nu se alegeau oficialii episcopilorū, cum se alegeau „titorii“ și „juraþii“ scaunului în sǎborulū mare alū bisericeii românescei din Ardélū.

Asemenea sinódele orientale aveau dreptū de a inspecþiona, ca averea episcopielorū sǎ se manipuleze în conformitate cu sfintele canóne. Acésta sta în luarea episcopului la rěspundere, dacǎ se abátea dela canóne, și averea bisericescǎ o întrebuintǎ spre alte scopuri. ³⁾ Nu se amestecau însă în administrarea acelei averi prin episcopū sufragani, fiindū aceștia autonomi în administrarea ei. Sǎborulū mare alū bisericeii românescei din Ardélū însă avea dreptulū supremū atátū cu privire la inspecþiunea câtū și cu privire la administrarea averii bisericescei.

Amū puté continua paralela între sǎborulū mare și sinódele orientale ținute în înþelesulū Pravilei. Cu câtū însă ne-amū dimité mai afundū, cu atáta deosebirea între ele ar fi mai lámuritǎ.

* * *

Ierarhia din România și sǎborulū mare din Ardélū. Sǎ vedemǎ însă, óre în celealalte țeri locuite de Români, nu vomū afla cumva vre o instituþiune asemenea sǎborului mare alū bisericeii românescei din Ardélū!

În România și în Moldova, căci numai aceste potū fi considerate ca țeri locuite de Români și înzestrate cu o ierarhie naþionalǎ, s'au ținutū de repeþite ori sinóde archierescei în conformitate cu Pravila. Nici cândū însă nu s'au ținutū sinóde nici barēm analóge cu sǎborulū mare alū bisericeii românescei din Ardélū constatátore din mitropolitulū saū episcopulū, din protopepi și din celalaltū clerū.

¹⁾ A se vedé pe largū despre lucrurile aceste Zishman »Die Synoden und die Episcopalaemter in der morgenlǎndischen Kirche« pag. 10 și uu. și 76 și uu.

²⁾ Can. 4 dela Nicea I. în Pravilǎ. În orig. Pitra op. cit. tom. I pag. 428.

³⁾ Can. 25 dela Antiochia în Pravilǎ, la Pitra op. cit. tom. I. pag. 465 în originalū.

Cuza Vodă la anul 1864 în așa numitul „*Decret organic pentru înființarea unei autorități sinodale centrale pentru afacerile religiei române*” a voit să se introducă pentru fiecare care diecesă un așa numit sinod eparchial compus din episcopul, din trei membri ai sinodului general, din directorii seminariilor eparchiale, și la București și Iași și din decanii facultăților teologice. Deși sinódele aceste eparchiale din toate elementele unui sinod, fie resăritenă, fie apusană, n'aveau decât numele, totuși au rămas numai pe hârtie, și în practică nu s'au pus nici când.

Ba în totu răsăritul la popórele, ce se țin de biserica răsăritenă, n'amă aflată nicăiri nici o urmă despre sinóde, cari și numai pe departe să samene cu săborul mare al bisericii românești din Ardélú nici în privința persónelor, din cari era compus, nici în privința competenței sau atribuțiilor de drept. ¹⁾

Chiar pentru că săborul mare al bisericii românești din Ardélú nu avea nici o basă în Pravilă, ierarhia din România faptele și decisiunile lui le considera de ilegale și anticanonice. Avem despre acesta un exemplu destul de lămurit.

La anul 1689 săborul mare din Ardélú la dorința principelui Mihailú Apafi depuse pe mitropolitul Sava Brancovic și alege în locul lui pe Iosifú Budai, care se duse în România ca să fie sfințit de către mitropolitul Tergovistei și esarchul Ungrovlachiei și a platurilor.

Depunerea mitropolitului Sava Brancovic prin săborul mare a fost cu totul ilegala sau anticanonică în înțelesul canónelor bisericii răsăritului. A fost ilegala nu atâta pentru că s'a întâmplat la dorința principelui calvinesc Apafi, ci pentru că după dreptul orientál un episcop nu póte fi judecat decât de un sinod compus din episcopi. ²⁾ Săborul mare înse a fost săbor numai din preoți.

Totú asemenea a fost ilegala și împotriva canónelor și alegerea lui Iosifú Budai, de o parte fiind că scaunul mitropolitán prin depunerea lui Sava de către un săbor numai din preoți nu venise în vacanță pe cale legală, de altă parte, fiind că fu

¹⁾ Veđi Silbernagl Isidor »Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients« Landshut 1865; și I. S. Berdnikov »Cursú de drept bisericesc« tradusú din rusese de Silv. Bălănescu. București 1892.

²⁾ Can. 9 dela Calcedon în Pravila. În originalú Pitra op. cit. tom. I. pag. 526. Cf. și interpretările lui Zonara și Aristenú la canonul acest'a.

alesú numai prin preoți, pe cândú dispozițiile dreptului orientál din Pravilă poftesc ca și mitropolitul și episcopii să fie aleși érași prin episcopi.

Înainte mitropolitului Tergovistei amândoué faptele săborului mare din Ardélú, chiar pentru că erau a săborului mare, instituțiune necanonică după dreptul orientál din Pravilă, erau anticanonice, anume și depunerea lui Sava și alegerea lui Budai. Pentru aceea nici nu-i era ertatú să-lú chirotonescă episcop pre Budai. Și înainte și după Budai mai mulți Mitropoliți ai Belgradului aleși de săborul mare din Ardélú au mers în România să se sfințescă. Așa mitropolitul Ioasafú la 1682 ¹⁾ însuși Sava, ²⁾ Varlaam, ³⁾ Teofilú la 1692 ⁴⁾ și Atanasíú la 1698. ⁵⁾ Și mitropolitul esarcú al Ungrovlachiei din România și alegerea acestora o consideră de necanonică. Se ajută însă cu aceea, că tot-deuna aduna câte un sinodú archieresc de celú puținú trei archierei, cum poftesce dreptul orientál, pe alesul săborului mare îlú supunea alegerii sinodului archierescú *pro forma*, și apoi îlú sfinția. Pe calea acesta sana ceea ce era necanonic în alegerea mitropolitului Belgradului prin săborul mare și alegerii îi dá coloritul legal.

Cândú a mersú fusă la București mitropolitul Iosifú Budai, atunci mai era o pedecă nouă. Anume, antecesorul acestuia mitropolitul Sava Brancovic fuse depus de săborul mare din Ardélú. Depunerea acesta însă pe cum amú văđutú, o considera pe dreptul de ilegala. Și așa nu putea nici să-lú supună alegerii prin archierei, nici să-lú sfințescă, căci scaunul mitropolitán nu venise în vacanță pe cale legală.

Ce era dară de făcutú? Mitropolitul Sava Brancovic nu putea să-și ocupe scaunul, căci principele Mihailú Apafi nu-i permitea. Pre Iosifú Budai nu putea să-lú supună alegerii și apoi să-lú sfințescă, căci nu permitea Pravila.

Însă dreptul orientál prescrie, că dacă un mitropolit nu póte să-și ocupe scaunul fiindú alungatú de inimici, atunci mitropolitul învecinatú cu voia domnului țerei are să dispună și sfin-

¹⁾ Acte și Fragmente de T. Cipariú pag. 237.

²⁾ Totú acolo pag. 238.

³⁾ Totú acolo pag. 238.

⁴⁾ Totú acolo pag. 239.

⁵⁾ Totú acolo pag. 240.

țescă acolo un administrator până cându celū adevăratū își va pute ocupa scaunulū, ca așa poporulū să nu rămână fără păstorū. 1)

Fiindū acum vorba de aceea, ca mitropolitulū Tergoviștei să sfințescă pe cineva de administratorū pentru mitropolia Belgradului, nu se poftia multă prevedere diplomatică și tactū politicū, ca să scie, că Apafi nu va primi decâtū pe Budai celū alesū la dorința lui. De aceea punându-se în coînțelegere cu principele țerei Șerbanū Vodă, fără de a mai aduna săborū archierescū l'au sfințitū pe Budai, însă spune apriatū, că nu de mitropolitū alū Belgradului, ci numai ca „să nu rămână acelu scaunū veduvitū și creștinū de acolo fără de păstorū, neputându celū măi dinainte să-și dobândescă scaunulū, adecă mitropolitulū Sava pentru nemutatele obiceiuri și tocmele, ce are republica țerei Ardélului.“ 2)

Din procedura acēsta a mitropolitului Tergoviștei și esarcului Ungrovlachiei și alū plașurilor se vede destulū de lămuritū, că ierarhia din România considera de necanonică instituțiunea săborului mare alū bisericei romānesci din Ardélū. O considera de anticanonică, fiindū că cele mai însemnate fapte isvorite și îndeplinite pe basa atribuțiunilor lui, adecă judecarea și depunerea mitropolitului și alegerea mitropolitului o considera de ilegală.

Din lipsa datelor istorice nu putemū sci, că cum considera ierarhia Romāniei alte fapte și decisiuni ale săborului mare din Ardélū îndeplinite pe temeiulū atribuțiunilor de dreptū, ce le avea. După ce însă nu numai atribuțiunile cu privire la depunerea și alegerea mitropolitului, ci și celealalte atribuțiuni ale lui nu erau de locū în conformitate și armonie cu dreptulū orientalū, așa putemū dice, că ierarhia Romāniei tōte faptele și decisiunile săborului mare alū bisericei din Ardélū le considera de anticanonice, și de atare consideră chiarū și instituțiunea săborului mare.

* * *

Recapitulândū încă odată pe scurtū cele dezvoltate în tratatulū acesta, constatămū:

1. Săborulū mare alū bisericei romānesci din Ardélū nu are nici o basă canonică în dreptulū orientalū și în Pravilă nici

1) Sinodulū patriarchului Esia de la 1327 și a patriarchului Mateiū de la 1400 la Vehring »Kirchenrecht« pag. 635.

2) Veđi alegerea și sfințirea A.-Episcopului Iosifū (Budai) în 23 Augustū 1680 în Acte și Fragmente de T. Cipariū pag. 234.

în privința persōnelorū, din cari era compusū, nici în privința atribuțiunilor de dreptū, ce le avea; și ori ce încercare de a-lū aduce în armonie cu dreptulū orientalū este zădarnică și așa va și rămāne.

2. O instituțiune asemenea săborului mare a bisericei romānesci din Ardélū nu aflămū la nici unulū din popōrele, ce s'au ținutū și se ținū de biserica rēsăritului, și cu deosebire nu aflămū la Romāni din România și Moldova, deși comerțiul bisericescū între ei și Romāni din Ardélū a fostū destulū de viu.

3. Ierarhia Romāniei considera de anticanonice depunerile și alegerile mitropolitilor Belgradului prin săborulū mare, și prin aceea chiarū instituțiunea lui.

4. Asemenarea, sau chiarū identitatea săborului mare cu synodus generalis a calvinilor din Ardélū în secululū 16 și 17 este netăgăduită.

Credemū dară în urma acestora, că nu greșimū, cândū constatămū, că instituțiunea săborului mare a bisericei romānesci din Ardélū s'a născutū sub influința calvină.

Dela rezultatulū acesta numai atunci ne vomū abate, cândū ni-se vorū arēta documente istorice dinainte de era calvină, în cari săborulū mare să apară întru tōte totū în forma aceea, în carea apare și după ivirea calvinismului în Ardélū. Acēsta însă cu greū credemū, că se va întimpla ver odată. După ce inse pre cum vomū vedē, săborulū mare alū Romānilorū și synodus generalis alū Calvinilor nu suntū în esență altceva decâtū synodus diocesana din biserica apusană catolică, chiarū și cândū s'ar putē arēta atari documente, originea săborului mare n'ar fi libēră de influința latină.

* * *

Autorulū Zaconicului despre originea săborului mare. Avemū altcum și o mărturisire veche, deși cam obscură, că săborulū mare alū bisericei romānesci din Ardélū s'a născutū sub influința calvină. Mărturisirea acēsta este dela autorulū Zaconicului.

Zaconiculū este unū opū juridico-canonicū asupra bisericei romānesci din Ardélū.

Nu se poftesce inse multă cunoscință de dreptulū canonicū orientalū, spre a vedē din titulele părților celorū unspredece, din cari a constatū cartea, și cari afară de partea întâiă și a patra aū peritū tōte, că autorulū nu a voitū a scrie o monografie din

dreptul bisericeii resăritului, ci a voită a descrie în prima linie instituțiunile introduse de principii calvinesci în biserica românească din Ardélă.

Titulele celor 11 părți ale Zaconicului sunt următoarele:

1. „*Canonulă ai obiceiulă, cândă alegemă saă punemă vlădică* (dreptul electorală).
2. *Vlădica cu ce rënduulă trebuie să trăescă* (Atribuțiunile oficiului mitropolitană).
3. *Ce-ă deregătoria titoriloră?* (cum vomă vedé mai târziu, titorii erau o specie de oficiali bisericesci).
4. *Ce are biserica bună ai avere?*
5. *Ce este venitulă bisericeii?*
6. *Canonulă protopopiloră* (drepturile și datorințele protopopiloră).
7. *Canonulă popiloră* (drepturile și datorințele preoțiloră).
8. *De popii, cari vină dintr'alte țeri.*
9. *De săborulă mare, obiceiulă, slobodia, tăria* (Modulă ținerii, atribuțiunile și valorea săborului mare.)
10. *De săborele mici ale eparfieloră* (sinódele protopopesci.)
11. *Despre alegerea dieciloră pre popie.*“

Acesta este cuprinsul cărții.

Cu privire la scopul scrierii ei se exprimă autoriulă astfel :

„*Iar pentru se nu se uite dreptatea bisericeii noastre și obiceiulă celă bună, cu care au trăitū pana acumă, și dereptățile crailoră spăsiți, cu care ne ai miluitū, și a mării sale preabun. domnului nostru crailă de acum, ce milă ai arătatū către acestū săborū și biserica seracă a noastră în necamurile creștineteii se se pomenească, scrieam într'acestu pomelniciū alū mitropoliei noastre a Belgradului.*“ ¹⁾

Totă contestulă arată, că autoriulă Zaconicului sub cuvintulă „dreptatea bisericeii“ înțelege instituțiunii bisericesci. Despre instituțiunile aceste ale bisericeii noastre, a căroră catalogă l'amă vedutū mai susū, și între cari este și săborulă mare, spune autoriulă Zaconicului în modulă său confusū, că suntă „*dreptățile crailoră spăsiți, cu cari ne-ai miluitū*“, sau vorbindū în limbajulă nostru modernū, suntă instituțiunile bisericesci introduse în biserica noastră românească din Ardélă de principii, cari ai fostū ina-

¹⁾ »Acte și Fragmente de T. Cipariū pag. 258.

inte de Mihailū Apafi I, pe timpulă căruia fu scrisū Zaconiculă, și între cari loculū întâiū, ca mai recenți, îlă ocupa principii calvinesci.

Astfelū în Zaconicū avemū o mărturisire pozitivă din timpurile vechi, că săborulă mare este o instituțiune introdusă în biserica românească din Ardélă de principii calvinesci.

* * *

Mărturisirile principiloră calvini despre originea săborului mare. Pre lângă autoriulă Zaconicului mai avemū o mărturisire destulă de chiară și dela însuși principii calvinesci, că săborulă mare este o instituțiune introdusă de ei în biserica din Ardélă.

Cele 19 condițiuni puse de principele Georgiū Rákotzi mitropolitului Simeonū Ștefanū, de principele Mihailū Apafi I mitropolitului Iosifū Budai, și de guvernatoriulă Bánfy de Losoncz mitropolitului Teofilă, încatū nu se referescū la cultivarea clerului și a poporului său nu ai caracterū politicū, tindū într'acolo, ca să virescă în biserica noastră calvinismul. Condițiunea a 9-a impune mitropolitului românească ținerea regulată a săborului mare în fiecare anū, o impune însă dóră, pentru că săborulă mare este o instituțiune de a bisericeii resăritului? Nicī pe departe! Căci tóte condițiunile țintescū nu într'acolo, ca să țină în biserica românească instituțiunile orientali, ci chiarū dimpotrivă, ca din biserica românească să ștergă totū ce e orientălă și nu se uniea cu credința și instituțiunile calvine. Ci impune ținerea săborului mare, pentru că este o instituțiune calvină, așa catū chiarū impunerea ținerii lui este o mărturisire destulă de chiară chiarū dela însuși principii calvinesci, că săborulă mare e o instituțiune calvină introdusă de ei în biserica românească. Dacă săborulă mare ar fi fostū o instituțiune resăritenă, mitropoliții românesci l'ar fi ținutū și fără porunca principiloră și de porunca lorū n'ar fi fostū nici o lipsa.

* * *

Părerii false despre săborulă mare. Din lipsa scrutării deiate a naturei și originei săborului mare din biserica noastră s'ai născutū în publiculă nostru părerii false despre elū și despre tóte sinódele mai multū sau mai puținū asemenea lui. Vomă aminti din aceste numai ver o câteva.

Unii scriitori de ai nostri mulțămindu-se cu cunoștința datelorū puțină, ce le avemū despre săborulă mare, fără a cerca mai adâncū originea lui, simpliciter îlă considera de o instituțiune

orientală străveche în biserica românească, născută și dezvoltată în biserica noastră fără de nici un impuls sau presiune străină. Cu deosebire s'a întâmplat lucrul acesta, de când Șaguna călând în picioare toate principiile Pravilei, a decopiat pentru biserica sa constituțiunea sinodală a Sașilor luterani din Transilvania. Și fiind că nimeni n'a demascată pașul acesta alui Șaguna, mulți, foarte mulți începură a crede, că constituțiunea dată de el bisericei sale în așa numitul Statut organic nu este decât vechia constituțiune orientală și sinodală a bisericei românești dinainte de unire străformată și poleită după indigențele timpului. Nu puteau atari indivizi să vadă, că nici constituțiunea bisericei românești dinainte de unire, nici cea de astăzi a bisericei românești gr. răsăritene nu este de loc constituțiunea orientală din Pravila, ci amândouă suntă fătul fără de timp al protestantismului intrat pe nesimțite în biserica românească, înainte de unire în urma presiunii calvine, ér pe timpul lui Șaguna sub aplausul publicului neorientat și amăgit.

* * *

Profesorul Dr. I. Crișan și un anonim despre săborul mare. Între aceștia merită atențiunea repausatului profesor din Sibiu Dr. Ioan Crișan, care vorbind despre despotismul, sub care a stat biserica românească sub calvin înainte de s. unire, se miră, că calvinii nu i-au împedat pe Români în ținerea sinodelor, și deci cu deosebire în ținerea a săborului mare.¹⁾

Autorul înse voind să fie drept, și să scria adevărul, ar fi trebuit mai întâi să dovedescă, cumcă sinodele și cu deosebire săborul mare în Ardeal au existat încă înainte de era calvină. Cercând însă să dovedescă lucrul acesta, și asemănând sinodele și cu deosebire săborul mare al Românilor din Ardeal cu săborele calvinilor de o parte, și cu cele din Pravila de altă parte, credem că nu s'ar mai fi mirat, că calvinii nu i-au împedat pe Români în ținerea sinodelor, ci s'ar fi mirat mai mult de aceea, că Români au primit așa ușor sinodalitatea calvină ignorând toate dispozițiile dreptului orientală și ale Pravilei.

Un anonim destul de confus înse altcum *bonae voluntatis* esclamă în o broșură la 1871: „*Cine a mântuit biserica (noastră) și instituțiunile ei cele părintești față cu puternicul calvinism în ală*

¹⁾ »Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I. Inauguration-Disertation.« Sibiu 1882 pag. 14.

17-lea secul . . . ? Nu sinodul provincial adevăc congresul ?¹⁾ Sub „sinodul provincial adevăc congresul“ înțelege săborul mare. Anonimul acesta ca și scriitorul de mai sus a rămas însă dator cu dovada, că săborul mare a existat în biserica românească înainte de „puternicul calvinism“. Dacă înse anonimul ar fi făcut studii serioase barēm asupra istoriei săborului mare, cu greș credem, că n'ar fi aflat, că departe de a fi mântuit elă biserica noastră față cu „puternicul calvinism“, chiar împotriva săborului mare a fost mijlocul, sau mai bine zis, canalul, prin care calvinismul se viea pre încetul în biserica noastră. Ca să tăcem de altele, au nu săborul mare alegea mitropoliți după placul principelui calvinesc, cari erau apoi gata a primi și condițiunile cele mai umilitore pentru biserica română? Au nu săborul mare își supunea toate delibărările revisiunii sinodului general calvinesc? Când a arătat săborul mare înainte de s. unire barēm cel mai mic semn de reacțiune și opozițiune planurilor calviniei bisericei românești?

Anonimul nostru altcum plin de bunăvoință față cu biserica nebasându-se pre scrutări istorice obiective se pierde tot din ce în ce mai tare în iluziuni și ficțiuni despre săborul mare. Așa vorbind despre modul, cum era compus săborul mare,²⁾ țice că acela consta a) din arhiepiscopul, b) din consistoriul mitropolitan, c) din toți protopopii fungenți în persoană, d) din curatorii (ctitori) laici ai bisericei, e) din câte doi deputați aleși din fiecare tract protopopesc. După aceea apoi se silește să probeze, că unul din cei doi deputați din fiecare tract reprezenta preoțimea tractuală, éră celalaltă poporul. Pentru toate ficțiunile aceste înse nu aduce nici cea mai mică dovadă.³⁾ Când înse anonimul ajunge la corolariu din cele premerse, ajunge tot odată

¹⁾ »Epistola unui român transilvanenă către un amic al său în afaceri eclesiastice și scolastice«. Sibiu 1871 pag. 7.

²⁾ Tot acolo pag. 10.

³⁾ Bunul autor necum să fi făcut studii asupra săborului mare în timpurile mai vechi, dară nu-l cunosea chiară nici pe cel din timpul său. Așa la pag. 18 țice, că pe unul din cei doi deputați din fiecare tract îl chema protopopul la sinod, și că așa s'ar fi întâmplat și în sinodul electoral de la 1868, când e lucru public cunoscut, că lucrul nu a stat astfel, ci un deputat fu ales de clerul tractual, éră celalaltă fu notariul ad hoc al sinodului tractual ales de clerul tractual cu majoritate de voturi. Veđi Circulariul vicariului capitular Constantiu Alutanu în Acte sinodale de I. M. Moldovanu tom. I. pag. 10.

și la punctul cel mai înalt al esaltării, dușmanul cel mai mare al scrutării istorice, căci étă cum se exprimă :

„Estă modū vedemū, cumcă în biserica noastră ca în cea a unui poporū democraticū, s'a introdusū și păstratū reprezentarea clerului și poporului sub forme drepte, egali și multū mai bine exprimate ca la alte poporē. Se vede mai încolo și aceea eminentă împrejurare, că în biserica noastră ca ceea a unui poporū purcesū dela vechiulū poporū latinū, forma reprezentării are trăsuri curate, vederate, și nu trece cu vederea și nu confundă nici unū elementū de alū clerului și poporului unulū cu altulū, ci fiecare clasă este reprezentată la loculū său, clerulū după dignitățī, poporulū după starea și condițiunea sa din fiecare tractū printr'unū deputatū fără excepțiune, éră clasa mai înaltă după stare și vață, și prin curatorī (titorī) și persoane de rangū înaltū.“

Apoi plinū de mulțămire și satisfăcutū, eschiamă :

„Așa ceva se pôte aștepta dela urmașii unui poporū, care apucase a-și organisa societatea de statū civilū și eclesiasticū după cele mai perfecte forme de organizare, carē au pututū esiste pe timpulū lorū.“

Nu e mirare, că bunulū anonimū a ajunsū la atari extravaganțe apucându-se de tractarea lucrurilor bisericesci fără a le studia mai întâiū.

Mântuitoriulū lumii a dīstū : „din fructe-ī veți cunōsce pe elī“. Dacă săborulū mare a fostū așa admirabilū organizatū, câtū amū întrecutū cu elū pe tōte poporele, atunci unde-ī suntū fructele? Dară bisericile cele miserabile depre sate rămase din timpurile acele? Dōră ignoranța cea crassă a clerului de pre atunci? Dōră servilismulū celū mare față cu tōte dispozițiunile principilorū calvinesci? Bunulū anonimū amintesece în unū locū și sinodele calvinilorū. Dacă și-ar fi luatū ostenela a asemena și numai pe de-asupra săborulū mare cu synodus generalis alū calvinilorū, tare credemū, că multū i-s'ar fi stimpēratū entusiașmulū.

* * *

Andreiu bar. de Șaguna despre săborulū mare sub forma de sinodū diecesanū. Între toți scriitorii nostri, cari s'au ocupatū cu legislațiunea orientală, nici unulū n'a abusatū atāta cu legislațiunea relativă la sinode ca Șaguna. De unde nici nu a contribuitū nici unulū în măsură așa mare la întunecarea ideilorū despre sinode ca elū. Aci vomū aduce numai două trei doveđi despre abusulū acesta.

În 12 Martiū 1850 Șaguna conchemă unū sinodū diecesanū. La sinodulū acesta au luatū parte ca membri 25 proțopopi, 2 profesori de teologie și 30 mireni. ¹⁾ În circulariulū convocatoriū vorbindū Șaguna despre sinodulū diecesanū analogū cu săborulū mare dīce, că „e întemeiatū în canōnele bisericei resăritene,“ ²⁾ éră în cuvintarea de deschidere se exprimă astfelū : „voindū a da dovadā din parte-mī despre strīnsa păstrare a asediamentelorū și canōnelorū bisericesci, amū aflatū de lipsū a concherna săborulū acesta ;“ ³⁾ apoi în circulariulū convocatoriū la sinodulū diecesanū dela 1864 dīce ; „eū în întelesulū canōnelorū, ce prescriū ținerea sinodelorū anuale, conchemū sinodū diecesanū.“ ⁴⁾

Șaguna a fostū altcum bărbatū seriosū și literatū. Chiarū pentru aceea suntemū în dreptū a aștepta dela unū atare bărbatū, că dacă vorbește despre săborulū mare sau sinodulū diecesanū, care „e întemeiatū în canōnele bisericei resăritulū,“ și pe care l'a conchematū „în întelesulū canōnelorū, ce prescriū ținerea lui“ spre „a da dovadā despre strīnsa păstrare a asediamentelorū și canōnelorū bisericesci,“ atunci să fie și spusū, cari suntū „canōnele bisericei resăritene,“ cari prescriū ținerea sinodului diecesanū? Asta înse n'a făcut'o Șaguna. N'a făcut'o, pentru că n'a putut'o. Căci nici în Pravilă, nici în tōtă legislațiunea bisericei resăritene n'ar fi aflatū nici barēmū unū singurū singurelū canonū, care se prescrie ținerea sinodelorū diecesane. Chiarū pentru aceea este tare durerosū, că unū bărbatū de valōrea lui Șaguna a dusū pe atāta omenī în rē-tăcire.

Dacă altcum Șaguna ar fi voitū să fie sincerū, atunci ar fi spusū clerului și poporului său, că sinodulū diecesanū, ce l'a convocatū elū, nu are nici o basă canonică în Pravilă și în legislațiunea bisericei resăritene, căci sinodulū diecesanū este o instituțiune curatū apusană. Cu tōte aceste înse elū deși resăritenū, totuși voese să-lū introducă și în biserica sa, fiindū că e o instituțiune bună, folositoare și chiarū pentru aceea de valōre. Numai vorbindū astfelū și în circulariulū convocatoriū și în cuvintarea de deschidere, ar fi vorbitū așa, cum se cuvine unui bărbatū seriosū și literatū ca elū. Și atunci ar fi contribuitū nu puținū

¹⁾ »Archiepiscopulū și Mitropolitulū Șaguna« de Nicolaū Popea, Sibiu 1879 pag. 78.

²⁾ Totū acolo pag. 75.

³⁾ Totū acolo pag. 81.

⁴⁾ Totū acolo pag. 138.

la limpedirea ideilor publicului nostru despre sinode și nu la întunecarea lor.

Cutezarea lui Șaguna însă merge și mai departe. În cuvîntarea, cu carea a deschis altă sinodă diecesană dela 3 Octombrie 1860 se exprimă astfel: „am conchemat pe baza canonului 20 dela Antiochia reprezentanți din partea preoțescă și mirenească.“¹⁾

Cîndu un bărbat de valorea lui Șaguna a putut vorbi așa categorice despre canonul 20 dela Antiochia, care poruncesce episcopului, ca să țină sinodă cu „reprezentanți din partea preoțescă și mirenească“, atunci tare credem, că din cei de față nici unul nu s'a îndoit, că în adevăr aceea se cuprinde în canonul 20 dela Antiochia, ce a ținut el. Și totuși nici un cuvînt nu este adevărat din ceea ce a ținut Șaguna despre canonul 20 dela Antiochia.

Ca să se vadă cutezarea cea mare, cu care a dus Șaguna pe însuși credincioșii săi în rătăcire, lăsăm să urmeze aci în textul întreg canonului acesta, cum se află românește în Pidalion, era în notă cum sună în originalul grecesc.

„Pentru trebuințele bisericesci și pentru deslegarea (pricinelor) celor nedumerite, s'au socotit a fi bine, de două ori în an să se facă sinode de episcopi în fiecare care eparhie, odată adecă după a treia săptămână a serbătorii Paschali, ca în a patra săptămână a cincidecime să se încheie sinodul înscuîntîndu pe eparhioși (episcopi sufragani) celă ce e în mitropolie. Era celă ală doile sinodă să se facă pre la Idus alui Octomvrie, care este a decia Iperberetou,²⁾ ca la însăși sinodele aceste să vie presbiteri și diaconi, și toți cei ce li-se pare, că se nedreptățesc, și dela sinodă să dobîndescă judecată. Însă să nu pōtă ore car de sine ale face (sinodele) fără de aceea, căroră li-s'au încredințat mitropoliile.“³⁾ Va să țină fără de mitropolitul.

¹⁾ Totă acolo pag. 135.

²⁾ Numirea siromacedoniană alui Octombrie.

³⁾ Διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς χρείας, καὶ τὰς τῶν ἀμφισβητούμενων διαλύσεις, καλῶς εἶχεν εδοξε συνόδους καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τῶν ἐπισκόπων γίνεσθαι δευτέρου τοῦ ἔτους, ἀπᾶς μὲν μετὰ τὴν τρίτην ἑβδομάδα τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, ὥστε τῇ τετάρτῃ ἑβδομάδι τῆς πεντεκοστῆς ἐπιτελεῖσθαι τὴν σύνοδον, υπομνησκόντες τοὺς ἐπαρχίωτας τοῦ ἐν τῇ μητροπολεὶ, τὴν δε δευτέραν σύνοδον γίνεσθαι ἴδιοις ὀκτωβρίαις, ἧτις ἐστὶ δεκάτη ὑπερβηταίου, ὥστε ἐν αὐταῖς ταύταις σύνοδοις προσιέναι πρεσβυτέρους

Precum e destul de evidentă, canonul acesta, la care se provocă Șaguna, nu vorbește chiar de locu de sinode „de reprezentanți din partea preoțescă și mirenească“ ci de sinodele, în cari se aduna mitropolitul cu episcopii provinciei sau eparchiei sale, — căci în timpurile vechi provincia mitropolitană se numea eparhie — singurele sinode, pe cari le cunosc Pravila și totă legislațiunea bisericeii resăritului.

Sinodele diecesane de „reprezentanți din partea preoțescă și mirenească“ s'au introdus în apus, și numai acolo fură regulate prin canone. Legislațiunea bisericească resăritenă nu scie absolut nimic de ele. De abia târziu a intrat făma despre ele și în resărită, cîndu apoi pōte unii săi alți, inse de sigur tare rari, au început a imita pe apusenii, inse în măsură așa puțină, cātău nici nu s'a ivit necesitatea regulării lor prin canone. Pidalionul, care le numesce *săbore satesci* și *săbore de țară*, era grecesce *σίνδοδος χωρική*, de abia le amintesc cu numele în prolegomena sinodelor apusane ținute de S. Cipriană,¹⁾ fără a puté aduce nici barēmă ună singură canonă orientală, care să se ocupe cu ele. Era canonistul orientălu Matei Blastare spune apriată, că sinode adevărate sunt numai cele dia archierei.²⁾

Se vede destul de lămurit, că Șaguna abusând astfel cu canonele și cu sinodul diecesan, era în credință, că înaintea Românilor pōte abusa ori cātă în direcțiunea acăsta, căci nimeni nu-l va demasca.

* * *

Dr. Gregoriu Silași și memorandum Gherianu din 1822 despre săborul mare. După opșorul Mitropolitului Vancea „Dialogu despre constituțiunea bisericeii și despre sinode“ celă mai bun tractat despre sinode, ce-l avem în literatura noastră bisericească, este un studiu asupra lor de Dr. Gregoriu Silași și apărut în „Sionul Român“ dela 1865 Nr. 1—4. Amintim lucrul acesta numai pentru aceea, căci autorul, deși este canonist destul de bun, și deși

καὶ διακόνους καὶ πάντες τοὺς ἡδικησθαι νομίζοντας, καὶ παρὰ τῆς σύνοδος ἐπικρίσεως τυγχάνειν. Μὴ εἶναι δε τίνος καθ' ἑαυτοὺς σύνοδος ποιέσθαι ἄνευ τῶν πεπιστευμένων τὰς μητροπόλεις.

Card. Pitra op. cit. tom. I. pag. 468.

¹⁾ Pidalion pag. 150 după Dositeiū „Dodecabiblion“ 1015.

²⁾ Pidalion pag. 32.

și-a dată totă silința, să aducă totu, ce se pôte aduce în favorul sinodelor, totuși nu i-a succésu a afla nici barémü unü singurü canonü resăriténü, în care s'ar puté dovedi canonicitatea săborului mare în înțelesul legislațiunii bisericeî resăritului.

Éră făimosulü memorandü dela Gherla din 1882, unulü din produsele cele mai superficiale și mai cutezate în totă literatura noastră bisericească, deși paradéză fórte multü cu instituțiunile bisericeî resăritului, cari ar fi cine scie câtü de „liberale“, și cari aplicate ar fi în stare să producă minuni, a pățit'o ca și Dr. Gregoriü Silași în „Sionulü Românü“, căci nici elü n'a fostü în stare să aducă nici unü singurü canonü orientalü, cu care să dovedéscă canonicitatea și îndreptățirea unü sinodü alcătuitü după norma săborului mare. Ba memorandulü acesta face imputări tuturorü bărbaților nostri, cari au studiatü pe la universități catolice, că nu cunoscü instituțiunile „liberali“ și dreptulü bisericeî resăritului. Acum ce atinge imputarea, că bărbații nostri, cari au studiatü la universități catolice, nu cunoscü dreptulü și instituțiunile orientali, însemnämü numai atăta, că cea de întâiu sinopsă a canónelorü din Pravilă pentru Români o a făcutü unü atare bărbatü crescutü la universitate catolică, anume episcopulü Oradei marii Iosifü Pap Szilágyi, ¹⁾ éră a două érăși unü atare bărbatü, anume Dr. Ioanü Rațü. ²⁾

Ba celü dintăiu în opulü său a spusü apriatü, că sinódele diecesane nu suntü o instituțiune resăriténă după Pravilă, ci suntü o instituțiune curatü apusană, ceea ce ar fi pututü afla fórte ușorü toți cei ce au rătăcitü așa multü la noi în ideile, ce le-au avutü și le au despre sinóde.

Dacă compunătorulü memorandului ar fi cetitü aceste două sinopse a Pravilei, atunci n'ar fi vorbitü despre instituțiunile și dreptulü orientalü ca despre o *terra omnino incognita*, și n'ar fi susținutü despre instituțiunile și dreptulü orientalü nisce lucruri așa bizare, cari nu potü să nu escite zimbetü în unü cunoscătorü de lucru.

Sinodulü electoralü dela 1850^{*} despre săborulü mare. Să vedemü înse și unele păreri despre săborulü mare ivite prin sinódele noastre!

¹⁾ »Euchiridion juris Ecclesiae orientalis catholicae« Orade 1862 pag. 70—112.

²⁾ »Instituțiunile dreptului bisericesc« Blășü 1877 pag. 56—159.

Aci amintimü mai întâiu sinodulü electoralü dela 18/30 Septembrie 1850. În punctulü 6 alü petițiunii sinodului acestuia cătră Maiestatea Sa cetimü următoarele:

„Biserica Românilorü gr. cat. amésuratü canónelorü sale din biserica resăritului să aibă putere leginută și nerestrinsă a-și ținé sinodü după vechea sa datină în totü anulü compusü și sistemisatü din bărbați aleși ecclesiastici și civili zeloși pentru organizarea sa internă și morală“ ¹⁾

Dacă sinodulü acesta și-ar fi esprimatü numai simpla dorință de a ținé pe venitorü în fiecare anü săborulü mare în forma de „sinóde micste“, în contra istoriei n'ar fi greșitü nimica. Cândü înse sinodulü susține, că ținerea atarorü sinóde se baséză pre canónele bisericeî resăritului, atunci spune unü neadeverü mare. Căci canónele bisericeî resăritului din Pravilă nicăiri, dar absolutü nicăiri nu prescriü nici ținerea săborului mare în forma dinainte saü de după unire, nici „sinóde micste“.

Tare ar fi fostü de doritü, ca sinodulü acesta electoralü în o petițiune adresată Maiestății Sale, carea avea să fie unü actü istoricü, vorbindü de canónele bisericeî resăritului, cari prescriü ținerea săborului mare sub forma de „sinodü micstü“, să-și fie propusü a cita din cuvintü în cuvintü acele canóne ale bisericeî resăritului. Atunci vrëndü nevrëndü ar fi trebuitü să frunțărăscă întrégă Pravila înainte de a compune petițiunea. Frunțărindu-o ar fi aflatü, că unü atare canonü resăriténü nicăiri nu esiste.

Sinodulü electoralü dela 1868^{*} despre săborulü mare. Totü în greșala acésta a cădütü și sinodulü electoralü dela 1868 în așa numitele „condițiuni de alegere“. În condițiunea întâiă vorbesce sinodulü de „*autonomia constituțională-sinodală a bisericeî noastre g. c. românesci întru înțelesulü canónelorü emanate dela cele 8 concilii ecumenice . . . după analogia praxeî noastre bisericesci observate din seculü mai înainte de a se fi alteratü aceea prin mäestriile absolutismului.*“ ²⁾

„Pracsa observatü din seculü mainainte de a se fi alteratü aceea prin mäestriile absolutismului“ nu pôte fi decâtü practica săborului mare. Practica săborului mare înse nu o ar fi aflatü sinodulü electoralü dela 1868 nicăiri în canónele celorü 8 concilii ecumenice din resăritü. Este deci fórte durerosü, că și sinodulü electo-

¹⁾ Acte sinodali de I. M. Moldovanü tom. I. pag. 88.

²⁾ Acte sinodali de I. M. Moldovanü tom. I. pag. 84.

rală dela 1868, înainte de ce s'a apucată a compune un act istoric, cum sunt cele „10 condițiuni“, nu a căutat mai întâi toate canoanele celor 8 concilii ecumenice în Pravilă sașă. De ar fi făcut o acăsta, s'ar fi convins, că atari canoane în realitate nu există nicăiri în cele 8 concilii ecumenice, și atunci pôte că și sinodul ar fi fost mai modest în punerea condițiilor.

Cam asemenea vorbește sinodul dela 1868 și în condițiunea a 8-a, unde astfel se exprimă:

„*Archiereii bisericei noastre îndatorați fiind prin canoanele bisericesci a ține sinodul în fiecare an, arhiepiscopilor nostri se aduce aminte prin vöcea acestui sinodul acestu strönsu obligamentu alu lorü.*“

În condițiunea acăsta sinodul vorbește numai de „canoanele bisericesci“, cari îndatorază pe Arhiepiscop a ține sinodul în fiecare an. Nu spune înse, că ce sinodul, provincialul sașă diecesanul, nici cumcă öre canoanele bisericei răsăritului sașă doră canoanele bisericei apusului îndatorază pe arhiepiscop la ținerea sinodelor în fiecare an. De au înțeles înse, că prin canoanele bisericei răsăritului sunt îndatorați a ține în fiecare an sinodul diecesanul după norma săborului mare, și tare credem că acăsta au înțeles, fiind că singur acestu înțeles se unesc cu totu spiritul sinodului, atunci förte s'au înșelat, căci canoanele răsăritului, pe cum am repetat de multe ori, așa ceva nu prescriu nicăiri.

Altcum totu spiritul condițiilor puse de acestu sinodul noulu mitropolitul este așa de departe de canoanele Pravilei, pe care însuși sinodul se gera, că voesc să o apere, câtu dacă ar fi vorba de aceea, ca membrii sinodului să fie judecați după Pravilă, atunci i-ar aștepta o judecată förte aspră. Pe lângă aceea condițiunile și motivarea lorü cuprind atâtea ficțiuni istorice și juridice, confundă așa tare principiile Pravilei cu cele calvinesci, instituțiunile orientale cu cele apusane, câtu în interesul unei bune reputații a științei române ar fi fost de dorit, să rămână îngropate pentru totdeuna. ¹⁾

Unu autoru de pre timpurile acele despre puterea condițiilor acestora se exprimă în chipul următoriu: „*Chiaru așa puțin se pôte nimici puterea condițiilor prin öre cari citate de prin Corpus juris, Decretale ori Extravagante, și cine s'ar folosi de*

¹⁾ Veđi mai pe largu despre sinodul acesta și despre condițiunile puse mitropolitului în »Cestiuni din dreptul și istoria bisericei românești unite«. Blașu 1893. Partea I. pag. 176 și uu.

atarü citate, ar demonstra ori nesuință de a surpa aședămintele bisericei noastre, ori în casulü celü mai venialü o completă nesciință de dreptulü bisericei noastre, carele nu are a face nimicü cu corpus juris și surorile lui; ar demonstra mai încolo o necunöscere a cuveninței și moralei, după cum se judecă ele la noi.“ (Acte sinodali de I. M. Moldovanu t. I. pag. 193.)

Acum noi spunem cu totu sinceritatea inimei, că n'amă cu teza a imputa nesciința moralei unui omü, care în o causă sașă alta din biserica noastră s'ar provoca la vre o lege din „corpus juris și surorile lui“. Căci de o parte au făcutu lucrulü acesta și bărbați tare julusi de păstrarea instituțiilor și disciplinei bisericei noastre, de altă parte în corpus juris și surorile lui sunt destule legi, cari se cuprind și în Pravilă. La aceste mai adaugem, că în manipularea legilor, în gubernare, și în administrațiunea dreptății omulü de multe ori este forțat a se provoca la legi străine, nu ca la norme obligatöre, ci ca la o analogie a dreptului, care pôte să arunce nu puțină lumină în limpedirea unor cestiuni de drept și în judecarea corectă și logică a unui casu concretu. De unde chiar și luteranii și calvinii adese ori se provoca la corpus juris. Eră în biserica răsăritului este unu principiu vechiu, că unde nu ajunge dreptulü răsăritenü „*acolo să se observe dreptulü, celü folosesce Roma.*“ ¹⁾ La cari mai adaugem numai atăta, că de pildă sinodul dela Cartagena este unu sinod apusanu, și ca atare aparținătoriu la „corpus juris și surorile lui“ și totuși e cuprins și în Pravilă și Pidalionü.

Cu mai multu dreptu amü puté dice, că morala și bunacuvință aduce cu sine, că dacă condițiunea a 8-a vorbește de canoanele bisericesci, cari impun arhiepiscopilor a ține sinodul diecesanul în fiecare an, atunci sinodul să fie spus, cari sunt canoanele acelea? Ce mare ar fi fostu însă uimirea sinodului, cându căutându prin Pravilă după acele canoane, nu le-ar fi aflatu nicăiri, pre cându dimpotrivă întorcându privirea spre corpus juris și surorile lui, prin aceste ar fi aflatu multe canoane, cari prescriu ținerea sinodului diecesanul.

¹⁾ Basilicalie Cartea XI. tit. I. c. II.

IV.

Săborul mare din punctul de vedere canonic.

Correctura istorică și juridică a săborului mare. Laicii în săborul mare. Scopul principilor calvinesci cu introducerea săborului mare. Desvoltarea săborului mare românesc și a sinodului general calvinesc dela s. Unire în coce.

Correctura istorică a săborului mare. Ca cestiune de moment în tractatul ce ne ocupă, rămâne întrebarea, că ore din punctul de vedere al sfintei noastre biserici este săborul mare absolute de condamnat sub ori ce formă s'ar ivi el?

La întrebarea acésta răspundem că nu, de-orece biserica catolică nu numai că nu a condamnat și nu condamnă sinódele, ci putem dice, că mai multe sinóde fură ținute în biserica catolică, decât în biserica desbinată a resăritului.

Acésta a fostu cauza, de și după s. unire săborul mare a esistat în biserica noastră și mai departe, până ce schimbându-se împrejurările, lipsa lui nu mai era așa intețitoare. Și din partea autorității celei mai înalte a bisericii catolice nu s'a pusă nici o pedecă ținerii săborului mare. Eră în canónele săborului mare dela 1700, în cari se vede deja influința apusană catolică, chiar în canonul întâiu săborul mare este primit ca unu ce canonic în organismul bisericii. Și însuși teologul jesuită a ținut la 1728 săborul mare cu clerul român.

Săborul mare însă are lipsă de două correcturi, una istorică și alta juridică.

Ce atinge pe cea istorică, întâiu și mai întâiu trebuie să abdicem odată pentru totdeauna de idea cu totul greșită, că săborul mare al bisericii românesce din Ardélú este o instituțiune a bisericii resăritului, după ce pe cum am vădută, dreptul bisericii resăritului absolutu nu cunoște o tare instituțiune.

Ba vorbindu adevărul curat, săborul mare al bisericii românesce din Ardélú nu numai că fu introdus sub presiunea

calvină, ci și calvinii însiși idea lui o au luat din biserica apusului. Synódu generalis al calvinilor introdus sub forma de săborul mare în biserica românescă din Ardélú nu este altceva decât synodus dioecesana din biserica apusului, necunoscut în legislațiunea bisericii resăritului din Pravilă nici după nume, și schimbat în multe privințe după principiile calvinesci. Pre cum în synodus dioecesana din biserica apusului se aduna episcopul cu clerul diecesei sale spre a se consfătu cu privire la lucrurile bisericesci, așa în synodus generalis din biserica calvină din Ardélú se aduna superintendentele cu preoțimea sa spre a delibera cu privire la lucruri de ale bisericii.

Nu este altcum de locu de mirat, că calvinii, cari așa de tare au urtut biserica catolică, au primit totuși instituțiunea acésta catolică a sinodului diecesan în organismul bisericii lor. Căci calvinii la început nu se puteau orienta de loc în cestiunea organizării bisericesci în conformitate și armonie cu principiile lor de credință, și așa au fostu forțați de împrejurări să păstreze mai multe instituțiuni catolice, și între acelea și *sinodul diecesan* sub forma de synodus generalis: Analogu au purcesu calvinii și prin alte țeri, analogu au purcesu și Sașii luterani din Ardélú, analogu protestanții de pretotindenea, ¹⁾ și mai mult ca toți Anglicanii, ²⁾ La organizațiunea de astăzi din Ardélú au ajunsu calvinii numai în secolul nostru, și încă chiar și astăzi după ce au scuturat de pre ei atâtea instituțiuni catolice, totuși le-au mai rămas încă destule.

* * *

Correctura juridică a săborului mare. A doua correctură, căreia trebuie a fi supus săborul mare, este din punctul de vedere juridic.

Correctura acésta s'a început deja îndată după s. unire. Și correctura are să se întimple prin acomodarea săborului mare la principiile de regim bisericesc cuprinse în Pravilă.

În privința acésta întâiu și mai întâiu nu se poate suferi atribuțiunea aceea a săborului mare dinainte de s. unire, după care

¹⁾ Cf. Kerkápoli Károly »Protestáns egyház-alkotmány tekintettel történeti fejlődésére. Pápa 1860 pag. 96.

²⁾ Weingarten »Die Révolutionskirche Englands« Leipzig 1866.

eli figurază în diecesă ca forul, ce are în sine întregă jurisdicțiunea bisericească preste întregul clerul, neluându-se afară nici episcopul, și preste întregul poporul.

Calvinii sunt consecuenți, cându sinodului generalu din biserica loră îi ascriu o atare atribuțiune. Căci după credința loră în biserică nu este deosebire între cleru și popor. La ei fiecare creștinu botezată este totodată și preotă. Va să zică la ei este egalitate deplină între toți membrii bisericeii. ¹⁾ Puterea bisericească este în mâna tuturor, căci toți sunt preoți. ²⁾ La ei nimeni nu capătă putere bisericească mai multă prin vre un sacramentă ore care.

Este lucru firesc, că la calvinii fiindu puterea bisericească în mâna tuturor, aceea nu se pôte deprinde decât prin adunarea tuturor, fie că vină toți în persoană la adunare, fie că se reprezintă prin alții. Cându dară calvinii întregă puterea bisericească au pus-o în mâna sinodului generalu, atunci au fost consecuenți, numai în deplină. Nu deplină, pentru că dacă prin botez în biserică toți devin preoți, atunci toți au drept în sinod, câți sunt botezați și se țin de biserica loră, și nu numai predicatorii, cum era în seculul al 16 și 17-lea. Mai târziu s'a convins și ei despre acesta, și astăzi dela sinode nu sunt eschiși nici laicii loră, căci după principiile loră și aceia sunt preoți, ca și ceilalți. ³⁾ Le-au trebuit însă mai bine de 300 de ani până au trasă consecința logică din principiul loră despre preoția universală.

Ore aceste principii le profesază și Pravila? Dacă aceste le-ar profesă, atunci ar puté-o folosi și calvinii fără lécă de scrupul. Ca cerul de pământ înse atât sunt de departe principiile Pravilei de principiile calvinilor.

Pravila deosebesce sacramentul botezului de sacramentul hirotoniei. Prin botez se face omul membru al bisericeii, nu câștigă însă în genere vorbindu nici o putere publică în biserică. Acesta se câștigă prin taina hirotoniei. De unde potestatea pu-

¹⁾ Vezi catechismul calvinesc impus clerului și poporului românesc din Ardeal de principele Georgiu Rákotzy, edat de G. Barițu Sibiu 1879 în tractatul despre sacramente pag. 41, care nu scie nimic de sacramentul hirotoniei.

²⁾ Dosa Elek »Az erdélyhoni evangelico-reformátusok egyházi jógtana« Pest 1863 pag. 12 despre potestatea bisericească.

³⁾ Dr. Kolozsvári Sándor »Ar erdélyi ev. ref. egyházkerület egyház-joga« Cluj 1877 pag. 167. un.

blică bisericească după Pravila nu este în mâinile totalității credincioșilor, ci în mâinile acelor, cari capabilitatea de a o deprinde au primit-o dela Dumnezeu prin canalul sfințit al sacramentului hirotoniei.

În sacramentul hirotoniei înse nu se dă putere egală la toți cei ce-l primesc, érá deplină putere se dă numai celor ce primesc ordul sacru al episcopatului.

Sunt foarte multe canoanele din Pravila și din alți codici ai bisericeii resăritului, cari edic chiar și la înțeles, că deplină capabilitate de a deprinde potestate bisericească au în biserică numai episcopii. ¹⁾ De unde ar fi o resturnare a tuturor principiilor din Pravila, dacă plenitudinea potestății bisericeii s'ar pune în mâna unui sinod alcătuit după norma săborului mare din biserica românească din Ardeal. Asta ar însemna o calvinire deplină a bisericeii noastre.

Cându însă Pravila stătorește principiul supremu de regim bisericesc, că în episcopatu este plenitudinea potestății bisericeii, atunci nu edice totodată și aceea, că episcopul să gubneze biserica sa fără de concursul său fără de ajutorul clerului și al poporului. Însă și Pravila de pildă dispune, ca episcopul să nu administreze justiția bisericească singur, ci cu concursul clerului. ²⁾

Cu toate aceste înse dreptul bisericesc din Pravila nu s'a putut desvolta până la gradul acela, cât să determine și precizeze prin legi esprese modul ajutorului clerului și al poporului la regimul bisericesc al episcopului. Pravila nu a dus-o nici barém până acolo, cât să demânde și reguleze ținerea sinodelor diecesane preoțesci sau „micste“. De aci vine, de Pravila și dreptul oriental nici nu cunosc de loc sinodele diecesane.

Altcum s'au desvoltat lucrurile în apus. Dreptul apusanu nu s'a mulțamit numai și cu stătoria principiului, că episcopul

¹⁾ Amintim numai ca mai classice din Pravila Can. 39 și 40 al Apostolilor. În originalu laolaltă cu interpretările lui Zonara, Balsamon și Aristen, vezi: Beveregiu în »Synodicon sive Pandectae Canonum ab Ecclesia graeca receptorum« Oxon 1672 pag. 26 și 27.

Apoi Constituțiunile Apostolilor Cartea a II-a c. 26 în originalu la Card. Pitra op. cit. tom. I pag. 172 și Cartea a II-a c. 30 originalu la Pitra op. cit. tom. I. pag. 176.

²⁾ Pravila la capetul părții întâie enumără oficialii mai înalți ai guvernului episcopesc și despre cei 6 de întâiu zice: aceștia sedă la sfința judecată cu archiereul.

să-și guverneze biserica sa cu ajutoriul clerului și al poporului. Ci dreptul apusană a determinată și modul, cum are să se întâmple ajutoriul acesta, adevărat între altele și prin sinódele diecesane preoțesci și „micste“. Era în decursul timpului sinódele aceste diecesane le-a regulat prin o legislațiune bisericească, ce a îmbrățișată într-o ființă lor. ¹⁾

Ce avem dară noi de făcut?

În forma, în care a existat săborul mare în biserica noastră înainte de sfânta unire, nu-l mai putem, nu ne este iertată a-l reactiva, căci forma aceea nu numai că e calvină și isvorită din principiile calvine, ci este diametral opusă principiilor Pravilei. Una din două. Sau îl reactivăm în forma aceea, și atunci Pravila o putem lăpăda, și trebuie să o lăpădăm din viața noastră bisericească. Sau ținem Pravila, și atunci săborului mare trebuie să-i dăm forma în consonanță cu principiile ei.

Pravila înseamnă nu prescrie nici o formă pentru sinódele diecesane, că ea nici nu le cunoște.

Ce ne rămâne dară?

Nimic altă decât, că în ținerea sinódelor diecesane să ne acomodăm după dreptul apusană emanat totu din aceleși principii, cari le profesază și Pravila, căci în privința principiilor fundamentale de drept bisericesc nu este nici o deosebire între Pravila noastră și între *Corpus juris canonici* din biserica apusului.

Pre calea acesta a mers deja părinții nostri dela s. unire încôce. Săborul mare s'a ținut și după s. unire ca și înainte de ea. Și teologul iesuit de lângă episcopul nostru nici cându nu s'a scandalizat în ținerea săborului mare. Și pentru ce? Pentru că teologii iesuiți erau adevărați teologi cunosători și de canónele bisericei răsăritului și de ale apusului. Și ei bine scieau, că sinódele diecesane sunt o instituțiune a bisericei catolice din apus adoptată și alterată de calvin, și apoi totu de calvin în forma ei bastardă calvină introdusă în biserica românească din Ardeal. Ei scieau bine, că sinódele diecesane nu sunt o instituțiune de a bisericei răsăritului, cum eu destulă naivitate credeau și cred și astăzi încă poate unii „reformatori“ de ai bisericei noastre atât de încrețuți, câtu orbiți de încrederea acesta nu și-au luat, și

¹⁾ Vezi Philips »Die Diozesansynode« ed. II Freiburg 1849 și Benedict XIV »De synodo dioecesana«. Mainz 1842 și Feszler »Ueber Provincial concilien und Diozesansynoden« Innsbruck 1849.

nu-și ieau ostentia a studia mai întâi cestiunea și numai după aceea a se apuca de „reformarea“ bisericei.

Sciindu-le aceste și teologii iesuiți și episcopii nostri au conservat și mai departe în biserica noastră instituțiunea săborului mare, și s'au nevoit a curăți de pre elu numai atribuțiunile calvine. Se poate vedea acesta asemănându săborul mare de după s. unire cu legislațiunea bisericei apusane despre sinódele diecesane.

Cel dintâi săbor mare de după s. unire, care a căzut erași în forma calvină, a fostu sinodul electoralu dela 1868. Acestu sinod în partea, care nu se ține de candidarea simplă a celor trei persoane pentru scaunul mitropolitanu vacantu, a fostu unu sinod curat calvinesc, cu audausul, că a arătat și o necunoștință genantă și crasă atât de dreptul bisericesc orientalu, câtu și de celu apusanu și de celu calvinu, și pe lângă aceea și foarte puțină cunoștință și interesu față cu lipsele adevărate ale bisericei.

Acomodarea acesta a săborului mare după legislațiunea apusană nu poate fi de loc considerată de o măimutare sau latinomanie. Căci abstragându dela altele, după ce însuși săborul mare din biserica noastră este o instituțiune apusană, ce a intrat la noi prin mijlocirea calvinilor, e lucrul cel mai firesc, ca în ținerea lui să ne acomodăm după legislațiunea apusană, după ce Pravila este cu totul lipsită de o atare legislațiune.

* * *

La fel în săborul mare în trecut și în prezente și viitoru. Se mai născă întrebarea, că ce puștinne potu avea laici în săborul mare, pentru care acum s'a introdus numirea de sinod diecesanu?

Din urmele, ce le avem, nu se poate de loc dovedi, că înainte de s. unire și poporul credincios și-a avut reprezentanții săi constituționali la săborul mare. S'au făcut, ce e drept, unele încercări de a dovedi lucrul acesta. Dovezile aduse înse au fostu așa de forțate și așa de nefirești, câtu nu au nici o valoare, cum vom vedea mai târziu. ¹⁾

Este destul spre scopul acesta a ne reîmprospeta în memorie, că săborul mare al bisericei noastre românești din

¹⁾ Aceștia sunt mai cu samă Ioan Crișianu op. cit. și Anonimul în epistola unu român transilvănenu citați la pag. 56.

Ardélü a fostü o simplă copie de pe synodus generalis alü calvinilorü din Ardélü. La synodus generalis alü calvinilorü inse poporulü nu-și avea reprezentanții sêi constituționali. Eraü uneori cândü se ținea synodus generalis de făcia la dieta țerei și nobiliü și patroniü, și clerulü se sfătuia cu ei mai cu samă, cândü era vorba de alegerea superintendentelü. ¹⁾ Parte pozitivă inse la tôte afacerile sinodulü generalü calvinü fără deosebire nu lua poporulü.

Neputëndü încă calvinii pe atunci trage tôte consecințele din principiulü lorü despre preoția universală, deosebiaü lucruri cari se țineau numai de clerü, ca în biserica catolică, și lucruri, cari se țineau de toți membrii bisericei. Cele dintăiü le pertracta numai clerulü în synodus generalis, La cele de clasa a două trebuia să-și dea învoirea și principele, oficialii și nobiliü sau patronii. Se vede acêsta din următorilü pasagiü alü Aprobatorülü:

„Az ecclesiái direciókban és ritusokban pedig reformalniok, vagy variálniok az ecclesiáknak eleitől fogva szabados volt, mely keresztényi szabadság ez után is el nem rekesztetik és tiltatik; de úgy mint más keresztény országokban, és ez a miénkben is éljenek, és élnek mostan is, tudniillék: hogy in minoribus és a melyek csak az egyházi rendeket illeti magok az egyházi rendek is concludálhatnak, és constitutiókat csinálhatnak; de azokat is közönséges generalis gyűlésekben. Az halgatókkal és külső rendekkel köz vagy azokra is nézendő dolgokban pedig, nem különben ha azokkal is közértelemből úgy mint ki-ki maguk religióján levő főmagistratusoknak és Patronusoknak egyenlő tetszésekből.“ ²⁾

Principele, oficialii și nobiliü sau patronii își dau învoirea în lucrurile bisericesci, în cari se pețtea și consensulü lorü, în două moduri, și adecă sau cu ocasiunea sinodulü generalü, după ce se pertractau lucrurile ținătoare numai de clerü, sau principele îi convoca pre toți la adunare laolaltă cu clerulü. O atare adunare fu ținută în Alba-Iulia la 1671 sub principele Apafy. ³⁾ Adunările aceste însă nu se numeau synodus generalis.

¹⁾ Salamon Joseph. »De statu ecclesiae ev. ref. in Transsilvania commentatio« pag. 58.

²⁾ Approbatae Constitutiones. P. I. Art. III. Tit. I.

³⁾ Copia literelorü convocătoare o avemü în mână din arhivulü Telekianü din Muréșü-Oșorheiü.

Lucru firescü, că analogü a trebuitü să stea lucrulü și cu săborulü mare alü bisericei românesci din Ardélü înainte de s. unire.

Va să dică nici în biserica românescă din Ardélü în săborulü mare poporulü nu era reprezentatü în modü constituționalü, și nici nu putea lua parte la tôte afacerile bisericesci ale săborulü mare fără deosebire.

Eră ce atinge întrebarea, că lua poporulü parte și la desbaterile și decisiunile dogmatice, observămü, că așa ceva necum să se fie întimplatü în săborulü mare din biserica românescă, dară nici în synodus generalis din cea calvinescă pe timpurile acele; ba ori ce înnoire în dogme era oprită chiarü și sinodulü generalü alü calvinilorü, cu tôte că consta din preoți. ¹⁾

De aci inse nu urmecă, că astăi în săborulü mare să nu pótă fi reprezentatü și poporulü. Numai câtü lucrulü acesta are lipsă de o chiarificare öre care.

Și anume întâiü o adunare bisericescă compusă din preoți și din mireni numai în înțelesü förte largü se pöte numi sinodü, încätü cuvintulü grecescü *συνδος* însemneză adunare, căci în sensü canonicü *sinodü se numescü numai adunările ierarhiei.*

A două trebue să premitemü, că Pravila nu dă apriatü poporulü nici unü dreptü chiarü nici cu privire la administrarea averii bisericesci, căci după Pravilă administratoriulü aceleia este episcopulü, care după unele canóne din ea nici nu este datorü a da samă decâtü lui Dumnezeu despre modulü, cum o a administratü. ²⁾ Permite inse lucrulü acesta spiritulü dreptü alü sfätei nöstre biserici unite.

¹⁾ Veđi Approbatae constitutiones P. I. Art. și Tit. citatü mai susü, în care se spune, că și synodus generalis numai în *minoribus* putea face înnoiri. Sub „*minoribus*“ se înțelegü și lucrurile acele, cari nu constituieau *dogmă* în biserica calvină, ci era liberü unulü fiecare să aibă părerea, carea îi convenia. Aceste trebue să se desbătute în synodus generalis. Dogmele sau articlii fundamentali de credință, cum îi numesc can. 11 din colecțiunea lui Gelei Katona, nu era permisü a se desbate în synodus generalis. Și în acêsta aü imitatü calvinii biserica catolică, carea încă deosebesce lucruri *de fide*, cari toți trebue să se țină în o formă, și lucruri, cari nu suntü *de fide*, cu privire la cari ori cine își pöte avé părerea sa, cum e d. e. cestiunea ministrulü căsătoriei.

²⁾ Can. 98 alü Apostolilorü. În originalü cu interpretările lui Zonara, Balsamon și Aristenü la Beveregiü op. cit. tom. I pag. 26.

A treia trebuie să prețimem, că sunt lucruri bisericesci, la rezolvarea cărora în sinode pot să ia parte și laici, și sunt lucruri, care sunt rezervate singurii ierarhiei. Nu o ținem această într-atâtă pe temeiul Pravilei, căci Pravila poporului laic nu-i dă apriată nici un drept cu privire la guvernarea bisericescă. Ea este în privința această multă mai eschisivă decât dreptul apusanu. Ci o ținem mai mult pe temeiul ecuitatei și dreptatei, care pot fi, ca și poporul credincios să potă lua parte la guvernul bisericesc în lucrurile acele, care nu se țin strins de ierarhia. Și dreptul apusanu atât în teorie cât și în practică o și permite această. ¹⁾

În chestiunile dogmatice și rezolvirea acelor nu permit canoanele poporului laic nici o putere decisivă. Pot să concurgă și laici la rezolvirea chestiunilor dogmatice cu cunoștințele lor, probându, limpede și delaturându în doel. ²⁾ Putere decisivă înse nu pot să aibă.

Tot așa nu permit canoanele laicilor nici un drept de guvern bisericesc în lucrurile curate spirituale, cum sunt lucrurile liturgice, disciplina, justiția bisericescă.

Permit înse canoanele bisericesci participarea elementului laic la lucrurile externe bisericesci, cum sunt: administrarea averii bisericesci, administrarea fondurilor și fundațiilor, cauza scolastică și cauza culturală și filantropică.

Indulgența bisericii apusane în privința această a mers așa departe, cât a permis, ca în congresele, la care participa și poporul credincios, el să fie și în majoritate față cu clerul. ³⁾

Din punct de vedere principial nici nu scim, ce s'ar pute aduce împotriva participării și a poporului la administrația fondurilor, fundațiilor și averilor bisericesci, la afacerile scolastice și la cele culturale și filantropice. ⁴⁾ Când toate afa-

¹⁾ Cf. »Instituțiile dreptului bisericesc« de Dr. I. Rațu. Blașu 1877 pag. 279.

²⁾ Cf. Hefele »Conciliengeschichte« ed. I. tom. I. pag. 14—24.

³⁾ Consiliul de direcțiune al statului catolic din Ardeal în prezente stă din 8 preoți și 16 laici.

⁴⁾ Când la anul 1865 canonicul Ioan F. Negruțu din Blașu fu acusat la Nunciatura din Viena, că ține ideea sinodelor calvine, el răspunde, că ține numai ideea sinodelor mestecate, și numai încât acele se ocupă cu averile bisericesci și cu școlile. Nunciatura îi respunde, că prin aceea nu a contrasă nici o maculă asupra sa. Vezi »Biografia canonicului I. F. Negruțu« Gherla 1889 pag. 85 și 86. Tot așa se întâmplă la 1865, când G. Baritiu

cerile aceste s'ar îndeplini sub controla poporului, încrederea în biserică nu poate decât să crească, și alipirea de biserică să fie mai intimă. Afară de aceea nimic nu e mai just, decât ca după ce poporul contribuie din al său la fonduri, fundații, averi bisericesci și la susținerea școlilor și a institutelor filantropice, să potă și el lua parte la administrarea lor.

Când statorim înse principiul acesta, atunci nu trebuie să perdem din vedere următoarele lucruri.

Întâiu, ca în cler și în popor să domnescă un spirit corect bisericesc, și totă participarea lui să fie condusă de acest spirit. Altcum participarea poate să fie primejdiasă, ba chiar distrugătoare pentru biserică. Căci legătura între partea esternală sau materială a bisericii și între cea spirituală și dogmatică este așa de strinsă, câtă întrându în cea dintâi un spirit străin de biserică, ușor se transplantă și în cea de a doua. Așa ceva apoi nu poate să nu altereze și denatureze înregă biserică. ¹⁾

A doua, aparatul administrației părții materiale sau externe bisericesci cu concursul poporului trebuie să fie întru toate acomodată împrejurărilor și lipselor noastre. Să nu fie nici prea complicată nici prea costisitoriu. Principiul conducător nu are să fie ceea ce e atrăgător teoretic, ci ceea ce e folositor practic. De unde n'ar fi nimic mai greșit, decât a decopia și pentru biserică noastră fără nici o critică și acomodare aparate administrative dela alții.

A treia, în construirea aparatului administrativ a părții externe sau materiale a bisericii cu concursul poporului trebuie să se trasă cu cea mai mare precizie linia demarcătoare între partea dogmatică și spirituală și între cea esternală sau materială, ca nu cumva întrându una în sfera celeilalte să se jignescă drepturile, ce competă după Pravila eschisivă ierarhiei.

Ținându-le aceste trei înainte ochilor participarea poporului la pertractarea, rezolvirea și administrarea lucrurilor permise de

Dem. Moga, Alesandru Bohățel, Gavrilă Manu și Vasiliu Buteanu duseri un memorandă la nunțiu din Viena Falcinelli în cauza participării laicilor la lucrurile externe bisericesci. Nunțiu le răspunde: jus habetis! Vezi memorandumul în »Sionul român« 1866 Nr. 12 pag. 187.

¹⁾ Că ce speranță își pun inimici bisericii în o atare participare, dacă laici nu vor să conduși de un spirit corect bisericesc, se poate vedea în opul »Die Kirchenautonomie in Ungarn« Schwicker Pesta 1870.

canóne în săborul mare sub forma de „sinodă micstă“, pôte să fie salutarie pentru biserică. Dimpotrivă, ignorându-le, pôte să fie daunăciósă și în urmă chiară mormintulă bisericei.

* * *

Scopul principilor calvinesci cu introducerea săborului mare în biserica romănescă din Ardélú. Înainte de ce amú gáta tractatulă acesta, credemú a fi de lipsă să chiarificămú și întrebarea, că ce scopú au pututú urmări calvinii cu introducerea sinodului generalú în biserica romănescă din Ardélú sub forma săborului mare?

Ținta din urmă a principilor calvinesci a fostú calvinirea bisericei romănesce din Ardélú cu ori ce prețú.

Poporul romănescú ca și celú calvinescú înțelegea puținú, dacă nu mai nimicú din dogmele, ce deosebescú biserica romănescă de cea calvinăscă. Și totuși mai pe urmă esența deosebirii sta în deosebirea dogmelorú. Ar fi fostú deci din partea principilor calvinesci o utopie, dacă vrëndú a calvini pe Románi, arú fi începutú cu instruirea poporului romănescú în dogmele calvine.

Esista înse o cale mai ușoră spre a ajunge la scopú. Și acésta consta în calvinirea formelorú dinafară ale bisericei romănesce. Sub forma dinafară înse înțelegemú întâiú și mai întâiú, instituțiunile bisericesci. Dacă principilor calvinesci le-ar fi succésú pe încetulú a produce o identitate deplină între instituțiunile bisericei romănesce și a celei calvinesce din Ardélú, atunci pe drepulú arú fi pututú dice, că și-au ajunsú scopulú de a calvini biserica romănescă. Și precum vomú vedé în decursulú studiului de față, calvinii nici nu au fostú departe de scopulú acesta. Căci poporulú și preoțimea romănescă din dogme nu înțelegea atunci mai nimicú. Ritulú putea rămăné și mai departe și potea fi cassatú pe încetulú. Ce atinge înse instituțiunile bisericesci, dedându-se clerulú și poporulú a vedé totú mereú identitatea lorú în améndoué bisericile, era numai o chestiune de timpú, ca poporulú romănescú să crédă, că și elú este în adevărú calvinú.

Introducerea sinodului generalú calvinescú sub forma săborului mare în biserica romănescă din Ardélú a fostú dară mai întâiú unú planú politicú bine chibzuitú din partea principilor calvinesci cu scopulú de a calvini pe nesimțite biserica romănescă din Ardélú.

Nu putemú lăsa mai departe neamintită nici împrejurarea aceea, că săborul mare era întru tóte atárnătoriú dela calvinii. Decisiunile lui se supuneaú tóte fără deosebire suprarevisiunii sinodului generalú și superintendentelú calvinescú. ¹⁾ Aceștia apoi infiltraú pe încetulú spiritulú calvinescú în tóte decisiunile sinodului, cari apoi în forma acésta ajungeaú la cunoștința poporului romănescú. Fiindú că însă poporul romănescú s'a purtatú totdeauna cu respectú față cu preoțimea sa, primia decisiunile săborului mare ca totú atâtea decisiuni sáncte. Bietulú poporú romănescú nu sciea, că la spatele săborului mare erau calvinii, și decisiunile lui numai dinafară erau decisiuni de ale preoțimii romănesce, în fondú înse erau cursa calvinilorú aruncată cu viclenie înaintea poporului romănescú.

Introducerea sinodului generalú calvinescú sub forma săborului mare în biserica romănescă din Ardélú de cătră calvinii a fostú dară mai departe și paliulú, sub care se ascundea acțiunea calvină îndreptată asupra poporului romănescú cu scopulú de a-lú calvini.

În urmă la săborul mare de multe ori se aduna mulțime de preoți romănesci. După ce se termina săborulú, mitropolitulú romănescú încă cu vre o câțiva preoți sau protopopi trebuia să se presente în sinodulú generalú calvinescú, ca să li-se revadă decisiunile, și ca să învețe procesulú canonicú. Se înțelege de sine, că decisiunile revădute și învățăturile primite le împărtășieaú după aceea întregului săború mare. Pe calea acésta tótă mulțimea de preoți romănesci adunată în săborulú mare primiea instrucțiune în ale bisericei calvinesci, și instrucțiunea primită o puteaú véri și în viața publică și privată bisericească.

A avutú deci săborulú mare introdusú de calvini în biserica romănescă din Ardélú și scopulú de a servi de școlă, în care nemijlocitú preoțimea romănescă, érá mijlocitú poporulú romănescú din Ardélú să fie instruitú în dogmele și principiile calvinesci.

Mai adaugemú la aceste, că prin instituțiunea săborului mare și a altorú instituțiuni calvinesci biserica romănescă din Ardélú totú mai tare se depărta de celealalte biserici a răsăritului. Cu câtú se depărta mai tare de acéste biserici, cu atátú calvinirea

¹⁾ Cf. Condițiunea XI și XIX puse de principii calvini mitropoliților romănesci în „Acte și Fragmente“ de T. Cipariú pag. 65 și 67.

ei era mai ușoară, și prin aceea principiul calvinesc mai aproape de scopul lor.

Desvoltarea săborului mare dela s. unire încôce. Precum am vădit deja, în biserica românească din Ardeal întrégă puterea bisericească supremă până la 1700 d. Chr., anul memorabil al sfinteii uniri, era formal în mâinile săborului mare. ¹⁾ Prin această biserica românească din Ardeal căpătase o constituțiune diametrală opusă Pravilei, carea nu cunoște decât o constituțiune ierarhică episcopală. Și așa putem să dicem, că la 1700 d. Chr. biserica românească din Ardeal în privința constituțiunii sale eșise cu totul afară din biserica răsăritului și din dispozițiile Pravilei.

După s. unire întâmplată la 1700 d. Chr. biserica noastră cu o atare constituțiune nu mai putea să rămână. Biserica Romei dela toți răsăritenii desbinați, cari se unieau, poftiea numai mărturisirea celor patru puncte dogmatice de divergență. Ritul și totu asemene și constituțiunea și disciplina întemeiată în cele 7 sinode ecumenice dela început, în cele 12 sinode topice și în canoanele sfinților Părinți, încâtă acele prin schimbarea împrejurărilor nu ajunseră obsolete, le lăsă cu totul neatînse. O făcea și o face această și astăzi biserica Romei, fiind că disciplina și constituțiunea bisericeii răsăritului basate pe canoanele amintite este o disciplină și constituțiune basată pe s. Scriptură și formată de sinode și ss. Părinți venerați și de biserica Romei, prin urmare o disciplină și constituțiune catolică, carea în privința corectității stă pe același nivel cu disciplina și constituțiunea bisericeii apusane.

Nu se putea aștepta înse dela biserica Romei, ca în chipul acesta să primescă unirea bisericeii românești din Ardeal, carea sub presiunea principilor calvinesci se abătuse în privința constituțiunii cu totul dela biserica răsăritului și devenise cu totul calvina. Căci dela calvinii, cari s'au unit cu biserica Romei, nu a poftit numai mărturisirea dogmelor de divergență, ci și străformare deplină a constituțiunii bisericeii lor în conformitate cu credința bisericeii catolice.

A fost deci numai o urmare a sfinteii uniri, că biserica noastră pe încetul a început după 1700 a-și curăți constituțiunea de elementele calvinesci și a o acomoda Pravilei, ca astfel unirea noastră să fie corectă.

¹⁾ Vezi atribuțiunile săborului mare înainte de s. unire mai sus pag. 20.

Elementul calvin mai însemnat însă în biserica noastră românească din Ardeal pe timpul sfinteii uniri era săborul mare. De unde curățirea dela acesta trebuia să se începă.

Cum avea însă să se întimple curățirea acesta?

Așa, că întâiu și mai întâiu săborul mare trebuia să încete a mai fi purtătorul suprem al potestății bisericesci, ceea ce nu se unesce de loc cu principiile Pravilei, și să începă a figura mai mult ca o specie de consistoriu tare amplu analog cu sinodele diecesane din apus, cu sfatul căruia mitropolitul să se ajute în guvernarea bisericească cu atât mai virtos, că un consistoriu restrins esista de mult în instituțiunea juraților scaunului mitropolitan, cum vom vedea mai târziu. Pentru aceea de pildă după s. unire nu mai vine nici un cas înaintea, când săborul mare ar fi judecat și depus pe mitropolitul, căci era un lucru neauzit după dreptul bisericesc din Pravilă, ca un săbor din preoți să judece și depună pe un episcop sau mitropolit. Atari consistore numite *βουλι* au avut totdeauna episcopii în răsărit, deși nu în forma grecească a săborului mare. ¹⁾ Și așa redus fiind săborul mare dela rangul de purtătorul suprem al potestății bisericesci ca în biserica calvină, la pusă în loc de consistoriu tare amplu al mitropolitului, s'a apropiat în măsură mare de principiile și dispozițiile Pravilei.

De forma consistorială s'a apropiat și mai tare pe timpurile episcopului Clain. Fiind adevărat un lucru de totu greu, ca să se adune săborul mare în fiecare an și încă în locuri diverse, sinodul dela 1782 a decis, ca dintre protopopii mai aleși să se alegă 12 bărbați, pe cari episcopul să-i cheme la consistoriu de câte ori va fi vre o lipsă mai întetătoare, și cu sfatul lor ca al reprezentanților săborului mare să rezolveze chestiunile. ²⁾ Datina ca episcopul să aibă un atare consistoriu din protopopi a existat, ce e drept, și înainte de episcopul Clain. Nu avea înse datina această pe atunci și confirmarea săborului mare în întelesul, ca cei 12 bărbați protopopi să-lu suplinescă pe el, când va cere lipsa. Prin această însuși săborul mare și-a dat învoirea, ca să se prefacă în un consistoriu și încă mai restrins

¹⁾ Const. Ap. Cartea I. c. 1.

²⁾ Acte sinodale de L. M. Moldovană t. II. pag. 96.

cu multă de cum era până atunci, prin ce s'a contopit cu instituția juraților scaunului.

La 1747 s'a deschis mănăstirea de călugări basiliți în Blașu. ¹⁾ Avându călugării basilitani și chemarea de a forma consistoriul episcopului, pe încetul a încetat și datina de a concherna chiar și mai rar săborul mare, după ce în călugării basiliți episcopul avea o corună de bărbați aleși spre a se pute sfătui în cauzele bisericesci. Ba pe încetul a încetat chiar și datina de a fi conchernați la consistoriu cei 12 bărbați, cari închipuieau săborul mare, căci avându episcopul acum două consistore, unul lângă reședința din călugării basiliți, altul din cei 12 protopopi împrăștiati prin totă țara, cestu din urmă ca mai puțin practic, a trebuit să iasă din usă, și încercarea sinodului dela 1792 ținut sub episcopul Bobu de a-lu resuscita a ramas deșartă. ²⁾ Singurul datina aceea a mai ramas, că până în ziua de astăzi în archidieceșă protopopii mai de frunte, ca următorii ai celor 12 bărbați sunt și *asesori consistoriali*.

La anul 1807 s'a fundat Capitulu din Blașu constatatori din 7 canonic, după ce și fără de acea numărul și valoarea călugărilor basiliți fu redusă de totu tare. Canonicii fură aleși din membrii cei mai de frunte ai clerului. De atunci încoco canonicii forma consistoriul episcopului. Și așa săborul mare după ce mai întâi i-s'au luat atribuțiunile calvinesci de dreptu cele mai marcante, după ce în locu-i au pășit mai întâi cei 12 bărbați ca reprezentanți ai lui, mai târziu apoi călugării basiliți din Blașu, prin fundarea capitulu, în esență fu deplină străformată în consistoriu episcopesc, cât de aci încolo în forma lui dinainte de s. unire nu mai avea nici o valoare.

Suvenirul lui inse n'a perit de locu nici cându din conștiința publicului. Ba în timpurile mai noue, cându în urma ideilor politice dominante în Europa, dela introducerea unei sinodaliități cât mai democratice se aștepta ună aventă de uimit în viața noastră bisericescă, unii și alții începură a pretinde reactivarea lui pe base mai largi cu multă ca înainte de s. unire. ³⁾

¹⁾ Acte și Fragmente de T. Cipariu pag. 101.

²⁾ Petru Mașor «Istoria bisericei Românilor» pag. 223.

³⁾ Lucă adunarea din 15 Maiu 1848 dela Blașu pofti reactivarea săborului mare în forma cea democratică.

De altă parte bărbații nostri crescuți în Roma, Viena și airea aduseru din biserica apusului idea sinodelor diecesane necunoscute legislațiunii bisericei resăritului. Ba episcopul Bobu și ținu două atari sinode diecesane la 1792 și la 1821, ¹⁾ era episcopul Lemeni unul la 1833 ²⁾ cu ocașiunea instalării sale, înse ambii fără nici o considerare la vechiul săbor mare, ci avându de cinosură și îndreptariu singur sinodele diecesane din apus, așa cât din punctul acesta de vedere putem dice, că sinodele diecesane ținute de acești doi episcopi sunt un element nou în biserica noastră diversă de săborul mare și intrat în biserica noastră deadreptul din biserica latină.

Dorința reactivării săborului mare pe base cât mai democratice se manifestă în un mod tare viu cu deosebire în anii din urmă ai mitropolitului Șuluțu, în intercalariul după mórtea lui, și mai până cătră capetul păstoririi mitropolitului Vancea.

Ce era dară de făcutu? O dorință așa viu exprimată nu putea rămâne neimplinită barēm în parte. Era mitropolitul Vancea nu era omul acela, care să ignoreze dorințele credincioșilor săi. De altă parte săborul mare nici în formă lui dinainte de s. unire, nici în forma radicală-democratică, în carea poftieau realizarea lui unii mai esaltați, nu putea fi introdus fără a nu da preste capu toate principiile Pravilei.

Atunci mitropolitul Vancea alege singura cale, pe carea putea implini dorința publică fără înse de a vățma principiile ierarhice ale Pravilei. Și calea acesta a fostu, că după esemplul antecessorilor Bobu și Lemeni concherna trei sinode diecesane din reprezentanții clerului pentru cauzele curată bisericesci, anume la 1869, ³⁾ 1882 și 1889, și două congrese mestecate din reprezentanții clerului și a poporului la 1873 și 1875 pentru cauzele materiale și scolastice.

Pe calea acesta putem să dicem, că în o altă direcțiune săborul mare se străformă în sinod diecesan după norma celor latine și în congrese mestecate.

Amendou dezvoltările aceste ale săborului mare, prin cari în o direcțiune a ajunsu la forma de consistoriu episcopesc, în alta la forma sinodelor diecesane apusane și a

¹⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu tom. II pag. 68 și uu.

²⁾ Totu acolo pag. 68 și uu.

³⁾ Totu acolo pag. 1 și uu.

congreselor mestecate din punctă de vedere canonică chiară și ală Pravilei sunt neescepționabili. Din care causă putem să dicem, că ele nu sunt altceva decât o acomodare a săborului mare după principiile Pravilei. De unde pe viitoră nu mai rămâne decât regularea loră prin o legislațiune pozitivă acomodată împrejurărilor și lipseloră noastră, în care putem lua de îndreptari legislațiunea tare desvoltată apusană despre sinódele diecesane.

* * *

Desvoltarea sinodului generală calvinescă în Ardélă dela 1700 d. Chr. încóce. În tractatulă acesta de repețite ori amă făcută amintire de dogma protestantă, că prin boteză fiecare creștină este și devine preotă, și Domnul nostru Isusă Christosă în biserica sa altă preoție nu a lăsată. Fiindă inse puterea publică bisericescă chiară și după protestanți și calvină în mână preoțimă, urméză dela sine, că în biserica calvină puterea publică bisericescă este în mână totalității credincioșiloră, fiindă că ei sunt preoțimea. Și principiulă acesta cu privire la purtătoriulă puterii publice bisericesce se și afla espusă prin tóte opurile moderne, cari tractéză dreptulă canonică protestantă sau calvinescă. ¹⁾

Cu tóte aceste până a funcționată în biserica calvinescă din Ardélă *synodus generalis*, sau adunarea predicatoriloră calvină din tótă țara ca forulă supremă bisericescă, până atunci calvină din Ardélă au fostă departe de organismulă bisericescă, așa cum ar treăni să fie în conformitate cu învățatura loră despre preoția universală. Adevărată, că pe predicatori îi alegea poporulă, și așa ca aleși de poporă luândă predicatori parte la *synodus generalis* în ună înțelesă tare vagă se póte dice, că la *synodus generalis* era reprezentată întregă poporulă. După ce inse cu tóte că predicatori erau aleși de poporă, totuși la *synodus generalis* numai eschisivă predicatori puteau să ia parte, organismulă biserice calvinesce din Ardélă avea ună colorită ierarhică tare marcată. Dovadă destulă de limpede, câtă de cu greă se puteau calvină despărți de principiulă ierarhică apusană din corpus juris canonici și resăritenă din Pravilă.

¹⁾ Veđi de pildă Friedrich Brandes »Die Verfassung der Kirche nach evangelischen Grundsätzen« Elberfeld 1867. Schuller Libloy »Protestantisches Kirchenrecht« Sibiu 1871, și Dosa Elek »Az erdélyhoni ev. reformatusok egyházi jogtana« Pesta 1868.

Pe încetulă inse calvină din Ardélă în decursulă timpului lepadară din ce în ce mai multă din elementele ierarhice ale bisericei loră, și se apropiară totă mai tare de organizarea bisericescă pe temelilă preoției universale, în care totalitatea guvernéză și nu ierarhia.

Lucrulă acesta s'a întimplată în chipulă următorii.

Pe timpurile principiloră calvinesce din Ardélă principele și notabilii funcționau ca curatori ai bisericei calvinesce, cari se îngrigeau de buna ordine cu privire la cele esterne ale bisericei.

Instituțiunea acéstă sub Mihaiă Apafi la 1682 fu regulată întru atăta, încătă se constitui așa numitulă *supremum curatorium decemvirale*, constatatoriulă din 5 preoți, între cari și superintendentele și din 5 laici de frunte. ¹⁾

Curatoriulă acesta la 1709 în Sibiu fu străformată în așa numitulă *consistorium supremum* sau *collegium majus politico-ecclesiasticum*, la care luau parte tóte notabilitățile preoțesci și mirenesce. ²⁾ Numărulă membriloră consistoriuluiă supremă fu apoi la 1713 redusă la 50. Cestiunea participanțiloră corporațiunii acésteia fu mai în urmă regulată la 1827 și 1833.

Potestatea supremă bisericescă trecu apoi dela *synodus generalis*, care consta din preoți, la consistoriulă supremă constatatoriulă mai multă din laici, câtă sinodulă generală trebuia să și supună decisiuni consistoriuluiă supremă spre aprobare, care apoi putea să le apróbe, să le respingă și să le modifice. Consistoriulă acesta supremă se bifurcă mai târziu în două corporațiuni, și anume în

1. *Plenum consistorium* (egyházi főtanács teljes gyűlése), care se aduna odată în ană. Toți laicii calvină din țară, cari aveau oficii așa numite cardinale, aveau dreptă a lua parte cu votă decisivă la corporațiunea acéstă;

2. *Consistorium permanentens* constatatoriulă numai din membrii consistoriuluiă, cari ședeau în Clușă.

La anulă 1871 se întimplă o schimbare radicală în constituțiunea biserice calvinesce din Ardélă, prin carea se apropiă de totă tare de organizarea bisericescă în conformitate cu principiulă

¹⁾ Schuller Libloy opulă citată mai susă pag. 76 și Salamou Joseph op. cit. pag. 128.

²⁾ Pe lângă cei de mai susă veđi și Kovács Ferencz »Egyetemes és részszert egyházjog«. Debreczen és Nyíregyháza 1870 pag. 119.

preoției universale. Consistoriul suprem amplificat (népes) dela 16—20 Aprilă 1871 votă o lege pentru organizarea puterii legislative, executive și judicială în biserica calvină din Ardeal, după care încetându și synodus generalis și consistorium supremum, totă puterea publică bisericească fu așezată în mâinile unui conventu districtuală transilvană constituită pe base reprezentative și numitū „*egyházkerületi közgyűlés*“.¹⁾ Membrii conventului sunt următorii:

1. Curatorii districtuali, 6 cu superintendentele laolaltă.²⁾
2. Directorul și notariul generală.
3. Curatorii tractelorū protopopesci și a celoră 4 gimnasil calvine.
4. Protopopii și notarii tractuali.
5. Profesorii ordinari.
6. Reprezentanții tractelorū protopopesci în proporțiune după numărul populațiunii computându câte ună reprezentante totă după 5000 de suflete.
7. Oficialii așa numitului consiliu administrativă alesă de conventu, cum este secretariulă, cassariulă, esactoriulă și avocatulă.
8. Din fiecare tractă protopopescă câte ună reprezentante ală învățătorilorū populari alesă cu voturi secrete. Comunele, cari susțină școlă cu trei învățători potă căpăta dela conventu dreptulă de a trimite singure ună deputatū.
9. Alți bărbați meritați pentru biserică și școlă aleși de însuși conventulă cu voturi secrete.

Precum se pôte vedé ușorū, în conventu elementulă laicū este în măsură covârșitoare față cu preoții. Preoțimea nici nu-și are reprezentanții sêi aleși de ea, cum are poporul. Principiulă preoției universale, în urma căruia puterea publică bisericească nu este în mâinile ierarhiei, ci în mâinile totalității credincioșilorū, în constituțiunea presentă a bisericei calvinesci din Ardeală este în cea mai mare parte realizatū.

* * *

¹⁾ Este curiosū, că memorandumulă gherlană dela 1882 deși vorbește multū de tôte bisericile din țară, totuși nu scie nimicū de străformarea acésta a constituțiunii calvinilorū din Ardeală, și la 1882 vorbește de stările dinainte de 1871 ca de stări actuale. Veđi acelu Memorandū pag. 10.

²⁾ Despre tôte acéste veđi așa numita lege organică saū »szervezeti törvény« în Kolozsvári Sándor »Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga« pag. 162 și 167 și uu.

Caracterisându pe scurtă dezvoltarea sãborului mare românesc și a sinodului generală calvinescū dela 1700 d. Chr. facôce putemă dice următoarele.

Sãborulū mare românescū aruncându de pre sine elementele calvine a ajunsū în timpulū nostru la forma corectă catolică în armonie cu principiile Pravilei preficându-se în consistoriū episcopescū și în sinodū diecesanū apusanū.

Synodus generalis calvinescū aruncându de pre sine principiulă ierarhică catolică, care este și alū Pravilei, a ajunsū la conventulū de astăđi, în care este intrupatū principiulū protestantū și calvinū despre preoția universală.

De unde a pofti, ca și sãborulū mare în biserica noastră să îmbrace forma conventului de astăđi calvinescū, carea în decursulū timpului o a îmbrăcatū synodus generalis alū calvinilorū, înșamnă a pofti calvinirea bisericei noastre. Și durere, atari veleități aū eșitū la ivelă chiarū și în timpulū mai noū.

Și mai dorerosū lucru înșe este, cândū epoca sãborului mare să consideră de epoca de aură a bisericei noastre.

Epoca sinodului generală în biserica calvinescă din Ardeală a fostū epoca constituțiunei primordiale la calvinii.

În confusiunea, în carea se aflău calvinii în véculū 16 și 17 în Ardeală, după ce s'aū ruptū de biserica catolică, n'aū fostū capabilii ași forma o constituțiune practică, în carea organele corpului bisericescū să funcționeze ușorū și în armonie. Ci ca și ori ce altū corpū socială la începută a avută o constituțiune greă și chiarū pentru aceea nepractică și primitivă. Masa clerului din țeră adunată în sinodulū generalū și ambulanta din unū colțū alū țerei în altulū în fiecare anū era purtătoarea puterei supreme bisericesci.

Și calvinii, cari aveă și puterea de statū în mână, aū introdusū și în biserica românescă din Ardeală constituțiunea primordială a sinodului generală calvină sub forma sãborului mare delaturându principiile domneșeci ale bisericei resăritului și constituțiunea acéstei bisereci basată pre acele principii și dezvoltată în unū șirū de vécuri sub egida culturei eline și romane.

Și totuși constituțiunea acésta primordială, preste carea aū trecutū de multă și calvinii din Ardeală, să ffe epoca de aură a bisericei noastre și idealulū venitorului!

Calvinii din Ardeală că și noi n'aū studiatū și nu studiéză nici acum raportulă bisericei lorū cu biserica românescă în timpulū

principilor calvinesci. Nu cunosc nice tendințele, ce s'au ivit și se ivesc în biserica noastră. Căci de ar studia acel raport, și de ar cunoște aceste tendințe, atunci onoarea, stima și admirațiunea, de carea se bucură la unii dintră ai noștri constituțiunea lor primordială trecută în biserica noastră sub forma săborului mare, ar fi imposibil să nu le procure ilaritate.

După s. unire, mai virtos sub episcopul Clain, săborul mare a arătat un curaj frumos în apărarea independenței bisericesci. Causa însă nu este de a se căuta în însăși instituțiunea săborului mare, ci de o parte în spiritul cavaleresc al episcopului Clain, sub a cărui conducere lucra săborul mare, de altă parte în însăși s. unire, care a trezit în clerul românesc conștiința demnității sale. Pentru ce nu a arătat săborul mare un atare curaj nice când înaintea de s. unire, când umilirea bisericeii românesce era fabulosă?

Eră dacă astăzi ar fi lipsă de apărarea independenței bisericesci ori în ce direcțiune, nu este lipsă să alergăm la o instituțiune calvinescă. Spiritul înalt și luminat al bisericeii noastre poftesce, ca în un atare casă, nu numai Episcopatul cu clerul, ci și cu poporul laolaltă în congres bisericesc umăr la umăr, mână în mână în o armonie sfântă și cu un entuziasm vrednic de martirii crucei din vécurile întâie ale creștinătății să apere aceea independență.

B.

Săborulu micu

I.

Urmele istorice, modulul constituirii, timpulul loculu și atribuțiunile săborulu micu.

Urmele istorice. Săborulu mare, precum amu vędutu, era unu sinodul alu clerulu din intręga mitropolia Belgradulu. Săborulu micu era unu sinodul alu clerulu din cate unu protopopiātu din cele supuse mitropolitulu Belgradulu.

Și aci lăsămū să urmeze mai întâiu urmele vechi istorice, ce le-amu aflatu despre săborulu micu in biserica romănescă din Ardėlu.

Premitemu inse, că despre săborulu micu ne-au rėmasu cu deosebire din timpulul dinainte de s. unire multu mai puține urme ca despre săborulu mare.

Causa este ușorū de aflatu.

Săborulu mare era o instituțiune de valore mai mare in biserica romănescă din Ardėlu, decātu cum era săborulu micu. Atribuțiunile de dreptu ale săborulu mare erau de valore mai generală decātu ale săborulu micu. Obiectele pertractate in săborulu mare și influința lui asupra totalității bisericei romănesci din Ardėlu erau mai insemnate decātu ale săborulu micu. Lucru firescu, că săborulu mare mai bine s'a conservatu in memoria timpuriloru decātu săborulu micu.

Este lege a istoriei, că totu ce atrage asupra sa mai tare luarea aminte a publiculu, totu ce influințeză mai adėncu asupra lui, și totu ce are unu cercu mai largu din publicu, asupra căruia operėză, trece in dominiulu istoriei mai bogatu in date și mai limpeditu in natură, decātu ceea ce nu se pōte lăuda cu însușirile aceste.

Ne-aũ rămasă inse cu tôte aceste și despre săborul micu destule date istorice, câtu din ele să-lu putemă studia în natura și originea lui în biserica românească din Ardélü.

1. Înainte de s. unire cea mai vechie urmă, ce o amũ aflatũ despre săborul micu este în Zaconiculũ mai de multe ori amintitũ până acum.

Autoriulũ Zaconiculũ, precum se vede din indicele tractatelorũ de dreptã bisericescũ cuprinse în elũ, a scrisũ unũ capitulũ și despre săborul micu. ¹⁾ Punctulũ 10 din indicele acesta sunã astfel:

„10. De săborele mici ale eparfielorã.“ ²⁾ Tractatulũ acesta înse despre „sãborele mici ale eparfielorã“ a peritũ, și ce ne-a mai rămasũ, este numai titululũ lui.

Zaconiculũ înse fu scrisũ la anulũ 1680, precum spune însu-și autoriulũ. Autoriulũ înse spune și aceea, cã lucrurile saũ institutiunile bisericesci, ce voesce elũ să le tracteze, suntũ obiceiuri observate în bisericã încã înainte de elũ. De unde urmẽzã, cã și săborul micu era unũ atare obiceiũ în biserica românească din Ardélü.

2. Altã urmã despre săborul micu din timpulũ dinainte de s. unire avemũ în decretulũ, prin care „episcopulũ“ reformatũ Vesprémi István la anulũ 1697 întãresce pe Popa Ionũ din Huniadóra de ispravnicũ protopopescũ dupã mórtea protopopului Niculae, până la ținerea săborului mare. Vorbesce Vesprémi în decretulũ acesta despre săborul micu, pe care înse îlũ numesce cu terminulũ usitatã la calvini: *partialis (synodus)*. ³⁾

3. Urmã despre săborul micu din timpulũ înainte de s. unire avemũ și în condițiunea a 12-a pusã de principele Georgiũ Rákotzi mitropolitului Simeonũ Ștefanũ, de principele Mihailũ Apafy mitropolitului Iosifũ Budai și de guvernatoriul Bánfy de Losoncz mitropolitului Teofilũ. În condițiunea acẽsta se țice,

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariũ pag. 258.

²⁾ Eparchiã (eparfiã dupã autoriulũ Zaconiculũ, schimbãndũ din motive eufonice greșite pe ch în f) se numiea în timpurile vechi mai cu samã teritoriulũ supusũ unui mitropolitũ, saũ ceea ce numimũ astãzi provincie mitropolitã. În timpulũ mai nou eparchie se numesce diocesele și chiarũ și protopopiatele. (Veđi Șaguna »Compendiũ de dreptulũ canonicũ« Sibiu 1868 pag. 225 și Șematismulũ archidiecesei Fãgãrașului dela 1866.)

³⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariũ pag. 255.

cã dacã vre-unũ protopopũ va fi depusũ pe lege, în loculũ lui să se punã acela, pe care îlũ va alege ca pe mai demnũ preoțimea din acelũ tractũ protopopescũ. ¹⁾ Alegerea trebuia să se întimple în săborul micu saũ în sinodulũ tractului protopopescũ respectivũ.

4. Dupã s. unire întâia urmă, ce o amũ aflatũ despre săborul micu, este de pe timpurile episcopului Ioanũ Pataki, în o scrisóre a acestui episcopũ îndreptatã cãtrã protopopulũ Miclãușũ dela Voila, în carea împãrtãșindũ acestuia unele din „socotelele săborului mare“ ținutũ la 1725 îi țice: „cum vei primi Frãția ta acẽstã scrisóre, de una să strĩngi săborũ deplinũ, și poruncile aceste fórte pe amëruntulũ să le arești și să le dař a înțelegere tuturorũ preoților; erã popa în tôte satele la toți ómenii. . . .“ ²⁾

Sãborul deplinũ, ce episcopulũ Pataki a lãsatũ protopopului Miclãușũ dela Voila, să-lũ strĩngã, a fostũ săborul micu, saũ cum îlũ numimũ astãzi, sinodulũ protopopescũ. Cuvintulũ deplinũ, aratã dorința episcopului, ca să fie chemați toți preoții. De altã parte înse aratã și aceea, cã protopopii mai țineaũ și altũ săborũ, care înse nu era deplinũ, va să țicã, la care nici nu erau chemați, nici nu luaũ parte toți preoții din tractũ. Acesta era săborulũ, ce-lũ ținea protopopulũ numai cu jurații saũ asesorii forului protopopescũ, cum vomũ vedẽ în altũ locũ.

5. De sub episcopulũ Clain încã avemũ urmã despre săborul micu, și adecã în punctulũ 4 alũ actelorũ din țiuva întâiã a săborului mare dela 1742, unde se cetescũ urmãtorele:

„Cu o inimã și cu unũ voes se ațeđã pe acẽsta, cum în săborul micu, de va escedalũ munũ preotũ în ceva, cinsãitulũ protopopũ să rënduescã omũ, care să pãrascã, aũ însu-și protopopulũ de va me, să-lũ pãrlescã.“ ³⁾

6. În punctulũ 6 din aceea-și ți alũ acelaia-și săborũ se cetescũ urmãtorele:

„Fiecare protopopũ să strĩngã săborũ de eparchie, și să scrie cu dreptate preoții, cãți are în eparchie, dela cine-sã hirotoniți, cari n'au paucenie, și cãți în estũ anũ s'au preoțitũ într'alte țeri, și cãți suntũ cu a dóua cãsãtorie. . . .“ ⁴⁾

¹⁾ Totũ acolo pag. 65.

²⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanũ tom. II pag. 108.

³⁾ Totũ acolo tom. I pag. 147.

⁴⁾ Totũ acolo tom. I pag. 148.

7. În punctul 6 din Țiuă a doua a aceluia-și săhoră se amintesc săborul mic în chipul următoriu :

„Orî care dintre cinstiții protopopi s'ar dovedi, că obicinuitele Mărier Sale (episcopulni) veniturî sau galbinî sfinteî mănăstiri n'au administrăluitî sau n'ar administrălui cu direptate, unulî ca acela întâiî și a doua oră să se globescă cu câte 66 de florinți, și să întorcă totu ce au mîncatî până la unu filerî, ăra a treia oră să-și pîrdă și cinstea și așiderea să plătescă. (Ăra apoi în parantesu) Inse judecă Sântulî Săboru, cum după obiceiulî celu vechiî, unde se va judeca cu totu săborulî micu birsiagî de 24 de florinți, fiindu că veniturile cinstiților protopopi s'au împușinatî, nici nu potî scote deplinî, precum judecă, încîtî ar putî dobândi, să rămîie protopopî.“¹⁾

În socotela acesta, precum ușorî se pôte vedé, săborul mare mai întâiî a judecatî, că protopopi, cari nu administrăză, cum se cuvine competențele episcopului și ale mănăstirii, să fie pedepsiți cu pedepsa săborului mare de 66 florini (veđi mai susu pg. 25). Remonstrăndu pôte protopopi, s'a îmblănditî pedepsa reducēdu-se la 24 floreni, pedepsa săborului micu, „fînăză că veniturile cinstiților protopopi s'au împușinatî.“

8. Totu în sinodulă dela 1742 se mai face amintire de săborul mic și în delibăratulă adusî în cauza protopopului Vasilie dela Făgărașu împotriva popi Ioanî Hăra și popi Ioanî Esanulă dela Sămbăta de josu. În delibăratulă acesta se dice, că „popa Ioanî Esianulă de două orî fiindu sorocitî, n'a mersu la săboru“. Săborulă acesta este săborul micu, care fuse competentu a se pronunța în cauza subversantă.

9. În sinodulă dela 1728 ținutî sub presiulă Rectorului Iesuiților în punctul 5 se face amintire de săborul mic cu cuvintele următore :

„R. R. domini Archidiaconi singillatim in suis hyparchiis, intra brevioris temporis spatium convocabunt ad particulares synodos omnes suos popas.“²⁾ Săborulă micu se numescă aci cu terminulă latinescū: synodus particularis.

10. Săborulă micu se mai amintescă sub numirea de synodus archidiaconalis și în o epistolă a Nunțiatorei din

¹⁾ Totu acolo pag. 150.

²⁾ Totu acolo tom. II pag. 102.

Viena de dto 24 Maiu 1747 îndreptată cătră vicariulă apostolică Petru Paulu Aronî cu cuvintele următore :

„Addis in 2 epistola, adjudicatam esse synodum archidiaconalem a saecularibus dominis, sed non explicas, in quali causa.“¹⁾

11. Încă în Zaconicū, precumă amî vĕdută deja (pag. 14) se amintescă, că mitropolitulă se alegea de cătră toți protopopi, și încă și de unî dintre ceialalți preoți. Cari au fostu inse ceialalți preoți, Zaconiculă nu ne spune.

Pracsă cunoscută din timpurile mai târđie ne pôte da deslușiri, cumcă dintre ceialalți preoți, cari au fostu cei îndreptățiți la alegerea mitropolitului. Pracsă acesta apoi credemū, că a fostu și cea observată pe timpulū, cându fu scrisu Zaconiculă și observată încă și în timpulū înainte de scrierea lui.

După pracsă acesta la sinodulă, în care se alegea mitropolitulă, din fiecare tractu protopopescū veniau doi deputați.²⁾ Deputații aceștia se alegeau în sinodulă protopopescū sau în săborul micu. Și așa de câte ori a fostu alegere de mitropolită, totdeauna au trebuit mai întâiî să se țină în tôte tractele protopopesci săboru micu pentru alegerea acestorū deputați.

Și așa credemū, că în Zaconicū în cuvintele: „și încă și dintre ceialalți preoți“ implicite se cuprinde dreptulă săboriloră micî din tractele protopopesci din Ardělă de a alege deputați pentru sinodulă, în care să alegea mitropolitulă.

* * *

Modulă constituirii, timpulă, loculă ținerii și atribuțiunile săborului micu. Săborulă micu era compusū de comunū din protopopulă tractului respectiv și din preoțimea supusă lui. Se vede acesta destulă de lămuritū din săborulă micu amintitū în punctulă 4, și afară de aceea și din pracsă observată până în Țiuă de astăzi.

Ce se ține de timpulū, în care se ținea săborulă micu, din timpurile vechi ale bisericēi nōstre nu amî aflatū nicăiri vre-o urmă de ore care lege, carea să statorescă, că de câte ori în unu anū trebuia să se țină săborulă micu.

Atribuțiunile de dreptū ale săborului micu, pre cari le vomū vedé îndată, suntū de așa, încătū poțieau, ca în fiecare anū

¹⁾ Nilles, »Symbolae« tom. II. pag. 586.

²⁾ »Acte sinodale« de I. M. Moldovană tom. I pag. 185.

barēm odată, dacă nu mai de multe ori, să se adune săborul mic în fiecare tractă protopopescă. Odată înse este minimul. De unde înse nu urmază, că nu se ținea mai de multe ori în unu an, după ce vedem, că prin unele locuri până în ziua de astăzi s'a conservat datina, ca sinodul protopopesc să se țină de două ori pe an, anume primăvara și toamna. Ba câte odată se ținea în mod extraordinariu și când se ivia o necesitate urgentă. Așa de pildă „săborul deplin” care a trebuit să-l adune îndată protopopul Miclăușu dela Voila în urma ordinului primit dela episcopul Pataki spre a publica preoțimii socotelele săborului mare dela 1725, a fost, credem, unu atare săbor mic extraordinariu. Unu atare săbor mic extraordinariu a trebuit să fie de multe ori și săborul mic, în care se alegeau deputații pentru sinodul, în care se alegea mitropolitul.

Ce se ține de locul, unde se ținea săborul mic, urmă pozitivă nu am aflată nicăiri în datele, ce le avem despre el.

După ce înse săborul mare se aduna în diverse locuri, așa e tare probabil, că o atare prăcă se observa și cu săborul mic. Și acesta o credem cu atât mai virtos, că până astăzi există prăca, că sinodele protopopesci să se adune în diverse locuri de pe teritoriul tractului protopopesc respectiv.

Ce privește atribuțiunile de drept al săborului mic, acele au fost următoarele:

1. Alegerea deputaților pentru săborul mare, în care se alegea mitropolitul.

2. Alegerea juraților scaunului protopopesc. Precum vom vedea în altă capitol, fiecare protopop avea și scaun judecătoresc compus din protopop și din asesori, cari purtau diverse numiri. Mai însemnată înse era numirea de jurați. Nu avem, ce e drept, urmă istorică dinainte de s. unire și din timpurile mai vechi de după s. unire, din cari să se vadă limpede, că cine constituia pe jurații sau asesorii scaunului protopopesc. Este înse mai mult decât probabil, că jurații aceștia în fiecare tractă protopopescă se alegeau de săborul mic al tractului. Pentru acesta milităm mai întâi analogia cu titorii și jurații scaunului metropolitan, pe cari încă îi alegea săborul mare. Mai departe, împrejurarea, că până astăzi s'a păstrat datina, că asesorii forului protopopesc se aleg în săborul mic numit astăzi sinodă tractuală sau protopopescă. În urmă totu pentru părerea acesta

milităm împrejurarea, că săborul mic avea dreptul a alege și pe protopopul. De unde e consecuent, că săborul mic alegea și pe asesorii protopopesci.

3. Alegerea protopopului tractual. Despre atribuțiunea acesta de drept al săborului mic vorbesc condițiunea a 12-a pusă de principii calvinesci mitropoliților românesci amintită mai sus în punctul 3 al urmelor istorice despre săborul mic. O amintesc afară de aceea și Petru Maior cu cuvintele: „*Totdeauna a fost obicei întru această țară, că protopopul numai cu voia săborului (mare) ci și cu voia preoților celor din același tractă, unde se făcea protopop, să se aleagă.*”¹⁾

4. Săborul mic avea și jurisdicțiune conțentioasă și penală asupra clerului și poporului din tractul respectiv. Se vede acesta din punctul 8 al urmelor despre săborul mic, în care se amintesc 2 preoți citați la săborul mic în o cauză procesuală intentată lor de către protopopul tractual, și din pedepsa de 24 fl., ce o putea dicta săborul mic asupra protopopului, dacă n'ar administra cum să cuvine venitele destinate episcopului și mănăstirii.

Despre jurisdicțiunea acesta a săborului mic vorbesc pe larg Petru Maior.²⁾

Jurisdicțiunea penală a săborului mic înse era restrinsă întru atâta, încât pedepsele mai mari erau rezervate săborului mare, și săborul mic numai cele mai mici avea dreptul a le dicta.

Restringerea acesta a puterii penale, ce o avea săborul mic, se vede de o parte de acolo, că unele pedepse, ce se amintesc în actele sinodelor noastre, se numesc pedepsa săborului mare, din care se vede, că pe aceea numai săborul mare îi era permis să o dicteze. Se vede înse și aceea, că pedepsele mai mici le putea dicta și altu cineva, și acesta nu era decât săborul mic. În punctul 6 din ziua a doua a săborului mare dela 1742 amintit în punctul 7 al urmelor istorice despre săborul mic, se vede, că ce atinge pedepsa în bani, maximum, ce-l putea dicta săborul mic, era 24 fl.

5. Pre lângă aceea în săborul mic se mai rezolvau și alte cauze administrative bisericesti, cum este de pildă publicarea

¹⁾ Protopopadichia § 50.

²⁾ Totu acolo § 20.

decisiunilor ū săborului mare, conscrierea preoŭilor ū, constatarea hirotoniei lor ū, constatarea celor ū cu a dūoa cāsatorie ūi altele, cum se vede din urmele istorice espuse mai sus ū. În urmā tare probabil ū, cā de multe ori ū in s āborul ū mic ū se examineau cei ce voia ū s ā se preoŭesc ā, ūi apoi protopopul ū le da carte de recomandare, dac ā erau vrednici. 2)

Din atribuŭiunile aceste se vede, c ā s āborul ū mic ū in biserica rom ānesc ā din Ard ēl ū era un ū organ ū administrativ ū ūi judicial ū paralel ū cu s āborul ū mare. Deosebirea in tre ele nu era in tru at āta in privin ūa cualitativ ā a atribuŭiunilor ū de drept ū, c ā c ū s āborul ū mic ū in tractul ū protopopesc ū era mai aceea, ce era s āborul ū mare in mitropolia in tr ēg ā. Ci deosebirea era numai in privin ūa estensiunii teritoriale a acelor ū atribuŭiuni, in c āt ū ale s āborului mare se estindeau preste mitropolia in tr ēg ā, ēr ā ale s āborului mic ū numai preste c āte un ū tract ū protopopesc ū.

II.

Synodus partialis al ū Calvinilor ū din Ardeal ū.

Identitatea numirii latine a s āborului mic ū cu a sinodului parŭial ū calvinesc ū. Identitatea modului constituirii, a timpului, locul ū ūinerii ū ūi a atribuŭiunilor ū s āborului mic ū cu a sinodului parŭial ū.

Identitatea numirii latine a s āborului mic ū rom ānesc ū ūi a sinodului parŭial ū calvinesc ū din Ard ēl ū. Ceea ce era s āborul ū mic ū in biserica rom ānesc ā din Ard ēl ū, aceea era synodus partialis sau particularis la calvinii din Ard ēl ū in v ēcul ū al ū 16 ū ūi 17-lea, adec ā sinod ū, in care se aduna protopopul ū cu preoŭimea tractual ā spre a pertracta ūi rezolvi cause bisericesci.

ūi aici ca ūi la s āborul ū mare, in t āi ū ūi mai in t āi ū este b āt ātorii la ochi, c ā nu numai calvinii, ci ūi Rom ānii terminul ū rom ānesc ū: s āborul ū mic ū pe limba latin ā il ū traduc ū cu terminul ū usitat ū la calvinii din Ard ēl ū de: synodus partialis sau particularis.

Amintim ū cu privire la lucrul ū acesta numai un ū act ū str āin ū ūi unul ū rom ān ū.

2) Protopapadichia lui Petru Maior ū §. 84. Afar ā de aceea in punctul ū 5 din actele ūedin ūei in t āie a sinodului general ū dela 1725 se dispune, c ā in s āborul ū mic ū protopopii se examineze pre preoŭi ūi pre cei ignoran ūi s āi instrueze. »Acte sinodali« de I. M. Moldovan ū t. II. pag. 103.

A ūa superintendentele calvinesc ū Vespr ěmi Istv ān in decretul ū, prin care la anul ū 1697 pe Popa Ion ū din Huniador ā il ū in t āresce de ispravnic ū protopopesc ū, s āborul ū mic ū il ū numesce in limba latin ā: partialis (synodus). 1)

Asemenea sinodul ū dela 1728 ūinut ū sub presidul ū Rectorelui ūesuiŭilor ū in punctul ū 5 dispun ēnd ū, ca protopopii c āt ū mai c ūr ēnd ū s ā adune pe preoŭii tractuali la s āborul ū mic ū, in limba latin ā se exprim ā astfel ū: „*vocabunt ad particulares synodos omnes suos popas.*“ 2)

Chiar ū ūi dac ā nu am ū av ē alte date cu privire la identitatea s āborului mic ū din biserica rom ānesc ā cu synodus partialis al ū bisericii calvinesc i din Ard ēl ū in seculii 15 ū ūi 16, ūi imprejurarea, c ā in limba latin ā p ūrt ā am ēnd ūo ē acea ūi numire, ar fi destul ā s ā st ěrn ēsc ā credin ūa in in firin ūa unei din aceste d ūo ē bisericii asupra celeialalte relativ ū la a ūe damintul ū bisericesc ū de sub vorb ā. Ac ēsta cu at āt ū mai v ērtos ū, c ā in literatura bisericesc ā latin ā afar ā de biserica calvin ā *synodus partialis* ūi *particularis* nu esie terminul ū ficsat ū pentrusin ūdoele protopopesc i, ci terminul ū folosit ū pentru sin ūdoele, cari nu sunt ū ecumenice sau general i.

Pe l āng ā identitatea numirii latine in se mai sunt ū ūi alte momente, cari limpe ūesc ū identitatea in stituŭiunei in sa ūi destul ū de bine.

Momentele aceste le vom ū considera acum pe rind ū.

* * *

Identitatea s āborului mic ū rom ānesc ū cu sinodul ū parŭial ū calvinesc ū din Ard ēl ū in privin ūa timpul ū, locul ū ūinerii ū ūi atribuŭiunilor ū. Synodus partialis al ū calvinilor ū din Ard ēl ū ca ūi s āborul ū mic ū din biserica rom ānesc ā s ā ūinea in mod ū ordinar i ū mai de multe ori in un ū an ū, in mod ū estraordinari ū in se de c āte ori cereau imprejur ārile.

Canonul ū 89 din colecŭiunea lui Gelei cu privire la lucrul ū acesta se exprim ā in modul ū urm ātor i ū:

1) Ve ūi mai sus punctul ū 2 din urmele istorice despre s āborul ū mic ū.

2) Ve ūi mai sus punctul ū 9 despre urmele istorice relative la s āborul ū mic ū. Numirea latin ā: synodus partialis pentru sinodul ū protopopesc ū s ā p āstrat ū in biserica n ūstr ā p ān ā mai in timpul ū de fa ūt ā. A ūa o am ū aflat ū in a sentin ūt ā adus ā sub Metropolitanul ū ūlu ūt ū in 16 Iunie 1866 Nr. 9.

„Alterum speciale seniorum officium est, ut synodus suorum confratrum statis temporibus convocent; et quidem ordinarie singulis quibusque annis terna vice . . . Extraordinarie vero, si gravis aliqua ac urgens necessitas ingruerit, aliis quoque temporibus intermediis.“

Eră Salamon Joseph în opulă citată ¹⁾ despre timpul sinodului parțial scrie:

„Ad speciale praeterea seniorum officium pertinet synodus suorum confratrum statis temporibus, ordinarie terna vice . . . convocare“. Cuvîntul: ordinarie arată două lucruri. În-tîi, că sinodul parțial de regulă se ținea de trei ori pe an, a doua, că se ținea în mod estraordinariu și mai de multe ori. Alcum dacă n'ar fi esistat și sinode parțiale estraordinare, nu ar fi fost lipsă să se adaugă în textul cuvîntul: ordinarie.

Ce se ține de locul, unde se aduna sinodul parțial calvinesc, ca și săborul mic din biserica românească din Ardélü se aduna în diverse locuri.

Totul canonul de mai sus alui Gelei despre locul sinodului parțial scrie, că protopopul este datoriu să-l convoce „ad se vel in alium quempiam convenientem locum,“ eră Salamon Joseph la locul citat chiar aceste cuvinte le folosește cu privire la locul, unde se ținea sinodul parțial.

Deși sunt două sute de ani deja, de când a încetat în Ardélü domnia principilor calvinesci, și de când biserica calvină din Ardélü se silește tot mai tare a se organiza în conformitate cu principiul ei despre preoția universală, totuși sinodul parțial cu mai nici o modificare a rămas până la 1871 în forma, în care era pe timpurile principilor calvinesci.

Chiar și atribuțiunile de drept ale sinodului parțial au rămas mai totu cele vechi. Aceste sunt următoarele:

1. Sinodul parțial al calvinilor, ca și săborul mic din biserica românească alege pe notariul tractual, care are vot în sinodul general, în care se alege superintendentele. ²⁾ Adevărat, că canonul 93 din colecțiunea lui Gelei în sinodele electorale permite votul tuturor preoților. Practice înse s'a restrinsu

¹⁾ »De statu ecclesiae ev. ref. in Trans. commentatio« Clușu 1840. pag. 83. Cf. și Benkó »Transilvania« tom. II. pag. 194.

²⁾ Dosa Elek »Az erdélyi honi ev. ref. egyházi jogtana« Pest 1863. pag. 157.

dispoziția acesta a canonului în acolo, că votiza numai protopopul și notariul tractual sau substitutul aceluia. Și este cunoscut, că și la alegerea mitropolitului românesc pe lângă protopopul are vot și notariul ad hoc al tractului. ¹⁾ (Veți mai sus pg. 57).

2. Precum în săborul mic al bisericii românești din Ardélü se alegea jurații sau asesorii scaunului protopopescu, așa și în synodus partialis al bisericii calvine se alegea asesorii scaunul protopopescu.

Salamon Joseph vorbindu despre membrii sinodului parțial, dice, că între aceia sunt și „Assessores confratrum suorum suffragiis electi.“ ²⁾

3. Synodus partialis ca și săborul mic alegea pre protopopul tractual.

Canonul 86 din colecțiunea lui Gelei despre alegerea protopopului de către preoția tractuală în sinodul parțial prescrie următoarele:

„Singularae itaque dioeceses unum quemdam ministrum ex suis confratribus . . . communibus suffragiis sibi in seniore em eligere debent“ ³⁾

4. Sinodul parțial ca și săborul mic avea jurisdicțiune contențioasă și penală asupra clerului și poporului din tractul protopopescu respectiv.

Cu privire la jurisdicțiunea acesta Salamon Joseph scrie aceste:

„Objecta synodorum harum particularium sunt causae ministrorum disciplinares, censurae ecclesiasticae, aliaeque controversae pro re nata incidentes.“ ⁴⁾

Synodus partialis figura preste totu ca foru judecătorescu de prima instanță în cauzele bisericesti, cum se vede din Petru Bod, care se exprimă astfel vorbindu de seria instanțelor în biserica calvină din Ardélü:

¹⁾ Veți Dosa Elek op. cit. pag. 21 și Dr. Kolozsvári Sándor »Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga« Clușu 1877. §. 84 și 85.

²⁾ Op. cit. pag. 83 și uu. și Dosa Elek op. cit. pg. 82. Sinodul parțial calvinescu mai târziu și-a pierdut dreptul acestu, și pe asesorii i designa protopopul, sau corpul asesoriilor se întreaga elu pe sine prin alegere. În timpul mai dincoace înse sinodul parțial erăși și-a recăpătat dreptul de a alege pre asesorii scaunului protopopescu.

³⁾ Cf. Dosa Elek op. cit. pag. 157.

⁴⁾ Op. cit. pag. 84.

„*Sedes inferior est synodus dioecessana seu particularis.*”¹⁾ (Fiindă că calvinii numescă și astăzi protopopiatele diecese, așa și sinodul protopopescă sau parțială îl numescă câte odată synodus dioecessana.)

Ba erau și pedepse anumite, pe cari putea să le dicteze synodus partialis ca și săborul mică, rămânendă cele mai mari rezervate sinodului generală, cum erau în biserica romănescă rezervate săborului mare. Așa sinodului parțială nu-i era permisă a dicta decâtă escomunicațiunea mică,²⁾ nu-i era permisă a depune pre preoți în perpetuă, a primi pre cei depuși, sau a-i da puterii civile.³⁾

5. În synodus partialis se pertractă și decideă și cause administrative mai mici referitoare la tractulă respectivă. Se vede acăsta din canonul 89 ală colecțiunii lui Gelei, care prescrie, ca synodus partialis să nu pertracteze și resolve cause „*gravioris momenti*” fără voea superintendentelui. De unde se vede, că dacă causele mai însemnate erau de competența superintendentelui, causele mai puțină însemnate puteă fi pertractate și resolve în synodus partialis.

Analogă s'a purcesă și în săborul mică din biserica romănescă, precum se vede din socotința a 3-a din țină a două a săborului mare dela 1742, unde se ăice:

„*Causele cele mai mari și grele mai virtosă a căsătoriloră să le trimiță cinstită protopop la scaunulă arhierescă.*”⁴⁾

Între causele administrative ale sinodului parțială era și esaminarea celor ce voieă să fie ministri sau preoți, ceea ce probabilă se întâmplă și în săborul mică din biserica romănescă. Canonul 89 ală lui Gelei prescrie cu privire la lucrulă acesta: „*nec non noviter in opus Domini emittendos examinent*”, va să ăică preoții adunați în sinodulă parțială să examineze pre candidații noi de preoție.

* * *

Concluziune. Alăturandă acum legislațiunea calvină din Ardělă din secululă ală 16 și 17-lea relativă la synodus partialis cu praesa săborului mică ală bisericei din Ardělă, ce în unele

¹⁾ Veđi mai susă pag. 36 nota.

²⁾ Veđi mai susă pag. 37.

³⁾ Can. 89 din colecțiunea lui Gelei.

⁴⁾ „*Aste sinođale*” de I. M. Moldovană tom. I. pag. 149.

privințe s'a păstrată până astăzi, ărași putemă să ăicemă, că asemenarea, sau chiară identitatea acestoră două instituțiunii mai că nu se pôte tăgădui. Asemenarea sau identitatea acăsta nu-și pôte afla esplicarea decâtă în o înriurință îndelungată a unei bisericei asupra celeialalte.

Deci una din două.

Sau biserica calvină din Ardělă a luată instituțiunea acăsta din biserica romănescă, sau viceversa.

Calvinii înse o ar fi luată din biserica romănescă, ce s'a ținută pe timpurile acele de biserica răsăritului, dacă instituțiunea săborului mică sau sinodului parțială ar fi o instituțiune a bisericei răsăritului.

Vomă dovedi deci acum, că instituțiunea săborului mică sau sinodului parțială nu are nici o basă în legislațiunea bisericei răsăritului, și nici nu s'a practisată nici cândă și nicăiri afară de biserica romănescă din Ardělă.

III.

Săborulă mică în raportă cu legislațiunea bisericescă resăritenă despre sinode.

Mitropolitulă Șaguna, Dr. Gregoriă Silași, Petru Maioră despre săborulă mică. Păreră false despre săborulă mică.

Mitropolitulă Șaguna despre săborulă mică. Amă amintită deja în tractatulă despre săborulă mare, că dreptulă și praesa bisericei orientale nu cunósce alte sinode cu jurisdicțiune decâtă sinode din archierei, anume sinode mitropolitane și sinode patriarhală, în cari numai archiereii au votă decisivă, ăra preoții ca atari, dacă erauă admiși ăre careva din ei, aveaă numai votă consultativă.

Amă văđută și aceea, că dreptulă orientală nu cunósce chiară nici sinode diecesane, ce le ține episcopulă cu clerulă diecesei sale, ba încă atari sinode erauă și oprite prin canone.¹⁾

Dacă dreptulă orientală nu cunósce nici barēm sinode diecesane, atunci cu atâtă mai puțină pôte cunósce sinode protopopescă după norma săborului mică din biserica romănescă din Ardělă.

¹⁾ Veđi Partea III din tractatulă despre săborulă mare pag. 40.

Acésta este cauza, de în tótă Pravila nu se află nici barêm unû singurû canonû, nici cu privire la sinódele diecesane, nici cu privire la sinódele protopopesci.

Ca la o dovadă din cele mai bune ne provocămû în lucrul acesta la Mitropolitulû Şaguna. Elû are unû tractatû scurtû despre sinódele protopopesci sau protopresbiterali, precum le numesce elû. ¹⁾ În tractatulû acesta dă definiţiunea sinodului protopopescu, vorbeşte de preşedintele acestui sinodû şi de îndatoririle preşedintelui, precum şi despre afacerile sinodului protopresbiteralû. Pentru tóte lucrurile acestea înse n'a pututû aduce nici barêm unû singurû canonû de alû bisericeî orientale, deşi dreptulû canonicû, ce l'a scrisû, dice, că este „*alû unei sânté sabornicesci şi apostolicesci biserici.*“ ²⁾ La alegerea protopopului prin sinodulû protopopescû se provócă la can. 5 dela Laodicea, pentru ca să arete nu că acestû canonû prescrie, ca protopopulû să fie alesû prin sinodulû protopopescû, ci numai ca să arete, că ori ce alegere în biserică are să se întimplé în secretû.

În tractatulû despre sinódele diecesane, ca să acopere lucrulû dinaintea celorû nepricepători, s'a provocatû la mai multe canóne din Pravilă. Deschişendû Pravila înse ori cine se póte convinge, că nici unulû din canónele aceste nu se referesce la sinodulû diecesanû, pre care Pravila nice după nume nu-lû cunóscce, ci tóte se referesce la sinódele mitropolitane sau patriarhalî constătátore din archirei. La sinódele protopopesci nu s'a mai folositû nici de manevra acésta barêm, ca sã le dé unû coloritû canonicû orientâlû.

Altcum Şaguna în tractatulû sêu despre sinóde n'a purcesû de locû cu sinceritatea şi francheţa cuvenitâ unui bărbatû de sciinţă, prin ce a dusû pe destui ómeni în rătăcire.

Căci dacû Şaguna ar fi voitû, să fie sincerû şi francû, atunci ar fi spusu apriatû, că tractatulû sêu despre sinódele bisericesci numite economice, în modulû şi forma, în care l'a spusû, nu are nici cea mai micâ basă în Pravilă şi dreptulû orientâlû.

Se póte convinge despre acésta ori şi cine, luândû în mână Pravila şi Pidalionulû, şi asemenându-le cu tractatulû acesta alui Şaguna. Atunci se va mira, cum a pututû unû bărbatû seriosû să dé la lumină sub titlul de dreptû orientâlû nisce lucruri așa de neadevérate.

¹⁾ „Compendiû de dreptulû canonicû“. Sibiu 1868 pag. 377.

²⁾ Totû acolo pag. 382 şi uu.

Sau dacâ cuiva unû atare lucru i-se pare prea greû, dacâ cunóscce limba germână, atunci să îea în mână opulû amintitû deja la pag. 42 „Die Synoden in der morgenländischen Kirche“ de Zishman, celû mai mare canonistû orientâlû germânû în timpulû mai noû, şi să-lû compareze cu tractatulû lui Şaguna despre sinóde, şi va ajunge la acela-şi rezultatû.

Ei bine! Darâ dacâ Şaguna lucrurile aceste despre sinóde nu le-a luatû din dreptulû orientâlû, căruia îi suntû cu totulû necunoscuté, atunci de unde le-a luatû?

Răspundemû pe scurtû. Din constituţiunea bisericescâ a Saşilorû luterani din Transilvania, analógâ cu a calvinilorû, carea ca unulû care în Sibiu a trăitû între ei, a avutû cea mai bună ocaziune să o cunóscâ. Şi dacâ ar fi voitû a instrua pe ómeni şi nu a-i amâgi, ar fi trebuitû să spunâ lucrulû acesta cu tótâ sinceritatea şi francheţa.

Şaguna înse așa se vede, că a cugetatû, că sub masca dreptulû orientâlû póte scrie ori ce neadevăruri, căci nimeni nu va observa.

Şi în adevêrû, că încâtva nici nu s'a înşelatû. Căci multû timpû a ţinutû pe ómeni în amăgire, că tóte lucrurile acelea suntû lucruri orientale. Şi a amăgitû pre destui nu numai dintre gr. orientali, ci şi dintre gr. catolici. Dovadă este memorandumulû dela Gherla, care din modulû cum vorbeşte despre biserica gr. orientâlă românească dela noi, se vede limpede, că încă a fostû de credinţa, că tóte lucrurile, ce le-a şisû Şaguna despre sinóde, şi pe cari apoi le-a şi intrupatû în constituţiunea bisericeî sale, suntû lucruri ţinétore de dreptulû orientâlû.

Constatâmû darâ mai întâiû, că Şaguna n'a pututû dovedi nici cu unû singurû canonû, că sinódele protopopesci sau sãborulû micû este o instituţiune orientâlă.

* * *

Dr. Gregoriû Silaşi despre sãborulû micû. Dr. Gregoriû Silaşi în unû tractatû despre sinóde publicatû în Nr. 1—5 din „Sionulû românû“ dela 1865 amintitû deja mai susû la pag. 61 vorbindû despre sinódele protopopesci sau sãborulû micû că şi Şaguna nu a pututû aduce în favorulû lorû nici unû singurû canonû orientâlû. Asta nu l-o luămû în nume de rêu, căci de unde nu e, nici Dumneşeu nu îea. Ar fi trebuitû înse să

spună francă, că sinódele protopopesce, sau săborul mic nu este o instituțiune basată pe dreptul orientală. Prin acesta ar fi scutit pe mai mulți, dară mai cu samă pe sinodul electorală dela 1868 de compromisiunea, la carea s'a espusă considerându sinódele protopopesce sau săborul mic, cându funcționază ca foră de judecată, de o instituțiune orientală, cum se vede din totă spiritulă acestui sinodă electorală.

* * *

Petru Maioră despre săborul mic. Petru Maioră, precum amă vădută, s'a acupatū cu cestiunea originei săborului mare din biserica românească din Ardélū, și l'a esplicatū așa, cum a aflatū cu cale. Cu originea săborului mic inse nu s'a ocupatū. Pentru acea nici nu scimă, că ce părere a avut elū despre originea săborului mic din biserica românească din Ardélū. Ocupându-se Petru Maioră și cu originea săborului mic, tare credemū, că ar fi fostū silitū să-și schimbe și părerea despre originea săborului mare.

Amă vădută adecă în tractatulū anteriorū, că Petru Maioră consideră săborul mare de unū surrogatū alū sinódelorū mitropolitane. Canónele orientale adecă prescriū, ca mitropolitulū în fiecare anū să țină odată sinodū cu episcopii supuși șieși. ¹⁾

Fiindū-că mitropolitulū din Ardélū inse nu avea episcopi supuși șieși, așa țină sinodulū prescriū de canóne cu protopopii, cari și fără de aceea suntū următorii chorepiscopilorū anticī. Prin acesta mitropolitulū românească din Ardélū după părerea lui Petru Maioră implinēa prescrierile canónelorū orientali, și săborul mare se putea numi o instituțiune orientală. Amă vădută inse, că suntū false și suppositiēie tóte premisele istorice și juridice ale păreri acestuia alui Petru Maioră.

În confusiune mare ar fi ajunsū inse Petru Maioră, dacă ar fi cercatū mai departe să esplice pe calea asta și săborul mic

Săborul mic, precumū amă vădută deja, era unū sinodă compusū din protopopulū și din preoțimea tractuală. Dacă inse protopopii în Ardélū erau surrogatii episcopilorū, dacă săborul protopopilorū cu mitropolitulū în frunte era sinodulū orientală mitropolitană, atunci sinódele protopopesce erau sinóde diecesane,

¹⁾ Can. 8 Trullanū, Can. 6. Conc. VII din Pravilă. În originalū la Pitra »Juris ecel. Graecorum historia et monumenta« Roma 1864 tom. II. pag. 28 și 108.

cari le țină episcopulū cu preoțimea sa, óră în Ardélū protopopulū ca surrogatulū episcopului, cu clerulū său.

Acum canónele orientale cunoscū, ce e dreptū, sinóde mitropolitane compuse din mitropolitulū și episcopii săi. Nu cunoscū inse de locū sinóde diecesane compuse din episcopulū și clerulū său. Și totuși sinódele protopopesce sau săborul mic alū bisericei românece din Ardélū nu potū fi considerate după părerea lui Maioră decâtū de sinóde diecesane, în care protopopulū ca surrogatū alū episcopului se sfătuesce cu clerulū său.

Cercându dară Petru Maioră să esplice din acela-și principii săborul mic, din care a esplicatū și săborul mare, va să țină din aceea, că protopopii în Ardélū erau surrogatii episcopilorū, și aveaū tóată jurisdicțiunea episcopescă, ar fi trebuitū să susțină a) că săborul mare este sinodulū mitropolitanū prescriū de canónele orientale, va să țină o instituțiune răsăritenă, cum a și susținutū, b) că săborul mic este sinodulū diecesanū necunoscutū de canónele orientale, prescriū inse de canónele apusane, va să țină o instituțiune apusană.

Prin acesta inse ar fi ajunsū la conclusiunea aceea bastardă, că în biserica românească din Ardélū unū săborū este instituțiune răsăritenă, óră celalaltū instituțiune apusană.

Confusiunea i-ar fi fostū și mai mare, dacă ar fi cercatū să afe, că pe ce cale a intratū instituțiunea apusană în biserica românească din Ardélū.

Cu câtū mai ușorū ar fi fostū a căuta și pentru săborul mare și pentru săborul mic o singură origine.

La rezultatū destulū de certū ar fi ajunsū, dacă asemănându sinodalitatea bisericei românece din Ardélū cu a celei calvinesce totū din Ardélū și cu cea din Pravilă, ar fi constatată cu privire la săborul mic, că

1. Săborul mic usitatū în biserica românească din Ardélū ca și săborul mare n'are nici o basă canonică în Pravilă și dreptulū orientală nici în privința persónelorū, din care era compusū, nici în privința atribuțiunilorū de dreptū, ce le avea, și ori ce încercare de a-lū aduce în consonanță cu dreptulū orientală este și va rămânē zădarnică.

2. O instituțiune asemenea săborului mic alū bisericei românece din Ardélū nu aflămū la nici unulū din popórele, ce s'au ținutū și se ținū de biserica răsăritului, și cu deosebire nu

aflăm la Români din Moldova și România, deși comerțul bisericesc între ei și Români din Ardeal a fost destul de viu. 1)

3. Asemănarea, dacă nu chiar identitatea săborului mic al bisericei românești din Ardeal cu synodus partialis al calvinilor din Ardeal în secolul 16 și 17 este netăgăduită.

Ce este dară mai firesc, decât din premisele aceste destul de secure a deduce, că săborul mic al bisericei românești din Ardeal este o instituție născută sub influența calvină?

Cu greu credem, că cu dovezi istorice ni-se va putea proba vre-odată, că săborul mic în forma cunoscută va fi existat în biserica românească din Ardeal și înainte de era calvină, și chiar și de s'ar dovedi acesta, originea săborului mic n'ar fi liberă de influența apusană, după ce și synodus partialis al calvinilor din Ardeal nu este alta decât synodus archidiaconalis latinu din evul mediu.

* * *

Păreri false despre săborul mic. Dr. I. Crișan. Ca și săborul mare nefiind nici săborul mic studiat în natura și originea lui, s'au născut și divulgate și despre el unele păreri false.

Așa repausatul profesor din Sibiu Crișan 2) se miră, că calvinii nu i-au împedat pe Români din Ardeal în ținerea sinodelor, și prin urmare și a săborului mic. A întrelăsat înse cu totul a cerca mai întâi, că ore săborul mic existat-a în biserica românească din Ardeal încă înainte de epoca calvină. Cercând înse se dovedescă pre cale istorică lucrul acesta, tare credem, că n'ar fi onorat pre principii calvinesci cu elogiul, că n'au împedat pe Români în ținerea săborului mic, ci mai mult s'ar fi mirat, că Români din Ardeal așa ușor au primit în organismul bisericeii lor o instituție calvină.

Dară profesorul Crișan mai cade și în o altă greșală cu privire la săborul mic. Susține adecă despre săborul

1) O specie de sinode diecesane și protopopesci s'au introdus în deceniile din urmă în Rusia după norma celor apusane. (Berdnikov »Cursu de drept bisericesc« tradus de Silvestru Bălănescu episcopul Hușilor București 1892 pag. 246). Pre Rusia apoi au imitat și alte state din răsărit. În secolul 16 și 17 înse nu existau atari sinode în răsărit afară de Ardeal nicăiri.

2) Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I. »Inaugural Dissertation« Sibiu 1882 pag. 14.

mic, că acela era consistoriul de lângă mitropolitul și constă numai din câțiva asessori aleși de săborul mare și întăriți de principele țerei. 1) Va să dică săborul mic era o specie de reprezentanță constantă a săborului mare.

Absolut nu scim, că pe ce și-a putut întemeia profesorul Crișan părerea acesta. Nicăiri n'am aflat, că consistoriul de lângă mitropolitul să se fi numit: săbor mic, ci pretutindenea am aflat, că săbor mic se numea sinodul tractual protopopesc.

Profesorul Crișan cetind și combinând lucrurile destul de superficial, pentru părerea sa se provocă la un titlu din Zaconic, care ar suna astfel: „despre săborul mic“, și apoi fără de a dovedi chiar cu nimic susține, că acest săbor mic era consistoriul de lângă mitropolitul.

Titlul din Zaconic înse „despre săborul mic“ la care se provocă profesorul Crișan, nu sună așa, cum îl citează el, va să dică „despre săborul mic“, ci sună: „despre săborele mici ale eparhiilor“. 2) Înșuși cuvintul săbor pus în titlul în plural arată, că erau mai multe săbore mici în Ardeal, pre când consistoriul lângă mitropolitul putea fi numai unul. Era împrejurarea, că și cuvintul eparhie în titlul acesta este pus în plural, arată, că erau mai multe sub mitropolitul, și aceste nu au putut fi decât tractele protopopesci,

Dacă ar fi cercat înțelesul cuvintului: eparhie de pre timpurile acele, ar fi aflat, că eparhie se numeau tractele protopopesci. Așa curând după timpul scrierii Zaconicului în canonul 19 al sinodului dela 1700 se cetesc următoarele:

„Care protopopi vor face săbor de eparhie, și care popă nu va veni la săbor“ 3) din cari evident se vede, că eparhie era tractul protopopesc.

Asemenea în actele sinodului dela 1742 cetim următoarele:

„Fiecare protopop să strângă săbor de eparhie“, 4) cari érași arată evident, că eparhie se numea tractul protopopesc, și așa „săborul mic al eparhiilor“ nu pôte fi consistoriul mitropolitului.

1) Op. cit. pag. 16 și 37.

2) Acte și Fragmente de T. Cipariu pag. 258.

3) Petru Maior »Ist. bis. Rom« pag. 358.

4) »Acte sinodale« de I. M. Moldovanu tom. I. pag. 148.

Este mirare, că profesorul Crișanū nici nu a cetitū titlulū acesta din Zaconicū, cum se cuvine, nici n'a cercatū, ce era atunci eparfia, căci altcum n'ar fi pututū sustinē, că săborulū micū se numiea consistoriulū de lângă mitropolitulū.

Ba profesorul Crișanū cu superficialitatea merge și mai departe.

A cercatū adevă să dovedescă, cumcă cum era compusū consistoriulū de lângă mitropolitulū, pe care elū îl numesce săborū micū. Spre scopulū acesta se provăcă la următoarele cuvinte din Zaconicū: „*Avut'a acēstū mitropolie totdeauna grijitorū și titorū cu ajutoriū; erū titorū adevērați și jurați s'au rinduitū în Vlădicia mitropolitulū Sava Brancovici*“, ¹⁾ și la cuvintele următoare totū din Zaconicū: „*și alte legi, cari se facū fără de săborulū mare, Vlădicia cu titorū și cu jurați.*“ ²⁾ Din cuvintele aceste deduce Crișanū, că titorii și jurații aceștia formaū consistoriulū de lângă mitropolitulū, și a două, că consistoriulū acesta se numiea: s a b o r u l ū m i c ū.

În unū altū tractatū vomū arēta, ce erau titorii și jurații aceștia. Din cuvintele citate din Zaconicū chiarū de locū nu putemū scōte, cum a pututū Crișanū deduce, că corporațiunea lorū era aceea, ce se numesce săborū micū. Precum vomū vedē inse mai târziu, Crișanū a voitū cu orī ce pretū, să dovedescă, că biserica romānescă din Ardēlū inainte de s. unire era organizată după principiile statutulū organicū alui Șaguna.

* * *

Canoniculū dela Lugoșū Gavrilă Popū și unū anonimū despre săborulū micū. Canoniculū Gavrilă Popū numesce asemenea săborū micū consistoriulū episcopulū după s. unire compusū din 12 asessorī aleși dintre protopopi fără a se provoca la nici unū documentu, ³⁾ cu tōte că Petru Maiorū pe acești 12 asesorī fi numesce: adunarea celorū 12 bărbați, ce inchipieaū săborulū mare, și nu-i numesce: s a b o r ū m i c ū.

Anonimulū autorū alū epistolei unū Românū transilvānēnū în afaceri eclesiastice și scolastice amintitū la pag. 56, concede de o parte, că săborulū micū se numiea și sinodulū tractualū proto-

¹⁾ Acte și Fragmente de T. Cipariū pag. 257 din josū.

²⁾ Totū acolo pag. 257 la începutulū tractatulū.

³⁾ »O privire scurtă prete senatulū episcopilorū din diecesa rom. gr. cat. transilvană« în »Sionulū românū« Nr. I din 1865.

popescū. Și în acēsta are deplină dreptate. Inse de altă parte sustine și elū, că săborū micū se numiea și săborulū mare cândū nu se putea aduna completū. ¹⁾

Se esprima despre lucrulū acesta în chipulū următorilū:

„*Obveniea adevă unele afaceri bisericesci întēțitorē, care nu suferiea amānare până la conchemarea sinodulū (săborulū mare), orē că împrejurări de pacea și liniștea publică, de es. resbele, epidemii împedecau conchemarea sinodulū la timpulū sēu. — Decī pentru resolvierea afacerilorū atinse și pertractarea agendelorū curente, era datinā legală, că archiepiscopulū să adune la sinodū 1. pe consistoriulū sēu, 2. pe cei 12 jurați ai săborulū mare pe lângă mitropolitū, 3. pe curatoriū, ctitorū laici ai bisericei, 4. pe protopresbiterū și deputații tractualū, căți putea lua parte după timpū, locū și împrejurări, și să țină săborū micū, adevă sinodū parțialū. Inse în aceste sinode nu se pertractau cause generalē de ale bisericei d. e. alegerea de archiepiscopū, afaceri atingētoare de drepturile, cadințele și prosperitatea întregēi bisericei, a clerulū întregū și a credincioșilorū, pentru că aceste erau rezervate sinodulū mare.*“

Cetindū lucrurile acestea, ar cugeta omulū, că autorulū cine scie pe ce documente istorice se basēză, cândū vorbește așa categorice. Și totuși ceea ce nu odată s'a întâmplatū în puțina nōstră literatură, ce o avemū despre lucrurile bisericesci, autorulū nu aduce nici unū documentū câtū de micutū spre a-și dovedi asertulū acesta așa de lungū. Petru Maiorū a tractatū în istoria sa instituțiunile nōstre bisericesci mai însemnate, precum săborulū mare, adunarea celorū 12 bărbați, cari inchipieaū săborulū mare și altele. De săborulū micū în înțelesulū anonimulū nostru nu scie chiarū nimicū.

Altcum nu e de miratū, că autorulū nostru anonimū vorbește așa categoricū despre lucruri inchipuite. La pag. 6 de pildă vorbește despre congresulū bisericescū ca despre o „*instituțiune străveche în biserica nōstră*“, și dice totuși, că congresulū acesta „*n'are trecutū cunoscutū de noi*“. Dacă nu-i cunōscemū trecutulū, de unde scimū, că e străvechiū?

Autorulū nostru anonimū vorbindū despre săborulū micū îl numesce sinodū parțialū, cum îl numescū calvinii. De unde se vede, că terminulū usitatū la calvinii la fostū cunoscutū.

¹⁾ Pag. 11.

Dacă acum în loc de a se perde în inchipuirii și în polilogisme, ar fi asemenată săborul mic din biserica românească din Ardeal cu synodus partialis din biserica calvină din Ardeal în vechiul 16 și 17, n'ar fi avut lipsă să alerge la nise aserte așa bizare, că săborul mic era un săbor mare ciunit, fără de a pute aduce nici cea mai mică dovadă istorică. Ci atunci ușor ar fi aflat, că săborul mic este synodus partialis al calvinilor.

* * *

IV.

Săborul mic din punct de vedere canonic.

Correctura istorică și juridică a săborului mic. Laicii în săborul mic. Sinodalitate și biserica sinodală.

Correctura istorică a săborului mic. Și în cestiunea săborului mic este de moment întrebarea, că din punct de vedere canonic, ce avem de a ține despre ei?

La acesta răspundem, că în principiu săborul mic deși introdus în biserica noastră de calvin, totuși nu poate fi lăpădat ca un anticanon, ce între altele se vede și de acolo, că și după s. unire săborul mic a continuat a exista în biserica noastră până în ziua de astăzi.

Și săborul mic înseamnă ca și săborul mare are lipsă de două corecturi, una istorică și alta juridică.

Correctura istorică stă în aceea, că odată pentru totdeauna să ne lăpădam de credința fără de nici un temei, că instituțiunea săborului mic ar fi o instituțiune basată în dreptul orientărilor din Pravila, căruia săborul mic nici bară după nume nu-i este cunoscut.

Dimpotrivă, dacă voim să cunoștem originea adevărată și din urmă a săborului mic, trebuie să constatăm, că originea lui mai de aproape este în biserica calvină din Ardeal. Originea mai departe înseamnă este în biserica apusului. Căci synodus partialis al calvinilor din Ardeal nu este alta decât synodus archidiaconalis din biserica catolică apusă din evul de mijloc.

Amu amintit deja, (pag. 67) că calvinii și în Ardeal ca și aiea încă lung timp după căderea lor de la biserica catolică

aș ființat mai multe instituțiuni de ale bisericii catolice din evul de mijloc, neputându decât forțe pe încetul să-și organizeze biserica în conformitate cu principiile lor cele noue de credință. Între instituțiunile aceste catolice din evul mediu conservate și mai departe de calvinii din Ardeal a fost și instituțiunea archidiaconilor și a sinodelor archidiaconali.

În apus în cele mai multe țări diecezele erau tare estinse și nu micute ca în răsărit. În urma estensiunii celei mari a dieceselor, episcopii vrându nevrându au trebuit să-și împartă diecesa în mai multe districte, în fruntea cărora se aședa o persoană ecclesiastică provădută cu o parte însemnată din jurisdicțiunea episcopă. Persoana aceasta bisericească se numea archidiacon. ¹⁾

La început mai fiecare episcop avea lângă sine la reședință un archidiacon, care-l ajuta în guvernarea diecesei. Un atare archidiacon avea episcopii în timpurile vechi și în răsărit. În apus înse fiind diecezele mari și comunicațiunea grea, episcopii curându au fost siliți să-și pună și afară de reședință prin mai multe locuri archidiaconi. În răsărit înse asta nu s'a întâmplată nici odată, de-orece acolo diecezele fiind tare mici, episcopul și numai cu ajutorul archidiaconului dela reședință putea governa diecesa. Cât de micute erau episcopatele în răsărit se poate vede din numărul lor cel mare la Goar, ²⁾ cât unele dieceze nu erau nici cât protopopiatele noastre de mari. Așa micute nu erau episcopatele în apus numai în Italia, și acolo apoi ca și în răsărit nu erau dieceze împărțite în archidiaconate. Ea în răsărit mai târziu s'a șters și instituțiunea archidiaconului dela reședință episcopă, și se numea archidiacon numai persoana, ce era mai mare preste clerul aplicat în curtea împărătească. ³⁾

Archidiaconii aceștia în apus țineau regulat și sinode sau cu tot clerul din archidiaconat, sau numai cu unii asessori. Atari sinode în Germania se numeau Sende, era în Franța Senne. Sinodele aceste archidiaconali pertractau și rezolva nu-

¹⁾ Despre archidiaconi pre larg vechi: Anton Joseph Binterim »Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der Christ-katholischen Kirche« Mainz 1829 t. I. p. 1. pag. 404 și uu. și Persch »Von dem Ursprunge der Archidiaconen«. Hildesheim 1743.

²⁾ Notitiae episcopatum graecorum a Leone sapiente ad Andronicum Palaeologum.

³⁾ Hefele »Archidiacon und Archidiaconat« in Wetzer und Weltes »Kirchenlexikon.« Freiburg 1882, fasc. 7, col. 1253 și uu.

numai cauze de guvernă bisericesc, ci deprindeau și jurisdicțiune conțentioasă și penală în archidiaconat. ¹⁾

Calvinii din Ardelu conservandă instituțiunea archidiaconilor catolici din evul de mijloc, au conservat în biserica lor și instituțiunea sinodelor archidiaconali. Și în timpurile mai vechi pe protopopi îi numieau nu numai seniores, ci îi numieau și cu terminul catolic archidiaconi, ²⁾ de unde și sinodele lor atunci le numieau și synodus archidiaconalis. Mai târziu lăpedandă totu mai multă din instituțiunile catolice și din terminologia catolică, pre archidiaconi au început a-i numi numai seniores, era sinodul archidiaconal numai synodus partialis.

Și așa putem să dicem, că săborul mic în ultima analiză este instituțiunea synodului archidiaconal latin din evul de mijloc intrat în biserica noastră prin mijlocirea calvinilor.

* * *

Correctura juridică a săborului mic. A doua correctură, căreia trebuie a fi supusă instituțiunea săborului mic, este, că în înțelesul Pravilei el nu poate figura nici decum în biserică ca un organ provădit cu putere și jurisdicțiune bisericesc ordinară asupra tractului protopopesc respectiv, ci numai ca un organ administrativ ajutător în guvernarea bisericesc. De unde atribuțiunile lui de drept pot varia după împrejurări.

Din atribuțiunile vechi, ce le avea pe timpul calvinilor, cerendă împrejurările în un loc sau altul, sae chiar și pretindena, îi poate rămâne dreptul de a alege pe protopopul, căci și în biserica apusului până în ziua de astăzi prin unele locuri protopopul sau decanul se alege de preoțimea din protopopiatul respectiv. ³⁾ Totu asemenea îi poate rămâne dreptul de a alege pre asessorii forului protopopesc, unde există atari foruri. Dreptul de a alege deputați la sinodul pentru alegerea mitropolitului îl are deja de mult. Pe lângă aceea se pot rezolva în săborul mic și diverse cauze de guvernă bisericesc, cum sunt de pildă: darea opiniunii cu privire la lucrurile, ce ar fi a se

¹⁾ Vehring »Kirchenrecht« pag. 596.

²⁾ Salamon Joseph op. cit. pag. 77.

³⁾ Vehring »Kirchenrecht« pag. 596.

desbata în sinodul diecesan, așternerea unor gravamine și dorințe la consistoriul diecesan, luarea de măsură cu privire la promovarea religiosității în tract, și altele de asemenea natură. Măsurile aceste înse, dacă e vorba să fie în conformitate cu principiile Pravilei, trebuiesc să fie aprobate de guvernul diecesan respectiv, căci Pravila în can. 39 al Apostolilor dispune că: „preoții și diaconii fără de socotința episcopului nimic să se vârsescă.“ ¹⁾

Și în adevăr! În urma unei praxe îndelungate dela sfinta unire încete săborul mic sau sinodul protopopesc a căpătat o formă ore care curățită de elementele calvinesc și apropiată de principiile Pravilei.

Săborul mic sau sinodul protopopesc în biserica noastră în timpul mai din urmă înse a mai luat asupra sa și o chemare nouă. Și acesta este, că cu ocaziunea ținerii lui prin disertațiuni din științele teologice practice, cum sunt teologia pastorală, dreptul bisericesc, teologia morală, clerul din protopopiat să-și potă lărgi sfera cunoscințelor, de cari are lipsă mai mare în chemarea sa grea de a povățui sufetele credincioșilor. Încât săborul mic se silește a face destul și chemării acesteia, se numesce și conferința pastorală, terminu folosit în biserica apusului.

Conferințele aceste în timpurile vechi se ținea și în răsărit cu aceea deosebire, că neexistandă atunci nici protopopiate, nici parohii, ci fiecare diecesă forma o parohie, episcopul însuși ținea conferințele aceste cu clerul său, ²⁾ și desbătea mai multă cestiuni dogmatice, fiind că acele erau pe atunci la ordinea zilei și agitaă întrăgă lumea creștină. ³⁾

* * *

Laici în săborul mic. Ne mai rămâne întrebarea cu privire la elementul laic în săborul mic. Întăia cestiune

¹⁾ Dispoziția această a Pravilei se observă și în Rusia, decândă s'au introdus o specie de sinode protopopesci. Berduikov »Cursu de drept bisericesc« tradus de Silvestru Balanescu episcopul Hușilor. Bucuresci tipografia cărților bisericesci 1892 pag. 246.

²⁾ Ereticul Ariu în o atare conferință sau colloquiu al episcopului său Alesandru a pășit mai întâi cu erezia sa.

³⁾ În timpul mai nou conferințele pastorale s'au introdus și la Românii din Bucovina și încatva și în biserica din Rusia. Vezi Vehring: »Kirchenrecht« pag. 647 și Berduikov op. cit. pag. 246.

nică este, că în epoca calvină înainte de a. unire, cândă instituțiunea săborului mică fu introdusă în biserica românească din Ardeal, luat'ău și laică parte la săborul mică?

Din urmele istorice, ce ne-au rămasă despre săborul mică, se vede limpede, că săborul mică era compusă numai din preoți, și de mireni nu avemă nicăiri nică cea mai mică urmă. După ce înse săborul mică nu este decâtă o copie de pe *synodus partialis* ală calvinilor din Ardeal, este lucru firesc, că dacă la *synodus partialis* ală calvinilor din Ardeal în secolul 16 și 17-lea au luată parte pozitivă și elementul laică, atunci a luată parte și la săborul mică din biserica românească din Ardeal.

Nică praca bisericească înse, nică canónele calvinilor din acele timpuri nu ne arată nică o urmă, că la *synodus partialis* ală calvinilor în timpurile acele și poporul credincios și ar fi avută reprezentanții săi.

Astădi stă lucrul și în biserica calvină din Ardeal cu totul altcum. După mai trei sute de ani de abia în timpul mai noă au ajunsă calvinii din Ardeal la convingerea, că după principiul lor de credință despre preoția universală prin sacramentul botezului, în adunările bisericești la toate lucrurile, ce se tractează în ele, atăta dreptă compete mirenilor, câtă și clerului, căci toți suntă preoți în înțelesul dogmelor calvine. Și astădi în armonia cu principiul lor „*egyházmegyei közgyűlés*“, substituită în locul sinodului parțială din timpurile mai vechi este o adunare din cler și popor. ¹⁾

Astădi *synodus partialis* ală calvinilor din Ardeal este alcătuită în modul următor:

1. Din curatorul și subcuratorul tractual.
2. Din toți predicatorii tractuali.
3. Din reprezentanții poporului în număr egal cu preoția.

Din aceștia a 6-a parte suntă reprezentanții învățătorilor. ²⁾

Pe timpurile înse, cândă sinodul parțială calvinescă fu alcătuită în biserica românească din Ardeal sub numele de săbor

¹⁾ Dr. Kolozsvári Sándor op. cit. pag. 197 alăturat cu Dosa Elek op. cit. pag. 82; Kovács Ferencz »Egyetemes és részszerű egyházjog«, Debreczen és Nyiregyháza 1870 pag. 121, și Schuller-Libloy »Protestantisches Kirchenrecht« Sibiu 1871 pag. 84.

²⁾ Veđi »Szervezeti törvény« Dr. Kolozsvári Sándor op. cit. pag. 186.

mică, elementul laică nu era reprezentat în acel sinod, și prin urmare nică în săborul mică din biserica românească.

Putemă dară să șicemă, că pe cale istorică nu se póte dovedi, că la săborul mică sau sinodul protopopesc în timpurile vechi își avea și poporul reprezentanții săi.

Dacă prin literatura noastră bisericească întâlnim și afirmațiuni categorice, că în timpurile vechi la sinódele noastre ar fi luată parte și laică chiar și numai la unele afaceri, acele suntă și rămănu numai afirmațiuni nedovedite cu nimic. ¹⁾

Din acésta înse, ca și la săborul mare, nu urmază, că în biserica noastră nu se potă ține și „sinóde mixte“ protopopesci, dacă aceea o poftesce ecuitatea și dreptatea.

Cândă șicemă înse, că în biserica noastră și poporul credincios póte participa la „sinóde mixte“ protopopesci, trebuie și aici ca și la săborul mare să facemă deosebire între lucrurile acele, cari suntă de eschisiva competență a ierarhiei, și între acele, cari ierarhia le póte indeplini și rezolva laolaltă cu poporul. ²⁾

Dacă în „sinódele mixte“ protopopesci elementul laică laolaltă cu clerul tractează și rezolvesce lucrurile, cari nu suntă rezervate eschisivă ierarhiei, atunci participarea elementului laică la atări sinóde nu are nimic anticanonic în sine.

* * *

Sinodalitate și biserică sinodală. Înainte de ce amă trece la un alt tractat, credemă, că e de lipsă să șicemă câteva cuvinte despre „sinodalitate“ și „biserică sinodală“, cari se întrebunțază astădi așa mult, și cari au produsă și producă și astădi atăta confuziune în suflete.

Pricina confuziunii acesteia jace în împrejurarea aceea, că nică cuvintul „sinodalitate“, nică cuvintul „biserică sinodală“ nu au la noi un înțeles determinat și precisat. În unele privințe au esistat și esistă și astădi sinodalitate, în alte privințe înse nu. În unele privințe biserica noastră a fostă totdeauna și este și astădi biserică sinodală, în altele nu. Este sinodalitate canonică sau permisă de canóne, și chiar

¹⁾ Afirmațiunea acésta o întâlnim și în memorialul de dtă 25 Martiu 1865 așternut Nuntaturei Apostolice din Viena de câțiva laici fruntași gr. catolici. Veđi mai sus pag. 74.

²⁾ Veđi mai sus pag. 74.

și de Pravilă, și este sinodalitate necanonică, carea este negațiunea deplină a bisericii noastre.

Anume dacă sub sinodalitate înțelegem acel gen de constituțiune bisericească, după care în o diecesă potestatea supremă bisericească este în mâinile sinodului diecesan, fie preoțesc, fie „micstă”, în o mitropolie în mâinile sinodului mitropolitan, fie preoțesc, fie „micstă”, atunci biserica noastră ținându-se de dispozițiile Pravilei n'a fost, nu este și nu va pute fi nici când biserica sinodală. O atare sinodalitate este simpliter parlamentarismul modern stralantat în biserică.

Dacă înse sub sinodalitate și biserica sinodală se înțelege acel soi de constituțiune bisericească, după care în biserică unele afaceri bisericesci mai grave totdeauna s'au pertrat și rezolvit în sinode, atunci biserica noastră în conformitate chiar și cu S. Scriptură a fost, este și va fi biserica sinodală.

În Faptele Apostolilor de pildă se amintesc, cum Apostolii unele afaceri bisericesci le-au rezolvit pe cale sinodală, ca de exemplu cestiunea dogmatică cu privire la tălarea împrejur, ¹⁾ alegerea lui Matia, ²⁾ alegerea celor 7 diaconi. ³⁾ De altă parte este cunoscut și aceea, că Apostolii cele mai multe afaceri bisericesci nu le-au rezolvit pe cale sinodală. Așa S. Paulu singur a pus pe Titu episcopu în Creta, pe Timoteu în Efesu, singur a escomunicat pe Alesandru și Himeneu și altele. ⁴⁾

Îndreptariul acesta din S. Scriptură l'a urmat și biserica antică creștină. Episcopii își guvernau bisericile lor în conțelegere cu presbiteriul de lângă ei în cele mai multe lucruri. Pentru cause mai grave înse în apus țineau sinode diecesane și mitropolitane, erau în răsărit numai mitropolitane. Era pentru causele general bisericesci, cum sunt cestiunile dogmatice țineau cerend lipsa sinode ecumenice sau a totă lumea.

Acăsta este sinodalitatea cea canonică, era nu sinodalitatea ceealaltă, carea este numai o copie a parlamentarismului și democratismului modern.

Acăsta este sinodalitatea, carea a trecut prin proba timpului de mai două mii de ani, și carea își are temeiul în dispozițiile

¹⁾ Fapt. Ap. XV.

²⁾ Fapt. Ap. II.

³⁾ Fapt. Ap. VI.

⁴⁾ L. Tim. I, 20.

dumnezeesci din S. Scriptură. Și singur dela sinodalitatea acăsta pote biserica să aștepte promovarea binelui public religios-moral al obștei sale. Ceealaltă pote să producă în o biserică un mecanism, care să escite mai mult curiositate teatrală. Asupra sufletelor înse este incapabilă a opera în direcțiune adevărat religios-morală și a realiza împărăția lui Dumnezeu pe pământ. Căci nu formele parlamentari sunt, cari dau viață bisericii, ci spiritul adevărat bisericesc nutrit în înțelesul dispozițiilor dumnezeesci și a canoanelor bisericesci.

Biserica protestantă pote primi în sinodalitatea sa totu spiritul parlamentarismului modern, căci se potrivește de minune cu credințele ei. Și l'a și primită deja mai cu samă în țara noastră. Și care este urmarea? Scăderea simțmintului și a vieții religioase pe totă linia, cât în unele locuri spiritul bisericesc sau religios a pierit mai de tot, și s'au rămas numai nisce forme dinafară.

Dacă ar primi sinodalitatea acăsta și biserica noastră, atunci pote elimina și Pravila din viața sa. Atunci ar rumpe-o de totu cu toate tradițiunile bisericii răsăritului. Era tristele efecte dela protestanți mai iute sau mai târziu s'ar ivi și la noi, deși la început o atare sinodalitate ar fi primită cu aplaus, cum fu primită alui Șaguna.

Căce trebuie se deosebim între aceea, când o dorință este productul unei lipse în adevăr simțite, și între aceea, când o dorință este întemeiată numai în aplicarea omenescă de a imita pre alții.

Dorința, ce s'a ivit la noi, că în biserică să se introducă sinodalitatea falsă după norma parlamentarismului modern, și care câte odată se manifesta în un mod puțin creștinesc și modest, nu putem dice, că este în adevăr productul unei lipse în adevăr simțite. Biserica noastră dela s. unire încoce ținend strins la principiile dumnezeesci de organizare bisericească, a progresat și progresază totu mereu în toate direcțiunile, cât din punctul acesta de vedere nice când nu a fost lipsă de o schimbare așa radicală în constituțiunea ei, cum ar fi introducerea unei sinodalități false după norma parlamentarismului modern. Și chiar și dacă din un motiv sau altul s'ar vede lipsa unei schimbări ore cari în organizațiunea bisericească, întâiu și mai întâiu vine întrebarea, că ore aceea schimbare este sau nu în armonie cu constituțiunea bisericii dată în principiile fundamentali de însuși Dumnezeu fundatorul bisericii?

Dorința introducerii sinodalității parlamentare în biserică și a avută și-și are și astăzi temelul în aplicarea omenescă de a imita.

Parlamentarismul modernă fu în trecută lungă timpă considerată de culmea înțelepciunii politice, de fructulă celă mai coptă ală desvoltării politicei europene. Astăzi ce e dreptă, ideile aceste ultraoptimiste s'au ma stimpărată.

Nu e decă mirare, că ómenii, cari nice nu cunoscă constituțiunea domneșcă a bisericii, și și dacă o ară cunoscă, nu li-ară face mulți scrupuli, poțeauă cu neastămpără, ca și biserica să altuască în corpulă sēu parlamentarismulă ca culmea înțelepciunii politice.

Dorința acēsta s'a potențată apoi prin aceea, că protestanții dela noi ară îmbrățișată fără nice o rezervă parlamentarismulă acesta, și după ei apoi și Șaguna pentru biserica sa.

Tótă dorința de a introduce în biserica noastră sinodalitatea cea falsă n'a fostă decă și nu este decătă dorința de a imita în linia primă constituțiunea civilă parlamentară de astăzi, érá în linia a dóua constituțiunea analógă a protestanților dela noi și a greco orientaliloră decopiată dela protestanți de Șaguna.

Constituțiunea parlamentară însă nu cunoscă în stată decătă indiviți egali unulă altuia, cari laolaltă forméză o massă. Biserica însă în sinulă sēu nu cunoscă numai indiviți, ci cunoscă membrii, cari laolaltă forméză ună corpă organică. Precum ună corpă organică nu póte fi tractată după aceleși legi, după cari se tractéză masele fșice, chiară așa nice biserica nu pote avé constituțiunea, ce o are statulă. Și singură ținerea principiului acestuia înainte ochiloră încă este destulă spre a cunoscă, câtă de nepotrivită este pentru biserică sinodalitatea falsă după norma parlamentarismulă modernă.

C.

Jurații Scaunului și Titorii Mitropoliei.

I.

Jurații și Titorii în biserica românească și calvinească din Ardeal.

Urmele istorice, deosebirea între jurați și titori, atribuțiunile de dreptă, originea calvină, valoarea canonică.

Altă instituțiune a bisericei românești din Ardeal introdusă sub influința calvină este instituțiunea titorilor și juraților scaunului mitropolitan.

Din documentele istorice, cari ne-au rămasă despre instituțiunea acésta, numai după nu puțină combinare putemă sci cu siguritate, că titorii nu erau una și aceeași instituțiune cu jurații scaunului, ci titorii și jurații erau două instituțiuni diverse.

Înainte de ce ne-amă dămite în limpedirea cestiunii acesteia, pe câtă e cu puțință din documentele puțin istorice, ce le avemă, espunemă mai întâi urmele istorice, ce le-amă aflată despre instituțiunile aceste.

* * *

Urmele istorice cari vorbescă numai despre jurații scaunului.

1. Cea mai veche urmă despre jurații scaunului o aflămă dela anulă 1675 în săborulă mare ținută de mitropolitul Sava Brancovici.

Întroducerea în canónele săborului acestuia se începe cu cuvintele următoare:

„Părintele Mitropolită Sava cu jurații scaunului, cu proto-popii în săboră în Belgradă.”¹⁾

¹⁾ Petru Maioră »Istoria bisericei Româniloră« Partea inedită, în »Acte și Fragmente« de T. Cipariă pag. 145.

Din urma acésta slabă istorică numai atâta aflăm, că lângă scaunul mitropolitan erau nise oficiale numiți jurații scaunului, cari laolaltă cu protopopii luaă parte la săborul mare.

2. În o scrisore dela 1725 a episcopului Pataki către Protopopul Miclăușu dela Voila se amintesc de un săbor, la care s'au strîns și „cățiva frați protopopi jurați”,¹⁾ cari nu pot fi decât jurații scaunului, ce se amintesc în săborul dela 1675.

3. Cu numele de: *Seniores adjuncti* se mai amintesc jurații Scaunului și în condițiunea a XIII pusa de principii calvinesci Rakotzi și Apafy Mitropoliților nostrii. Prescrie condițiunea acésta următoarele:

„*Quod temporibus visitationum generalium causas si quae graviores occurrerint, una cum senioribus sibi adjunctis decident*“.²⁾

* * *

Urmele istorice cari vorbesc numai despre titorii mitropoliei.

1. În introducerea Zaconicului autorul vorbește despre instituțiunea de sub vorbă în chipul următoriu:

„*Avu'au acésta mitropolie toldeana grigitori și titori cu ajutorii; éra titori adevărați și jurați s'au rînduit în vlădicia mitropolitulu Sava Brancovici*“.³⁾

Din notița acésta scurtă și confusă dela autoriul Zaconicului se vedă următoarele:

a) Că mitropolia Belgradului totdeauna a avut „grigitori și titori cu ajutorii”.

b) Că „titori adevărați și jurați” s'au rînduit în vlădicia saă pe timpul vlădiciei mitropolitulu Sava Brancovici.

Autoriul însă nu ne esplică mai detaliat și mai lămurit, că ce deosebire este între „titori adevărați și jurați” rînduiți pe timpul mitropolitulu Sava Brancovici, și între „grigitori și titori cu ajutorii” dinainte de timpul acesta. Vomă trebui să cercăm dară mai târziu, să lămurim pe altă cale cestiunea.

2. Cu privire la cei dintâi „titori adevărați și jurați” autoriul Zaconicului scrie mai departe următoarele:

„*Titori, cari s'au rînduit atunci întâiu, aceștia sunt: Protopopu Ion den Vinti, Protopopu Toma den Belgradu, Dumitru*

¹⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu t. II. pag. 108.

²⁾ »Acte și fragmente« de T. Cipariu pag. 65.

³⁾ »Acte și fragmente« de T. Cipariu pag. 257.

„logofetulu, Groz Miclăușu den Belgradu; atunci s'au rînduit în săborul mare cu voea și cu sfatul a toți protopopi, după aceea întăriți și cu cartea prealiminatulu și mil. Domnulu nostru a crăiulu, în care carte a Măriei Sale se vede cei deregatoria titorilor și pe ce sunt rînduiți; este scris în captalania Belgradulu.“¹⁾

Puținele aceste cuvinte despre instituțiunea titorilor cuprind următoarele lucruri:

a) Că titorii se alegeau de către săborul mare și se întăria de principele.

b) Că titorii unii erau din cleru, așa protopopul Ion din Vinti și Toma din Belgradu; alții pote erau mireni, ca Dumitru logofetulu și Groz Miclăușu din Belgradu.²⁾

c) Deși cam obscuru, totuși se vede, că cel puținu instituțiunea „titorilor adevărați și jurați” fu introdusă în biserica românească din Ardélu prin principel Mihailu Apafy I.

Autoriul Zaconicului, ce e dreptu, nu spune lucrul acesta apriat. După ce înse nu țice nicăiri, că Mitropolitulu Sava Brancoviciu o ar fi introdus, ci numai că pe timpurile lui fu introdus; după ce nu spune decât că titorii fură aleși de săborul mare, éra nu și că instituțiunea loră fu introdusă de acéstu săbor; după ce mai departe spune apriat, că deregatoria loră se cuprinde în diploma, prin carea fură întăriți de principele, éra nu în actele săborulu mare saă ale mitropolitulu, în cari ar trebui să se cuprindă, dacă instituțiunea loră ar fi fostu introdusă în biserică de mitropolitulu saă de săborul mare; așa chiar și din aceste puține urme istorice românești credem, că ne putem convinge, că instituțiunea „titorilor adevărați și jurați” fu introdusă în biserica noastră de principii calvini. Mai târziu vomă aduce în favorul asertiunii acesteia și alte doveți din organizațiunea bisericeii calvinesci din Ardélu în seculii 16 și 17.

3. Autoriul Zaconicului a scris în opul saă și un tractat despre titorii aceștia intitulat: „Ce-i deregatoria titorilor”. Tractatul acesta înse a perit, și ne-a rămasu singuru numai titula lui.

4. Încă odată mai amintesc Zaconicului instituțiunea titorilor cu cuvintele următoare:

¹⁾ Totu acolo pag. 258.

²⁾ Groz Miclăușu pote e din familia nobilă Groza din Belgradu, veți »Acte și fragmente« de T. Cipariu pag. 268.

„Măria Sa Prealuminatulă și mil. Domnulă nostru craiulă Mi-
 „haiă Apași din mila lui Dumnezeu ipr. poruncituneă nouă titorii
 „loră, cum să luămă sama dela părintele mitropolită Sava Branco-
 „vică de totă bunulă bisericeă și venitulă școlăi și a tipografeă . . .
 „ . . . și părintele mitropolită Sava Brancovică aceste ne-ău dată
 „la mână în sama bisericeă.“ ¹⁾

5. Afară de Zaconică mai aflăm urmă despre instituțiunea de sub vorbă și în canonulă întâiă ală săborului mare dela anulă 1700, care sună astfel:

„Cândă va rîndui Vlădica și cu titorii, cari voră fi jurași lângă Vlădica, și de săboră din toți protopopi țerei, atunci totă protopopulă cu doi preoți bătrâni să se afle la ziua cea numită a săborului.“ ²⁾

Din canonulă acesta se vede, că titorii despre cari e vorbă, suntă „titorii adevărați și jurași“, despre cari dice autorulă Zaconiculă, că fură introduși pe timpurile mitropolitulă Sava Brancovică. Mai departe se vede, că mitropolitulă la olaltă cu ei stătoriea ziua, în care era să se fie săborulă mare.

6. Cu numirea latină de „curatores ecclesiae“ se mai amintescă titorii și în protestulă câtorva brașoveni dată la anulă 1701 în contra sfintei uniri cu cuvintele următoare:

„Insuper pro legitimis ecclesiae graecanicae confessionis cura-
 „toribus nobiles Stephanum Ratz et Michuelem Payi de eadem mi-
 „nime ab ipsis habebuntur et observabuntur (sic), siquidem insciis et
 „non consentientibus ipsis onus curandae ecclesiae graecanicae in se
 „receperunt.“ ³⁾

Precum se vede din notița acăsta scurtă, chemarea saă oficiulă curatoriloră bisericei întregi romănesci din Ardelă era a purta grige de ea. Nu ni-se spune înse în notiță mai detaiată, că în ce sta grigea acăsta de biserică.

7. Totă cu terminulă latinescă de „curator“ se mai amintescă instituțiunea acăsta și în punctulă 2 din sesiunea I. a sinodului dela 1728 ținută în Clușă-Mănăsturu sub presidulă Recto-
 ruluiă Iesuiților, în care se spune, că pe timpulă acela curatoră

era David Maxay, și că avea și ceva remunerațiune, deoarece sino-
 dului a făcută și dispoziție, că de unde să se plătescă remunera-
 ționea, anume din așa numitulă censă catedrală, care se plătiea în
 diecesa întrégă. ¹⁾

8. Cu numirea latină de curatores se mai amintescă și în punctulă 6 ală gravamineloră clerului în contra mitropolitului
 Atanasiă, care sună astfel:

„Postulavimus, ne proventus ecclesiae converteret in consangu-
 „neos, sed de proventus cum ecclesiae curatoribus conferret;
 „non contulit.“ ²⁾ Și totă cu acesta numire de: curatores
 e ecclesiae, și: curatores valachorum a Leopoldo imperato-
 re creati, se amintescă în ună escerptă din o scrisore a curato-
 riloră Ștefan Ratz și Mihael Puy dela anulă 1714. ³⁾

* * *

Urme istorice comune cari vorbescă despre jurași și titorii.

1. Întăia urmă istorică, ce ne-a rămasă despre amindouă insti-
 tuțiunile acăsta, este din scrierea juridico-canonică numită Zaconică.

În introducerea Zaconiculă vorbesce autoriulă lui despre mo-
 dulă, cum se facă legile în mitropolia Belgradului, și dice, că unele
 „legi se judecă în scaunulă sfântă ală bisericei în mitropolia Bel-
 gradului în săborulă vlădicescă cu toți protopopi țerei.“ Apoi adange
 că suntă: „Alte legi, cari se facă fără de săborulă mare, vlădica
 „cu titorii și cu jurași.“ ⁴⁾

2. Totă în introducerea din Zaconică se mai amintescă
 instituțiunea titoriloră și a jurașiloră, cândă autoriulă spune
 timpulă cândă a începută a scrie, adecă la anulă 1680. Aici
 după ce spuse autoriulă, cum în anulă acesta „cu voea și
 porunca domnului nostru a craiuluiă Apași Mihai“ fu alesă mitro-
 politulă Iosifă Budai în săboră, adange cuvintele următoare:

„Fiindă notareșu săborului mare protopopă Ioană den Vintă și
 „titoru mănăstirei Belgradului, împreună cu protopopă Georgie den
 „Daia și protopopă Văsiă den Belgradă și protopopă Oprea den

¹⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovană t. II pag. 102. Totă acestă
 David Maxay se amintescă ca curatoră ală clerului și la Nilles »Symbolae«
 t. II pag. 499.

²⁾ Nilles »Symbolae« t. I. pag. 259.

³⁾ Nilles. Totă acolo tom. I. pag. 404.

⁴⁾ Acte și Fragmente de T. Cipariă pag. 259.

¹⁾ Acte și Fragmente de Tim. Cipariă pag. 259.

²⁾ »Istoria bisericei Romăniloră« de P. Maioră 355 și »Acte sinodali«
 de I. M. Moldovană tom. II pag. 119.

³⁾ Acte și Fragmente de T. Cipariă pag. 269.

„Armenii. *Havasali Suoiu Pul dan Belgradu: titorii bisericeii și jurații scaunului și mitropoliei Belgradului.*“ ¹⁾)

Pe lângă instituțiunea juraților și titorilor documentul acesta mai vorbește și de a treia instituțiune, anume de titorul mănăstirii Belgradului, care era pe atunci protopopul Ionu din Vinți. *Titorul mănăstirii Belgradului* nu poate fi totuși una cu titorii bisericeii, de-orece autorul apriat îi deosebește, și pe lângă aceea titorul mănăstirii Belgradului era, pe cum se vede lămurit, numai unul, pe când titorii bisericeii erau mai mulți.

Aceste sunt urmele, cari le-am putut afla despre instituțiunea bisericească a titorilor și a juraților.

* * *

Jurații și titorii sunt două instituțiuni diverse. Premitându urmele istorice despre instituțiunile de sub vorbă, trecem acum la deslegarea cestiunii, că ore instituțiunea titorilor și a juraților era una și aceeași instituțiune cu două numiri, sau dără erau două instituțiuni bisericești, dintre cari fiecare își avea numirea sa proprie?

Cestiunea s'ar pute deslega ușor, dacă am avea documente istorice, din cari se cunoșcem deplin sfera de activitate a titorilor și a juraților. Dacă din atari documente am pute constata, că sfera de activitate era identică pentru titori și pentru jurați, atunci am pute dice cu siguranță, că și instituțiunea lor era identică. Atari documente inse ne lipsesc, și din documentele, ce le avem, de abia putem cunoște numai în lineaminte generală sfera de activitate a unora și altora.

Sfera acăsta de activitate a titorilor și a juraților inse chiar și cunoscută numai în lineaminte generală încă arată deosebire între titori și jurați.

Astfel Zaconicul despre titori dice, că sunt a întregii obște bisericești din Ardelu, și nu numai a bisericeii catedrale din Belgrad, carea avea titoru separat. Și mirare! În documentele latine, titorii numiți latinesce *curatores* încă se dic a fi a bisericeii întregi din Ardelu. Despre jurați inse dice, că erau a scaunului mitropolitan din Belgrad. Din acăsta se vede, că alta era sfera de activitate a titorilor și alta a juraților.

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 257.

Mai departe în săborul mare dela 1675 se amintesc că prezenți și jurații scaunului, pe când titorii nu se amintesc, care împrejurare ărăși arată deosebire între atribuțiunile de drept ale unora și ale altora, încatu jurații lua parte la săborul mare, titorii inse nu.

Asemenea în sinodul dela 1679, când s'a luat sama mitropolitului Sava Brancovic despre bunul bisericeii și venitul școlii și a tipografiei, se amintesc titorii, cărora principele Mihailu Apafy I le-a demandat să fea mitropolitul samă de acele lucruri, nu se amintesc inse și jurații, din care se vede, că lucrul acesta era de competența titorilor și nu și a juraților.

În canonul întâiu alu săborului mare dela 1700 se dice, că mitropolitul cu titorii determina dăna săborului mare. De jurați inse cu privire la lucrul acesta nu se amintesc, de unde se vede, că determinarea dănei săborului nu era și de competența juraților.

Tote aceste arată, că era deosebire între sfera de activitate și între atribuțiunile de drept ale titorilor și juraților.

Lumină destulă inse aruncă preste cestiune împrejurarea, că autorul Zaconicului, care este cel mai competent în lucrul acesta, când vorbește despre unii și despre cealaltă, vorbește destul de limpede, ca despre două specii de oficiali diverși bisericești, deși probabil câte odată unul sau altul ținea amândouă oficiile, va să dică era și jurat și titor.

Așa autorul Zaconicului în introducere vorbește de legi bisericești, pe cari le făcea „Vlădica cu titorii și cu jurații.“ ¹⁾ Conjunțiunea „și“ și prepusețiunea „cu“ pusă de două ori arată lămurit, că altă specie de oficiali erau titorii și alta jurații.

Mai departe totu autorul Zaconicului în introducere după ce numesce cu numele patru persoane, dice apriat, că aceste erau pe atunci „*titorii bisericeii și jurații scaunului și mitropoliei Belgradului.*“ Atributul „bisericeii“ lângă cuvintul: titori, și „scaunul“ lângă cuvintul: jurați, și apoi conjunțiunea „și“ între ele arăta ărăși destul de determinat, că este vorba de două specii diverse de oficiali bisericești, deși unii din cele 4 persoane enumerate pote că purtau deodată și oficiul de titori și cel de jurați.

¹⁾ Veți mai sus punctul 1 din urmele istorice comune despre jurați și titori.

La aceste s'ar puté obiectiunea, că autoriul Zaconicului opulă sēă juridico-canonici l'a împărțitū in 11 capitule. Capitulu alū 3-lea din acestea se vede, că a tractatū despre sfera de activitate a titorilor ū, deōreze titulu lū sunā: „*Ce-i deregatoria titorilor*“. Despre deregatoria juraților inse nu are nici unū capitulū, ceea ce se esplica, dacā se concede, că jurații erāū totū una cu titorii, și deregatoria juraților se cuprinde in a titorilor ū, prin ce scrierea unū capitulū separatū despre jurați a devenitū de prisosū.

Obiectiunea acēsta inse este numai unū argumentū negativū dedusū din tăcerea autorului despre unū lucru. Ca atare inse numai atunci ar avē ceva valōre, cândū autoriul n'ar vorbi aīre destulū de limpede despre lucrulū acesta. In introducere inse amū vēdūtū, că autoriul destulū de lāmuritū arată, că titorii și jurații erāū dōuē specii diverse de oficiali bisericesci. De unde, din imprejurarea, că despre deregatoriile uneia din aceste specii n'a scrisū unū capitulū separatū, pe cândū despre a celei-alalte a scrisū, se pōte deduce numai atāta, că autoriul nu și-a propusū a scrie unū opū juridico-canonici completū. Mai multū nu se pōte și logice nici nu este ȳertatū a deduce.

Constatāmū darā de o cam datā, că in biserica veche romānescā din Ardēlū era o instituțiune de oficiali bisericesci, cari se numieau jurați, și altā instituțiune de oficiali, cari se numieau titori.

Amū ținutū sā constatāmū lucrulū acesta încă de la începutū, pentru că s'a intimplatū, de chiarū și bărbați altcum serioși și verșai in ale istoriei aū susținutū pārerēa, că instituțiunea titorilor ū și a juraților ū a fostū una și aceeași instituțiune. 2)

* * *

Atribuțiunile de dreptū ale juraților scaunului. Intemeiāndu-ne pe urmele, ce ne-aū rēmasū despre jurații scaunului, și fiindū acele puține și defectuōse, numai combināndu-le atātū intre sine, cātū și cu alte imprejurări cunoscute, ne putemū cāștiga ceva cunoscință despre pusețiunea și atribuțiunile lorū de dreptū in biserica nōstrā.

2) Veđi Gavrilā Popū canonicū in Lugosū in Nr. 1 din Sionulū romānū de pre anulū 1865.

Deci pre temeulū combinațiunilorū acestora susținemū, că jurații scaunului erāū asessorii consistoriului metropolitului aleși de comunū de sāborulū mare dintre protopopii cei mai distinși, și pre cātū era cu puțință, dintre cei mai aprōpe de scaunulū metropolitanū.

Se vede acēsta din urmātōrele:

Canonulū 1 alū sāborului mare dela 1732 ținutū cu ocașiunea instalării episcopului Clain ne spune, că încă episcopulū Pataki, cu tōte că ținea și sāborulū mare, totuși chema la consistoriū din cândū in cândū pre 12 protopopi distinși, și la olaltā cu ei se sfātuiea cu privire la cestiunile, ce se iveau. 1) Protopopii aceștia in unele acte sinodali se numescū assessorii; așa de pildā in sinodulū dela 1728, 2) in celū dela 1739. 3) In alte acte inse se numescū jurați; așa in comitiva episcopului Pataki dela anulū 1725, prin care împārtășesce protopopului Miclāușū dela Voila „socotelele sāborului mare“ din acelū anū. 4)

Din aceste se vede, că celū puținū dupā s. unire cuvintulū juratū este sinonimū cu cuvintulū assessorū, va sā ȳică jurații scaunului erāū assessorii scaunului metropolitanū.

Dacā inse in timpurile nemijlocitū urmātōre dupā s. unire jurații scaunului erāū atāta cātū assessorii scaunului metropolitanū, atunci nimicū nu ne impedecā sā credemū cu destulā logicā, cumcā totū aceea aū fostū jurații scaunului și in timpulū innainte de s. unire, va sā ȳică assessorii consistoriului metropolitanului.

In documentele latine corporațiunea juraților scaunului se numesce: Consistorium. Așa de pildā in introducerea celorū 19 condițiuni puse de principele Georgiū Rákotzi mitropolitului Iosifū Budai de Piskintz, și in condițiunea a XII-a. 5) Causele, ce se pertractā in consistoriulū juraților ū, erāū de comunū causele curatū spiriuali bisericesci.

Numērulū juraților ū a variatū. Pe timpulū scrierii Zaconicului, adecā pe la 1680 se vede că erāū 3, anume: protopopulū

1) »Acte sinodali« de I. M. Moldovanū tom. II. pag. 96.

2) Totū acolo pag. 101.

3) Totū acolo pag. 81.

4) Totū acolo pag. 108.

5) Acte și Fragmente de T. Cipariū pag. 61 și 65.

Georgiu din Dala, Väslu din Belgrad și Oprea din Armeni. ¹⁾ Dela episcopul Pataki încă este sigur, că a fost 12. ²⁾

Ce se ține de întrebarea, că în sfatul, ce-lu ținea metropolitul cu ei, aveau votu decisiv sau numai consultativ, în lipsa urmelor istorice nu putem susține nimic cu siguranță. Considerându înse de o parte, că instituțiunea lor era o copie de pre o instituțiune analogă calvină, cum vom vedea îndată, considerându mai departe, că în instituțiunea acesta analogă calvină, superintendentele între jurații săi era numai unu *primus inter pares*, și așa jurații calvinii aveau votu decisiv, tare probabil, că și jurații din biserica românească aveau votu decisiv.

* * *

Originea numirii de jurați. Se nasce înse întrebarea, că de unde s'a luat în biserica românească din Ardeal datina veche de a numi pe protopopii assessorii consistoriali și cu numele de jurați?

La întrebarea acesta răspundem, că deși episcopii și în răsăritu au avut totdeauna o coronă de preoți, cu cari se sfătuiau în guvernarea bisericească, sau o specie de assessorii consistoriali vorbindu cu terminu modernu, totuși nu amu aflatu nicăiri, ca assessorii aceștia să fie purtată numele de: jurați ai scaunului episcopesc.

Ci numirea de jurați este o numire împrumutată în biserica românească și cea calvină din Ardeal din terminologia usitată în guvernarea civilă de pe acele timpuri în Ardeal. Erau în Ardeal, se înțelege de sine, jurisdicțiuni corporative de administrațiune și justiție constatătoare din mai mulți assessorii. Acești assessorii la intrarea în oficiu trebuiau să depună jurământu, din care cauză apoi se numeau assessorii jurati si judices jurati. ³⁾

Calvinii din Ardeal în organizațiunea și guvernarea bisericească nu numai în o privință au imitat organizațiunea și guvernarea politică a țerei, ci pentru organisme și funcțiuni bisericesci au adoptat terminologia usitată la organisme și funcțiuni civile. Așa de pildă numirea *synodus generalis* și *synodus partialis*,

¹⁾ Zaconic în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 257.

²⁾ Can. 1 alu sinodului dela 1732 la Petru Maiores »Istoria bisericii Românilor« pag. 391.

³⁾ Benkő, Transsilvania tom. II. pag. 35 și 37 și Nilles »Symbolae« t. I. pag. 479, unde se spune, că curatorul David Maxay era și »*comitatus Dobocensis juratus assessor*«.

pre cari le cunoștem deja din tractatele de mai înainte, nu este altceva decât o imitațiune după sedria generalis și partialis din comitate de pre timpurile acele. ¹⁾ Totu asemenea pentru assessorii forurilor proprie bisericesci au folositu terminulu civilu de adessores și judices jurati. Nu e atunci nici o mirare, că terminulu de jurați pentru assessorii consistoriali a intrat și în biserica românească de o parte sub influința politică, de altă parte sub cea bisericească calvină.

* * *

Originea calvină a instituțiunii juraților scaunului. Se nasce înse o altă întrebare mai de momentu. Și acesta este, că instituțiunea juraților scaunului metropolitanu în forma, în care o cunoștem, este oare o instituțiune orientală bisericească?

Mai la vale în tractatulu acesta vom vedea, că instituțiunea juraților, pre cum o cunoștem deja, nu are nici cea mai mică asemănare cu instituțiunile analoge din biserica răsăritulu, pre cum le amintesc Pravila.

Este de lipsă dară, să căutăm originea ei aiea, și anumită în biserica calvină din Ardeal de pe timpurile acele. Și cumcă nu greșim, dacă originea instituțiunii juraților scaunului o căutăm în influința calvină, se vede din asemănarea instituțiunii de sub vorbă cu o asemene instituțiune în biserica calvină din Ardeal de pre acele timpuri, și anume:

1. Între cele dintrău momente ale organizațiunii bisericesci a calvinilor din Ardeal a fostu, că clerulu calvinescu pentru păstrarea unității și pentru stabilirea autorității bisericesci și-a alesu unu episcopu sau superintendente, care la începutu era de comunu totu odată și predicatorulu de carte alu principelui. Instituțiunea capitulelor catedrale înse calvinii nu o au primitu în organizațiunea lor bisericească. De unde episcopulu sau superintendentele calvinescu din Ardeal la începutu nici nu a pututu avea lângă sine unu consistoriu sau presbiteriu stabilu.

Cându erau fuses de resoltitu cauze mai grave bisericesci, atunci episcopulu sau superintendentele chema la consistoriu câțiva din protopopii mai distinși și mai aproape de reședința episcopescă, și cu aceștia rezolva apoi cauzele mai grave ocurente. Așa de pildă punctulu 23 alu sinodului naționalu ținutu în Szathmar-Né-

¹⁾ Benkő Transsilvania tom. II. pag. 34.

methi la 1646 amintesc de acestu lucru, cându prescrie, că dacă ună superintendente ar comite ceva, atunci episcopulū său superintendentele invecinatū laolaltă cu protopopii designați spre aceea se facă investigațiune. Protopopii aceștia erau asessorii consistoriului superintendentelui. ¹⁾ Și fiindcă ținta principală a calvinilor a fostū, ca să producă mai întâiu o perfectă asemenare între organizațiunea bisericeii calvinesci și a celei românesci din Ardélū, așa nu e mirare, că sub presiunea calvină în biserica românescă din Ardélū a intratū și datina acēsta, ca mitropolitulū în cause mai grave bisericesci să țină consistoriū cu câțiva protopopi mai distinși și mai aprōpe de reședința episcopescă, cari se numieau jurați.

Și lucrulū acesta s'a pututū întâmpla cu atâtū mai ușorū, că după ce au încetatū episcopatele sufragane românesci din Ardélū, cari vorū fi fostū, biserica românescă din Ardélū, deși pōte și mai înainte miseră, dară după aceea apoi așa era de miseră, cătū a fostū chiarū cu neputință, ca mitropolitulū să fie pututū ținē lângă reședință și barēm numai pe cei mai însemnați dintre oficialii bisericesci prescriși de Pravilă și de dreptulū orientalū. Și așa pōte chiarū și fără nici o presiune din partea calvinilor, mitropolitulū românescū neavēndū nici episcopi sufragani, nici oficialii Pravilei, cu cari să se sfātuescă, ar fi fostū necesitatū barēm din cândū în cândū a se sfātu cu unii bărbați mai aleși din clerulū sēu, chiarū așa, cum făcea și superintendentele calvinescū.

2. De cândū jurații scaunului în documente se numieau asessorii, de atunci este securū, că aceia se alegeau de cătră săborulū mare. Și în privința acēsta încă este asemenare deplină între biserica românescă și cea calvină din Ardélū de pre timpurile acele. Se vede acēsta din canonulū 91 alū colecțiunii lui Gelei, care vorbește de *consistorium synodii generalis* alū Calvinilor de pre timpurile acele, și care încātū se numesce alū sinodului generalū, nu pōte să fie decātū corporațiunea aceea de protopopi aleși de sinodulū generalū analogă cu a protopopilorū românesci.

Protopopii aceștia la calvini se numieau mai multū assessores, pre cândū la Români mai multū jurați. Lucrulū este ușorū de

¹⁾ Actele sinodului dela Szatmár-Nemethi în colecțiunea lui Gelei Katona. M.-Oșorheiū 1892 pag. 23.

explicatū. Pentru Români cuvintulū jurați era și mai ușorū de exprimatū și mai ușorū de înțelesū, de unde s'a și vulgarisatū mai tare ca cuvintulū asessorii.

3. Asemenarea între jurații scaunului din biserica românescă și între asessorii jurați din biserica calvinescā din Ardélū de pre timpurile acele mai este bătatoria la ochi și din altū punctū de vedere.

Corporațiunea juraților scaunului în biserica românescă din Ardélū lua parte și la săborulū mare, ¹⁾ și câte odată forma în prezența săborului mare unū forū mai înaltū decātū alū mitropolitului. Se vede acēsta din decretulū principelui Mihai Apafy I dela anulū 1680, prin care întăresce de mitropolitū pre Iosifū Budai în loculū lui Sava Brancovici celū depusū. În decretulū acesta se ȳice, că Sava Brancovici de consistorulū săborului mare, care nu este altceva decātū corporațiunea juraților scaunului, fu aflatū vinovatū. Dacă acum consistoriulū acesta sau corporațiunea juraților făcea investigațiune chiarū și asupra mitropolitului, atunci *eo ipso* era unū forū mai înaltū ca alū mitropolitului. Și chiarū așa stă lucrulū și în biserica calvină de pre timpurile acele, precum se vede din canonulū 91 alū colecțiunii calvinesci de canōne alū lui Gelei Katona, unde vorbindū despre oficiile episcopului său superintendentelui calvinescū se ceteșcū următōrele:

„Causas a suo foro ad Consistorium synodii generalis appellatas transmittat“.

Dacă acum dela superintendentele se apela la consistoriulū asessorilorū, acestū consistoriū era forū mai înaltū decātū alū superintendentelui.

4. Asemenarea este și mai mare, dacă vomū mai considera, că pe cum în biserica românescă consistoriulū juraților aleși din numărulū protopopilorū avea dreptulū a face investigațiune asupra mitropolitului, chiarū așa avea dreptū și consistoriulū asessorilorū calvinesci a face investigațiune asupra superintendentelui. Se vede acēsta din punctulū 23 alū decisiunii sinodului calvinescū dela Szatmár-Nemeci din 1646 amintitū mai susū, în care se dispune, că asupra episcopului să facă investigațiune protopopii anumiți și

¹⁾ Sinodulū dela 1675 la Petru Maiorū »Istoria bisericeii Românilorū« Partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 145.

deputați spre aceea, cari nu sunt decât protopopii, cari constituiea așa numitul *consistorium synodi generalis*.

5. Aessori seau jurații scaunului insoțiaș pe mitropolitul în vizațiunile canonice, și mitropolitul laolaltă cu ei decidea cauzele controversate, ce să iveaș prin țera¹⁾. Chiaru așa insoțiaș și jurații calvinii pre superintendentele, cum se vede din canonul 92 alu colecțiunei lui Gelei Katona, care prescrie, că superintendentele se facă vizațiunea „*cum duobus aut tribus adjunctis senioribus, totam universitatem repraesentantibus*“, și cu ei cauzele obveniente „*decidat, dirimatque*“.

* * *

Modul transfuziunii instituțiunilor calvinesci în biserica românească. Asemenea acăsta în mai multe privințe între aessori jurați ai scaunului din biserica românească din Ardél cu aessori jurați din biserica calvină, credem, că este destul motivu de a susține, că instituțiunea juraților scaunului în biserica românească, nefind, pre cum vom vedé, de loc în armonie cu dispozițiile Pravilei, s'a născut sub influința calvină, și încât s'a dezvoltat, s'a dezvoltat sub influința acăsta. Căci de bună samă nici instituțiunea acăsta ca și altele nu fu introdusă în biserica românească deodată în o formă mai multă sau mai puțin deplinită, după ce chiar și la calvinii s'a dezvoltat numai pe încet. Ci precum se desvolta la calvinii, paralel întra și în biserica românească din Ardél, prin ce apoi pe încet s'a produsă asemenea destul de mare între ele, dacă considerăm puținătatea urmelor istorice, de cari dispunem.

Cursul acesta paralel al dezvoltării inse la Calvinii și la Români nu avem să ni-l închipuim, ca și cum îndată ce la calvinii s'a ivit un momentu ore care în dezvoltarea instituțiunii acesteia, numai decât acel momentu se vîrtea și în biserica românească. Căci momentele dezvoltării instituțiunilor sunt condiționate în cele mai multe cazuri dela ivirea unor întâmplări și împrejurări anumite. Și din o biserică în alta nu pot trece și nu se pot aclimatiza, dacă în acăsta lipsesc acele întâmplări și împrejurări. De unde momentele dezvoltării instituțiunii de sub vorbă la calvinii treceaș în biserica românească numai cându eșiaș la ivelă cazuri aneloge cu cele ce au produs momentulu respectiv în biserica calvină.

¹⁾ Veși mai sus punctu 3 din urmele istorice despre jurați.

Așa de pildă atribuțiunea juraților calvinesci, ca să albă dreptu a face cercetare asupra superintendentului calvinescu, cându comitea ceva fapte nelegale, a putut esista în biserica calvină timp mai îndelungat, fără ca să fie intrat și în biserica românească, fiind că pote nici un mitropolit nu a dat ansă principelui, ca să poftescă dela jurații români să facă incușițiune asupra lui. A intrat inse atribuțiunea acăsta și în biserica românească, îndată ce un mitropolit a dat principelui ansă în ori ce modu, ca să poruncescă juraților să îndeplinescă o atare cercetare în contra lui.

Nu avem mai departe să ne închipuim cursul acesta paralel nici în forma aceea, ca și cum toate momentele dezvoltării în biserica calvinescă fără de nici o alterare ar fi intrat și în biserica românească. Căci împrejurările cu forța lor de multe ori sunt mai puternice și decâtu cel mai mare despot. Și așa și despotismul principilor calvinesci încă au fost silitu nu odată să țină cont de împrejurările bisericei românești cu prilejul introducerii instituțiunilor calvinesci în biserica românească, și să permită, ca un momentu sau altul alu ver unei instituțiunii calvinesci să se acomodeze împrejurărilor bisericei românești.

Modul acesta de transfuziune alu instituțiunilor calvinesci în biserica românească inse nu altereză intru nimic cestiunea originii cutărei sau cutărei instituțiunii din biserica românească, și pentru aceea, săborul mare, săborul micu, jurații scaunului din biserica românească totu instituțiunii de origine calvină rămân.

* * *

Instituțiunea juraților din punctu de vedere canonicu în genere, și în specie alu Pravilei. Constatând în cele premerse originea calvină a instituțiunii juraților scaunului, ne rămâne încă, să judecăm instituțiunea acăsta din punctu de vedere canonicu.

Și în răsăritu și în apusu episcopii din timpurile cele mai vechi ale creștinismului în guvernarea bisericei lor s'au folosit de sfatul unui colegiu de preoți de lângă ei numit presbiteriu, sau senat și sinedriu. ¹⁾ Senatul sau presbiteriul acesta în timpurile mai târzii s'a dezvoltat și a primit și în răsăritu și în

¹⁾ S. Ieronim Comment. în Isaia c. 3. S. Ignatiu în epistola către Filadelfi.

apusă o formă diversă. Nicăiri inse nu a primită forma jurațiilor scaunului din biserica românească din Ardélú, și cu deosebire nu o a primită în biserica din România.

Cu toate aceste inse nu se poate dice despre instituțiunea jurațiilor, că este cu totul anticanonică, deoarece esența antică a presbiteriului este, ca să fie compusă din mai mulți preoți. Și jurații scaunului din biserica românească erau preoți, cari constituieau sfatul episcopului barêm în cauzele mai însemnate bisericesci. Și acesta este destul pentru ca jurații să se potă numi presbiteriul episcopului.

Cu totul altcum stă lucrul, dacă este vorba de aceea, că ôre instituțiunea jurațiilor este în conformitate cu presbiteriul antic al episcopului, așa precum s'a dezvoltat în răsărită, și precum este spus în Pravilă. Din punctul acesta de vedere, precum vom vedé mai târziu, instituțiunea jurațiilor scaunului nu corespunde nici câtú de puțin presbiteriului orientală, și nefindú alta decât o copie de pre o instituțiune analogă calvinescă, nici nu poate să corăspundă.

Ce se ține inse de estiuirea reactivării vechiei instituții a jurațiilor, deși n'au lipsit, cari au dorit'o, ¹⁾ totuși noi nu putem vedé nici unú avantajú în reactivarea ei. Ea în timpurile vechi a fost numai unú surrogatú al presbiteriului antic, cum s'a dezvoltat în biserica răsăritului și a apusului în decursul timpurilor, unú surrogatú impus de calvinii ajutați și de împrejurările triste ale bisericii românești. După ce în biserica noastră inse în toate patru diecesele s'au introdus presbiteriul antic în forma capitulelor catedrali din biserica apusului, surrogatul primitiv al jurațiilor scaunului nu mai poate avé nici unú înțelesú. Acesta cu atâtú mai vîrtosú, că în diecesele suffragane pe lângă instituțiunea capitulelor catedrali mai esiste și instituțiunea consistoriului plenariu, la ședințele căruia ieau parte toți protopopii din diecesă. Era în archidieceasă mitropolitul Vancea pentru fundațiunea sa încă poftesce conchemarea consistoriului plenarú din toți protopopii, viceprotopopii și administratorii protopopesci. ²⁾ Apoi pentru cauze bisericesci tare afundú tăitorie este mai consultă ținerea sínodelorú diecesane sau a congreselorú mestecate.

¹⁾ Gavrilă Popú canonicú în Lugoși în »Sionul românú« de pre 1865 Nr. 1.
²⁾ Testamentulú și literele fundaționali. Blașú 1892.

Și așa putemú să dicemú, că reactivarea instituții jurațiilor astăzi nu mai poate avé nici o valóre practică.

* * *

Numirea și atribuțiunile de dreptú ale titorilor. Trei suntú numirile, sub cari vine înainte instituțiunea acesta.

1. Cea mai usitată numire este numirea de titori, carea încă are mai multe nuanțe. Așa câte odată se folosesce numai numirea de titori singurá. ¹⁾ De altá dară se numescú: titorii bisericeși; ²⁾ altá dată: titori cu ajutoriú, ³⁾ titori adevărați și jurați ⁴⁾ și titori cari suntú jurați lângă Vlădica. ⁵⁾

2. A doua numire, carea inse numai odată vine înainte, este numirea de grigitori. ⁶⁾

3. A treia este numirea latină de curatores ecclesiae, și curatores cleri. ⁷⁾

Mai grea este întrebarea cu privire la atribuțiunile de dreptú a corporații titorilor.

Din puținele urme istorice, de cari dispunemú, putemú totuși constata următoarele cu destulă securitate, și anume:

1. Laolaltă cu mitropolitulú și cu corporațiunea jurațiilor rezolvau unele cauze bisericesci. Acesta se vede din introducerea Zaconiculú, unde se dice că: *suntú și alte legi, cari se facú fără de săborulú mare, Vlădica cu titorii și cu jurații.* ⁸⁾

2. Oficiulú lorú principalú se învîrtia în jurul averii bisericesci. Se vede acesta de acolo, că cu ocasiunea destituirii mitropolitului Sava Brancovici lorú le-a poruncitú principele Mihailú Apafy I, ca să iea samă dela mitropolitulú Sava „de totú bunulú bisericeși și venitulú școlei și alú tipografiei.“ ⁹⁾ Administratoriulú principalú al averii acesteia era altcum mitropolitulú, căci și titorii dela elú o au luatú în samă. De unde titorii erau mai

¹⁾ Veđi mai susú punctú 2, 3 și 4 din urmele istorice
²⁾ Veđi mai susú punctú 2 din urmele istorice comune.
³⁾ Veđi mai susú punctú 1 din urmele istorice.
⁴⁾ Mai susú punctú 1 din urmele istorice
⁵⁾ Mai susú punctú 5 din urmele istorice
⁶⁾ Mai susú punctú 1 din urmele istorice
⁷⁾ Mai susú punctú 6 7 și 8 din urmele istorice
⁸⁾ Mai susú punctú 1 din urmele istorice comune.
⁹⁾ Mai susú punctú 4 din urmele istorice.

multă organe ajutătoare ale mitropolitului în manipularea averii și poate și apărătorii ai ei, ceea ce indică împrejurarea că Zaconicul îi numește și „*titori cu ajutoriu*“.

Că oficiul lor de căpetenie se învîrtea în jurul averii bisericești, se vede în câțva și din sistemul Zaconicului.

Zaconicul anume a stat din 11 capitule, dintre cari ni-s'a conservat indicele lor și capitulul I și IV. Între capitule înse este o ordine óre care logică, sau un sistem, ce se poate tare ușor observa.

Astfel în capitulele de întâiu tracteză despre mitropolitul. În cele nemijlocit următoare despre averea bisericească, după aceea despre canónele clerului, apoi despre sínóde și în urmă despre alegerea preoților. Inmediat înse înainte capitulului despre averea bisericească, este capitulul despre „*deregătorii titorilor*.“ Din acesta se vede, că deregătorii acesta a titorilor era în legătură cu averea bisericească. Altcum nu s'ar pute înțelege, pentru ce autorul a vîrît capitulul despre averea bisericească chiar nemijlocit după capitulul despre titori. ¹⁾

Evident se vede lucrul acesta înse din punctul 6 al graminelor clerului în contra mitropolitului Atanasiu, în care clerul aștepta, ca mitropolitul Atanasiu să se sfătuască cu titori în privința administrării averii bisericești „*de proventibus cum ecclesiae curatoribus conferret.*“ ²⁾

Pe lângă aceste până în ziua de astăzi în limba românească titori în Ardeal se numesc credincioșii, cari manipulează averea bisericească parochială. De unde și chemarea titorilor vechi de lângă vládica a trebuit să fie cu privire la averea bisericească a întregii obște românești supuse mitropolitului.

3. Laolaltă cu mitropolitul determina ziua, în care avea să se țină săborul mare, ceea ce se vede din canonul I al săborului mare dela 1700, în care se ăice: „*cândă va rîndui Vládica și cu titorii, cari voră fi jurați lângă Vládica. ăi de săboru*“ ³⁾

4. Numirea de grigitori în Zaconic și numirea latină de curatores ecclesiae, ce vine înainte în actele mai târzi

¹⁾ Mai sus pag. 54.

²⁾ Mai sus punct 8 din urmele istorice.

³⁾ Veăi mai sus punct 5 din urmele istorice.

arată, că chemarea lor a trebuit să fie a grigi de biserică, prlu ce se poate înțelege, că aveau să grigescă de buna ordine în afacerile bisericești, de observarea legilor, de apărarea ei și așa mai departe. Tóte aceste amă pute să le cunósemă destul de detaiat, dacă din „*captalania Belgradului*“ amă pute căpeta documentul, prin care Mihailu Apafi principele Ardeului a întărit pe cei de întâiu „*titori adevărați și jurați*“. Documentul acesta înse nu l'amă putut căpeta nici de cum.

* * *

Titori nu luaă parte cu votu decisiv la săborul mare.

Din nici una din urmele istorice, cari le-amă aflat, nu se vede, că ei ar fi luat parte și la săborul mare ca membrii cu votu decisiv, deși despre jurați se ăice apriat în sinodul dela 1675. ¹⁾ Și dacă unul sau altul dintre ei era laic, ca de pildă Havasali Suci Pal, Dumitru Logofetul, Groz Miclăuș, atunci nici nu scim, cu ce drept ar fi luat parte la săborul mare, după ce pe timpurile acele chiar nici la synodus generalis ală calvinilor din Ardeală nici un laic nu lua parte. De unde e tare probabil, că chiar și dispozițiile, pe cari după autoriul Zaconicului titori le făceau laolaltă cu mitropolitul și cu jurații scaunului ²⁾ erau dispoziție cu privire la partea materială a bisericei.

Autoriul Zaconicului vorbindă despre săborul dela 1680, în care fu ales mitropolitul Iosif Budai, spune, că cine a fost notariu al săborului, și cine a fost jurații scaunului și titori bisericești pe timpul acela. Și așa s'ar pute obiecționa, ca și titori ca atari aveau votu decisiv în sinod, căci altcum nu i-ar fi amintit autoriul Zaconicului.

La obiecțiunea acesta înse se poate răspunde cu temei, că din aceea, că autoriul Zaconicului spune, că pe timpurile sinodului electoral dela 1680 cine a fost titori bisericești, nu urmază, că același autor voesce să ăică și aceea, că titori aveau votu în sinod. Autoriul Zaconicului adecă voesce să determine mai de aprópe timpul, cândă a început a-și scrie cartea. Spre scopul acela spune, că a început a-și scrie cartea:

1. În luna lui Iunie 1680.

2. În timpul, cândă săborul mare a ales pe mitropolitul Iosif Budai.

¹⁾ Veăi mai sus punct 1 din urmele istorice comune.

3. Cândă era notariu săborului mare Protopopu Ionu din Vinti, și totu acesta și titorul mănăstirii Belgradului, ăra titori ai bisericeii protopopii Georgie din Daia, Văsiu din Belgradu, Oprea din Armeni, Hovasali Suciul Pál din Belgradu.

Aceste trei sunt momentele, cari determinăză timpul, cându autoriul Zaconicul și a început a-și scrie cartea. Și autoriul le aduce înainte numai ca momente determinătoare de timp. De unde numai ca atari momente au valore, și din ele nu se pôte deduce chiaru nimic cu privire la dreptul participării titorilor la sinodul acela electoralu. Așa ceva nu se pôte deduce cu atâtă mai virtosu, că autoriul Zaconicul în partea întâia a opului său, care urmăză nemijlocitu după introducere, spune apriatū, că cine avea votu în săborul mare, cându se alegea mitropolitul. Dice adecă despre lucrul acesta: „Cândă va fi lipsă să se strîngă toți protopopi, și încă și dintre ceialalți preoți, și din voia a totu săborulă unindu-se toți cu unu cuvintu așa să-lu alegă“ ¹⁾ (pe mitropolitul). De titori inse aici nu se amintesce nici cu unu cuvintu.

* * *

Păreri greșite despre atribuțiunile titorilor. Cu tôte aceste inse n'au lipsitu unii și alții, cari au ascrisū titorilor cu totul alte atribuțiuni de dreptă, și în specie de acele, cari competu după Pravilă eschisivă și absolută numai ierarchiei.

Dintre aceștia amintimă ărași mai întâiu pe anonimul autoriu alu epistolei unui român transilvăneu către unu amicū alu său în afaceri ecclesiastice și scolastice, care vorbindu despre modulă, cum era compusū săborul mare, dice, că între alții era compusū și din „curatorii (ctitori) laici ai bisericei“. ²⁾ Va să dică după acestu autoru titorii luau parte cu votu decisivă la săborul mare. Bunul acesta autoru inse pentru părerea sa nici nu se încercă a aduce nici barēm o dovadă, ceea ce totuși ar fi trebuită să o facă într'o cestiune ca și acesta destul de momentosă. Ba ce e mai multă, susține lucruri evidentu false, căci vorbesce de curatorii bisericeii, ca și cum aceia ar fi fostu numai laici, cându din Zaconicu este evidentu, că unii dintre ei erau din cleru. ³⁾

¹⁾ Zaconicu în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 259.

²⁾ »Epistola unui român transilvăneu către unu amicū alu său în afaceri ecclesiastice și scolastice«. Sibiu 1871 pag. 11.

³⁾ Așa Protopopul Ioanū din Vinti, protopopul Toma din Belgradu. »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 158.

Mai departe cuvintul curatorii în parantese îl esplică cu cuvintul ctitori, pre cându cuvintul grecescu ctitori nu însemnăză curatorii ci edificătorii. ¹⁾

Altcum autoriul acesta confundă de totu tare tôte instituțiunile bisericesci. Așa de pildă în unu locu ²⁾ consistoriul mitropolitului îl consideră de o instituțiune separată de instituțiunea celor 12 asessori jurați, în altu locu dimpotrivă pe amândouă le consideră de una și aceeași instituțiune. ³⁾ Din cari se vede, că autoriul a scrisū fără de a combina mai întâiu lucrurile cu serioșitatea cuvenită și fără de nici o critică.

Altu autoriu este profesorul Ioanū Crișanū, care susține, că titorii formaū consistoriul mitropolitului, în care laolaltă cu mitropolitul pertractau tôte cauzele bisericesci fără escepțiune spirituali și materiali. ⁴⁾ Ca și autoriul de mai susū, nu se încercă nici acesta a aduce nici barēm cea mai neînsemnată dovadă spre a-și propti aserțiunea. Ba autoriul acestuia i-a causatū bucurie mare împrejurarea, că a aflatū între titori și unii, cari pôte erau laici, în ce vedea o probă ore care istorică pentru statutul organicu alu bisericeii romănesci gr. orientali alcătuitu de Șaguna, care admite elementul laicu în guvernarea bisericescă, în cea mai mare parte după modulă, cum îl admite constituțiunea Sașilor protestanți din Transilvania. Una inse n'a vădu'to autoriul nostru. Și acesta este, că dacă titorii laici și preoți formaū consistoriul mitropolitului pentru tôte afacerile bisericesci fără deosebire spirituali și materiali, atunci atribuțiunile lor de dreptă sunt de parte chiaru și de statutul organicu alu lui Șaguna. Căci statutul organicu cu tôte că admite pe laici la multe lucruri bisericesci, totuși nu la tôte, căci unele sunt rezervate consistoriului curatū bisericescu, ăra altele sinodului archierescū. Și așa din atribuțiunile de dreptă, ce le ascrie elu titorilor laici în biserica veche romănescă din Ardelă, nu pôte scôte nici o dovadă în favorul statutului organicu.

¹⁾ Grecesce κτῖτορ in dialectul jonicu. Veđi »Griechisch-Deutsches Handwörterbuch« de A. E. Schmit. Lipsca 1850 la cuvintul κτῖτορ.

²⁾ Pag. 11.

³⁾ Pag. 10.

⁴⁾ »Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I.« Inaugural-Dissertation. Sibiu 1882, pag. 15 și 16.

Altcum și autorialii acesta, ca și dostui alții, porcede câtă se pôte mai arbitrară și mai superficială. Vomă aduce despre această numai unele exemple drastice.

Autoriulă Zaoniculă țice în introducere: „*Avut'ăă această mitropolie totdeauna grijitoră și titoră cu ajutoriă*“. Cuvintele: „*grijitoră și titoră cu ajutoriă*“ autoriulă nostru le traduce pe limba germană în modulă celă mai arbitrară cu „*Ehrenbeisitzer*“ = „*assessoră onorariă*“. 1) După dînsulă dară și ună grijitoră de vie de pildă încă este „*Ehrenbeisitzer*“ sau „*assessoră onorariă*“. Rău esplică și cuvintele din Zaonică: „*eră titoră adevăraț și juraț s'ăă rînduită în vladicia mitropolitulă Sava Brancoviciă*“. Din cuvintele aceste profesorulă Crișană scôte înțelesulă: *Archiepiscopulă Sava a pusă definitivă*. 2) Dacă cei dinainte de Sava aă fostă numai onorari, atunci Sava a pusă actuală. Dacă înse Sava a pusă definitivă, atunci cei dinainte de elă n'ăă fostă onorari ci provisoră sau interimali. Afară de aceea autoriulă Zaoniculă nu țice că Sava a rînduită „*titoră adevăraț și juraț*“, ci numai că aceștia fură rînduiți în timpulă, cândă Sava era mitropolită, ceea ce erăși este cu totulă alta. Totă asemenea țice autoriulă nostru după Zaonică, că mitropolitulă Sava a determinată titoriloră cerculă de activitate, ceea ce Zaoniculă nu țice nicăiri, ci numai că cerculă loră de activitate se află scrisă în decretulă principelă Mihailă Apafi, prin care a întărită pe cei de întâiă titoră adevăraț și juraț.

Cine tracteză astfelă documentele istorice, acela nu e mirare, că ajunge la consecințe fără de nici ună temeiă. Și durere! în asemenea greșeli aă cășută și alți bărbați de ai noștri, ceea ce apoi a contribuită nu puțină la aceea, ca cu privire la lucrurile bisericesci să se nască și în publiculă nostru atâtea păreri greșite.

* * *

Originea instituțiunii titoriloră. Să trecemă înse la cestiunea, că ore instituțiunea titoriloră bisericeă romănescă din Ardélă este o instituțiune de a bisericeă orientale basată pe Pravilă, sau dără o instituțiune străină de dreptulă și pracsă orientală?

Din atribuțiunile de dreptă ale titoriloră, pe câtă le putemă cunosce, se vede destulă de limpede, că ei erăă ună organă ajutătoră ală ocărnuirii bisericesci pe lângă mitropolitulă.

Cevași mai la vale vomă espune organelă ajutătoare ale ocărnuirii patriarhali, mitropolitane și episcopescă, cum s'ăă dezvoltată în biserica răsăritulă, și cum suntă espuse pe scurtă și în Pravilă. Atunci se va vedé evidentă, că instituțiunea titoriloră din biserica romănescă din Ardélă nu are de a face chiară nimică cu dreptulă și pracsă bisericeă orientale.

Unde își pôte avé dară originea instituțiunea titoriloră?

La întrebarea această erăși răspundemă, că în biserica calvină din Ardélă.

Împrejurarea, că cuvîntulă titoră fu tradusă în limba latină cu cuvîntulă *curator*, ne subministră cheia spre a puté dovedi lucrulă acesta.

Pe timpulă principiloră calvinesci și biserica calvină din Ardélă își avea titoră numiți curatores, cari aveăă totă aceleași atribuțiuni de dreptă, ce le aveăă și titoră bisericeă romănescă.

Precum în biserica romănescă din Ardélă titoră mitropolieă erăă membrii mai distinși de ai bisericeă, cum erăă protopopiă din apropiarea scaunulă mitropolitană, și nobili din Belgradă, așa și curatoră bisericeă calvinesci din Ardélă erăă membrii distinși ai bisericeă calvinesci, între cari loculă întâiă îlă ocupa principele Transilvanieă și apoi alți nobili mai aleși.

Autoriulă Zaoniculă ne spune, că pe timpurile principelă Mihailă Apafi I s'ăă întimplată o regulare ore care a instituțiunii titoriloră, încâtă atunci mai întâiă s'ăă rînduită „*titoră adevăraț și juraț*“, cari fură aleși de săborulă mare. Adevărată, că autoriulă Zaoniculă nu ne spune, că în ce a stată regularea această, căci preste totă modulă lui de scriere și espunere este primitivă și confusă. Înse pentru aceea se vedé din cuvintele lui destulă de limpede, ca sub Mihailă Apafi I și în urma ordinațiunii lui s'ăă întimplată o regulare ore care a instituțiunii titoriloră sau a curatoriloră bisericeă romănescă din Ardélă. Și mirare! Chiară pe timpulă principelă Mihailă Apafi I la 1682 s'ăă întimplată în urma ordinațiunii lui o regulare și a curatoriloră bisericeă calvinesci din Ardélă. Până atunci curatoră bisericeă calvinesci afară de principele erăă cinci laici. Atunci în adunarea dela Aiudă a demandată, să se alégă încă cinci curatoră din cleră, și așa s'ăă constituită așa numitulă curatorium supremum decemvirale. Și precum principele Mihailă Apafi în decretulă de întărire a celoră dintăiă „*titoră adevăraț și juraț*“ a determinată

1) Pag. 16.

2) »Der Erzbischof Sava hat definitive eingesetzt.«

deregătorii lor, așa a determinată acum și cercul de activitate a curatorilor celorlalte. ¹⁾ Mai departe precum în biserica calvinică curatorii erau jumătate din clerici, jumătate din laici, chiar așa și în cea românească, anume: protopopii Ion din Vinți și Toma din Belgrad ca membrii din clerici și Dumitru Iogofetului și Groz Miclăușu ca membrii laici ²⁾

În fața identității numirii latine a instituției titorilor în biserica calvinică și românească din Ardeal; mai departe în fața coincidenței timpului și modului regulării ei în amândouă bisericile; după aceea în fața identității constituirii din laici și preoți în număr egal în amândouă bisericile, credem, că nu fără temei destulă putem constata, că și instituția titorilor din biserica românească din Ardeal este o instituție intrată sub influența și presiunea calvină.

Încâtă putem urmări atribuțiile de drept ale unora și ale altora, observăm și aceeași identitate. Astfel

1. Superintendentele laolaltă cu curatorii rezolvau cauze bisericesti mai mici, chiar așa precum le rezolva și mitropolitul românesc cu jurații și cu titorii. ³⁾

2. Ca și oficiul titorilor bisericei românești din Ardeal și oficiul curatorilor bisericei calvinice din Ardeal se învârtia mai cu seamă în jurul averii bisericesti. ⁴⁾

3. Și curatorii bisericei calvinice din Ardeal ca și titorii celei românești determinau timpul ținerii sinodului general. ⁵⁾

4. Ca și titorii bisericei românești, și curatorii celei calvinice erau îndatorați a supraveghea și apăra drepturile bisericești. ⁶⁾

În urma identității acesteia, credem, că originea calvină a instituției vechi a titorilor din biserica românească din Ardeal e necontestabilă.

¹⁾ Salamon Ioseph »De statu ecclesiae evangelico reformatae in Transilvania commentatio.« Clușă 1890 pag. 128.

Dosa Elek »Az erdélyhómi ev. ref. egyházjogtana. Pesta 1863 pag. 173.

Schuller—Libloy »Protestantisches Kirchenrecht. Sibiu 1871 pag. 76.

Dr. Kolozvári Sándor »Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga« Clușă 1877 pag. 345.

²⁾ Zăconici în »Acte și Fregmente« de T. Cipariu pg. 258.

³⁾ Salamon Ioseph op. și pag. cit. mai sus.

⁴⁾ Dosa Elek op. cit. pag. 175.

⁵⁾ Până la 1700 au avut mai multe drepturi, de atunci înse li s'a restrins la dreptul acesta și cel al următorii.

⁶⁾ Dosa Elek op. și pag. cit.

Originea mai adâncă înse a instituției acesteia este de a se căuta în instituția patronilor din biserica apusului, carea cu prilejul reformației a trecut și în biserica calvină din Ardeal, și apoi s'a modificat pe încetul în conformitate cu spiritul, cu împrejurările politice ale bisericei calvinice din Ardeal și cu dreptul transilvan din Aprobate și Compilate. Un moment în procesul acesta de modificare a dreptului apusan de patronat este și instituția curatorilor calvinici trecută în biserica românească prin influența calvină sub forma titorilor bisericești.

* * *

Titorii din punct de vedere canonic. Dintre instituțiile calvinice mai însemnate trecute și în biserica românească, instituția titorilor a perit mai curând ca toate celelalte, și din ea până astăzi n'a mai rămas nici o urmă. Încă și după s. unire a mai existat câțva timp. Mai pe urmă o amintim amintită instituția acesta pe timpul alegerii episcopului Clain. ¹⁾

Chiar împrejurarea, că instituția titorilor s'a stins în biserica noastră așa iute și așa deplin, arată, că a fost un element cu totul străin în biserica românească, și deplin nu s'a putut acclimatiza nici odată. Pe lângă aceea, când fu introdusă în biserica românească din Ardeal, fu introdusă în forma primitivă, în care se afla și în biserica calvină pe atunci, va să zică în stadiul de transformare din instituția patronatului apusan în instituția curatorului de astăzi al bisericei calvine din Ardeal.

Din împrejurarea acesta de sine a urmat, că o instituție de o parte străină, de altă parte încă primitivă și nedezvoltată a trebuit să se stingă în biserica românească din Ardeal, îndată ce încetând influența calvină a încetat și ea a se desvolta mai departe în spiritul calvinic.

Încetând prin s. unire totă influența calvinică asupra bisericei românești, instituția titorilor bisericești a trebuit să se usce ca rădăcina, căreia i-se taie comunicația cu pământul din care se nutrește. Și acesta s'a întâmplat cu atât mai ușor, cu cât instituția titorilor în forma calvinică este unu ce cu totul străin de biserica orientală.

¹⁾ Vezi mai sus punctul 7 din urmele istorice.

Constatându aceste, credem rezolvită și întrebarea, că ôre mai pôte-se și consultă e a mai reactiva instituțiunea titorilor în biserica românească din Ardélü. La calvinii din Ardélü a trecutü instituțiunea ácéta prin mai multe stadii de desvoltare, și astăđi a ajunsă la unü punctü, încätü se pôte đice, că e în deplină armonie cu credința calvină despre preoția universală, deôrece în principiü atăta dreptü aü curatorii la guvernarea bisericéscă spirituală și materială, câtü are orî care membru alü clerului. De unde dacă amü voi să o reactivămü în biserica noastră, amü trebui se o reactivămü în forma, în carea este astăđi la calvinii din Ardélü. Dacă o amü reactiva înse în forma ácéta, atuncî amü trebui mai întâiü să primimü dogma calvină despre preoția universală. Primindü înse dogma ácéta, rumpemü tôte legăturile și cu biserica apusului și cu a răsăritului. Așa ceva înse nu scimü, ce fiü credinciosă alü bisericeii ar puté să doréscă.

II.

Oficialii episcopesci și membrii consistoriului episcopescü după dreptulü orientalü din Pravilă.

Originea, numirea, desvoltarea și atribuțiunile oficialilorü episcopesci în răsăritü, Consistoriulü episcopescü, oficialii din carî era compusü și modulü ținerü lui.

În cele precedente amü arătatü pe câtü este posibilü din urmele istorice, că în biserica veche românească din Ardélü jurații scaunului eraü membrii consistoriului mitropolitanü. Amü arătatü și aceea, că instituțiunea ácéta, deși în esență conformă cu presbiteriulü din biserica antică, totuși în forma, în carea apare în biserica românească din Ardélü, nu este scutită de influința calvină.

Ce se ține de instituțiunea titorilorü bisericeii, amü arătatü asemenea, că este o instituțiune calvină, carea éráși sub influința calvină a intratü în biserica românească din Ardélü, și totü odată amü susținutü și aceea, că instituțiunea ácéta nu are nici o basă în dreptulü răsăritenü din Pravilă. Acéta o susținemü mai virtosă împetriva acelora, carî în instituțiunea titorilorü fără a se puté întemeia pe nimică, vedü o specie de consistoriü alü mitropolitului românescü pentru tôte afacerile bisericesci fără deosebire.

Spre a arêta acum și mai lămuritü temelulü aserțiunii noastre cu privire la aceste două instituțiuni, vomü espune în cele următóre dispușețiunile dreptului orientalü alü Pravilei cu privire la oficialii episcopesci și membrii consistoriului episcopescü, din carî se va vedé, că instituțiunea jurațilorü și a titorilorü nu stă nici în cea mai mică legătură cu dreptulü și prașa bisericeii răsăritului.

Originea, numirea și desvoltarea oficialilorü episcopesci din Pravilă. Încă în timpurile cele mai vechi ale bisericeii creștine fiecare episcopü avea lângă sine unü colegiü de preoți și diaconî. De colegiulü acesta avea episcopulü lipsă;

- a) ca să se ajute cu sfatulü lui în guvernarea bisericeii;
- b) ca să împlinéscă unele afaceri bisericesci, la carî nu se poștea ordulü episcopescü;
- c) ca în timpurile mai târđii, cândü biserica și-a căștigatü libertate, cultulü dumnezeescü să se pôtä îndeplini cu mai multă pompă amésuratü sublimității lui

Funcțiunile asiguate membrilorü colegiului acestuia aü în dreptulü orientalü diverse numiri. Așa se numescü: *οφφίλια εκκλησιαστικά, άρχοντίκια, άξιώματα, επιτάγματα, λειτουργήματα, διακονήματα*, și *κληρικάτα*, érá îndeplinitorii funcțiunilorü respective se numescü cu numirile generalî de: *άρχοντες εκκλησιαστικοί, οφφικάλιοι, αξιωμάτικοι, φροντίσαι, διοικήται*. Pre lângă aceste numiri generalî fie-care oficialü sau membru alü colegiului mai avea și numire specială dela funcțiunile, pe carî avea să le îndeplinéscă din încredințarea episcopului. Érá corporațiunea tuturorü oficialilorü acestora interpretulü Balsamonü o numesce: *τό τών διακονιών σώμα*, în alte documente se numesce *συνέδριον*, fiindü că în unele privințe întregü colegiulü acesta era o imitațiune a sinedrului din testamentulü vechiü. Érá în câtü unî din membrii colegiului acestuia formaü și sfatulü episcopului, corporațiunea lorü se numiea și: *βούλη εκκλησίας θεού, ιερατείον, ιερατική γερουσία*.¹⁾

Din ce se înmulțieaü mai tare afacerile bisericesci, și din ce creșceaü mai tare venitele bisericesci, din aceea se înmulțiea totü mai tare numêrulü oficialilorü episcopesci. Începutulü fiü făcea de comunü Patriarchulü din Constantinopolü, care în introducerea și

¹⁾ Cf. despre cele până aci đise: Dr. Jos. Zishmann »Die Synoden und die Episcopalanter in der morgenländischen Kirche« Viena 1867 pag. 89 și uu. 10*

organizarea oficialilor se îndrepta și după curtea împăraților bizantini. Se înțelege de la sine, că pe Patriarhul din Constantinopol se siliuă a-lu imita și ceilalți episcopi din răsărit încătu le permitea starea materială. Câte odată pășeau la mijlocu și sinodele chiaru și ecumenice și postieau ca cutare saă cutare oficialu bisericescu să fie introdusu la tôte episcopiile.

Pe calea arêsta s'a introdusu în răsăritu unu numărū insemnatu de oficiali episcopesci. După ce inse afacerile bisericesci nu erau în o formă de multe la tôte scaunele episcopesci, și afară de aceea nu toți episcopii dispuneau de venitele de lipsă pentru a putē aplica pe toți oficiali la bisericile lorū, așa ceī mai mulți episcopi au fostu constrinși a uni funcțiunile mai multorū oficiali în câte o singură persoană, și astfel a impușina numărulū oficialilor. Singuru lângă bisericile cele mai mari, precum de pildă cea din Constantinopolu, tôte oficiile bisericesci erau umplute cu câte unu individū singuraticu.

* * *

Catalogul și divisiunea oficialilor episcopesci în răsăritu. Seria și cerculū de activitate alū oficialilor episcopesci din răsăritu se cuprindū în mai multe cataloge vechi. Între aceste mai insemnate suntū trei.

Celū dintăiu este după Zishmann, care l'a alcătuitū mai cu samă din catalogele lui Goar în Euchologion, din catalogulū cuprinsū în responsulū episcopului Ioanū din Citrus cătră mitropolitulū Constantinū Cabasilas din Dyrachiū, și din unu catalogū alū mitropolitului Gerasimū din Argolis cuprinsū în sintagma Grecilorū.

Alū doilea este catalogulū lui Codinū Curopalata din secululū alū 14-lea în opulū de officiis constantinopolitanae ecclesiae.

Alū treilea este catalogulū cuprinsū în Pravila românescă edatā la Tergoviște. (Veđi tabela).

Rangulū oficialilor episcopesci atrina dela loculū, ce era asemnatū fie-căruia în altariū, cândū celebra episcopulū.

În biserică oficiali ședeau despărțiți în două clase, dintre carī una ședeau de latreua dreptă și se numeau chorulū dreptū (ὁ χορὸς δεξιός), ăra cealaltă de-a stânga, și se numeau chorulū stângū (ὁ χορὸς ἐπιώνιος). Cei din chorulū dreptū erau împărțiți în dignitari mari (τὰ ἀξιώματα μεγάλα, τὰ ἀρχοντικά μεγάλα) și în dignitari mici (τὰ ἀρχοντικά μικρά). Dignitarii cei mari erau în-

T a b e l a

La pagina 148.

Oficialilorū episcopesci după dreptulū bisericescu răsăritenū.

I.

Oficiali episcopesci după Pravilă ¹⁾,

Pravila împarte oficiali episcopesci în 7 pentade numite rënduri, în tipulū următoriu:

„Boeriile (dignitățile) saū cinstiile saū deregătoriile (oficiile simple) ale arhierilor“.

Rëndulū I. Economulū, Sachelariulū, Schevofilacsulū, Chartofilacsulū, Sacheliulū și Protodectulū.

Rëndulū II. Protonotariulū, Logotetulū, Caustriulū, Referendarulū și Ipommimatografulū.

Rëndulū III. Ieromimulū, Ipomimniculū, Dascălulū evangheliei, Dascălulū Apostolului și Dascălulū psaltirei.

Rëndulū IV. Epitongonatulū, Epitoncriseulū, Epideesonulū, Epitineroscatastasonulū și Epitonsecretionulū.

Rëndulū V. Începătoriulū mănăstirilorū, Începătoriulū bisericilorū, Maimarele evangheliei, Începătoriulū antimiselorū și Începătoriulū botezațilorū.

Rëndulū VI. Ritorulū, Aldoile a preoțilorū, Protopopulū, Alū doile diaconilorū, Protopsaltulū, Lambadarulū.

Rëndulū VII. Domesticulū stranei cei mari, Domesticulū stranei a două, Stringătoriulū de ômeni, Notariulū, Începătoriulū Svetilnelorū, Începătoriulū canonarchū și Tozmitoriulū.

II.

Oficiali episcopesci după scriitoriulū bizantinū Codinū Curopalata ¹⁾.

Codinū Curopalata împarte oficiali episcopesci în nouē pentade, în tipulū următoriu:

Pentada I. Economulū, Sachelariulū, Schevofilacele, Chartofilacele, Saceliulū și Protectulū.

Pentada II. Protonotariulū, Logotetulū, Canstrisulū, Referendarulū și Ipommimatografulū.

Pentada III. Ieromimonulū, Epitongonatulū, Epitondeeseonulū, Epitonsecretionulū, Epitonierascatastaseonulū.

Pentada IV. Ipomimniculū, Dascălulū evangheliei, Dascălulū Apostolului, Dascălulū psaltirei și Retorulū.

Pentada V. Prefectulū mănăstirilorū, Prefectulū bisericilorū, Prefectulū evangheliei, Prefectulū luminilorū, Prefectulū antimiselorū.

Pentada VI. Primulū ostiarū, Alū doilea ostiarū, Protopopulū, Alū doile preotū, Alū doile diaconū.

Pentada VII. Protopsaltulū, Cei doi domestici, Laosinactulū, Primiceriulū tabulariilorū, Prefectulū condacelorū.

Pentada VIII. Primiceriulū anagnostilorū, Nomiculū, Protocanonarchulū, Esarculū și Eclesiarculū.

Pentada IX. Domesticulū ușilorū, Chartulariulū, Depntatulū, Prefectulū padimentului.

¹⁾ Τοῦ σοφωτάτου Κουροπαλάτου περὶ τῶν ὑφηρεσιῶν τοῦ παλατιοῦ κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῶν ὑφηρεσιῶν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας.

¹⁾ Pravila de Tergoviște 1653 pag. 406.

III.

Oficialii episcopesci după Zishman ¹⁾.

Zishman împarte oficialii în ai corului drept și ai corului stâng.

I. Oficiile bisericesci (οφίγια, κληρικατά, αξιώματα).

II. Serviciile bisericesci (ὑπηρεσία).

A) Oficiile corului drept		B) Oficiile corului stâng	
a) Demnitățile înalte <i>ἀρχοντικία μεγάλα</i>	b) Demnitățile inferioare <i>ἀρχοντικία μικρά</i>	a) Oficiile destinate preoților și diaconilor	A) Oficiile destinate psaltilor și anagnostilor
Pentada I.		1. Protopresbiterul	aa) Pentru cantul bisericesc.
1. Economul	1. Archidiaconul	2. Alți doilea presbiter	1. Protopsaltul
2. Sacellariul	2. Alți doile diacon	3. Esarcul	2. Cei doi domestici
3. Schevofilacele		4. Arhionul bisericilor	3. Cei doi primiceri
4. Chartofilacele		Ajuto- riile lui	4. Arhionul contacelor
5. Sacelul			5. Canonarchul
6. Proteclicul			6. Procsimul.
Pentada II.			bb) Pentru ceterile bisericesci.
1. Protonotariul		1. Arhionul anagnostilor	1. Deputații
2. Canstrisiul		2. Nomicul.	2. Purtătorii lampelor și luminelor.
3. Referendariul		cc) Pentru cancelarie.	3. Păzitorii ușilor episcopesci.
4. Logotetul			4. Păzitorii vaselor sacre.
5. Actuariul			5. Purtătorul de cărbuni.
			6. Aprindătorii lampelor și a luminelor.
			7. Purtătorul iconei chramului
			8. Pazitorul mirului
			9. Inspectorul padimentului
			10. Păzitorul catedrei
			11. Grigitorul de immormintări.
Pentada III.			
1. Proteclicul			
2. Hieromnemonul			
3. Diaconul epigonationului			
4. Protocolistul			
5. Dascălul bisericeii			
Ajuto- riile lui	α) Dascălul Evangheliei β) Dascălul Apostolului γ) Dascălul Psaltirei δ) Predicătorul	α) Advocații inferiori	dd) Pentru cultul divin.
		β) Oficialul suplicilor	1. Adunătorul poporului
		γ) Susținătorul ordinii la tribunalul episcop.	2. Inspectorul bisericeii
		9. Oficialii carității	3. Inspectorul ordinii la cultul divin
		α) Părintele orfanilor	4. Arhionul luminelor
		β) Almosenierul	5. Păzitorii ușilor
		10. Eclesiarcul	

¹⁾ Die Synoden und die Episcopal-Aemter in der morgenländischen Kirche. Viena 1867. pag. 98.

părți în grupe de câte 5, numite Pentas. Singură întâia Pentas cuprindea 6 dignitari. Vom vedea acum pe scurt atribuțiunile fiecărui oficial episcopesc.

Chorul drept.

Dignitarii mari.

Pentada I.

1. *Economul*, administra averea bisericescă după invitațiunile episcopului, plătea pre ceilalți oficiali episcopesci, și împărțea sêracilor, vêduvelor și orfanilor elemosina. El era dator să da samă episcopului despre manipularea averii bisericesci, precum și jurisdicțiunii civile competente. Dacă mai era și alte biserici afară de cea episcopescă, economul avea dreptul de inspecțiune și asupra administrării averii bisericilor acestora. Pre timpul de sedisvacanță economul conducea administrarea episcopatului. Când celebra episcopul s. Liturgie, economul îmbrăcat în stichariu și orariu sta de-a dreapta.

2. *Sacellariul* era inspectorul averii mănăstirilor de bărbăți. Pre lângă aceea avea dreptul de inspecțiune și asupra vieții interne din mănăstiri, și dieta asupra călugărilor și pedepse mai mici. Oficiul sacellariului s'a contopit mai târziu în oficiul archimandritului. Când episcopul celebra s. Liturgie, sacellariul sta de-a dreapta lângă economul îmbrăcat în stichariu și orariu.

3. *Shevofilacele* grigiea cărțile, ornatele și vasele sacre ale bisericeii, și preste totu se îngrijea de curățenia și frumseța bisericeii și de cultul divin. Afară de aceea grigiea de bisericile vacante, și propunea preoți pentru umplerea lor. Mai cu samă la serbători deslega indoelile liturgice ale preoților. Când celebra episcopul, el nu se îmbrăca, ci sta lângă sacristie, în care se conserva cărțile, ornatele și vasele sacre, și le da când era lipsă.

4. *Chartofilacele*. Oficiul chartofilacelui era unul din cele mai însemnate. Canonistul Balsamon a scris numai despre chartofilace și proteclicul un tractat întreg. El era cancellariul episcopului, care compunea ordinațiunile și documentele episcopesci. El corespundea cu guvernul civil, deslega indoelile canonice, suplinia pe episcopul în predică, era referent în cauzele litigioase, ducea presiul în tribunalul episcopesc, când episcopul era

Impedecată, supraveghia purtarea morală și oficiosă a tuturor preoților, da licenție de căsătorie, da preoților străini facultate de a pute celebra, examina pe ordinanți, și îi presenta episcopului spre ordinare, era în timpul de sedisvacanță elu chema pe episcopii îndreptățiți la alegerea noului episcop, în ședințele consistoriului episcopesc cartofilacele se îngrijea de ducerea protocolului, și cetia documentele, și preste totu grigiea de arhivul episcopesc, și scria cronica episcopatului. Dacă cerea lipsa, atunci cartofilacelui i-se dau și oficiali ajutatori. Când episcopul celebra s. Liturgie, cartofilacele chema pe ceilalți preoți la cuminecare.

5. *Saceliul* avea dreptul de inspecțiune asupra averii mănăstirilor de femeii precum și asupra disciplinei în ele, și afară de aceea și asupra institutului correctoriu al episcopului. Mai departe avea dreptul de a visita toate bisericile supuse episcopului, și a se informa cu ocaziunea acesta despre purtarea preoților, cu care ocaziune pe cale administrativă putea dicta și pedepse mai mici.

6. *Protecdicul* era o specie de avocat al sêracilor și asupriților constituit de biserică din motive de caritate creștină.

Pentada II.

1. *Protonotariul*. Oficiul lui era sub suprainspecțiunea cartofilacelui a implini lucrurile cancellariei episcopesci. În sinodele mitropolitane și patriarhali, protonotariul mitropolitan sau patriarhal ducea protocoalele, și totu asemenea în ședințele consistoriului episcopesc. Când episcopul celebra s. Liturgie, protonotariul îi da în mână dichiria.

2. *Canstrisiul*. Oficiul lui era mai cu samă liturgic. Elu îmbrăca pe episcop, tămâia biserică și stropiea cu apă sfințită.

3. *Referendarul* mergea în numele episcopului la guvernul civil, espunea acolo cauzele bisericesti, și aducea răspunsul.

4. *Logotetul* controla rațiunile, ajuta pe protecdic, cându acesta avea lipsă, și păstra sigilul episcopesc.

5. *Actuariul* era o specie de vicariu al oficialilor din pentada întâia, și cu deosebire al cartofilacelui, pre cari avea să-i suplînescă, cându erau impedecați. Oficiul lui era cam analogu cu alu canonicului prebendat din capitulele apusane, a cărui chemare încă este a suplîni pre canonicii impedecați. În sinodele, în cari se întmpla alegerea episcopului, actuariul ducea protocolul.

Pentada III.

1. *Protecdicul*. În timpurile mai vechi protecdicul era cel dintâiu oficial în pentada a treia. Mai târziu fu adaus ca oficialul alu 6-lea în pentada întâia, unde amu tractat deja despre elu.

2. *Hieromnemonul*. Oficiul hieromnemonului ca și alu canstrisiului îl putea purta și numai unu diacon, era oficiul lui ca și alu canstrisiului era mai cu samă liturgic. Elu era ceremonialul, cându episcopul conferia ordurile sacre, și cându celebra s. Liturgie, ținea deschise cărțile, din cari episcopul cetia la cultul dumnezeesc, și făcea pregătirile de lipsă, cându trebuia să se sfințescă vre o biserică.

3. *Oficialul epigonationului* (ὁ ἐπὶ γονάτων) îmbraca pe archiereu cu epigonationul, și cându episcopul cumineca pe preoți și diaconi, elu ținea discul cu trupul Domnului. De comunu era numai diacon.

4. *Protoclistul* (ὁ ἐπομνησκων) era cancelistul episcopului pentru cauzele procesuale.

5. *Învățătorul bisericii* (ὁ διακρινεὺς τῆς ἐκκλησίας) era predicatorul catedralei, inspectorul școlii episcopesci și directorul celor ce se pregăteau de predicatori. Cerându lipsa i-se dau și ajutatori, unul ca să esplice în biserică evangelia, altul pentru esplicarea apostolului, altul pentru esplicarea psaltirei, și unu retor pentru predici lucrute după regulele elocinței.

Demnitățile mici.

1. *Archidiaconul*. În timpurile vechi avea atribuțiuni de dreptu tare însemnate, cari inse le-a perdat prin aceea, că furu împărțite între alți oficiali episcopesci. Ce i-a mai rămas, a fostu numai dreptul proedriei față cu ceilalți diaconi, dreptul de a ceti s. Evangelie, cându episcopul celebra s. Liturgie, și dreptul de a conduce la ordinare pre cei ce primieau diaconatul sau ver unu ordū micu.

2. *Diaconul alu doilea* ajuta și suplînia pre archidiaconu.

Chorul stângu.

Oficiile ce se impleau numai cu preoți și diaconi.

1. *Protopresbiterul* (ὁ πρωτοπρεβς) era vicariul episcopului în sacris. Cându celebra episcopul, elu era cel de întâiu

de-a stânga. Ca și archidiaconul pre cei ce se ordinau diaconi, așa protopresbiterul conducea la ordinare pre cei ce se ordinau preoți.

2. *Alu doile presbiteru*, ce ajuta și suplinia pre protopresbiteru, ca și diaconul alu doilea pre archidiaconu.

3. *Esarcu* delu bisericele patriarcali și mitropolitane avea drepturi însemnate chiar și asupra episcopilor. Celu delu bisericele episcopesci era numai o specie de visitoru alu diecesei ca delegat alu episcopulu.

4. *Archonulu bisericiloru* era unu oficialu ajutatoriu alu Sacellariulu și alu Saceliulu, și pe lângă aceea păzia și împărția mirul pre la biserici. Dacă cerea lipsa, i-se da ajutoriu

a) *archonulu bisericiloru parochiali*, care grigiea de bisericele parochiali,

b) *archonulu mănăstiriloru*, carea grigiea de bisericele mănăstiresci,

c) *archonulu antimiseloru*, care grigiea și împărția antimisele, și

d) *archonulu evangeliulu*, care în procesiuni purta s. Evangelie.

5. *Catechetulu* instrua pre cathecumeni și pre cei ce se întorceau delu ereticu.

6. *Periodeutul* visita bisericele depre la sate și instrua pre catechumenii de pre la bisericele parochiali. Oficiulu lui mai târziu s'a contopit în alu esarculu.

7. *Butistulu*. În timpurile vechi în resăritu episcopulu binecuvînta apa, ce se folosea la taina botezulu, rugăciunile le cetia unu preot, și apoi unu diaconu cufunda în apă de trei ori pre celu de botezat. Diaconulu acesta era unu oficialu episcopescu numit *butistu*.

8. *Oficialii tribunalulu episcopescu*, cari erau

a) *advocații eclesiastici* dați de ajutoriu protecdiculu numiți: οἱ ἐπὶ τῶν κρισέων.

b) *Oficialulu suplicelor* pentru întrepunerea bisericescă la guvernulu civil în ver o causă privată numit: ὁ ἐπὶ τῶν δεησέων

c) *Oficialulu ordinei* cându se ținea judecățile, numit: ὁ ἐπὶ τῶν ακροέτων.

9. *Oficialii carității* cari erau

a) *Părintele orfanilor* (ὁ ὀρφανοτρόφος).

b) *Almosenierulu* (ὁ νομοδοτής).

10. *Eclesiarculu* introdus în biserică numai în timpurile mai târziu. Oficiulu lui era a grigi de curățenia biserice, de ordinea în biserică și observarea tipiculu.

Oficiile, ce se umpleau cu cantori și lectori sau psalți și anagnosti.

I. Pentru cantulu bisericescu.

1. *Protopsaltulu*, care instrua în cântări și conducea corulu.

2. *Cei doi domestici*, dați de ajutoriu protopsaltulu, dintre cari unul ședea în corulu drept, altul în celu stâng, erau protopsaltulu în mijloc.

3. *Cei doi primiceri*, cari stau în fruntea cântăreților mai mici din amândouă corurile.

4. *Archonulu condacelor*, care conducea cântarea condacelor.

5. *Canonarculu*, care grigiea de cetirea și cântarea canoanelor.

6. *Proximulu*, era unu ajutoriu alu canonarculu.

II. Pentru cetirile bisericesci.

1. *Presidele anagnostilor* sau ceteților.

2. *Nomiculu*, care avea să caute bucățile de cetit la cultulu dumnezeescu.

III. Pentru cancelaria episcopescu.

1. *Presidu notarilor episcopescu*.

2. *Oficialu ajutator al saceliulu și a schevofilacei*.

3. *Oficialu curții episcopescu*.

IV. Pentru cultulu dumnezeescu.

1. *Laosinactulu* (Pravila înu numesce stringătoriulu de omeni), care grigiea, ca la timpul convenit să se adune clerulu și poporul la biserică.

2. *Categoriarulu*, care publică sărbătorile și timpul, cându se va ține cultulu dumnezeescu.

3. *Inspectorulu ordinii* (ὁ ἐπὶ τῆς εὐταξίας), care asemna frunțășiloru loculu în biserică.

4. *Archonulu luminilor*, care împărția luminile între clericii la sărbătorile mari.

5. *Ostiaru*, cari pășiau ușile, erau unul dintre ei purta bățulu episcopulu.

Servițiile bisericesci, cari le puteau implini și mireni.

1. *Deputații*, pe cari îi folosea episcopulu la citațiunii și invitări.

2. *Lampadari*, cari purtau luminile.

3. *Domesticii* sau pădătorii ușilor palatului episcopesc.
4. *Theorii*, cari pădău paramentele și tesaurul bisericeii.
5. *Camisații*, cari aduceau focul și apa caldă de lipsă la cultul dumnezeesc.
6. *Candelapții*, cari băteau tóca de lemn și de fier.
7. *Bastiarulii*, care în procesiuni purta icóna chramului bisericeii.
8. *Mirodotulii*, care conserva mirul.
9. *Grigitoriulii* padimentului bisericeii.
10. *Grigitoriulii* amvonului.
11. *Decanulii*, grigiea de ordine la înmormântări. ¹⁾

Precum se pòte vedé din espunerile aceste, instituțiunea oficialilor episcopesci în resăritu a ajunsu până la unu gradū înaltu de desvoltare și pompă. Decădendū mai cu samă dela desbinare în còce totu mai tare biserica resăritului, a decădutu și instituțiunea oficialilor episcopesci, după ce și împrejurările multu se schimbaseru.

În biserica românească din Ardélu pe timpul s. uniri nu aflămū nicăiri nici o urmă de oficialii aceștia prescriși de Pravilă.

Singuru auctorinlu Zaconicului ne amintesce de Dumitru titorulii bisericeii, despre care dice, că era și logofétu ²⁾, care pòte că e logotetulu dintre oficialii episcopesci, dară e posibilu și aceea, că era ceva oficialu civilu.

Episcopulu Atanasiu Rednicu în săborulu mare dela anulū 1767 a cercatū a introduce și în biserica noastră barēm pe cei mai de frunte. ³⁾ Êră în timpulū de față esistă în Bucovina intru atăta, încătū în consistoriulu mitropolitanu suntū 6 referenți în conformitate cu 6 oficialii episcopesci mai de frunte din Pravilă, anume alū economului, sacellariulu, schevofiacelul, cartofiacelul protecdicului și a archipresbiterulu. ⁴⁾

* * *

Deosebirea între oficialii episcopesci după Pravilă, și între jurații scaunului și titorii mitropoliei în biserica românească din

¹⁾ Cf. despre oficialii. Codinu Curopalata op. cit. Zismann op. cit. și Pravila de Tergoviște.

²⁾ Veđi mai susu pg. 123.

³⁾ Actele sinodului generalu dela 1767 necomplete în protocolulu oficiosu de sub Rednicu în archivulu mitropolitanu.

⁴⁾ Vehring Kirchenrecht pag. 647.

Ardélu. Reprivindū acum preste cele țise despre oficialii episcopesci ai Pravilei și preste instituțiunea juraților și titorilor din biserica noastră din Ardélu, aflămū următorele deosebiri esențiali, în cātū suntū de principiu și nu de formă.

1. Oficiile episcopesci a Pravilei și cele mai înalte și cele mai mici se impleau cu membrii din cleru numai cu aceea restricțiune, că la oficiile mai înalte se poftea ordulu presbiteratulu sau alū diaconatulu, êră la cele mai mici era de ajunsu și ordulu cantoratulu sau alū lectoratulu. Cu laici se impleau numai acele, cari erau mai multu serviți, și cari după Pravilă erau: *protonotaria, logofetia, ritoria, protopsaltia, lampadaria, cele două domesticii, notaria, începetoria svetilnelorū, protoconasia și tomitoria.* ¹⁾ Ba umplerea oficiilor bisericesci episcopesci cu laici se numiea anticanonică, *παρά τάξιν.* ²⁾

Titorii mitropoliei înse erau jumătate din cleru, jumătate dintre laici, deși oficiulu lorū era unulu din cele mai însemnate în biserica românească din Ardélu. Ba încătū oficiulu titorilor se învrtiea în jurul averii bisericesci, putemū dice, că oficiulu lorū era analogu cu oficiulu economului din Pravilă. Economulu înse după Pravilă trebuiea să fie membru alū clerulu. ³⁾

2. Oficialii episcopesci ai Pravilei își aveaū toți reședința acolo, unde era scaunulu episcopescu, și de acolo își impleau funcțiunile împreunate cu oficiulu lorū. Êră cei mai însemnați, cu deosebire dignitarii mari, nu mai aveaū și alte oficii.

Jurații scaunului și titorii mitropoliei înse nu-și aveaū de rigóre reședința lângă scaunulu mitopolitulu nostru în Belgradū, ci unii dintre ei erau afară în țară, unde mai purtau și oficiulu de protopopi, ca de exemplu protopopii Ioanū din Vinti, Oprea din Armeni și Georgiu din Daia. ⁴⁾

¹⁾ Pravila de Tergoviște 1652 pag. 407.

²⁾ Balsamon la can. 33 Trullanu și Simeonū de Thessalonica, care dice apriatū: *ταῦτα δὲ ἰσθὰ λειτουργήματα ἐν ἱεραιμένοις οφείλουσιν εἶναι, διακόνοις τε καὶ πρεσβυτέροις, καὶ οὐκ ἐν ἀνδράσι κοσμικοῖς, καὶ μὴ ἰερωσύνην ἔχουσιν.* De S. S. Ordinatione c. 18, era o abatere dela legea acēsta în Tessalonica o numesce *παρά τάξιν.*

³⁾ Can. 26 dela Calcedom laolaltă cu interpretările lui Balsamon, Zonara și Aristen la Beveregiu în Synodicon Oxon. 1672 t. I. pag. 142.

Can. 11 dela Nicea II. În originalu laolaltă cu interpretările lui Balsamon, Zonara și Aristen la Beveregiu op. cit. t. cit. pag. 302.

⁴⁾ Veđi mai susu pag. 122 și 125.

3. Dreptul de a denumi pre oficialii episcopesci era eschisivu alu episcopului, și numai la unele biserici era datina, că episcopul, cându denumia pre oficialii cei mai înalți, asculta și dorința celorlalți oficiali. 6) Și acolo inse episcopul avea putere decizătoare, câtu dacă era convinsu, că doritul celorlalți oficiali nu este persoană acomodată pentru acelü oficiu, avea dreptu a nu-lu denumi. 6)

Jurații scaunului inse și titorii mitropoliei in biserica românească din Ardélü se alegeau de către säborul mare, era despre titori scimü sigurü, că după alegere se întărieau in oficiu de către principele țerei. 7)

Este deci limpede, ca din punctele aceste trei de vedere principialii jurații scaunului și titorii mitropoliei in biserica noastră din Ardélü nu au nici o basă canonică in dreptulü orientälü din Pravilä.

Dimpotrivä între jurații scaunului și titorii mitropoliei din biserica românească din Ardélü și între asesorii jurați și curatorii bisericii calvinesci totü din Ardélü este deplinä identitate și din punctele aceste trei de vedere, și anume:

1. Și curatorii bisericii calvinesci din Ardélü, ca și titorii bisericii romänesci erau dintre laici 8)

2. Și asesorii și curatorii calvinesci unii erau la reședința superintendentelü, alții erau afarä in țară 9)

3. Ca și jurații și titorii romänesci și asesorii și curatorii calvinesci se alegeau de synodus generalis. 10)

Alcum și abstragere făcändü dela deosebirele aceste essentiali, și numai o privire in fuga mare preste instituțiunea juraților scaunului și a titorilor mitropoliei și preste instituțiunea officialilor episcopesci după Pravilä arată, că aceasta cu aceea n'are nimicü comunü.

* * *

Consistoriulü episcopescü după dreptulü bisericii resăritulü.

Chemarea officialilor episcopesci ai Pravilei nu consta numai in aceea, ca unulü fiecare singuraticü să implinască funcțiunile li-

5) Can. 10 s. Teofilü Alesandrinulü in Syntagma Grecilorü IV 516.

6) Mai susü pag. 122, 123 și 129.

7) Mai susü pag. 144.

8) Mai susü pag. 143.

9) Mai susü pag. 134 și 143.

turgice și administrative legate de oficiulü lui, ci și ca să formeze consistoriulü säu colegiulü de consiliü alü episcopului după norma presbiteriulü din biserica anticä creștinä. 1)

Nu toți officialii episcopesci inse erau totü odatä și membri ai consistoriulü episcopescü, ci numai următorii:

a) Toți officialii din pentada întâia a corulü dreptü numiți exocataceli (ἐξωκατάκλητοι). 2)

b) Din pentada a doua și a treia: Canstrisiulü, Referendariulü, Hieromnemonulü și Logotetulü.

c) Din corulü stängü protopresbiterulü.

Episcopulü inse era îndreptățitü, cerändü lipsa, a chema la ședințele consistorialii și pre alți officiali și și pre alți preoți. Episcopulü asculta părerile membrilor consistoriulü, nu era inse datoriu a le primi, ci putea decide ori ce causä după bună chibzuirea sa, și de votulü lorü nu era legatü nici câtü de puținü. Din cauza acësta membrii consistoriulü episcopescü nici nu se numescü împreună votisători = συνεδριάζοντες, ci numai împreună ședători = παρακαθήμενοι. 3)

Conchemarea ședințelorü consistorialii era de competența eschisivä a episcopului. Era in timpü de sedisvacantä colegiulü officialilorü administra episcopatulü sub conducerea economulü.

In câtü corporațiunea officialilorü episcopesci laolaltä cu episcopulü forma și tribunalulü de justiție, vomü vedé in tractatulü următorü.

Rădăcina consistoriulü episcopescü desvoltatü in resăritü in forma acësta din officialii episcopesci este de a se căuta in presbiteriulü anticü creștinü. Totü in presbiteriulü acesta este de a se căuta și rădăcina capitulelorü catedrali din biserica apusulü.

Cu tôte aceste inse este o deosebire nu puținä între consistoriulü resăritenü și între capitulele apusane.

1) Cuvintulü consistoriü in isvörüle dreptulü resăritenü nu se prea întrebuințază. Era cândü vine înainte, însemnä de comunü cancellaria secretä a împäratulü și nu consiliulü episcopului. Noi inse ilü întrebuințămü in însemnarea de consiliü alü episcopului, fiindü că astădi este tare usitatü. Cf. Acta concilii Chalcedonensis la Hardouin II. 68. Câte odatä consiliulü episcopului se numesce și σύνοδος. Cf. Codin Curopalata op. cit. la exocataceli.

2) In timpurile mai târzii erau numai diaconü, purtău inse cruce, din care causä se numieau σταυροφόροι.

3) Zishman op. cit. pag. 216.

Maî întâiu capitulele apusane în dezvoltarea lorû au ajunsu a fi în unele privințe și o corporațiune bisericească autonomă, la ce colegiulû oficialilorû din resăritû nu a ajunsu nici odată.

Maî departe capitulele catedrali din apusû forméză și ele, ce e dreptû, sfatulû episcopului ca și corporațiunea oficialilorû episcopesci. Inse de altă parte capitulele din apusû suntû și o corporațiune menită în unele privințe a mărgini și a restrînge potestatea episcopescă, în câtû în înțelesulû canónelorû apusane episcopului nu-î este iertatû mai multe cauze bisericesci momentóse ale resolvi fără de consensulû capitulului ¹⁾. Atari drepturi inse nu a avutû în resăritû corporațiunea oficialilorû episcopesci nici cândû.

Și numai din aceste încă se vede, câtû de neîntemeiată este părerea unora de ai nostri, că instituțiunile bisericeî resăritului suntû mai „liberale“ și mai „constituționali“ ca ale bisericeî apusului, ²⁾ după ce episcopulû în resăritû chiarû și față cu corporațiunea oficialilorû sêi este provăduțû cu putere canonică multă mai mare decâtû în apusû.

Asemenându acum consistoriulû episcopescû alû Pravilei cu consistoriulû, ce-lû ținea mitropolitulû nostru din Ardélû cu titorii și cu jurații observămû éráși următóarele deosebiri essențiali și adecă:

1. Mitropolitulû nostru tracta cauzele curatû spirituali în consistoriulû, ce-lû compuneaû numai jurații, cari erau eschisivû din clerû. ³⁾ Cauzele materialî bisericesci le pertracta în consistoriulû compusû din titori, cari erau și laici, ⁴⁾ și din jurați, și câte odată și numai din titori. ⁵⁾

După Pravilă inse episcopulû tracta tóte cauzele bisericesci fără deosebire cu consistoriulû sêu compusû numai din membri ai clerului.

2. Mitropolitulû nostru numai pentru cauzele mai momentóse chema la consistoriû pe jurații scaunului. ⁶⁾

¹⁾ Cf. Vehring »Kirchenrecht« pag. 570 și uu.

²⁾ Memorandulû Gherlanû din 1882 pag. 7.

³⁾ Maî susû pag. 129.

⁴⁾ Maî susû pag. 125.

⁵⁾ Maî susû pag. 125.

⁶⁾ Maî susû pag. 129.

După Pravilă inse episcopulû tóte cauzele le pertracta cu consistoriulû oficialilorû sêi, dintre cari trebuieaû să fie presentî celû puținû doi sau trei. ¹⁾

3. Consistoriulû jurațilorû din biserica noastră putea face cercetare și asupra mitropolitului însuși. ²⁾ Consistoriulû episcopescû din Pravilă inse așa ceva fi era strînsû opritû, pre cum se va vedé mai târziu în tractatulû următóriu, căci după Pravilă forulû competentû de a judeca pe episcopû era numai sinodulû provincialû.

4. Jurații și titorii în biserica românescă din Ardélû este mai multû decâtû probabilû, că în consiliile, ce le țineaû cu mitropolitulû, aveaû votû decisivû. Membrii consistoriului episcopescû inse după dreptulû orientâlû alû Pravilei aveaû numai votû consultativû.

De altă parte inse în tóte punctele aceste patru esențiali este deplină identitate între consistoriulû bisericeî românesci și între alû celei calvinesci din Ardélû în véculû 16 și 17.

Putemû deci în urma celor espuse până aci constata, că instituțiunea jurațilorû și titorilorû pe câtû este de neesplîcabilă din punctulû de vedere alû dreptului orientâlû din Pravilă, pe atâtû este de ușorû esplîcabilă din influința calvină.

Părerea acésta o confirmă și împrejurarea, că instituțiunea jurațilorû și titorilorû afară de Ardealû nu e amû aflatû nicăiri în biserica resăritului nice în timpulû trecutû, nici în celû de față. Érá ce se ține de consistoriulû episcopescû, acela astădi în resăritû mai pretotindine nu mai este alcătuitû strînsû după Pravilă, ci mai multû seau mai puținû după consistóriile din biserica apusului. Astúfelii în imperiulû otomanû fiă care episcopû are unû protosincelû, unû economû și unû cartofilace, cari suntû membrii ai consistoriului episcopescû, și pre lângă aceea dela 1836 și mai mulți comisari pentru supraveghiarea administrarei diecesane.

În Grecia fiă care episcopû are unû protosincelû și unû archidiaconû, pre cari fi denumescé regele la propunerea „sântului sinodû“ ³⁾.

¹⁾ Cf. Zishman op. cit. pag. 219.

²⁾ Maî susû pag. 133.

³⁾ Așa se numescé în Grecia, România și Rusia sinodulû din archierei, care e organulû bisericescû celû mai înaltû.

În Rusia fiecare episcop are un arhipresbiter și un urchidiacon și mai mulți ieromonachi, cari formează consistoriul episcopului.

În România asemenea consistoriul episcopal stă din mai mulți preoți ¹⁾.

Românii și Serbii din Ungaria în privința aceasta s'au abătut cu totul dela Pravilă și și-au organizat consistoriile după principiile protestante.

D.

Forurile protopopesci.

¹⁾ Cf. Vehring »Kirchenrecht« pag. 640 și uu. Silbernagl »Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients«. Landshut 1865.

I

Forurile protopopesci în biserica româna din Ardélü.

*Urmele istorice, natura puterii lorü, si parerea dominantä despre
originea lorü*

Dupä instituþiunea säborului mare și micä forurile protopopesci suntü instituþiunea aceea, carea mai multü fu consideratä în viaþa și literatura nösträ bisericescä de o instituþiune orientälä.

Chiarü pentru aceea unü studiü istorico-juridicü amönuþitü asupra instituþiunii forurilorü protopopesci în biserica romänescä din Ardélü nu póte sä fie färä de interesü.

Ca și în statü și în bisericä trebuie sä existe jurisdicþiuni, cari de o parte sä se póta pronunþa cu putere obligätóre asupra certelorü de dreptü, ce se nascü între membrii, de alta se póta pedepsi pe transgressorii ordinii publice. Jurisdicþiunile aceste se numescü cu terminä juridicü foruri juducätoresci. De unde forurile protopopesci suntü jurisdicþiunea protopopilorü de a puté singuri sä laolaltä cu asessorii aduce sentinþä valabilä în cauzele contenþiose și penale bisericesci ale membrilorü bisericeii din traculü protopopescü încredinþatü lorü.

Înainte de ce amü intra în meritulü cestiunii originei instituþiunii de sub vorbä, läsämü sä urmeze și aici urmele istorice mai vechi, ce le-amü affatü despre forurile protopopesci în biserica romänescä din Ardélü, și în specie mai întâiü urmele, cari vorbescü numai în generalü despre jurisdicþiunea contenþiosä, penalä și matrimonialä a protopopilorü, și dupä aceea urmele istorice despre modulü cum erau constituite forurile protopopesci.

* * *

Urme generalü despre forurile protopopesci. 1. Urmä veche despre forurile protopopesci affämü în colecþiunea de legi ardele-

nesci numită approbatae, carea amintesece despre dreptul protopopilor de a pedepsi pe preoți în chipul următoriu:

*„Care preotă românescă fără cauza dreaptă ar despărți pe cineva, sau ar cununa pe omenii de altă religiuine . . . pe astfelu de preoți, dacă protopopi nu i-ar pedepsi după merită, aflându oficială se admonieze pe protopopi. . . .”*¹⁾

Din legea acésta a aprobateloră se vede, că pe timpurile acele protopopi românesci în Ardélă aveaă putere nu numai de a despărți căsătoriile, ci și putere de a pedepsi pre preoții, cari abusaă cu taina căsătoriei, va să dică aveaă jurisdicțiune penală sau foră judecătorească penală.

2. Altă urmă veche despre forurile protopopesce este din sinodulă mare dela anulă 1700, în care chiară și cuvintulă foră vine înainte.

Canonulă 9 ală sinodulă acestuia sună astfelu:

*„Cândă va avé lege sauă pâra popa cu ună mirénă, de va căuta popa pe mirénă, să-lă caute în forumulă lui înainte birădulă sauă a spaniloră; érá cândă va căuta mirénulă pe popa, să-lă caute înainte protopopulă în forum, sauă la Vlădica.”*²⁾

Pre cum se pôte vedé ușoră, în canonulă acesta se dă protopopiloră jurisdicțiune contentiosă și penală nu numai în lucrurile bisericesci ci și în cele civile. Căci în canonulă acesta este vorbă de două lucruri correlate. Anume de procese în cari „papa” e actoră și mirénulă inctă, și viceversa, de procese, în cari mirénulă e actoră și „papa” inctă. În cele de întâi forulă competentă este forulă civilă. Chiară pentru aceea procesele aceste n’au putut să fie decât de natură civilă, căci sinodulă acesta destulă de jalusă de independința bisericescă de sigură nu a prescrișă, că forulă civilă să fie forulă competentă în cauze bisericesci. De aci urméză, că și procesele din categoria a două, în cari mirénulă e actoră și „papa” inctă, și în cari forulă competentă e protopopulă sauă „Vlădica” încă nu potă să fie decât și de natura civilă.

¹⁾ Approbatae constitutiones Pars. I. Tit. VIII Art. 4. În originală ungurescă: »A mely oláh pap igaz ok nélkül divortialna valakit, avagy más valáson valókat copulálina . . . mind az ilyen papokat, ha az esperesek meg nem büntetnék érdemek szerint, megértvén a tiszték, admonéalják az esperestet. . .

²⁾ »Documente despre starea politică și ieratică a Româniloră din Transilvania» Viena 1850 pag. 170 și »Acte sinodali» de I. M. Moldovană t. II. pag. 120 și Petru Maioră »Istoria bisericeii Româniloră» pag. 557.

Altcum canonulă acesta nu cuprinde altceva decât anticulă „privilegium fori” ală preoților și clerulă preste totă, ¹⁾ în virtutea căruia pentru membrii clerulă forulă competentă și în cauze civile era forulă bisericescă.

3. Totă în canonele sinodulă acestuia se face de două ori amintire despre forurile protopopesce în cauzele controversate de căsătorie, și anume mai întâi în canonulă 4, care sună astfelu:

*„Protopopi să nu facă despărțenie afară în țară sauă în eparhie, fără numai cândă va fi săboră mare în Belgradă, érá care ar face, să fie scăđută din totă cinstea lui, și să dea și acela birășăgă.”*²⁾

Din canonulă acesta se vede, că protopopi până la 1700 în Ardélă aveaă jurisdicțiune în cauzele controversate de căsătorie. De sigură înse în urma s’aruințeloră teologulă jesuită sinodulă s’a învoită la începută, să să ștergă pe viitoră jurisdicțiunea acésta a protopopiloră.

A făcută lucrulă acesta teologulă pôte și pentru ca să se introducă și la Români ardeleni datina orientală de aire érá apusana începândă numai dela conciliulă dela Tridentă (1543—1563), ca numai episcopulă să deprindă jurisdicțiune în cauzele controversate de căsătorie.

Cu multă mai de cređută înse este, că teologulă a stărută, să se primescă canonulă acesta, pentru ca să se casseze abuzurile cele mari, ce le comiteau protopopi și preoții cu despărțirile de căsătorie și cu cununiile prin țară. Despre escesele aceste dică Petru Bod: »enormes sunt excessus Valachorum circa matrimonia, praecipue ministrorum; ob exiguam lucelli spem saepe personas lege prohibitas copulantium,»³⁾ érá Maria Teresia în decretulă său de dată 3 Aprilă 1746 ne spune, că bigamia și căsătoriile incestuóse erau la poporulă nostru în Ardélă la ordinea zilei.⁴⁾ Cu deosebire înse cununiile clandestine și incestuóse erau în usă pe acele timpuri, cum se vede din canonulă 5 ală săborulă mare dela 1675

¹⁾ Veđi novelele lui Iustiniană 79, 83, 123 după Dr. Ioană Rață »Instituțiunile dreptulă bisericescă». Blașă 1877 pag. 508.

²⁾ »Acte sinodali» de I. M. Moldovană tom. II pag. 120, și »Documente despre starea politică și ieratică a Româniloră din Transilvania».

³⁾ »Archivă pentru filologie și istorie» de T. Cipariă pag. 630.

⁴⁾ Ios. Pop Szilágyi »Euchiridion juris ecclesiae orientalis catholicae» Orade 1862 pag. 632.

sub mitropolitul Sava, care sună: „care popă va cununa noptea, aū frăție, aū fugiți de altă poporū . . . să i-se ȳea popia.“ ⁴⁾

Deși inse la începutul sinodulū s'a învoitū ca să între și canonulū acesta între celealalte, totuși probabilū protopopii aū făcutū opoziție, căci prin luarea jurisdicțiunii acesteia din mânilorū se vedeau scurtați în venite. Din care pricină se vede, că aū insistatū multū pe lângă aceea, ca să li-se lase și mai departe jurisdicțiunea matrimonială. În urmă, pōte după multe dispute aū ajunsū la unū compromisū, căci la capetulū canōnelorū mitropolitulū Atanasiū adause cuvintele următore:

Eră aceste amū îngăduitū:

„Protopopii să facū despărțanie cu scirea Vlădică.“ ⁵⁾

Prin compromisulū acesta s'a lăsatū protopopilorū și mai departe jurisdicțiunea în cauzele de căsătorie, inse cu aceea restringe, că tōte despărțirile să fie întărite de mitropolitulū, ceea ce la totū casulū a fostū unū câștigū moralū, căci s'a pututū prin aceea în câțva pune frīu abuzurilorū cu despărțirile de căsătorie.

Altcum din canōnele sinodulū acestuia se vede tendința de a cassa cu totulū forurile protopopesci din motivele, pentru cari la începutul sinodulū se învoise, ca să li-se ȳea protopopilorū jurisdicțiunea în cauzele matrimoniale. Așa în canonulū 9 citatū în punctulū 2 se lasă credincioșilorū libertate să caute pre „popa înaintea protopopulū în forum saū la Vlădica,“ va să dică sinodulū recunōsce forulū protopopescū de forū de I instanție, inse permite credincioșilorū, ca să trecă cu vederea forulū protopopilorū, și să încēpă procesulū de-a dreptulū la scaunulū archierescū, prin ce se spera, că pe încetulū forurile protopopesci vorū eși cu totulū din usū.

4. Urmă veche despre forurile protopopesci în cauzele de căsătorie aflămū și în canōnele saborulū mare dela 1675 ȳinutū sub mitropolitulū Sava Brancovici. În canonulū 7 alū saborulū acestuia se cetescū următorele:

„Părintele sfinția sa (mitropolitulū) eșindū în țară se tiarcaluiesca pre protopopi, purtatū-s'aū bine în deregătoria lorū, și cum

⁴⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericeī Romānilorū« pag. 360 și I. M. Moldovanū »Acte sinodali« tom. II pag. 123.

⁵⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericeī Romānilorū« Partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 146.

aū trăitū cu cuvintulū lui Dumneđeū între creștinū, și cu lucrulū despărțenilorū și cu adăulū țerū.“ ¹⁾

După ce în canonulū acestū se dice apriatū, că eșindū mitropolitulū în visitațiune canonică prin țară, între alte lucruri se informa și despre aceea, cum și-aū implinitū protopopii deregătoria lorū „cu lucrulū despărțenilorū,“ este invederatū, că protopopii pe acele timpuri aveau jurisdicțiune în cauzele de căsătorie, sau aveau foruri matrimoniale.

5. Dela principii calvinesci avemū urmă despre forurile protopopesci matrimoniale în condițiunea XIV pusă mitropoliților Simeonū Ștefanū, Iosifū Budai și Teofilū, în carea se opresce mitropolitulū romānescū a despărți pre ver unū ungarū. Cuvintele condițiunii suntū următorele:

„Quod nullum hungarorum matrimonii vinculo copulabit vel copulari faciet. neque quempiam eorum separabit vel separari faciet. . . .“ ²⁾

Se vede din condițiunea acēsta, că pre timpurile acele preoții și protopopii romānesci, ba pōte chiarū și mitropolitulū aveau dăina de a cununa și despărți pe câte unū ungarū. Cumcă condițiunea nu vorbește numai de despărțirile de căsătorii îndeplinite de mitropolitulū, ci și de cele îndeplinite de alte organe bisericesci inferiōre, se vede de acolo, că condițiunea le deosebesce pe unele de celealalte prin cuvintele: „separabit, vel separari faciet“. Organele aceste bisericesci inferiōre mitropolitulū nu potū să fie decătū forurile protopopesci.

6. Din timpurile vechi mai avemū urmă despre forurile protopopesci în actele saborulū mare dela 1742 ȳinutū sub episcopulū Clain, în cari forurile protopopesci se amintescū mai de multe ori, și anume: a) În punctulū 3 alū soco:ințelorū și aședămintelorū dīlei a dōua se dice:

„Cauzele cele mai mari și mai grele mai virtosū a căsătoriilorū să le trimiță cinstițiū protopopi la scaunulū archierescū.“ ³⁾

Din împrejurarea, că punctulū acesta dīnsune, ca numai cauzele cele mai mari și mai grele mai virtosū de căsătorie să fie trimise de protopopi și la scaunulū archierescū, urmēză că proto-

¹⁾ »Istoria bisericeī Romānilorū« de Petru Maiorū, partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 146.

²⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 66.

³⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanū tom. I. pag. 149.

popii puteau judeca și și judecau cauzele mai mici și mai ușore în forul lor fără a le mai trimite la scaunul arhieresc.

b) Între actele Țilei a treia în deliberatul adus în cauza protopopului Ioan Esianul dela Sămbăta de jos se cetesc următoarele:

*„De vreme ce popa Ioan Esianul de două ori fiind sorocit (citată) n'a mers la săbor, bine s'a fost judecat să dea birșagă 12 florinți. . . .“*¹⁾

Vorbesce aici deliberatul săborului mare de judecata adusă în cauza acesta de un săbor, la care popa Ioan Esianul deși fu de două ori citat, totuși n'a voit a merge. Judecata acesta sau „birșagul de 12 florinți“ este judecata adusă de forul protopopescu al Făgărașului, și în contra căreia s'a întâmplat apelatiune la săborul mare. Se numesce înse în locul acesta forul protopopescu săboru, ceea ce s'a mai întâmplat și de altădată,²⁾ fiind că de comună nu judecă numai protopopul singur, ci cu alți preoți, cari laolaltă cu el constituieau scaunul sau forul protopopescu.

c) Tot în actele Țilei a treia în deliberatul adus de săborul mare în cauza lui pop Petrea din Iatică cu vicariul Ștefan din Jucă, care liberase din închisore pre pop Petrea din Iatică fără scirea episcopului³⁾ și au luat și 40 florinți dela el, se cetesc următoarele:

*„În de ar mai îndrăsnî sfinția Sa (vicariul Ștefan dela Jucă) mai multă asemenea lucru a face, va pierde puterea a judeca cauzele apelăute dela cinstiți protopopi, care au avut, și acum încă i-se lasă.“*⁴⁾

¹⁾ Tot acolo pag. 154.

²⁾ Așa de pildă judecata forului protopopescu în sinodul dela 1858 ținut cu ocaziunea instalării episcopului Lemeni se numesce: *judecata săbor-nicescă*. Vezi »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu tom. II. pag. 64.

³⁾ Pe timpurile acele pentru preoți esista și pedepsa închisorei dictată de săborul mare, pre cum se vede din sentința adusă totu din sinodul dela 1742 asupra popii Ioan Esianul dela Sămbăta de jos, ca acesta să plătească 66 de florinți *„care birșagă pînă-lu va plini să rămână în prinsore. Inse câtă va rămâne în prinsore, o Ți și o nopte i-se va socoti dreptu ună florintă.“* »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu tom. I. pag. 154.

⁴⁾ Tot acolo tom. I. pag. 157.

Din cuvintele aceste este evident, că protopopii aveau foruri de judecată, și dela sentința lor se putea apela și la vicariul general al episcopului.¹⁾

d) Aședămintul 11 al Țilei a două sună astfel:

*„Cinstiți protopopi mai mare grige și osărdie să arete în supărările preoților, ca să nu se îngreune cu toate scaunul arhieresc, și cauzele mai mici să nu le îndrepteze la Măria sa D. Vlădică. Așiderea și cauzele (mai mari) de nu voru fi cernute în scaunul mai de jos, să se trimită la protopopi din scaunul arhieresc.“*²⁾

Sub scaunul mai de jos se înțelege forul protopopescu. Totodată din aședămintul acesta se vede, că pre atunci în cauze mai mici puteau forurile protopopesce să aducă sentința și să o și esecute. Cauzele mai mari trebuiau să se trimită totdeauna și la scaunul arhieresc, și scaunul arhieresc nu se pronunța până nu se pronunța mai întâi scaunul mai de jos, adică forul protopopescu.

e) Se mai amintesce forul protopopescu și în punctul 4 al actelor Țilei întâie a sinodului acestuia, care dispune, ca în procesele penale în contra preoților purtate înainte săborului mic, să se rînduască omu, care să părăsească pre preot. (Vezi mai sus pag. 91).

7. Despre forurile protopopesce istoricul Petru Maior se exprimă astfel:

„Protopopi au și aceea putere, ca pre preoți cei ce voru greși să-i canonescă, precum și vedem din cel preavechi și necurmat obicei până astăzi, cum protopopi nostri — dacă se află vre-un preot sau ori ce slugitoru bisericesc în vre-o vină, sau de voru ave doi între sine pără, au pentru că au înjurat unu pe altu, au pentru că a pășit unu în poporul și drepturile altuia, ori doră voru ave price pentru ceva moșie bisericescă ipr. — judecă cu săborul său, facă oțăriri și pedepsesc ori cu oprire dela slujba cea preoțescă după canone, ori cu globă de bani după obiceiul dării, ori uneori și cu arest și închisore, nefăcândă nimic scire archiereului său nici mă-

¹⁾ Pe timpurile acele episcopul avea doi vicari generali. Teritoriul unuia era între Ungaria, Murăș și Arieș, al celuilaltă cealaltă parte a țării. Unul era în Jucă, altul în Bia. Vezi sinodul dela 1732 în »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu tom. II. pag. 97.

²⁾ Tot acolo pag. 150.

nainte de pedepsire, nici după pedepsire fără dacă după otărîrea protopopescă nu va fi vre-o parte dintre părți îndestulată cu aceea otărîre socotindă că doră nu este dreptă. atunci partea aceea pōte pune pre cum se dice apelatiune și a muta legea la scaunulū archierescū; și atunci este datoriu protopopulū cu sǎborulū sēū a nu închide nimēnui calea și cursulū legilorū, ci a-i da afară otărîrea, pre lângă obicinuita taxă, cu tōte cēle ce se ținū de pricea aceea, ca ambe părțile, de este cauza între doi, mergēndū sǎ le ducă la scaunulū archierescū. ¹⁾

Maī la vale susține Petru Maīorū, cǎ puterea protopopilorū de a judeca este ordinaria și nu delegatǎ cu cuvintele:

„Dintru aceste luminatū se vede, cǎ protopopulū este judecǎtoriu adevēratū, și cum se dice ordinariū, ērǎ nu cum se dice delegatū, și judecata protopopulū este de sine și osebitǎ de-a archiereulū. Cǎ macarū cǎ puterea acēsta din firea sa este episcopescǎ și protopopilorū numai īmprumutatǎ, totuși īndelungatulū obiceiū o a fǎcutū de nepomenitǎ vreme, cum se dice: ordinaria.“

Și maī la vale apoi se tânguesce, cǎ episcopulū Bobū la 1793 ar fi datū poruncǎ, „cǎ protopopii dreptū sǎ aibǎ putere a judeca și sǎ judece pre preoți pentru vinele lorū, darǎ apoi pentru otărîrea pedepsei și a canonulū sǎ trimitǎ cauza la Sfīnția sa.“

Totū cam aceste le repeșese și in istoria bisericescǎ, unde maī aduce și unū casū, cāndū forulū protopopescū a lipsitū pre unū preotū pentru beție. ²⁾

Precum se pōte vedē din cele citate, Petru Maīorū lǎrgesce puterea forurilor protopopesci īncātū numai in privința gradulū este deosebire între forulū protopopescū și celū archierescū, deoarece celū de īntāiū este forū de instanța īntāiǎ, ērǎ celalaltǎ de instanța a dōua.

8. Puterea penalǎ a forurilor protopopesci se maī amintesce in punctū 4 alū sǎborulū mare dela 1725, care impune protopopilorū sǎ pedepsescǎ pre preoții cari sudue și umblǎ la crișmǎ; ³⁾ maī departe in punctū 7 și 8 alū sǎborulū mare dela 1728, ⁴⁾ in cari se impune protopopilorū, sǎ pedepsescǎ pre preoții ordinați

¹⁾ Protopopadichia § 20.

²⁾ Petru Maīorū »Istoria bisericeī Romānilorū« pag. 328.

³⁾ Petru Maīorū »Ist. bis. Romānilorū« pag. 370.

⁴⁾ Totū acolo pag. 95.

de episcopi străini și pre cei ce comitū crime, și in urma in celū dela 1732 punctū 12 ¹⁾, prin care se dǎ protopopilorū putere de a pedepsi cu 12 fl. pre preoții, cari nu celebrēzǎ s. Liturgie.

* * *

Urmele istorice despre modulū constituiri forurilor protopopesci in Ardēlū. Protopopii romānesci din Ardēlū in cauzele cōntențioșe, penali și de cǎsătorie de comunū nu judecǎu singuri, ci laolaltǎ cu alți preoți din tractulū lorū ca asessori, cari in urmele istorice, ce le avemū despre ei pōrtǎ diverse numiri. Astfel se numescū jurafi, bētrāni, regiūși, ērǎ ședințele lorū se numescū: sǎboru.

1. Cea maī veche urmǎ despre asessorii forurilor protopopesci in Ardēlū o amū aflatū in o dalterie sau decretū dela 4 Decembre 1628, prin care mitropolitulū Belgradulū Genadie īntǎresce pre protopopulū Ianos din Hunedōra.

īn dalteria acēsta se cetescū urmǎtoarele:

„Dereptū aceea și vōi preoțilorū și cu totū clericulū bisericeilorū sǎ aveți asculta de tōte de ce va da protopopulū īnvēțaturǎ, pentrucǎ ī-am datū putere, cum unde va fi lege īmpreunǎ cu jurații sǎ pōtǎ despărți și birșagulū cu dereptate.“ ²⁾

Jurații amintiți in dalteria acēsta suntū preoții asessori, cu cari īmpreunǎ protopopulū a cǎpētatū putere a aduce sentința in cauze sau procese penali și de cǎsătorie, cǎci cuvintele: „unde va fi lege“ īnsemnēzǎ: unde va fi procesū.

2. Altǎ urmǎ despre asessorii forurilor protopopesci aflāmū in canonulū 19 alū sinodulū de unire dela 1700, in care asessorii se numescū bētrāni pōte și pentru aceea, cǎ de comunū sǎ alegeaū preoții maī bētrāni din tractū. Cuvintele canonulū suntū urmǎtoarele:

„Cari protopopi vorū face sǎborū de eparchie, și care popū nu va veni la sǎborū, protopopulū cu cei doi bētrāni și cu sǎborulū sǎ-ī birșuguescū 6 florinți, fără numai cāndū s'ar īntāmpla sǎ fie betegi.“ ³⁾

Totū despre acești doi bētrāni, cari nu pōtū fi decātū asessori ai scaunulū protopopescū vorbesce și canonulū 1 alū si-

¹⁾ Totū acolo pag. 392.

²⁾ Veți dalteria mitropolitulū Genadie in Acte și Fragmente de T. Ci-pariū pag. 253 și uu.

³⁾ Petru Maīorū »Istoria bisericeī Romānilorū« pag. 357.

nodului acestuia, cându cu privire la preoții, cari n'ar voi să dea protopopului cheltuiala de „două duce“ spre a merge la săborul mare în Belgradu, dispune:

„*Eră care n'ar da, protopopulă împreună cu acei doi bătrâni să-lă tragă.*“ ¹⁾

Ba totu din canonulă acesta se vede, că cei doi preoți bătrâni luău pôte parte laolaltă cu protopopulă la săborul mare, pôte ca reprezentanți stabili ai clerului tractuală, caei totu în canonulă acesta la începutu se cetescă următoarele:

„*Cându va rîndui Vlădica și cu titorii, cari voră fi jurați lângă Vlădica și de săboru de toți protopopii țerii, atunci totu protopopulă cu doi preoți bătrâni să se afle la ziua cea numită a săborului.*“

Eră cumcă numirea de bătrână este sinonimă cu numirea de juratū, se vede din unū protocolū oficiosū alū episcopului Rednicū, în care la pag. 86 se amintesce unū ore care popă Sandru din Scoreiū, care se numesce „senex juratus“.

3. În actele săborului mare dela 1742 ținutū sub episcopulă Clain încă aflămū urmă despre asessorii scaunului protopopescū. Săborulă acesta în ziua a doua după ce a gătatū și resolutū causele administrative, s'a ocupatū și cu justiția bisericăscă, și mai întâi a luatū la pertractare causa litigiōsă dintre „*Popa Iacobū din Potsiaqa și protopopulă Avramū dela Bistra*“ venită dela forulă protopopescū în apelațiune la săborulă mare.

Ca motivū alū deliberatului adusū de sinodū în causa acēsta se cetescă următoarele:

„*Împotriva sorocelii escipăului, că l'ar fi sorocitū în țirgū, împotriva legiloră țerei, și n'ar fi regiunișii amēndoi iscăliți.*“ ²⁾

Eră în deliberatū se cetescă următoarele:

„*De vreme ce cîstitulă protopopū Avramū este omū nemeșū și cu residențiā, nu s'a cădūtū să-lă sorocēscă în țirgū, ce de acēsă, și fără de aceea numai unū regiunișū a fostū iscălitū.* . . .“

Din cele citate se vede, că causa acēsta a fostū să să pertracteze în unū forū protopopescū. Protopopulă Avramū dela Bistra a fostū și citatū să se presente înaintea aceluī forū. S'au comisū înse cu ocașiunea citațiunii două greșeli. Anume citațiunea

¹⁾ Totū acolo pag. 355.

²⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanū tom. I. pag. 151.

n'a fostū subscrisă decâtū de unū regiunișū și nu de amēndoi, și a doua, citațiunea fu admanată incului în țirgū. Din motivulă acesta causa fu remisă erăși la forulă protopopescū.

Acești doi regiuniși, de cari se face amintire în deliberatū și în motivarea lui, nu potū fi decâtū asessorii forului protopopescū.

4. Între documentele vechi asessorii forului protopopescū sub numele de juratū se mai amintescū și în o margine a sinodului acestuia ținutū la 1742 sub episcopulă Clain, unde se spune, că cine a absentatū dela sinodū. Între absenți se dice a fi fostū și protopopulă Tartia, înse cu cuvintele următoare:

„*Pentru Tartia a fostū juratulă.*“ ¹⁾ Juratulă acesta nu pôte fi decâtū unulū din asessorii forului protopopescū, după ce este evidentū din documentulă adusū în punctulū 1, că asessorii forului protopopescū se numiaū jurați.

Din împrejurarea, că în cazulă acesta unū asessorū alū forului protopopescū a luatū parte la sinodū în loculū protopopului, se vede, că pe acele timpuri asessorii forurilor protopopesce puteau suplini pe protopopū în săborulă mare constatatoriū numai din protopopi.

5. Totū cu numele de jurați se mai amintescū asessorii forului protopopescū și în o relațiune din 10 Octobri 1747 alui Vasiliū Barany protopopulă Făgărașului.

În relațiunea acēsta spune protopopulă Barany, cum a venitū la Blașū la săborulă mare conchematū de Nicolă protopopulă dela Ballomirū, cum s'a înțelesū cu juratulă sēu și apoi s'a reintorsū îndērăptă. ²⁾

Din notița acēsta se vede, că jurații în câtū erau asessorii ai forului protopopescū se îndatinaū a lua parte și la săborulă mare ca reprezentanți ai clerului tractuală, chiarū așa precum se vede și din canonulă 1 alū săborului mare dela 1700 amintitū în punctulū 2, în care asessorii se numescū bătrâni.

6. În unū protocolū oficiosū de pre timpurile episcopului Rednicū se amintescū asessorii forului protopopescū în mai multe locuri cu numele de jurați. Așa la pag. 53 se amintesce popa Avramū din Betleanū ca „*synodi partialis juratus*“, asemenea la pag. 54 se amintesce totū cu acēstă numire Popa Ionascu.

* * *

¹⁾ Totū acolo pag. 146.

²⁾ Nilles »Symbolae« tom. II. pag. 596.

Corrolariu. Din urmele istorice espuse până aci în cestiunea a forurilor protopopesce putem constata următoarele :

1. Dinainte de perioada calvină nu avem nici un dat istoric, din care să vadă, că forurile protopopesce în biserica din Ardeal ar fi existat și pe acele timpuri, de-orece cea mai veche urmă despre ele este dela anul 1628.

2. Forurile protopopesce aveau jurisdicțiune în cauzele contioase, sau când era certă între doi inși pentru un drept ore care, cum se vede din cauzele pertractate în sinodul din 1742, aveau mai departe jurisdicțiune penală, cum se vede din dalteria Mitropolitului Genadie dată protopopului János dela Huniádóra, și în urmă aveau jurisdicțiune în cauzele de căsătorie, încât puteau aduce șentintă de divorț, precum între altele se vede totu din dalteria acesta și și din condițiunea a XIV pusă de principii calvinesci mitropoliților românesci din Ardeal.

3. Forul protopopesce consta de comunu din protopopul și din asessorii luați din numărul preoților tractuali prin alegere din partea preoților tractuali în săborul mic. ¹⁾ Numărul asessorilor nu se pôte constata cu securitate. Din canonul 1 și 19 alu sinodului dela 1700 și din sinodul dela 1742 se vede că erau doi asessori.

4. Celu puțin din urmele, ce le avem despre forurile protopopesce din timpul de după s. unire, se vede invederat, că forurile protopopesce nu erau obligate din oficiu a trimite toate șentintele la forul archieresc spre aprobare, ci numai pe cele mai de momentu. Cele de momentu mai puțin le puteau esecuta forurile protopopesce fără a le mai trimite spre suprarevisiune la scaunul archieresc. Causa lucrului acestuia, precum se vede din sinodul dela 1742, a fost, că scaunul archieresc să nu fie prea îngreunat, dacă toate șentintele forurilor protopopesce i-se voru supune spre censurare.

Datina acesta altcum se observă până în ziua de astăzi, căci șentintele forurilor protopopesce în cauzele de căsătorie, încât acele nu ating legătura căsătoriei, ei pronunță numai despărțirea de pat și masă, nu se trimite la scaunul archieresc spre suprarevisiune. ²⁾

¹⁾ Veđi mai sus pag. 94.

²⁾ Dr. Ioan Rațu „Prelecțiuni teologice despre matrimoniu” Blășu 1875. pg. 389.

5. În cauzele penale protopopul constituia un acuatoriu, sau procuror sau fiscă celu puțin dela sinodul din 1742 încoce.

6. Înainte de s. unire se vede, că se întâmplă nu puține abuzuri în forurile protopopesce mai cu samă cu despărțirile de căsătorie. După s. unire se vede o tendință de a cassa abuzurile aceste prin o supraveghiare a forurilor protopopesce de către scaunul archieresc. ¹⁾ Ba pe timpurile episcopului Bobu se vede, că forurile protopopesce abuză și cu cauzele penale ale preoților dictându pôte pedepse prea grele în unele casuri, în altele prea ușore, căci numai așa are înțelesu dispoziția episcopului Bobu amintită de Petru Maior, prin carea pre viitoru dictarea pedepsei și-o a rezervat șiegi.

7. În unele casuri forul protopopesce consta numai din protopopul, cum se vede din punctul 8 alu săborului mare dela 1728, care dispune, că protopopul să pedepsescă cu ocasiunea visitațiunii canonice. În alte casuri consta din protopopul și asessorii, cum se vede din dalteria Mitropolitului Genadie, era în altele din protopopul și întregu săborul mic, cum se vede din punctul 6 alu șocotinelor șilei a doua a săborului mare dela 1742.

* * *

Puterea forurilor protopopesce ordinariu sau delegat? Se nasce acum întrebarea, că puterea publică bisericescă a forurilor protopopesce era ore ordinară adecă legată de oficiul lor și întemeiată în lege, ori dora era delegată și funcționă numai în numele episcopului. încât când și până când erau înșarinate cu lucrul acesta din partea episcopului?

Cultura teologico-juridică a părții covârșitoare a clerului nostru chiaru și după s. unire câtva timp era multu mai inferioră, decâtu ca preoțimea preste totu să fie putut face distingerea cea subtilă între potestate ordinară și delegată. Din pricina acesta terminu ordinaru și delegat nu-i prea afirmă prin urmele istorice despre forurile protopopesce. Cestiunea decă nici nu o putem deslega decâtu prin o cernere și aprofundare juridică a urmelor istorice, cari le avem despre forurile protopopesce.

Precum amu vedutu mai sus. ²⁾ Petru Maior susține, că

¹⁾ Veđi mai sus punctul 8 și 6 din urmele generale despre forurile protopopesce.

²⁾ Punctul 7 din urmele istorice generale despre forurile protopopesce.

puterea forurilor protopopesci în Ardeal era ordinară nu pe baza unei legi, ci pe baza datinei „de nepomenită vreme“.

Deduțiunea acésta alui Petru Maiorescu ar fi logică numai în cazul acela, dacă ar fi adevărat, că din „nepomenită vreme“ în biserica românească din Ardeal puterea forurilor protopopesci fu considerată totdeauna de putere ordinară și nu delegată. Obiceiul său datina îndelungată de a considera puterea acésta de ordinară ar substitui lipsa unei legi pozitive, carea să pronunțe expresiv natura puterii acesteia. Căci este un principiu de drept, că datina avându cerințele legale are putere de lege.

Petru Maiorescu înse lucrul acesta nu l-a dovedit cu nimic. În ce are drept, este numai atât, că și pe timpurile lui forurile protopopesci în biserica românească din Ardeal erau considerate ca existente de timp tare îndelungată. De unde numai atât a putut dice Petru Maiorescu, că deși nu existe nici o lege pozitivă, carea să îndreptățească existența forurilor protopopesci în biserica românească din Ardeal, totuși existența lor îndelungată suplinese lipsa legii acesteia, câtă existența lor totuși este legală.

Din existența îndelungată înse a forurilor protopopesci în biserica românească din Ardeal nu urmează și aceea, că puterea lor a fost ordinară. Căci au putut exista timp tare îndelungată și cu putere numai delegată.

O dicem acésta din motivul, că din urmele istorice, ce le avem astăzi, și dacă nu cu deplină siguranță, dară la totă cazul cu tare multă probabilitate putem deduce, că puterea forurilor protopopesci în Ardeal în timpurile, până unde o putem urmări, a fost considerată nu atât de ordinară, câtă mai multă de delegată din partea episcopului.

Spre dovedirea aserțiunii acesteia vom aduce numai două exemple, unul din timpul dinainte, și altul din timpul de după s. unire.

În dalteria mitropolitului Belgradului Genadie amintită mai sus ¹⁾, prin carea mitropolitul denumesc protopop în comitatul Huniádorei pe protopopul János din Huniádóra, mitropolitul dice, că a dat acestui protopop „putere, cum unde va fi lege, împreună cu jurații să potă despărți și birzagălu cu dreptate“ va să dice la dată for protopopesc.

¹⁾ Vezi punctul I al urmelor istorice despre modul cum erau constituite forurile protopopesci în Ardeal în timpurile vechi.

Acum aceea este natura puterii bisericesci ordinare, că dacă mai marele o a conferit cuiva, o poșede neconturbat până când se află în acel oficiu, și nu este lipsă, ca morind mai marele, care i o a conferit, următorul acestuia să i-o conferescă din nou. Conferirea din nou se întâmplă numai la puterea delegată.

Așa de pildă puterea bisericescă a unui episcop este ordinară, și dacă o a căpătat odată dela Pontificele, morind Pontificele respectiv, nu este lipsă, ca Pontificele următor să i-o conferescă din nou. Așa este și cu puterea parohului. Dimpotrivă puterea vicariului general nu e ordinară, ci numai delegată, murind episcopul, care a pus pre respectivul vicariu general, și puterea acestuia încetă, și sub episcopul următor nu poște funcționa ca vicariu general, de nu va fi constituit din nou și de acest episcop.

Premițându-le aceste și aplicându-le la dalteria de mai sus dată de mitropolitul Genadie protopopului János dela Huniádóra la 1628 aflăm în ea și cuvintele următoare:

„Vedându noi la mâna lui (protopopul János din Huniádóra) cărțile și altor vladici mai dinainte vreme, într'acela-și chip datam și vladicia mea cartea noastră“ etc.

Din cuvintele aceste se vede, că decretul său dalteria, cu carea protopopul János dela Huniádóra a căpătat dela mitropolitul Genadie forul protopopesc, a trebuit să o capete dela fie care mitropolit, care a stat în scaun înainte de Genadie, și numai după ce o căpăta dela fie-care, putea să-și deprindă jurisdicțiunea forului său protopopesc, până când guvernă acel mitropolit. Murind mitropolitul respectiv, trebuia să și-o ceară din nou dela mitropolitul următor. Asta înse nu avea înțeles, dacă puterea forurilor protopopesci era ordinară, cum dice Petru Maiorescu, ci numai dacă era delegată.

Ba murind mitropolitul Genadie și urmând în locul lui mitropolitul Ilie Orestu, și după acesta urmând Simeon Ștefan în scaunul mitropolitan, protopopul János dela Huniádóra a cerut și dela acesta să i confirme forul protopopesc și celealalte drepturi, ce le-a fost căpătat prin delegațiune dela mitropolitul Genadie și dela alți mitropoliți de mai înainte. Și mitropolitul Simeon Ștefan i-le-a și confirmat imprimându și sigilul și adaugându la capetul dalteriei cuvintele următoare și subscrierea:

„În chipul meu să poruncesc în totă locul“.
L. S. „Ștefan Archiepiscop și Mitropolit.“

Împrejurarea acésta arată, că înainte de s. unire pe la 1628 forurile protopopesce erau considerate de foruri cu putere bisericească nu ordinariă, ci delegată din partea mitropolitului.

Ce se ține de timpul de după s. unire, observăm numai următoarele:

Pre timpurile episcopului Clain se vede, că în Ardélú era datina, ca toate cauzele judecate de forurile protopopesce să fie trimise la scaunul episcopesc spre suprarevisiune. Prin acésta scaunul arhieresc era tare îngreunată. Din cauza acésta sâborul mare dela 1742 în punctul 11 din ziua a doua a decis, ca de aci încolo numai cauzele mai mari să fie trimise dela forurile protopopesce la scaunul arhieresc spre suprarevisiune, éra cele mai mici să le esecute înșiși protopopii.

Datina acésta éráși arată, că puterea forurilor protopopesce în Ardélú era considerată și după s. unire numai de putere delegată, și nu ordinariă. Căci cauzele judecate de unú forú provădit cu putere judecătorească ordinariă nu se trimite din oficiu la forul superior spre suprarevisiune, decât numai dacă o parte litigantă apelază.

Din datina acésta se vede mai departe și aceea, câtă valoare are asertul lui Petru Maforú, că protopopii puteau să dicteze în forul lorú ori ce pedepsă asupra preoților, fără ca să fie obligați din oficiu a trimite întrégă cauza forului episcopului spre suprarevisiune, după ce pre timpurile episcopului Clain chiarú împotriva protopopii trimiteau forului episcopesc spre suprarevisiune chiarú și cauzele neînsemnate judecate în forul lorú.

Dacă dară este vorba, ca din documentele vechi, să deslegăm cestiunea naturei puterii judiciare a forurilor protopopesce, atunci putem să șicem cu destulă probabilitate, că puterea acésta a fost delegată de episcopi și nu ordinariă, deși terminii aceștia juridici nu ocurú mai nicăiri în urmele istorice, ce le avem despre forurile protopopesce.

* * *

Părerea dominantă despre originea forurilor protopopesce. În biserica noastră românească din Ardélú până acum a fost mai generală părerea, că forurile protopopesce sunt o instituție de a bisericei resăritului. Pricina, că părerea acésta s'a putut lăți așa tare, este de a se căuta în două împrejurări.

Și anume întâi forurile protopopesce sunt în adevăr în Ardélú o instituție destulă de veche. Și așa a fost lucru firesc, că publicul să le considere de o instituție resăritenă, căci nu-și putea închipui, cum a putut intra instituția acésta în biserica noastră, dacă a fost străină.

Mai departe la romano-catolici din țară nu există nicăiri foruri protopopesce, și lucrul acesta era cunoscut publicului nostru. Nu este nici o mirare deci, că publicul neorientat în istoria dreptului bisericesc, ușor și-a însușit convingerea, că după ce forurile protopopesce există numai în biserica românească resăritenă unită și neunită din Ardélú, éra la romano-catolici în țară nicăiri, trebuie să fie o instituție de a bisericei resăritului.

Ba convingerea acésta era așa de tare și neclătită, câtú dóră putem șice, că nimeni n'a mai gândit la aceea, să se informeze, că dacă forurile protopopesce sunt în adevăr o instituție de a bisericei resăritului, óre există ele și în alte țări aparținătoare bisericei resăritului, și cu deosebire óre există ele în România și în Moldova?

La aceste mai adaugem, că la noi ca la ori ce poporú, care se află în stadiile de întâi ale culturii, puținii bărbați se ocupă cu scrutarea științifică chiarú și a cestiunilor în mijlocul cărora trăim. De aci urmăză apoi în mod firesc, ca cu privire la câte o cestiune se formeză câte o părere publică așa de netemeinică, ca să nu șicem naivă, dară totú odată și așa de tare, ca să nu șicem încăpăținată, câtú despre adevărul ei dóră numai tare puținú cutéză a se îndoi. Ba se mai întâmplă, de și bărbați serioși și de talentú se pun în servițul atarorú păreri. Atunci părerea greșită câștigândú o proptă nouă, confuziunea devine și mai mare. Și atunci celú ce ar cuteza a păși cu adevărul în mână împotriva greșelei, trebuie să fie gata la câte și mai câte atacuri.

Așa de pildă pre la 1861 ca și mai târziu érau în publicul nostru nisce idei așa greșite despre sinodalitatea din Pravilă, câtú este mirare, că cum s'a putut nasce și cuprinde pre atâta óment chiarú și de simțiri bune. Atunci pași mitropolitul Vancea, pre atunci canonicú la Oradea mare, cu unú opú micuț, ¹⁾ în care cu Pravila în mână dovedi limpede ca lumina sórelui, că ideile, ce le

¹⁾ Dr. Ioanú Vancea »Dialogú despre constituția bisericei și despre sínóde«. Orade 1861.

are publicul nostru despre sinodalitatea Pravilei, n'au nici celă mai micuță temeiu în Pravilă.

Și ce să vezi? Unu legionu s'a sculat în contra lui și l'au atacat în unu modu destul de brusc, personalu și necuviincios, fără să potă dovedi, că Vancea ar fi scrisu barēm o iotă neadevărată despre sinodalitatea din Pravilă. Ba terorismul a mersu până acolo, câtu fōea, carea a publicatū atacurile împotriva lui, n'a voitū cu nici unū prețū să-l publice răspunsulū la atacuri, câtū a fostū silitū să și-le edea separatū.

Premițēndū aceste despre cauza, că în publicul nostru s'a născutū și susținutū o părere așa greșită despre originea și natura forurilor protopopesci, vomū aduce înainte numai câteva casuri, cândū părerea acēsta a pășitū în publicū.

* * *

Canonicul Gavrilă Popū de la Lugoșu despre forurile protopopesci. Mai întâiū canonicul Gavrilă Popū de la Lugoșu, altcum istoricū destulū de bunū, cu privire la lucrulū de sub vorbă se exprimă astfelū:

„Acēstū dreptū de forū bisericescū judicialū încă din timpū cēi anticū ai creștinătății s'a fostū comunicatū și protopopilorū, precum în biserica orientală, așa și în cea apusandă.“

„Astfelū de forū bisericescū judicialū protopopescū a fostū și în biserica noastră romānū, precum înainte așa și după unirea bisericei romāne cu mama biserica a Romei.“ ¹⁾

Datorința unū auctorii, care așa categorice susține unū lucru, cum este acela, că *„dreptulū de forū bisericescū judicialū încă din timpū cēi anticū ai creștinătății s'a fostū comunicatū și protopopilorū“* și încă în amēndouē bisericile, ar fi fostū, ca să se provōce la isvōrēle, de unde și-a scosū și pe care își intemeiază asertulū.

Că auctorulū nostru a fostū convinsū despre adevērulū celorū susținute de elū, o credemū bucurosū.

Inse de aci nu urmēzā, că convingerea lui este însuși adevērulū obiectivū. Chiarū pentru aceea auctorulū a fostū datorii a spune isvōrēle, pre carū s'a intemeiatū, ca cei ce n'au convingerea dīnsului despre lucru, să potā cerca, că ōre convingerea lui nu este greșită.

¹⁾ Sionul romānescū anulū II Nr. 16 pag. 185.

Auctorulū nostru inse nu se provōcā la nici unū isvōrū, deși cu privire la alte cestiuni relative la forurile protopopesci, ce le mai tractēzā acolo, indicā totdeauna tare fidelū isvōrēle.

Dovedesce imprejurarea acēsta, câtū de tare era și pre atunci convingerea, că forurile protopopesci din biserica romānescă din Ardelū suntū o instituțiune de origine resăritēnă, cândū și unū auctorii altcum seriosū ca canoniculū Gavrilă Popū nici n'a aflatū cu cale a mai cerca, că ōre convingerea acēsta intemeiază-se pe adevērulū obiectivū său nu.

Așa ceva trebue să ne oimēscā cu atātū mai virtosū, că însuși auctorulū ne spune, că Pravila nu cunoșce forū mai inferiorū decâtū alū episcopului. ²⁾ Imprejurarea acēsta ar fi trebuitū să-lū indemne să caute, cum de Pravila nu știe nimicū de forurile protopopesci, dacā acele suntū *„din timpū anticū ai creștinătății“*. Atunci cātandū după isvōrē, din cari potē limpezi cestiunea, ar fi aflatū, că în *„timpū anticū ai creștinătății“* nici protopopi n'au esistatū, necum să existe foruri protopopesci. Și așa mergēndū din o cestiune în alta în urmă ar fi trebuitū să afle curatulū adevērū, că forurile protopopesci chiarū de locū nu suntū o instituțiune orientală.

* * *

Mitropolitulū Șuluțū despre originea forurilor protopopesci.

În totū decursulū păstoririi mitropolitului Șuluțū cestiunea forurilor protopopesci a fostū la ordinea șilei. O parte din episcopatulū romānescū gr. cat. era în contra lorū. Clerulū, cu deosebire inse protopopi din arhidiocēsă conduși între altele și de interese materialī poțtea, ca forurile protopopesci să rămānā neatinse, și să funcționeze atātū în cauzele disciplinare și penale, câtū și în cele de căsătorie.

Mitropolitulū Șuluțū a fostū altcum unū bărbatū, care multū și-a iubitū clerulū sēu, și de aceea era și tare aplicatū a implini dorințele clerului. Din cauza acēsta la 1858 și trimise recursū la S. Scaunū Apostolicū alū Romei în cauza forurilor protopopesci. ²⁾ Recursulū altcum este compusū cu multā iubire față cu biserica, și aduce nu puține argumente de prudență în favorulū forurilor protopopesci. Ca cea mai mare parte din publiculū nostru și Mi-

¹⁾ Pravila. Partea I. Îndreptarea legei, glava 103.

²⁾ Cf. Biografia canonicului I. F. Negruțū. Gherla 1889 pag. 24.

mitropolitul Șulțu era de părere, că forurile protopopesce sunt o instituție de a bisericii răsăritului, și ca pre atari le și apăra. N'a putut înse aduce nici din dreptul orientălu alu Pravilei nici din praesa orientăla afară de Ardălu nimica, cu ce ar fi putut dovedi, că forurile protopopesce sunt în adevăr de origine răsăritenă. Lucrul acesta este cu atât mai de mirat, că chiar pe atunci era o luptă vie între mitropolitul Șulțu și între episcopii sufragani dela Orade, Gherla și Lugosș. Aceștia dorieau unele reforme în disciplina bisericăscă, ăra mitropolitul Șulțu se opunea tare acestor reforme, și spiritul conducătoriu în totă opusățiunea fi era Pravila și dreptul bisericăscu răsăritenă. Chiar pentru aceea e de mirat, că Mitropolitul Șulțu în forurile protopopesce apăra o instituție cu totul străină de Pravilă și de dreptul orientălu bisericăscu.

* * *

Sinodul electorală dela 1868 despre forurile protopopesce.

Tot în greșala acăsta a cădută și sinodul electorală dela 1868. Jurisdicțiunea matrimonială a forurilor protopopesce fusese deja înainte de sinodul acesta cassată. Capitulu mitropolitană din Blașu înse o reactivă îndată după mórrea Mitropolitulu Șulțu. Sinodul electorală dela 1868 se temu, că noul mitropolită ărași o va cassa. Din cauza acăsta între „condițiunile“ puse de acăsta sinodă noul mitropolită în punctul 9 cetimă următoarele:

„Jurisdicțiunea scaunelor protopopesce este restaurată, și oră ce dispozițiuni luate spre desființarea loră, fără de scirea și fără de voea clerulu introduse în biserică noastră pre cule anticanonică, rămân nule.“¹⁾

Sinodul acesta nu se pronunță cu privire la aceea, că ore forurile protopopesce sunt instituție orientăla sau nu? După ce înse sinodul în motivarea condițiunilor se tânguesce, că ni-s'au alterat disciplina orientăla, așa e lucru firescu, că condițiunile să cuprindă punctele acele de disciplină, cari sinodul le aștepta dela noul mitropolită să le reintroducă ărași în curățenia loră orientăla. Și așa fiind că și esistența forurilor protopopesce este una din cele 10 condițiuni, eo ipso și sinodul acesta consideră forurile

¹⁾ »Acte sinodale de I. M. Moldovană tom. I. pag. 35. ăra mai pe largă despre cele 10 condițiuni și motivarea loră veși »Cestiuni din dreptul și istoria bisericăscă romănescă unite«. Blașu 1893 capitulu: »Sinodul electorală dela 1868«.

protopopesce de o instituție de a bisericii răsăritulu. Nu ne spune înse nici sinodul acesta nici ună canonă din Pravilă și din dreptul bisericii răsăritulu, din care să se vadă, că forurile protopopesce sunt în adevăr de origine răsăritenă.

* * *

Conciliulu provincială dela 1872 despre originea forurilor protopopesce. Cumcă, cât de adencu era în publiculu nostru chiar și sub Mitropolitulu Vancea înrădăcina ă credința, că forurile protopopesce sunt o instituție de a bisericii răsăritulu, ne dă o dovadă chiar și conciliulu provincială dela 1872 ținut sub Mitropolitulu Vancea.

Mitropolitulu Vancea cu sinodul provincială dela 1872 cunoscendă dorința multora, ca forurile protopopesce să funcționeze și mai departe în biserică noastră, au trebuit să le primescă în decretule acelu sinodă, și le-au și primită în Capulu III. Tit. X. cu cuvintele următoare:

„Causele bisericăscă, civile, criminale și matrimoniule după datina imemorială basată pre codicele bisericăscă noastre se potă judeca și în forurile protopopesce.“¹⁾

Precum se vede, în cuvintele aceste se ăce, că datina forțele veche a forurilor protopopesce se basază pe codicele bisericăscă noastre. Dacă acum sub codicele acesta se înțelege codicele bisericii răsăritulu, atunci la noi acăstu codice este Pravila. În Pravilă înse nicăiri nu este nici cea mai mică amintire de forurile protopopesce. Dacă înse se înțelege ver ună codice specială de legi, care a avută valóre numai în biserică noastră romănescă, atunci nu scimă, care pôte fi acelu codice, căci noi până la sinodul provincială din 1872 nu amă avută nici când ună atare codice.

Se provocă, ce e dreptă, decretulu amintit alu sinodulu provincială la constituțiunile apostoliloră cartea II. c. 42 și 44, ca și cum în aceste ar fi basată datina forurilor protopopesce.

Înse în c. 42 din cartea a două a constituțiuniloră apostolice se ăce numai atăta, că lucrurile, cari le potă, să le isprăvescă diaconii avendă spre acăsta imputernicire dela episcopulu,²⁾ ăra capă

¹⁾ »Conciliulu provincială primă alu provinciei bisericăscă gr. catolice de Alba-Iulia și Făgărașu ținută la anulă 1872«. Blașu 1882 pag. 179.

²⁾ »(ὅσα δε δύναται (ὁ διάκονος) εὐθύνετω δι' ἑαυτοῦ λαβὼν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου τὴν ἐξουσίαν«. Card. Pitrua op. cit. tom. I. pag. 191.

44 dice numai, că și preoții și diaconii să asiste tribunalului episcopesc.¹⁾

Din capetele aceste două ale constituțiilor apostolice nu se poate nici prin cea mai forțată interpretare scote nimic în favorul funcționării forurilor protopopesci ca foruri de întâia instanță. Căci c. 42 vorbește numai despre lucruri administrative antice, cari le făceau diaconii, ca episcopii să nu fie prea îngreunați, era în c. 44 deși se dispune, că la tribunalul episcopului să fie și diaconii și preoții de față, totuși se dice și aceea apriată, că sentința să o aducă episcopul, era preoții și diaconii să cerce a împăca pre litiganții înainte de ce episcopul ar aduce sentința.²⁾

Alcum în toate decretetele conciliului acestuia se vede o cunoștință de dreptul resăritenă, cum la noi nu s'a mai vădit până atunci. Și cu toate aceste chiar în decretetele acestui conciliu din dreptul orientală nu s'a putut aduce nici barēm ună singură canonă în favorul forurilor protopopesci.

* * *

După ce acum cunoșcem urmele istorice despre forurile protopopesci, și cunoșcem și părerea dominantă la noi cu privire la originea lor, urmază să le asemănăm cu legislațiunea bisericească orientală, din carea apoi ne vom câștiga convingerea, că forurile protopopesci din biserica românească din Ardeală nimic nu sunt mai puțin decât o instituțiune de a bisericeii resăritului, de unde aștea trebuie să căutăm originea lor.

II.

Forurile bisericesci de judecată și modul constituirii lor după dreptul orientală din Pravilă.

Instantele forurilor bisericesci după dreptul resăritenă ală Pravilă. Forurile protopopesci în România, Moldova, Bucovina și la celelalte popore ținătoare de biserica resăritului.

Forul de întâia instanță după Pravilă. Forul judecătoresc de întâia instanță pentru toate cauzele bisericesci după Pravilă

¹⁾ Συμπαρόσταναν δε τῷ δικαστηρίῳ καὶ οἱ διάκονοι καὶ πρεσβύτεροι. Card. Pitra op. cit. pag. 193.

²⁾ „Πουδάζοντες αὐτοὺς φίλους ἀμφοτέρους ποιῆσαι πρὶν ἀρπάσεως τῆς τοῦ ἐπισκόπου.“ Card. Pitra op. cit. pag. 193.

este forul episcopului propriu. Nicăiri nu se face în Pravilă nici cea mai mică amintire de ver unu foru bisericesc inferioru celui episcopesc. Lucrul acesta în totă biserica resăritului în timpul, în care s'a formatu legislațiunea Pravilei, era unu ce, care așa se înțelegea de sine, cât și abuzurile, cari s'a întâmplat cu preterarea forului episcopesc, n'a constat în aceea, că să alerga după dreptate la foruri inferioare celui episcopesc, ci la foruri superioare, sau de același grad, sau chiar la forul civil.

Așa de pildă sinodul dela Cartagena din 424 opresce aspru tuturor a începe judecata la ver unu episcop știaină,¹⁾ era sinodul ecumenic dela Calcedon îndrumă pe preotă, cari se subducea de sub jurisdicțiunea episcopilor proprii, să nu mai cuteze a face lucrul acesta.²⁾ Tot în înțelesul acesta dispuse și sinodul dela Constantinopol din anul 681.³⁾ Ce se ține înse de abuzul de a pretera forul bisericesc al episcopului propriu și a alerga la forul civil, mai întâi can. 13 al sinodului dela Cartagena din 393,⁴⁾ apoi canonul 8 de mai sus al sinodului dela Calcedon nă oprită tare aspru atari preterări a forului episcopesc.

Se întâmpla, ce e drept, câte odată, de patriarchul judeca în sinodul său ca în for de întâia instanță cauze de competență canonică a ver unu mitropolit sau episcop supus lui. Acesta înse nu se întâmpla, decât numai dacă episcopul sau mitropolitul respectiv însuși se invoiea, și dreptul său de judecătoria de întâia instanță îl ceda patriarchului.⁵⁾

Se mai întâmpla mai departe excepțiune canonică dela regula acesta și atunci, când actorul avea suspițiune fundată în simțul de dreptate al episcopului său, când apoi putea alerga la mitropolitul ca la forul de întâia instanță.⁶⁾ Tot asemenea, când episcopul locului din altu motiv ore care nu era și episcopul competent al incului, în care casu apoi însuși patriar-

¹⁾ Sintagma grecilor Ralli și Potai III, 620.

²⁾ Can. 8 dela Calcedon. În originalul grec cu interpretările lui Balsamon, Zonara și Aristene la Beveregiu op. cit. tom. I. pag. 120.

³⁾ Sintagma II. 692.

⁴⁾ Totu acolo III. 330.

⁵⁾ Așa de pildă Patriarchul Esaia cu sinodul patriarchal dela 1325 judecă cauza unu ecclesiaru, după ce mitropolitul dela Tessalonica își dede invoirea spre aceea. Cf. Zishman op. cit. pag. 222.

⁶⁾ Basilicalie III. 1, 6.

chulă delega pe unu altu episcopu, ca să judece cauza respectivă în foru de întâia instanță. ¹⁾

Astfelu putemu dice, că Pravila absolute nu cunósce decâtu forul episcopescú, și de foruri protopopesci nicăiri în ea nu se află nici o urmă.

În timpurile mai vechi ale bisericeii unele canóne prescrieău prezența mai multor episcopi, cându era vorba să se aducă sentința asupra ver unui preotú sau diaconú, și episcopulú localú singurú era judecatoriu competentú de prima instanță numai în cauzele clericilorú inferiori diaconatului, cum suntú ipodiaconii, anagnostii (lectorii) și psaltii (cântăreții). ²⁾ Mai târziu înse fiindu greu a aduna totdeauna mai multí episcopi pentru cauzele amintite, a rămasú episcopulú localú judecatoriu competentú de prima instanță pentru toți credincioșii săi clerici sau laici.

Forul episcopescu ca foru de întâia instanță era forul competentă.

1. Pentru tóte cauzele de căsătorie. ³⁾

2. Pentru tóte cauzele civile canonice între credincioșii săi, în cari putea însuși aduce sentința, sau putea constitui arbitrii agreeați ambelorú părți litigante. ⁴⁾

3. Pentru tóte cauzele penale bisericesci ale preoțilorú, călugărilorú și mirenilorú supuși jurisdicțiunii lui. ⁵⁾

4. Pentru cauzele curatú civile ale preoțilorú și călugărilorú. ⁶⁾

5. Dacă ver unú preotú era decheratú vinovatú de cătră forulú civilú pentru ver o crimă civilă, atunci oficiulú civilú respectivú trebuia să facă lucrulú acesta cumoscutú episcopului competentú, care apoi îlú degrada și străpunea forulú civilú spre pedepsire. ⁷⁾

* * *

Modulú constituirii forului episcopescu de instanța întâia după dreptulú din Pravila. Încă în constituțiunile Apostolorú cartea II. c. 44 se dispune, că și preoții și diaconii să fie de față,

¹⁾ Cod. 1, 4, 29.

²⁾ Can. 24 dela Cartagena.

³⁾ Zishman op. cit. pag. 219.

⁴⁾ Can. 9 Calced. din Pravila. În originalú Sintagma II 237.

⁵⁾ Zishman op. cit. pag. 223.

⁶⁾ Can. 9 dela Calcedon de mai susú și constit. în Iustinianú din anulú 530 în Cod. 1, 4, 20 § 4.

⁷⁾ Zishman op. cit. pag. 225.

cându episcopulú aduce sentința asupra ore cui; ¹⁾ érá sinodulú din 338 dela Cartagena dispune apriatú, că să fie fără valóre sentința, care o ar aduce episcopulú fără ca să fie și clerulú celalaltú de față.

În timpurile mai vechi, până cându pre la sate nefindú aplicați preoți, totú clerulú episcopului locuia în cetate cu elú, întregú clerulú supusú episcopului era de față, cându episcopulú avea să aducă ver o sentință în ver o causă bisericescă litigiósă. După ce înse aú începutú a se aplica preoți și pre la sate, nu mai era episcopului cu puțință să și adune întregú clerulú, de câte ori era să țină judecată. Atunci s'a introdusú datina, că numai o parte mai mică din clerú să locuésca la reședința episcopescă. Clericii aceștia formaú tribunalulú episcopului, și erau de față de câte ori episcopulú ținea judecată.

La începutú clericii aceștia dela reședința episcopescă erau puținí la numărú. Crescëndú înse vađa și averea bisericeii, a crescutú și numărulú lorú, căci s'aú formatú totú oficii noué lângă episcopulú.

Pre încetulú înse s'a introdusú datina, că numai clericii aceia dela reședința episcopescă, cari aveău oficii mai înalte, așa numiții *ἡγεμονες* sau „boeri“ după Pravila să formeze tribunalulú de judecată alú episcopului. ²⁾

Cu privire la lucrulú acesta, mai târziu s'a stătoritú praesa, după care membrii tribunalului episcopescu erau următorii oficiali bisericesci dela reședința episcopescă.

1. Toți oficialii din pentada întâia, anume: economulú, sacellariulú, schevoŃlaclele, cartoŃlaclele, saceliulú și protecdiculú, cu privire la cari în catalógele oficialilorú episcopescu se dice: *ἑστὶ δὲ καὶ εἰς τὰς κλίσεις* = 1ea parte și la judecătú.

2. Din pentada a dóua: canstrisiulú, referențiarulú, hieromononulú și logotetulú.

3. Din corulú stângú numai protopresbiterulú.

Sta înse în libertatea și chibzuirea episcopului, că cerëndú lipsa să dea și altorú oficiali dreptulú de a fi membri în tribunalulú episcopescu, și în casuri singurate se cheme și pre alți

¹⁾ Veđl mai susú pag. 157.

²⁾ Simeonú de Tessalonica în opulú său despre ordinațiune c. 13 despre oficialii aceștia dice, că atunci cându se constituésca în oficiú, se constituésca și judecatorii.

preoți la tribunal. Totu asemenea nu era episcopul obligat a chema totdeauna pre toți membrii la ședințele tribunalului. ¹⁾

După Pravila inse numai oficialii din pentada întâia luau parte la ședințele tribunalului episcopesc, despre cari Pravila după ce îi enumără și le spune pre scurtu chemarea, adauge: „*αεστία σεδῦ la σφῆντα ἰουδεκατῆ cu archireulῦ.*” ²⁾

* * *

Modulū purcederii în tribunalulū episcopescū alū Pravilei.

Ședințele, ce le ținea episcopul cu oficialii săi spre rezolvirea afacerilor bisericesci se numeau adunări afară de altariū, *αἱ ἔξω τοῦ βήματος συνάξεις*, spre deosebire de adunările din biserică la altariū cu ocaziunea sfintei Liturgii sau a altorū funcțiuni sacre. Cândū în adunările aceste se pertracta ver o causă procesuală, atunci adunarea se numea: *τὸ ἱερόν κριτήριον* = sfinta judecată.

Încă în c. 44 Cartea a II din constituțiunile Apostoilor s'a dispusū, ca creștinii să cerce compunerea cauzelor litigioase dintre ei pre cale pacinică prin mijlocirea preoților și a diaconilor. ³⁾ Datina acēsta s'a păstratū în biserică resăritulū și în timpurile mai târzii, încatū părțile litigante trebuieau să cerce mai întâiū împăcarea prin mijlocirea ver unui oficialū episcopescū. ⁴⁾ Dacă împăcarea nu succed-a, atunci cauza se ducea înainte tribunalulū episcopescū.

În tribunalulū episcopescū presiulū îl ducea episcopulū. Lângă elū ședeau notari, și apoi oficialii episcopesci, cari erau membri ai tribunalulū. Oficialii mai înalți episcopesci, cari din pusețiune nu erau membri ai tribunalulū, încă puteau fi de față la ședința tribunalulū, inse loculū lorū era la spatele președintelū. Oficialii mai inferiori numai atunci puteau fi de față, cândū aveau să îndeplinescă ceva servii. Loculū unde stau ei, era unū locū mai lateralū din sala tribunalulū.

¹⁾ Cf. Zishman op. cit. pag. 217 și 218 și 219.

²⁾ Veđi Pravila de Tergoviște 1652 la capetulū părții întâie numite: îndreptarea legii pag. 407.

³⁾ Veđi mai susū pag. 183.

⁴⁾ Relicua a datinei acesteia este până în ziua de astăzi dispoziția, ca căsătoriții, cari voescu să se despartă, să cerce mai întâiū împăcarea înainte parochiulū sau protopopulū.

Cândū se începea judecata, atunci secretariulū, *ὁ ἐπὶ τῶν σεκρέτων* aducea pre litiganți în lăuntru, și espunea cauza de litigiū, după ce se începea numai decătū investigațiunea.

În decursulū investigațiunii membrii tribunalulū aveau dreptū și li era impusū, ca prin întrebări puse litiganților și martorilor să se silēscă a-și câștiga cunoștința temeinică despre causă. De erau inse și episcopi de față la ședința tribunalulū, — ceea ce se întimpla câte odată, căci episcopulū competentū îi era ertatū a chema la ședința tribunalulū și pre alți episcopi, — atunci ceialai membri ai tribunalulū, ca și în sinódele provinciali și patriarhali, nu mai aveau dreptulū de a pune întrebări, ci numai dreptulū de a-și descoperi președintelū părerea.

Ceialai oficiali superiori, cari nu erau și membri ai tribunalulū puteau să ia parte la investigațiune numai dacă căpătau concesiune dela președintele, în care casū apoi puteau și ei să pună întrebări și să-și spună părerea deadreptulū său prin altulū. ¹⁾

Fiindū cauza investigată, se aducea sentința votandū toți membrii tribunalulū. Episcopulū inse era liberū să primēscă părerea maiorității sau a minorității sau să aducă sentința după bună chibzuirea sa.

* * *

Forurile de apelațiune după dreptulū bisericescū din Pravila. Forulū de prima instanță după dreptulū bisericescū din Pravila este forulū episcopulū. Forulū de a două instanță este sinodulū mitropolitanū constituitū:

1. Din mitropolitulū, care are dreptulū convocării sinodulū ²⁾, și prin prezența lui sinodulū devine deplinū (*τελεία*). ³⁾

2. Din episcopii sufragani, ⁴⁾ chiarū și aceia, cari suntū deja aleși inse încă neconsecrați, (*ἐπίσκοποι ὑποφῆφροι*), precum și aceia, cari nu și-au pututū ocupa sau au trebuitū să-și părăsēscă scaunulū din cauza unorū turburări politice (*ἐπίσκοποι σχολάζοντες*).

¹⁾ Cf. Zishman op. cit. pag. 225 și 226.

²⁾ Can. 6 dela Nicea II. În originalū Card. Pitra op. cit. t. II. pg. 108.

³⁾ Can. 16 Antiochia. În originalū la Card. Pitra op. cit. tom. I. pag. 462.

⁴⁾ Can. 37 alți Apost. În orig. Card. Pitra tom. I. pag. 21. Can. 5 dela Nicea I. În originalū. Card. Pitra op. cit. t. I. pag. 428. Can. 20 dela Antiochia veđi mai susū pag. 61.

Aceștia singuri au votu decisiv, de aceea se numesc *συνοδικαὶ ζωντες*.

3. Oficialii mai înalți ai mitropolitului, anume cei din pentada întâia a corului drept și cei din stânga. Aceștia aveau înse numai votu consultativ, din care cauză se numeau numai: *παρακαθημενοε*.

4. Reprezentanții puterii civile înse în lucrurile curate bisericești fără votu decisiv.

În înțelesul canonului 12 dela Cartagina, ca sinodul să pōtă aduce sentința valabilă, se poftiea să fie de față celū puțin mitropolitul și doi episcopi sufragani.

Sinodul mitropolitanu avea dreptu a se pronunța ca forū de apelațiune de a două instanță în următoarele casuri:

1. De câte ori unū clericū, călugărū sau laicū pentru eresie sau din altū motivū era escumunicatū de către episcopulū sēu, ori apela escumunicatū ori nu apela. ¹⁾

3. În toate cauzele civile canonice cândū o parte nemulțămītă cu judecata episcopului sēu apela la sinodulū mitropolitanū. ²⁾

3. În toate cauzele penale și disciplinare, cândū inculū apela dela sentința episcopului sēu. ³⁾

Sinodulū mitropolitanū înse funcționa și ca forū de întâia instanță.

1. În cauzele litigiōse dintre episcopii provinciei mitropolitane. ⁴⁾

2. Cândū unū preotū începea procesū în contra episcopului sēu sau a altui episcopū străinū. ⁵⁾

Forulū de a treia instanță era sinodulū diecesanū. ⁶⁾ În timpurile mai vechi forulū de a treia instanță în înțelesul canonului 12 dela Antiochia era unū sinodū, la care luau parte mai

¹⁾ Zonara la c. 6 dela Nicea II.

²⁾ Can. 20 Antiochia mai susū pag. 61.

³⁾ Can. 11 Cartagena. În originalū cu interpretările lui Balsamon, Zonara și Aristenū la Beveregiu op. cit. t. I. pag. 524.

⁴⁾ Can. 8 dela Sardica. În originalū la Beveregiu op. cit. t. I. pag. 485

⁵⁾ Can. 9 dela Calcedon. În originalū cu interpretările lui Balsamon, Zonara și Aristenū la Beveregiu op. cit. t. I. pag. 122.

⁶⁾ Sinodulū acesta diecesanū nu este sinodulū episcopului cu clerulū sēu, ci este sinodulū, ce-lū țineați episcopii unei părți din imperiulū romanū numite diecesă. Constantinū Marele împărțise imperiulū romanū în mai multe părți numite diecese; diecesele erau apoi împărțite în provincii.

mulți episcopi decâtū la sinodulū mitropolitanū. Atari sinode înse se adunau forte rarū.

Ca și sinodulū mitropolitanū, și sinodulū diecesanū funcționa și ca forū câte odată de instanța întâia, câte odată de instanța a doua. Anume ca forū de întâia instanță figura:

1. În toate cauzele, în cari inculū era ver unū mitropolitū.

2. În cauzele, în cari ver unū mitropolitū păsea ca actorū sau împotriva episcopilorū sēi sufragani, sau împotriva clerului sēu, sau împotriva altui mitropolitū.

Ca forū de a două instanță figura sinodulū diecesanū în toate cauzele judecate de sinodulū mitropolitanū ca forū de întâia instanță. ¹⁾

Membrii sinodului diecesanū după unele documente erau pre lângă capulū diecesei numai mitropolitii, după altele înse toți episcopii diecesei respective.

Cu toate acestea înse dela ori și care forū era permisă apelațiunea la Sfintulū Scaunū Apostolicū alū Romei, pre cum se vede din apelațiunea Sfintului Atanasiū la Papa Iuliu ²⁾ și a Sfintului Ioanū Gură-de-aurū la Papa Inocențiu. ³⁾

* * *

Esistatū și esistū foruri protopopesci în Romania, Moldova și Bucovina? Dacă forurile protopopesci ar fi o instituțiune de a bisericei resăritului, atunci și în trecutū și în presente ar trebui să le aflăm și în biserica românească din celelalte țeri locuite de Români, anume în România, Moldova și Bucovina.

În provinciile aceste înse n'au esistatū nici cândū foruri protopopesci. În România și Moldova protopopii în cauzele litigiōse, de căsătorie și penale bisericești au figuratū totdeauna numai ca comissari investigațori esmiși spre acēsta din partea episcopului. Sentința o aducea totdeauna episcopulū, și părțile litigante trebuieau totdeauna să se presente înaintea consistoriului episcopului la pertractarea finală.

„Sfintulū Sinodū” alū bisericei autocefale din România laolaltă cu guvernulū României dela 1873—1884 au făcutū o lege numitā:

¹⁾ Cf. Zishman op. cit. pag. 71 și uu.

²⁾ Caesare Baroni »Annales« la anulū 404.

³⁾ Alzog Handbuch der Universal-Kirchengeschichte. Mainz 1872 tom. I. pag. 291.

„*Legea organică a sfintei biserici autocefale ortodoxe române*“, prin carea s'au regulat mai multe afaceri bisericesci, cari aveau lipsă de o atare regulare. În esență pusățiunea ierarhică a protopopilor numiți în legea acesta protoierei a rămasă totu cea de mai înainte.

De foruri protopopesci nici cea mai mică amintire nu se face în legea acesta, ci în conformitate deplină cu Pravila forul de prima instanță după ea este forul episcopului.

Forul episcopului în virtutea acelei legi organice purcede în chipul următoriu.

Acțiunea este de a se da totdeauna episcopului, care aflându cu cale, ordineză investigațiunea cauzei prin protopopul concernente. Îndeplinind protopopul investigațiunea cauzei, străpune actele investigaționali la consistoriul episcopesc. Președintele consistoriului nu este episcopul, ci un alt membru denumit de către episcopul.

Dacă cauza nu este investigată de ajuns, consistoriul o re-mite protopopului spre întregire. Dacă este de ajuns investigată, atunci se pronunța asupra ei, și părerea sa prin așa numita *anafordă* o trimite episcopului, care o poate primi, o poate respinge și o poate modifica, căci elu este judecătorul.

În contra sentinței episcopului nu se mai dă apelațiune decât singură în casu de catherisire sau degradare din trepta preoțescă, cându preotul catherisitu sau degradat pôte apela în contra sentinței de degradare adusă de episcopul.

Foră de apelațiune este numai unul, și acesta este „Sfintul Sinodă“ constătătoriu din episcopatul României, care de regulă în fiecare an se aduna de două ori în Bucuresci, anume primăvara și toamna, fiindu de față și ministrul cultelor cu votă consultativă. ¹⁾ În timpul de față înse în România fiindu introdusă căsătoria civilă, cauzele de căsătorie nu se mai judecă de locu în nici un for bisericesc.

În Bucovina asemenea n'au esistat nici cându foruri protopopesci, și pusățiunea ierarhică a protopopilor de astăzi în Bucovina este pusățiunea decanilor romano-catolici, cari nu au nici un for judecătoresc. ²⁾

* * *

¹⁾ Veđi »Legea organică a s. biserici autocefale ortodoxe române și regulamentele sfintului sinodă, ed. III. Bucuresci 1884 în tipografia cărților bisericesci.

²⁾ Veđi 2 Vehring »Kirchenrecht« pag. 647.

Forurile protopopesci la celelalte popore ținătoare de biserică resăritului. Celu mai mare și mai însemnat popor, ce se ține în timpul de față de biserică resăritului, este poporul rusesc. În Rusia înse nu numai că nu esistă foruri protopopesci ca foruri de întâia instanță, dară nici nu esistă două foruri de apelațiune, unul de a doua și altul de a treia instanță ca în biserică catolică, ci numai un for de întâia instanță, care este forul episcopului, și un for de apelațiune ca for de a doua instanță, care este „sfintul sinodă“ al bisericii ruseci alcătuită după norma „sfintului sinodă“ din România.

Etă cum se exprimă despre lucrul acesta un canonist rus: „*În biserică rusă sunt două instanțe de judecată spirituală: Judecata eparchială (a episcopului) pentru toți clericii și laici dintr'o eparhie, ¹⁾ și judecata sfintului sinodă privitoare la episcopi și la apelurile contra judecății eparchiale.*“ ²⁾

În judecățile bisericesci protopopi figură numai ca comissari investigatori, și încă și ca atari numai dacă voesce episcopul, care pôte însărcina cu investigațiunea și pre un altă preot. ³⁾ Modul de procedere al episcopului este totu acela, care este și în România. ⁴⁾

În biserică grecăscă din imperiul otomanu nu esistă nicăiri foruri protopopesci și totu asemenea în biserică greă din regatul Greciei. ⁵⁾

Singur Mitropolitul Andrei Bar. de Șaguna vorbesce despre forurile protopopesci ca despre o instituțiune a bisericii resăritului. ⁶⁾ Nici elu înse nu a putut aduce nici barēm ună singură canonă

¹⁾ Sub eparhie înțelege autoriul diecesă, în care înțelesu folosesc gr. orientali și la noi cuvintul eparhie.

²⁾ I. S. Berdnicov »Cursu de drept bisericesc« tradus de Silvestru Balanescu, episcopul Hușiloru, Bucuresci, tipografia cărților bisericesci 1892 pag. 294.

³⁾ Totu acolo.

⁴⁾ Totu acolo pag. 295.

⁵⁾ Dr. Isidor Silbernagl »Verfassung und gegenwärtiger Bestand sämtlicher Kirchen des Orients« pag. 9, 24, 25 și 72 și un. Mai pe largu despre constituțiunea administrativă și judiciară a bisericii grecesci Cf. Heinocius »Abbildung der alten und neuen griechischen Kirche. Leipzig 1711, Michon Voyage relig. en Orient Paris 1858.

⁶⁾ Compendiu de dreptul canonic al unei santei sberniceci și apostolesci bisericeci. Sibiu 1868 pag. 139 și 406.

orientală, din care să se vadă, că forurile protopopesce sunt o instituțiune de a bisericei resăritului, și dacă totuși susține această fără nici o dovadă, o face în modulul acela arbitrar, care este caracteristica tuturor scrierilor lui și cu deosebire a compendiului de dreptul canonic. Arbitriul și abuzul lui a mers până acolo, câtă constituțiunea protestantă a Sașilor din Ardeal, ce a voit el să o de bisericei sale, o espune în acel compendiu ca pe o constituțiune a bisericei orientale, fără să cugete de loc la aceea, că cine susține așa ceva, trebuie să și dovedescă lucrul cu Pravila în mână. În alte locuri confundă tare curios instituțiunile unele cu altele, confundă terminii juridici, confundă dispozițiunile dreptului. Pre cetoriulu neversat în drept prin această îl seduce, era pre cel versat îl scandalizează. Este destul de pițdă a ceti tractatul lui despre parochi, unde confundă instituțiunea dumnezească a preoților cu cea omenescă a parochilor, terminul parochii este sinonim cu terminul preot, și dispozițiunile dreptului cu privire la preoți le confundă cu cele despre parochi. Incunjură inse cu multă astuție a spune, că instituțiunea parochilor în forma modernă este o instituțiune apusană, și ca atare neregulată prin legi positive în Pravila. ¹⁾

Nu e deci nici o mirare, că Șaguna și despre forurile protopopesce fără nici o dovadă susține, că sunt o instituțiune de a bisericei resăritului. Elu inse a rămas singur între toți canoniștii orientali, și singur va rămâne totdeauna.

* * *

Din cele espuse până aci am văzut:

1. Că Pravila și legislațiunea bisericei resăritului nu cunoște de loc forurile protopopesce de judecată.
2. Că la Românii afară de Ardeal din celealalte țări locuite de ei, anume în România, Moldova și Bucovina n'au existat nici când și nu există nici astăzi foruri protopopesce.
3. Că nici în biserica rusă nici în biserica grecească din imperiul otoman nici în cea din regatul Greciei, cari sunt cele mai însemnate biserici resăritene, n'au existat și nu există încă foruri protopopesce.

Dela sine urmază din aceste, că originea forurilor protopopesce din Ardeal trebuie să o căutăm airea afară de biserica

¹⁾ Totu acolo pag. 141 și uu.

resăritului. Ajungându la punctul acesta, inșă și împrejurarea, că biserica românească din Ardeal a stată timp îndelungat sub presiunea calvină, ne șilește, ca în presiunea această să căutăm originea lor, seau aflându documente mai vechi, să o căutăm în biserica apusană.

Forurile protopopesce calvinesce din Ardeal.

Așemenarea forurilor protopopesce din biserica românească cu cele calvinesce din Ardeal. Originea amendorora în forurile archidiaconale din biserica medievală apusană. Canonicitatea forurilor protopopesce. Laici în tribunalele bisericesce de judecată. Forurile calvinesce din Ardeal în timpul de față.

Existența forurilor protopopesce la calvinii din Ardeal în secolul 16 și 17 și așemenarea lor cu cele romanesc. Spre a dovedi, că forurile protopopesce în biserica românească din Ardeal s'au născut sub influența calvină, trebuie mai întâi să dovedim, că la calvinii din Ardeal au existat foruri protopopesce pe timpul, când biserica din Ardeal a fost sub influența calvină și încă au existat chiar în forma, ce o aveau și în biserica românească din Ardeal.

Cu privire la lucrul acesta ne dă deslucire deplină colecțiunea canoanelor calvinesce făcută încă în secolul al 17-lea de superintendentele Gelei Katona. În colecțiunea această între drepturile protopopilor ca și în biserica românească se pune și dreptul de a convoca sinodul tractual numit „*synodus particularis*”, în care apoi să pertracteze cauzele matrimoniale și alte certe, ce s'ar ivi. Cuvintele canonului sunt următoarele

„*Causas matrimoniales et alias pro re natis controversias . . . agitent.*” ¹⁾

Pre lângă jurisdicțiunea matrimonială și contencioasă, ce se vede din canonul acesta, mai aveau protopopii calvinesci și jurisdicțiune penală asupra clerului și a poporului ca și cei românești. Se vede lucrul acesta tot din canonul de mai sus, care impune protopopului, ca în sinodele tractuale să pertracteze și cauzele, în cari se dictază censuri sau pedepse bisericesce. Era mai la vale se dispune, ca protopopii cu sinodul lor să nu depună pentru totdeauna sau să esco-

¹⁾ Can. 89.

munice pre nici unŭ preotŭ. ¹⁾ Din aceste se vede, cã puteau și lipsi pre preoți de oficiu și chiarŭ și escomunica, numai nu pentru totdeauna.

Forulŭ protopopilorŭ calvinesci ca și celŭ românescŭ încã era constituitŭ câte odatã din protopopulŭ singurŭ, ²⁾ câte odatã din protopopulŭ și sinodulŭ tractualŭ, câte odatã din protopopulŭ și din asessorii aleși din numêrulŭ preoțimii tractuale.

Se vede lucrulŭ acesta totŭ din canonulŭ 89 de mai susŭ alŭ colecțiunii lui Gelei Katona, care dispune, cã tôte cauzele mai grave, cari vinŭ la forulŭ protopopescŭ, sã le pertraceteze protopopulŭ, înse nu singurã, ci laolaltã cu asessorii. ³⁾ Ba ce e mai multã! Precum în biserica românescã forulŭ protopopescŭ se numiea câte odatã sãborŭ, chiarŭ așa și în biserica calvinescã din Ardêlŭ forulŭ protopopescŭ se numiea câte odatã și: *synodus*.

Astfelŭ Salamon Joseph vorbindŭ despre modulŭ cum era constituitŭ sinodulŭ protopopescŭ, dice, cã presiulŭ în sinodŭ îl ducea protopopulŭ. Membrii sinodului înse erau toți preoți tractuali, ordinarie înse asessorii. ⁴⁾ Va sã dicã sinodŭ se numiea și adunarea protopopului cu asessorii tractuali, care era forulŭ protopopescŭ.

Fiindŭ constatatŭ așa darã de o parte, cã forurile protopopesci de locŭ nu suntŭ o instituțiune de a bisericii resãritului, fiindŭ mai departe constatatã esistența forurilorŭ protopopesci și în biserica românescã și în cea calvinescã din Ardêlŭ pre timpulŭ principilorŭ calvinesci; fiindŭ dupã aceea constatatã și asemenarea între forurile protopopesci și calvinesci în privința cauzelorŭ supuse jurisdicțiunii lorŭ, în privința modului constituirii și chiarŭ și în privința numirii, fiindŭ mai departe cunoscutã presiunea calvinã, sub care a statŭ biserica românescã din Ardêlŭ în acele timpuri, credemŭ, cã e tare firescã conclusiunea, cã în biserica românescã din Ardêlŭ forurile protopopesci s'au introdusŭ sub iafuința calvinã. Și precum vomŭ vedé mai târziu, introducerea forurilorŭ

¹⁾ »Inter caetera autem finaliter ac in perpetuum ullum ecclesiae ministrum depoenendi, proscibendi . . . sibi minime adrogent.«

²⁾ Dosa: Ellek »Az erdélyhoni e. r. egyházi jogtana«. Pest 1863. pag. 53.

³⁾ »Nihil quicquam gravioris momenti absque potioris suorum confratrum, assessorum, cumprimis . . . statuunt vel faciant.«

⁴⁾ »Praesidium tenet ipse senior, membra vero synodi constituunt omnes ministri vel confratres ejusdem dioeceseos, ordinarie tamen adssessor e s« op. cit. pag. 83 și 84.

protopopesci a statŭ în legăturã cu o altã instituțiune calvinescã introdusã pre acele timpuri în biserica românescã de calvini, anume cu suprimarea episcopatelorŭ sufragane și restrângerea ierarchiei la unŭ singurŭ mitropolitŭ fãrã de nici unŭ episcopŭ sufraganŭ.

* * *

Forurile protopopesci ale Românilorŭ și ale calvinilorŭ din Ardêlŭ sunt forurile archidiaconali apusane din evulŭ de mijlocŭ. Precum amŭ vëzutŭ deja, în biserica resaritului dupã Pravila forulŭ judecãtorescŭ de prima instanțã și celŭ mai inferiorŭ a fostŭ și este forulŭ episcopului diecesanŭ. Nu așa a fostŭ înse în biserica apusului prin cele mai multe locuri înainte de sinodulŭ dela Tridentŭ 1543—1563. În apusŭ în evulŭ de mijlocŭ în cele mai multe state diecesele erau împãrțite în mai multe archidiaconate, a cãrorŭ capŭ se numiea archidiaconŭ. Archidiaconii aveau pe lângã alte mai multe privilegii, pre cari le vomŭ vedé mai târziu, și privilegiulŭ de a avé forŭ judecãtorescŭ pentru totŭ clerulŭ și poporulŭ din archidiaconatŭ. Forulŭ acesta alŭ archidiaconului a fostŭ forulŭ de prima instanțã pentru tôte cauzele bisericesci, și dela sentința forurilorŭ archidiaconali se întimplã apelațiune la forulŭ episcopului diecesanŭ, așa câtŭ forulŭ episcopului era forulŭ de a douã instanțã. ¹⁾

Jurisdicțiunea forurilorŭ archidiaconali la începutŭ a fostŭ numai jurisdicțiune delegatã din partea episcopului respectivŭ. Din care causã episcopulŭ și putea sã și-o revöce ori și cândŭ. Pre încetulŭ tuse s'a introdusŭ datina, cã archidiaconulŭ cãpëta delegațiune perpetuã pentru tôte cauzele, cândŭ se constituiea de archidiaconŭ. Mai târziu se considera delegațiunea legatã de oficiulŭ archidiaconalŭ, și atunci apoi și jurisdicțiunea lorŭ a începutŭ a fi consideratã ca propriã și ordinarã. ²⁾

În biserica resãritului nici cândŭ nu au esistatŭ atarŭ archidiaconate, de unde nici foruri archidiaconali n'au esistatŭ în resãritŭ nici cândŭ.

Cãtrã capetulŭ evului de mijlocŭ archidiaconii începurŭ a abusa de totŭ tare cu dreptulŭ lorŭ de a avé forŭ judecãtorescŭ. Vindeau dreptatea pre banŭ, despãrțeau cãsãtorii pre banŭ, foloseau justiția spre scopuri neiertate. Din care causã mai multe

¹⁾ Mai pre largŭ despre archidiaconŭ veđi Binterim »Denkwürdigkeiten der christlichen Kirche« I. 1. 386—434.

²⁾ Vehrung »Kirchenrecht« pag. 687.

sinóde provinciali începură a le lua dreptul de a mai avé foruri judecătorești. Érá spre a paralisa abuzurile forurilor archidiaconali, unii episcopi începură a trimite prin diecesă așa numiți vicari foranei, cari să primescă apelațiuni dela forurile archidiaconilor. ¹⁾ În urmă veni sinodul dela Trident, și archidiaconilor le luă dreptul de a mai avé forú judecătorești pentru cauzele criminali și de casătorie, ²⁾ și dreptul acesta îl dete éráși forului episcopesc ca forul de întâia instanță.

Calvinii precum scimú, cândú s'aun ruptú de biserica catolică și fără de voia lorú au fostú siliți să conserve mai departe unele și altele din constituțiunea bisericeii catolice medievale, ca să nu cadă în anarhie. Acésta este cauza de calvinii au susținutú mai departe în Ardélú între altele și instituțiunea catolică medievală a archidiaconilor, și cu ei și a forurilor archidiaconali. Chiarú și numirea de archidiaconú pentru protopopi o au ținutú calvinii din Ardéliú încă lungú timpú și după rumperea lorú deplină dela biserica catolică. ³⁾

* * *

Forurile protopopesci în biserica noastră din Ardélú au trecutú mai prin aceleași fase ca și celea archidiaconali în biserica apusului. Precum amú vădútu deja, archidiaconii din biserica apusului la începutú au căpétatú dela episcopii lorú numai putere judecătorească delegată, va să dică o deprindeau nu în numele lorú, ci în numele episcopului delegante, care putea să o revóce ori cândú, érá încetându apoi episcopulú delegante saú prin mórte saú pre altá cale a mai fi episcopú în aceea diecesă, *eo ipso* înceta și puterea judecătorească a archidiaconilor, și episcopulú nou trebuia să li-o dé éráși.

Și chiarú așa s'a întâmplatú lucrulú și în biserica românească din Ardélú. Mitropoliții nostri sciindú, că instituțiunea forurilor archidiaconali nu este o instituțiune de a Pravilei, n'au primit'o la începutú în tótá forma aceea, până la carea se desvoltase în biserica apusului. De aci vine de mitropoliții nostri la începutú n'au datú protopopilorú putere judecătorească ordinară pentru forurile lorú.

¹⁾ Cf. P. Fournier »Les officialités au moyen age, etude sur l'organisation, la competence et la procedure des tribunaux ecclesiastiques ordinaires en France de 1128—1328.« Paris 1880.

²⁾ Sess. XXIV cap. 20 de ref.

³⁾ Salamon Joseph »De statu ecclesiae ev. ref. in Transilvania commentatio.« Clusiu 1840. pag. 77.

Se vede acésta din dalteria Mitropolitului Genadie dela 1628 amintită mai susú, ¹⁾ în care se spuné apriatú, că dalteria prin carea protopopulú János dela Huniadóra a căpétatú între altele și dreptul de a avé forú judecătorești, a trebuitú să i-se reinnoască de câte ori vinea mitropolitú nou.

Pre încetulú inse se vede, că puterea judecătorească a protopopilorú a devenitú mai stabilă chiarú așa ca și puterea judecătorească a archidiaconilorú apusaní din evulú de mijlocú, câtú Petru Mailorú precum amú vădútu deja, deși fără temeiu, o considera chiarú de ordinariă.

Mai departe abuzurile, ce le comiteau unii și alții dintre protopopi în forurile lorú ca și archidiaconii din apusú, au silitú puterea bisericească să pășască în contra lorú și se íea mészuri de a le paralisa.

Atari mészuri au fostú de pildá dispoziția sinodului dela 1700, ca protopopiú să nu mai despartá decâtú „cu scirea Vlădicări“, ²⁾ mai departe dispoziția sinodului dela 1742 ca protopopiú „cauzele cele mai grele, mai vîrtosú de casătorie să le trimitá la scaunulú archierescú,“ ³⁾ după aceea ordinulú episcopului Bobú, ca forurile protopopesci să pronunțe asupra preoțilorú numai verdictulú de: vinovatá, dictarea pedepsei inse și-o a rezervatú șiesi. ⁴⁾ În urmă o atare mészurá împrumutatá din biserica apusului a fostú constituirea alorú doi vicari estranei, cari să primescă apelațiunile dela forurile protopopesci. ⁵⁾

În urmă lucrulú a ajunsú până acolo, câtú protopopilorú ca și archidiaconilorú apusaní li-se luá saú în parte saú de totú dreptulú forului judecătorești. Așa în timpulú mai nou în archidieceasă li-se luá dreptulú de a mai judeca în cauzele matrimoniale, și li-se restitui numai după mórtea Mitropolitului Șuluțú pe timpulú intercalariului. În diecesele sufragane de Orade, Lugoșú și Gherla inse suntú abrogate cu totulú, érá încercarea de ale reactiva pentru diecesa de Orade în sinodulú diecesanú dela 1882 a rămasú fără rezultatú.

* * *

¹⁾ pag. 171.

²⁾ Veđi mai susú pag. 166.

³⁾ Veđi mai susú pag. 167.

⁴⁾ Veđi mai susú pag. 170.

⁵⁾ Veđi mai susú pag. 169.

Forurile protopopesei din punctul de vedere canonic. În ca-
stiunea forurilor protopopesei de nu puțină însemnătate este și
întrebarea, că ce valoare au ele din punctul de vedere canonic?

Voidnă a răspunde la întrebarea acesta, trebuie să deosebim
valoarea lor din punctul de vedere alu Pravilei de valoarea lor din
punctul de vedere canonică generală. Din punctul de vedere alu
Pravilei putem dice apodictice, că forurile protopopesei sunt o
instituțiune anticanonice. Căci Pravila nu numai că nu cu-
nósce de locu foruri protopopesei, ci precum se vede din tóte ca-
nónele ei relative la judecățile bisericesti, ea susține principiul, că
numai aceia au în biserică putere judecătorească în forul dinafară, cari
au ordulu episcopescu. Din cauza acesta forul întâiu este forul
episcopului, forul alu doilea este sinodul mitropolitan alu epi-
scopilor, érá forul de a treia instanță este forul episcopescu
diecesan. Ea nu cunosce de locu tribunale judecătoresti pentru
forul dinafară, cari ar consta numai din preoți. Chiaru cano-
nul celu de întâiu din Pravilă spune apriat, că în forul din-
afară bisericescu judecătorești este numai archireul. Canonul
acesta sună astfel:

*„Cade-se judecătorești, adecă archireului să fie ase-
menea judecătorești celu dreptu și marelu archiereu Domnulu
nostru Isusu Christosu. . . .“*

Acésta este cauza, de precum am văditu, la popórele re-
săritului, cari s'au ținutu și se țin și astăzi strinsu de canónele
resăritene din Pravilă, nu se află la nici unulu nici o urmă de fo-
ruri protopopesei.

Cu totul altcum stă lucrul, dacă-lu vom considera
din punctul de vedere alu bisericii catolice a apusului,
care este punctul de vedere celu generalu. Biserica catolică a
apusului practice a professatu totdeauna principiul, ca putere
publică judecătorească în biserică potu să deprindă pre basa legii
și persóne, cari nu au ordulu episcopescu, ci unu ordu mai micu.
Așa în trecut archidiaconii au deprinsu o atare putere, cu tóte că
de comunu erau numai preoți. Érá în timpul de față deprinde o
atare putere vicariulu capitulariu în scaunele episcopesci vacante,¹⁾
cu tóte că și elu este de comunu numai preot. Ba vicariulu ca-
pitulariu dela scaunul mitropolitan deprinde o atare putere și
ca foru de a două instanță în cauzele apelate dela scaunele epi-

¹⁾ Conc. Trid. Sess. 24, cap. 16 de ref.

scopesei sufragane. Și încă și mai multu vicariulu generalu epi-
scopescu póte să fie numai subdiaconu,¹⁾ și totuși forul lui ju-
decătorești este identicu cu alu episcopulu, érá episcopulu alesu
și confirmatu pentru o diecesă póte deprinde puterea judecătorească
încă înainte de a fi consacratu episcopu.²⁾

Din punctul de vedere dară alu bisericii catolice apusane,
putem dice, că forurile protopopesei sunt o instituțiune
canonică. Originea lor calvinescă nu altereză canonicitatea
întru nimic, căci de o parte și la calvini au intratu din biserica
catolică a apusului, de altă parte cu scirea S. Scaunul Apostolicu
au funcționatu în biserica noastră și după s. unire, și încă furu pri-
mite chiaru și în codicele bisericii noastre românesce unite aprobatu
de S. Scaunul Apostolicu alu Romei, care-lu formeză decretule ce-
loru două sinóde provinciale ținute la 1872 și 1882.

În titulu X capu 3 alu decretelor conciliulu provincialu I
la pag. 179 se cetescu despre forurile protopopesei următoarele:

*„Cauzele bisericesti, civili, criminali și matrimoniali . . . se
potu judeca și în forurile protopopesei ca foruri de-
legate de l-a instanță, luându-se afară cauzele protopopilor,
cari în l-a instanță se judecă de consistoriile respective.“³⁾*

Precum se vede, în decretulu acesta forurile protopopesei
sunt considerate numai ca foruri delegate de episcopu și nu ca
foruri ordinare. Prin dispozițiunea acesta forurile protopopesei furu
acomodate, pe câtu e posibilu, principiilor Pravilei, care nu cu-
nósce altă foră judecătorească ordinariă decât forul episcopescu.
Și așa dacă e vorba, ca forurile protopopesei barăm încatva să co-
răspundă Pravilei, atunci nu potu fi considerate decât singuru
numai ca foruri delegate de episcopu.

De altă parte, precum am văditu, în urmele istorice cele
mai vechi, ce le avem despre forurile protopopesei în biserica
românescă din Ardeiu, ele și în timpurile vechi furu considerate

¹⁾ Cf. c. 2 X de jud. II, 1.

²⁾ Cf. c. 17 X de elect. I, 6 c. 5. c. 1. Extr. com. I, 3. Constit. lui
Piú IX de dto V. cal. sept. 1873 în »Archiv für Kirchenrecht« tom. 31. pag.
181 uu.

³⁾ În timpurile vechi chiaru și cauzele protopopilor se pertractau câte
odată în săborulu micu ca foru protopopescu. Veđi mai susu punctu 7 din
urmele istorice despre săborulu micu pag. 92 și punctu 3 din urmele istorice
despre modul constituirii forulu protopopescu pag. 172.

numai de foruri delegate, ¹⁾ și așa conciliul provincială dela 1872 dechiarăndu forurile protopopesce de foruri delegate, nu făcu alta, decâtă restători principiulă vechiū cu privire la forurile protopopesce.

* * *

Laicii în forurile protopopesce de judecată. La întrebarea, că ore laicii potū lua parte la forurile protopopesce și alte foruri bisericesce ca judecători, răspundemū în genere, că așa ceva nu permitū nici canónele dreptului resăritenū din Pravilă nici ale celui apusanū din Corpus juris canonice și alți codici, căci după canónele ambelorū bisericei puterea judecătorească în biserică se ține strinsū de ierarhie.

Era, ce e dreptū, în evulū de mijlocū datina prin unele țări din apusū, de în așa numitele *Sendgerichte* oficialii bisericesce laolaltă cu oficialii civili judecaū despre tóte delictete în contra credinței, a moravurilorū și a statului creștinū. Lucrulă acesta înse se întâmpla din motivulū, că delictetele acelea erau considerate nu numai de delictete bisericesce, ci și de delictete civili. ²⁾ Principiulū, că puterea judecătorească în biserică este în mânilor ierarchiei nu era prin această alteratū de locū, deórece oficialii civili delictetele acele nu le consideraū de delictete civili, decâtă numai dacā oficialii bisericesce le cualificaū mai întâiū de delictete bisericesce. Țineaū înse judecată în comunū, pentru ca asupra delincuentului să se pótă dicta și pedépsa bisericescă și cea civilă.

Analogū a statū lucrulū în resăritū în timpurile vechi în ceea ce atinge procesele de căsătorie. Tribunalele, cari în resăritū judecaū cauzele de căsătorie, erau compuse din membri ai clerului și din oficialii civili. ³⁾

Causa lucrului acestuia înse este de a se căuta în împrejurarea, că în imperiulū bizantinū și biserică și statulū aducea legi cu privire la validitatea casătoriei. Se mai întâmplă, ce e dreptū, conflicte, cândū biserică nu voiea să recunóscă câte unū impedimentū de căsătorie satoritū de puterea civilă, și viceversa. În

¹⁾ Veđi mai susū pag. 178.

²⁾ Philips »Kirchenrecht« Regensburg 1845 tom. II, pag. 507.

³⁾ Zishman »Das Eherecht der orientalischen Kirche«. Viena 1864 pag. 189, unde aduce unū casū înainte, cândū în unū sinodū patriarchalū, care avea să se pronunțe asupra unū casū de căsătorie, erau de față mai mulți membri ai clerului, înse și oficialii civili, despre cari dice: „*συνεδριαζόντων συκλητικῶν καὶ πολιτικῶν δικαστικῶν*“.

cele mai multe casuri înse biserică se supunea legislațiunii civile matrimoniale și o primia de a sa.

În seculii mai târđii înse a încetatū datina această cu totulū, și forulū competentū pentru cauzele de căsătorie a rămasū celū curatū bisericescū alū episcopului. ¹⁾

După ce înse în întrégă provincia noastră mitropolitana de Alba-Iulia forurile bisericesce în cauzele de căsătorie judeca după dreptulū curatū bisericescū, provocarea la datina veche din imperiulū bizantinū nu póte fi la locū.

La judecarea cauzelorū adnexe celorū bisericesce, și cari nu se ținū strinsū de competența ierarchiei, cum suntū de pildă cauzele scolastice, potū funcționa ca judecători și laicii. Și această se și practiséză în biserică noastră, încătū în archidieceasă în fie-care tractū protopopescū are să funcționeze și unū senatū scolasticū compusū în majoritate din laici, cari ca forū judecătorescū analogū forului protopopescū se pronunță și aduce sentință în cauzele scolastice.

* * *

Forurile protopopesce la calvinii din Ardélū în timpulū de față. În secululū nostru tendința calvinilorū din Ardélū ca și depre airea a mersū totū într'acolo, ca să-și curățe biserică de ori ce elemente ierarhice, și să și-o organizeze pre temelulū credinței lorū despre preoția universală. Dela sine se înțelege, că pe baza această aū trebuitū să și organizeze și administrarea justiției bisericesce.

Și în adevărū! calvinii din Ardélū în timpulū nostru principiulū preoției universale, care nu cunósce deosebire între clerū și poporū, l'aū intrupatū și în forurile lorū de judecată. Nici *synodus partialis*, nici *synodus generalis* cele vechi constatátore numai din preoți, astăđi nu mai funcționeză ca foruri de judecată, ci loculū lorū l'aū ocupatū alte foruri compuse din membri ai clerului și din laici.

În timpulū de față calvinii din Ardélū aū numai două foruri de judecată, unulū de instanța întâiă și altulū de instanța a două.

Forulū de prima instanță este forulū protopopescū, care stă din trei secțiunii, și anume:

¹⁾ Zishman op. cit. pag. 786.

a) *Secțiunea comună* (egyházmegyei köztörvényszék), care judecă asupra preoților și a tuturor credincioșilor în cauzele disciplinare, penale și alte cauze curate bisericești. Președintele e protopopul, membrii sunt asesori aleși pe câte trei ani jumătate din preoți, jumătate din laici, cari nu pot fi mai puțin de 4 nici mai mulți de 10.

b) *Secțiunea matrimonială* (egyházmegyei házassági törvényszék). Președintele e protopopul, membrii: directoriul tractului protopopescu, notariul, curatorul laic, subcuratorii laici și trei asesori preoți.

c) *Secțiunea scolastică* (tanári törvényszék), pe carea din casu în casu o formează consiliul administrativ din Clușu în diverse tracte protopopesce. Președintele este unu curatoru scolariticu supremu, érá membrii suntu alți trei curatori și profesori ordinari.

Totú după aceleași principii este constituitú și forulú apelatoriú de a dóua instanță din preoți și laici. ¹⁾

* * *

Făcendú acum comparare între forurile protopopesce de astăzi din biserica noastră și între cele din biserica calvină din Ardelú, putem constata, că în timpulú mai nou forurile protopopesce din biserica noastră pre câtú a fostú posibilú s'aú apropiatú de principiile Pravilei, érá cele calvinesce de principiulú calvinú despre preoția universală.

¹⁾ Cf. Dr. Kolosvári Sándor »Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházi joga«. Clusiu 1877. pag. 184 și uu. și Névkönyv az erdélyi ev. ref. egyházkerület számára Clușu 1894.

E.

Puterea ierarhică a protopopilor.

I.

Puterea ierarhică a protopopilor românesci din Ardeal pe timpurile principilor calvinesci.

Puterea ierarhică a protopopilor românesci din Ardeal identică cu a protopopilor calvinesci. Amândouă identice cu a archidiaconilor medievali din apus. Puterea ierarhică a protopopilor dela S. Unire până astăzi.

În manifestul de unire din 7 Octobr 1698 subscris de Mitropolitul Atanasiu și de mulți protopopi între altele se cetesc următoarele :

„În obiceiul și deregătorile protopopilor, cari sunt și vor fi nici într'un fel de lucru nimeni să nu să mestece, ce să să fie, cum și până acum.“ ¹⁾

Cuvintele aceste cuprind una din condițiunile unirii.

Cetind condițiunea acésta, trebuie să-și pună omul întrebarea, că cu ocaziunea unui act de așa mare importanță, cum a fost s. unire, pentru ce cu preterarea altor interese bisericesci mult mai de valoare, s'a pus așa mare pondă pe „*obiceiul și deregătoria protopopilor*“ ? Dără era obiceiul și deregătoria acésta a protopopilor o instituțiune din cele mai curate orientali ? Dără era obiceiul și deregătoria acésta a protopopilor o instituțiune cardinală în biserica românescă din Ardeal, fără de care pôte însași biserica ar fi fost primejduită ? Nici una, nici alta ! Ci în urma influinței bisericef calvine în biserica românescă din Ardeal protopopi ajunseru la o atare putere ierarhică, carea mai cu nimic nu se deosebiea de cea episcopescă. Nici nu e deci mirare, că cu ocaziunea s. uniri protopopi întâiu și mai întâiu s'au fugrijit de aceea, ca puterea ierarhică a lor să nu fie jignită nici cât de puțin, prin ce ar fi suferit chiar și pagube material.

¹⁾ »Cestiuni din dreptul și istoria bisericef românesce unite«. Blășu 1894 Partea II pag. 6.

Nu se pöte, credemü decü, ca unü studü asupra puterii acesteia ierarchice a protopopilorö romänescü din Ardélü și a originü ei sä fie lipsitü de interesü scientificü. Cäci din unü atare studü de o parte se va cunösce, câtü de adäncä a fostü influința calvinä asupra bisericii romänesci, de altä parte vomü sci prețui nisuințele mäi multorü bärbäți de ai nostri din trecutü de a reduce puterea acésta ierarchicä a protopopilorö între marginile Pravilei, și prin aceea a cassa mäi multe abuseri, ce se încuibaserü in biserica nösträ.

* * *

Puterea ierarchica de regimü a protopopilorö dupä Pravilä.

Este tare lätitä pärerea, că protopopiü suntü urmätorii chorepiscopilorö anticü. Pärerea acésta äü primit'o și mäi toți canonistii romanü. Äsa de pärerea acésta este Petru Maforü, ¹⁾ Șaguna, ²⁾ Pap Szilägyi, ³⁾ Dr. Rațü, ⁴⁾ și Conciliulü provincialü dela 1872. ⁵⁾

Puterea ierarchicä a chorepiscopilorö fu regulatä prin canonulü 14 dela Neocaesarea, ⁶⁾ 6, 8 și 10 dela Antiochia, ⁷⁾ 57 dela Laodicea, ⁸⁾ și 13 dela Ancyra, ⁹⁾ câtü de aci incolo tötä puterea lorü ierarchicä consta mäi cu samä in visitarea bisericilorö dela sate încredințate lorü, din care causä se numescü și *περιουδευται*; ¹⁰⁾ pre längä aceea mäi puteatü conferi ordurile mici, däü litere pacifice (*εἰρηνικά*) administraü averea säracilorö, și se bucuräü de dreptulü de onöre, că in biserica catedralä puteatü celebra s. Liturgie și in prezența episcopului.

Instituțiunea chorepiscopilorö a încetatü in resäritü mäi curenđü ca in apusü in resäritü äü venitü in loculü lorü äsa numiți *προτοποπάδες* = protopopiü. ¹¹⁾

¹⁾ Protopopadichia § 10 și Ist. bis. Rom. pag. 177.

²⁾ »Compenliü de dreptulü canonicü« pag. 137.

³⁾ »Enchiridion juris ecclesiae orientalis catholicae«. Orade 1862 pag. 253.

⁴⁾ »Instituțiunile dreptului bisericesc«. Blășü 1877 pag. 319.

⁵⁾ »Conciliulü provincialü I.« Blășü 1882 pag. 44.

⁶⁾ In originalü cu interpretäriile lui Zonara, Balsamon și Aristenü la Beveregiiü op. cit. pag. 413.

⁷⁾ Totü acolo pag. 437 și uu.

⁸⁾ Totü acolo pag. 479.

⁹⁾ Totü acolo pag. 389.

¹⁰⁾ Pidalionulü in tälculü canonului 57 dela Laodicea îi numescue voegeri, pöte dela francesulü *voyageur*.

¹¹⁾ Veđi tälculü lui Aristenü la canonulü 13 dela Ancyra in Beveregiiü op. cit. pag. 389.

Cuvintulü *προτοποπάδες* fu întrebuințatü și mäi înainte in biserica resäritului. Episcopulü avea, precum ämü vädutü deja in tractatulü despre jurații scaunului și titorii mitropoliei unü numärü öre care de preoți și diaconi ca ajutätorii. între aceștia era unulü numitü in apusü *archipresbiter*, era in resäritü *προτοπαπäs*, care in se nu avea nici o jurisdicțiune preste ceialaltü, ci avea numai dreptulü de a suplini pre episcopulü la altariü cândü era împedatü. Din cauza acésta se și numiea celü dintäiü între preoți säü *προτοπαπäs*. Nu era in se nici dignitariulü celü dintäiü, căci cei din corulü dreptü erau toți dignitari mäi înalți ca elü, și elü era numai in corulü stängü celü dintäiü.

Läțindu-se creștinismulü și pre la sate, se întimpla, de in o comunä erau mäi mulți preoți la o bisericä. Unulü dintre aceștia supraveghia preste ceialaltü, și ca atare era celü dintäiü între ei, era dupä analogia celui dela reședința episcopescä se numiea și acesta in apusü *archipresbyter* și in resäritü *προτοπαπäs*. Cäte odatä se întimplä de era unü *προτοπαπäs* preste mäi mulți preoți din mäi multe comune.

Pre cândü a începutü in se resäritü a se introduce instituțiunea protopopilorö, dezvoltarea uniformä a dreptului bisericescü a încetatü cu totulü. Conciliü ecumenice in resäritü nu s'äü mäi ținutü și asemenea nici conciliü particulare, in cari sä se reguleze instituțiunea acésta nouä a protopopilorö pentru intrögä biserica. De aci vine, de Pravila nu cunösce legislațiune bisericescä cu privire la protopopi.

Dacă därä este vorba de puterea ierarchicä a protopopilorö in înțelesulü Pravilei, atunci urmändü pärerea comunä, că protopopiü suntü urmätorii chorepiscopilorö anticü, aceea nu pöte fi alta, decâtü puterea ierarchicä a chorepiscopilorö regulatä prin canönele de mäi susü cuprinse in Pravilä. Acésta in se nu pöte fi decâtü :

1. Dreptulü proedriei säü premergerii între ceialaltü preoți, preste cari fu constituitü. Dreptulü acesta este cuprinsü in însuși terminulü de *πρωτοπρεσβύτερος* și *προτοπαπäs*.

2. Dreptulü de a supraveghia preste bisericile și preoții, cari i-säü încredințatü. Dreptulü acesta se întemeiezzä pre canonulü 10 alü sinodului din Antiochia despre chorepiscopi, care in Pidalionü sunä astfelü :

»Presbiterii cei ce suntü in sate ori in politie, säü cei ce se numescü chorepiscopi, de ar fi si luatü chirotonie de episcopi, äü socotitü

sfințitul sinodă, ca să-și cunoască măsurile lor și a ocârmui bisericile cele supuse lor, și cu grija acestora a se îndestuli și cu purtarea de grije. . . .”¹⁾

3. Dreptul de a visita bisericile încredințate lor, și apoi dela sine se înțelege, că a raporta despre acea e a episcopului. Acest drept se bazează pe canonul 57 dela Laodicea, care în Pidalionă sună astfel:

„Nu se cade în sate și în târgușore a se așeza episcopi, ci voegeri.”²⁾

În talcul canonului acestuia din Pidalionă se dice, că după părerea unora voegerii aceștia sunt deosebiți de chorepiscopi. Ori cum ar fi înse, aceea e certă, că voegerii aceștia fură constituiți în locul episcopilor dela sate, sau chorepiscopilor, și din drepturile acestora prin canonul de sub vorbă li-s'a lăsat numai dreptul de a visita bisericile. Și astfel și voegerii aceștia sunt o instituțiune de tranzițiune dela chorepiscopi la protopopi.

În Pravila de Tergoviște³⁾ sună canonul acesta scurt:

„Nu se pune episcop în sat sau în oraș, ci călători, cari se trimiță.”

4. Dreptul de a pune sau a întări pre cântăreți și alte persoane bisericesci mai mici. Dreptul acesta se rașimă pre partea a doua a canonului 10 dela Antiochia, citată mai sus, carea în Pidalionă sună astfel:

„Chorepiscopi se așeză anagnosti (lectori) și ipodiaconi și catechisători, și cu înaintarea acestora să se îndestuleze.”

În Pravila de Tergoviște sună partea acăsta a canonului astfel:

„Episcopul dela sate să pună juratori și ceteți și ipodiaconi și cântăreți.”⁴⁾

Fiindcă înse astăzi nu mai sunt ipodiaconi și escrciști pre la sate, dreptul protopopilor stă în alegerea sau întărirea cântăreților și a altor fete bisericesci.

¹⁾ Pidalionă fôia 270. În Pravila de Tergoviște canonul acesta este foarte scurt, și cuprinde numai partea a doua a canonului.

²⁾ Pidalionă fôia 299.

³⁾ Pag. 500.

⁴⁾ Pag. 488. Pidalionul numesce catechisitori pre aceia, pre cari Pravila îi numesce juratori. În originalul grec se numesce: *εφορισταί*, care cuvintă anglicanul Beveregiu, op. cit. pag. 439 îl traduce cu escrciști, și despre chemarea lor dice, că era a catechisa pre infidelii. Vezi Balsamon la can. 26 dela Laodicea.

5. Dreptul de a griji de averea bisericescă din tractul încredințat lor. Se întemeiază dreptul acesta pe canonul 14 dela Neocesarea, care în Pidalionă sună astfel:

„*Ερά chorepiscopii suntă adecă spre închipuirea Apostolilor celor 70, era ca nisce împreună liturgisitori, pentru purtarea de grije a săracilor, proaducă cinstindu-se.*”¹⁾

În locul săracilor se pôte astăzi considera averea bisericeii, de unde și dreptul protopopilor pôte fi să grigescă de averea bisericescă.

6. Dreptul de a da informațiuni despre toate persoanele și lucrurile bisericesci din tractul lor. Dreptul acesta este de o parte o urmare firască a dreptului de supraveghiare și visitațiune. De altă parte se bazează și pe canonul 8 alu sinodului dela Antiochia, care dă episcopilor drept de a da litere pacifice (*εἰρημικαί*), care în Pidalionă sună astfel:

„*Νίχι presbiteri cei ce sunt prin sate să dea epistolie canonicesci, decâtă către singurii învecinați episcopi să trimiță epistolie; era chorepiscopi cei neprikâniți să dea epistolie pacifice.*”²⁾

În Pravila de Tergoviște canonul acesta este rău tradus și prescurtat, căci acolo sună astfel:

„*Episcopul să nu dea cărți de tocnire țeranilor, sau numai către episcopul vecin.*”³⁾

Ne mai fiind astăzi în usă epistolele pacifice, locul lor îl pôte ocupa diversele informațiuni, ce le dau protopopii.

7. Potă să mai aibă și unele drepturi de onore față cu ceilalți preoți. Se întemeiază dreptul acesta pre dreptul de onore, ce-l au chorepiscopi în anticitate de a pôte celebra s. Liturgie în biserică catedrală chiar și fiind de față episcopul, ceea ce la alți preoți dela sate nu le era permis.

8. Încât, precum se pôte vedé din drepturile de până aci, protopopii ca următori ai chorepiscopilor anticii suntă un fel de organ ajutător al episcopului pentru ocârmuirea bisericilor afară de reședința episcopescă, mai potă avé toate acele drepturi,

¹⁾ Fôia 268. În Pravila de Tergoviște canonul acesta este contras cu canonul 18.

²⁾ Fôia 279. Epistole pacifice erau, cari le dau celor ce voia să călătorescă sau să trecă aire.

³⁾ Pag. 482.

carî suntă o urmare firéșă, o consecință logică din drepturile deja enumerate, cum suntă dreptul de a introduce pre preoți în parochie, a funcționa ca comisari investigatori în cauzele litigióse, a tracta cauzele administrative, cu carî se însărcinează din partea episcopului, a publica ordinațiunile episcopesci, și altele de acestă genă.

Luându de îndreptariu deci de o parte Pravila, de altă parte părerea generală, că protopopii de astăzi din resărită suntă următorii chorepiscopiloră anticî, ¹⁾ în drepturile enumerate mai susă stă întrégă puterea ierarhică a protopopiloră. Și pre temelul Pravilei este absolută cu neputință ale ascrie o putere ierarhică mai amplă.

În actele sinódeloră ecumenice dela Nicea, Efesă, Calcedonă scl. vină înainte și subscrieri de ale chorepiscopiloră, carî aă luată parte la acele sinóde.

Din împrejurarea acestă inse nu se pôte deduce pentru protopopi nici ună dreptă sinodală. Căci chorepiscopii eraă de două specii. Unii eraă numai preoți simpli, și aceștia n'au luată parte nici cândă la sinódele ecumenice. Alții eraă în adevără episcopi consacrați, mai cu samă de aceia, carî și-au pierdută scaunulă cădându în apostasie, eresie și schismă. Făcându după aceea penitență și rentorcându-se érași în biserică, scaunulă avută nu și-lă mai puteau reocupa, fiindă deja aleși alții în loculă loră. Pre aceștia apoi episcopii li aplicaă ca chorepiscopi, și fiindă că aveau ordulă episcopescă, aveau dreptă de a lua parte la sinódele ecumenice cu votă decisivu. ²⁾

Celū multū ce s'ar puté deduce din împrejurarea participării unoră chorepiscopi la sinódele ecumenice, este dreptulă protopopiloră de a participa la sinódele diecesane în puterea oficiulă loră, după ce la noi de multū este introdusă instituțiunea apusană a sinódeloră diecesane.

Căci dacă chorepiscopii anticî luaă parte la sinódele ecumenice constatătore din archierei, cândă eraă și ei episcopi consacrați, atunci e logică, ca și protopopii ca următorii ai chorepi-

¹⁾ Părerea acestă o ține și Pravila, căci epistola sfintului Vasiliū cătră chorepiscopi o numesce epistola sfintului Vasiliū cătră protopopi pag. 680.

²⁾ Veđi despre aceste două clase de chorepiscopi: Bellarmin »De clericis« 1. 17, De Marca »De concordantia sacerdotii et imperii« 2. 13 și Thomassin »Vetus et nova ecclesiae disciplina« I. 1. 2, c. 1 și 2.

scopiloră, încatū suntă preoți sînțiți, să lea parte la sinódele diecesane, carî suntă sinóde din preoți.

Unele canóne din apusă amintescă și de dreptulă chorepiscopiloră de a conferi taina mirului la neofiti. Canónele resăritene din Pravilă nu amintescă inse despre dreptulă acesta nimică.

* * *

Modulă constituirii protopopiloră după Pravilă. Încatū, pre cum amū vėđută deja, chorepiscopii eraă ună organă ală episcopului diecesană, era lucru firescū, ca episcopulă diecesană să consitue pre chorepiscopi.

Lucrulă acesta este clarū din canonulă 10 dela Antiochia, care în Pidalionă sună în chipulă următorii:

„Éră chorepiscopulă să se facă de episcopulă cetății, căreia se supune.“ ¹⁾

În Pravila de Tergoviște:

„Episcopulă dela cetate face pre episcopulă dela sate.“ ²⁾

Dacă acum protopopii suntă următorii chorepiscopiloră, urméză dela sine, că constituirea loră are să se întimple în modulă, în care s'a întimplatū constituirea chorepiscopiloră.

Mitropolitulă Șaguna, precum amū vėđută, încă a ținutū părerea, că protopopii suntă următorii chorepiscopiloră. După datiua lui inse de a abusa cu canónele din Pravilă, spre dovedirea adevărului părerii sale se provócă la canonulă 14 dela Neocesarea din Pravilă ³⁾ ca și cum acesta ar dice apriatū, că protopopii suntă următorii chorepiscopiloră, cu tóte că canonulă de sub vorbă nimicū nu grăsesce de așa ceva.

Acésta inse mai merge, căci pôte că Șaguna s'a provocatū la acelū canonă în ună modū necorrectū numai ca din elū să se vadă, ce eraă chorepiscopii.

Este inse ceva în adevărū de miratū, cândă în parăgrafulă nemijlocitū următorii despre alegerea protopopului scrie astfel:

„Protopresbiterulă după ce s'au alesă de cătră reprezentanții clerului și ai poporului tractuală, și după ce episcopulă a întărită alegerea lui și l'au hirotositū“ se provócă la canonulă 11 dela Antiochia din Pravilă, ca și cum în acelū canonă s'ar dispune, ca

¹⁾ F6ia 280.

²⁾ Pag. 488.

³⁾ »Compendiū de dreptulă bisericescă« pag. 137.

protopresbiterul să fie ales „de către reprezentanții clerului și ai poporului tractuală.” În canonul 11 dela Antiochia in se nu se amintesc nici cu un cuvânt despre alegerea protopresbiterului, era în canonul premergătoriu se spune apriat, că episcopul, și nu „reprezentanții clerului și poporului tractuală”, are să pună pe chorepiscopi, a căroră următori sunt protopresbiterii sați protopopii.

Cu cât a purcesu mai correctă Petru Maioră în lucrul acesta! El încă vorbește de alegerea protopopilor în Ardélă prin preoțimea tractuală. Nu susține in se, cumcă alegerea acésta se baséză pre ver unu canonu din Pravilă, căci bine a sciut, că unu atare canonu nu există în Pravilă nicăiri. Ci susține numai, că datina, ca protopopul să fie ales de preoțimea tractuală în Ardélă a existat totă-deauna (?). ¹⁾

* * *

Puterea ierarhică a protopopilor românesci din Ardélă pre timpul principilor calvinesci. Suprimarea episcopatelor sufragane românesci din Ardélă de o parte, de alta influința calvină a fostă causa de căpetenie, că pre timpul principilor calvinesci puterea ierarhică a protopopilor românesci din Ardélă a crescut așa de tare, câtă putem să dicem, că puterea lor ierarhică de jurisdicțiune era în adevăr putere episcopescă, și mitropolitul între ei era numai *primus inter pares*.

Isvórele, din cari putem cunósce puterea ierarhică a protopopilor românesci din Ardélă de pre timpurile supremației calvine sunt de o parte canónele săbórelor mari ținute în timpurile vechi, era de alta așa numita „protopapadichia” lui Petru Maioră. ²⁾

Însuși Petru Maioră recunósce, că puterea ierarhică a protopopilor românesci din Ardélă de pre acele timpuri întrece drepturile chorepiscopilor antici, cari după Pravilă singure ar compete protopopilor ca următori a chorepiscopilor. Recunósce Petru Maioră chiar și aceea, că unele drepturi ale protopopilor

¹⁾ Protopapadichia § 50.

²⁾ Manuscrisul Protopapadichiei se află în biblioteca Seminarului din Blașu. S'a publicat în »Sionul Român» din 1865 și 1866, și o parte și în »Istoria bisericei Românilor» de Petru Maioră pag. 277 și uu. În formă este o imitațiune după tractatul lui Bingham despre privilegiile Patriarhilor.

românesci din Ardélă espuse în opul sa sunt drepturi, cari numai episcopilor le competă. ¹⁾

Vomă considera deci acum pre rind tóte drepturile aceste ale protopopilor, cari sunt mai mari decât ale chorepiscopilor, și prin urmare nu au basă canonică în Pravilă, și apoi vomă cerca originea lor.

1. Între drepturile aceste amintim mai întâi dreptul protopopilor de a conferi parochiile din tractul încredințat lor.

Dreptul acesta se vede:

a) Din canonul 9 alu săborulu mare ținut la anul 1675 sub mitropolitul Sava, care sună astfel:

„Totu protopopul să nu primescă nici unu preot în popor, până nu va aduce carte dela protopop, cum s'a purtat.” ²⁾

Dacă protopopul avea drept a primi preoți în popor ale supuse lor, fără ca aceia să fie trimiși de episcopul, atunci avea eo ipso dreptul de a conferi parochiile din tractul lor. Și fiind că póte s'au întâmplat abuzuri, de unii protopopi au conferit parochiile la preoți veniți din alte tracte, cari acolo au avut purtare rea, canonul acesta tinde a delatura asemenea abuz și de aceea prescrie, ca protopopi să nu conferesc parochiile la preoți din alte tracte, decât după ce vor aduce testimoni despre purtare dela protopopul tractului, unde au funcționat mai înainte.

b) Canonul 10 totu alu săborulu mare dela 1675 prescrie următoarele:

„Nici unu popă în popor fără scirea protopopului să nu se tocnescă. Iară carele se va tocni fără scire, să fie oprit de popie.” ³⁾

Nefiind pe timpurile acele sistemisate venitele preoților, cum durere! în Ardélă prin destule locuri nici astăzi nu sunt sistemisate, se introduse datina urită și necompatibilă cu demnitatea preoțescă, de preoți se tocmau cu poporul cu privire la venite.

Canonul acesta voesce să facă ordine, și de aceea dispune, ca atări fuvoeli să nu se mai facă fără scirea și aprobarea protopopului. Din ce éráși se vede, că dacă dela protopopi atârna totă valórea tocmirii preoților cu poporul cu privire la venite, ei erau aceia, cari conferiau parochiile.

¹⁾ Protopapadichia § 42.

²⁾ Petru Maioră »Istoria bisericei Românilor» partea inedită în »Acte și Fragmente» de T. Cipariu pag. 150.

³⁾ Totă acolo.

e) Canonul 2 al săborului mare dela 1700 cu privire la lucrul acesta dispune astfel:

„Diacii, cari voră vră să se preotescă, înainte să mērgă la protopopă să-și cee carte, și cu carte dela adevērată duhovnică; și să scie psaltirea de înțelesū, și glasurile și tōte tainele bisericii, și până nu va fi la mitropolie 40 de zile, până atunci Vlădica să nu-lă preotescă; și poporū să-ī caute protopopulū, și să aibă a da protopopulū o piele de vulpe.“¹⁾

Cuvintele „și poporū să-ī caute protopopulū“, arată evidentū, că ei conferiau parochiile.

Precum se vede din canonul acesta, se întâmpla de protopopi trimiteau la sfințire indiviđi fără mai nici o cualificațiune, și mitropolitul pre aceia îi sfinția. Din pricina acēsta canonul de sub vorbă prescrie ore care cualificațiune pentru candidații de preoție, și pre lângă aceea să mai petrecă încă 40 de zile la mitropolie, probabilū pentru a învăța mai întâiū ritulū.²⁾

d) Canonul 3 totū al sinodului dela 1700 dispune următoarele cu privire la dreptul acesta al protopopilor:

„Popii, cari vinū dintr'alte țeri, să nu se primescū“ (de protopopulū) „până nu vorū aduce carte dela Vlădica. Așșderea popii, cari mērgă într'alte eparchii“ (tracte protopopesci) „să nu se primescă, până nu vorū avē carte dela protopopulū lū, cuncă-ī omū bunū, și și-a plătitū darea, eră care protopopū nu va face așa, să aibă Vlădica a-lū birșugul cu 24 de florinti.“³⁾

Fiindū cā, precum se vede din canonul acesta, venieau din țeri străine preoți, pre cari protopopi îi primiau și așșeau în parochii, așa spre a face ceva ordine și în lucrul acesta, săborul mare a hotărītū în canonul de sub vorbă, ca nici unū protopopū

¹⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericei Romānilorū« pag. 356 și »Acte sinodali« de I. M. Moldovanū t. II pag. 119.

²⁾ Pretensiunea, ca candidații de preoție să scie »psaltirea de înțelesū« deși este o dispoziție veche în biserica resăritulū, și o aflămū și în tocmelele Mitropolitului Dositeiū dela 1627. (Cf. Card. Pitra op. cit. tom. II. pag. 685) ni-se pare cam esageratā, de-orece așa ceva și pentru unū teologū sistematicū de astăzi încă este prea multū, fiindū psaltirea o carte tare grea de înțelesū. Eră pretensiunea ca candidatul să aducă testimoniū și dela duhovnicul sēu, la care s'a mărturisitū, este o datinā veche de a bisericei resăritulū.

³⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericei Romānilorū« pag. 356 și »Acte sinodali« de I. M. Moldovanū t. IV pag. 120.

să nu primescă preoți, cari vinū din alte țeri, fără numai după ce îi va fi primitū în diecesă mai întâiū mitropolitulū, și lē va da despre acēsta și adevēritā, potū protopopi să-ī așșe în parochii.

c) Despre dreptul acesta al protopopilor testifică și Petru Maiorū cu cuvintele următoare:

„Obiceiulū acela purure necurmutū a fostū, ca protopopi să pōtă da poporē și preoților celorū ce vinū dintr'alte eparchii (tracte protopopesci) și celorū din eparchiile sale.“¹⁾

Pre la 1627 mitropolitulū nu permitea, ca preoții să se mute dela o biserică la alta fără scirea lū. Se vede lucrul acesta din tocmelele Mitropolitului Dositeiū dela 1627, între cari tocmea 21 suna astfelū:

„Popa de va merge la o biserică fără scirea Vlădicăi, se fie lăpēdatū din preoție și sē-lū dē la spanū“²⁾ Mai târđiū inse a cedatū și mitropolitulū.

2. Protopopi romānesci din Ardēlū aveau dreptulū de a strāmuta în tractulū lorū pre preoți dela o parochie la alta din cause și motive grele.

Despre dreptulū acesta testifică Petru Maiorū în chipulū următorii:

„Obiceiulū acela purure necurmatū a fostū, că protopopi . . . mutāndū pre unū preotū dela unū satū pentru grele cause, să-ī dē altā biserică și altū poporū într'aceasē eparchie.“³⁾

Dreptulū acesta al protopopilor de a muta pre preoți dela unū poporū la altulū este numai o urmare firēscă a altorū dōne drepturi. Și aceste suntū dreptulū de a judeca în forulū lorū pre preoți și a-ī pedepsi chiarū și cu pedeapsa lipsirii de beneficiulū avutū, despre care dreptū amū vēqutū deja în tractatulū anteriorū, și după aceea dreptulū de a dispune pre preoți la parochiile din tractulū lorū.

Căci cine are dreptū de a lipsi pre unū preotū de parochia sa, și are dreptulū de a dispune preoți în parochiile supuse șieși, are eo ipso dreptulū de a strāmuta pre preoți dela o parochie la alta.

¹⁾ Protopapadichia § 36.

²⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericei Romānilorū« partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pg. 152.

³⁾ Protopapadichia §. 36.

3. Aveau protopopii românești din Ardeal și dreptul de a lua parte la săborul mare cu votul viril și decisiv alături de episcopul.

Dreptul acesta se vede invederat din mai toate urmele istorice vechi, cari ne-au rămas despre săborul mare. ¹⁾ Mai cu seamă înse se vede dreptul acesta din urmele acele istorice, în cari dintre membrii săborului mare se amintesc numai protopopii, precum este săborul mare dela 1675 ²⁾ și cel de sub mitropolitul Sava Brancovici, în care „cu voia și sfatul a toți protopopii s'au rânduie” cei dintâi „titori adevărați și jurați”. ³⁾

Afară de aceea despre dreptul acesta al protopopilor vorbesce Petru Maior pre largu. ⁴⁾ La cari mai adaugem numai atâta, că protopopii și-au păstrat dreptul acesta până în ziua de astăzi, și după ce săborul mare s'a străformat în sinodul diecesan.

4. Protopopii românești din Ardeal se bucură mai departe de dreptul de a avea votul viril în sinodele electorale pentru alegerea mitropolitului. Ne-o spune acesta apriat autorul Zaconicului în partea întâia, în carea tractează despre alegerea mitropolitului. ⁵⁾ Ni-o spune mai departe decretul lui Teodosiu Mitropolitul Tergoviștei, prin care adevăresc consacrarea lui Iosif Budai de Piskintz pentru mitropolia Ardealului, în care se cetesc următoarele:

„Alegându de acolo craiul cu totu sfatul țerii și cu voiea protopopilor pre kir Iosif ieromonaculă a fi mitropolit în scaunul acesta, ce este mai susu dîsă.” ⁶⁾

Dreptul acesta și-l-au păstrat protopopii până în ziua de astăzi, încât în sinodele electorale pentru alegerea mitropolitului fie-care protopop are votul viril. ⁷⁾ Vorbesce despre dreptul acesta și Petru Maior, și susține, că cu dreptul acesta protopopii românești din Ardeal întrec pre chorepiscopii antică, cari n'au avut un asemenea drept. ⁸⁾

¹⁾ Veți mai susu pag. 11 și un.

²⁾ Petru Maior »Istoria bisericei Românilor» partea inedită în »Acte și Fragmente» de T. Cipariu pag. 148.

³⁾ Zaconic în »Acte și Fragmente» de T. Cipariu pag. 258.

⁴⁾ Protopapadichia § 42.

⁵⁾ Veți mai susu pag. 14.

⁶⁾ »Acte și Fragmente» de T. Cipariu pag. 284.

⁷⁾ »Acte sinodale» de I. M. Moldovanu t. I. pag. 135.

⁸⁾ Protopapadichia § 41.

5. Aveau protopopii românești din Ardeal până chiar și dreptul de a judeca și a depune pre mitropolitul în săborul mare.

Se vede dreptul acesta al protopopilor din decretul, prin care principele Mihailu Apafy a întărit alegerea lui Iosif Budai de Piskintz în locul Mitropolitului Sava, și în a căru introducere se cetesc următoarele:

„Facto conventu generali universorum seniorum et pastorum valachorum graeci et rasciani rituum, in eodem generali conventu servatis de jure et eorumdem Consistorii consuetudine servandis in jus attractus (Sava Brankovics) omnium eorum, quibus accusabatur scelerum nefandorum ex certis ac plurimis fassionibus legitime collectis in facie Consistorii ejusdem conventus productis, reus compertus, officio suo vladicali dimovendus, ac ne commune etiam pastoratus munus labe aliqua inspergi permittatur, ut ad luendam debitam poenam magistratui saeculari tradatur et extradetur, unanimi voto et suffragio eorumdem pastorum adjudicatus fuisse. . . .” ¹⁾

Este adevărat, că decretul acesta vorbesce de un convent „universorum seniorum et pastorum valachorum”, va să dică de un sinod din toți protopopii și preoții. Partea leului în sinodele aceste o aveau înse protopopii, cum se vede și de acolo, că Petru Maior dreptul de a judeca și depune pre mitropolitul îl numesce drept al protopopilor. ²⁾

6. Aveau protopopii nostri din Ardeal și forță judecătorească de întâia instanță, cum am vădit în tractatul anterior, care drept în archidieceasă îl au până în ziua de astăzi.

7. În diecesă erau protopopii cele dintâi persoane bisericăscă după mitropolitul. Și această nici nu e mirare, că așa a fost, de-orece întregu clerul consta numai din mitropolitul, protopopii și preoții. Oficialii episcopescă prescriși de Pravilă, cari erau cele dintâi persoane după mitropolitul în diecesă, în biserică românească din Ardeal lipsiau putemu dice cu totul. Consistoriul mitropolitului era compus erași numai din câțiva protopopi. Și așa lucru firesc, că protopopii erau persoanele bisericăscă cele de întâi după mitropolitul.

¹⁾ »Acte și Fragmente» de T. Cipariu pag. 61.

²⁾ Protopapadichia § 44, unde reproduce în traducere o parte din decretul dela 1643 alui Georgiu Rákotzi principele Ardealului, prin care întăresce pre mitropolitul Simeon Ștefau în locul lui Ilie Orestu judecată și depus de săborul mare.

8. Protopopii aveau dreptul a da dispensețiunii dela mai multe piedeci împiedecătore de căsătorie.

Despre dreptul acesta alu protopopiloru amintesce Petru Maiorū, ¹⁾ și dela unele din ele dispenseză protopopii până în ziua de astăzi.

Petru Maiorū mai amintesce și de dreptul protopopiloru, că după mórtea mitropolitulu să administreze averea mitropoliei. ²⁾ Dreptul acesta inse, precum amū vēđutū ³⁾ era alu titoriloru mitropoliei în timpurile mai vechi. Dela timpul de cându pentru mitropoliții nostri s'a datū dominiulū dela Blașū, venitele intercalariulu eraū ale erariuluī până la mórtea lui Șuluțū, de cândū suntū ale fonduluī preoteselorū vēduve și ale orfanilorū de preoți.

* * *

Drepturile jurisdicționali ale protopopiloru romānesci din Ardélū depre timpurile principiloru calvinesci, cari n'au temeiu canonicū în Pravilā, suntū drepturi episcopesci. Petru Maiorū vēđendū abundanța puterii ierarchice a protopopiloru romānesci din Ardélū moștenită încă din timpurile dinainte de s. unire, și neputēndu-o întemeia celū puținū întrēgā pre Pravilā, fără a reflecta la posibilitatea originei calvine, — deși precum se vede din unele aserte întemeiate ale lui, a fostū aprōpe de o asemenea reflecțiune — a esplicat'o din două principii.

Celū dintāiū principiu i-a fostū, că protopopii suntū următorii chorepiscopiloru anticī. Puterea ierarchică a chorepiscopiloru anticī apoi a lārgito, câtū numai i-a fostū posibilū, ca din ea să pōtā deduce întrēgā puterea ierarchică a protopopiloru romānesci din Ardélū.

Cu tōte aceste inse puterea ierarchică a protopopiloru romānesci din Ardélū totū rămānea multū mai mare decâtū a chorepiscopiloru anticī. A fostū deci silitū să mai stātorēscā unū principiu. Și acesta a fostū, că protopopii romānesci din Ardélū din vechime ținū și loculū episcopiloru sufragani mitropolituluī de Alba-Iulia, care neavēndū în Ardélū episcopi sufragani, se folosiea în loculū lorū cu protopopii. ⁴⁾ De unde protopopii din Ardélū au

¹⁾ Protopapadichia § 28.

²⁾ Totū acolo § 29.

³⁾ Cf. Mai susū pag. 21.

⁴⁾ Cf. Mai susū pag. 43 și uu.

cāpētatū drepturile acele, cari după Pravilā competū numai episcopilorū.

Ba Petru Maiorū fără scrupuli s'a provocatū și la decretulū dela 1643, prin care Georgiū Rákotzi principele calvinū alū Ardéluluī a întāritū alegerea mitropolituluī Simeonū Ștefanū după depunerea lui Elie Orestū numai ca se pōtā legalisa abundanța puterii ierarchice protopopesci din Ardélū, carea și pe elū l'a pusū în uimire. ¹⁾

Vomū considera deci pre rindū tōte drepturile acele, ce le aveau pre timpurile principiloru calvinesci protopopii romānesci din Ardélū, și cari nu se potū deduce din drepturile chorepiscopiloru anticī, și alăturāndu-le cu Pravila și dreptulū bisericescū resāritēnū vomū dovedi, că acele suntū tōte în adevēru drepturi episcopesci.

1. *Dreptulū de a confēri parochiile din tractulū incredințatū lorū.*

Dreptulū acesta, a cărui esistență la protopopii romānesci din Ardélū o amū doveditū mai susū, nu avemū de a-lū înțelege așa, că protopopii și preste voea poporuluī puteau așēda preoți ori și unde în tractulū lorū. Cāci precum se vede din unele canōne de pre acele timpuri, preotulū, pre care protopopulū flū așēda în ver o parochie, trebuia să fie voitū și de poporū, ceea ce altcum a fostū totudeauna unū principiu în bisericā și în resāritū și în apusū.

Modulū așēdării preoțilorū în parochie sau pre la bisericī și în apusū și în resāritū a variatū multū în decursulū vēcurilorū.

Douē principii au fostū inse totdeauna dātātore de tonū. Întāiū, ca să nu se așēde decâtū bărbați vrednici. A doua, că episcopulū era factorulū principalū la așēdarea preoțilorū.

În timpurile vechi, cândū biserica nu dispunea de institute pentru crescerea cieruluī, preoții trebuiau să fie luați din mijloculū poporuluī. Lucru firescū, că nimene nu putea cunōsce mai bine vrednicia celorū ce erau să se așēde preoți ca poporulū în mijloculū căruiu au petrecutū respectivii. Dreptulū inse de a judeca asupra valōrei testimoniuluī de vrednicie datū de poporū, era alū episcopuluī, care putea pre basa aceluia să sfințēscā pre ore cine, putea inse să-lū și respingā, putea să-lū lase să funcționeze la ver o bisericā, sau să-lū oprēscā.

¹⁾ Silința acēsta așa mare a lui Petru Maiorū de a da puterii ierarchice a protopopiloru din Ardélū unū coloritū legalū este ușorū de esplicatū. Maiorū inușū era protopopū și fără de aceea trāia în relațiunī încordate cu episcopulū Bobū.

Dreptul acesta de a decide cu privire la demnitatea ôre cui spre a fi înălțat la treapta preoției și aședat la ver o biserică, era un drept așa de eschisiv al episcopului diecesan, câtă nici chorepiscopii nu-lă aveau.

Se vede lucrul acesta limpede din canonul 7 alui Teofilă din Alexandria, care dispune, ca episcopul pre celă alesă să-lă examineze mai întâi. ¹⁾ Mai departe din canonul 10 dela Antiochia, care permite chorepiscopilor a aședa anagoști, ipodiaconi și esorcisti, nu le permite înse a sfinți și aședa și preoți și diaconi fără de episcopul, căruia suntă supuși. ²⁾

Chiar și cu privire la constituirea oficialilor dela reședința episcopescă dreptul principală era al episcopilor. Singură cu privire la constituirea oficialilor mai înalți episcopesci era restrinsă dreptul acesta al episcopului întru atăta, încătă pre la unele biserici episcopul trebuia să considere și dorința clerului catedrală. Dacă înse dorința clerului catedrală se manifesta pentru o persoană, despre carea episcopul sciea, că nu e acomodată pentru acelă oficiu, atunci nu era datoriu a implini dorința clerului catedrală. Preste totă înse era în resărită oprită oră ce votare (*φῆροι*) cu ocasiunea constituiri oficialilor episcopesci.

Nici în Pravilă nici nicăiri în isvôrle dreptului orientală nu se face ver o amintire de aceea, că protopopii să aibă dreptul de a aședa pre preoți în parochii. Și chiar și astăzi în biserica resăritului nicăiri nu au protopopii dreptul acesta. ³⁾

2. Dreptul de a strămuta pre preoți dela o biserică sau parochie la alta, ce-lă aveau protopopii romănesci din Ardélă pre timpul principiloră calvinesci, în înțelesul Pravilei și a dreptului bisericesc resăritenă este asemene un drept episcopesc. Cine are dreptul a aședa pre preoți la biserici și parochii, și cine are dreptul de a-lă judeca, acela se înțelege dela sine, că are dreptul a strămuta prin judecată preoții din ună locă în altulă.

¹⁾ Pidalionă fôia 455.

²⁾ Cf. Zishman »Die Synoden und die Episcopal-Aemter in der morgenlândischen Kirche«. Viena 1867 pag. 197 și uu.

³⁾ Cu privire la Rusia veđi I. S. Berduikov »Cursă de drept bisericesc« tradusă de Silvestru Balanescu episcopulă Hușiloră. Bucuresci, tipografia cărților bisericesci 1892 pag. 251. Eră cu privire la Romănia veđi »Legea organică a sfinței biserici autocefale ortodocse romăne«. Bucuresci, tipografia cărților bisericesci 1864 pag. 12.

Dreptul de a aședa pre preoți la biserici și parochii, pre cum amă vėđută în punctul de mai susă, după Pravilă și dreptul resăritenă este ună drept al episcopului.

Dreptul de a judeca pre preoți asemenea este ună drept episcopesc după Pravilă și dreptul canonic resăritenă, precum amă vėđută în tractatulă despre forurile protopopesci.

Lucru firesc, ca și dreptul strămutării din ună locă în altulă încă este ună drept episcopesc.

3. Dreptul de a avă votă virilă decisivă alăture cu episcopulă în sinodă, de care s'au bucurată protopopii romănesci din Ardélă în epoca calvină, este după Pravilă asemenea ună drept episcopesc.

În tractatulă despre săborulă mare amă vėđută la pag. 42 și uu. că Pravila absolută nu cunoșce alte sinode decât sinode de episcopi, în cari singură episcopi aveau votă decisivă.

Luă parte la sinodele aceste și chorepiscopii, cari aveau ordulă sacru episcopesc, înse nu pentru oficiul de chorepiscop, ci pentru ordulă sacru episcopesc, ce-lă primiseră. Căci dacă chorepiscopii erau numai preoți, atunci nu aveau dreptul a participa la sinodele archieresci.

Câte odată se numesce sinodă și consistoriulă sau presbiteriulă episcopului, la care luă parte și preoții oficiali ai episcopului. Numirea acăsta înse vine înainte numai în isvôră mai nouă

Chiar și membrii consistoriului episcopesc înse nu aveau votă decisivă, ci numai consultativă. ⁴⁾

Astfelă putemă să șicemă categorice, că dreptul orientală din Pravilă absolută nu dă nici unui preotă ca atare de protopop sau aibă altă oficiu bisericesc, votă virilă și decisivă în sinode alăturea cu episcopulă.

4. Dreptul protopopiloră la votă virilă în sinodele, în cari se alegea mitropolitulă, este asemenea ună drept episcopesc.

Modulă impleri scauneloră episcopesci în resărită ca și în apusă a variată multă în șirulă vėcuriloră.

Despre modulă acesta vomă vorbi mai pre largă în tractatulă despre alegerea mitropolitului romănesc din Ardélă. Aici amintimă numai următorele.

Pre timpulă, cândă s'a formată legislațiunea bisericescă orientală cuprinsă în Pravilă, scaunelă episcopesci în resărită se impleau

⁴⁾ Cf. Zishman op. cit. pag. 216.

prin alegere. Votū activū la alegere aveaū numai episcopii cu mitropolitulū in frunte. ¹⁾

5. Curatū episcopescū după Pravilă este dreptulū protopopilorū românesci din Ardélū de pre timpulū domnirii calvinilorū de a judeca și a depune pe mitropolitulū.

In tractatulū despre forurile protopopescei amū vēdūtū, cā forulū competentū de prima instanță pentru judecarea episcopilorū după Pravilă este sinodulū provincialū (Mai susū pag. 190.)

Ēră Pravila nu numai cā preoțilorū nu le dă nici unū dreptū de a judeca și depune pre episcopī, de ar avē preoții orī și ce rangū in biserica, ci apriatū dechiară, cā preoții n'au nici unū dreptū a judeca pe episcopī, căci glava 68 din partea întâiă a Pravilei sună astfelū:

„Nu s'a datū preoțilorū, nici mirenilorū să judece pre arhierulū lorū, pentru cā e capū și păstorii a lorū, dară acēsta s'a datū arhierelorū să caute și să judece pre preoți și pre ómenii lui.“ ²⁾

6. Dreptulū de a avē forū judecătorescū alū protopopilorū nostri pe timpulū principilorū calvinesci după Pravilă este unū dreptū episcopescū, amū vēdūtū in tractatulū anteriorū, și se vede evidentū și din canonulū 68 din Pravilă citatū mai susū.

7. Protopopii pre acele timpuri ocupaū loculū întâiū după mitropolitulū in diecesă.

Petru Maiorū raqimă dreptulū acesta pe imprejurarea, cā după părerea lui protopopii românesci din Ardélū țineaū loculū episcopilorū sufragani. Și după ce in o provincia mitropolitană după mitropolitulū loculū întâiū ilū ocupa episcopii, e lucru firescū, cā dacā protopopii erau in loculū episcopilorū acestora, ei trebuiaū să aibă loculū întâiū după mitropolitulū. Și așa însuși Petru Maiorū recunósce, cā dreptulū acesta a-lū protopopilorū nostri este unū dreptū episcopescū. ³⁾

Petru Maiorū inse mai raqimă dreptulū acesta a-lū protopopilorū și pre imprejurarea cā oficialulū episcopescū numitū πρωτοπαπας după scriitorulū bizantinū Codinū Curopalata ar fi celū dintaiū după episcopulū in diecesă.

La acēsta inse reflectămū, cā oficialulū lui πρωτοπαπας dela Codin Curopalata era cu totulū diversū de oficialulū protopopilorū de astăzi.

¹⁾ Can 6 dela Nicea I.

²⁾ Pravila de Tergoviște pag. 53.

³⁾ Protopapadichia §. 45.

Pe lângă aceea Codinū Curopalata nu dice cā πρωτοπαπας era in tóte întâia persónă după arhierulū, ci numai cā in altariū avea loculū întâiū, și pre lângă aceea inre oficialii episcopesci ilū pune numai in pentada a șesa, éră Zishman ilū pune numai celū dintaiū in corulū stângū. ¹⁾ Totū asemenea și Pravila despre πρωτοπαπας dice numai cā „este maimarele altariului.“ ²⁾

8. Ce se ține in urmă de dreptulū protopopilorū românesci din Ardélū de a da dispensațiunei dela piedeci de căsătorie, insemnāmū, cā după dreptulū resăritenū din Pravilă nici episcopii, nici mitropoliții, nici patriarhii nici nimeni in biserica nu are dreptū a da nici o dispensațiune dela vre-unū impedimentū intemeiatū pre canónele bisericesci. ³⁾ Din contră dreptulū orientaliū il supune la grea pedépsă pre aceia, cari inchia o căsătorie cu unū impedimentū óre care, dela care altcum in biserica catolică se dă dispensațiune. ⁴⁾

Singurū dela impedimentele introduse numai prin legi civile este posibilă dispensațiunea.

Dreptulū de a dispenza inse dela impedimentele aceste este alū împératului și a organelorū lui.

* * *

Drepturile episcopesci ale protopopilorū românesci din Ardélū din timpulū principilorū calvinesci suntū identice cu ale protopopilorū calvinesci de atunci. In studiulū instituțiunilorū bisericeii românesci din Ardélū, ce le-amū consideratū până acum, a fostū bătătóre la ochi de o parte diversitatea lorū de instituțiunile bisericesci resăritene din Pravilă, de altă parte asemenarea, dacā nu chiarū identitatea lorū cu instituțiunile bisericeii calvinesci din Ardélū de pre acele timpuri.

Diversitatea acēsta o óbservămū și inre puterea ierarhică a protopopilorū românesci din Ardélū din acele timpuri, și inre ceea ce le-ar compete după Pravilă, precum amū vēdūtū până aci.

¹⁾ Cuvintele lui Codinū Curopalata suntū: „(ὁ πρωτοπαπας, ἕκδικος καὶ πρῶτος τοῦ βήματος, καὶ φέρων δευτερεία τοῦ ἀρχιερέως = Protopapas, apératoriū și celū dintaiū in altariū, al doilea după arhierulū. Codinū Curopalata. Περὶ τῶν οὐφρικίων τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. c. 1.

²⁾ Pravila de Tergoviște pag. 401.

³⁾ Pre largū se póte vedē despre lucrulū acesta Zishman »Das Ehe-recht der orientalischen Kirche«. Viena 1864 pag. 712 și uu.!

⁴⁾ Can. 2 dela Neocaesarea, can. 78 și 87 alū Marelui Vasilie.

Vomă vedé acum, că pe câtă este de mare diversitatea aceea, pre atâtă este de mare asemenarea între puterea ierarhică a protopopilor românesci și calvinesci din Ardélü pe acele timpuri.

De unde aici nu vomă considera puterea aceea ierarhică a protopopilor românesci, carea este în armonie cu Pravila, ci numai aceea, carea nu are nici unü temeiu în Pravilă. Acésta înse este întru tóte identică cu a protopopilor calvinesci, și anume:

1. Protopopii săi seniorii calvinesci din Ardélü ca și cei românesci aveau dreptul de a aședa cu voia poporului pre preoții calvinesci în parochie.

Se vede acésta din canonulü 21 alü colecțiunii lui Gelei Katona, care sună astfelü:

„Cautum etiam sub poena correptionis est, ne quispiam ecclesiam alienam absque veniä sui senioris . . . temere invadat.“

Maí clarü se cuprinde dreptulü acesta în canonulü 22 alü acelei colecțiunii, în care se dispunü următoarele:

„Ut nullum pastorum, invito ac repugnante populo, senior dioeceseos obtrudere, sic etiam populus neminem eorum, invito seniore, conducere, ac introducere potest.“

2. Protopopii calvinesci din Ardélü ca și cei românesci aveau dreptü de a strămuta în sinodulü lorü pre preoții dela o parochie la alta.

Salamon Joseph în tractatulü despre sínódele protopopilorü vorbesce despre lucrulü acesta în chipulü următorü:

„Signanter vero synodi particularis . . . objectum praecipuum constituit dislocatio ministrorum cum promotione vel demotione conjuncta.“ ¹⁾

Érá canonulü 18 alü colecțiunii lui Gelei pedepsește cu pierderea oficiulü pre cei ce nu s'ar supune la o atara dislocare, cândü cere lipsa.

3. Protopopii calvinesci din Ardélü ca și cei românesci aveau votü decisivü în sinodulü generalü la olaltă cu episcopulü său superintendentele.

Despre dreptulü acesta vorbesce Salamon Ioseph în tractatulü despre sinodulü generalü în chipulü următorü:

„Fit autem indictio synodi literis convocatoriis, quibus nunc omnes seniores (protopopii) . . . compellantur. . .“ ²⁾

¹⁾ »De statu ecclesiae ev. ref. in Transilvania commentatio«. Cluș 1840 pag. 84.

²⁾ Totü acolo pag. 75 și 74.

4. Protopopii calvinesci din Ardélü ca și cei românesci aveau votü virilü în sínódele electorali, în cari se întimpla alegerea superintendentelü.

Esistința dreptulü acestuia o confirmă can. 93 din colecțiunea lui Gelei (veđi maí susü pag. 34), care tuturorü ministrilorü le dá dreptü la votü virilü în sinodulü electoralü pentru alegerea superintendentelü și prin urmare și protopopilorü. Pre cum amü vedütü înse la (pagina 33) pre lângă tótă dispozițiä canonulü practice votü virilü avea numai protopopulü în sínódele aceste, érá celalaltü clerü era reprezentatü numai prin notariulü tractualü alesü.

5. Totü asemenea protopopii calvinesci din Ardélü ca și cei românesci aveau dreptulü de a judeca și depune pre episcopulü său superintendentele.

Dreptulü acesta ilü dá protopopilorü calvinesci canonulü 92 din colecțiunea lui Katona, care dispune, că dacä superintendentele va comite ceva „intolerabilü“ „collegium seniorum“ sau sinodulü protopopilorü maí întâiü sä-lü admonieze, și dacä admonițiunea nu va folosi nimicü, atunci în sinodulü generalü, în care erau și protopopii, sä-lü aducä la ordine și sä-lü depunä. ¹⁾

6. Cumcă protopopii calvinesci din Ardélü aveau ca și cei românesci forü de judecată de prima instanță amü vedütü în tractatulü anteriorü despre forurile protopopesci.

7. Protopopii calvinesci în urma organizațiunii bisericei lorü ca și cei românesci erau după „episcopulü“ său superintendentele persoanele cele dintăiü în biserică. Neesiständü la calvin capitule catedrali ca și la Români oficialii episcopesci ai Pravilei, a fostü lucru firescü, că după superintendente protopopii sä fie cele dintăiü persoane. Chiarü și consistoriulü superintendentelü consta numai din protopopi.

8. Ce se ține de dreptulü protopopilorü românesci din Ardélü de a dispensa dela unele impedimente de căsătorie, care dreptü după Pravilă nu-lü au nici episcopii, nici mitropoliții și chiarü nici patriarhii, observämü, că-lü aveau și-lü au și protopopii calvinesci din Ardélü cu deosebire cândü e vorba de dispensarea dela strigări. ²⁾

* * *

¹⁾ Curvintele canonulü referitóre la lucrulü acesta, veđ. maí susü pag. 35.

²⁾ Kolozsvári Sándor »Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga« Cluș 1877 pag. 451.

Puterea ierarhică a protopopilor românesci și calvinesci din Ardélú asemenată cu a archidiaconilor latini din evulú medíu.

Afară de dreptulú alegerii și judecării mitropolitului, cealaltă putere ierarhică a protopopilor românesci și calvinesci din Ardélú, care nu are temeiú în Pravilă, este puterea ierarhică a archidiaconilor apusaní din evulú din mijlocú, și prin urmare de origine apusană.

Precum scimú deja, calvinii din Ardélú și după căderea lorú de dela biserica catolică au ținutú în biserica lorú și mai de parte instituțiunea curatú apusană a archidiaconilor catolici. Numirea de archidiaconú a peritú mai târziu în biserica calvină din Ardélú fiindú înlocuită cu numirea de *seniores*. Spiritulú instituțiunii inse a rămasú și mai departe în biserica calvină din Ardélú. Se vede lucrulú acesta de acolo, că protopopii calvinesci din Ardélú încă lungú timpú au păstratú drepturile acele, ce le aveaú archidiaconii catolici din evulú de mijlocú. Astfelú

1. Archidiaconii ca și protopopii calvinesci și românesci din Ardélú aveaú dreptulú de a aședa pre preoții în parochii și pre la biserici. ¹⁾ Fiindú că mulți dintre archidiaconi folosiaú dreptulú acesta spre a stórce bani dela preoții, mai multe concilii provinciale s'au vèduté silite a páși în contra lorú. ²⁾

2. Archidiaconii ca și protopopii românesci și calvinesci aveaú dreptulú de a strămuta prin sentință pre preoții dela o parochie saú biserică la alta. Dreptulú acesta este și la archidiaconi o urmare logică din dreptulú de sub punctulú 1, de a aședa pre preoții la parochii și la biserici, și din dreptulú de a judeca ca forú de întâia instanță.

Și de dreptulú acesta au abusatú multú archidiaconii, câtú mai multe concilii provinciale au cercatú să li-lú detragă, inse fără succesú. ³⁾

3. Și archidiaconii ca și protopopii calvini și români din Ardélú aveaú votú virilú în sinódele diecesane alătore cu episcopulú, și încă unii canonisti le dau și lorú și parochilorú votú decisivú, chiarú așa cum aveaú și protopopii calvinesci votú de-

¹⁾ Binterim »Die vorzüglichsten Denkwürdigkeiten der christ-katholischen Kirche« tom. I. pag. 401.

²⁾ Conciliulú Cabilonens c. 15, dela Aquisgran c. 4 și dela Paris sub Ludovicú și Lothar la Binterim I. c.

³⁾ Conciliulú salmuricensú dela 1252 la Binterim loc. cit. pag. 403.

decisivú în *synodus generalis* și cei românesci în săborulú mare din Ardélú. ¹⁾

4. Cumă archidiaconii apusaní din evulú de mijlocú aveaú forú de judecată de prima instanță, amú vèduté deja în tractatulú anteriorú.

5. În multe părți archidiaconulú dela reședința episcopescă era în adevèrú întâia persónă după episcopulú, și în biserică ședea vis-à-vis cu episcopulú. ²⁾ Dreptulú acesta și-l'au arrogatú mai târziu și archidiaconii cei constituiți afară de reședința episcopescă. Și așa și dreptulú protopopilorú calvinesci și românesci din Ardélú de a fi întâia persónă după episcopulú, deși își află esplicarea și numai în organizațiunea de atunci a bisericii, totuși este și unú dreptú alú archidiaconilorú latini usitatú în evulú de mijlocú.

6. Și archidiaconii ca și protopopii românesci și calvinesci aveaú dreptulú de a da dispensațiuni dela unele piedeci de căsătorie. ³⁾

Recapitulându încă odată cele espuse până aci, constatămú următoarele:

a) Protopopii românesci din Ardélú pre basa Pravilei nu potú avé mai multe drepturi decâtú acele, cari după canónele din Pravilă competiá chorepiscopilorú, a cărorú următori suntú ei după opiniunea mai generală chiarú și din biserica noastră.

b) Mai multe drepturi nu au avutú în răsăritú nici cândú și nicăiri protopopii.

c) Cu tóte acestea protopopii românesci din Ardélú încă de pre timpurile calvinilorú au avutú mai multe drepturi neîntemeiate în Pravilă, și cari după Pravilă competú numai episcopilorú.

d) Tóte drepturile aceste ale protopopilorú românesci din Ardélú de o parte neîntemeiate în Pravilă, de altă parte episcopesci, le aflămú și la protopopii calvini din Ardélú, cari proprie nu suntú altceva decâtú drepturile episcopesci, ce le aveaú archidiaconii apusaní din evulú de mijlocú.

În urma acestora ni-se impune conclusiunea, că tóte drepturile protopopilorú românesci din Ardélú, cari trecú preste margi-nile puse de Pravilă, suntú drepturi introduse sub influința calvină în biserica românescă din Ardélú.

¹⁾ Joh. Peter Gibert »Corpus juris canonice« Tom. I. Tit. 18. Par. I.

²⁾ Binterim op. cit. pag. 400.

³⁾ Totú acolo pag. 399.

Concluziunea acésta se impune și cu mai mare forță, dacă vomă mai lua în considerațiune încă și împrejurarea aceea, că protopopii românesci din Ardélü aveău chiară și drepturile acele ale protopopilor calvinesci, cari aceștia nu le moșteniseră dela archidiaconii latini, ci le căpătaseră în urma organizațiunii primitive a bisericii loră. Și aceste drepturi suntă.

1. Dreptulă la votă virilă în sinódele electorali pentru alegerea superintendentelăi, érá cei românesci în sinódele pentru alegerea mitropolitulăi, și

2. Dreptulă de a judeca și depune în sinodă pre superintendentele, érá la cei românesci de a judeca și depune în sinodă pre mitropolitulă.

În Ardélü ca și aire cei dintăi, cari cu ocasiunea reformațiunii aă cădută dela biserica catolică, aă fostă mai mulți preoți. Ca secta loră să nu se nădușcă în anarhie, preoții căduți și-aă alesă ună conducătoriă, pe care l'aă numită cu terminulă latinescă *superintendentens*, érá cu terminulă grecescă *episcopus*. Acesta înse nu avea un ordă mai mare ca ei, cum are după Pravilă episcopulă ună ordă mai mare decâtă preoții, ci era număi o specie de *primus inter pares*.

Pre calea acésta și-aă căștigată preoții și protopopii calvinesci din Ardélü dreptă de a-și alege pre superintendentele, fiindcă modulă constituirii celă de tătăi superintendente a servită după aceea de îndreptariă și pentru timpurile următóre.

Ce se ține mai departe de dreptulă judecării și depunerii superintendentelăi, protopopii calvinesci din Ardélü asemenea și l'aă căștigată în modă firescă.

Este un principiu ală dreptulăi, că celă mai mică nu pôte judeca pre celă mai mare. Din care causă Pravila nu concede mică laiciloră, nici preoților ca mai mică să judece pre episcopulă.¹⁾ Permită înse principiile dreptulăi, ca egală să judece pe egală și cei mai mari pe cei mai mici. De unde a fostă lucru firescă, că preoții și protopopii calvinesci din Ardélü se pótă judeca pre superintendentele loră, fiindă că acesta nu avea ună ordă mai mare ca ei, ci era număi *primus inter pares*.

Pre lângă aceea calvinii din Ardélü ca și de aire nimiciseră organizaarea ierarhică a mitropoliților și a sinódeloră mitropoli-

¹⁾ Veđi mai susă pag. 190.

tane. De unde atribuțiunile de dreptă ale mitropoliților și sinódeloră mitropolitane, după cari în competența loră cădea judecarea și depunerea episcopiloră, aă fostă șiliți să le trecă la o altă instituțiune, și acésta nu putea fi decâtă cea mai înaltă în biserica loră, carea era sinodulă generală din preoți și protopopi, saă și număi din protopopi.¹⁾

Dacă acum pre lângă identitatea de mai susă a drepturilor protopopesci la Români și la calvinii din Ardélü mai luămă în consideraare și identitatea drepturilor acestoră două, atunci concluziunea la influința calvină, credemă, că nu mai pôte fi supusă nică unei escepțiunii.

De altă parte combinăndă abundanța puterii ierarhice a protopopiloră românesci din Ardélü de pre timpurile principiloră calvinesci cu condițiunea de unire dela 1698 pusă de protopopi „ca în obiceiulă și deregătoriile protopopiloră, cari suntă și voră fi, nici într'ună felă de lucru nimeni să nu se mestece, ce să se țină cum și până acum,” nu ne vomă mira, că protopopii cu ocasiunea s. uniri aă fostă așa de jalusi de potestatea loră ierarhică, câtă întâi și mai întâi s'aă îngrijită, ca aceea să nu fie știrbită prin nimeni.

* * *

Petru Maioră despre puterea ierarhică a protopopiloră românesci din Ardélü. Petru Maioră, pre cum amă vėdută, a espusă pre largă puterea ierarhică a protopopiloră românesci din Ardélü în opulă sėn Protopapadichia și în parte și în istoria bisericii Romăniloră scrisă totă de elă.

Cu privire la originea puterii acesteia ierarhice a protopopiloră se esprimă astfel:

„Puterea și cădınțele aceleși le aă protopopiă cei neuniți în lucrurile cele bisericescă și duhovnicesci, cari le aă și protopopiă cei uniți, adecă cari suntă de obște tuturoră în biserica cea grecescă. De cumva la ver ună nēmă din cei neuniți nu se daă protopopiloră acele cădınțe, acésta este urmarea obiceiulăi popistășescă, érá nu datină de a bisericii rėsăritulăi cea de legea grecescă.”²⁾

Tare se incurcă altcum agerulă Petru Maioră în cestiunea puterii ierarhice a protopopiloră nostri. Precum amă vėdută,

¹⁾ Veđi mai susă pag. 29 uu.

²⁾ »Istoria bisericii Romăniloră«. Partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariă pag. 168.

abundanța puterii ierarchice a protopopilor nostri și pre elu l'a pusă în uimire. A cercat să o explice din împrejurarea, că protopopii sunt următorii chorepiscopilor, și nu i-a succes, ori câtă a lărgit puterea ierarchică a acestora. A alergat apoi la părerea de totu nefundată, că în Ardélu mitropolitul românesc nu a avut episcopi sufragani, ci locul acestora îl țineau protopopii, cări în calitatea acésta aveau putere episcopescă. Ba precum cu durere amă vădută, a alergat chiar și la decretalele principilor calvinesci, numai să o pótă explica.

Și acum totu elu dăce, că puterea și cădițele protopopilor românesci din Ardélu „sunt de obște tuturor (protopopilor) în biserica grecescă.“

N'a observat Petru Maior, cât de tare s'a încurcat cu asertul acesta. Căci dacă puterea protopopilor românesci din Ardélu este „de obște tuturor“ (protopopilor) în biserica grecescă, atunci pretutinden în „biserica grecescă“ au trebuit să fie aceleși împrejurări ca în Ardélu. Și în specie ar trebui ca în toate țările, în cari e lățită biserica grecescă să fie numai unu mitropolit fără episcopi sufragani, și locul acestora să-lu țină protopopii.

Căci fără hipotese acésta n'a putut nici de cum să explice puterea ierarchică a protopopilor românesci din Ardélu.

Că pretutinden în țările, ce se țin de biserica grecescă numai unu mitropolit a fost fără nici unu episcop sufraganu, n'a cutezat nici Petru Maior să susțină. Cu toate aceste deși n'a susținut premisa, totuși a susținut concluziunea.

Altcum însuși Petru Maior ne spune, că nu s'a informat, că ore la toate némurile neunite, cum le numesce, dau-se protopopilor cădițele, ce li-se dau în Ardélu, căci în locul citat mai sus se exprimă ipotetice: „de cumva la ver unu nemu din cei neuniți nu se dau protopopilor acele cădițe, acésta este urmare obiceiului popistășesc. . . . Dacă s'ar fi informat, ar fi aflat, că chiar la nemul nostru în România și Moldova nici cându nu s'au dat protopopilor acele cădițe, și nu se dau nici astăzi, fără să se pótă dăce, că „este urmare obiceiului popistășesc“, de-orece, biserica „popistășescă“ în România și Moldova n'a avut nici cându, putem dăce, nici o influință asupra bisericii românesci.

Unu lucru tare interesant înse în totă cestiunea noastră este împrejurarea, că însuși Petru Maior recunoște, că în Ardélu puterea ierarchică a protopopilor românesci tot-deuna a fost iden-

tică cu a protopopilor calvinesci. Se exprimă adecă despre identitatea acésta în chipul următoriu:

„Quoad externam politiam ecclesiasticam, ac praecipue quoad archidiaconalem sive protopopalem jurisdictionem semper nos inter et reformatos in Transilvania identitas fuit et est. Utrum nos ab ipsis acceperimus, au ipsi a nobis tamquam graeco ritui addictis, ignoro.“¹⁾

Este înse de mirat, că Petru Maior deși a constatat identitatea puterii ierarchice a protopopilor calvinesci cu a celor românesci în Ardélu, deși a constatat mai departe, că nu scie, ore cari o au luat unu dela alții, totuși susține înmediat după aceea, că totă poliția bisericescă, și prin urmare și jurisdicțiunea protopopilor în biserica românescă din Ardélu este în usu pretutidine în biserica grecescă, căci după cuvintele de mai sus adăuge:

„Illud certum est, hanc politiam hodieum vigere in ecclesia graeca.“

Dacă Petru Maior în adevăr ar fi cercat, că ore jurisdicțiunea protopopilor în biserica grecescă este sau nu pretutinden aceea, carea e la protopopii românesci din Ardélu, ar fi aflat securu, că aceea în biserica grecescă în adevăr nu se mai află nicăiri. Și atunci identitatea jurisdicțiunii acesteia în biserica românescă și calvinescă din Ardélu ar fi fost cu neputință să nu dăcă pre unu hărbat ager ca Petru Maior la aflarea adevărului, că calvinii au impus bisericii românesci totu spiritul jurisdicțiunii protopopesce calvine. Asta înse n'a făcut-o Petru Maior, și de aceea totu tractatul lui despre drepturile protopopilor românesci din Ardélu cuprinsu în protopapadichia se basază pe supuneră greșite.

La aceste se mai adăuge, că Petru Maior n'a cercat să cunoscă puterea cea mare ierarchică a archidiaconilor latini înainte de sinodul dela Tridentu. Cercând și cunoscând puterea acésta s'ar fi mirat vădându identitatea ei cu puterea ierarchică a protopopilor calvinesci și a protopopilor românesci din Ardélu pre timpurile principilor calvinesci. Identitatea acelei puteri la protopopii românesci și calvinesci i-a fost cunoscută. Și așa foarte ușor ar fi putut trage concluziunea logică, cumcă calvinismul a

¹⁾ Petru Maior »Istoria bisericei a Romanilor« pg. 313. Cuvintele aceste vin înainte în epistola unui »protopopu bătrân« din 9 Martie 1802 către episcopul Bobu reproducă de Maior în istoria sa. Toate indiciile înse arată, că autoriul este însuși Petru Maior.

fostu numai puntea, pre carea puterea ierarchică a archidiaconilor apusanî a trecutû la protopopii românesci din Ardelû.

Chiarû fiindcă Petru Maîorû a întrelăsatû a face asemênarea acêsta, a cădûtû și în o altă greșală, Cîndû adevă episcopulû Bobû a începutû a restrînge încâtva puterea cea mare a protopopilorû din cauza abuserilorû, ce le comiteau unii protopopi, atunci Petru Maîorû se exprimă, că pre calea acêsta „*protopopii cei uniți din Ardelû arû rămâné archidiaconi popistășesci.*“

Dacă prin cuvintele aceste a înțelesû pe archidiaconii latini de pre timpurile lui, atunci a avutû dreptû, de-orece la latini sinodulû dela Tridentû tare a restrînsû puterea archidiaconilorû. Dacă înse a înțelesû pre archidiaconii cei vechi latini, atunci tare s'a înșelatû, de-orece aceia se bucurau de o abundență de putere ierarchică egală cu a protopopilorû românesci.

* * *

Desvoltarea puterii ierarchice a protopopilorû românesci și calvinesci din Ardelû dela s. unire până astăzi. Spiritulû de ordine și disciplină corectă și în armonie cu principiile Pravilei ce a intratû în biserica românescă din Ardelû prin s. unire, n'a pututû să nu reguleze și puterea ierarchică a protopopilorû. Și spiritulû acesta a lucratû mereû, până ce puterea acêsta ierarchică a protopopilorû fu adusă în deplină armonie cu principiile Pravilei.

Astfelû întâiû și mai întâiû protopopii și-au pierdutû dreptulû acela, care era curatû calvinescû, și care nici archidiaconii apusanî nu l'au avutû nici cîndû. Și acesta este dreptulû de a judeca și depune pre mitropolitulû în sinodû. ¹⁾

Din drepturile lorû comune cu ale archidiaconilorû latini și-au perdutû dreptulû de a aședa preoți în parochii. Împrejurările pre încetulû s'au desvoltatû de așa, câtû dreptulû acesta era și superfluû, și în parte și neplăcutû pentru mulți din clerû.

Până n'a esistatû nici seminariû pentru clerici nici ceva cursû teologicû câtû de primitivû, protopopii căutau cantori și alți indiviđi apti de a funcționa ca preoți în parochiile din tractulû lorû. Și pre aceia apoi îi trimiteau la scaunulû archierescû spre ordinare. ²⁾ Alcum nici nu era cu putîntă pre timpurile acele a așea preoți. După ce s'a ridicatû înse seminariû de clerici, cari

¹⁾ Veđi mai susû pg. 23.

²⁾ Veđi c. 2 a sinodulû dela 1700.

se pregătiau anume pentru statulû preoțescû, eșia în fiesce care anû din seminariû unû numărû frumosû de teologi absoluți, pre cari episcopulû îi cunoscea mai bine decâtû ori care protopopû. Pre aceștia apoi episcopulû îi aședa în parochiile vacante cu atâtû mai virtosû, că încâtû erau teologi absoluți, și ca atari bărbați cu ceva cultură, le-ar fi fostû tare neplăcutû după absolvarea studiilorû teologice a umbla colîndându pre la protopopi să le dea aplicațiune. ¹⁾

Cu tôte aceste înse și după fundarea seminariului aû mai rămasû încă parochii de acele, în cari fiindû provențele de totû puține, nu puteau fi aplicați teologi absoluți. Pentru aceste totû protopopii trebuiau să caute preoți. Și cu privire la parochiile aceste înse fu restrînsû dreptulû protopopilorû în acolo, că numai recomandaû indiviđi la scaunulû archierescû pentru aceea parochie. Scaunulû archierescû apoi era liberû să primescă sau nu pre celû recomandatû. ²⁾

Încetându dreptulû protopopilorû de a aședa preoți în parochii din cauzele indigitate, a încetatû și dreptulû lorû de a strămuta preoții din o parochie în alta.

Dreptulû la votû virilû în sinodulû archidieceșanû și în sinodele electorale le-a rămasû protopopilorû până în ziua de astăzi. Ba la sinodulû electoralû din 1782 aû luatû parte cu votû virilû chiarû și protopopii onorari. A încetatû înse dreptulû de a alege pre cei 12 protopopi în loculû săborului mare, cu cari să se sfătuescă mitropolitulû în cauze mai grave. Mai pre urnă furû aleși 12 protopopi în sinodulû dela 1792 sub episcopulû Bobû în urma dorinței sinodului. Episcopulû Bobû înse nici odată nu i-a chematû la consiliû. ³⁾

În loculû acestorû 12 protopopi în sinodulû dela 1833 ținutû cu ocaziunea instalării episcopului Lemeni s'a introdusû datina, ca protopopii actuali să se numescă asessori consistoriali și să pörte brâne roșii. ⁴⁾

¹⁾ Îndată dela s. Unire încôce se observă tendința laudabilă de a întemeia mai întâi unû cursû, și după aceea seminariû pentru crescerea clerului. Așa încă în sinodulû de unire dela 1700 s'a fundatû unû cursû teologicû de 40 zile la reședința episcopescă în Belgradû. (Veđi can. 2 alû sinodului anului acestuia.) Era sinodulû dela 1742 își exprimă dorința ridicării seminariului, și se vede, că se și lucra spre aceea.

²⁾ Can. 2. Punct V. »Despre parochiile vacanșe« în sinodulû dela 1821. »Acte sinodali« de I. M. Moldovanû t. II. pg. 78.

³⁾ Petru Maîorû »Istoria bisericii Românilorû« pag. 329 și uu.

⁴⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanû t. II. pag. 66.

Dreptul de a avé forū judecătorescū de întâia instanță l-a rămasū protopopilorū și mai departe până în ziua de astăzi în arhidieceasă. Singurū pentru cauzele vinculari de căsătorie li-s'a fostū luatū forulū pre timpurile Mitropolitului Șuluțū, li-s'a datū înse éráși în intercalariulū după mórtea lui.

Dreptul de a da dispensațiunii dela unele piedeci de căsătorie le-a rămasū până în ziua de astăzi, deși episcopulū Bobū le-a fostū luatū și dreptul de a da dispensațiunii dela promulgările de căsătorie, ¹⁾ care înse apoi éráși l'au recăpétatū.

Dreptulū protopopilorū de a fi cele dimăiū persóne în diecesă după episcopulū l'au pierdutū mai întâiū prin fundarea mănăstirii basiliilorū din Blaș la 1747, și după aceea prin fundarea capitolului la 1807.

Cumcă după fundarea monăstirii basiliilorū din Blaș călugării basiliți, încâtū din ei era formatū consistoriulū episcopescū, aveau întâetate după episcopulū față cu protopopii, se vede din catalogulū votisanților în sinodulū electoralū dela 1782, în care în loculū întâiū suntū călugării basiliți din Blașū, apoi decanii, și după aceea archidiaconii, și alții.

Drepturile acele înse, cari după Pravilă competū protopopilorū, încâtū suntū următorii ai chorepiscopilorū, le-aū rămasū tóte neatînse.

Dacă acum în urma espunerii acesteia istorice amū voi să constatămū elementele, din cari stă puterea ierarhică de astăzi a protopopilorū nostri, trebuie să susținemū următoarele:

1. Încâtū suntū următorii ai chorepiscopilorū anticii protopopii nostri aū astăzi tóte drepturile acele, cari după Pravilă competū chorepiscopilorū. Drepturile aceste suntū de origine resăriténă.

2. În câtū pre timpurile domnirii calvine protopopii nostri aū căpétatū mai multe drepturi de ale archidiaconilorū apusanii, cari înse mai târđiū li-s'aū detrasū, totuși le-aū rămasū încă dreptulū de a ținē sínóde protopopesci, de a avé forū de judecată, de a da unele dispensațiunii și dreptulū la votū virilū în sinodulū diecesanū, cari drepturi în *ultima analysi* suntū de origine apusană.

¹⁾ Petru Maiforū »Istoria bisericii Românilorū« pag. 811.

3. Din drepturile curatū calvinesci le-a rămasū numai dreptulū de a avé votū virilū în sínódele electorali pentru alegerea mitropolitului, care este de origine curatū calvină.

Protopopii calvinesci dela s. unire încóce încă și-aū pierdutū multū din puterea ce o aveau. Și puterea lorū ca și a celorū românesci fu supusă regularei.

Este mare, esențială deosebire înse între principiulū conducătorilū la regularea puterii protopopilorū calvinesci și între principiulū conducătorilū la regularea puterii protopopilorū românesci.

Pre cândū principiulū conducătorilū la regularea puterii celorū românesci a fostū, că drepturile acele ale lorū, cari după Pravilă competū episcopului, să se rentórcă éráși în mânilē episcopului, pre atunci la calvinii principiulū conducătorilū a fostū, că drepturile lorū să se trecă la totalitatea credincioșilorū, carea este isvorulū dreptului bisericescū, și în conformitate cu principiulū acesta, protopopii calvinesci de astăzi din Ardélū nu suntū altceva decâtū nisce organe esecutive ale voinței comune manifestate în adunările districtuali și protopopesci.

* * *

Introducerea mai multorū clase de protopopi în biserica noastră. Pre cândū s'a întâmplatū s. unire în biserica românăscă din Ardélū era numai o clasă de protopopi. Se vede acésta din subscrierile protopopilorū în manifestele de unire, unde toți se numescū numai cu o singură numire, adecă protopopū.

Câtū timpū a duratū egalitatea acésta nu putemū sci. Este înse certū, că pre timpurile episcopului Maiforū esistaū deja șese clase de protopopi. Și anume:

1. Decanii, cari erau clasa cea mai înaltă. Însași numirea lorū arată, că suntū de origine apusană. Archidiaconii adecă aveau sub sine mai mulți decani puși în fruntea mai multorū preoți. Decanii aceștia, încă aveau drepturi însemnate ca și archidiaconii, și chiarū și forū de judecată. Sinodulū dela Tridentū le-a redusū și drepturile lorū ca și ale archidiaconilorū.

2. Archidiaconii, aceștia formaū clasa a două de protopopi, și clasa lorū era cea mai numărósă.

3. Inspectorii. Aceștia tare probabilū erau numai administratorii protopopesci, ca în calitatea acésta să-și arete capabilitatea spre a putē fi înaintați la rangulū de protopopi.

4. Notarii. Aceștia administrau numai interimală tractulă protopopesă, până când se va constitui protopopu sau administrator protopopesă. Fiindă constituită în fiesce care tractu protopopesă și unu notariu tractuală, ajungendă tractulă în vacanță, până la alte dispoziții câte odată i-se încredința notariului administrarea interimală a tractului.

5. Jurații. Aceștia asemenea administrau numai interimală tractulă protopopesă. Jurații precum scimă erau asessorii forului protopopesă. Devenindă câte unu tractu în vacanță, dacă consistoriul nu afla cu cale a încredința notariului tractuală administrarea interimală a tractului, o încredința unuia dintre jurați sau asessorii scaunului protopopesă.

6. Protopopii sau archidiaconii onorari, cari nu avea jurisdicțiunea ci numai onorea protopopesă.

Afară de deosebirea, ce din firea lucrului este între un administrator în genere, administrator interimală, protopop constituită și protopop onorariu, deosebirea între aceste 6 clase de protopopi se vede a fi fostă mai multă în nume, titulă și în onore. În privința cuantului de jurisdicțiune, luândă afară pre protopopi onorari, între ceilalți mai că nu era nici o deosebire. Celu puțină dreptu la votu virilă în sinodul electorale avea toți protopopi din cele 6 clase, cum se vede din catalogul votisanților în sinodul electorale dela 1782, în care se enumără ca votisanți cu votu virilă: 4 decani, 53 archidiaconi actuali, 2 onorari, 3 inspectori, 3 notari și 3 jurați, toți puși în fruntea tractelor protopopesă, afară de cei onorari, ba unii și preste câte două sau trei tracte. (Acte sinod. I. M. Moldovan t. I. pag. 129).

Este, putemă dice, durerosă, ca unu bărbat așa abilă ca istoricul Petru Maioresă, n'a cercat să cunoscă fasele, prin cari a trecut instituțiunea protopopilor dela s. unire încoce. Împrejurarea acesta l'a făcută apoi, să fie tare nedreptă față cu episcopul Bobu.

Amă vedută deja, cumcă sub episcopul Maioresă esista deja mai multe clase de protopopi în Ardeală, cari au luat parte la sinodul electorale dela 1782, în care fu candidat Bobu în locul alu treilea pentru scaunul episcopopesă. Și totuși Petru Maioresă vorbindă de clasa viceprotopopilor, a inspectorilor și a notarilor amintiți mai susă, cari funcționa ca protopopi, se exprimă astfel:

„Titule suntă aceste neauđite în biserica grecăscă, nici în biserica Romăniloră nu s'au auđită până în vėculu nostru. Alu Ioană Bobu aflare suntă aceste titule străine de legea grecăscă și de datina bisericii Romăniloră.“ ¹⁾

Acum clasa viceprotopopilor vine înainte încă sub episcopul Rednică sub numirea de *subarchidiaconi*, cum se vede din un protocolu oficiosă alu episcopului Rednică păstrat în archivul archidieceșană din Blașu, őră a *inspectorilor și notarilor* vine înainte la sinodul electorale din 1782, pre cândă Bobu era numai protopopu.

Atăta este destulă, să se vadă, câtu de bine a fostu informatu Petru Maioresă despre lucrurile aceste, cu tóte, că fiindă tare aprópe de acele timpuri, ușoră și-ar fi putută căștiga informațiuni întemeiate.

Sub episcopul Bobu pre încetulă a încetată clasa decanilor, a notarilor și a juraților, ce se vede de acolo, că la sinodul electorale din 15 Maiu 1832 de după mórtea lui Bobu, în care fu candidat Lemeni la episcopie, clasele aceste nu se mai amintescă. ²⁾

Sub Lemeni őrăși fu resuscitată clasa decanilor, înse decani erau numai canonicii și cei 4 vicari, őră apoi sub Vancea őră vine înainte în șematismul dela 1871 în forma de sub Lemeni, va să dică era numai titulatură.

Clasa inspectorilor a rămasă încă lungu timpu sub numirea de inspectori, căci era încă în usă pre la 1821, cum se vede din actele sinodului diecesană ținută în acestu anu. ³⁾ În sinodul electorale înse dela 1832 nu se amintescă nici unu inspectoru.

S'au introdusă înse sub episcopul Bobu alta clasă nouă, anume:

Vicari foranei dela Făgărașu, Hațegu și Năsudă la 1787, și dela Șimleul Silvaniei la 1809. ⁴⁾

Pre lângă aceea fu reactivată őrăși clasa *viceprotopopilor* de pre timpurile episcopului Rednică, sau vicearchidiaconii, cari vină deja înainte în testamentul episcopului Bobu de dată 28 Octobre 1828.

¹⁾ »Istoria bisericii Romăniloră« pag. 844.

²⁾ Veđi protocolulă capitulului din Blaș manuscrisă pag. 111.

³⁾ Totu acolo pag. 82.

⁴⁾ Totu acolo pag. 15 și 16.

Petru Maioru în locul amintit mai sus dice, că și clasa administratorilor protopopesce s'ar fi introdusă sub episcopul Bobu. Nu se amintesc însă clasa acesta nici în sinodul diecesan de la 1821, nici în cel electoral de la 1832. De unde este probabil, că clasa administratorilor a fost una cu a inspectorilor. Și câtva timp s'a folosit mai mult numirea de inspector, era mai târziu mai mult cea de administratori. Cel puțin pre la 1842 pre timpurile episcopului Lemeni nu mai vine înainte numirea de inspector, ci numai cea de administratori. ¹⁾

În timpul mai nou apoi mai întâi în Ardeal în diecesa Gherlei vine înainte clasa *surrogatilor*, sau protopopilor puși lângă cei neputincioși sau neabili.

Din toate aceste se vede, că încă din secolul trecut de sub episcopia lui Gregoriu Maioru avem date sigure, că în biserică noastră esista mai multe clase de protopopi. Se vede însă și aceea, cât de slabă a fost informată autorul memorandumului gherlean din 1882, când susține, că clase și titlaturi diverse pentru protopopii noștri s'a introdus numai de la reactivarea mitropoliei de Alba-Iulia și fundarea episcopatelor de Lugos și Gherla. ²⁾

Ce se ține însă de întrebarea, că din punctul de vedere alu Pravilei ce avem de a ține despre împărțirea protopopilor în mai multe clase, răspundem, că după ce Pravila nu cunoște nici instituținea protopopilor, nu ne rămâne decât una din două. Anume, sau să lăpădam însăși instituținea protopopilor preste totu ca necunoscută Pravilei, sau dacă pre lângă toate că e necunoscută Pravilei, totuși o ținem, atunci nu avem nici un motiv de a lăpăda împărțirea lor în clase din punctul de vedere alu Pravilei.

Nu avem pentru acesta nici un motiv, fiind că împărțirea protopopilor în clase este o instituțione tare practică și o urmare a progresului nostru cultural.

Cu câtu o societate este mai înaintată și corăspunde chemării sale mai bine, cu atăta este mai variată în privința organelor sale.

¹⁾ Vezi »Schematismus venerabilis cleri gr. ritus catholicorum dioeceseos Fogarasiensis« de pre anul 1842, unde vin înainte 12 administratori și nici un inspector.

²⁾ »Memorandă« Gherla 1882 în tipografia »Aurora« pag. 15.

Înaintându după s. unire biserică noastră în multe privințe, a fost lucru firesc, ca organele, ce funcționează în ambitalu ei, să ese din monotonia veche, și să devină din ce în ce mai multifarie.

Distingându-se unii protopopi prin sciință, alții prin zel, alții prin abilitate, biserică încă a trebuit să-i distingă de ceilalți pre ver o cale. Mai departe avându unii de a funcționa în cetățile mai însemnate din țară, cari erau centre culturale, protopopii, ce reședeau în ele, au trebuit să capete o prioritate ore care față cu cei dela sate. Asemene protopopii noiți în oficiu și încă neprobați au trebuit să se așeze mai întâi în o clasă, în care să-și dovedescă capabilitatea.

Tote aceste și alte mai multe motive practice produse de progresulu nostru cultural au provocat oreși cumva biserică noastră să facă mai multe clase de protopopi. A acusa pentru acesta biserică noastră, insamnă a o acusa pentru progresulu ei cultural. Era a dori reactivarea stărilor vechi în privința protopopilor însemnă a înviri arătatoriulu timpului cu două vécuri înderăptu, după ce chiar și în România protopopii s'au împărțit în două clase, unii numiți protoiere de județ și alții subprotoiere. ¹⁾

* * *

Opoziținea protopopilor făcută năsuințelor episcopilor noștri de a li reduce puterea ierarhică întră marginile Pravilei. Cine a ajuns odată pe o i cale în posesiunea puterii publice, acela de a rëndulu este gelos de puterea acesta, și nu bucuros se invoiesce, se i-se jignescă nice câtu de puțin, și cerându lips'a, este gata a să și opune.

Legea acesta istorică o aflăm si în purtarea protopopilor din Ardeal.

În urma supremației calvine sau pote chiar și în urma contactului bisericii romănesci din Ardeal cu biserică apusului înainte de era calvină, protopopii noștri din Ardeal au fost ajuns în posesiunea unei puteri ierarhice așa de însemnate, cum Pravila o da numai episcopilor.

Potestatea acesta ierarhică a protopopilor noștri depre timpurile acele nu numai că nu era în armoniă cu Pravila, dară

¹⁾ Silvestru Bălănescu »Cursu de dreptu bisericescu« tradus în limba rusă Bucuresci tipografia cărților bisericesce 1892 în notă la pag. 202.

produsesă și o specie de anarhie în mai multe privințe în biserica noastră, slăbisă de totu tare puterea centrală episcopescă, prin ce a devenită cauza la destule abuzuri.

Tóte aceste nu se puteau saia de câtu numai prin restrîngerea puterii ierarchice a protopopilor întré marginile Pravilei.

De restrîngerea acésta s'aú temutú protopopii încá de cândú s'aú făcutú celú de antáiu pașú spre s. Unire, și pre câtú li a fostú cu potință, saú și ingrăditú de timpuriú împotriva viforelorú, ce prevedeaú, cá i ascéptá. Cáci precum amú vedútu, încá in manifestulú de unire dela 1798 aú pusú condițiunea, cá „*in obiceitulú și deregătorú'a lorú nimene să nu se mestece*“.

Puterea lorú ierarchică însé erá de așa, câtú dacá pre incetulú nu se restrîngea întré marginile Pravilei stári regulate și guvernú centralú forte, promptú și justú in biserica noastră nu puteaú să se producá mai de locú. Din caus'a acést'a încá sinodulú dela 1700 a începutú a restrînge puterea ierarchică a protopopilorú întré marginile Pravilei și paralelú cu restrîngerea acésta a întári poterea centralá episcopescă. Așa canonulú 3 aiú sinodulú acestuia opresce protopopilorú a mai primí preoți din alte țeri fără scirea și invoirea „*Vlădicai*“, éră canonulú 4 li ia puterea dea a judeca in cauzele de căsătoriz ca in forú de instanța antáia. ¹⁾ Canonulú 3 saú supusú protopopii, cum saú supusú. Canonulú alú 4-le însé așa opusețiune i aú făcutú, câtú metropolitulú a trebuiú să pășescá la compromisú cu ei, permitiendu ca se judece și mai departe in cauzele de căsătoriz însé numai cu scirea Vlădicai. ²⁾

Mai târziu Mitropolitulú Atanasiu la 1711 prin unú circulariú cãtrá clerulú și poporulú ardeleanú din nou a lipsitú pre protopopi de jurisdicțiunea in cauzele de căsătoriz, și încá sub pedépsa grea de a fi lipsitú de oficiulú protopopescú și depusú și din preoțiá acelu protopopú, care ar' mai cutezá a o deprinde. ³⁾

Protopopii éră-și s'aú opusú din tóte puterile póte și pentru ace'a, cá eráú gelosi de jurisdicțiunea matrimonialá, la totú casulú inse mai multú pentrucá din cauzele de căsătoriz aveaú venite frumóse, pre cari nu se invoiaú să le piérdá. Și opusețiunea acésta încá se vede, cá a avutú efectú, de órece protopopii și după aceea aú judecatú in cauzele de căsătoriz.

¹⁾ Petru Maiorú »*Istoria bisericei Romanilorú*« pag. 356.

²⁾ Totú acolo pag. 360.

³⁾ Totú acolo pag. 374.

Dupá 168 de ani dela s. Unire in sinodulú electoralú dela 1868 protopopii chiarú așa de gelosi aú fostú de jurisdicțiunea lorú contențioasă, penalá și matrimonialá ca și la începutú, cáci in condițiunea a 9 pusá noulu mitropolitu pretindú, ca nimene să nu cuteze a li mai lua acésta jurisdicțiune. ¹⁾

Cea mai mare putere o aveaú protopopii in săborulú mare inainte de s. Unire. Pre incetulú inse după s. Unire săborulú mare și-a pierdutú atribuțiunile calvinesci, și s'a prefăcutú in sinodú diecesanú după norm'a din biserica apusulu, prin ce și protopopii și-aú pierdutú multe drepturi. Adunarea celorú 12 bărbați aleși din numérulú protopopilorú in săborulú mare supliniea pre insu-și săborulú mare, și cu ei se sfátuia episcopulú in cauzele mai însémnate bisericesci chiamându-i cândú cerea lipsa. Ei formaú așa dicéndú Consistoriulú Episcopulu.

Prefacerea săborulu mare in sinodú diecesanú s'a întemplatú pre incetulú și pre neobservate. De unde protopopii nice nu aú făcutú opusețiune străformareí acesteia. Saú deslipitú inse tare greu de dreptulú, ca episcopulú cu cei 12 bărbați aleși din numérulú lorú ca reprezentanți ai săborulu mare să tracteze afacerile bisericesci mai însémnate.

Dupá ce fu fundatá mănăstirea din Blașiu, episcopulú aveá unú consistoriú stabilú eruditú in părinții călugări basiliiți, cu care putea tractá și resolvá și cauzele cele mai grele, éră pentru lucruri extraordinariú puteá conchiemá sinodulú diecesanú. Și așa erá putemú dice superfluá instituțiunea greoiá și primitiva a celorú 12 protopopi, pre cari episcopulú să-i chiamo la sfatú mai de multe ori pre anú, de câte ori erá lipsá să se tracteze și rezólve vre o causá bisericescă mai însémnatá.

Cu tóte aceste însé protopopii n'aú voitú nice de cum a abdice de dreptulú acest'a, și aú făcutú și incercare desperatá, ca să și-lú validiteze, cândú in sirodulú dela 1792 „*dupá ce aú fostú mai pieritú pomenirea lorú*“ ²⁾ aú pofitú dela episcopulú Bobú să se invoiescá, ca sinodulú să-i alegá éră, și i-a și alesú, inse episcopulú nice odatá nu i-a chiamatú la sfatú.

Mai energicú in restrîngerea puterii ierarchice a protopopilorú intre marginile Pravilei a fostú episcopulú Bobú. Ba putemú dice, cá Bobú cu energia a mersú prea departe. Așa de pildá a cercatú

¹⁾ Acte sinodali de I. M. Moldovanú t. I pag. 35.

²⁾ Pentru Maiorú »*Istoria bisericei Romanilorú*« pag. 230.

să ia protopopiloră și dreptulă de a da ori a dispensa dela vestirile de căsătoria ¹⁾, prin ce mai multă devinea îngreunată poporulă mai cu sémă în tēmpulă aceia, cândă diecesa Făgărașului se estindea preste totă Ardélulă și părțile adnese și comunicațiunea eră tare grea. Totă asemenea episcopulă Bobă cercă a cassa datina de a introduce prin protopopii respectivă pre preoții neordinați în parochiile loră. Ci decă ordina pre ună preotă, îlă trāmitea de a dreptulă în parochiă, fără a încunoscința pre protopopulă concernente, și fără ală încredința, să introducă în parochiă pre celă de curundă ordinată ²⁾.

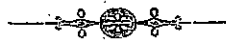
Se întēpia adecă abusuă, de câte ună protopopă poftea pentru introducere tacse prea mari dela neordinați.

Abusulă acesta s'ară fi putută cassa și pre alta cale. Bobă înse a alesă mijloculă celă mai radicală, luândă protopopiloră dreptulă de a introduce pre preoți în parochie. Prin mijloculă acesta radicală înse Bobă a deschisă calea la alte abusuri, pre cari forțe bine le descrie Petru Maioră în istoria sa la loculă citată.

Mēsuriloră acestora prea radicală a episcopului Bobă s'aă opusă protopopii din tôte puterile. Petru Maioră în istoria sa desă citată și publică două epistole aspre, cari le a scrisă episcopului Bobă ună protopopă bătrānă din Ardélă. ³⁾

În seculă nostru fiindă reduse în cele mai multe privințe drepturile protopopiloră întră marginile Pravilei, și opusēțiunea loră a încetată mai de totă. S'aă silită înse și în seculă nosru a-și conserva dreptulă de a avé foră de judecată mai cu sémă în cauzele de căsătoria. Și silința loră a avută efectulă, că sinodulă provincială dela 1872 li a recunoscută dreptulă acesta celă puțină în principiu și numai cu delegațiune episcopéscă.

În urmă în sinodulă provincială dela 1872 drepturile loră aduse în armoniă cu Pravila fură și codificate ⁴⁾.

¹⁾ Totă acolo pag. 309.

²⁾ Totă acolo pag. 318.

³⁾ Pag. 311 și 319.

⁴⁾ »Conciliulă provincială primă ală provinciei bisericesci greco-catolice de Alba-Iulia și Făgărași« ținută la anulă 1872. Blășiă 1882 pag. 48 și uu.

F.

Suprîmarea episcopateloră su- fragane și nimicirea puterii archieresci.

I

Suprimarea episcopatelor sufragane.

Motivul suprimării. Episcopatele sufragane, care în adevărul au evitată. Consacrarea amintirii lor în titulatura metropolitului Belgradului.

Motivul suprimării episcopatelor românesco sufragane prin calvinii. Calvinii din Ardélü și de aire cândü s'au ruptü de biserica catolică, din totü ce avea acéstă biserică, nimicü n'au urttü mai multü ca ierarchia ei, cu tóte că și fără voe, inconscii au ținutü în biserica lorü și mai departe destule elemente ierarchice catolice.

Acea a fostü cauza, de mai întâiü calvinii au denegatü ascultarea Papei dela Roma, după aceea mitropoliților și episcopilor catolici.

Denegarea acésta a ascultării de treptele mai fnalte ierarchice inse a fostü numai laturea negativă a reformațiunii calvinesci. Și dacă biserica calvină ar fi rămasü numai pre lângă laturea acésta negativă, de multü s'ar fi nădușitü în anarhie. Vrëndü nevrëndü au fostü forțați de insași firea lucrului să cugete și ei la o nouă organizare bisericescă.

Ierarchia catolică inse nevoindü să o primescă nici de cum, au trebuitü să-și indrepte privirea în altă parte. Și fiindcă cam pretutindenii monarchii și puterea de statü a ajutatü lățirea protestantismului și calvinismului, nu e mirare, că cu puține excepțiuni organizațiunea politică a statelorü, în cari s'a lățitü calvinismulü, a avutü o influință, nu puțină asupra organizațiunii bisericeii calvine.

Pentru studiul nostru nu are valoare și nu e de interes decât organizațiunea bisericii calvine din Ardeal.

Ardelul formase o unitate geografică și lungă timp și o unitate politică. Unitatea acesta geografică și politică a servit bisericii calvinesc din Ardeal de cel de întâi îndreptari în organizațiunea bisericească.

Precum Ardealul formă o unitate geografică și politică, așa au aflat calvinii din Ardeal cu cale în lipsa altui îndreptari, ca și biserica lor să formeze o unitate bisericească. Și precum în fruntea Ardealului civil era un singur principe, așa au aflat cu cale, ca și în fruntea bisericii calvinesc din Ardeal să fie un singur cap, sau un singur superintendent sau episcop.

Idea acesta o ar fi putut realiza calvinii din Ardeal după îndreptariul catolic și oriental punându în fruntea bisericii lor un esarc sau un mitropolit, și sub el mai mulți episcopi. O atare organizare înse era ierarhia catolică, pre care ei o uriau tare mult ca pre una, carea după părerea lor nu se unia cu „libertatea creștină” cum o înțelegeau ei.

Imitându deci calvinii de o parte Ardealul geografic și politic, de alta încunjurându ierarhia catolică, au rămas pre lângă un singur superintendent preste o singură unitate până în ziua de astăzi. Și unitatea acesta și-o au păstrat până astăzi chiar și față cu calvinii din Ungaria, cu cari nu au nici o legătură organică, și încă unitatea acesta și-a câștigat la ei un nimb de sanctitate, și am pute dice mai valoare de dogmă.

A fost deci un lucru firesc, că în timpurile, când calvinii au cercat să calvinesc biserica românească din Ardeal cu or ce preț, pute întâi și mai întâi au dat lovitură de marte organizațiunii mitropolitane a bisericii românesc omogene cu cea catolică, carea le era nesuferită, prin aceea, că au suprimat episcopatele sufragane, ca așa apoi mitropolitul românesc, pre care ei îl numiau și superintendente, să fie singur în Ardeal ca și superintendentele lor.

Acesta este motivul suprimării episcopatelor sufragane românesc din Ardeal prin calvinii.

* * *

Episcopatele sufragane românesc din Ardeal nu s'au stins din cauza miseriei. S'ar pute dice, că miseria cea mare a episcopatelor românesc încă a fost cauza, de au pierit în Ardeal.

tote episcopatele românesc afară de mitropolia din Belgrad. Și miseria acesta se vede mai mult de acolo, că episcopatele românesc din Ardeal erau mai cu samă pre sate împotriva dispozițiilor esprese ale Pravilei, carea nu permite episcopilor să șadă nici în opide mici sau tirgușore, ci poftesce să șadă numai în cetăți, ca să nu scadă vața demnității episcopesci. ¹⁾

Dacă dară episcopii românesc din Ardeal au ședut mai cu samă pre la sate, atunci acesta între altele s'a întâmplat și pentru că au fost de tot miseri, și ca atari scaunele lor ușor espuse peririi.

Pre lângă toate acestea înse nu trebuie să uităm, că starea bisericii românesc în Ardeal nici când în timpurile vechi n'a fost splendidă nici în o privință. Dovadă destul de lămurită este însăși lipsa tare simțită de urme istorice despre viața ei în acele timpuri.

Dela desbinarea foțiană încoce o decădiță tare tristă a cuprinsu întregă biserica reșaritului. Și urmările decădiței le-a purtat și biserica românesc din Ardeal. Cu toate acestea pre lângă totă miseria ei și-a susținut mitropolia și câteva episcopate sufragane până pre timpurile principilor calvinesc. Atunci fuse odată dispară toate ca și cum n'ar mai fi fost, și rămâne singur mitropolia din Belgrad.

Dacă dară pre lângă totă miseria episcopatele românesc din Ardeal s'au susținut până la epoca calvină, atunci totă perirea lor este o enigmă, dacă perirea nu o esplicăm din influința și presiunea calvină. Căci dacă până la epoca calvină miseria nu le-a nimicit, atunci de ce le-a nimicit miseria numai când s'a început despotismul calvinesc asupra bisericii românesc din Ardeal?

Dacă cunoșcem înse intensitatea presiunii calvine asupra bisericii românesc din Ardeal, atunci nu ne vom mira, că episcopatele românesc au perit așa iute și așa fără urmă.

Se vede intensitatea acesta a presiunii calvinesc tare limpede din împrejurarea, că sub principii calvinesc ai Ardealului superintendentele calvin ave jurisdicțiune asupra tuturor bisericeilor românesc din Ardeal. Vorbesce despre lucrul acesta un decret al principelui Mihail Apafy dela 1674 în chipul următoriu:

„Prinții cei dinaintea noastră . . . au ținut obiceiul acesta, că pispeculă celă de legea noastră (adecă cea calvină) să orbă

¹⁾ Can. 6 dela Sardica.

grije și îndrepta greșelile, ce s'ar face în bisericile cele românesce, care obiceiū ținându-lū și noi amū voitu și amū rînduitū, ca domnia lui de cinste pișpeculu Tisabécsi Gáspar să aibă grige de tóte bisericile românesce cele de sub stăpânirea noastră, și să le ocărnuescă după cunoscința sufletulu sēu, îndreptându greșelile dintr'însele. . . . Dreptū aceea credinciosirei vóstre milostivesce și cu deadinsulū vē poruncimū, ca să nu lăsați de a merge înaintea numitului Domnului pișpeculu celui ortodoxū de legea noastră calvinéscă Tisabécsi Gáspar, orî cândū var chema macarū la orî ce locū, făcēndū elū visitațiile sale: altmîntrule adevēratū, că carele se va împotrivi voii, orîndueli și poruncii cēi după scripturā, de pedēpsā nu vorū scāpa. 1)

Din decretulū acesta se vede, că încă sub principii cēi dinainte de Apafy superintendentele calvinū avea în biserica românescă dreptulū „să îndrepte greșelile“. Sub „greșelile“ aceste se înțelege întâiū și mai întâiū totū ce nu era calvinéscă. Și calvinéscă nu era de locū organizațiunea bisericei românesce cu unū mitropolitū în frunte, érá sub elū cu mai mulți episcopi sufragani, căci semena prea multū cu organizațiunea ierarchică catolică.

Cātū de ușorū a pututū superintendentele calvinéscū provēdūtū cu o putere așa mare asupra bisericii românesce să suprimē miserile episcopate sufragane românesce din Ardélū! N'a avutū lipsă decâtū pre bieții episcopi românesce să-ī ignoreze pre toți afără de mitropolitulū, și scaunele lorū curēndū aū încetatū.

Correctū exprimā lucrulū acesta istoriculū Petru Maiorū cândū dice:

„Fiindū obiceiū după legea calvinilorū a cunosce numai unulū mă mare preste protopopi și preste celalaltū clerū în tótā țara Ardélului, pre care-lū chema superintendentū, principū și mă marū calvinū fiindū, și în legea Românilorū numai pre arhiepiscopulū din Belgradū ilū cunoscea mă mare preste protopopi și preste celaltū clerū. De unde episcopū, cari mă erau, nu-ī socotiau fără ca pre nisce protopopi, și vēdēndu-se urgisiți și asupriți, umblaū ca pre sub pămēntū.“ 2)

Și cumē episcopii sufragani în adevērū „umblaū ca pre sub pămēntū“ în perioda calvină, până cândū și instituțiunea lorū s'a

1) Georgiū Șincai »Cronica Românilorū« în anulū 1674 după originalulū dela Petru Bod »Vita superintendentis Gaspari Tiszabétsi«. Cf. T. Cipariū »Archivū pentru filologie și istorie« pag. 575.

2) »Istoria bisericei Românilorū« pag. 163.

stineā-cu totulū, se vede din articolulū 11 alū dietei transilvane dela Clușū din 1655, care spune, că episcopii românesce erau ómeni fără reședință, va să dicā umblaū prin țară din unū locū în altulū.

„Ocurēndū și plāngerī de acele“ dice acestū articolū dietalū „că episcopii românesce câte odatā se amestecā și în lucruri, ce nu se ținū de ei, și pedepsescū cu nedreptulū pe nobili de confesiunea lorū, și pre robagi; érá dacā óre cine voesce a le face procesū, nu le póte sci forulū, de órece suntū ómeni fără de reședință, — se decide, ca celū vātēmatū să póta alege după placū saū tabla saū comitatulū spre acúsarea vlădicilorū acestora, și cândū ar cere așa meritulū lucrulū, dela comitatū să póta strāmūta procesulū la tablā, numai cātū vladica usque ad litis eventum, să depunā 200 fl. cauțiune.“ 1)

Originalulū ungurescū întrebuintēzā numai cuvintulū „Vladika“ în singulariū, din ce s'ar vedē, că articolulū acesta dietalū nu este îndreptatū în contra episcopilorū sufragani, cari erau mă mulți, ci numai în contra unū singurū, care era mitropolitulū. Și așa din articolulū acesta nu s'ar putē dovedi nimicū în favorulū esistenței mai multorū episcopi sufragani, cari după Petru Maiorū „umblaū ca pre sub pămēntū“. Și de acēsta părere suntū și unii din scriitorii nostri. 2)

Înse în articolulū de sub vorbā se dice apriatū, că episcopii aceștia erau ómeni fără de reședință. Mitropolitulū românescū din Ardélū înse pre timpurile acele nu era omū fără reședință, ci își avea reședința sa în Belgradū, unde avea și scaunū de judecatā.

Se vede acēsta din condițiunea XIII pusā de principele Georgiū Rákotzy mitropolitulū românescū din Ardélū Simeonū Ștefanū la anulū 1643. În condițiunea acēsta dispune principele Rákotzi, că mitropolitulū românescū cu ocașiunea visitațiunii canonice laolaltā cu protopopii adjuncți să decidā causele măi grave. Dacā înse óre careva dintre litiganți nu va fi multāmītū cu decisiunea

1) Archivū pentru filologie și istorie de T. Cipariū pag. 436. În originalū, cu ceva variațiuni neesențiali în »Compilatae constitutiones« P. I. Art. IX.

2) Ioanū M. Moldovanū în »Archivū pentru filologie și istorie« de T. Cipariū pag. 578.

acésta „*eandem maturius revidendam ad sedem judiciariam Albensem Vladicae ejusdem per viam appellationis provocare valeat.*“¹⁾

Dacă acum mitropolitul românesc din Ardealu avea în Alba-Iulia scaunul judecătoresc recunoscut și de însuși principele calvinu, atunci în Alba-Iulia avea mitropolitul și reședința, și așa nu se pôte dice, că era omu fără de reședință. De unde vlădicii aceia, cari după articolul dietalu de mai susu erau omeni fără reședință, nu erau alții decât episcopii sufragani mitropolitului din Alba-Iulia, cari ignorați și desconsiderați de calvini, ce încălecaru deja asupra bisericii românesce, nu mai aveau nici scaunul stabilu și reședința ori câtu de modestă, ci umblau în adevăr precum dice Petru Maiorū „*ca pre sub pământu.*“

* * *

Timoteu Cipariu despre episcopatele sufragane Mitropolitului Belgradului. T. Cipariu numără în Ardealu și Ungaria 12 episcopate sufragane mitropolitului Belgradului.

Aceste sunt următoarele:

1. Beiușu în Ungaria.
2. Bistra în Transilvania în comitatul Turda-Arieșu.
3. Făgărașu.
4. Felécu în comitatul Clușului.
5. Galatū lângă Făgărașu.
6. Gioagiū în comitatul Albei.
7. Maramureșu.
8. Murășana în Ungaria la Osanád.
9. Oradea mare.
10. Sătmariū.
11. Silvașu în Transilvania, comitatul Huniadoră.
12. Vadū în Transilvania în comitatul Solnocu Doboca.²⁾

Documentele, din cari probéză esistența episcopatelor acestora nu sunt înse nici pre de parte de așa, câtu să putem dice că esistența tuturor este deplină dovedită. Acésta o recunoște și T. Cipariu, cându înainte de a înșira catalogul de mai susu, susține că: „*sufraganul acestuia (a mitropolitului Belgradului) nu se sciū anumitu.*“³⁾

¹⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericii Românilor« pag. 75.

²⁾ »Acte și Fragmente« pag. XIII.

³⁾ Totu acolo pag. XII.

Ca să ne putem doci formă o idee corectă despre episcopatele aceste, este de lipsă să le împărțim în patru clase, și anume:

1. În clasa întâia punem episcopatele acele, a căroru esistență putem să dicem, că este de ajunsu probată, deoarece despre esistența lor avem dovedii pozitive.

2. În clasa a doua punem episcopatele, a căroru esistență nu este de ajunsu dovedită, fiindu că documentele, ce le avem despre ele, nu sunt destul de limpeđi.

3. În clasa a treia punem episcopatele acele, despre cari cu probabilitate putem dice, că n'au existat, fiindu că documentele, cu cari s'a cercat a se dovedi esistența lor, vorbesc probabilu despre altu episcopatu.

4. În clasa a patra punem episcopatele acele, cari au fostu proprie numai mănăstiri călugăresci.

* * *

Episcopatele sufragane, despre cari avem urme istorice sigure.

1. Între aceste locul întâiu îl ocupă episcopia Vadului. Despre episcopia acésta dice T. Cipariu, că se amintesc în Noulu Testamentu dela 1648, în unu molitevnicu dela 1689, în diploma lui Simeonū Ștefanu dela Pray pag. 409 și în o dalterie a Mitropolitului Genadiu din anul 1628. Amintirea episcopiei Vadului în documentele aceste este înse numai o titulatură a mitropolitului Belgradului, care în ele se numesc și alu Vadului.

În Ardealu înse și ținutul locuitu de Români din jurul lui sunt cinci comune românesce, cari pörtă numele: Vadū. Care din aceste cinci Vaduri a fostu reședință episcopescă?

În archidieceasă este o comună numită Vadū în comitatul Făgărașului. Acesta n'a pututu fi reședință episcopescă din două cause. Întâiu pentru că e prea aprópe de Făgărașu, unde încă a fostu reședința unui episcopu românescu. A doua nu are nici o tradițiune, cumcă acolo ar fi fostu óre cându scaunul episcopescu.

În diecesa Oradei mari aprópe de granița Ardealului încă se află o comună numită Vadū. Nu există înse nici tradițiune, nici ceva urme, că acolo ar fi fostu óre cândva reședință episcopescă.

În diecesa Gherlei sunt trei comune cu numele Vadū. Unul îngremiatu ca filie la parochia Riușorū din tractul protopopescu alu C. Mănăsturului. Acésta nu are nici o tradițiune, că în elu ar fi

residatū ver odatā episcopū românescū. Altū Vadū este în Maramurēșū în tractulū protopopescū alū Marei, care asemenea nu are nici o tradițiune, că ar fi fostū ore cândū scaunū episcopescū.

Alū treilea Vadū în diecesa Gherlei este în Ardélū nu de parte de Deșū în tractulū protopopescū de același nume. ¹⁾

Vadulū acesta are tradițiuni destulū de limpedi, din cari se vede, că acolo a fostū ore cândū reședință episcopescă, pre temeiulū cărorā și Șematismulū Gherlanū de pre 1867 la pag. 59 țice: *Vadū ore cândva reședință episcopescă.*

Până în ziua de astăzi în Vadulū acesta se află o biserică mărișorā cu inscripțiuni, din cari înse nu au mai rămasū decâtū nisece urme nedescifrabile, dar cari lasă a se deduce celū puțin atâta, că biserica acést'a a fostū ore cândū mai multū decâtū o simplă biserică parochială.

În biserică lângă altariū se mai vedū până astăzi urmele unui scaunū probabilū episcopescū tăiatū în pārete atâta, câtū pōte încāpē o persōnă.

Mai multe numiri de ale părțilorū câmpului comunei acesteia păstrate până în ziua de astăzi în gura poporului, arată mai până la evidență, că acolo a fostū ore cândva reședință episcopescă. Astfelū până în ziua de astăzi unele părți din câmpulū comunei pōrtă numiri ca: *grădina Vlădiculū, fântāna Vlădiculū, rītulū Vlădiculū, cōsta Vlădiculū, pădurea Vlădiculū, valea Vlădiculū, peșiorulū Vlădiculū.* ²⁾

Numirile aceste arată nu numai că în Vadulū acesta a trebuitū să fie ore cândū reședință episcopescă, ci și că episcopia a avutū și ceva proprietate în comuna aceea. ³⁾

Despre episcopia Vadului înse avemū și unū documentū pozitivū dela anulū 1533 în causa domeniului dela Ciceū. ⁴⁾

¹⁾ Despre tōte trei Vadurile din diecesa Gherlei veđi Șematismulū Gherlanū de pre anulū 1867 pag. 59, 119 și 314.

²⁾ Andreiū Baronū de Șaguna »Istoria bisericescā« II pag. 120.

³⁾ Casū analogū avem în Blașū, unde unū șipotū se numește *șipotulū crăiesei*, și este cunoscutū, că Blașulū a fostū ore cândū proprietatea principelui Apafy, de cândū a rămasū numirea acēsta. Pōte că principesa saū crăiasa Ana Bornemisza soția lui Mihai Apafy bea bucurosū apă din șipotulū acesta și pentru aceea se numea: *șipotulū crăiesei.*

⁴⁾ Documentulū se află la Iosifū Kemény »Codex diplomaticus« t. IV, pag. 447—458 și de acolo publicatū în »Transilvania« 1874 pag. 153.

În documentulū acesta se țice, că episcopulū valachilorū dela Kéw, pre lângă posesiunile din Rév și Slatina mai ține și posesiunile din Bogata românescă și unгурescă.

Se nasce întrebarea, că ce episcopū este celū din „Kéw“.

Cumcă este episcopū românescū se țice apriatū în documentū.

Considerāndū, cumcă Bogata românescă și unгурescă suntū comune în apropierea Vadului nostru, considerāndū, că și celelalte comune, ce se mai amintescū în documentū, suntū tōte în apropierea Vadului nostru; considerāndū, că Vadū se țice unгурesce Rév, și chiarū în documentulū din cestiune Vadulū nostru în altū locū mai la vale se numește Rév, de unde tare ușorū în loculū primū din documentū prin o greșală de pēnă s'a pututū face Kéw; considerāndū, că și alte comune, cari romānesce se chiamă Vadū, unгурesce se chiamă Rév, precum Vadulū din diecesa Oradei mari, care se numește unгурesce Rév, Vadulū din diecesa Gherlei în Maramurēșū se numește Farkasrév; considerāndū în urmă, că în Vadulū nostru numirile părțilorū câmpului amintite mai susū arată destulū de limpede, că acolo a fostū ore cândū scaunū episcopescū, suntemū de firma credință, că Kévilū documentulū acestuia nu este decâtū Vadulū nostru, și dominiulū despre care amintesce documentulū, este dominiulū episcopescū, despre care până în ziua de astăzi vorbescū numirile câmpului comunei.

Față cu o probabilitate așa mare în privința identității episcopiei dela Kéw cu cea dela Vadū trebuie să ne cuprindă mirarea, că unii străini caută „Kéw“-ulū din cestiune nu în Ardélū ci în Slavonia. ¹⁾

Judece ori cine, ce este mai probabilū, că dominiulū din cestiune a fostū proprietate a episcopiei Vadului comună în mijloculū celorlalte, ce se amintescū în documentū, carea are și tradițiuni destulū de sigure, că ore cândva a fostū scaunū episcopescū, saū că a fostū proprietatea unui episcopū chiarū și românescū din Slavonia.

Afară de aceea în documentū se țice, că dominiulū l'a datū Petru domnulū Moldovii episcopului dela Kéw. Judece deci ori cine, ce e mai probabilū, că Petru a datū dominiulū unui episcopū românescū aprōpe de Moldova, care își avea reședința în mijloculū

¹⁾ »Siebenbürg. Quartal-Schrift« t. I, pag. 193 și Iosifū Kemény în notă la loculū acesta din documentū.

dominiului dela Ciceu, sau că l'a datu unui episcopu din Slavonia? ¹⁾

2. *Episcopia Făgărașului.* În modu cam întunecatu se amintesce episcopia Făgărașului în precuvintarea molitevnicului tipăritu la 1689 sub principele Mihailu Apafy I, cu cuvintele:

„Cătră preasfințitul și în Christos, luminatul Varlaam Archiepiscopulu și Mitropolitulu s. Mitropolii a Belgradulu, alu Vadulu, alu Făgărașulu, alu Maramureșulu și alu episcopiloru din țara unгурescă.“

Din urma acésta numai atânci amu puté conchide, că la Făgărașu a fostu ôre cându reședință episcopescă, dacă amu sci, că titulele aceste, ce le purta mitropolitulu Belgradulu, suntu titulele unor episcopate, cari au încetat a mai esiste, și așa titulele lor au trecut la mitropolitulu Belgradulu.

Și încatu între titule se amintesce și episcopia Vadulu despre care scimū sigurū, că a existatū, nu putemū dice, că este fără temeiū deducerea, că amintindu-se și Făgărașulu, și acolo a trebuitū să fie ôre cându scaunū episcopescū.

Lucrulū inse se limpedesce destulū de bine prin unū altū documentū vechiū.

În o notă manuscrisă alu Samuilu Olaină în unū dicționarū românescū manuscrisū, care acum a peritū, se cuprindeau următorele:

„1469 Macarius episcopus Galatiensis obtinet a principe mandatum ad magistratum Cibiniensem, ut cathedralicum suum a presbyteris valachis accipere possit. ²⁾

„Episcopus Galatiensis“, despre care e vorba în documentulū acesta, este episcopulū Galațulu lângă Făgărașu. Comuna Galațu este inse în o așa apropiere de Făgărașu, câtu numai Oltulū le desparte. Episcopulū Galațulu din documentulū acesta nu pôte fi altulū decâtu episcopulū Făgărașulu din titulatura Mitropolitulu Varlaamū. Că Galațulu este numai unū satū, pre cându după Pravilă satele nu puteau fi reședințe episcopesci, nu pôte fi piedecă în deducerea, că episcopulū Făgărașulu este identicū cu alu Galațulu, de ôrece împrejurările nefavorabile ale bisericii româ-

¹⁾ Că nu era lucru neîndatinatū, ca principii României și a Moldovei să se facă atari donațiunū episcopilorū românesci din Ardelū, se vede și din donațiunea moșiei Merisienilorū de principele României pre sama mitropoliei Belgradulu.

²⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariū XII.

nesci între altele au produsū și abaterea aceea dela canone, că episcopii românesci să reșadă pre la sate. Chiarū și Vadulū de pildă încă era numai satū, și totuși era reședință episcopescă. Tare probabilū deci, că același episcopū dela cetatea Făgărașulu purta titula, éra în satulū Galațu își avea reședința.

3. *Episcopia Silvașulu* în comitatulū Huniadorei se amintesce în molitevniculū dela 1689 ¹⁾ și în cartea patriarcului Crisantū alu Ierusalimulu, care apriatū episcopia Silvașulu (numită pôte din greșală a Silviei) o pune între episcopatele sufragane mitropolitulu Belgradulu. ²⁾ În Silvașu se află astăzi și o mănăstire încă de pre la 1560—1580. ³⁾

4. *Episcopia Maramureșulu*, care ca titulatură specială a mitropoliților Belgradulu se amintesce în precuvintarea molitevniculu tipăritū la 1689, ⁴⁾ în dalteria mitropolitulu Simeonū Ștefanū despre consacrarea luī Parteniā episcopulū dela Muncaciū. ⁵⁾ În cartea patriarcului Crisantū alu Ierusalimulu numită Sintagmation, despre mitropolitulu Belgradulu se dice, că are și trei episcopi supuși luī, între cari apoi se amintesce și alu Maramureșulu. ⁶⁾ Se mai amintesce și în Noulū Testamentū de Belgradū dela 1648. ⁷⁾

Altă urmă despre episcopia Maramureșulu mai avemū la Nilles, ⁸⁾ unde se amintesce unū Ioanū Stojka episcopulū Maramureșulu cu locuința în Huszt.

Șincai la anulū 1605 amintesce de unū anonimū la Hevenesī, care descriindū bătaia dela Sătmariū, scrie aceste: „era unū episcopū românescū în cetate despre a căruī vitejie toți s'au miratū. Acesta a prinsū unū palașū nemțescū în amândouē mânilē, și încătră da, mulți cădeau de mâna luī, nici da înzădărū, ci totdeauna nimeria, mă pre urmă l'au împuscatū tocmai prin mijlocū, și așa a murilū. Episcopulū acesta în Clușū încă a fostū cu Basta, era omū micū, cu părulū lungū, și avea bătlă întrarginitū.“ ⁹⁾ Șincai e de

¹⁾ Totū acolo.

²⁾ N. Popea »Vechia mitropolie«. Sibiu 1870 pag. 27.

³⁾ Șematismulū diecesei de Lugosū de pre 1891 pag. 10.

⁴⁾ Nicolaș Popea »Vechia mitropolie« pag. 6.

⁵⁾ »Documente despre starea politică și iberatică a Românilorū din Transilvania«. Viena 1850 pag. 123.

⁶⁾ »Istoria bisericescă« de Alesandru Geanoglu Lesviodacs pag. 310 și u. după N. Popea »Vechia mitropolie« pag. 27.

⁷⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. XII.

⁸⁾ »Symbolae« I pag. 268.

⁹⁾ Șincai »Cronica Românilorū« la anulū 1605.

părere, că episcopul acesta ar fi fost alți Vadului sau alți Maramureșului. Stând așa lucrul, credem că mai cu temei am putea ține, că acel episcop a fost alți Satmarului, deoarece, precum vom vedea, între titulaturile mitropolitului Belgradului vine înainte și Satmarului.

Aceste patru sunt episcopiile sufragane mitropolitului Belgradului, despre cari putem să știm, că avem date sigure.

Nu urmăm înse de aci, că afară de aceste patru episcopii sufragane nu am mai existat și altele. Despre altele înse nu avem urme istorice așa sigure ca despre aceste patru.

* * *

Episcopatele sufragane, a căroră existență nu este deajuns dovedită. 1. *Episcopia Oradei mari*, amintită în Căzania de Brașov din 1591 ¹⁾ și în o dalterie a mitropolitului Genadie dela anul 1628. ²⁾ În căzania de Brașov înse se ține numai, că mitropolitul Belgradului este și alți ținutului Varadului, din care înse nu putem deduce cu siguranță, că la Oradea mare ar fi fost în adevăr scaun episcopesc, căci de o am face acesta, am fi siliți să știm, cum și în Chioară, în Selagi și în Crasna am fost ore când scaune episcopesci, deoarece în Sintagmatica alți Patriarcului Crisanu dela Ierusalim mitropolitul Belgradului se numește și alți „*vidicului Chioarului, Selagiului și Crasna.*“ ³⁾

2. *Episcopia Satmarului* se amintește în limba slavonă în titulatura mitropolitului Genadiu dela 1628. ⁴⁾ Altă urmă despre episcopia aceasta nu am aflată nicăieri. Din simpla împrejurare înse, că în titulatura unui mitropolit se ține, că este și alți Satmarului, nu putem deduce cu siguranța cuvenită, că acolo ar fi fost ore când scaun episcopesc, căci e posibil, că prin aceea că mitropolitul Belgradului se numește și alți Satmarului, voește să ține numai că este și episcop alți ținutului Satmarului.

3. Între episcopiile aceste putem număra și episcopia Beiușului și a Murășanei în Ungaria.

* * *

¹⁾ »Vechia mitropolie« de N. Popea pag. 5, și »Acte și Fragmente« de Te. Cipariu XII.

²⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. XII și 253, și Nic. Popea »Vechia mitropolie« pag. 15.

³⁾ Nic. Popea »Vechia mitropolie« pag. 27.

⁴⁾ Vezi mai sus nota 2.

Episcopiile sufragane, despre cari avem dovezi, că probabil n'au existat nici odată, fiindcă documentele sună probabil despre alt episcopat. Între aceste amintim mai întâi episcopatul dela Bistra în Transilvania în comitatul Turda-Arieș.

În dalteria Mitropolitului Simeon Ștefan dată lui Parteni episcopului dela Muncaci se amintește un episcop »*Saba Bistranensis*«, erez în o scrisore alui Georgiu Lippai arhiepiscopul dela Strigoni același episcop se numește »*Zaba Bistrinski*«. ¹⁾

Petru Maior vorbindu despre episcopul acesta, astfel spune lucrul, ca și cum în dalterie s'ar ține apriat, că episcopul Saba a fost din Ardél. Dalteria în adevăr înse nu ne spune nimic despre aceea, că Saba a fost din Ardél sau de aire.

Tot Petru Maior ține mai departe, că episcopul acesta n'a fost altul decât episcopul Vadului, care înse pre atunci locuia în Bistrița. Nu aduce înse nici o dovadă în favorul asertului său.

Șincal încă reproduce dalteria acesta înse în versiune română. erez despre episcopul Sabă se exprimă astfel: »*Despre episcopul Sava din Bistra, carele se pomeneste în dalteria mai sus adusă, alta nu culez a ține, fără că a fost arhiepiscop sfințit, și neavându eparhia sa a zădărit în Bistra. Doră el a și urmat apoi lui Ștefan și lui Iosafat în anul 1689 sub nume de Sava II.*«

În urmă Timoteu Cipariu susține părerea, că Saba a fost episcop dela Bistra, ²⁾ sub care tare credem, că înțelege Bistra din Transilvania în comitatul Turda-Arieș aproape de Abrud, locul natal al episcopului Petru Paul Aron, unde Mitropolitul Șuluț a funcționat ca capelan.

Noi înse credem, că nici una din părerile aceste nu este adevărată.

Anume întâi părerea lui Petru Maior, că Saba ar fi fost episcopul Vadului numai atunci ar pute fi adevărată, când episcopia Vadului ar mai fi existat pre la anul 1651, când fu dată dalteria. Episcopia Vadului înse încă pre la anul 1628 se vede a fi încetat, deoarece Mitropolitul Genadie pre la anul

¹⁾ Petru Maior »Istoria bisericii Românilor« pag. 165. Dalteria în original latin întreg se află la Pray »Specimen hierarchiae hungaricae« t. I. și de acolo la Petru Maior »Istoria bisericii Românilor« pag. 153, erez mutilată la Leurian și Bălcescu »Magazin istoric pentru Dacia« t. III pag. 251; în versiune română la Șincal »Cronica Românilor« la anul 1651.

²⁾ »Acte și Fragmente« pag. XII.

acesta între titulele sale poartă și titula episcopiei Vadului, cum se vede din dalteria lui dată protopopului János din Huniadóra. ¹⁾ Din împrejurarea acesta se vede, că episcopia Vadului pre la 1628 încetase deja. Altcum nu ar avé înțelesu, ca mitropolitul Belgradului să se numescă și alu Vadului.

Din părerea lui Șincai numai atâta e mai pre susu de ori ce indoelă, că episcopul Saba a fostu în adevêru episcopu consacratu. Altcum nu ar avé înțelesu chemarea lui la consacrarea unui episcopu. Canonul 1 alu apostoliloru din Pravilă prescrie, că episcopul să se hirotonescă de doi sau trei episcopi. Și chemarea lui Saba de cătră Mitropolitul Belgradului Simeon Ștefanu la consacrarea lui Parteni episcopul Muncaciului și a avută temelul sêu în dispozițiile dreptului orientalu din Pravilă.

Ce dice mai departe Șincai despre Saba, că neavendû eparchie, ar fi șeđutû în Bistra, este numai o conjectură, la care a trebuit să alege spre a esplica barêmû încâtva lucrul.

Dacă Saba n'a avută eparchie, cauza nu pôte fi alta decâtu saû că din cauza gônoloru din ver o parte nu putea să-și ocupe scaunulû, saû că era numai episcopu titulariû. Și în ună casă și în celalaltu în dalterie nu s'ar fi numitû după loculû, unde petrecea silitu de împrejurări, ci după cetatea, pentru carea fu sântitâ, fie că avea în adevêru diecesă, fie că purta numai titula cetății. ²⁾

Mai corectû în câțva a purcesu T. Cipariû, care sustine, că Saba a fostu episcopul Bistrei, va să dice Bistra era în adevêru scaunulû unui episcopu sufraganu mitropolitului Belgradului.

Durere, că Timoteu Cipariû n'a cercatû mai de aprôpe, că unde pôte fi Bistra aceea.

Douê împrejurări ar fi pututû să-î arete calea, pre carea avea să mîrgă, ca să aile, că unde este Bistra, în carea Saba era episcopu.

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariû pag. 253.

²⁾ Că și în răsăritu au esistatû episcopi titulari, cari purtau titula ver unei diecese în *partibus infidelium*, saû și numai titula ver unei cetății, se pôte vedé la Vehring »Kirchenrecht« pag. 635; érá în România suntû și astăđi archierei titulari fără diecesă numiți archierei locotenenți, cari poartă numele după cetățile: Ploesci, Craiova, Rimnicu, Pitesci, Botoșani, Băcău, Berladu și Galașu. Vedî legea din 14 Dec. 1872. N'are deci nici unu temelû ceea ce sustine Șaguna în »Compendiulû de dreptu canonicu« pag. 117, că biserică răsăritulû nu cunôsce decâtu episcopi cu diecesă, fie că suntû în ea creștinî, fie că au peritû cu totulû.

Aceste suntû, întâiû, că Parteniû era unu episcopu nu românescû ci rutenescû, și a doua, că Saba în scrisôrea arhiepiscopului Georgiû Lippai dela Strigonu se numesce cu numele rutenescû „Bistrinsky“.

Considerândû aceste douê împrejurări, credemû, că era destulû de aprôpe cugetulû, că Saba a fostu episcopu rutenescû și nu românescû. Atunci și Bistra a trebuit să fie între Ruteni și și comună rutenescă și nu românescă. Și cercândû numai șematismele dieceselor rutenesci din Muncaciû și Eperjes ar fi aflatû acolo următorele comune cu numele Bistra:

1. *Bistra de josu* (Alsó Bisztra). ¹⁾
2. *Bistra mică* (Felső kis Bisztra). ²⁾
3. *Bistra Crasna* (Krászna Bisztra). ³⁾
4. *Bistra Turja* (Turja Bisztra). ⁴⁾
5. *Bistra de susu* (Felső Bisztra). ⁵⁾
6. *Bistra rusescă* (Orosz Bisztra). ⁶⁾
7. *Bistra Crajnya* (Bisztra Krajnya). ⁷⁾
8. *Bistra Stropco* (Bisztra Sztropko). ⁸⁾

Fiindû acum vorba de consacrarea unui episcopu rutenescû de cătră mitropolitul Belgradului Simeon Ștefanu cu impreună lucrarea unui altu episcopu, care poartă și numele rutenescû de „Bistrinsky“, fiindû mai departe 8 comune rutenesci, cari poartă numele „Bistra“, pre cândû românescă este numai una, nu pôte fi fără temelû deducerea, că Bistra de sub vorbă nu e Bistra din Ardélû, ci una din cele 8 Bistre rutenesci, și încă cu atâtû mai virtosû, că pre la 1651, cândû s'a întâmplatû consacrarea lui Parteniû, în Ardélû nu mai esista nici o episcopie sufragană, și afară de aceea Bistra din Ardélû era prea aprôpe de Belgradû, decâtû ca să pôtă fi probabilû, că și la Bistra era scaunû episcopescû. De altă parte nu ne este cunoscutû ca Rutenii pre timpurile acele să fie avutû și alți episcopi afară de celû dela Muncaciû.

- ¹⁾ Șematismulû diecesei Muncaciului pre 1895, pag. 51.
- ²⁾ Totû acolo pag. 81.
- ³⁾ Totû acolo pag. 58.
- ⁴⁾ Totû acolo pag. 139.
- ⁵⁾ Totû acolo pag. 38.
- ⁶⁾ Totû acolo pag. 134.
- ⁷⁾ Șematismulû diecesei de Eperjes pre 1895, pag. 33.
- ⁸⁾ Totû acolo pag. 163.

Înse precum vom vedea, în resăritul a existat datina, că prin mănăstiri se aflau episcopi consacrați, și chiar și Români din Ardeal au avut atari episcopi. De ce să nu fie fost și la Ruteni un atare episcop în ver o mănăstire? Și în adevăr în diecesa Muncaciului în apropierea comunei numită Bistra de sus (Felső Bisztra) a fost o atare mănăstire de călugări basilitanii. Și așa putem să șicem cu destulă temei, că Saba Bistranensis a fost episcop rutenesc.

Mai adaugem numai atata, că, dacă Bistra din Ardeal ar fi fost pre la 1651 scaun episcopesc, mai că n'ar fi cu putință să nu fie rămas acolo ceva urmă sau tradițiune despre scaunul episcopesc. Nici urme, nici tradițiuni în Bistra din Ardeal despre ver un scaun episcopesc nu se află, ăra în titulatura mitropolitului Belgradului Bistra nu se amintesc nici în un document, de cari dispunem astăzi.

2. Între aceste putem număra și *episcopia Galașului* de lângă Olt, încât e de necreșut, că Galașul să fie fost o episcopie deosebită de a Făgărașului.

* * *

Episcopii, cari n'au fost decât mănăstiri călugăresci. Nu numai în Ardeal, ci și pe aice în biserica resăritului și a apusului era datina în timpurile trecute, că în unele mănăstiri ședea câte un episcop, care câte odată era egumenul mănăstirii, câte odată nu. ¹⁾ Dacă era și egumen, atunci preste mănăstire și aparținetele ei deprindea jurisdicțiune episcopescă.

Atari episcopi se vede, că în Ardeal au fost în timpurile vechi mai mulți, și anume:

1. *Episcopul dela Fel-Diod* în comitatul Albei de jos. În un document collațional din 1557 al reginei Isabella se amintesc un *Christofor*, pre care regina îl constituie de episcop al mănăstirii Fel Diod „*episcopus claustrii Fel Diod*” pentru cei ce mărturisesc credința grecescă, și îi dă „*episcopatum claustrii Fel Diod cum omnibus ejusdem episcopatus pertinentiis ac proventibus et emolumentis.*” ²⁾

¹⁾ Vehring »Kirchenrecht« pag. 585.

²⁾ Decretul se află la Benkő »Mikcovia« t. II § 145; de acolo la Petru Maior »Istoria bisericei Românilor« pag. 164 și Laurian și Balcescu »Magazin istoric pentru Dația« pag. 205 și uu., unde e și în traducere românească.

Petru Maior e de părere, că episcopul Christofor era episcopul Silvașului, care perdindu-și moșile sale, a dobândit mănăstirea dela Fel Diod, și de acolo povățuia eparchia Silvașului. ¹⁾ A alergat Petru Maior la părerea acăsta, fiind că susține, că e lucru neaușit, că egumenul unei mănăstiri să se numească episcop. Și așa dacă Christofor a fost episcop, cum se vede, că a fost în adevăr, atunci a trebuit să-și aibă diecesa sa, și fu numit al mănăstirii dela Fel Diod numai pentru că locuia în mănăstirea aceea.

La aceste și noi șicem, că superiorii mănăstirilor ca atari nu s'au numit nici când episcopi. Înse dacă superiorul era și episcop consacrat, atunci purta și titula de episcop al acelei mănăstiri. Și așa Christofor fiind și superior mănăstirii din Fel Diod, și totu odată și episcop consacrat, s'a putut numi pre dreptul episcopul mănăstirii aceleia.

În Germania de pildă au fost în mai multe locuri episcopi ai mănăstirilor, *episcopi claustrii*, Klosterbischöfe. Totu asemenea au fost și în România episcopi, cari locuiau în mănăstiri până în timpurile mai din coce. ²⁾

2. *Episcopul dela Feleac* în apropierea Clușului. Între scrisorile familiei preoțesci din Feleac se află unele documente, cari pun afară de totă îndoială, că la Feleac în timpurile vechi au fost episcopi. Documentele din bunăvoința familiei s'au publicat în »*Arhivă pentru filologie și istorie*« pag. 770 și uu. În ele se amintesc trei episcopi dela Feleac, anume: *Petru*, *Marcu*, despre care șice documentul, că a fost grec, și *Danco*.

Nu este de creșut, că episcopii dela Feleac au fost episcopi cu diecesă, căci atunci încetându episcopatul, mitropolitul Belgradului ar fi luat în titulatura sa și titlul Feleacului, ceea ce înse din documentele, ce le avem astăzi, nu se vede a se fi întâmplat.

Mai probabil este, că cei trei episcopi amintiți au fost superiori mănăstiresci, cari aveau și ordul episcopesc, sau episcopi mănăstiresci, de-ărece la poporul de acolo până astăzi există tradițiunea, că în Feleac a fost oare când mănăstire de călugări.

* * *

¹⁾ »Istoria bisericei Românilor« pag. 165.

²⁾ Authorisma de Andrei bar. de Șaguna. Sibiu 1861. pag. 82 și uu. 17*

Conservarea numelor¹ episcopatelor² sufragane în titulatura mitropolitului Belgradului, și suprimarea titlaturii de mitropolit³ prin principiul calvinesc. Pre cum s'a putut⁴ vedea din puținele urme istorice, cari ne-au rămas⁵ despre episcopatele sufragane mitropolitului Belgradului, până pre la timpul, cându s'a început⁶ supremația calvină asupra bisericii românesce din Ardél⁷, totuși avem⁸ despre ele unele urme positive, și chiar⁹ și câte un¹⁰ nume de al¹¹ episcopilor¹².

Așa de pildă despre *episcopia Vadului*, avem¹³ urmă destulă de sigură în documentul¹⁴ dela 1533. Asemenea despre *episcopia Făgărașului* sau *Galașului* avem¹⁵ urmă destulă de sigură în numele episcopului *Macariu* dela 1469. Era ce se ține de episcopii din mănăstiri, ne sunt¹⁶ cunoscute câteva nume de ale lor¹⁷, pre cum alui *Christofor* dela *Fel Diod* din anul¹⁸ 1557, alui *Petro*, *Marco* și *Danco* dela *Felc* din anii 1538, 1550, 1595, deși aceștia proprie nu erau episcopi sufragani în înțelesul¹⁹ adevărat²⁰ al²¹ cuvintului.

Din secolul²² al²³ 17-lea înse, cându a fost²⁴ mai puternică presiunea calvină asupra bisericii românesce din Ardél²⁵, nu ne-a rămas²⁶ nici cea mai mică urmă pozitivă, din carea să putem²⁷ deduce, că pre atunci mai esista bar²⁸em un²⁹ singur³⁰ episcopat³¹ sufragan³² românesc³³ în Ardél³⁴.

Atunci mitropolitul³⁵ Belgradului și nesilit³⁶ de nimeni a trebuit³⁷ să lea diecesele suprimate sub guvernarea sa episcopescă nemijlocită. A conservat³⁸ înse amintirea lor³⁹ prin aceea, că în titulatura sa a început⁴⁰ a purta și titulele episcopatelor⁴¹ suprimate, a Vadului, Silvașului, Făgărașului, Maramureșului și așa mai departe.

Astfel⁴² le-a succes⁴³ calvinilor⁴⁴ a da lovitura de m⁴⁵orțe în biserica românescă din Ardél⁴⁶ mai întâi⁴⁷ organizațiunii bisericesce celei mai însemnate după Pravilă, organizațiunii mitropolitane, după care biserica românescă din Ardél⁴⁸ era împărțită în mai multe diecese, în frunte cu un⁴⁹ mitropolit⁵⁰ și mai mulți episcopi sufragani.

Cât⁵¹ de urtă li-a fost⁵² calvinilor⁵³ organizațiunea ac⁵⁴esta, ce prea era asemenea celei catolice, se vede și de acolo, că deși mitropolitul⁵⁵ nostru n'a încetat⁵⁶ nici în era calvină a se numi mitropolitul⁵⁷ Belgradului, totuși calvinii în actele lor⁵⁸ nu l-au numit⁵⁹ nici odată așa, ci numai de pildă: „*Superintendens Vladicatus uni-*

versarum ecclesiarum graecos, rascianos et valachicos ritus observantium.“¹)

Cuvintul² „*mitropolit*“, ca termin³ catolic⁴ nu-l⁵ puteau calvinii nici decum suferi în biserica românescă, și tot⁶ asemenea numirea mitropolitului dela ver o cetate, după datina observată și în biserica catolică, cum se numea cel⁷ românesc⁸ dela cetatea Belgradului. De aceea au mai preferit⁹ calvinii a-l¹⁰ numi numai „superintendentele bisericilor“ după datina calvină.

Cum să fie putut¹¹ deci calvinii suferi episcopate românesce sufragane mitropolitului Belgradului, cându și numirea de mitropolit¹², și încă dela ver o cetate le era prea urtă fiind¹³ prea ierarchică catolică?

II.

Nimicirea puterii archiereșce a mitropolitului.

Restringerea puterii archiereșce prin săborul¹ mare, prin consistoriul² titorilor³ și juraților⁴, prin protopopi și superintendentele calvine. Desvoltarea puterii archiereșce la Români și Calvinii dela s. Unire în c⁵oce.

Supunerea puterii archiereșce săborului mare. Suprimându-se episcopatele sufragane, mitropolitul¹ Belgradului a rămas² singurul archiereș al³ Românilor⁴ din Ardél⁵. Prin ac⁶esta biserica românescă a ajuns⁷ a fi asemenea celei calvinesce în un⁸ punct⁹ cardinal¹⁰, încât¹¹ și biserica calvină avea în Ardél¹² numai un¹³ singur¹⁴ superintendente

Împrejurarea ac¹⁵esta a avut¹⁶ înse și alte urmări. După dreptul¹⁷ resăritean¹⁸ din Pravilă, sinodul¹⁹ mitropolitan²⁰ compus²¹ din mitropolitul²² și episcopii sufragani, care trebuia să să adune în fie-care an²³ cel²⁴ puțin²⁵ odată, era organul²⁶ cel²⁷ mai însemnat²⁸ pentru guvernul²⁹ bisericesc³⁰. În sinodul³¹ acesta mitropolitan³² era concentrată mai de aproape tot³³ă puterea publică juridic³⁴ională pentru mitropolia intr³⁵egă.¹)

¹) Veđi de pildă Collaționalele mitropolitului Iosif² Budai de Piskinez din 1680 în »Acte și Fragmente de T. Cipariu pag. 60.

²) Despre sinodul³ mitropolitan⁴ vorbesc⁵ în Pravilă can. 37 al⁶ apo- stolilor⁷, can. 5 dela Nicea I, can. 20 dela Antiochia, can. 8 Trullan⁸ și can. 7 dela Nicea II. Bine să însemnăm⁹ înse, că t¹⁰ote canonele aceste vorbesc¹¹ de sinode de archiereș, singurele sinode, pre cari le cunosc¹² Fravița. Nu scim¹³,

Sinódele aceste mitropolitane de arhieriei prescise cu rigóre de dreptulü orientälü bisericescü s'au și conservatü la popórele, ce se ținü de biserica resäritulü, in formä mai puținü sau mai multü acomodatä Pravilei pänä in äiua de astädi. Ärä la popórele, cari și-au organisatü biserica dupä teritoriulü politicü, sinodulü mitropolitanü a luatü forma äsa numitulü „sfintulü sinodü“, din Rusia, Grecia și Romänia. „Sfintulü sinodü“ in statele aceste este un sinodü compusü din mai multü arhieriei, care inse intrunesce in sine potestatea supremä bisericescü pentru statulü respectivü ca și sinodulü mitropolitanü alü Pravilei pentru mitropolia inträgä.

Pänä cândü in Ardélü a mai statü organisațiunea mitropolitänä prescisä de Pravilä, sau pänä ce in Ardélü a esistatü unü mitropolitü cu câțiva episcopi sufragani, pänä atunci nu putemä crede, sä nu fie esistatü și sinodulü mitropolitanü, la care convenia mitropolitulü cu episcopii säi. Concedemü bucurosü, cä sinodulü acesta nu se va fi ținutü cu ceva aparatü mare, sau cu ceva pompä, carea sä atragä atențiunea publicä asupra sa. Concedemü și aceea, cä nu multü spiritü va fi arätatü sinodulü in tractarea și resolvirea afacerilorü sale.

Starea bisericeii romänesci pre acele timpuri era multü mai miserä și mai inapoiatä decâtü sä putemä accepta äsa ceva äcia unü sinodü alü bisericeii romänesci din acele timpuri triste.

Din acestea inse nu urmözä, cä acelu sinodü nu se va fi ținutü de locü, fiindü öreșicum unü ce esențialü in organismulü bisericeii resäritene dupä dreptulü din Pravilä.

A trebuitü inse sinodulü mitropolitanü sä încete cu totulü, dupä ce äs încetatü episcopatele sufragane, cäci mitropolitulü nu mai avea cu cine sä-lü ținä.

Și äsa calvinii dändü lovitura de morte episcopatelorü sufragane, cu o cale äs datü lovitura de morte și sinodulü mitropolitanü, sau äs nimicitü de-odatä döuë instituțiuni cardinale de ale bisericeii resäritulü basate pre Pravilä.

ce sä dicemü despre bärbații aceia äi nostri, cari se provözä la canónele aceste, ca și cum ele arü vorbi de sinódele diecesane preoțesci sau »micste«, de cari nici o urmä nu e in Pravilä. Numai in äilele trecute nÿ-a cäduť in mänä o representațiune in cauza sinódelorü trimisä Mitropolitulü Vancea și subscrisä și de bärbații serioși, in care asemenea se face provocare la canónele de mai sus in favorulü sinódelorü diecesane preoțesci și »micste.« Mitropolitulü Vancea a pus'o ad acta.

Acum puteau calvinii purcede mai departe. Acum puteau päși la organisaarea bisericeii romänesci intru töte dupä norma äcäci calvine.

N'avemü inse sä ne inchipuimü, cä cronologice încă äs urmatü lucrurile in ordinea äcäta logicä, ca și cum mai intäiu ar fi suprimatü episcopatele sufragane și cu ele sinodulü mitropolitanü, și apoi s'ar fi apucatü de organisaarea calvinescä a bisericeii romänesci. Ci lucrurile äs decursü de-odatä, și paralelü. Pre cândü se stingeau episcopatele sufragane, și eșiea din usü sinodulü mitropolitanü sub presiunea calvinä, pre atunci intraü de altä parte in biserica romänescä totü sub aceea presiune instituțiuni calvinesci.

Äntre instituțiuni aceste mai insemnatä este säborulü mare, încätü prin elü fu lovitä mai tare in inimä puterea arhierescä. Äntreaa lui s'a intäplatü in modulü urmätoriü.

Calvinii ca și protestanții äs susținutä, cä ei in biserica lorü voescü sä realizeze „libertatea evangelicä“. Ce înțelegeau inse ei sub „libertatea evangelicä“? Înțelegeau liberarea de sub guvernulü ierarchiei. Dupä ei Domnulü nostru Isusü Christosü, cândü a întemeiatü biserica, n'a constituitü in bisericä nici o ierarhie, ci tötä puterea publicä bisericescü o a datü poporului, care spre susținerea ordinii publice bisericesci constitue oficiali in bisericä, cari inse dispunü și guvernözä in numele poporului și cu putere primitä dela eiü.

Äierarchia catolicä, care dispune in bisericä și guvernözä in numele lui Dumneöeu și cu putere primitä de susü, este dupä calvinii numai unü productü alü timpului născutü in bisericä in contra voinței fundatorului ei. Supunerea la ierarhia äcäta este o ädeväratä sclävie dupä calvinii, și pentru aceea nimicirea ierarchiei este realisarea ädeväratei libertäți evangelice.

Principiulü acesta simplü alü calvinilorü a fostü programulü desvoltării lorü bisericesci dela începutü. Äntruparea nici unei ideii inse in societate, — fie idea cätü de limpede, — nu se pöte intämpla de-odatä, și nu arare ori are lipsä de vecuri întregi, cä sä sä pötä intrupa in unü modü mai multü sau mai puținü deplinü.

Legea äcäta istoricä se observözä și in desvoltarea bisericeii calvinilorü din Ardélü. Principiulü lorü despre „libertatea evangelicä“ îi împingea sä scuture de pre biserica lorü ori ce elementü ierarhicü. Sub conducerea principiuluiü acestuia nou inse pre längä töte forțările, totuși se äflau in o äsa confusiune, cätü nu puteau

nici distinge limpede, ce este în biserică elementul ierarhic și ce nu este. De aci a urmat, că lungu timp considerat de elemente ierarhice în biserică numai factorii aceia, cari purtau mai marcatu timbrul ierarhiei. Și acești factori erau: Papa, mitropoliții și episcopii. La aceștia le-au denegat deci mai întâiu ascultarea canonică, carea după ei era sclăvia.

Ce să facă înse acum? De factorii cei mai însemnați ierarhici nu mai voeau să scie nimic. Anarchia acum era *ante portas*.

Atunci au început și ei a-și organiza biserica bine rău, cum puteau, după principiul „libertății evanghelice”, cum o înțelegeau ei.

Biserica catolică s'a fostu organizat de sus în jos. Mântuitorul a alesu pre cei 12 apostoli, apostolii au pusu după aceea episcopi, episcopii preoți, și așa mai departe în decursul vécurilor totdeauna mai marii s'au îngrijit de organizarea bisericească. Acesta o poftese principiul ierarhic în biserică.

Calvinii din Ardelu ca și de aice, fiindu-le principiul ierarhic de totu odios, au început organizarea în unu modu diametralu opusu bisericeii catolice, adecă de jos în sus, căci după ei numai o atare organizare corespunde „libertății evanghelice”. Poporul în fiecare comună și-a alesu păstoriu, érz păstorii din întrégă țara și-au alesu unu capu, pe care-lu numeau și episcopu, dară mai multu superintendente, nefiindu-le plăcută numirea de episcopu, ca una ce prea tare mirósă a ierarhiei catolice.

În biserica catolică episcopul are deplină putere juridicală în teritoriul supusu lui, nețermurită decâtu numai prin canone, înse prin acele, și prin instituțiunile întemeiate pre ele, țermurită în măsură însemnată. Este episcopul în biserica catolică o specie de principe ecclesiasticu sau ierarhicu.

Organisându-și calvinii biserica spre a încunjura căderea în anarhie, prin instituțiunea superintendentelii au ajunsu și ei la o instituțiune analogă cu a episcopilor din biserica catolică, și așa preste voea lor au trebuit să vadă, cum elementul ierarhic alu episcopatului catolicu scosă afară pe o ușe, a intrat în biserica lor pre alta.

Trebuieau acum, voind să fie consecuenți, să creeze pentru superintendentele lor o atare pusățiune, câtu să nu samene mai de locu cu pusățiunea episcopilor catolici, o pusățiune, prin carea „libertatea evanghelică” a lor să fie jignită câtu mai puțin.

Spre a ajunge la acesta, au trebuit să stătoréscă principiul, că deși superintendentele este în fruntea celorlalți păstori, totuși

el nu are și în el nu este concentrată totă puterea publică bisericească, ci este numai unu *primus inter pares* față cu celorlalți păstori, unu organu esecutivu a poporului, care singuru este purtătoriu puterii depline bisericesci.

Voința poporului înse se manifesta în așa numitul „*synodus generalis*”. Adevăratu că pre atunci *synodus generalis* nu era astelă alcătuitu, câtu să să pótă dice cu dreptu cuvintu, că în el era reprezentat în adevăr poporul. Calvinii înse îl considerau totuși de organul acela, prin care se manifestă voința poporului. Și așa pre superintendentele îl subordinară *sinodulu generalu*, și sinodul generalu îl puseră în fruntea bisericeii, ca organul acela, în mânilor căruia era concentrată plenitudinea puterii bisericesci.

Pre calea acesta superintendentelii sau episcopul lor i-au creat o pusățiune, ce nu avea mai nici unu colorit ierarhic, și esentialu diversă de pusățiunea episcopilor catolici. De altă parte prin crearea pusățiunii acesteia pre sama superintendentelii sau episcopul lor au ajunsu a fi de firma credință, că de o cam dată au realizat în biserica lor principiul „libertatei evanghelice”, cum și-o închipuiau ei.

Acum își întorsă privirile spre biserica românească.

În principiu nu a fostu și nu este nici astăzi nici o deosebire între pusățiunea ierarhică a episcopului apusanu pre temelul dreptulu din „*corpus juris canonici*” și între pusățiunea ierarhică a episcopului resăriteanu pre temelul dreptulu din Pravila. ¹⁾

A fostu lucru firescu deci, că calvinii precum de tare uriau puterea ierarhică a episcopilor apusanu, chiară așa de tare uriau și puterea ierarhică a mitropolitulu românescu.

Ce avea dară de făcutu, ca să nimicéscă puterea ierarhică a mitropolitulu nostru? Nimic alu, decâtu să-lu degradeze la rolul inferioru de unu *primus inter pares* față cu preoții, de unu organu esecutivu a voinței publice a poporului, chiară așa cum purceser în biserica lor.

Spre scopul acesta supuseră pre mitropolitulu nostru *săborulu mare* sau adunării clerulu din țara întrégă, și plenitudinea puterii bisericesci o aședar în *săborulu mare*.

¹⁾ Înălțimea puterii ierarhice archierești în resăritu se pótă tare frumosu vedé din constituțiunile apostolilor. Veđi Cardinalu Pitru »*Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta*«. Roma 1864 tom. I. pag. 172, 176, 178, 179, 217, 219.

Prin această putere ierarhice a mitropolitului românesc i-au dat o lovitură, carea și singură era de moarte. De aci încolo mitropolitul nostru nu mai era arhierul, pre care-l cunosc Pravila, era prin instituțiunea săborului mare în biserica românească din Ardeal a intrat un element cât se poate mai străin de Pravila.

Putem să dicem, că încetând mitropolitul nostru a mai avea puterea ierarhică, ce i-o dă Pravila, și transplantându-se puterea aceasta la săborul mare, biserica românească din Ardeal a eșit deplin din cadrul bisericii apusului și a răsăritului, și în privința dogmei despre ierarhie a devenit deplin calvină.

Minunata putere ierarhică arhierescă a Pravilei, carea a susținut biserica în timpurile cele mai grele în contra păgânilor și a ereticilor, fu împărțită în sute de bucăți printre preoțimea din întregă țara, și Românii din Ardeal cu numele mai aveau în frunte arhierul în persoana mitropolitului, în faptă înse erau fără arhierul, și fără arhierul au fost până la s. unire, când au erași reactivată puterea ierarhică în conformitate cu Pravila.¹⁾

În ce contrast a ajuns biserica noastră cu Pravila, atunci, când în urma presiunii calvine preste puterea arhierescă a mitropolitului au pus săborul mare sau adunarea preoțimeii din întregă țara, se vede între altele din calculul canonului 68 din partea întâia a Pravilei, care sună astfel:

„Oile, ce se dice omenii. și ucenicii, adevă preoții, nu voiți să pasceți pre păstorii și învățătorii vostri. pre arhierii dicit, că în loc

¹⁾ Avem după s. unire ună frumosă esemplu chiar delă episcopul Clain despre reactivarea puterii ierarhice episcopesci în conformitate cu Pravila, și despre emanciparea puterii arhieresci de sub supremația săborului mare, introdusă de calvinii în biserica românească. În o epistolă, ce o scrie episcopul Clain din Roma protopopului Secadate din Blășu, să exprimă astfel: *„extra synodum clerus ad nihil accedere potest, et absente episcopo tamquam capite nihil concludere potest, requiritur enim Episcopi ratificatio.”* Susține aci Clain corect, că clerul nu numai că nu este preste episcopul, ci că nu poate decide nimic fără episcopul, sau fără ratificarea episcopului. Principiul acesta nu cuprinde alta decât dispoziția canonului 39 al apostolilor din Pravila, *„Preoții și diaconii fără de socotința episcopului nimic să seversescă, că el este căruia i-s-a încredințat poporul Domnului, și delă care se va cere cuoimul cel pentru susțetele lor.”* Petru Mafor *»Istoria bisericii Românilor»* pag. 181, și Pidalionul românesc f. 33.

*de ucenicii, ce sunteți, voi veți să ne faceți dascăli, să judecați pre cea ce au putere să vă judece și să vă învețe.”*¹⁾

În modul cel mai drastic s'a arătat nimicirea puterii arhieresci întemeiată pre Pravila prin săborul mare atunci, când săborul mare i-s'a dat și puterea să judece și depună pre mitropolitul.²⁾

După dispozițiile Pravilei arhierul are drept să judece pre preoții supuși lui, la nici un cas înse preoții n'au drept să judeca pre arhierul.

Canonul 68 din partea întâia a Pravilei cu privire la lucrul acesta prescrie următoarele:

*„Nu s'a dat preoților, nici mirenilor să judece pre arhierul lor, pentru că este cap și păstorii, dară acesta s'a dat arhierilor să caute și să judece pre omenii lui.”*³⁾

Și ierarhia din România, carea nu s'a abătut nici odată în privința acesta delă dispozițiile Pravilei, precum am vădit deja⁴⁾ nici n'a voit să recunoscă dreptul săborului mare de a judeca și depune pre mitropolitul.

Astfel s'au ajuns calvinii scopul de a da și în biserica românească o lovitură de moarte puterii arhieresci, factorului aceluia din biserica noastră, pre care era mai marcantă imprimată timbrul ierarhiei atât de odiosă calvinilor.

* * *

Restringerea puterii arhieresci a mitropolitului nostru prin consistoriul titorilor și al juraților. Axioma de guvernă, că sfatul alor mai mulți mai ușor poate afla căile și mijlocele de lipsă la guvernarea omenilor, o a observat și biserica creștină delă început până astăzi și o va observa totdeauna și în viitor. În axioma aceasta își are temeiul presbiteriul bisericesc, cu care și în resărit și în apus s'a ajutat și se ajută episcopul în guvernarea bisericii sale. În codicii bisericii resăritului se numesc presbiteriul „sfatul episcopului”, „corona bisericii”,⁵⁾ „cheruvimii bisericii”.⁶⁾

¹⁾ Pravila de Tergoviște pag. 58.

²⁾ Vezi mai sus pag. 20.

³⁾ Pravila de Tergoviște pag. 58.

⁴⁾ Vezi mai sus pag. 49 și uu.

⁵⁾ Constituțiunile Apostolilor, cartea II c. 28 la Cardinal Pitra, op. cit. t. I. pag. 174.

⁶⁾ Cardinal Pitra op. cit. t. I. pag. 97.

După disciplina orientală episcopul era liber în alegerea membrilor presbiteriului său.

La început, cându pre la sate nu erau preoți, ci numai în cetăți lângă reședința episcopului, toți preoții și diaconii luau parte la sfatul episcopului. Remășiță a formei acesteia antice a presbiteriului este în biserica apusului sinodul diecesan, la care participă întregul clerul diecesan de dreptul său prin reprezentanți.

Poporul în timpurile vechi testifica despre valoarea și demnitatea morală a acelor, cari erau să se înalțe la statul preoțesc, și prin aceea să între în presbiteriul episcopesc. În testificarea acesta a poporului stă alegerea preoților, despre care vorbesc sfinții părinți, scriitorii antic și chiar și unii păgani. ¹⁾

Episcopul înse era liber a înalța pre ori și cine la trépta preoțescă, și prin aceea a-i deschide loc în presbiteriu, dacă numai respectivul avea testimoni bun dela popor, bună oră ca și astăzi, dacă cineva are testimoni bune dela auctoritățile competente, precum universitate, seminariu și altele. Era liber episcopul a și respinge pre ori și cine dela trépta preoțescă și dela presbiteriul său, dacă sciea, că e nevrednic sau necapabil, chiar dacă poporul îl voiea, și prin aceea îi da testimoni bun.

Mai departe episcopul era dator să rezolveze cauzele bisericesci cu sfatul presbiteriului. Nu era înse legat de votul presbiteriului. ²⁾

Nu este înse în Pravilă și dreptul resăriten, nici un canon, care să admită și pre miren în presbiteriul episcopului.

Să asemenăm acum presbiteriul acesta întemeiat pre Pravilă și dreptul bisericesc resăriten cu corporațiunea juraților și titorilor din biserica noastră introdusă de calvini.

Jurații și titorii se alegeau de cătră săborul mare fără nici o influință a mitropolitului, căci Zaonicul ne spune, că cei dintâi „*titori adeverați și jurați*“ s'au ales în săborul mare „*cu voiea și cu sfatul a toți protopopii*“ fără să amintescă de mitropolitul nimica. Și de mitropolitul nici nu era lipsă să se amintescă, după ce săborul mare se putea ține și fără mitropolitul. ³⁾

¹⁾ Veți cartea Sfintului Ioan Chrisostom „Despre preoție“ în tare multe locuri, și Bingham „De originibus seu antiquitatibus ecclesiasticis“ Hallae Magdeburgicae 1751 II pag. 89 și Lampridin în „Vita Alexandri Severi“ c. 45.

²⁾ Veți mai sus pag. 159.

³⁾ „Acte și Fragmente“ de T. Cipariu pag. 258.

Mai departe titorii aleși de săborul mare fură întăriți de cătră principele țării, despre ce érași ne spune Zaonicul, cându dice, că titorii „*după aceea fură întăriți și cu cartea prealuminatului și milostivului Domnului nostru a craiului.*“ ¹⁾ De o întărire a alegerii titorilor prin mitropolitul nu ne amintesc nimic.

După aceea titorii erau unii dintre laici, ²⁾ alții din cler.

Ce urmază din aceste?

Vom vedé îndată!

Dacă mitropolitul ca episcop al teritoriului său nu avea ca atare nici o ingerință în constituirea titorilor, cari forma consiliul său de guvernare în cauzele materiale bisericesci, dacă alții îi constituie și-i întărie, și lui i-se impuneau, atunci erau o corporațiune nu subordonată lui, cum ar fi trebuit să fie după Pravilă, ci erau o corporațiune sa coordonată sau supraordonată. După Pravilă înse ori ce corporațiune coordonată sau supraordonată episcopului, afară de mai marii lui, cum sunt mitropolitul, patriarcul, sinodul archieresc mitropolitan, restringe puterea archierescă, și un archieru cu o atare corporațiune coordonată sau supraordonată lui, nu mai este mai mult archierul Pravilei.

Era înse óre corporațiunea juraților și a titorilor o corporațiune coordonată sau supraordonată mitropolitului?

Săborul mare era organul cel mai înalt bisericesc, căruia îi era supus și mitropolitul.

Jurații și titorii erau numai o specie de consiliu administrativ, care reprezenta sinodul mare, cându nu era adunat. Lucrau deci în numele acestuia. Lucru firesc, că și ei erau supraordonați mitropolitului ca și săborul mare, pre care-lu reprezentau, éra în ședințele, cari le ținea mitropolitul cu ei, mitropolitul era numai un președinte supus majorității lor.

Prin instituțiunea juraților și a titorilor, în forma, carea o cunoșcem, puterea ierarhică archierescă a mitropolitului nostru a căpătată a două lovituri de mörte.

* * *

Restringerea puterii archieresci a mitropolitului nostru prin lărgirea puterii ierarhice a protopopilor. În tractatul despre puterea ierarhică a protopopilor pre timpurile supremației cal-

¹⁾ Tot acolo.

²⁾ Veți mai sus pag. 125.

vine amă vădută, că protopopii nostri aveau o sumă însemnată de drepturi, cari după Pravilă competu numai episcopilor. Prin toate drepturile aceste puterea arhierescă a mitropolitului nostru a fost așa de restrinsă, câtă nu numai că nu era mitropolitul, pre care-l cunósce Pravila, dară nici barēmă arhierē în înțelesul Pravilei.

Mitropolitul în înțelesul Pravilei nu numai că nu este supus clerului său, dară nu e supus nici episcopilor săi sufragani. Căci pentru mitropolitul forul judecătoresc nu era sinodul episcopilor săi, ci sinodul patriarhal. ¹⁾

Mitropolitul nostru înse era supus săborului protopopilor săi, cari puteau decide ori ce chiar și în contra lui, și-l puteau și lipsi de demnitate.

Mitropolitul în sinodul arhieresc nu era dator în înțelesul dreptului resăritenă a se supune decisiunii majorității. ²⁾

Mitropolitul nostru în sinodul protopopilor afară de dreptul presidiului, nu mai avea altă dreptă de ceva însemnată.

După Pravilă dreptul arhieresc ordinarie în diecesă afară de arhierē nu mai are altul nimeni. La noi înse fiecare protopop în tractul său era arhierē, căruia numai ordul episcopesc îi lipsia.

Chiar așa era și pusețiunea superintendentului calvinesc din Ardél.

Nu e decă mirare, că calvinii și pre mitropolitul nostru îl numeau superintendente, căci în faptă nu era mitropolitul nostru nici mitropolitul nici arhierēul Pravilei, ci în adevăr numai un superintendente calvinesc, un *primus inter pares*, și un organ esecutiv ală voinței altora.

Calvinii încunjurândă numirea de mitropolit și numindă pre mitropolitul nostru superintendente, nu și-au arătat numai ura față cu instituțiunea mitropolitană și arhierescă din biserica apusului și a resăritului, ci esprimau prin aceea însași starea faptică a lucrului.

De téma, ca să nu provóce prea tare simțul poporului, concedeau calvinii, ca mitropolitul ales să mērgă la Bucuresci să

¹⁾ Veđi mai sus pag. 191.

²⁾ Cf. Zishman »Die Synoden in der morgenländischen Kirche«. Viena 1867 pag. 43.

se consacreze. Ce folosă avea înse mitropolitul din consacrare, dacă jurisdicțiunea mitropolitană și arhierescă, ce i-o da Pravila, nu o mai avea?

* * *

Nimicirea deplină a puterii arhierescă a mitropolitului nostru prin supunerea la superintendentele calvinii și la sinodul general calvinesc. Restringându-se puterea arhierescă a mitropolitului nostru de atâtea laturi, prin săborul mare, prin titori, prin jurați și prin protopopi, biserica românescă din Ardélă căpătase o constituțiune, carea nici pre departe nu mai sămena cu constituțiunea Pravilei. Cu toate acestea înse fiindă toate organele alcătuite din bărbați români și fi ai bisericii, până la alte timpuri și ar fi putut păstra credința și usanțele sale religioase mai multă sau mai puțină întregi, fără ca și în aceste să între elemente străine. Căci bărbați născuți și crescuți în credința și usanțele aceste nu ușor le-ar fi alterată fără presiune străină.

Scopul calvinilor înse era, ca după ce au reformat radicală constituțiunea bisericii românescă, și o au acomodată celei calvinesc, să-i reformeze și credința și usanțele, și să le acomodeze celor calvinesc. Spre scopul acesta tare de timpuri au supus pe mitropolitul nostru cu întregă biserica lui jurisdicțiunii superintendentului calvinesc, ca acesta „*să aibă grige de toate bisericile românescă . . . să le ocărnuescă . . . îndreptândă greșelele*“. ¹⁾

Își póte omul ușor închipui, ce va să đică dreptul superintendentului calvinesc de a „*îndrepta greșelele*“ în biserica românescă. Greșală după calvinii era ori ce credință și usanță bisericescă diversă de a calvinilor, érá adevăr era credința și usanțele calvine. „*Îndreptarea greșelelor*“ era decă introducerea credinței și usanțelor calvine în biserica românescă.

Nici cu atâtea nu s'au mulțămită înse calvinii.

În instituțiunea săborului mare se părea totuși, că biserica românescă se bucura de óre care autonomie, încâtă acela era compus numai din mitropolitul cu clerul românesc.

Și autonomia acésta a săborului mare înse fu nimicită prin dispozițiunea calvină, ca mitropolitul să atărne dela superintenden-

¹⁾ Veđi decretul lui Apafy dela 1674, cu care supune biserica românescă superintendentului Gáspár Tiszabécsi, mai sus pag. 249.

tele calvinesc în conchemarea și conducerea săborului mare, érá după terminarea săborului, mitropolitul laolaltă cu câțiva membri din clerul trebuia să se prezente în sinodul general calvinesc, ca acolo să li-se revadă decisiunile. ¹⁾

Totă asemenea fu nimicită și autonomia corporațiunii juraților și a titorilor prin dispoziția calvină, că în toate cauzele ce le pertracta mitropolitul în consistoriul titorilor și al juraților atârna dela superintendentele calvinesc, care avea dreptul a-le revede și a-le schimba. Astfel atârna mitropolitul cu consistoriul titorilor și juraților dela superintendentele calvinesc în ordonarea preoților, în judecarea și pedepsirea lor, în reprimirea lor, în visitațiunea bisericilor, și în toate cauzele mai însemnate bisericesc. ²⁾

Ce era așa dară mitropolitul nostru?

Un simplu vicariu în *pontificalibus* al superintendentului calvinesc. Și relațiunii acesteia calvinii îi și da expresiune prin aceea, că superintendentele calvinesc se subscriea: *erdélyi református magyar és oláh püspök.* ³⁾

Nimicirea puterii arhierescă a mitropolitului nostru prin calvinii a mersă decă așa departe, cătu mitropolitul nostru nu numai că nu mai érá în privința jurisdicțiunii arhierescă, pe care-l cunoșce Pravila, dară nu era nici barémă superintendente calvinesc, căci nici putere egală cu acesta nu avea, ci în toate îi era supus.

Mai adaugem la aceste numai aceea tristă împrejurare, că mitropolii nostri primieau confirmarea dela principele pre lângă primirea unor condițiuni, prin care credința bisericeii românesc era atacată chiar în rădăcină.

Așa, ca să tăcem de altele, condițiunea a doua pusă de principi calvinesc mitropolitului nostru îi impune, să primescă pentru sine și pentru toți credincioșii săi catechismul calvinesc.

Primindu mitropolitul nostru catechismul dogmelor calvine a încetat sub ori și ce respectă a mai fi arhieresc Pravilei. Că

¹⁾ Veđi condițiunea a XI și XIX pusă mitropolitului Iosif Budai de Apafi în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 65 și 67.

²⁾ Totă acolo.

³⁾ Veđi decretul dela 1697, prin care superintendentele Vesprémi István denumesce pre Popa Ionu din Hunedóra de administrator protopopesc în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 255.

în inima sa ce va fi cređut, este indiferent. În relațiunile externe bisericesc a fostă deplină calvină. ¹⁾

* * *

Puterea arhierescă dela s. unire încóce la Români și calvini.
S. unire încă dela început a trezit în Români dorința de a reactiva puterea arhierescă și a o aduce éráși în conformitate cu Pravila.

Spre scopul acesta mai întâi săborului mare i-s'au luat toate atribuțiunile acele, care după Pravila competă arhierescă, și pre încetul s'a prefăcută în sinodul diecesan apusanu, așa cătu încă episcopul Clain avea idea corectă despre pusățiunea, ce o are sinodul diecesan în organismul bisericeii, dacă e vorba, că aceea să fie în armonie cu Pravila. ²⁾

Instituțiunea titorilor, prin care încă era tare restrinsă puterea arhierescă a încetat în scurtă timp după s. unire, deși tare credem, că și în timpul, cătu va mai fi esistat după s. unire, va fi trecut prin o reformă, cătu puterea arhierescă în înțelesul Pravilei prin ea să nu sufere nimic.

Instituțiunea juraților în dezvoltarea sa a ajunsă la instituțiunea capitulelor catedrali, prin care s'a restrins, ce e drept, în unele privințe puterea arhierescă a Pravilei în interesul binelui public bisericesc mai cu samă cu privire la cauzele materiale bisericesc, în esență inse prin capitulele catedrali puterea arhierescă a Pravilei n'a suferit nimic.

Pre cale diametrală opusă au mersă calvinii de atunci până astăzi.

În timpurile vechi superintendentele calvinesc era supus sinodului general, va să đică adunării preoțimii din întreaga țara.

Ce însemnă acesta?

¹⁾ Este mirare, că T. Cipariu (»Acte și Fragmente« pag. 205) đice, că mitropolitul pre lângă toate condițiunile aceste, totuși nu se póte đice, că s'ar fi calvin.

Dacă astăzi cineva ar primi și ar mărturisi înafară catechismul dogmelor calvinesc, óre cine ar mai đice despre el, că nu e calvin? Sau dacă astăzi un mitropolit românesc ar primi și mărturisi catechismul dogmelor calvinesc, și ar sili și pre supușii săi să-l primescă și mărturiscă, cine ar mai đice despre un atare mitropolit, că e românesc unit sau neunit?

²⁾ Veđi mai sus pg. 78 și uu.

Nici mai multă nici mai puțină, decâtă că puterea ierarhică, ce compete arhierului fu pusă în mâna totalității clerului.

Era înse dislocarea acésta a puterii archieresci în armonie cu principiulă preoției universale a calvinilor?

Nici pre departe!

Dacă după calvini toți membrii bisericeii suntă preoți, atunci în mâna tuturoră este potestatea bisericească, și nu numai în mâna clerului.

Și după multe trăgănări încóce și încolo în urma calvinii din Ardélă au și realizatū principiulă preoției universalei, cândă la 1871 întrégă puterea bisericească supremă o așegarū în mânilé totalității credincioșiloră, a cărui organū este *conventulă districtuală transilvană* (egyházkerületi közgyűlés) constituită și pe base reprezentative.

Astfelū putemū să șicemū, că dela s. unire încóce puterea archierescă la Români fu pre încetulū adusă în armonie cu Pravila, érá la calvinii din Ardélă în armonie cu dogma lorū despre preoția universală.

G.

Modulă alegerii mitropolitului.

I.

**Modulă alegerii mitropolitului românescă din
Ardélú înainte și după s. Unire.**

Urmele istorice. Laicú la alegerea mitropolitului, Persónele cu dreptú de votú. Modulú alegerii superintendentului calvinescú din Ardélú în timpul dinainte de s. Unire.

I.

Trecemú acum la o cestiune din cele mai importante, la modulú alegerii mitropolitului.

Este de importanță cestiunea modulú alegerii mitropolitului mai cu samă pentru că este actuală în înțelesulú strinsú alú cuvintului.

Așa scăderi are modulú alegerii mitropolitului, și în așa confusiune potú să aducă scăderile aceste biserică nóstră mai virtosú în nisce timpuri așa grele ca cele de astăđi, câtú dacá óre cândva a fostú lipsă de unú studiú istorico-canonicú alu cestiunii de sub vorbă, astăđi este cea mai mare lipsă.

Și în cestiunea acésta, ca și în cele anterióre va eși la ivélă destulú de limpede de o parte asemenarea dacá nu chiarú indentitatea între modulú alegerii mitropolitului nostru și între modulú alegerii superintendentului calvinescú din Ardélú, de altă parte deosebirea amú poté đice essențială între modulú alegerii mitropolitului nostru și între modulú prescrisú de dreptulú răsăriténú alu Pravilei și usitatú mai pretutindine în biserică resăritului.

În urma asemenării acesteia de o parte și diversității de alta, adevăratú că apodictice nu putemú đice, că modulú alegerii mitropolitului nostru s'a născutú sub influința calvină, cum amú poté să đicemú, cândú amú dispune de documente istorice, în cari să se cuprindă esprescú influința acésta. Putemú înse conchide la influința calvină cu acea probabilitate istorică, la carea se póte ajunge prin combinarea urmelorú istorice.

* * *

Urme istorice despre modulul alegerii mitropolitului dinainte de s. unire. ¹⁾

1. Cea mai veche urmă istorică despre modulul alegerii mitropolitului românesc din Ardeal o avem de la anul 1579, cându în dieta de la Turda cu privire la alegerea mitropolitului românesc s'a dispus :

„Art. 3. Popul românesc să-și aleagă episcopul românesc, pe cine voru voi, după ce episcopul lor de până aci a murit. Și Domnitoriul să întărească pe celu ce voru fi alesu ei dintru sine.“ ²⁾

Pre la 1577 mai mulți Români din Ardeal erau deja trecuți la calvinism, și acestora li-s'a fostu datu voe a-și alege episcopul propriu. ³⁾ Sar pôte deci dice, că în articolul acesta nu este vorba de episcopul românesc oriental, ci de episcopul român calvinesc.

Totu din anul 1579 inuse se afla în *Approbatæ constitutiones* o altă lege, carea aruncă destulă lumină asupra cestiunii. Legea sună astfel :

„Noha az oláh natio, az hazában, sem a statusok között nem számláltatott, sem vallások nem a recepta religiok közül való, mindaz által propter regni emolumentum miglen pártidtatnak, az oláhok egyházi rendek éhez tartásak magokat.

1. Püspököt a fejedelemtől kérjenek olyat, a kit egyenlő tetszéséből az oláh Papok alkalmasnak ismernek; ki ha a fejedelemnek illendőnek itélnek lenni, úgy adgyanak confirmatiót red, mind a fejedelmek hítségére, s mind az ország javára, s egyéb szükséges dolgokra nézendő conditiok és modak szerint.“ ⁴⁾

¹⁾ Urme istorice despre dreptul alegerii mitropolitului a adunată canonicul I. M. Moldovanu în »Acte sinodali«. Blășu 1869 t. I. pag. 168 și un.

²⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu t. I. pag. 168 după »Archivul pentru filologie și istorie« de T. Cipariu pag. 302 și 360. Fiindu că în unele documente mitropolitul românesc din Ardeal se numesce mitropolit, în altele inuse numai episcopul, autorul Actelor sinodali folosesce terminul: capul spiritualu.

³⁾ »Archivul pentru filologie și istorie« de T. Cipariu pag. 360.

⁴⁾ »Approbatæ Constitutiones« Pars I. Tit. 8. Ar. I, în versiune română : „Deși națiunea română în patrie noi nu s'a numărată între statură, nici religiunea ei nu se ține de cele recepte, totuși biserică română, până voru fi suferit pentru folosul țării, să se țină de aceste :

1. Să cêră de la principele astfel de episcopu, pe carele preoții români cu învoire comună îl cunoscă aptu, dacă principiu voru judeca, cumcă alesul este cuvințios să-l confirmă punându-i condițiuni privitoare la credința către Dumnezeu, către binele țării și către alte lucruri necesare.“ După »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu t. I. pag. 169.

Urméza apoi punctulu alu doilea, în care episcopilor, proto-popolor și preoților românesci li-se opresce a se amesteca în lucruri, cari nu se țin de ei.

Fiindu în articolul acesta de lege vorba espresu despre nația și religiunea română, sub carea nu se pôte înțelege decât religiunea resăritenă, fiindu că acesta este religiunea, carea nu era receptă, érá nu cea calvinescă professată de unii Români, care érá între cele recepte, urméza de la sine, că articolul acesta de lege vorbesce despre alegerea episcopului românesc de religiunea resăritenă. Acesta se vede și de acolo, că în punctul alu doilea se vorbesce espresu despre preoții, proto-popii și episcopul românesc resăriten.

2. Altă urmă istorică despre modulul alegerii mitropolitului nostru înainte de s. unire este de la anul 1643. În anul acesta principele Georgiu Rákotzi confirmă prin diplomă alegerea lui Simeon Ștefan de mitropolit în locul lui Elia Forestu depusă de săborul mare.

Cuvintele diplomei referitoare la lucrul acesta sunt următoarele :

„Facto Conventu Generali universorum Seniorum et Pastorum Valachicorum Graeci et Rasciani Rituum . . . cum de alio Superintendente, vulgo Vladica vocato in locum illius (Elia Foresti) surrogando sermo inter eosdem esset, atque tandem honorabilis vir Popa Stephanus Simonius Alba-Julianus in Vladicam eligendus in omnium ora venisset, supplicatum Nobis illico existit, quatenus Nos quoque idem munus ecclesiasticum eidem gratiose conferre, eundemque officio in eodem Vladicatus clementer confirmare, ac gratia Principali hac in parte prosequi gratiose vellemus, quorum supplicationem modo praemisso Nobis factam justam omnino veritati consentaneam agnoscentes . . . in eodem Vladicatu ipsum (Stephanum Popa Simonium) benigne confirmare duximus.“ ¹⁾

La anul 1680 principele Mihai Apafi I dede diploma, prin care în locul lui Sava Brancovicu depusă de sinodul întăresce pe Iosif Budai de Piskintz alesu éráși de sinod.

Diploma lui Apafi consună mai din vorbă în vorbă cu alu Rákotzi în cele ce se referesc la alegerea și confirmarea lui Budai.

„Facto conventu generali universorum seniorum et pastorum Valachorum Graeci et Rasciani rituum . . . cum de alio superintendente vulgo

¹⁾ Petru Maior »Istoria bisericei Românilor« pag. 73.

Vladica vocato in locum illius surrogando (Sava Brankovics) sermo inter eosdem, atque tandem honorabilis vir Iosephus Budai de Piskintz in Vladicam eligendus in omnium eorundem pastorum ora venisset, supplicatum nobis illico exstitit. . . .“ 1)

La 1692 fu alesu mitropolitu Teofilu. Guvernatorulu transilvanu Georgiu Bánfi de Losoncz confirmă pre Teofilu prin o diplomă datată in Oșorheiü la 18 Decemqre 1692. Cu privire la alegerea lui Teofilu se cuprindü in diplomă următoarele:

„Occurrit nobis sollicitudo qua erga fidelium S. C. Rque Mattis D. Dni nostri clem. subditorum Valachorum, Graecorum, Ruthenorum ecclesiam ex officio nostro obligamur, nempe ut Eppum vel Vladicam Theophilum juxta Constitutiones Approb. Transilvaniae et consuetudinem ac libertatem illarum ecclesiarum hactenus practicatam electum et consecratum in suo episcopatu vi Cubernii nostri a S. C. R. Mite benignissime nobis dati confirmaremus, ut ita ille modo hactenus usuato suo officio melius defungi possit. . . .“ 2)

3. Cevași mai lămuritü vorbesce despre modulü alegerii mitropolitului nostru autoriulü Zaconiculü.

După o introducere scurtă autoriulü Zaconiculü espune pre scurtü cuprinsulü cărții sale împărțite in 11 capitale sau părți. Cuprinsulü părții întâiu flü espune cu următoarele cavinte:

a) *„Întăiu canonulü aü obiceaiulü, cândü alegemü aü punemü vlădică; list a.“ 3)*

Din norocire partea sau capitululü întâiu s'a conservatü pöte chiarü întregü, și sună astfelü:

„Întăia parte (list) a.“

Desprealegereea Vlădiciei. Alegerea Vlădiciei nostru romănescü aicia in Ardélü este den mila și den voea craiului, care ne este nouë îngăduitü dela craiü cei mai de multü reposați. Cândü va fi lipsă sä se strîngü toți protopopi și încă și dintre ceialalți preoți și den voea a totü säborulü, unindu-se toți la ună cuvintü așa sä-lü alegä, care de se va päré și craiului că este harnicü. așa-lü vä întări in vlădicie, precum se vede in probata constitutiones titlulü alü optul i articusiu întâiu.“ 4)

1) »Acte și Fragmente« de T. Cipariü pag. 61.

2) Veđi »Diploma la Hintz «Geschichte des Bisthums der griechisch nicht unirten Glaubensgenossen in Siebenbürgen« Sibiu 1850 pag. 83—89 și la Nilles »Symbolae t. I. pag. 153 și uu.

3) »Acte și Fragmente« de T. Cipariü pag. 258.

4) »Acte și Fragmente« de T. Cipariü pag. 259.

Totü despre modulü alegerii mitropolitului vorbesce autoriulü Zaconiculü și in introducere in chipulü următorü:

„Început-am a scie, cândü aü fostü anii Domnului 1780 Iunie, cândü säborulü mare a toți protopopi cu voea și porunca preluminatului și milostivului domnului nostru a craiului Apafi Mihai de mila lui Dumneđeu craiulü Ardélului pre pärintele Iosifü Budai pre vlădici'a Ardélului mitropolitü Belgradului l'aü alesü. . . .“ 1)

4. O urmă cam intunecatä despre modulü alegerii mitropolitului nostru avemü in gramata mitropolitului Teodosiü aül Tergoviștei dela anulü 1680, cu care adeverece sfințirea lui Iosifü Budai de episcopü. Despre alegerea lui Budai vorbesce in chipulü următorü:

„. . . Alegändü de acolo craiulü cu totü sfatulü țerei și cu voea protopopilorü și creștinilorü pravoslavnicü, care suntü acolo locuitori pre kir Iosifü ieromonaculü a fi mitropolitü in scaunulü acesta, ce este mai susü đisü.“ 2)

Combinändü acum urmele istorice dinainte de s. Unire cu privire la modulü alegerii mitropolitului ca rezultatü putemü constata următoarele:

a) Urmă istorică cu privire la modulü alegerii mitropolitului mai vechiä de perioda supremației calvine asupra bisericei nöstre nu avemü până astăzi.

b) Dreptü la alegere avea preoțimea supusä mitropolitului.

c) Ce atinge determinarea mai de apröpe, cumcă in ce chipü își esercită preoțimea dreptulü söu la alegerea mitropolitului, numai atăta putemü đice cu securitate, că protopopi toți aveau votü virilü la alegere, ceea ce spune apriatü autoriulü Zaconiculü mai susü in punctulü 3. Despre cealaltä preoțime numai atăta putemü đice, că nu intrégä lua parte la alegere, ci numai unii, pöte cei mai bătrăni, sau pöte jurații scaunului protopopescü, sau pöte reprezentanții aleși. Că afarä de protopopi ceialalți preoți nu luaü toți parte, ni-o spune apriatü Zaconiculü, cândü đice că *„și încă și dintre ceialalți preoți.“*

d) Celü alesü trebuia sä fie confirmatü de principele țerei, care apoi avea dreptü sä-i punä și condițiuni. Și de dreptulü de a pune condițiuni s'aü și folositü apoi principii calvinesci in măsurä

1) Totä acolo pag. 257.

2) Totä acolo pag. 234.

destulă de mare, cum se vede din condițiunile puse mitropoliților Simeonă Ștefană și Iosifă Budai.

e) Dreptul preoțimii de a-și alege pre mitropolitul și ală principelui de a-lă confirma și a-i pune condițiuni fu inarticulată și în legile țerii.

f) Tare probabilă, că preoțimea nu odată alegea de silă pre acela, pre care-lă doria principela, precum se vede din Zaconicū, unde în introducere se țice, că „săborulă mare cu voea și porunca craiului Apafi Mihai a alesū pre părintele Iosifă Budai pre vlădicia Ardélului mitropolită Belgradului.“

g) Celū alesū se sfinția de mitropolitul Tergoviștei și esarculū Ungrovlachiei și ală plaiurilor în prezența alorū doi protopopi din Ardélū trimișă de săborulă mare.

* * *

Luat-ău înainte de s. unire laică parte la alegerea mitropolitului? Din titulu ală VIII-lea articulu 1 ală partei I. a aprobatelor citatū în punctul 1, din decretulū lui Rákotzi, Apafi și Bánfi de Losoncș amintitū în punctū 2, precum și din Zaconicū amintitū în punctū 3 se vede limpede ca lumina sôrelui, că singurū preoțimea lua parte cu votū la alegerea mitropolitului. În tôte aceste trei documente, dintre cari două oficiose, nu se amintesce nici cu un cuvintă, că și laicii ar fi luatū parte cu votū la alegerea mitropolitului. Amū și puté decī trece preste cestiunea acēsta, dacā pre lângă tôte că urmele istorice vorbescū așa de limpede, nu s'ar ũ aflatū totuși unii și alții, cari aū susținutū contrariulū.

Între aceștia amintimū mai întâi pre repausatulū profesorū din Sibiu Dr. Ioană Crișanū.

Fără nici o hesitare susține Dr. Crișanū, că la alegerea mitropolitului înainte de s. unire luau parte și laicii, căci astfeliu se exprimă:

„În unū sinodū electoralū, care consta din protopopi, de oficiulū cărora era legatū dreptulū activū la alegere, și din câțiva preoți, ca reprezentanți ai poporului, se întâmpla alegerea.“¹⁾

¹⁾ „In einer Wahlsynode, welche aus den Erzpriestern, deren Amte das Wahlrecht anhaftete, und aus einigen Priestern, als Repräsentanten des Volkes zusammengesetzt war, wurde die Wahl vollzogen.“ Beitrag zur Geschichte der kirchlichen Union der Rumänen in Siebenbürgen unter Leopold I. Sibiu 1882 pag. 14 și 15.

Lucru firescū, că cine susține așa categoricū unū lucru, e datoritū să-lă și probeze. Și Dr. Crișanū s'a și încercatū să-și probeze asertulū.

Spre scopulū acesta susține, că protopopii aveaū votū la alegerea mitropolitului în virtutea oficiului lorū. Și acēsta este și adevăratū.

Despre preoți înse susține, că în puterea oficiului lorū preoțescū nu aveaū votū cu toții la alegerea mitropolitului. Și acēsta încă pôte fi adevăratū, deorece Zaconiculū ne spune, că numai unii dintre preoți luaū parte la alegerea mitropolitului. Despre aceia preoți înse, cari luaū parte la alegerea mitropolitului susține Dr. Crișan, că erau aleși de poporū și votaū ca reprezentanți ai poporului. Poporulū înse alegea de reprezentanți pentru sinodulū electoralū totū preoți, fiindū că preoții erau mai amblați în afacerile bisericesci decâtū laicii.

Spre a dovedi acum, că preoții, cari luaū parte la alegerea mitropolitului, luaū parte ca deputați ai poporului, se provcă la gramata lui Teodosiū Mitropolitulū Tergoviștei, în care se adeverește sfințirea lui Iosifă Budai de episcopū. În gramata acēsta se țice, că Iosifă Budai fu alesū „cu voia protopopilorū și creștinilorū pravoslavnicū.“ Etă țice Dr. Crișanū: în documentulū acesta apriatū se spune, că mitropolitulū fu alesū 1 de protopopi și 2 de creștinii pravoslavnicū!

Ce să facă acum Dr. Crișan cu Zaconiculū, care spune apriatū, că pre mitropolitulū flū alegeaū protopopii și unii dintre preoți, și care de poporū nu amintesce nimicū?

Preste piedeca acēsta a trecutū Dr. Crișanū forțe ușorū susținēndū, că cuvintele din gramata lui Teodosiū „cu voia creștinilorū pravoslavnicū“ sunt interpretarea cuvintelorū din Zaconicū „și încă și dintre ceialalți preoți“, va să țică „ceialalți preoți“ din Zaconicū suntū aceia, prin cari se manifesta „voia creștinilorū pravoslavnicū“ din gramata lui Teodosiū, adecă deputații sau reprezentanții lorū.¹⁾

Până aci a mersū Dr. Crișanū tare ușorū. A omisū fise dovida, că cuvintele din gramata lui Teodosiū suntū interpretarea cuvintelorū din Zaconicū. Pentru aceea cetitoriulū ca și Dr. Crișanū are dreptulū a înturna lucrulū, și a țice dimpotrivă, că Zaconiculū interpretēză gramata lui Teodosiū, va să țică poporulū

¹⁾ Totū acolo pag. 15 în nota 1.

avea votu la alegerea mitropolitului după gramata lui Teodosiu, inse elu era reprezentantele preoțimii, după esplicarea Zaconicului.

În fața unor dovești așa limpești despre neparticiparea laicilor la alegerea mitropolitului înainte de s. unire, cum sunt legile țerei în colecțiunea aprobatelor, decretalele principilor și opulă juridico-canonică numită Zaconică scrisă pre acele timpuri, este de mirat că un omu seriosu a alergat la interpretări rabilistice spre a dovedi contrariul.

Cuvintele „cu voea creștinilor pravoslavnică“ din gramata lui Teodosiu putea Dr. Crișanu să le esplice foarte ușor din natura stilului emfaticu usitată în atari acte diplomatice. ¹⁾

Dr. Crișanu inse și aici a voit cu ori ce prețu să scotă dovești dinainte de s. unire în favorul constituțiunii protestante săsesce, ce o a datu Șaguna bisericii gr. orientale din Ardellu și Ungaria.

Pre lângă Dr. Crișanu mai amintim și pe A. Treb. Laurianu, care a scris unu tractatū scurtu despre constituțiunea bisericii românesce, în care se ocupă și cu modulū alegerii mitropolitului. ²⁾

Despre constituțiunea bisericii românesce se exprimă Laurianu în chipulū următoriu:

„Biserica română a suferit multe persecuțiuni și apăsări în decursulū seclelor, înse cu tôte aceste ea și-a păstrat și ritulū și limba și constituțiunea până în ziua de astăzi.“

Despre sinodulū mitropolitānū, care alege pre mitropolitulū susține următoarele:

„Sinodulū mitropolitānū se compune din toți episcopii, toți protopopii, unu deputatū mirēnū din fiecare episcopatū, câte unu deputatū preotū și câte doi deputați mirēni din fiecare districtū (tractū protopopesce) aleși în sinodele districtuale. Archiepiscopulū e președintele ordinariū alū sinodulū mitropolitānū, în lipsa lui suplinesce celū mai bătrānū episcopū. ³⁾

¹⁾ Cātū de arbitrariū a purcesu altcum Dr. Crișanu în cestiunea acēsta, se pōte vedē și de acolo, că cuvintele din gramata lui Teodosiu „cu voea protopopilorū și a creștinilor pravoslavnică“ le traduce pre limba germānă: *In Folge dessen gaben die Erzpriester und die orthodoxen (griechisch Gläubigen) Christen ihre Stimmen auf Josef ab* = protopopii și creștinii ortodoxi au votatū pentru Iosifū. Cu schimbări de aceste în traduceri nu e lucru pe lume, care să nu-lū poți dovedi.

²⁾ »Documente istorice despre starea politică și ieratică a Romānilorū din Transilvania.« Viena 1850 pag. 184.

³⁾ Totū acolo pag. 190.

Mai departe despre alegerile la sinodulū mitropolitānū vorbesce în modulū acesta:

„Parochiile alegū pre deputații lorū la sinodele districtuale (parochiulū cu unu mirēnū), sinodele districtuale alegū pe deputații lorū la sinodulū eparchialū (diecesanū) (protopopulū cu doi preoți și trei mirēni) și la sinodulū mitropolitānū (protopopulū cu unu preotū și doi mirēni).

Sinodele eparchiale alegū pre deputatūlū lorū la sinodulū mitropolitānū după norma prescrișă. ¹⁾

Nici să fie trăitū Laurianu chiarū în timpurile acele, n'ar fi pututū scrie mai detaiatū.

La întrebarea inse, că Laurianu cu ce dovedesce lucrurile aceste, răspundemū, că absolutū cu nimicū.

Cum a pututū dară scrie totuși așa ceva?

Fōrte ușorū!

În mintea sa și-a fostū alcătuitū unu planū de constituțiune pentru biserica românesce nu după Pravilă, ci după protestanți. Și apoi așa de tare doriea realizarea planulū său, cātū în urmă nemaī putendū deosebi dorința sa subiectivă de adevērulū istoricū obiectivū, dorința s'a a începutū a o considera de rezultatulū scruțarilorū sale istorice. Altcum nu ne putemū închipui, cum a pututū elū espune constituțiunea aceea, ca pre constituțiunea bisericii românesce din timpurile cele mai vechi.

Este și acēsta o dovadă, unde potū să ajungă și omeni altcum luminați, dacă pre contulū judecāții sǎnătose se lasă a fi conduși prea multū de simțiri.

Lui Laurianu inse îi iertāmū bucurosū greșala, căci elū a trăitū în epoca aceea a literaturii nōstre istorice, cāndū predomina simțulū, și amū pofti prea multū, dacă amū pofti dela elū, să se fie pusū în contradicere cu întrēgă direcțiunea timpuluiū său.

Nu putemū inse nici de cum escusa pre aceia, cari și în timpulū de față, cāndū literatura nōstră istorică s'a liberatū binișorū de cătușele simțirilorū, cadū în greșeli chiarū așa de mari ca și Laurianū.

* * *

Urmele istorice despre modulū alegerii mitropolitului din timpulū de după s. unire. Încă în manifestulū de unire alū cle-

¹⁾ Totū acolo pag. 202.

rului românesc dată din sinodul de la 7 Octombrie 1698 se cuprinde și condițiunea următoare cu privire la alegerea mitropolitului:

„Ci tocmai de i-s'ar templa mörte (mitropolitului Atanasiu) să stea în voia săborului pre cine ar alege să fie Vlădică, pre care Sântia Sa Papa și înălțatul împăratu să-lă întărescă, și Patriarhulă de sub biruința înălției sale să-lă hirotonescă.“¹⁾

Condițiunea acésta o a și primită împăratul, precum se vede de acolo, că în conferința ținută la 1701 în Viena, Cardinalul Primat de la Strigouă Leopoldu Kollonics a împărțit Mitropolitului Atanasiu următoarele:

„*Liberum itaque dari clero valachico, quoties sedem suam episcopalem vacare contingeret, tres arbitrio suo delectos pontificii candidatos offerendi in scriptis. Caesarem uni ipsorum suo adfuturum suffragio, ut is demum prae reliquis collocetur in cathedra et valachicam gubernet ecclesiam.*“²⁾

Cu ocaziunea acésta s'a făcutu mai întâiu amintire de schimbarea usului de până acum la alegerea mitropolitului, că adevărat să nu se alegă o persoană, ci să se candideze trei persoane, din cari apoi împăratul să denumescă pre una.

Precum vom vedé înse mai târziu, schimbarea acésta a fostu o acomodare după dreptul resăriten.

Ceea ce în conferință Primat de la Strigouă a promisă în numele împăratului cu privire la alegerea mitropolitului, aceea a și confirmat împăratul în așa numita diplomă a două leopoldină, în care în articolul XII se cetesc următoarele:

„*Articulus XII. Et siquidem Majestati Nostrae tanquam Regi Apostolico, Summoque Ecclesiarum Patrono collatio universorum beneficiorum, tam in Provincia Transilvaniae, quam et partibus eidem annexis, ex vi praerogativae Regis Apostolici optimo jure competeret, ac proinde modernis, pariter et futuris temporibus in futura vacantia, tres personas pro dignitate episcopali aptas et idoneas Nostrae Majestati Regiae proponant, et quem eligere*

¹⁾ Nilles »Symbolae« Innsbruck 1895« tom. I. pag. 204. Cf. mai susu pag. 208.

²⁾ Nilles op. cit. t. I pag. 280. La conferința acésta au luat parte pre lângă primat de la Strigouă și mitropolitul Atanasiu și contele Ștefanu Kálnoky vicecancelariul transilvanu cu secretariul său Ioannes Fiath, teologul iesuitu Gavrilu Hevenesi, Melentiu vicariul mitropolitului Atanasiu și iesuitul Carolu Neurauter. Nilles totu acolo pag. 274.

eo hic, et denominare dignabimur, ille si episcopali dignitate graect ritus prout et alii ecclesiastici majoribus officiis gaudere voluerint, collationes seu donationes, per Cancellariam Nostram Aulico-Transilvanicame expediendas a nemine sed a Nobis impetrabunt, ab aliis vero impetrata praesentium per vigorem nullius tenebuntur esse vigoris.“¹⁾

Cei dintăiu episcopii aleși după s. unire au fostu Pataki și Clainu. Date istorice secure nu avem, din cari să putem sci, că ore cu ocaziunea alegerii acestor doi episcopi, candidatu-său în adevărat 3 persoane pentru scaunul episcopesc sau nu. Este probabil înse, că la amândouă alegerile aceste s'a întâmplat candidare de trei persoane, sau cel puțin s'a ținut sinod electoral cu scopul de a candida trei persoane pentru scaunul episcopesc, deși e cu puțință, că făcându-se alegerea voturile s'au intrunit în o singură persoană.

Se vede lucrul acesta cu privire la alegerea lui Pataki din o scrisore a curatorilor Mihailu Puy senior și Ștefanu Ratz din 13 Decembrie 1714, în care amândoi se dechiară în contra denumirii episcopului fără alegere, și promisă, că voru lucra din toate puterile, ca Pataki să intre în numărul de trei al candidaților.

„*Omni cura adlaboraremus, ut inter tres candidatos unus esset Adm. Edus Pater Ioannes Pataki (qui rarum subjectum est et nationis valachicae) quod speramus, etiam effectui manciparemus.*“²⁾

Eră cevași mai la vale, spune, că clerul s'a adunat deja odată, ca să candideze pentru scaunul episcopesc, înse fiindu timpul prea scurtu, s'au adunat puțin numai, din care cauză candidarea a fostu nelegală, și așa împăratul a dispus, ca clerul să candideze din nou.

„*Siquidem pro prima candidatura non habuerint sufficientem terminum, ut confluere potuissent, sic illa candidatura fuit illegitima et non valida, adeoque Sua Majestas curavit per Cancellariam Transilvanicam intimari, ut de novo candident.*“³⁾

Cu privire la alegerea lui Clainu asemenea se vede a se fi întâmplat mai întâiu candidare de trei persoane din comentariile lui Davidu Maxay curatorul clerului unitu de pre acele timpuri, în cari după ce spune, cum clerul unitu ar fi voit să alegă episcopu dintre Iesuiți, înse a trebuit să abdică de planul acesta

¹⁾ Nilles op. cit. t. I pag. 299.

²⁾ Nilles »Symbolae« t. I pag. 405.

³⁾ Totu acolo pag. 404.

din motivul, că Țesuiților nu le este permisă a primi demnități bisericesci, adauge:

„*Candidati ergo fuere alii, qui juxta mentem et conceptum saepe facti Rssimi Rectoris (Adami Fitter) ad sustinendum id munus magis apti et capaces fuere visi.*“¹⁾

Dela Clain încóce avemú date sigure, că alegerea episcopului se făcea prin candidarea alorú trei persóne apte, dintre carí împé-ratulú denumiea pre una, pre carea apoi Papa o cofirma.

Astfelú la alegerea din 4 Novembre 1751 furú candidați: Petru Paulú Aronú, Gregoriú Maiorú și Silvestru Caliani. La alegerea din 30 Iuniú 1764 furú candidați: Gregoriú Maiorú, episcopulú Clainú, care renunțase la episcopie, și Silvestru Caliani. Nu fu denumitú nici unulú din cei trei candidați, ci fu denumitú alú 4-lea Atanasiú Rednicú, „*dicéndu-se póte, că voturile date lui Clainú suntú perdute, și așa Rednicú luándu-se de alú treilea alesú.*“²⁾

La alegerea din 15 Augustú 1772 fu candidatú Gregoriú Maiorú, Ignatiú Darabant și Iacobú Aronú.

La alegerea din 12 Aug. 1782 furú candidați: Ignatiú Darabant, Iacobú Aronú și Ioanú Bobú.

La alegerea din 15 Maiú 1832 furú candidați: Ioanú Lemeni, Isidorú Alpinú și Teodorú Popú.

La alegerea din 30 Septembrie 1850 furú candidați: Alesandru Șterca Șuluța, Constantinú Alutanú și Constantinú Papfalvy.

La alegerea din 1868 furú candidați: Ioanú Vancea, Timoteú Cipariú și Ioanú Fekete.

La alegerea din 16 Aprilie 1893 furú candidați: Victorú Mihályi, Ioanú M. Moldovanú și Ioanú Rusú.

* * *

Persónele cu votú la alegerea episcopului saú mitropolitului după s. unire. În secululú trecutú sinodulú electoralú era compusú din urmátoril:

1. *Din toți protopopi saú locoținătorii lorú.* Aceștia precum arată catalogulú votisanților alegerii din 12 Augustú 1782 erau:

- a) *Decanii.*
- b) *Arhidiaconii.*
- c) *Inspectorii.*

¹⁾ Nilles »Symbolae« t. II pag. 500.

²⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanú t. I. pag. 174.

d) *Notarii*, carí administraú ver unú tractú protopopescú.

e) *Jurații*, carí asem-ne administraú ver unú tractú protopopescú.

f) *Protopopi saú archidiaconii onorari*, cum au fostú Petru Papp din Dees Ocna și Ioanú Aronú din Bistra.¹⁾

2. Din câte doi deputati din fiecare tractú protopopescú: Fără nici o valóre este întrebarea, că óre deputații căpétaú de acasă inviațiune, că pentru cine să voteze. Fără nici o valóre, căci de o parte totú nu o putemú deslega deplinú din lipsa datelorú istorice. Érá de altá parte, dacă fiecare deputatú și ar fi avutú mandatulú de acasă dela preoții alegători, atunci nu ar mai fi fostú nici o lipsá să se ținá sinodú electoralú, ci puteau toți protopopi și tractele protopopesci să-și trimitá voturile sigilate la Consistoriú, și apoi Consistoriulú cu comisarii regesci din ele puteau sci dorința clerului fără spese cu sinódele electorali. La sinódele electorali inse totdeauna în timpulú mai nóú era datina să se ținá consultări prealabile cu privire la persónele de candidatú. Atari consultări inse n'ar fi avutú nici o valóre, dacă deputații tractelorú protopopesci și-ar fi adusú votulú determinatú de acasă dela preo-țiime. Că la ver o alegere prin câte unú tractú s'a datú deputatului votú sigilatú, pre care să-lú aducá la Blașú, érá prin câte unú altú tractú deputatulú s'a obligatú cu jurámintú, că va vota pentru ó persóná anumitá, arată de o parte naivitatea acelorú tracte, de alta lipsa nóstrá depliná de îndreptariú în privința acésta.

3. Din toți monachii dela mánăstirea Sfintei Treimi din Blașú, precum se vede din epistola călugărilorú din Blaș din 1751 cătrá doi frați, carí petreceau în Viena, în carea spunú, că după datina vicariulú generalú ía chematú și pre ei la sinodulú electoralú pre 4 Novembre 1751,²⁾ érá mai acuratú se vede din catalogulú votisanților la sinodulú electoralú din 1782, între carí vinú înainte toți călugării, unii ca asessori consistoriali, érá alții ca profesori. Chiarú și profesorul ordinanțilorú Mihailú Timár, care nu era călugărú, și parochulú Blașului Michael Papp au luatú parte cu votú virilú la acestú sinodú.

Că óre luat'au parte la sinódele electorali și așa numiții „călugărași“ dela mánăstirea Bunei vestiri din Blașú, din lipsa urmelorú istorice nu putemú sci.

¹⁾ Veđi catalogulú votisanților în actele sinodului electoralú dela 1782 în »Acte sinodali« de I. M. Moldovanú t. I. pag. 129 și un.

²⁾ Epistola se affé în »Acte sinodali« de I. Moldovanú t. I. pag. 138.

În secolul de față sinodul electoral a constată :

1. Din toți purtătorii oficiilor protopopesci din Ardelu fără deosebire, ce se țin de archidieceasă sau de diecesa Gherlei sau a Lugosului, și anume :

- a) *Vicarii forane.*
- b) *Protopopi actuali.*
- c) *Viceprotopopi.*
- d) *Administratorii protopopesci.*

2. Din doi deputați din fiecare tractu protopopescă din Ardelu.

3. Din membrii capitulului din Blășu fiecare cu votu virilū.

4. La alegerea din 1850 și 1868 a luat parte și notariul capitularu. La cea din 1893 ministrul cultelor și alu instrucțiunii publice Csáky nu i-a mai permis.

5. Din prepositul mănăstirii Sfintei Treimi din Blășu.

6. Din doi deputați ai corpului profesoralu din Blășu.

* * *

Alte formalități observate la alegere după s. unire. Dela alegerea lui Petru Paulu Aronū încôce din datele și documentele istorice ce le avem, se vede, că la alegeri au fostu totdeauna esmiși câte doi comisari regesci. Așa la alegerea din 1751 comisari regesci au fostu: Davidu Mariafi și Petru Dobra, ¹⁾ la cea din 1782 contele Carolu Teleky de Szék și Wolfgang Kemény ²⁾ baron de Magyargyerő Monoștor, la cea din 1832 episcopul rom. cat. alu Transilvaniei Nicolau Kovács și contele Ladislau Lázár, ³⁾ la cea din 1850 episcopul Oradei mari Vasiliu Erdélyi și Carolu Gebbel, ⁴⁾ la cea din 1868 episcopul Lugosului Alesandru Dobra și Alesandru Bohățelū, ⁵⁾ ér la cea din 1893 episcopul Oradei mari Mihailu Păvelū și baronul Samuilu Josika.

Convocarea la sinodul electoralu înainte de fundarea capitulului se întimplă prin vicariul generalu, dela fundarea capitulului prin vicariul capitulariū, érá dela reactivarea mitropoliei și ridicarea episcopatelor sufragane de Gherla și Lugosū, clerul archi-

¹⁾ »Acte sinodali de I. M. Moldovanu« t. I pag. 137.

²⁾ Totu acolo pag. 108.

³⁾ »Analele Capitulului din Blășu, manuscriptu pag. 108.

⁴⁾ »Acte sinodale« de I. M. Moldovanu t. I pag. 86.

⁵⁾ Totu acolo pag. 28.

diecesanū se conchiamă prin vicariul capitulariū archidieceșanū, érá celū din diecesele de Gherla și Lugosū prin ordinariatele respective.

Unu lucru ne mai auđitū póte în întregă lumea este modulū, cum se întimplă candidarea celor trei persóne pentru scaunul mitropolitanū. Fiindcă se candidézá trei persóne, ar trebui, ca fiecare votisantū să scrie pre ședulă trei persóne, și apoi la scrutiniū acele persóne să se considere de candidate, cari au intrunitū maiortatea absolută a voturilor. Sau ar trebui să se întimple trei votisări. La votisarea întâiă să se voteze pentru persóna, care ar fi a se candida pentru locul întâiū, și aceea să se considere de candidată, carea a intrunitū maiortatea absolută a voturilor. La votisarea a doua să se voteze pentru candidatul alu doilea, și la votisarea a treia pentru candidatul alu treilea, și numai aceia să se considere de candidați în améndoué locurile, cari voru fi intrunitū maiortate absolută.

Făcendu-se candidarea după una din modalitățile aceste două, s'ar poté în adevărū dice, că cei candidați suntū în adevărū doriți maiortății clerului.

În locū de acésta votarea se întimpla așa, că votisanții votézá numai odată, și numai pentru o singură persónă, și apoi dintre cei ce au căpétatū voturi, se consideră de candidați cei trei de întâiū, cari au căpétatū mai multe voturi, fără privire la aceea, că óre au maiortate absolută sau nu.

Pre calva acésta s'a întimplatū în:convenientulū acela, că la alegerile de până acum, încă numai episcopii Gregoriu Maiorū și Ioanū Lemeni au fostu candidați cu maiortate absolută. De altă parte s'a întimplatū, de a intratū între candidați individū, care a primitū numai 8 voturi din preste 200 de voturi ale alegătorilor. Și încă se póte întimpla și aceea, ca cineva să între între candidați și numai cu unū votū.

Pre lângă aceea nu avemū nici o dispoziție legală, că ce să se întimple atunci, cândū pentru locul alu treilea suntū doi candidați cu numărū egalū de voturi, ce atunci, cândū unū candidat ar muri îndată după al-gere, să se facă anume alegere nouă sau să între candidatul alu patrulea. Nu este determinatū prin nimicū, că din ce motive póte fi respinsū unū candidatū, și dacă e respinsū, ce să se întimple. De aci vine, de la alegerea din 1764 fiindū respinsū candidatul alu doile, episcopul Clainū, care renunțase

deja la episcopie, și petrecea în Roma, fu denumit candidatul al 4-lea Atanasiu Rednicu, care căpătase numai 9 voturi.

Tote aceste arată, că modulul alegerii mitropolitului nostru este câtu se pôte mai primitiv și plin de anomalii ne mai auđite, așa, câtu mai iute sau mai târđiu va trebui supus întregu la o revisiune radicală. Este mirare, că în timpul trecut nu s'a ocupat nimeni cu scăderile și anomaliiile aceste, și chiar nici sinodul electoralu dela 1868, deși acesta avea puternice allure reformătore. Din câtu ne este noue cunoscutu, fôea „Unirea“ din Blaș, cu privilegiu alegerii din 1893 mai întâiu a atrasu atențiunea publicului asupra loru.

Mirare, că pre cându în biserica unită a rămasă până astăđi modul primitiv, ca votanții să voteze numai pentru o singură persónă și numai odată, deși se alegu trei candidați, pre atunci la gr. orientaliu din Ardélu nu a fostu așa. La neuniți celu dintăiu episcopu alesu a fostu Vasiliu Moga candidat în numărulu ternariu în sinodul electoralu ținutu în Turda la 19 Septembrie 1810, ér după elu Andreiu baron de Șaguna candidat în numărulu ternariu în sinodul electoralu ținutu în Turda la 2 Decembrie 1847. La ei fuse fiecare votisantă a votat pentru 3 persóne deodată, și cei trei dintăiu, cari au căpătat majoritate absolută, fură considerați de candidați și adevărați doriți ai clerului. Votându la alegerea lui Șaguna fiecare votisantă pentru trei persóne de odată, au eșitu candidați din urnă: Protopopulu Ioan Moga cu 33 voturi, protopopulu Moise Fulea cu 31 voturi, și vicariulu Șaguna cu 27 voturi, toți trei cu majoritate absolută. ¹⁾

* * *

Influința episcopilor sufragani de Orade, Lugos și Gherla la constituirea mitropolitului. Dela reactivarea mitropoliei de Alba-Iulia până astăđi au fostu numai două alegeri de mitropolit. Precum vom vedé mai târđiu, după dreptulu orientalu episcopii comprovinciali au friurinta cea mai însemnată asupra alegerii mitropolitului.

Dispusețiunea acésta a dreptulu orientalu nu o a pututu ignora guvernulu. În consonanță cu ea ministeriulu cultelor în scrisórea sa de dto 6 Iuniu n. 1868 îndreptată în cauza sinodului

¹⁾ »Archiepscopulu și mitropolitulu Șaguna« de Nicolau Popea, Sibiu 1879 pag. 28 și 36.

electoralu și a impleri scaunulu mitropolitani cătră vicariulu capitulariu Constantinu Alutanu se esprimă în chipulu următoriu :

„*În fine de-orece după ritulu și disciplina bisericii greco-catolice, și în înțelesulu canonelor, episcopii comprovinciali, sau de sub aceea-și mitropolie, încă au dreptu a încurge în alegerea mitropolitulu lor, influinței sufraganiilor ținători de mitropolia Alba-Iulia, adevă a domnilor episcopi gr. catolici dela Gherla, Lugos și Urbea mare în alegerea mitropolitulu Archiepscopu dela Blaș, prin aceea i-se va da valóre, că prin mine se va cere părerea, și fundamentala dechiarare — carea se va lua în considerațiune — a Domnilor episcopi sufraganei, cu privire la cei trei indiviđi ecclesiastici, cari la alegerea făcută prin cleru au căpătat cele mai multe voturi.*“ ¹⁾

Totu în înțelesulu acesta s'a pronunțat ministrulu de culte și cu ocasiunea alegerii din 1893.

Acesta este minimulu influinței episcopilor sufragani la constituirea mitropolitului. Și acestu minim înse nu este de desprețit, de-orece totuși este bine, ca cu privire la denumirea unuia dintre cei trei candidați, mai pôte ave influință și cineva dintre membrii provinciei nostre mitropolitane. Și așa ceva la nici unu casu nu pôte să fie în detrimentulu nostru.

Ce să veđi înse? Pre timpul sinodulu electoralu dela 1868, — care l'am puté numi tare domolă perioda veleităților, — la unii și concesiunea acésta neînsemnată făcută Pravilei de cătră guvern, li-se părea, că e o știrbire a autonomiei nostre. Căci éta ce cetim în punctu 3 alu sinodulu tractulu Clușă, în care fură aleși deputații pentru sinodul electoralu amintitu :

„On. Gregoriu Chiffa capelanulu Clușului face următórea propunere:

3. *Ca să cêră înaltulu Ministeriu părerea episcopilor sufragani cu privire la cei 3 candidați de archiepscopu e în contra usulu din vechime observat în archidiececa noastră.*“

„*Acésta propunere sinodulu o primesce de a sa în unanimitate, și se trece în conclusu.*“

Ni-ar fi făcutu și propunătorii și sinodulu mare plăcere, dacă ni-ar fi spus răzimați pre documinte, care a fostu „*usulu din vechime observat în archidiececa noastră*“ cu privire la constituirea archi-

¹⁾ »Scripta ministerială cuprinsă în circulariulu convocatoriulu alu vicariulu capitulariu se adă în »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu t. I pag. 2 și uu.

episcopului? În perioada calvină se constituie mitropolitul românesc după „usul” nu „din vechimea”, ci după usul nou de nouti al calvinilor, cum vom vedea. Dela s. unire încôce episcopi sufragani nu amă mai avută până la 1855, și așa episcopii sufragani nu au fost întrebați cu privire la cele trei persoane candidate pentru scaunul mitropolitan, fiind că nu esista episcopi sufragani. Înainte de era calvină de bună samă nici propunătorul, nici sinodul n'a știut din documente istorice, ce usă a fost cu privire la constituirea mitropolitului.

Și așa provocarea la „usul din vechime” și cererea, ca episcopii sufragani să nu fie nici barēm întrebați de guvern cu ocaziunea constituirii mitropolitului este numai un polilogism, care durere, îl observă pricepătorul așa desu în actele sinodului electoral de la 1868. Diua ținerii sinodului electoral de comunu o determina guvernul cu aprobarea Maiestății Sale, éra locul alegerii de la 1751, cândă fu candidat episcopul Petru Paulu Aronă, a fost totu totdeauna Blașul.

* * *

Luafău laicii parte după s. unire la alegerea episcopului sau mitropolitului? Cumcă înainte de s. unire laicii n'au luat parte la alegerea mitropolitului, amă vedută deja. Dreptul electoral dinainte de s. unire cu privire la persoanele îndreptățite a lua parte la alegere a trecut în perioada de după s. unire fără nici o schimbare esențială.

Se vede acésta din următoarele:

1. Documentul istoric mai vechiu dela s. unire încôce cu privire la alegerea mitropolitului este în condițiunile unirii puse în sinodul de la 1698. Precum amă vedută, sinodul acesta între altele a pus și condițiunea, „că tocmai de s'ar întm plamôrte (mitropolitul Atanasiu) să stea în voea săborul nă, pre cine ar avé să alégă să fe Vlădică.”¹⁾

A poftit decă sinodul, ca și după s. unire totu săborul mare să alégă pre mitropolitul. Săborul mare înse consta eschisivă numai din preoțime.

2. Condițiunea acésta o a și primită împératul, cum se vede din declarațiunea Primatului Kollonics la conferința din Viena, „*liberum dari clero valachico, quoties sedem suam epi-*

¹⁾ Mai sus 290.

scopalem vacare contigerit, tres arbitrio suo delectos pontifici candidates offerendi in scriptis.”¹⁾ Aici apriat e vorba numai de dreptul clerului de a candida trei persoane pentru scaunul mitropolitan. De ceva drept al laicilor nu este nici cea mai mică amintire.

3. După mórtea episcopului Pataki, clerul a voit să alégă pre un Iesuit de episcop. A abstat înse dela planul acesta, după ce i-s'a spus, că Iesuiților nu le este permis a primi dignități bisericesci. Enaréză lucrul acesta Davidu Maxay, cândă dice „*intellectis rationibus, quae homines societatis Iesu ab admittendis dignitatibus ecclesiasticis arcent, supersedit quidem clerus unitus, at non sine gemitu et querelis ab eiusmodi personarum candidature.* . . .”²⁾ Aici asemenea se spune apriat, cumcă numai clerul avea drept la alegerea mitropolitului, fiindcă de laici nu se amintese nici cu un cuvint.

4. Cu ocaziunea alegerii din 1764 în epistola monachilor din Blașu cătră doi frați ai lor, cari petreceau în Viena se dice, că Maiestatea Sa a conces, că „*V. Clerus solemnitate et ritu hactenus observato, seposito partium studio, liberisque suffragiis ad acephalum hunc eppatum tria apta, idonea, ac tanto muneri paria subiecta candidet.*”³⁾ Și aici singur de dreptul electoral al clerului este vorba și nici cu un cuvint de dreptul laicilor.

5. Cu ocaziunea alegerii din 1764 în epistola tesaurariului cătră vicariul general despre concederea alegerii din partea curții împéretesci limpede se spune, că clerul și nu laicii vor avé să candideze trei persoane pentru scaunul mitropolitan „*ven. Clero Unito tria subiecta pro eppo candidentur et benignissimae denominationis sine eadem Suae Miti Smae quantocyus. repraesententur.*”⁴⁾

6. Cu ocaziunea alegerii din anul 1782 în decretul, prin care se denumesc comissarii regesci la actul alegerii, asemenea se amintesc numai deputații clerului ca îndreptății la candidarea celor trei indivi. Se dice în decretul acesta: „*Sma Sua Majestas . . . praecipere dignata est, ut deputati ex clero unito . . . convocentur.*”⁵⁾

¹⁾ Mai sus 290.

²⁾ Nilles »Symbolae« t. II pag. 499 și uu.

³⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu t. I pag. 137.

⁴⁾ Totu acolo pag. 136.

⁵⁾ Totu acolo pag. 128.

Totă acésta se ice i in chartia guvernului catr vicariul general in cauza alegerii acesteia, in carea chiar la ineput se ice: „*Sema Sua Majestas clementer praecipere dignata est, ut deputati ex clero unio pro candidatione trium individuorum convocentur, eorumque suffragia. . . . recipiantur.*“ ¹⁾

Tot asemenea in conferina prealabilă inut in 11 August inainte de iua alegerii numai despre deputații clerului se face amintire, er de ai poporului nici cu un cuvint. ²⁾

In urmă dela sinodul acésta avem chiar i catalogul votisntilor, inre cari inse nu este nici un singur deputat al laicilor. ³⁾

7. Nici la sinodul electoral dela 1832 nu a luat parte dect singur numai clerul. ⁴⁾

Dorința, ca la sinodul electoral să ia parte i laicii sa ivit mai inai in adunarea naional din 15 Mai 1848. In punct 2 al sesiunii a doua a adunării acesteia sa decis „că să se aleg episcop romnesc in sinod prin deputați bisericesci i mirenesci.“ ⁵⁾

Curnd după adunarea dela 15 Mai 1848 in sinodul electoral dela 1850 sa ivit de nouă dorința, ca să participe i laicii la alegerea episcopului. In conferina prealabilă inut cu ocaziunea alegerii acesteia sau decis următoarele:

„Adunarea psind la actul constituir sale, a aflat, că nu se pte constitui după Pravil (?) i datina cea veche a bisericii re-sritene, i după protocolulă adunării generale a naiunii romne din Transilvania inut la Blau in ₁₅ Mai 1848, in carea sa determinat „ca să se aleg episcop romnesc in sinod

¹⁾ Tot acolo pag. 118.

²⁾ Tot acolo pag. 108.

³⁾ Tot acolo pag 129 i uu.

⁴⁾ Analele capitulului mitropolitan din Blau manuscris pag. 108 i uu.

⁵⁾ Insufleirea pentru libertate in adunarea acésta a fost aa mare, inct adunarea na mai deosebită libertatea i independința bisericii ca atare fa cu statul i alte biserici, de afacerile interne ale bisericii. Modul alegerii episcopilor este o afacere internă a bisericii, in care libertatea bisericii este de a se apăra de or ce ingerință strin. Acésta o a putut edice i adunarea naional din 1848. Odat ascurat libertatea bisericii in alegerea episcopilor de ingerință strin, se ine de una fiecare biserica a-i determina mai de-aprpe modul alegerii, i nu pte cde nici decum in competena unei adunări naional, in care sunt dou biserici.

prin deputați bisericesci i mirenesci,“ de care conclusŭ tot poporul romn unită din Trania cu cel mai ferbinte zel se ține.“ ¹⁾

In urma premiselor acestora conferina a rugat pre comisarii imprtesci, „ca pentru mntuina consciinței sale i pentru mulcomirea poporului diecesan să binevoesc „pentru acum“ a imputeri pre inteligen miren unii, cari se află de fa aici in Blau, spre a votisa in numele poporului, care rugare dacă nu ar fi implinit, să se trec la protocol.“

Comisarii imprtesci la rugarea acésta au rspuns, că nefind in puterea lor nu o pot implini. ²⁾

Invoindu-se i commissarii, rugarea fu numai lua la protocol.

Din nou fu după aceea resuscitată cestiunea participării laicilor la alegerea mitropolitului in sinodul electoral din 1868.

Inre aa numitele „condițiuni de alegere“, condițiunea a 5-a sun:

„Acésta sinod ii renoesce manifestarea voinței sale respicate i in 29 Septembrie 1850, ca sinodele alegtoare de ariere să se compună in viitor att din membri cleric, ct i mireni după o proporiune, carea se va statori in cel mai de aprpe sinod, ce se va ține in urma chirotonir noului ariepiscop i mitropolit.“ ³⁾

Lipsa de cugetare juridic correct i de idei precise i lămurite, ce se observ in tte condițiunile aceste, este evident i in condițiunea de sub vorbă.

Ea ne spune numai, că „sinodele alegtoare de ariere să se compună in viitor att din membri cleric, ct i mireni.“

Nu spune inse, ce este lucru de căpetenie. Nu spune anume, cine să aleg pre membri cleric i mireni. Ore numai clerul să aleg ca pn atunc, cu singura schimbare, că de aci incolo să aleg i cleric i mireni după o proporiune, ce se va statori mai tri, sau dor clerul să aleg membri cleric, er poporul membri mireni.

Tare probabili, că sinodul a ineles modalitatea din urmă. Atunc inse era dator să o i spun limpede i la ineles. ⁴⁾

¹⁾ »Acte sinodali de I. M. Moldovan t. I pag. 79.

²⁾ Tot acolo pag. 80.

³⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovan t. I. pag. 84.

⁴⁾ Condițiunea mai ice, că proporiunea inre membri cleric i mireni se va statori in cel mai de aprpe sinod „ce se va ține in urma chirotonic

Cestiunea participării laicilor la alegerea mitropolitului fu în sinodul din 1868 sulevată și *ex incidenti*.

Unii mai sangvinici nevoindă a sci, că o cestiune de așa gravitate nu se poate rezolva de odată ca prin o tălătură a nodului gordiană, făcără încercarea să o rezolveze așa dicendă *par force* prin o *sectio regia*.

Sinodul tractului Elisabetopolului se puse, și fără a mai întreba de nimeni, în contra usului de până atunci alese de deputat alii sēu pre unū laicū pentru sinodul electoralū.

A fostū lucru firescū, că deputatulū laicū nu fu verificatū, fiindū alegerea lui o abatere radicală dela praxa de până atunci, și afară de aceea nu tractulū Elisabetopolei a avutū dreptulū nici n'a fostū chematū a rezolva cestiunea participării laicilor la alegerea mitropolitului.

Canoniculū I. M. Moldovanū în tractatulū sēu despre dreptulū de alege adausū la capetulū tomului I alū Actelorū sinodali voesce a mai fi aflatū unū casū în sinodulū electoralū dela 1850, cândū unū laicū ar fi fostū alesū deputatū pentru sinodulū electoralū.

Deputatulū profesorilorū din Blașū adecă la sinodulū electoralū din 1850 a fostū profesorulū Ioanū Rusu, care pre atunci nu avea nici unū ordū sacru.

Casulū acesta inse nu dovedesce chiarū nimicū. Lucrulū de căpetenie este, că profesorii din Blașū cu ce intențiune sū alesū pre Ioanū Rusū? Ore cu intențiunea de a alege unū laicū? De bună samă nu! Ci Rusu ca clericū absolvatū de doi ani și aplicatū ca profesorū în Blașū era candidatū de preotū, și ca pre atare l'aū alesū deputatū și nu ca pre laicū.

Causa, că alegătorii nu s'aū mai uitatū la aceea, că încă nu are nici unū ordū sacru, este de a se căuta în împrejurarea aceea tristă, că până în ziua de astăzi încă nu avemū unū statutū câtū

noulū arhiepiscopū și mitropolitū“. De unde a sciutū sinodulū, că noulū mitropolitū nu va fi episcopū deja chirotonitū, și ca atare nu va avē lipsă să mai fie chirotonitū? Apoi mitropolitulū se îndatinēză a conchema sinodū nu după chirotonire, ci după intronisare. Și de aci se vede câtū de puținū juridicū și correctū a fostū modulū de cugetare, ce se vede în »condițiunile de alegere«.

de simplu și primitivū pentru alegerea mitropolitului, care să ne pōtă servi de îndreptariū. Și așa nu e mirare, că alegătorii lui Ioanū Rusu neavendū în mână unū îndreptariū, aū alesū deputatū pre unulū, care ce e dreptū încă nu era preotū, era înse candidatū de preotū.

Însa-și împrejurarea, ca spre a dovedī din istoria bisericii nōstre dreptulū laicilor de a participa la alegerea mitropolitului, singurū casulū cu Ioanū Rusu se pōte aduce; aratā că în biserica nōstră cestiunea are basă istorică tare slabă.

Din lipsa unui statutū câtū de simplu, care să servescă de îndreptariū cu ocaziunea alegerii mitropolitului, s'aū născutū și alte inconveniențe.

Așa de pildă la alegerea din 1868 vicariulū capitulariū a trebuitū să-și revōce dispozițiunile făcute prin circulariū către cieriū cu privire la votulū preoțimii tractuali, fiindū că „*nu consuna nici cu usulū până aci observatū, nici cu pasajulū emisulū ministerialū.*“ ¹⁾

Totū atunci s'a comisū și inconvenientulū, că deși „*corpulū profesoralū din Blașū la tōte alegerile a fostū reprezentatū prin câte doi deputați*“ ²⁾ totuși cândū în 1868 corpulū profesoralū din Blașū a trebuitū să-și alēgā deputații pentru sinodulū electoralū, profesorii de teologie din Blașū fură eschiși fără nici unū motivū, prin ce alegerea deputațilorū corpului profesoralū din Blașū a devenitū ilegală, și dacā profesorii de teologie o arū fi excepționatū cu ocaziunea verificării credenționalelorū, de securū ar fi fostū nimicită. ³⁾

* * *

Premițendū cunoscințele acestea despre modulū alegerii mitropolitului nōstrū, în cele următoare ilū vomū asemena mai întâitū cu modulū alegerii superintendentelū calvinescū din Ardélū până la s. Unire, și după aceea cu modulū alegerii episcopilorū și a mitropolițilorū după dreptulū resăritenū alū Pravilei.

¹⁾ Veđi amēndōne circulariele în »Acte sinodali de I. M. Moldovanū t. I. pag. 1 și uu.

²⁾ Totū acolo pag. 187.

³⁾ Actele referitoare la alegerea deputațilorū corpului profesoralū din Blașū pentru sinodulū electoralū din 1868 se ađă în archivulū mitropolitanū din Blașū.

II

Modulul alegerii superintendentului calvinesc din Ardelu in secolul alu 16-lea si 17-lea.

Principiulu alegerii. Legislatiunea bisericesca si civila. Luatau si luicai parte, membrii cu votu. Asemanarea cu modulul alegerii mitropolitulu.

Modulul alegerii superintendentului calvinesc din Ardelu in secolulu alu 16-lea si 17-lea. Realizarea libertatii evangelice asa precum o intelegeau ei, a fostu tinta de capetenie, pentru care calvinii s'au ruptu de biserica catolica.

Modurile diverse, dupa cari se impleau episcopatele in biserica catolica pe timpul, candu a eruptu reformatiunea, li-s'au parutu calvinilor din Ardelu, ca nu corespondu libertatii evangelice.

Singurul modu, care li-se parea, ca e in armonie cu libertatea evangelica, a fostu implerea prin alegere, cu atat mai virtosu, ca si imprejurarile, in cari se afla la inceputu, i-au silitu sa-si alega unu capu bisericescu.

N'au sciutu inse calvinii in vecurile de intaiu sa fie consecuenti in aplicarea practica a principiiloru, ce le profesau.

Acesta se vede si din calea, pre carea au purcesu in aplicarea principiulu despre libertatea evangelica la alegerea superintendentulu.

Daca ar fi fostu consecuenti deplinu, atunci inca delu inceputu ar fi dispusu astfelu lucrurile, catu superintendentele sa fie alesti de totalitatea membriloru bisericii, careia avea sa-i fie capu.

Caci daca „libertatea evangelica“ in constituirea mai mariloru bisericesci numai atunci remane nealterata, daca constituirea se intimpla prin alegere, e lucrulu celu mai logicu, ca la alegere toti sa lea parte, cu atat mai virtosu, ca dupa credinta calvina toti membrii bisericii suntu si preoti.

Nici in secolulu alu 16-lea nici in alu 17-lea inse calvinii, desi puneau mare pondu pre principiulu loru despre „libertatea evangelica“ si despre preotia universalu, totusi n'au fostu capabili sa se libereze de tote principiile ierarhice ale bisericii catolice, pre cari le urieau asa multu.

Acesta a fostu cauza, de in secolulu alu 16-lea si alu 17-lea la alegerea superintendentulu calvinescu din Ardelu lua parte

numai clerulu, era poporul credinciosu era eschisu dela ori ce participare directa la alegere.

* * *

Legislatiunea bisericesca si civila din Ardelu cu privire la alegerea superintendentulu calvinescu in veculu 16 si 17-lea. Legea bisericesca calvina mai veche pentru Ardelu, carea reguleza alegerea superintendentulu, se cuprinde in colectiunea de canone alu Gelei Katona. ¹⁾

Canonulu 90 alu colectiunii acesteia cu privire la alegerea superintendentulu prescrie urmatoarele:

„Omnes in universum senioratus seu dioeceses intra ambitum totius regni Transilvaniae et partium eidem annexarum, seorsim in unum fluentes uni episcopo seu superintendenti, vel in alium tractum transmigranti, communibus votis ac suffragiis alterum quempiam e medio fratrum suorum electum substituere pio ritu debebunt.“

Din canonulu acesta numai atata se vede, ca la alegerea superintendentulu lua parte tote tractele protopopesci. Nu ne spune inse, ca ore lua parte la alegere clerulu sau dora si poporul.

Acesta ni-o spune Salomon Joseph, care dupa ce citeza canonulu de mai susu alu Gelei Katona, si dupa ce se provoca si la legea din Aprobate referitoare la alegerea superintendentulu, se exprima in chipulu urmatoriu:

„Electio superintendentis juxta tenorem legum praecitatarum, usumque sub principibus nationalibus continendum, nulla praecedente candidatione liberis verbi Dei Ministrorum in synodis generalibus praesentium suffragiis constanter fiebat.“ ²⁾

De aci se vede, ca la alegerea superintendentulu numai preotii, cari la calvini se numescu: *Verbi Dei Ministri* aveau votu activu, prin ce este explicatu de ajunsu si canonulu de mai susu alu Gelei Katona.

¹⁾ Stefanu Gelei Katona a fostu superintendente calvinescu in Ardelu dela 1638—1649, care a compusu conditiunile puse de principele mitropolitulu Elie Ornstu, despre cari insu-si Kemény dice: »injuriosissima proponit puncta valachico illo popae, qui successore esse vult episcopi defuncti Valachorum? « *Acte si Fragmente* de T. Cipariu pag. 71.

²⁾ »De statu ecclesiae ev. ref. in Transilvania. Commentatio«. Clusiu 1840 pag. 58.

Dară nu numai atâta! Ci canonul de mai sus prescrie, că cel ales să fie din numărul preoților, căci canonul dispune, ca cel ales să fie „*e medio fratrum*“.

Prin cuvîntul „*fratres*“ se înțeleg preoții, care cuvîntul Salomon Joseph astfel îl explică:

„*Per Fratres heic, velut in tota legislatione intelligi ipsos V. D. Ministros, sicque superintendentes e medio fratrum suorum per ipsos confratres seu V. D. Ministros eligi debere.*“ ¹⁾

Eră cumcă motivul de căpetenie al calvinilor, că constituirea superintendentului să se întimplă prin alegere, a fost „libertatea evangelică“ sau creștină cum o înțelegeau ei, se vede erăși din Salomon Joseph, care referitoriu la lucrul acesta se exprimă astfel:

„*Electio superintendentis fundatur in libertate christiana, et huic consonis legibus patriis tum civilibus, tum etiam ecclesiasticis.*“ ²⁾

Ceea ce prescrie canonul lui Gelei Katona despre constituirea superintendentului, aceea prescriu și legile civili din Aprobate, va să zică, cumcă constituirea superintendentului să se întimplă prin alegere din partea preoților.

Legea aprobatelor referitoare la lucrul acesta prescrie următoarele:

„*A négy recepta religion lévők közül a felyül megnevezet Reformata evangelica, Lutherana vagy Augustana, Unitaria vagy Antitritinaria religion lévőknek tulajdon Püspökök magok vallásán lévők legyenek, a Catholicusoknak vagy Papistáknak pedig Vicariusok, kik az ő religiojok és inspectiojok alatt az egyházi rendekre vigyáznak, mind azon által az eleitől fogván observáltatott usus szerint a kik a Püspökségre vagy vicariusságra választatnak, az ő közönséges egyházi gyülekezeteknek tetszésekből és végzésekből, azok a fejedelmektől confirmáltassanak.*“ ³⁾

Superintendentele alesu de cătră clerul calvinescu trebuia să fie confirmat de principiile țării.

Se vede acesta din dispoziția expresă a legii citate din Aprobate, că aleșii „*a fejedelmektől confirmáltassanak*“, eră Salomon Jo-

¹⁾ Totu acolo pag. 58.

²⁾ Totu acolo pag. 57.

³⁾ »Aprobatae Constitutiones« Pars. I. Tit. I Art. 9.

seph despre confirmarea celui alesu scrie: „*superintendentes vel episcopos ex consensu et concluso generalium ecclesiasticorum congregationum (h. e. synod. gener.) eligi, et per principes confirmari debere.*“ ¹⁾

* * *

Carī membrii ai clerului aveaū votū la alegerea superintendentului. În înțelesul canonului din colecțiunea lui Gelei Katona și a legii deja citate din Aprobate alegerea superintendentului trebuia să se întimplă în *synodus generalis*. La *Synodus generalis* inse aveaū dreptu să ia parte toți preoții din țară. Cu greu inse se voru fi putut aduna toți preoții din țară la alegerea superintendentului.

Din cauza acesta încă de timpuriu a intrat în biserica calvină sistemul reprezentativ, ²⁾ care sta în aceea, că neputându lua totă preoțimea parte la *synodus generalis* pentru alegerea superintendentului, fie care tractu protopopescu își trimitea numai reprezentante, și acesta era notariul tractualu alesu pentru oficiul acesta din partea preoților tractului. ³⁾

Votū așa dară la alegerea superintendentului aveaū:

1. Fiecare protopopu cu votu virilū.

2. Notariul tractualu din fiecare tractu ca reprezentante alu preoților tractuali. ⁴⁾

* * *

Luat-ău înainte de s. unire laicii calvini din Ardélu parte la alegerea superintendentului? Însa-și imprejurarea, că alegerea superintendentului calvinescu din Ardélu se întimplă în *synodus generalis*, a cărui membrii erău eschisivu numai preoți, arată, că laicii calvini n'ău luatū parte cu votu activu la alegerea superintendentului. Se sfătuieau de comunu alegătorii cu consiliarii principelui și cu alți bărbați laici distinși, cându era vorba de ver o alegere de superintendente. Votū activu inse la alegere nu aveaū laicii înainte de s. Unire.

¹⁾ Op. cit. pag. 57.

²⁾ Bodola Samuel »Könyvismertetés«. Marosvásárhely 1840 pag. 9.

³⁾ Totu acolo.

⁴⁾ Cf. Dosa Elek »Erdélyhoni ev. ref. egyházi jogtana«. Pesta 1868 pag. 21, și Kovács Ferencz »Egyetemes és részszertü egyházbjog alaptana«. Debreczen és Nyiregyháza 1870 pag. 122.

Lămurită ne spune acesta Salomon Joseph, cându dice:

„Qui principibus a consiliis erant aliique eminentioris dignitatis viri occasione synodorum confluentes consilia de futuro superintendente commendationesque suas depromebant quidem modo suasorio, in confirmatione vero libere per confratres electi antistitis, principi auctores iterum extitisse perhibentur, at nulla prorsus candidationis aut positiivi alicujus saecularium influxus vestigia, rerum ejus aevi gestarum peritus inveniet.“ ¹⁾

Ca și la noi, și la calvinii s'au încercat unii și alții să arete, că și în periodul dinainte de s. unire laicii calvinii au luat parte pozitivă la alegerea superintendentului.

Între aceștia mai însemnatu este Bodola Samuel. ²⁾ Unicul argumentu ce-lu aduce în favorul asertului său, stă în niște cuvinte vage și hiperbolice citate din unu opă alui Petru Bod, predicatoriu reformatu în Ighiū. ³⁾

Înse de o parte Petru Bod a trăit numai în seculul trecut, de altă parte din cuvintele lui, la cari se provocă Bodola Samuel, nici pre departe nu se pôte scôte înțelesul, că și laicii ca și clerul au avut votu la alegerea superintendentului, ci din ele se vede celū multu atâta, că clerul se înțelegea mai întâi cu notabili țerii cu privire la persōna, care ar fi a se alege, ca așa celū alesu să ce pōtă dice, că este doritū și de ei.

De aceeași natură sunt și cuvintele din dalteria lui Teodosiu mitropolitul Tergoviștei amintitā mai susu (pag. 287), din care profesorul Dr. Crișanū a voitū să probeze, că în biserica noastră înainte de s. unire și laicii au luat parte la alegerea mitropolitului.

După s. unire dreptul electoralu la calvinii din Ardélū a început a se desvolta în conformitate cu dogma lorū despre preoția universală, cum vom vedē mai la vale. Înainte de s. unire în periodul, cându biserica românească din Ardélū a statu sub influința calvină, pre superintendentele ilū alegea cu voturi eschisivū numai clerulū.

* * *

¹⁾ Op. cit. pag. 58.

²⁾ Op. cit. pag. 1 și uu.

³⁾ »Smyrniensis Policarpus«, în care descrie viața superintendenților calvinesci din Ardélū de la reformațiune până la timpul său.

Asemănarea între modulū alegerii superintendentului calvinescū și mitropolitului românescū din Ardélū în perioda calvină. Deși urmele istorice despre modulū alegerii mitropolitului nostru în perioda calvină, putem să dicem, sunt puține, totuși combinându-le cu urmele despre modulū alegerii superintendentului calvinescū din acelu periodu, observăm o asemănare destul de însemnată, pre carea numai întâmplarea orbă nu o pôte explica. Asemănarea este în următoarele puncte.

1. Și pre superintendentele calvinescū ca și pre mitropolitul românescū ilū alegea numai clerulū.
2. Și la calvinii ca și la Români din clerū lua parte în prima linie protopopii, cari toți aveau votu virilū.
3. Și la calvinii ca și la Români celalaltu clerū nu lua întregu parte la alegere, ci numai unii membrii.
4. La calvinii din celalaltu clerū lua parte mai cu samă notariul tractualū. Și la Români în timpurile mai târzie încă aflăm, că din celalaltu clerū lua parte mai cu samă o persōnă numită „notariu“.
5. Superintendentele calvinescū ca și mitropolitul românescū trebuia să fie întăritu de principele țerii.
6. Și dreptul alegerii superintendentului calvinu, ca și alu mitropolitului românescū era înarticultatū în legile țerii.

În urma acestora, credem, că fără a esagera, putem să dicem, că influința unei biserici asupra celeialalte cu privire la modulū alegerii capului bisericescū, cu greu se pôte tăgădui.

Multu pôte înse limpeși cestiunea împrejurarea, că modulū alegerii capului bisericii românești în Ardélū pre câtu de tare samănă cu modulū alegerii capului calvinescū, pre atâta este de departe de modulū constituirii episcopilor și mitropoliților după dreptul resăritenū alu Pravilei, la care trecem acum.

III.

Modulū constituirii episcopilor și mitropoliților după dreptul resăritenū alu Pravilei.

Principiul anticu la constituirea episcopilor. Mântuitorul nostru Iisus Christosū, cându a trimisū în lume pre Apostoli, le-a disu *„pre cum m'a trimisū pre mine Tatălū, și eu vō trimittū pre*

voŕ.“ 1) Prin acésta a arétatŭ, cã puterea, ce o a cãpétatŭ Elu dela Tatãlu cu privire la biserica, intrégã o dã apostolilorŭ sãi.

Putemŭ darã sã ŕicemŭ, cã puterea bisericescã se aflã in Dumneŕeu Tatãlu ca in isvoruluŭ ultimŭ. Dumneŕeu Tatãlu o a datŭ Fiuluŭ intrupatŭ, érá Fiuluŭ o a datŭ sfinŕilorŭ apostoliŭ.

Biserica inse avea se esiste pãnã la capetuluŭ lumii, érá apostoliŭ ca ómeni muritoriŭ s'aũ stinsũ cu toŕii. A peritũ inse dorã cu ei ŕi puterea bisericescã? Dacã cu Apostoliŭ ar fi peritũ ŕi puterea bisericescã, ar fi peritũ ŕi biserica, care ŕi ea incãtũ este o societate, fãrã o putere publicã nu póte sã esiste.

Ce s'a intimplatũ darã?

Dupã norma cum apostoliŭ aũ primitũ dela Fiuluŭ lui Dumneŕeu puterea bisericescã, aŕa aũ dat'o ŕi ei la alŕii, cari suntũ episcopiŭ, aceŕtia éráŕi la alŕii, ŕi aŕa are sã se intimple pãnã la capetuluŭ lumii.

In loculũ colegiuluŭ Apostolilorŭ a urmatũ colegiuluŭ episcopilorŭ, ŕi acesta se reínoesce din generaŕiune in generaŕiune pãnã la capetuluŭ lumii.

Principiuluŭ acesta a servitũ totũdeauna de cinosurã in biserica la constituirea episcopilorŭ. Fiindũ cã la episcopiŭ a trecutũ puterea apostolilorŭ primitã dela Fiuluŭ lui Dumneŕeu, episcopiŭ aũ fostũ totũdeauna cei cari aũ avutũ dreptũ in prima linie la constituirea episcopilorŭ.

Alũ doilea principiuŭ fundamentalũ la constituirea episcopilorŭ a fostũ, ca sã nu se inalŕe la demnitatea acésta decãtũ numai persoane vrednice in totũ respectuluŭ.

Cine póte inse in ímprejurãri anumite sã cunóscã mai bine vrednicia unũ individã, care e sã se inalŕe la trépta episcopescã, decãtũ cleruluŭ ŕi poporulũ din mijloculuŭ cãruia se íea respectivuluŭ?

De aci a urmatũ ŕi din principiuluŭ acesta a isvoritũ datina anticã in biserica, de cândũ deveniea in vacanŕã ver unũ scaunũ episcopescũ in ver o cetate, se adunaũ episcopiŭ din jurũ, ca sã constituie episcopũ nou. Episcopiŭ inse cereaũ totũdeauna testimoniuluŭ cleruluŭ ŕi alũ poporuluŭ cu privire la celũ ce ar fi a se alege. ŕi nici nu e mirare cã aŕa fáceaũ, deórece episcopilorŭ multe puteaũ sã le fie ascunse despre unũ individũ, cari nu eraũ ascunse cleruluŭ ŕi poporuluŭ, in mijloculuŭ cãruia a tráitũ respectivuluŭ.

1) Ioanũ XX, 21.

Testimoniuluŭ acesta alũ cleruluŭ ŕi alũ poporuluŭ l'a constituirea episcopilorŭ era in timpurile antice aŕa de necesariũ, cãtũ s. Cyprianũ ŕice, cã puterea principalã de a alege pre cei vrednici de episcopatũ, era la poporũ. 1)

In conformitate cu praesa aceasta anticã bisericescã ŕice incã s. Clemente Romanuluŭ cã alegerile sã fáceaũ *συνεδοκισσῶσις τῆς ἐκκλησίας πάσης* = „probãndũ intrégã biserica, érá s. Cyprianũ ŕice, cã episcopuluŭ Sabinũ fu alesũ „*de universae fraternitatis suffragio, de episcoporum, qui in praesentia convenerant iudicio,*“ 2) érá Tertullianũ despre episcopiŭ ŕice: „*praesident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti.*“ 3) Totũ s. Cyprianũ despre alegerea Papeŭ Corneliũ ŕice: „*Factus est episcopus a plurimis collegis nostris, qui tunc in urbe Rome aderant de clericorum paene omnium testimonio, de plebis, quae tunc adfuit, suffragio.*“ 4)

Dovadã despre lucruluŭ acesta avemũ ŕi in istoriciŭ pãgãni. Astfelũ istoriculuŭ Lampridiũ ne spune, cum impératulũ Alesandru Severũ cândũ denumia pre oficialiiŭ finalii de statũ, poŕtiea dela poporũ, ca sã spunã dacã scie ceva réũ despre ei, ŕi se provoca la datina creŕtinilorŭ, cari incã aŕa purcedeaũ, cândũ íŕi constituiaũ oficialiiŭ. 5)

Conlucrarea cleruluŭ ŕi a poporuluŭ la constituirea episcopilorŭ in seculii de íntãiu a creŕtinãtãŕii este, putemũ, sã ŕicemũ, unũ adevérũ istoricũ incontestabilũ.

Este inse o íntrebare de momentũ in cestiunea acésta, anume, óre ce valóre de dreptũ avea conlucrarea acésta?

Cã cleruluŭ ŕi poporulũ trebuiea sã márturisescã despre demnitatea celui alesũ, este securũ.

Márturisirea acésta a cleruluŭ ŕi a poporuluŭ inse putea sã aibã o atare putere, cãtũ episcopiŭ preŕenŕi trebuieaũ ŕi eraũ sílŕi sã ordíneze pre celũ aflatũ vrednicũ de clerũ ŕi poporũ chiarũ ŕi dacã ei aveaũ cu totulũ altã pãrere despre respectivuluŭ. Episcopiŭ arũ avé in casuluŭ acesta numai dreptuluŭ de a-ŕi cãŕtiga in formaŕiuni, cã óre alegerea cleruluŭ ŕi a poporuluŭ decurs'a saũ nu in ordine? Din viaŕa modernã amũ avé casũ analogũ in alegerea

1) Lib. I. ep. 4.

2) Lib. II. Ep. 11.

3) Apologeticum 4. 2.

4) Lib. II. ep. 2.

5) Lampridiũ in »Vita Alexandri Severici«.

deputațiilor pentru parlamentu. Dacă alegerea a decursu în ordine cu observarea legiloru, parlamentulu trebuie să primescă în sinulū sēu pre celū alesū, fără să aiba dreptulū a-lū respinge, neavēndū calitățī destulū de eminente.

Părerea acēsta o ține Mitropolitulū Șaguna. Elū inse o a împrumutatū din cuvintū în cuvintū dela anglicanulū Bingham. ¹⁾

Mărturisirea clerului și a poporului despre vrednicia unui individū, care ar fi să se înalțe la trépta episcopēscă, pōte inse să aibă și numai aceea valōre, că respectivulū numai atunci să se înalțe în adevēru la aceea tréptă, dacă episcopii încă se unescū cu ea. Dacă inse episcopii află, că pre lângă tōtă mărturisirea clerului și a poporului respectivulū totuși nu e persōnă acomodată pentru trépta episcopēscă, atunci aveă dreptū a-lū respinge. Din viața modernă amū avē casī analogū în confirmațiunile alegerilorū prin monarchī, la carī monarchulū și dacă alegerea a decursū în ordine, are dreptū a respinge pre celū alesū, dacă alesulū nu-i convine din unū motivū saū altulū.

Părerea acēsta o ținū mai toți canoniștii.

Singurā istoria este, carea ne pōte da deslucire, cumcă din aceste două păreri, care este cea adevērată.

Istoria ne-ar putē limpeși cestiunea, dacă ea ne-ar arēta o pracsă constantă în biserică, după care de câte ori a venitū în conflictū părerea episcopilorū cu a preoțimii și a poporului cu privire la persōna unui individū, care era să se înalțe la trépta episcopēscă, totūdeauna a învinsū constantū saū părerea episcopilorū, saū constantū părerea clerului și a poporului.

Din istoria timpurilorū persecuțiunilorū bisericescī până la Constantinū Marele cu greū se pōte deslega cestiunea. Periodulū acesta pre cum preste totū în privința moravurilorū, așa în specie și în privința armoniei și concordiei între episcopi, clerū și poporū este periodulū classicū. Și așa în periodulū acesta mai de locū nu aū venitū casuri de conflictū între episcopi și clerū și poporū cu privire la alegeri.

Conflictele aceste s'aū ivitū numai după ce biserica și-a câștigatū pacea politică, cândū apoi s'aū începutū luptele interne ale bisericii cu ereticii. Biserica începu atunci a fi totū mereū submi-

¹⁾ Cf. »Compendiū de dreptū canonicū alū unei sfinte sabornicesci și apostolicesci biserici« de Andreiū bar. de Șaguna. Sibiu 1868. pag. 249 și Bingham »Antiquitates ecclesiasticae« Hallae 1754. II pag. 98 și 99.

nată de eretici, carī întrobuințāu tōte mijlōcele spre a-și infunda pre ómenii lorū în scaunele episcopescī. De altă parte și creștinii dreptū credincioși încă se siliaū cu ori ce prețū să închidă scaunele episcopescī dinaintea ereticilorū.

Ce făceaū atunci episcopii la umplerea scaunelorū episcopescī, cândū venieău în conflictū cu clerulū saū cu poporulū cu privire la persōna, carea era să se înalțe la trépta episcopēscă?

Dacă doritulū clerului și alū poporului era ereticū cunoscutū, episcopii dreptū credincioși îl respingeaū totūdeauna, deși doritulū de multe ori își căpēta episcopi eretici ca și elū, carī îlū hirotoneiaū.

Dacă însă doritulū clerului și alū poporului era altcum dreptū credinciosū, și episcopilorū nu le era agreatū din alte cauze, încă se opuneaū, inse nu până la extremū, ca să nu provōce turburări mai mari. Ci dacă clerulū și poporulū cerea cu mare impetuositate, ca doritulū sēu să fie hirotonitū, atunci episcopii în impetuositatea acēsta a poporului vedeă semnulū voinței lui Dumnezeu, și cedaū cu caritate voinței poporului. *Vox populi, vox Dei*, căci câte odată voința lui Dumnezeu se manifestă în aceea, că ne incunjură cu latulū necesității. Nu ne silesce atunci să facemū, ce nu voimū, ci ne silesce, să voimū aceea, ce n'amū voitū până atunci.

Avemū în istorie un esemplu strălucitū despre unū atare casū în alegerea lui Eusebiū de archiepiscopū în Cesarea din Capadocia. Totă poporulū ajutatū și de mulțimea ostașilorū a doritū de archiepiscopū pre Eusebiū, care deși avea calitățī multe și eminente, era inse numai catecumenū, și ca atare încă nici botezatū. Episcopii adunați la începutū n'aū voitū să-lū primescă din causă, că era numai catecumenū, și chiarū elū însuși nu s'a fostū învoitū. Atunci pași la mijlocū tatălū sfintului Gregoriū Nazianzenulū, și luă pre Eusebiū în apărare. Eră episcopii prezenți vedēndū în urmă, că n'aū încătrăū, s'aū învoitū și ei, aū alesū pre Eusebiū și l'aū hirotonitū. ¹⁾

Cestiunea se pōte inse chiarifica mai bine din canōne decâtū din pracsă bisericescă, căci canōnele nu suntū altū ceva decâtū principiulū fundamentalū alū pracsei bisericesci, fie că principiulū a fostū estrasū din însași pracsă bisericescă, fie că pracsă bisericescă s'a acomodatū după elū.

¹⁾ S. Gregoriū Nazianzenulū orat. 19.

Dintre canóne amintimú numai canonulú 16 dela Antiochia, care opresce unú episcopú a merge la altá episcopie fără de învoirea sinodului episcopescú cu mitropolitulú în frunte chiarú și dacă l'ar voi întregú poporulú. Canonulú suná astfelú:

„Orí carele episcopú vacantú, aruncându-se pre sineși asupra ver unei biserici, ce nu are episcopú, ar rápi scaunulú fără de sinodú întregú, acesta să fie lăpădatú, macarú și totú poporulú, pre care l'au rápitú, de l'ar alege pre elú. Erá sinodú întregú acela să fie, la care este de față împreună și mitropolitulú.“¹⁾

Cu greú se póte de airea vedé mai evidentú ca din canonulú acesta, că în timpurile antice puterea principalá la constituirea episcopilorú era în mâna episcopilorú și nu în mâna nici a clerului nici a poporului.

Resumându rezultatulú espunerii de până acum, putemú să dicemú, că în timpurile antice episcopii aveau dreptú a constitui pre episcopi. Clerulú și poporulú testificá prin alegere despre demnitatea celui ce era să se alégá. Testificarea acésta nu era unú dreptú nici dumnezeescú nici bisericescú alú clerului și alú poporului, ci era numai mijloculú, de care se folosiaú episcopii pentru a afla pre cei mai demni și pentru de a eschide pre cei nedemni. De unde urmézá dela sine, că schimbându-se împrejurările, și biserica aflându altú mijlocú spre a puté afla pre cei demni și a se feri de cei nedemni, altú mijlocú póte mai acomodatú decâtú testimoniulú poporului. putea să-lú abróge pre acesta cu totulú, și precum vomú vedé, în resăritú mai târziu fu și abrogatú. De altá parte înse biserica se póte éráși întórce la elú ceréndú lipsa și împrejurările.

Mijlócele, de cari s'a folositú biserica în diverse timpuri spre a afla pre cei mai demni pentru trépta episcopescá au fostú diverse.

Unú împérați și monarchi de pildá au arétatú o așa mare bunăvoință față cu biserica, au dotatú așa frumosú biserica cu bunuri temporale, au apérat'o cu atáta abnegațiune împotriva dușmanilorú, câtú biserica a cugetatú, că va fi chiarú în interesulú ei, dacă monarchilorú acestora le va da influință însemnatá la implerea scaunelorú episcopesci.

¹⁾ Pidalionú fóia 281. În originalú la Pitra »Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta«. Roma 1864 t. I. pag. 462.

Cândú înse biserica s'a convinsú, că monarchii nu mai au inima cea veche față cu biserica, și a trebuitú cu durere să observeze, cum abusézá unú monarchi de influința acésta concésá lorú de biserica, atunci și biserica le-a detrasú influința la constituirea episcopilorú, și s'a îngrijitú de altú mijlocú mai bunú și mai acomodatú împrejurárilorú spre a afla persónele cele mai acomodate pentru scaunele episcopesci.

Cu deosebire în timpulú de față, cândú nu monarchii deprindú influința concésá de biserica la implerea scaunelorú episcopesci, ci ministrii luați din majoritățile parlamentari, cari de multe ori suntú chiarú inimiți bisericii, tare cu greú pórtá biserica influința acésta a monarchilorú, și o mai tolerézá numai până la alte timpuri mai bune.

Acesta este principiulú, după care trebuiesce judecatá lucrarea anticá a poporului la implerea scaunelorú episcopesci.

Ce se ține de modulú cooperării poporului la constituirea episcopilorú, acela era diversú în timpuri și în locuri diverse, fiindú că nu era determinatú prin nici o lege pozitivá.

Câte odatá propunea poporulú episcopilorú pre unú individú, pre care-lú ținea capabilú și inzestratú cu calități frumoșe, pre care apoi îlú primieaú si episcopii, dacă eraú convinși, că părerea, ce o are poporulú despre elú, este fundatá.

De altá datá episcopii propuneaú poporului trei indiviți, pre cari îi aflaú vrednici de demnitatea episcopescá, dintre cari apoi poporulú alegea, pre care-i era mai agreatá. Se întâmpla și aceea, de clerulú și poporulú candida trei persóne, dintre cari apoi episcopi, și cu deosebire mitropolitulú alegea pre unulú.²⁾

Dupá ce și-a câștigatú biserica pacea politica, și zelulú creștinilorú inceptu a se réci, érá virtuțile a slábi, poporulú nu odatá alegea pentru episcopate persóne, cari numai pentru demnitatea acésta nu erau. Pre lângá aceea alegerile erau de multe ori așa de tumultuoșe, câtú servieaú spre scandalú chiarú și păgánilorú. Sfintulú Ioanú Gurá-de-aurú descrie plinú de amărăciune patimile, cari ieșieaú la ivélá cu ocasiunea alegerilorú.³⁾

¹⁾ Cf. Alzog »Handbuch der Universal-Kirchengeschichte« ed. 9. Mainz 1872 t. I. pag. 358.

²⁾ Veđi cartea sfintului Ioanú Chrisostomú »despre preoție« tradusá pre limba românescá de Ioanú Papiú.

De aci a urmată, că poporul pre încetulă fu eschisă dola orî ce conlucrare la constituirea episcopiloră. Mai întâiă fură eschise glótele, și se mai permise conlucrarea onorațiilor dintre laici, până ce în urmă prin multe locuri fură și aceștia eschiși. De atunci apoi în răsărită mai pretutindine episcopii s'añ folosită de dreptul loră de a constitui pre episcopi fără de a mai întreba de poporū.

* * *

Canónele din Pravilă cu privire la constituirea episcopiloră.

Cumcă principiulă fundamentală ală bisericii în resărită ca și în apusū în timpurile antice a fostă, că episcopii éráși de episcopi trebuesc să se constituescă, se vede invederatū din legislațiunea Pravilei, carea de ver o participare a poporului la constituirea episcopiloră nu scie mai nimicū. Ar trece preste cadrulă acestui opū, dacā amū voi să aducemū tóte canónele Pravilei, cari mai de aprópe sañ mai departe stañ în legătură cu cestiunea nóstră. Vomū aduce decî numai pe cele mai însemnate. Întră acéste amintimū:

1. Canonulū 1 ală Apostoliloră, care sună:

„Episcopulă hirótonescăse de doi sañ trei episcopi.“ ¹⁾

Însemnămū aici, că cuvîntulū: *hirótonie* nu însemnăză numai consacrare, ci însemnăză și alegere, de órece cuvîntulū grecescū *χειρωτονία* în limba canóneloră bisericesci se folosescē și în însemnarea de consacrare și în cea de alegere. ²⁾

Dispune decî canonulū acesta, ca la alegerea și consacrarea episcopului să fie trei sañ celū puținū doi episcopi, și ei să-lū alégă și sfințescă.

2. Canonulū 6 ală sinodului întâiū dela Nicea, care sună:

„Dacă cineva fără de socotînța mitropolitulă s'ar face episcopū, unulū ca acesta marele sinodū a hotărîtū a nu se cuveni a fi episcopū. Înse dacā cu obștescă alegere a tuturoră (episcopiloră) binecuvîntatā fiindū și după canonulū bisericescū, doi sañ trei (episcopi) pentru a lorūș prigonire ar grăi împotrivă, ținese hotărîrea alorū mai multă.“ ³⁾

Canonulū acesta dispune următórele:

a) Că pe episcopū să-lū alégă episcopii comprovinciali.

¹⁾ Pidalion fóia 1.

²⁾ Thomassin »Vetus et nova ecclesiae disciplina. Pars II lib. II c. 15.

³⁾ Pidalion fóia 88.

b) Că alegerea lui să fio întărită de mitropolitulū, câtū dacā mitropolitulū nu l'ar întări, atunci alegerea lui nu e validă.

c) Că alegerea are să se întimple cu majoritate de voturi date de episcopii presentī.

3. Canonulū 19 dela Antiochia, care sună:

„Episcopū să nu se hirótonescă (alégă și sfințescă) fără sinodū (de episcopi) și fînța de față a celū ce-î în mitropolia eparchiei. Și acesta fiindū față, negreșitū, că mai bine este a fi împreună cu elū toți împreunăslugitorii cei ce suntū în eparchie (episcopi din mitropolia întregă), și se cade prin scrisore a cherna pre celū ce-î în mitropolie. Și de ar întimpina toți, mai bine este. Érá de ar fi cu anevoie acésta, cei mai mulți înse negreșitū trebuie să fie de față, ori prin scrisori să se facă de unū sufletū. Și așa cu a tuturoră ori venire de față, ori hotărîre să se facă aședarea lui. Érá de s'ar face într'altū chipū afară de cele hotărîte, nimicū să póta hirótonia (alegerea). Érá de i-s'ar face aședarea după canonulū hotărîtū, dară unū ar dice împotrivă din însași alorū prigonă, să se țină hotărîrea celorū mai multă.“ ¹⁾

Pre lângă cele din canonulū 6 dela Nicea, canonulū citatū mai prescrie următórele:

a. Că dacā nu se potū aduna toți episcopii mitropoliei, să fie de față barēm majoritatea lorū.

b. Dacā nu se póte aduna nici barēm majoritatea, atunci cei absenți să-și trimită votulū în scrisū.

c. Se dechiară nevalidă alegerea, care nu s'ar face după dispozițiunile canonului.

4. Canonulū 28 ală sinodului dela Calcedonū, dispune, că și mitropolitii să alégă ca și episcopi.

5. Canonulū 12 dela Laodicea, care dispune:

„Episcopii cu judecata mitropolitiloră și a episcopiloră celorū dimprejură să se așede la începătoria bisericescă, fiindū de multă vreme cercați și în cuvîntulū credinței și în viețuirea dreptulū cuvîntă.“ ²⁾

6. Canonulū 59 dela Cartagena care prescrie următórele:

„Dacă cândva spre alegere de episcopū vomū veni (noi episcopi) și se va ivi óre care contradicere. fiindūcă unele ca aceste de noi

¹⁾ Pidalion fóia 282.

²⁾ Pidalion fóia 288.

s'au tractarosită, sumoțu luoru osta dar, oă singurū troș să se afle spre a curățî pre celū ce are a se hirotonisi. Ci pre lângă numărulū celū mainainte dîsū să se adaugă unulū și doi. Și inaintea a însuși poporului, pentru care are a se hirotoni se vorū cerceta înțîiū fețele a celorū ce contradicū. Oă la urmă și cele propuse de ei se vorū uni. Și cîndū se va arêta curatū inaintea publiceî înfătoșari, apoi așa se va hirotoni.“¹⁾

Canonulū acesta destulū de întunecatū mîi cu samă in traducerea romănescă a Pidalionulū prescrie următorele:

Dacă in înțelesulū canónelorū la alegerea unūi episcopū s'au adunatū celū puținū trei episcopi, și din clerulū saū poporulū bisericii respective s'ar afla unūi, cari ar susținé, că alesulū nu este vrednicū de episcopie pentru ver o crimă ore care, atunci nu se cuvine, ca numai episcopūi alegători să facă investigațiunea, și să-l dechiare nevinovatū. Ci in casulū acesta pre lângă episcopūi alegători presentī să se mai cheme unul saū doi episcopūi, și apoi toți laolaltă să facă investigațiune in fața poporului, și dacă ilū vorū afla nevinovatū, să-lū sfințescă.

7. Cu privire la numărulū episcopilorū, cari trebuescū să fie de față la alegerea unūi episcopū noū prescrie:

a) Canonulū 13 dela Cartagena in chipulū următoriū:

„Mulți episcopi adunându-se vorū hirotonisi (alege și sfinți) episcopū. Eră de va fi nevoe, trei episcopi ori in ce felū de locū ar fi, cu porunca celū mai înțîiū (mitropolitulū) vorū hirotonisi pre episcopū. Și dacă ver unulū intru ceva s'ar împotrivi mărturieî sale, saū neascultăriū, elū însuși pre sine se va lipsi de cinste.“

Stătoresce canonulū acesta numărulū de trei, ca minimulū numărulū episcopilorū, cari trebuescū să fie de față la alegerea unūi episcopū noū. Pre lângă aceea mai dispune, că dacă ver unū episcopū din cei de față s'a inoitū in alegerea ver unuia, și după aceea apoi ar voi a-și retrage invoirea, unulū ca acela elū însuși își dă testimoniū slabū.

b) Totū acēsta dispune și canonul 58 dela Cartagena:

„Forma cea veche se va pădi, ca nu mai puținū de cei rînduiți trei episcopi să fie de ajunsū spre hirotonia episcopilorū.“²⁾ Și totū aceea și canonulū 53 totū de acolo.

¹⁾ Pidalionū fōia 358.

²⁾ Pidalionū fōia 358.

c) Canonulū 4 alū sinodulū I dela Nicca, pre care lū are in vedere canonulū de mai susū:

„Episcopulū mai vîrtosū se cuvine a se așda de cătră toți cei ce suntū in eparchie. Eră de ar fi cu greu una ca acēsta, saū pentru nevoia, ce sîlesce, saū pentru depărtarea călei, fără smintelā trei împreunându-se, împreună alegători făcēndu-se și cei ce nu suntū de față, și împreună învoindu-se prin scrisori, atunci să se facă hirotonia. Eră taria celorū ce se facū, să se dea mitropolitulū in fiesce care eparchie (provincia mitropolitană).¹⁾

Pre lângă numărulū de trei mai postresce canonulū acesta, ca celū alesū să nu fie sfințitū, până ce episcopūi absentī nu-și vorū da invoirea in scrisū, eră alesulū să capete confirmarea dela mitropolitulū.

Cu privire la numărū. In invoirea celorū absentī și la confirmarea prin mitropolitulū, totū acēsta dispune și canonulū 3 alū sinodulū II dela Nicea, care pre lângă aceea mai dispune:

„Totā alegerea făcutā de cătră boierī pentru episcopū, saū pentru diaconū neîntăritā să rămānā că trebuie celū ce urmēzā a se inainta la episcopie de episcopi a se alege.“²⁾

8. Canonulū 13 dela Laodicea: „Nu este ertatā mulțimū să alegā pre cei ce se așadā in trēpta clericalā.“ In Pidalionū canonulū acesta nu este destulū de limpede, de orece arolo sunā: „nu se dā voe celoralaltī să facā alegerile celorū ce se așadā in ieratie“ fără să spunā, cine suntū „ceialaltī“.

In originalulū grecescū sunā canonulū „Ἡσὶ τοῦ, μὴ τοῖς ὄχλοις ἐπιτρέπειν τὰς ἐκλογὰς ποιεῖσθαι τῶν μελλόντων καθίστασθαι εἰς ἱερατεῖαν.“

Cuvîntulū grecescū „ὄχλος“ = mulțime, din canonulū acesta nu-lū esplică toți esegeții in o formā.

Unūi -lū esplică așa, că sub „mulțime“ înțelegū glôtele neregulate de ómeni, cari se pórta ca de vîntū intru o lătare și in alta, și așa numai pre aceste le-ar eschide canonulū dela ori ce alegeri sacre, și prin urmare și dela alegerile la scaunele episcopesci. Din acēsta ar urma, că fruntașii și inteligenții poporului nu santū eschiși dela conlucrarea la alegeri.

De părerea acēsta este Pidalionulū și Sintagma Grecilorū.

¹⁾ Pidalionū fōia 80.

²⁾ Pidalionū fōia 217.

Alții cuvîntul grecesc $\delta\chi\lambda\omicron\varsigma$ = mulțime îl considera de sinonim cu $\kappa\omicron\varsigma\mu\iota\kappa\omicron\varsigma$ = mirénii. După aceștia mirenii ar fi cu totul eschiși dela ori ce conlucrare la alegerile episcopilor.

De părerea acésta este canonistul grec Aristenū și Pravila românescă; carea cuviintele de mai sus le esprimă pre scurtă:

„*Neulesă să fie, carele e alesă de mîreni.*“ ¹⁾

Aceste sînt canónele cele mai însemnate din Pravilă, cari cuprîndu dispozițiile cu privire la alegerea episcopilor.

Dacă este vorbă acum de aceea, ca din ele să scótem principiul cu privire la persónele, cari au dreptu la alegerea episcopilor, putem să șicem categorice, că Pravila eschisivu numai episcopilor le dă dreptu la votu activu, cându este a se impli unu scaunu episcopescu.

Preoților și cu deosebire laicilor Pravila nu li dă nici celu mai micu dreptu la alegerile episcopilor. Cu tóte aceste nu putem să șicem că și după ce s'a început legislațiunea din Pravilă clerul și poporul nu ar mai fi conlucratu de locu la alegerea episcopilor în răsăritu.

Chiaru dimpotrivă încă lungu timpu după ce și-a luat începutu legislațiunea Pravilei, prin mai multe locuri era datina, ca cu ocaziunea alegerii episcopilor să fie întrebatu și clerul și poporul respectivu despre demnitatea celui alesu.

Așa ca să aducem numai unu exemplu, pre timpurile sinodului ecumenic delu Calcedonă la anul 451 Ștefanu episcopul Efesului a susținutu în fața sinodului, că elu fu alesu de 40 episcopi din Asia, de nobili și fruntașii poporului și de totu clerul cetății. ²⁾

Pre incetulu înse adu în unu locu mîne în altulu a incetatu datina de a mai permite și clerulu sau poporulu ceva influință la alegerea episcopilor în răsăritu, așa câtu pre timpul interpretilor răsăriteni Balsamonu și Zonara aceea datină incetase de totu, și au rēmasu singur episcopi și mitropolitulu competenți a alege pre episcopi.

Eschiderea acésta a clerulu și a poporulu s'a întemplat mai cu sēmă în urma turburărilor, ce se întemplau la alegeri, de cari așa tare s'a scandalisatu sântulu Ioanū Chrisostomū.

¹⁾ Pravila de Tergoviște pag. 493.

²⁾ Thomassin «Vetus et nova ecclesiae disciplina» Pars. II, Lib. II. c. 2.

Prin unele locuri datina acésta a incetatu tare de timpuriu, cum se vede din canonul 5 alu sinodului dela Laodicea din anul 372, cuprinsu și în Pravilă, care ne cum să permită clerulu și poporulu ceva influință la alegerile episcopilor, ci încă dispune, că episcopi cându în sinodulu lorū alegu vre unu episcopu, alegerea să nu o facă în presența clerulu și a poporulu. Interpretii Balsamonu și Zonara esplică dispoziția acésta a canonulu din dorința sinodulu, ca publiculu credinciosu se nu audă totu ce se șice despre cei ce vinu în combinațiune la alegeri, fiindcă se potu aduce înainte și crime comise de ei, cari aru servi spre scandalisarea poporulu. ¹⁾

Cumpăndu deci deoparte legislațiunea Pravilei; a cărei spiritu conducătoriu este, ca spre incunjurarea turburărilor și spre împedecarea sēbătăcirii moravurilor creștinilor, precumu și spre delăturarea ereticilor dela scaunele episcopescu, dreptulu de a alege pre episcopi l'a restrinsu la episcopi comprovinciali și la mitropolitulu, cumpăndu de altă parte datina vechie bisericescu de a asculta și vócea clerulu și a poporulu la constituirea episcopilor, care a mai esistatu deși nu pretudinene în răsăritu și după ce s'a formatu legislațiunea Pravilei, putem să șicem că Pravila în răsăritu câtva timpu a fostu în luptă cu pracsu vechie bisericescu. În urmă înse triumfulu totuși a fostu alu Pravilei, și de atunci în răsăritu dreptulu de a alege pre episcopi a rēmasu pre lēngă episcopi comprovinciali cu mitropolitulu în frunte.

Din conlucrarea antică a clerulu și a poporulu la alegerea episcopilor și a celor alai membrii ai clerulu au rēmasu numai ceremonia rituală, după care cându episcopulu consacratu îmbracă în ornatele sacre pre episcopulu consacratu, pre preoi și diaconu, întrebă pre publiculu presentu, că, „*vrednicu este?*“ și publiculu rēspunde: „*vrednicu este!*“

* * *

Mitropolitulu Șaguna despre legislațiunea Pravilei cu privire la alegerile episcopilor. Cându Mitropolitulu Șaguna își propuse, să împrumute dela Sașii protestanți din Ardelu constituțiunea bisericescu, și apoi să o dea bisericii sale, și a propusu și aceea, ca constituțiunii acesteia să-i dea unu coloritu canonicu orientaltu, ca publiculu să nu vadă, că de unde o a împrumutatu.

¹⁾ Veți canonulu cu interpretările lui Balsamonu și Zonara la Beveregiu op. cit. t. I. pag. 455.

Încă în compendiul său de dreptul canonic edat la 1868 a pregătit calea, pentru ca constituțiunea protestantă să sâsească să o poată introduce în biserica sa ascunsă sub masca dreptului orientală.

Condușă Șaguna de ideile aceste în dreptul său canonic așa silă a făcut canónelor, a purcesu atât de arbitrariu în espunerea organismelor bisericesci, câtu pre ună omu cunoscătoriu de lucru îl pune în uimire, cum unu bărbatu seriosu și destul de instruitu a pututu păși cu o atare scriere înaintea publicului europenu.

O dovadă din cele mai limpedi despre cutezarea cea mare alui Șaguna este modul cum tracteză legislațiunea Pravilei cu privire la alegerile episcopilor.

Citeză Șaguna mai tote canónele privitoare la alegerile episcopilor, cari le-am citat și noi. ¹⁾

Din ele ese evidentu și limpede ca lumina sórelui, că Pravila numai episcopilor le dă dreptu la alegerea episcopilor.

Cu tote aceste, étă cum se eprimă Șaguna despre legislațiunea Pravilei cu privire la alegerea episcopilor:

După ce spune mai înteu, că în decursul timpurilor s'a ivitu necesitatea unor regulări privitoare la constituirea episcopilor, continuă astfel:

„Essența regulării acesteia se reduce la aceea normă, carea designeză participarea clerului, a poporului, a sinodului episcopesc și a mitropolitului, și adecă: clerul și poporul prin reprezentanții loră țe parte la alegerea episcopului, sau cu dreptul de presentare și candidare; sinodul episcopesc țe parte la alegerea noului episcop cu dreptul de censurare a candidației și a însușirilor celui candidat, și cu dreptul de făcenda înscuținare către mitropolitul despre rezultatul lucrării sale; și în urmă mitropolitul țe parte la alegerea noului episcop cu dreptul de supracensurare a celorlă urmate de către reprezentanții clerului și poporului și de către sinodul episcopesc, precum și cu dreptul de designare și de hirotonie de episcop a celui vrednic și aptu după părerea sa dintre cei candidați, dar și cu dreptul de netncuvințare a actului de alegere, cându pre dînsul nu-lă mulțămescă nici unul dintre candidați.“ ²⁾

¹⁾ »Compendiu de dreptul canonic«. Sibiu 1868. pag. 250 și uu.

²⁾ Totu acolo pag. 252.

Avemă totu dreptul să-lă întrebăm, că în cari canóne din Pravila se dispune, că „clerul și poporul prin reprezentanții loră țe parte la alegerea episcopului său cu dreptul de presentare și candidare.“

În nici unul din canónele Pravilei citate de el și de noi nu se dispune nicăiri nici cu unu cuvintă nimic despre participarea clerului și poporului prin reprezentanți la alegerea episcopului.

Șaguna înse avea de cugetu să introducă în biserica sa sistemul, că clerul și poporul prin reprezentanți să alégă pre episcopi.

Voindu să facă lucrul acesta, ar fi trebuit să spună francu, că unu atare sistem nu-și are basa sa canonică în Pravila, carea nu scie nimic de așa ceva. Are înse sistemul său ceva asemănare cu datina vechiă, ce a fostu în biserică înainte de ce s'a început legislațiunea Pravilei, și încă și după aceea, până ce legislațiunea Pravilei a triumfatu deplinu asupra praxei antice bisericesci.

Cându înse Șaguna sistemul său pentru alegerea episcopilor nu numai, că voesce să-lă probeze din Pravila, ci încă îl identifică cu sistemul Pravilei, atunci a pus arbitriul în locul științei, și așa oră ce dispută trebe să încete.

* * *

Modul de purcedere a sinodului archieresc la alegerea episcopilor. Precum s'a pututu vedé din canónele Pravilei citate mai sus, Pravila dispune numai, ca sinodul archieresc cu mitropolitul în frunte să alégă pre episcopi, érá cu privire la numărul episcopilor prezenți la sinodul electoralu dispune, că minimumul este trei, érá dela cei absenți poftesce votu în scrisu. Mai de aprópe și mai detașat nu dispune Pravila nimic privitoriu la alegerea episcopilor.

Cu tote acestea pre temeiul dispozițiilor de mai sus ale Pravilei și în legătură cu praca veche bisericescă în resăritu s'a formatu o modalitate anumită, după carea în sinodul archieresc se purcedea la alegerile episcopilor. Modalitatea acésta stă din următoarele:

1. După ce s'au adunatu la sinodul toti episcopi provinciali, sau dacă nu toti barémă trei, se purcedea la actul alegerii. Mitropolitul nu lua parte la actul acesta, ci numai episcopi. Alegerea o conducea cartoflăcele mitropolitului.

2. La votare luși parte toți episcopii prezenți, să cetieau și voturile, cari le trimiteau episcopii absenți în scris. Era majoritatea se combina din voturile tuturor, atât a celor prezenți, cât și a celor absenți.

3. Cu majoritate absolută de voturi episcopii candidau trei persoane pentru scaunul episcopesc vacant.

4. După terminarea alegerii episcopii compunea un act despre alegere numit *decretul alegerii*, pre care laolaltă cu protocolul ședinței electorale, în care era descris cu de amănuntul totu decursul alegerii, îl trimiteau mitropolitului.

5. Mitropolitul avea dreptul a denumi episcopul pre oricare din cei trei candidați, pre care-lu prevedea cu *decretul denumirii*, și apoi îl consacra.

Totu așa se purcedea și la alegerea mitropoliților, cu aceea deosebire numai, că atunci patriarhul avea dreptul de a denumi mitropolitul pre unul din cei trei candidați, era în câte un locu președintele sinodului. ¹⁾

După interpretii mistici ai canónelor, sinodul archieresc cu mitropolitul în frunte simbolisază corpul Apostolilor cu Mântuitorul nostru Isus Christos. Episcopii sunt chipul Apostolilor, era mitropolitul chipul Mântuitorului. Cei trei episcopi, cari trebuiesc să fie de față, simbolisază pre cei trei Apostoli distinși de cealaltă prin o iubire mai mare și prin o inițiere mai adâncă în tainele lui Dumnezeu. ²⁾

* * *

Amestecul împăraților la alegerea episcopilor în resăritu. Până cându biserica creștină a fostă asuprită de împărații romani, până atunci nici unul nu s'a amestecat în alegerile episcopilor. Amestecul împăraților s'a început numai după ce biserica și-a câștigat libertate politică, era împărații se geru de patroni ai bisericii.

Amestecul acesta al împăraților în alegerile episcopilor au fostă de două specii.

¹⁾ Simeon de Tessalonía »De s. s. Ordinatione« c. 6 Matei Blastare »Syntagma Alphabeticum« c. I. c. 11. și Thomassin »Vetus et nova ecclesiae disciplina« Part. II. L. II. c. 41.

²⁾ Thomassin op. și locul citat.

Câte odată s'au amestecat împărații denumind ei înșiși pre câte un episcop ică colo numai pentru a încunjura prin aceea tulburările, ce se prevedea, că se voru nasce cu ocaziunea alegerilor. În casurile aceste de comunu după denumire credincioși se lin isceau și ratificau denumirea, fiindcă împărații denumiau bărbați, cari stau preste partide, și se bucurau de stima generală.

Un casu strălucit avem delă împăratul Arcadiu, care după mórtea arhiepiscopului constantinopolitanu Nectariu numi în locul pre sfintul Ioan Gură-de-auru, pre care clerul și poporul îl prmi cu brațele deschise. ¹⁾

Avem un casu încă și mai elocuent despre un atare amestec al împăratului în alegerea episcopilor, cându însuși sinodul ecumenic s'a învoit, ca împăratul să denumescă episcopul.

Sinodul ecumenic delă Efesu (431) a depus pre eresiarcul Nestoriu din scaunul arhiepiscopesc al Constantinopolului. Nestoriu avea partidă mare în Constantinopol și în juru. Și așa se prevedea, că dacă nu va fi eu puțină a aședa un episcop drept credincios. Atunci sinodul ecumenic scrisse clerului bisericii din Constantinopol, să grijescă de biserică, până cându împăratul va denumi arhiepiscopul. »*Omnia, quae ad ecclesiam pertinent, custodite, rationem reddituri ei, qui Dei voluntate, piissimorumque ac religiosissimorum imperatorum nostrorum nutu ordinandus est ecclesiae constantinopolitanae episcopus.*« ²⁾

Împăratul Teodosiu a și denumit apoi pre Maximianu, pentru care faptă l'a laudat s. Ciril Alesandrinul, dicend, că prin ea nu a ajutat numai lui Macsimianu, ci bisericii întregi.

Chiaru așa a purcesu și sinodul ecumenic delă Calcedon, după ce a depus pre ereticul Dioscuru arhiepiscopul Alexandriei.

Amestecul acesta al împăraților înse nu s'a întâmplat nici odată cu intențiunea rea de a vătéma libertatea bisericească la alegerea episcopilor. Și biserica încă a primit amestecul acesta nu ca pre o vătémare a libertății sale, ci ca pre un act de bunăvoință, prin care biserica fu scutită de rele mai mari.

¹⁾ Alzog »Handbuch der Universal-Kirchengeschichte« ed. II. Mainz 1872 t. I. pag. 354.

²⁾ Thomassin op. cit. P. II. Lib. II. c. VI. p. 14.

A fostu inse și unu altu amestecū alū împăraților în alegerea episcopilor, care n'a pututū fi consideratū decâtū de o vătămăre fragrantă a libertății bisericii. Și amesteculū acesta s'a întimplatū atunci, cândū împărații fără de nici o lipsă puneau episcopi după placulū lorū fără de a asculta de nimeni.

Între împărații aceștia mai însemnați suntu Constanțiu și Valente. Amēndoi erau adicți eresiei. Și ca să pōtă întări eresia în totū imperiulū, denumieau după placū episcopi eretici pre la scaunele episcopesci.

Amesteculū acesta arbitrarilū alū împăraților în alegerea episcopilor l'a consideratū biserica de aceea, ce a fostū în adevērū, va să dică de o vătămăre a libertății bisericesci, și de o ingerință anticanonică în afacerile bisericesci, și a și protestatū în contra lui. „Ce canonū demandă, ca episcopulū să fie trimisū din palatūlū împăratescū ?“ strigă s. Atanasū împăratulū Constanțiu. ¹⁾

Cu tōte aceste inse în resăritū împărații bizantini nunumai că se geraū de patroni ai bisericii, ci mai mulți dintre ei aū și fostū patroni adevērați, deși câte odată aū trecutū unulū saū altulū din ei preste marginile influinței determinate de noțiunea unū patronū alū bisericii.

Împrejurarea acēsta a fostū cauza, de în resăritū împărații totūdeauna aū avutū o influință ore care în constituirea episcopilor. În urmă influința acēsta a împăraților fu regulată așa, că devenindū unū episcopatū în vacanță, episcopii din mitropolia respectivă laolaltă cu mitropolitulū adunați în sinodū candidau trei persoane pentru scaunulū episcopescū vacantū respectivū. Din acești trei candidați împăratulū apoi avea dreptulū a denumi pre unulū ori și pre care. ²⁾ Datina acēsta se observă și dacā nu la, tōte,

¹⁾ Historia Arianorum n. 51.

²⁾ Habert »Archieratikon«. Paris 1676 pag. 459, și Cuvintarea împăratulū Ioanū Cantacuzenū din 1362 totū acolo pag. 482. Codinū Curpalata »De officiis magnae ecclesiae constantinopolitanae« c. 20, Simeonū de Tessalonica »De s. s. Ordinatione« ed. Mor. Antv. 1709 pag. 140 și Zishman »Die Synoden und die Episcopal-Aemter in der Morgenländischen Kirche«. Viena 1867 pag. 9 și 10. La cuvintarea împăratulū Ioanū Cantacuzenū se provocă si monachiū din Blașū în o epistolă către doi frați ai lorū, cari petreceau în Viena, scrisă din incidentulū alegerii dela 1764. Ei vorbescū inse de candidarea celorū trei persoane prin clerulū diecesanū, cu tōte că cuvintarea lui Ioanū Cantacuzenū vorbește de candidare prin sinodulū archierescū. »Acte sinodalice« de I. M. Moldovanū t. I. pag. 188.

dară celū pușinū la scaunele episcopesci cele mai însemnate, cum suntu cele patriarhali și altele. Unde nu se observa, acolo din cei trei candidați ai sinodulū archierescū mitropolitulū saū președintele sinodulū avea dreptulū a denumi pre unulū.

Unii împărați inse nu s'aū mulțămitu numai cu dreptulū denumirii unuia din cei trei candidați de sinodulū archierescū, ci incepurū a denumi după placū episcopi fără de a mai întreba de nici unū sinodū, decâtū după denumire poftieaū, ca sinodulū să ratifice denumirea. Împăratulū Ioanū Cantacuzenū inse la 1362 ărași a restituitū sinodelorū archieresci dreptulū candidării.

* * *

Esistat-a în resăritū ver odată datina, ca clerulū diecesanū singurū să alegă pre episcopū? În desvoltarea dreptulū bisericescū orientalū cu privire la constituirea episcopilor putemū deosebi două periode, anume periodulū întâiū, pre care l'amū putē numi *periodulū democraticū*, în care episcopii, clerulū și poporulū diecesanū concurgeau la alegerea episcopilor, și periodulū alū doile, care l'amū putē numi *periodulū aristocraticū*, în care clerulū și poporulū fu eschisū dela alegerea episcopilor, și rămaserū singuri episcopii și împărații îndreptățiți a constitui pre episcopi. Perioda a doua se incepuse destulū de timpuriū, așa câtū pre timpurile interpretilorū orientali Balsamonū și Zonara în secululū alū 12-lea și alū 13-lea nici urmă nu mai era de datina periodulū întâiū în biserica resăritulū.

Datina, că numai clerulū diecesanū să alegă pre episcopū cu eschiderea poporului și fără nici o influință episcopescă, cum a fostū în Ardēlū în epoca calvină, n'a esistatū nici cândū în biserica resăritulū.

Singurū două alegeri de episcopi numai prin clerū vinū înainte în tōtă istoria bisericii resăritulū, cari inse n'aū avutū nici o influință asupra desvoltării dreptulū bisericescū resăritenū.

Între aceste cea dintâiū se întimplă în insula Cipru, unde erau și episcopi latini. Fie-care episcopū latinū avea lângă sine și unū episcopū grecescū, care inse nu avea diecesa lui propria, ci era numai vicariū alū episcopului latinū, mai cu samă pentru îndeplinirea lucrurilorū rituali.

Cu privire la episcopii aceștia Papa Alesandru IV a fostū

dispusă, ca să-i alegă preoțimea diecesană, și apoi să-i confirme episcopul latinu. ¹⁾

Unu altu casu, care este mai multu curiosu decâtu de valóre, a venitü înainte la Maroniti. Venindü ei la Roma la inceputulü secululu alü 16-lea spre a se uni cu biserica Romei, Papa Leo X i-a întrebatü, că in ce modü își alegu ei pre patriarchulü? Ei au răspunsü, că din numărulü preoțimii alegü 12 preoți distinși, și pre aceia îi închidü in 12 odăi separate, și până atunci îi ținü acolo, până cândü votändü totü mereü se unescü toți într'o singurä persónă. ²⁾

Dispoziție așa curiosă și ridiculă cu privire la unü actü de așa mare însemnătate, cum este alegerea unui patriarchü, nu s'a pututü nasce decâtü in o sectă obscură eretică din resăritü, cum a fostü secta maroniților până la unirea lorü cu Roma.

La abisinii in timpurile vechi pre patriarchulü ilü alegeau călugării. ³⁾

Putemü in urma acestora să dicemü apodictice, că in resăritü nici cândü n'a fostü in usü datina, ca episcopulü să fie alesü numai prin clerulü diecesanü.

Pre timpulü sinodulu electoralü dela 1868, cândü atăta s'a greșitü in contra istoriei și dreptulu bisericescü, s'a susținutü și aceea, că in resăritü in mai multe locuri singurü clerulü diecesanü ar avé dreptulü a alege pre episcopü. Căci in punctulü 3 alü sinodulu tractulu protopopescü alü Clușulu ținutü atunci pentru alegerea deputatulu la sinodulü electoralü étă ce cetimü:

„Deși Pravila bisericii resăritene, țice, că arhiepiscopulü să se alegă de episcopü provincialü, acesta se înțelege numai in acele provincii, unde nu s'a îndatinatü clerulü a alege pre episcopü respective mitropolitü.“ ⁴⁾

Ar urma din aceste, că pre timpurile, cândü s'a formatü legislațiunea Pravilei cu privire la alegerile episcopilorü, in adevëru prin mai multe locuri in resăritü era usulü, că episcopulü se alegea de clerulü diecesanü. Atunci inse e mirare, cum de Pravila, care in atâtea locuri dispune, ca episcopii să fie aleși érași de episcopii, n'a reflectatü de locü la bisericile acele, la cari clerulü die-

¹⁾ Thomassin op. cit. P. II. Lib. II. c. 41 p. 14.

²⁾ Totü acolo.

³⁾ Totü acolo.

⁴⁾ „Acte sinodale“ de I. M. Moldovanü t. I. pag. 58.

cesanü alegea pre episcopulü, și nu a regulatü cu ver unü canonü și usulü acesta. Sau dacă acesta s'ar păré prea multü, e mirare, că nici unulü din canónele Pravilei, care dispune, ca episcopii să fie aleși prin episcopii, nu a adausü clausula, că se leau afară bisericile, la cari clerulü are dreptü a alege pre episcopü.

N'a făcutü inse Pravila nici una nici alta, fiindü că acelu usü nu a esistatü nicăiri in resăritü pre timpurile, cândü s'a formatü legislațiunea Pravilei. Și dacă sinodulü dela Clușü din 1868 totuși a susținutü, că a esistatü, a susținutü fără nici unü temeiü și fără nici o dovadă, ceea ce pre timpurile acele era tare la ordinea diley.

In biserica apusulu avemü unü singurü casü, care samănă încätva cu alü nostru. Și acesta este in Irlanda, unde pentru episcopatele vacante canonicii laolaltă cu parochii candidéză trei persóne, asupra căroro apoi mitropolitulü împreună cu episcopii sufragani își dau părerea, și apoi Papa denumesce pre unulü după placü. ¹⁾

* * *

Modulü alegerii capilorü bisericesci la cealaltü orientali uniți cu Roma.

1. *Patriarchulü melchițilorü din Antiochia.* Pre acesta ilü alegü arhiepiscopii și episcopii sufragani, și apoi alesulü își capetă confirmațiunea dela Papa. Melchiții s'au unitü cu biserica Romei in secululü alü 18-lea, și folosescü in biserică ritulü grecescü.

2. *Patriarchulü maronițilorü din Antiochia.* Pre acesta asemenea ilü alegü episcopii sufragani. Ei s'au unitü cu Roma in secululü alü 12-lea și alü 16-lea.

3. *Patriarchulü Sirilorü din Antiochia.* pre care asemenea ilü alegü episcopii. Ei se unirü cu Roma numai la capetulü secululu alü 18-lea.

4. *Patriarchulü Caldeilorü din Babilonü* asemenea se alege de episcopii supuși. Unirea lorü cu Roma s'a întâmpatü in secululü alü 17-lea cam pre unü timpü cu a noastră.

5. *Patriarchulü Armenilorü din Cilicia* asemenea se alege de episcopii sufragani. Unirea lorü cu Roma s'a inceputü încă in evulü de mijlocü, și s'a continuatü până in timpulü mai nou. ²⁾

¹⁾ Vehring »Kirchenrecht« pag. 564.

²⁾ Despre toți aceștia veți: Vehring »Kirchenrecht« pag. 504, și »Instituțiunile dreptulu bisericescü« de Dr. Ioanü Rațü. Blașü 1877 pag. 255 și uu.

Episcopii în Patriarcatele aceste saū se alegū de sinodii ascultāndū și părerea clerului și a poporului după datina veche bisericescā, saū numai de clerū și poporū, și apoi alegerea o confirma patriarculū, saū se denumescū de patriarculū. ¹⁾

Nicăiri inse în nici unulū din cele 5 patriarhate nu se alege episcopulū ca mitropolitulū la noi în Ardélū numai de clerulū diecesanū cu deplina eschidere a poporului și a sinodului archierescū.

* * *

Cum se constituieau episcopii în România în timpurile vechi, și cum în timpulū de față. Biserica din România nefindū ca cea din Ardélū supusā unei biserici de credință și limbā strainā, pre lângā tōtā decadința bisericii resăritulū dela desbinarea fōtianā încōce, totuși și-a păstratū multū mai curatā disciplina orientālă din Pravilā decâtū cum și-o a pututū păstra biserica din Ardélū. Se vede acēsta între altele și de acolo, că în timpurile vechi constituirea episcopilorū se întimpla strinsū după dispozițiile Pravilei în sinōdele archieresci.

Avemū despre acēsta urmā sigurā în un dipticū alū archiepiscopilorū Ungro-vlachiei începēndū dela anulū 1668 păstratū în unū manuscrisū alū mitropoliei din Bucuresci. ²⁾

În dipticulū acesta se amintescē între alții și unū Grigoriū II, care mai înainte fusese episcopū alū Rîmnicului. Principele Manuilū Rusetū și Teodosiū Patriarculū Constantinopolei la 25 Iuliū 1770 îlū destinā de archiepiscopū. Elū inse nu-și ocupā scaunulū, fiindū că nu fu alesū în înțelesulū Pravilei de cătrā episcopii comprovincialii, și alegerea atunci nicī nu se putea face, de órece Parteniū episcopulū Rîmnicului murise, érá Cosma episcopulū Buzeului nu era acasā, ci se duse cu óstea rusescā, érá episcopia Argeșului încā nu era ridicatā, și așa nu se putu ținē sinodū archierescū, în care se fie alesū după dispozițiile Pravilei prin archierei mitropoliei.

Din aceste se vede, că pre atunci în România se observāu cu rigóre prescriesele Pravilei cu privire la constituirea episcopilorū. Și cumcā și înainte de Grigoriū totū prin archierei se întimplā alegerea episcopilorū, se vede totū din acelu dipticū, în care despre archiepiscopulū Mitrofanū (alesū 1716) se dice, că a fostū subscrisū în actele alegerii lui Danilū episcopulū Buzeului,

¹⁾ Vehring op. cit. pag. 504.

²⁾ »Acte și Fragmente de T. Cipariū pag. 226 și uu.

și totū asemene se dice despre archiepiscopulū Ștefanū II (alesū la 1731) că a fostū subscrisū în actele alegerii episcopului Misailū la Buzeū. Actele aceste suntū actele sinodului archierescū, în care furū aleși respectivii episcopi.

Alegerea în sinodulū archierescū se întimpla după praca veche resăritenā așa, că archierei presentī candidaū trei persōne, dintre cari apoi saū mitropolitulū saū principele țerii denumiea pre unulū.

Dovadă securā despre modalitatea acēsta avemū în actele alegerii mai multorū mitropoliți ai Belgradului, pre cari, cândū mergeau în România spre a se sfinți, mitropolitulū Tergoviștei îi supușea unei nouē alegeri prin archierei. Despre acēsta inse vomū vedē mai târziu.

La totū casulū inse principele și notabilii țerei încā aveau influință în constituirea episcopilorū.

În timpurile mai nouē mai cu samā dela unirea principatelorū încōce, episcopii în România se alegeau de așa numita »*adunare obștescā*«, compusā din boieri și din clerulū înaltū. Pre celū alesū îlū întăria principele. ¹⁾

În timpulū de față avemū să deosebimū așa numiții: *archierei locotenenți* de așa numiții *episcopi eparchioți*. Cei dintăiți nu au diecesā, și suntū numai titulari, inse sfințiți. Cei din urmă suntū episcopi cu diecesā.

Cești din urmă suntū: mitropolitulū din Bucuresci, dela Iași, episcopii: Rîmnicului, Romanului, Buzeului, Hușilorū, Argeșului și Dunării-de-josū.

Cei din urmă suntū archierei numiți: alū Ploestilorū, Craiovei, Rîmnicului săratū, Piteștilorū, Botoșanilorū, Băcăului, Berladului și Galațului.

Pre archierei titulari sfințiți îi alege așa numitulū »*sfințitulū sinodū*« compusū din toți episcopii eparchioți și archierei titulari. ²⁾

Pre episcopii eparchioți saū cu diecesā în virtutea acelei legi îi alegū corpurile legiuitoare, adecā camera deputațiilor și senatulū în ședința comunā, în care au votū toți membrii ortodocși ai acestorū două corpuri. Cei aleși suntū érași saū din numărulū celorlalti episcopi eparchioți saū din numărulū archiereilorū titulari.

* * *

¹⁾ Vehring »Kirchenrecht« pag. 506.

²⁾ Veți. c. III alū »Legelū organice« a sfinței biserici autocefale romane. Bucuresci tipografia cărților bisericesci 1889 pag. 12.

Modul constituirii episcopilor la cealalte popore, ce se tinu de biserica resaritului. Dispozitiile Pravilei cu privire la constituirea episcopilor mai multu sau mai putinu alterate, au remasu pana in ziua de astazi la poporele bisericii resaritului.

Ce se tine mai intaiu de biserica resaritenu din imperiulu otomanu, patriarhiu, mitropoliu si episcopii in urma incuviintarii sultanulu in timpii trecuti se alegeau de catre sinodulu arhierescu alu patriarcului, se confirmau si imbracau cu caftanulu de catre sultanulu, si apoi se sfantiau si se intronisau. 1) In timpul mai nou inse in urma dispozitiilor sultanulu o adunare din episcopi si notabili laici candidaza trei persoane agreate si sultanulu, dintre cari apoi sinodulu arhierescu alege pre un'a de patriarhu, pre carea apoi o intaresce sultanulu. Pre episcopi si mitropoliu ii alege sinodulu arhierescu alu patriarhulu si apoi sultanulu le da decretulu de intarire. 2)

In Grecia si Rusia episcopi se alegu de asa numitul „Sfantulu Sinodu“, care e unu sinodu permanentu compusu din arhierie dupa norma sinodeloru vechi numite: *σίνδος διαρκώς ενδεμούσα*. Celu alesu isi capeta confirmatiunea dela suveranulu statulu. 3)

In regatulu Serbiei pre episcopi ii alegu episcopi, clerulu si poporul. Pre mitropolitulu din Belgradulu Serbiei ilu alegu episcopi si-lu confirma regele. 4)

La Serbiu din Ungaria episcopi se alegu de sinodulu arhierescu cu patriarculu dela Carloviu in frunte, si apoi ii confirma regele.

Pre patriarculu dela Carloviu ilu alege congresulu nationalu serbescu compusu din 6 episcopi, 25 membrii din cleru si 50 membrii laici. 5)

La Romaniu gr. orientali din Transilvania inainte de fundarea mitropoliei pre episcopulu ilu alegeau protopopii in prezenta

1) Leo Allatius »De ecclesiae occidentalis et orientalis perpetuo consensu« lib. III c. 8. n. 2.

2) Instructiunea inaltei porți pentru patriarcatulu din Constantinopolu din Aprilu 1817 Art 8 si *καυονίσμος* din 1860 II. § 4. Cf. Vehring »Kirchenrecht« pag. 506.

3) Regulamentulu lui Petru celu mare din 25 Ianuarie 1721 p. 2. cf. Vehring op. si pag cit.

4) Concordatulu Serbiei cu Patriarhanlu Constantinopolitanu § 8.

5) Vehring op. cit. 507.

comissariloru regesci, si apoi pre unulu din cei treialesi ilu confirma impăratulu. Modul acesta de alegere altcum nu a fostu decatu o imitatiune dupa modul alegerii capulu bisericescu in Ardelu inca inainte de unire, care in esenta a ramasu si in biserica nostra pana in ziua de astazi.

Dela fundarea mitropoliei romane gr. orientale pre mitropolitulu ilu alege congresulu nationalu-bisericescu, compusu din 30 deputati din cleru si 60 dintre laici. La alegerea mitropolitulu iea parte archidiecea Sibiuulu cu jumetate voturile, era diecesa Aradulu si a Caransebesulu cu cealalta jumetate. Regele are dreptu a intari sau a respinge pre celu alesu.

Pre episcopi dela Aradu si Caransebesu ii alegu sinodele eparchiali compuse din cate 20 de deputati din cleru si 40 dintre laici. Dacu celu alesu nu este deja episcopu, atunci sinodulu arhierescu compusu din mitropolitulu si episcopi sufragani ilu supune esamenulu canonicu. Monarculu are dreptu a intari si a respinge pre celu alesu.

* * *

Modul alegerii mitropolitulu nostru comparatu cu modul anticu alu alegerii episcopilor, cu legislatiunea Pravilei, si cu modul alegerii episcopilor la poporele orientali in timpul de fata. Dacu aruncamu inca o privire preste tote cele espuse pana aci cu privire la alegerile episcopilor in biserica resaritului din timpurile cele mai vechi pana in ziua de astazi, putemu sa dicemu, ca in resaritu modulu alegerii episcopilor a fostu supusu in decursulu vecurilor la unele variatiuni.

Cu tote aceste inse studiandu-lu cu de a menuntulu, putemu constata unele trăsuri, cari au ramasu nevariate pana in ziua de astazi. Si anume:

1. Episcopi in resaritu au avutu totudeauna si au si astazi preste totu influinta cea mai insemnata la alegerea episcopilor. Lucrul acesta s'a intimplatu, pentru ca in resaritu totudeauna a domnitu credinta, ca si in apusu, ca puterea bisericesca, ce o au primitu Apostolii dela Fiulu lui Dumnedeu, si apoi o au datu episcopilor, nu pote sa o capete nimeni in biserica decatu erasi numai dela episcopi.

Credinta aceta a ramasu asa de adencu imprimata in biserica resaritului, catu nu o a pututu ignora nici Saguna, cu tote

că pentru biserica sa a decopiată constituțiunea Sașilor protestanți, departe de Pravilă ca cerință de pământ. După constituțiunea lui Șaguna cuprinsă în statutul organic al bisericii sale, episcopii se alegă ce e drept de deputații clerului și ai poporului. Inse celă alesă trebuie totuși să supună esaminării canonice înaintea sinodului arhieresc. Așa ceva, ce e drept, este minimul influinței, ce se pôte da arhierilor la constituirea episcopilor. Șaguna inse cu minimul acesta a voită barēmă încâtva să țină cont de credința veche a bisericii resăritului cu privire la constituirea episcopilor.

Totă asemenea în România corpurile legiuitoare alegă pre episcopii. Aleșii inse suntă din numărul arhierilor, pre cari înainte i-a alesă „*Sfintulă Sinodă*“, așa câtă prin alegerea corpurilor legiitorie se asema numai diecesa la cei, pe cari sinodul arhieresc i-a înălțat la trépta arhieriei.

La celealalte poporă, Greci, Ruși și Sêrbii până în ziua de astădi episcopii suntă factorii principali la constituirea episcopilor, chiară așa, cum era în resărită în biserica antică, și cum dispune Pravila.

2. În timpurile vechi clerul și poporul încă avea influință la alegerea episcopilor. Pre încetul inse și-au perdută amândoi dreptul la oră ce influință în urma turburărilor, ce se năsea la alegeri. În timpul mai nou prin unele locuri érași s'a început a se da clerului și poporului influință mai mare sau mai mică la alegerea episcopilor. Așa de pildă la alegerea patriarhului Constantinopolitan, la alegerea episcopilor românesci și a patriarhului sêrbesc.

3. Nici cândă și nicăiri în resărită n'a fostă datina aceea din Ardélă, ca pre mitropolită să-lă alegă numai clerul cu eschiderea ingerinței episcopesci de o parte, de alta cu eschiderea oră cărei conlucrări a poporului credincios.

Putem constata deci, că modulă alegerii mitropolitului românesc din Ardélă moștenit încă din timpul dinainte de s. unire, este unică în felul său în totă biserica resăritului, și nu-și are nicăiri păreche. Elă nu corêspunde nici pracei antice bisericesci observate la constituirea episcopilor, nici dispozițiilor Pravilei, nici modulă, cum se constănesc episcopii în timpul de față la poporile bisericii resăritului.

Ce urmêză din acesta? Evidentă după părerea noastră, că modulă alegerii mitropolitului nostru nu s'a născut și format sub

egida dreptului oriental din Pravilă, ci sub o altă influință cu totul străină de biserica resăritului.

Unde avem să căutăm inse influința acesta străină?

Rêspunsul este ușor! Căci dacă considerăm de o parte, câtă este de străină și de departe modulă alegerii mitropolitului nostru de Pravilă, de altă parte câtă de mare este asemnarea, dacă nu chiară identitatea între modulă acesta, și modulă, cum se constituia capul bisericesc la calvinii din Ardélă în véculă 16 și 17, credem, că cu destulă temeiă putem să șicem, că modulă alegerii mitropolitului nostru s'a născut sub presiunea calvină, ca o instituțiune calvină.

La calvinii s'a născut modulă acesta în secululă 16 și 17, cândă tôte instituțiunile lor bisericesci éra încă primitive și nedesvoltate, care timbru îlă purta și elă însuși. Și în modulă acesta primitivă a intrat și în biserica noastră, și durere, așa a rămasă până în ziua de astădi.

Calvinii l'au putută introduce la noi fórte ușor, ba așa șicendă s'a introdusă de sine în biserica românescă din Ardélă.

După ce calvinii au suprimată episcopatele sufragane, și în loculă sinodelor arhieresci mitropolitane au introdusă *synodus generalis* ală lor sub numirea de *săborulă mare*, a urmată ôreși cum de sine, ca săborulă mare să se îmbogățescă și cu dreptulă de a alege pre mitropolitulă ca și la calvinii.

Că principii calvinii totuși au mai lăsată în biserica românescă o formă golă de alegere a mitropolitului, și nu și-au arogată dreptulă de a-lă denumi, este de a se mulțami numai consciinței loră fariseice.

În biserica catolică în urma desvôlării istorice monarhiei prin mai multe locuri avea dreptulă de a denumi pre episcopii. Dreptulă acesta calvinilor li-se părea, că nu e în armonie cu „libertatea creștină“ cum și-o închipuia ei. „Libertatea creștină“ a loră pretindea, ca mai marii bisericesci să se constituescă prin alegere. Din cauza acesta principii calvinii ai Ardélului nu și-au adrogată dreptulă de a denumi pre superintendentele calvinesci, ci au permisă, ca acela să fie alesă de preoțime.

Și numai scrupulii aceștia de consciință a principiloră calvinesci au fostă cauza, de nu și-au adrogată dreptulă formală de a denumi pre mitropolitulă românescă. Singură ura loră cătră o

datină catolică a păstrat bisericii noastre dreptul de a-și alege pre capul bisericesc.

De altă parte inse totu dreptul acesta de alegere îl făcea illusoriu despotismul principilor. Căci pre cine alegea clerul românesc? Totudeauna pre acela, pre care îl voia principele calvin. Era principele calvin voia pre acela, care era gata a-i primi și condițiunile cele mai umilitore puse cu scopul de a calvini biserica românească.

Și așa putem să dicem, că totu dreptul nostru electoralu pre timpul principilor calvinesci era numai o formă goală, o mască, sub care se ascundea despotismul calvinesc.

Se pôte vedé din aceste, ce este de a se tiné despre aserțiunea unora de ai nostri, că chiaru nici principii calvinesci nu au nimicitu dreptul nostru electoralu. ¹⁾

Forma resăritenă ne-o au nimicitu calvinii cu totul, și în schimbă ni-au dat formă primitivă calvină, și apoi prin despotismul lor l-au făcutu și în forma acésta cu totul illusoriu, ceea ce este egală cu nimicirea deplină. Mai multu n'au pututu face nici ei. Nu inse pentru că doră n'ar fi voită a face mai multu, și doră ar fi avut și celū mai micu respectu barēmū de ver unū dreptū alū bisericii românești. Ci pentrucă consciința lor religioasă le-a impusă, ca și în biserica românească, pre care cu ori ce prețu voieau să o calvinescă, să lase barēmū o urmă de „libertatea creștină“ a lor. Și așa de o parte au impus bisericii românești modulū calvinescū alū alegerii mitropolitului, ca să-și împace scrupulii consciinței, de altă parte apoi și dreptul acesta denaturat și l-au supus arbitriului lor fără să le mai facă consciința nici unū scrupulū. Așa despre totu dreptul nostru electoralu depre timpurile calvine se pôte deci dice, că *ce amă câștigatū la podū, amă pusū la punte.*

* * *

Ierarchia din România față cu modulū alegerii mitropolitului nostru. Din seculul alū 17-lea avem date positive, că mitropolitul nostru după alegere mergea în România spre a se sfinți acolo de mitropolitul Tergoviștei și esarculū Ungrovlachiei și alū plaierilor.

¹⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu t. I. pag. 168.

Óre acum mitropolitul Tergoviștei avea cunoscință despre modulū cum se alegea mitropolitul din Ardélū? Și dacā avea, atunci cum considera elū alegerea acésta? O considera óre de canonică sau de necanonică?

Amū vėduťu deja, că Pravila la constituirea episcopilor ca o condițiune essentială poftesce alegerea prin episcopi.

Mitropolitul nostru inse era alesu numai de preoți fără nici o influință episcopescă, și așa mergea în România la sfințire.

Mitropolitul Tergoviștei nu putea nici de cum să considere o atare alegere de canonică și după Pravilă, și numai pe basa alegerii acesteia nici nu putea să-l sfințescă.

De câte ori unū mitropolitū de ai nostri alesu numai de cleru mergea în România să se sfințescă, mitropolitul Tergoviștei ajungea totudeauna în o pusețiune tare neplăcută. Pre celū alesu nu-l putea sfinți, căci nu era alesu de arhierē pre cale canonică după Pravilă. Nu-l putea nici respinge, căci atunci Ardélulū rămânea fără de mitropolitū. Nu putea nici se alégă pre cale canonică după Pravilă pre altulū, căci prevedea cu securitate, că pre acela nu-l va primi principele calvinescū alū Ardélului.

În confusiunea acésta, în carea se afla mitropolitul Tergoviștei, lucrulū de căpetenie era, să afe o cale, pre care să pótă sana ceea ce era necanonicū în alegerea mitropolitului nostru, și apoi numai după aceea să-l sfințescă.

Cum să saneze inse lucrulū? Așa, că mitropolitul Tergoviștei, cândū mergea mitropolitul nostru la elū să-l sfințescă, mai întâi în înțelesul Pravilei adună sinodulū arhierescū din celū puținū doi sau trei arhierē, pre mitropolitul nostru îl supunea unei alegeri prin arhierē, și numai după acea il sfinția.

După dispozițiunile Pravilei și după praxa resăritenă, arhierēii alegū trei, și numai tare arare ori doi candidați pentru scaunulū vacantū. Dintre aceștia apoi mitropolitul alege pre unulū, și acela se consideră ca celū alesu de sinodū.

Procedura acésta o observa și mitropolitul Tergoviștei. Sinodulū arhierescū, ce-l aduna elū, candida doi sau trei pentru scaunulū mitropolitanū din Ardélū. Între candidați era inse totudeauna și celū alesu de preoțimea noastră. Mitropolitul Tergoviștei apoi totudeauna dintre acești doi sau trei candidați alegea pre celū alesu de preoțimea noastră, care apoi depunea profesiunea de credință, și după aceea îl sfinția.

Pre calea acésta mitropolitul Tergoviștei sana partea necanonică în alegerea mitropolitului nostru, și nu vinea în conflictul nici cu principele calvinesc al Ardélului.

Procedura acésta a mitropolitului Tergoviștei se vede lămurită din actele luate cu ocasiunea sfințirii mitropolitului nostru.

Așa la anul 1682 Ioasaf alesul mitropolit al preoțimii din Ardélu merse în România la Teodosiu Mitropolitul Tergoviștei, să se sfințescă. Acesta adună îndată în înțelesul Pravilei sinodul arhieresc din trei archiereii, anume: *Acsențiu* mai înainte episcop al Sofiei, *Genadiu* al Dorostorului, și *Germanu* al Nissei. Adunându-se sinodul s'a purcesu la votare. Acsențiu a votat pentru *Ioasafu* alesul preoțimii din Ardélu, *Genadiu* pentru un ieromonac cu numele *Nicodimă*, érá Germanu pentru un alt ieromonac numit *Parteniū*. A candidată deci sinodul arhieresc pre *Ioasafu*, pre *Nicodimă* și pre *Parteniū*. Dintre aceștia, Teodosiu mitropolitul Tergoviștei avea dreptu a alege pre unul, și a alesu pre *Ioasafu*, alesul preoțimii din Ardélu, pre care apoi după ce a depusă profesiunea de credință, l'a și sfințit. ¹⁾

Nu multu după aceea a mersu Sava II Vesteménul în România la Teodosiu Mitropolitul Tergoviștei să se sfințescă. Sava încă fu alesu de preoțimea din Ardélu, și așa și alegerea lui era necanonică. Mitropolitul Tergoviștei Teodosiu și acum a adunat în înțelesul Pravilei sinodul arhieresc din trei archiereii. Sinodul arhieresc a candidată pre *Sava*, pre un *Grigorie* și pre un *Averchie*. Dintre acești trei apoi mitropolitul Teodosiu a alesu pre *Sava*, și l'a sfințit.

Actulă alegerii sună în chipul următoriu :

„De vreme ce arhierieulă, care era mănainte vreme la mitropolia Ardélului, anume *Ioasafu*, i-s'au sfârșit viața, și mitropolia a rămasă veduă și fără de stăpân și alți ei archiereii, smerenia noastră având de începutu grija acelei mitropolii a așeza arhierieulă întru chivernisirea și spăsenia aceloră creștini de acolo, am dată voe arhierieilor celor ce se află aici, să se stringă în biserica sfinților și de Dumneșeu încununăți și întru apostoli, *Constandin* și *Elena*, că să alegă pre celu ce ar fi vrednicu întru chivernisela mitropoliei aceia. Întâiu alegu eu celu mai dinainte sofianulă (mai

¹⁾ Actulă alegerii și sfințirii acesteia este redactat în limba greacă, și se află în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 237.

înainte episcopul al Sofiei) pre *Sava*, eu *Dorostoreanulă* (episcopulă dela Dorostor) pre *Grigorie*, eu *Nissis* (episcopulă dela Nissa) pre *Averchie*. Și amă alesu (eu mitropolitul Teodosiu) din acești trei pre *Sava*. ¹⁾

Totu procedura acésta o a urmatu Mitropolitul Teodosiu al Tergoviștei și cu ocasiunea sfințirii Mitropolitului nostru *Varlaam*.

La sinodul arhieresc adunat cu ocasiunea acésta a luat parte totu episcopii dela Sofia și Nissa, și pre lângă ei și un *Danil*, care mai înainte fusese mitropolit în Ardélu. Candidați au fostu *Varlaam*, egumenulă *Partenie* dela Cotroceni și egumenulă *Paisie* dela s. Troiță.

Actulă alegerii sună ca și celu de mai sus, numai numele suntă schimbate. ²⁾

Asemenea s'a urmatu și cu ocasiunea sfințirii mitropolitului *Teofil* la 1692 cu aceea deosebire, că atunci la sinodul arhieresc a luat parte numai doi archiereii, pôte pentru că n'a fostu cu puțință se s'adune trei. Aceștia au fostu *Acsenție* dela Sofia și *Genadie* dela Dorostor. Candidați au fostu ieromonaculă *Teofilă* celu alesu de preoțimea din Ardélu și *Atanasiu* egumenulă dela Tismana. Dintre acești doi mitropolitul Tergoviștei a alesu pre *Teofil*, și l'a sfințit. ³⁾

Mai pre urmă s'a observat procedura acésta cu ocasiunea sfințirii Mitropolitului *Atanasiu* la 1698, căci întimplându-se după aceea s. unire, mitropoliții nostri nu mai mergeau în România să se sfințescă.

La sinodul arhieresc adunat cu ocasiunea acésta a luat parte *Clemente* episcopulă dela Adrianopol, *Acsentie* dela Sofia și *Neofit* dela Sevasta. Candidați au fostu ieromonaculă *Atanasiu* celu alesu de clerulă din Ardélu, ieromonaculă *Mitrofan* și ieromonaculă *Dionisie*. Dintre aceștia fu alesu *Atanasiu* și apoi sfințit. ⁴⁾

¹⁾ Totu acolo pag. 238.

²⁾ Totu acolo pag. 238 și 239.

³⁾ Totu acolo pag. 239. Actulă alegerii ca și celealalte cu aceea deosebire, că lipsese subscrierea mitropolitului Teodosiu.

⁴⁾ Totu acolo pag. 240. Actulă alegerii totu în forma celor de mai sus, cu deosebirea, că mitropolitul Teodosiu nici la acesta nu e scris, și mitropolia Ardélului se numește numai episcopia. Că la alegerea lui *Teofil* și la alui *Atanasiu* mitropolitul Tergoviștei nu e scris, vine pôte de acolo, că pre atunci petrecea în România și *Dositie* Patriarchulă Ierusalimului, și

Tóte alegerile aceste arată până la evidentă, că ierarhia din România considera alegerea mitropolitului nostru din Ardélú numai prin preoțime de necanonică după Pravilă.

* * *

Cum se întâmplă constituirile episcopilor în Ardélú înainte de perioada calvină? Urmele istorice, cari ne-au rămasă despre biserica noastră din Ardélú din periodul înainte de domnia calvină, suntă așa de puține, câtú din ele nici decum nu putemă deslega cestiunea cu privire la modulú constituirii episcopilor și a mitropolitului. Putemú totuși să o deslegămú cu destulă probabilitate pre altă cale.

Pre timpul, cândú se începuse în Ardélú perioada calvină, dispozițiile Praveii cu privire la constituirea episcopilor erau în usú în biserica de ritulú grecescú.

Pretotindenea încetase conlucrarea antică a preoțimii și a poporului la constituirea episcopilor, și dreptulú de a constitui pre episcopi ajunsese unú dreptú eschisivú alú sinódelorú archierescí.

După ce la totú casulú în Ardélú pre timpurile acele erau și episcopi sufragani supuși mitropolitului, nu avemú și nu putemú avé nici unú motivú de a crede, că constituirea episcopilor și a mitropolitului nu se va fi întâmplată în sinódele archierescí ca pre airea în biserica de ritulú grecescú, și chiarú și la Românií din România și Moldova.

Ni-s'ar obiecționa póte, că în Ardélú s'a pututú conserva póte în urma împrejurărilor pracsă antică bisericescă, ca episcopi să nu fie constituiți numai de sinódele archierescí, ci cu împreună lucrarea și a celorlalți membri ai bisericii.

Obiecțiunea acésta înse numai atunci ar avé valóre, dacă pracsă antică bisericescă cu privire la constituirea episcopilor s'ar fi păstrată în biserica românescă din Ardélú în tótă întregimea ei.

După pracsă antică bisericescă înse la constituirea episcopilor lua parte nu numai clerulú bisericii respective și archiereii com-provinciali, ci și poporulú. În biserica românescă din Ardélú înse

fiindú demnitatea lui mai mare, póte elú a fostú, care din cei trei candidați a alesú pre unulú. Patriarchulú Dositeiú altcum a datú lui Atanasiú și o instrucțiune cu ocaziunea sfințirii. (Veđi în »Acte și Fragmente« de T. Cipariú pag. 140.) Episcopi aceia, cu cari Mitropolitulú Tergoviștei Teodosiú ținea sinódele archierescí electorale, aú fostú episcopi de prin resăritú, de cari se află unii prin România.

lua parte eschisivú numai clerulú, și orí ce conlucrarea a archiereilorú, a cărorú scaune nici nu mai esistaú, și a poporului era eschisă. Va să ăică din cei trei factori anticí: archiereii, clerulú și poporulú, în Ardélú doi erau eschiși.

Acésta înse nu era pracsă antică creștină, ci este pracsă calvină din Ardélú din véculú 16 și 17, cândú biserica românescă sta sub o grea presiune calvină.

S'ar poté obiecționa mai încolo, că dreptulú singurú alú preoțimii din Ardélú de a alege pre mitropolitulú cu eschiderea archiereilorú și a poporului se află deja inarticulatú în legile țerii dela 1579. ¹⁾

Și în adevărú unii dintre ai nostri suntú de părere, că dreptulú acesta a esistatú și înainte de era calvină, și principii calvinesci nu numai că nu l'aú atacatú, ci încă l'aú garantatú inarticulândulú în legile țerii. ²⁾

Noi înse nu negămú, că dreptulú alegerii mitropolitului nostru nu ar fi esistatú și înainte de era calvină. Ci susținemú numai, că înainte de era calvină constituirea mitropolitului nostru se întâmpla după Pravilă prin alegere în sinodulú archierescú ca și pre airea în biserica resăritului. Susținemú mai departe, că în era calvină fu abrogată dreptulú alegerii în conformitate cu dispozițiile Praveii, și în locul se introduse modulú calvinescú alú alegerii numai prin preoțime.

Dacă lucrulú nu ar sta așa, atunci absolutú nu ne-amú poté esplica, ce dragoste mare a pututú să-l ajungă pre principii calvinesci, să inarticuleze în legile țerii dreptulú alegerii mitropolitului românescú prin preoțimea românescă.

Nuamú două scopuri aú pututú avé principii calvinesci prin inarticularea dreptului acestuia în legile țerii. Saú ca prin aceea să asigure independința bisericii românescí, saú ca prin aceea să introducă în biserica română unú elementú nou și străinú, pre care nimeni în biserica românescă să nu cunteze a-lú ataca fiindú deja o lege a țerii.

Acum a crede despre principii calviní, că aú făcutú numai barêm ceva în interesulú asigurării independinței bisericii românescí, este după părerea noastră o naivitate.

¹⁾ Veđi mai susú pag. 282.

²⁾ Ioanú M. Moldovanú »Acte sinodali« t. I. pag. 168.

Rămâne numai alternativa a doua, că principii calvinesci au inarticulat dreptul acesta ca pre o innoire în biserica românească, prin care de o parte dispozițiile Pravilei erau puse afară de valoare, de altă parte în biserica românească intră o instituțiune calvină, carea încă era chemată a contribui la calvinirea bisericii românești.

Privind lucrul în lumina acesta, dragostea principilor calvinesci față cu biserica românească se preface în dragostea de a o calvini.

În credința acesta ne întărește și o altă împrejurare.

Calvinii credeau, că ori ce mod de constituire a mai marilor bisericesci afară de modul alegerii lor prin preoțime, este incompatibil cu libertatea creștină, cum și-o inchipuieau ei. Și în conformitate cu credința acesta, după ce catolicilor nu le permiteau să aibă episcop, care să locuască în țară, ci numai vicariu, au dispus prin legea țerei, ca și pre vicariul catolic să-l alegă preoțimea, ¹⁾ și să nu-l constituie episcopul, cum prescrie dreptul catolic.

Au merșu calvinii încă și mai departe.

În Ardeală afară de biserica calvină și catolică mai erau „recepte” și biserica luterană și unitară. Și calvinii, cari aveau puterea de stat în mână, le-au obligat și pre acestea prin lege inarticulată, că pre mai marele bisericesc să nu și-l constituie decât prin alegere în adunarea preoțimii, ca nu cumva constituindu-lă altcum, să se abată dela „libertatea creștină.” ²⁾

Dacă calvinii și pre confesiunile „recepte” încă prin lege inarticulată le-au obligat a-și constitui mai marele bisericesc după metoda calvină prin alegere din partea numai a preoțimii, atunci ar fi fostă prea generoși, dacă n'ar fi obligat și biserica românească la lucrul acesta.

Cumcă calvinii, când au inarticulat în legile țerei dispoziția, că pre mitropolitul românesc să-l alegă preoții, au inarticulat un lucru nou pentru biserica românească, se vede și din alăturarea legii referitoare la alegerea mitropolitului românesc cu legea referitoare la alegerea capilor bisericesci a celorlalte confesiuni „recepte”.

În acesta din urmă se dice, că și până atunci a fost în uz, ca capul bisericesc să fie ales prin preoțime. Și acesta

¹⁾ »Approbatæ constitutiones«. P. I. Tit. I. Art. 9.

²⁾ »Approbatæ constitutiones« P. Tit. și Art. citată.

cu privire la reformași, luterani și unitari este și adevărat. În legea cu privire la alegerea mitropolitului românesc prin preoțime in se nu se dice, că și usul de mai înainte așa a fost, ci li-se spune Românilor numai, că în viitorul preoțimea românească să-și alegă pe capul bisericesc, și încă în un ton poruncitoriu.

Dacă și înainte de era calvină numai singur preoțimea alegea pre mitropolitul românesc, atunci ar fi mirare, că de acesta să nu se amintescă nimic în legea, prin care modul alegerii mitropolitului fu inarticulat în legile țerei.

În lipsa de ori ce urme istorice cu privire la modul constituirii mitropolitului românesc din Ardeală înainte de era calvină, și basându-ne numai pre dispozițiile dreptului orientat și pre urmele positive din era calvină, putem susține, credem, că cu destulă probabilitate, că înainte de era calvină constituirea mitropolitului nostru se întâmplă în conformitate cu Pravila în sinodul arhieresc. Calvinii in se din motive dictate de credința lor au cassat modalitatea acesta a constituirii mitropolitului nostru, și au introdus în biserica noastră modalitatea calvină a alegerii numai prin preoțime, carea a rămas în esență până în ziua de astăzi.

* * *

Authoriul Zaconicului despre modul alegerii mitropolitului nostru. Precum am vădit mai sus (pag. 53 și u.). Zaconicul este o scriere, care se ocupă cu lucrul de ale dreptului bisericii românești din Ardeală, și în specie nu a celui ce-și are temelul în Pravilă, ci a celui introdus de principii calvinesci.

Partea întâia a Zaconicului se ocupă cu modul alegerii mitropolitului, și sună astăfel:

„Întâia parte (list) a.

Despre alegerea Vlădiciei.

Alegerea Vlădiciei nostru românescă aicia din Ardeală este den mila și den voiea craiului, care lucru ne este nou îngăduit dela crai cei mai dedemultu reposați. Când va fi lipsă, să se strângă toți protopopi, și încă și dintre ceilalți preoți, și den voea a toți săborul, unindu-se toți la ună cuvintă așa să-l alegă. Care de se va părē și craiului, că este harnic, așa-l va întâri în vlădicie, precum se vede în probata constitutiones. titlul al optulea, în articolul întâiu.” ¹⁾

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 259.

Supunându acum unei analize cuvintele aceste ale Zaconicului, constatăm următoarele :

1. Autoriulă nici cu unŭ cuvintŭ nu sustine, că alegerea mitropolitului românescŭ din Ardélŭ se întimplă după Pravilă.

2. Nu ũice nici aceea, că modulŭ alegerii, care îlŭ descrie elŭ, este din timpuri neamintite.

3. Spune apriatŭ, că modulŭ acesta alŭ alegerii este „den mila și den voica craiului“, care era atunci Mihailŭ Apafi I, și „în-găduitiŭ dela craiŭ cŕi maiŭ de multŭ repositŭ“, cari la totŭ casulŭ nu potŭ fi alŭii, decătŭ principiŭ calvinesci.

4. Autoriulŭ nunumai că nu se provócă la nici unŭ canonŭ din Pravilă, ci chiarŭ dimpotrivă se provócă la o lege din aprobate.

Încătŭ se pŕte deduce din împrejurările aceste patru cuprinse în notița acēsta scurtă a Zaconicului, considerândŭ și modulŭ și stilulŭ confusŭ, în care este scrisŭ Zaconiculŭ, auctoriulŭ spune destulŭ de lămuritŭ credința sa, că modulŭ alegerii mitropolitului nu este modulŭ prescrișŭ de Pravilă, ci este unŭ modŭ introdusŭ de principiŭ calvinesci ai Ardélului. Și așa putemŭ ũice, că în cuvintele aceste ale Zaconicului avemŭ o mărturisire veche chiarŭ dela unŭ autoriŭ românŭ, că modulŭ alegerii mitropolitului nostru este o instituțiune introdusă în biserica noastră de calvini.

* * *

Recapitulare. Considerândŭ, că alegerea mitropolitului nostru încă de pre timpurile calvinilorŭ numai prin preoțiune nu corēspunde nici praxeŭ antice bisericesci, nici legislațiunii din Pravilă; considerândŭ mai departe, că modulŭ acesta de alegere nu-lŭ mai aflămŭ nicăiri în rēsăritŭ, și cu deosebire nu-lŭ aflămŭ la Românii din celealalte țeri; considerândŭ că inarticularea modului acestuia în legile țerei pre timpurile priocipilorŭ calvinesci este și rēinâne neexplicabilă din motivulŭ de a garanta bisericeŭ noastre unŭ dreptŭ ŕe care, și nu are înțelesŭ decătŭ numai dacă prin ea s'a introdusŭ unŭ lucru noŭ în biserica românescă și neobiciuitŭ până atunci; considerândŭ în urmă asemēnarea dacă nu chiarŭ identitatea între modulŭ alegerii mitropolitului nostru și între modulŭ alegerii capului bisericeŭ cavinesci din Ardélŭ în véculŭ 16 și 17, credemŭ că în urma lipsei datelorŭ istorice positive, întemeiându-ne numai pre combinarea împrejurărilorŭ acestora cunoscute, putemŭ deduce cu destulă probabilitate, că modulŭ alegerii mitropolitului nostru

încă este una din instituțiunile acele, pre cari cu abatere dela Pravilă le-au introdusŭ calviniŭ în biserica noastră în timpulŭ, cândŭ biserica românescă din Ardélŭ a fostŭ sub despotismulŭ calvinescŭ.

IV.

Modulŭ alegerii mitropolitului din punctŭ de vedere canonicŭ.

Laicŭ și clerulŭ la alegerea mitropolitului; unele lineaminte pentru unŭ regulamentŭ cu privire la alegerea mitropolitului. Desvoltarea dreptului electoral la Românii și Calvinii dela s. Unire în cŕce.

Principiulŭ fundamentalŭ bisericescŭ la constituirea episcopilorŭ și în rēsăritŭ și în apusŭ a fostŭ chiarŭ dela începutulŭ creștinătății, ca fără de întervenirea și conlucrarea puterii episcopesci nimeni în biserică să nu se pŕtă face episcopŭ. Principiulŭ acesta l'a dusŭ Pravila așa departe, cătŭ a cassatŭ chiarŭ și conlucrarea clerului și a poporului, pre care va avē să-lŭ păstorēscă episcopulŭ celŭ nou.

Aplicândŭ acum principiulŭ acesta la modulŭ, cum se întimplă de multŭ alegerea mitropolitului nostru, putemŭ să ũicemŭ categorice, că modulŭ acesta consideratŭ numai în sine este anticanonicŭ și neconformŭ dreptului din Pravilă. Și dacă n'ar fi întervenitŭ nici o împregiurare, prin care necanonicitatea lui să se sazeze în ver unŭ modŭ saŭ altulŭ, atunci amŭ putē ũice, că de cândŭ avemŭ urme despre modulŭ alegerii mitropolitului nostru, n'amŭ avutŭ nici unŭ mitropolitŭ constituitŭ în modŭ canonicŭ și în conformitate cu principiulŭ fundamentalŭ bisericescŭ observatŭ totŭdeauna la constituirea episcopilorŭ.

Cu tŕte aceste inse și înainte și după s. unire s'a aflatŭ o modalitate, prin care necanonicitatea acēsta fu sanată și adusă în armonie cu Pravila.

Înainte de s. unire adecă mitropolitulŭ Tergovișteŭ, la care mergea mitropolitulŭ din Ardélŭ să se sântēscă, sana necanonicitatea alegerii prin aceea, că pre mitropolitulŭ nostru îlŭ supunea unei nŕue alegeri prin unŭ sinodŭ de arhieriei așa precum prescrie Pravila. Făcēndu-se alegerea acēsta nŕuă, nu se mai putea ũice despre mitropolitulŭ nostru, că fu constituitŭ fără întervenirea și conlucrarea puterii episcopesci.

După s. unire mitropolitul nostru ales și denumit de împăratul își căpeta confirmarea dela Pontificele Romei, și așa érași nu se putea dice, că la constituirea mitropolitului nostru nici n'a întreprinsă nici n'a conlucrată puterea episcopescă.

Putem dară să dicem, că modul constituirii mitropolitului nostru înainte de s. unire fără de întreprinderea sinodului arhieresc din România, éra după s. unire fără de confirmarea prin Pontificele Romei, ar fi fostă deplină necanonică.

Confirmarea Pontificelui Romei se întâmplă și astăzi, și se va întâmpla și în viitor până când biserica noastră va fi în unire de credință și în legătură de supunere și iubire față cu Sfântul Scaun Apostolic al Romei. De unde până când se va întâmpla confirmarea acesta a mitropolitului nostru, până atunci nu putem să dicem că constituirea lui este necanonică, căci confirmarea sanază ceea ce e necanonic în modul alegerii.

Cu toate acestea înse modul alegerii mitropolitului nostru are lipsă de o reformă radicală din mai multe privințe.

Și anume întâiu se impune reforma acesta din motivul, că prin ea să se delature scăderile și neajunsurile cele mari, de cari suferă modul alegerii cum este în usă astăzi, pe cari le-am vădit deja mai sus.¹⁾ Mai departe se impune necesitatea reformei acesteia și din motivul, că episcopilor sufragani în conformitate cu prescrierile Pravilei să li-se dea influința cuvenită la constituirea mitropolitului.

În urmă și dreptatea și ecuitatea poftesc reforma din cestiune. Mitropolitul nostru nu este numai al clerului din Ardeal, ci al clerului din provincia întrăgă mitropolitană, și totu atemenea nu este numai al clerului ci și al poporului. Și dacă clerul fără a se pute întemeia pe Pravilă are mare influință la alegerea mitropolitului, de ce să nu aibă și poporul? Dacă clerul are drept de vot, de ce să nu aibă dreptul acesta și poporul?

Vomă cerca deci de aci încolo, să espunem lineamintele generale a unei reforme, prin care după modesta noastră părere s'ar pute delatura și scăderile, ce sunt în modul alegerii mitropolitului, s'ar pute satisface și dispozițiilor Pravilei și și dreptății și ecuității

* * *

¹⁾ pag. 295.

Potă lua de aci încolo laici parte la alegerea mitropolitului?
Amă vădită deja mai sus, că pre timpul, când în reșărită s'a formată legislațiunea Pravilei cu privire la constituirea episcopilor, clerului și poporului bisericii, pentru carea era a se constitui episcop nou i-s'a fostă luat prin legi pozitive dreptul de a avé ver o influință la constituirea episcopului său.

Ce a fostă óre cauza delaturării influinței clerului și a poporului la constituirea episcopilor?

Tare se înșală cei ce cred, că în ceva tendințe absolutistice a episcopilor ar fi de a se căuta cauza. Spiritul legislațiunii bisericesti n'a fostă nici când egoismul și pofta de domnire a marilor, ci spiritul ei a fostă totdeauna *salus rei publicae*. Dacă deci legislațiunea bisericescă a delaturat în timpurile mai târziu influința clerului și a poporului la constituirea episcopilor, a făcut-o singur numai din motivul, că binele și scăparea bisericii a poftit așa ceva în acele timpuri. Urméază deci numai să scim, că în ce chip și din ce motive binele bisericii a poftit delaturarea de sub vorbă.

Legislațiunea bisericescă a Pravilei s'a începută cu sinodul ecumenic întâiu dela Nicea la anul 325; va să dică începutul legislațiunii bisericesti a Pravilei concade cu începutul tulburărilor produse în biserică mai întâiu de ereticii ariani și apoi de următorii acestora, ereticii macedoniani, nestoriani, eutihiani, monotești, iconomachi și alții.

Interesul față cu cestiunile sulate și agitate de eretici era mare și general în biserică. Deși cestiunile aceste erau în mare parte abstruse și subtile menite numai pentru teologi deprinși în cugetarea filosofică, totuși nu atăta interesul față cu ele, câtă mai mult interesul față cu persoanele, cari le sulasera și le apăra, pătrunse și în masele poporului mai cu samă dela cetăți.

Toți ereticii au cercat să implă câtă mai multe scaune episcopesti cu partizani de ai lor. Și fiindcă pre acele timpuri votul poporului mai cu samă dela cetăți cumpănia multă la implerea scaunelor episcopesti, ereticii cercau cu toate mijlocele posibile să câștige în favorul lor masele poporului dela cetăți, ca cu ajutoriul lui să-și potă infunda pre adepții lor în scaunele episcopesti.

De altă parte apărătorii ortodocsiei încă aveau totu dreptul să delature dela scaunele episcopesti pre eretici și să le implă cu

bărbați dreptcredincioși. Nici ei nu puteau face acesta înse fără de ajutorul maselor poporului dela cetăți. De unde a fost lucru tare firesc, că și ortodocșii umblau să câștige masele poporului în partea lor, ca așa cu ajutorul poporului să conserve ortodocșiei scaunele episcopesci.

Pre calea acésta timp îndelungată mai pretutindene în biserică se formau, vorbindu cu terminu modernu, două partide, una a ortodocșilor și alta a ereticilor. În câte unu locu prevala una, în altu ceealaltă. Își pôte omul închipui, ce lupte voru fi purtat prin cetăți amândoué partidele cu ocasiunea implerii scaunelor episcopesci. Căci dela învingerea sau căderea cutărei partide, atârna în cetatea respectivă viața și esistența celelalte, ca să nu mai amintim nimic de interesele cele multe private, cari erau legate de triumful uneia sau a celelalte partide. De unde putem să dicem, că cu ocasiunea implerii scaunelor episcopesci pășeau în luptă pre arenă, pre lângă entuziasmul ortodocșilor și fanatismul ereticilor, o mulțime de interese private, și se deslănțuia unu legion de patimi, de unde nu e mirare, că omeni de simțiri nobile, ca de exemplu sfintul Ioan Gură de aur se scandalisau de ori ce alegere.

Ce avea daia să facă biserica în atari împrejurări? Tolerându și mai departe influința poporului la constituirea episcopilor, trebuia să vadă nu numai cum se urcau prin destule locuri pre scaunele episcopesci omeni eretici și fără vocațiune, ci să vadă cum decădă totu mai tare moravurile creștine nu numai spre stricaciunea bisericii, ci și spre scandalizarea păgânilor.

Vrându nevrându a fost atunci biserica silită să cugete la unu altu mijlocu pentru implerea scaunelor episcopesci, care să nu deslănțuască atâtea patimi, să nu aducă pe arenă atâtea interese private, éra de altă parte să procure bisericii o siguritate ére care, că în scaunele episcopesci nu voru ajunge eretici și omeni fără chemare.

Unu atare mijlocu nu era așa greú de aflatu, căci se prevedea, că delaturându-se mulțimea dela conlucrarea la implerea scaunelor episcopesci, tulburările scandalóse voru înceta mai de totu. De aceea întâiu și mai întâiu masele poporului fură eschise dela alegerile episcopilor.

Fiindcă mai departe puterea episcopescă a avutú din timpurile vechi partea de căpetenie la constituirea episcopilor, dreptul de a constitui pre episcopi fu restris numai la episcopi.

Și de cându biserica a ajunsu la convingerea, că numai prlu mijlocul acesta pôte pune capetu tulburărilor dela alegeri, și pôte împedea și suirea ereticilor pre scaunele episcopesci, de atunci legislațiunea bisericescă din răsăritu nu mai dá dreptu de votu la constituirea episcopilor, decât éráși numai episcopilor.

Nu egoismul prin urmare, nici pofta de domnire a ierarhiei înalte bisericesci a fostu cauza, pentru carea biserica începându dela sinodul dela Nicea a delaturatu pre poporú dela alegerile episcopilor. Ci delaturarea acésta a fostu unu mijlocu de apărare, o politică defensivă, bine chibzuită a bisericii. Și ori ce judecatoriú nepreocupatu și dreptu alu legislațiunii bisericesci relative la constituirea episcopilor nu o va considera de altceva.

Urméză înse dórá de aci, că conlucrarea poporului credinciosu cu votulú său la constituirea episcopilor fu delaturată pentru totúdeauna din biserică, și nici cându nu se mai pôte reactiva?

Nici de cum!

Delaturarea acésta în timpurile legislațiunii Pravilei a fostu numai o măsură așa dicéndu strategică în lupta defensivă a bisericii. De unde e lucru firesc, că schimbându-se împrejurările, și ne mai fiindu lipsă de aceea stratagemă, biserica éráși pôte deschide poporului porțile, ca intrându și elú, să conlucre și elú la constituirea mai marilor bisericesci, și cu deosebire a episcopilor.

Nici în răsăritu, nici în apusú n'a fostu nici odată o dogmă de credință, că laicii nu potú avé nici o înfrință la implerea scaunelor episcopesci.

În răsăritu și după ce a triumfatú legislațiunea Pravilei deplinu asupra pracesi antice bisericesci, împărății bizantine, deși numai laici, au avutú totuși o influință însemnată la constituirea episcopilor.

În apusú asemenea cu scirea și învoirea Sfintului Scannu apostolicu monarchi și guverne laice au și atârni dreptul de a denumi episcopi.

Dacă monarchi laici au unu atare dreptu, atunci nu vedemú nici o cauză, pentru care în conformitate cu praca antică bisericescă să nu pótá avé și poporulú credinciosu dreptu de a conlucre și elú cu votulú său la constituirea episcopilor, cari vorú avé să-lú păstoréscă.

Excepțiunea cea mai însemnată ce s'ar pute face în contra conlucrării poporului la alegerea episcopilor, este, că poate poporul și astăzi deschizându-i porța, ar produce aceleși tulburări, cari le-a produs și în anticitate, și poate că ar ridica la scaunele episcopesci bărbați cu principii necorecte bisericesti și doră chiar și fără vocațiune.

Să nu uităm înse, că spiritul acela antic, care a produs disputele teologice înverșunate și multele eresii, de aci încolo nu se mai poate ivi, parte pentru că cugetarea publică în biserică este mai practică, parte pentru că cestiunile dogmatice mai însemnate și mai capitali sunt limpede și terminate prin decisiunile dogmatice a mai multor sinode ecumenice. Și așa numai tare puțină temere mai putem avea, că biserica va mai fi ver odată în inter-nul ei așa adânc s'guduită și subminată de eretici, ca pre timpurile, când s'a formată legislațiunea Pravilei. De unde nici masele poporului nu mai pot fi trase în vârtejul ereticilor și folosite la implerea scaunelor episcopesci cu eretici.

Ce atinge înse temerea, că prin conlucrarea poporului la implerea scaunelor episcopesci, ușor ar pute ajunge la demnitatea înaltă episcopescă demagogi fără vocațiune, însemnăm numai atâta, că temerea acesta ar fi în adevărul fundată, când singurul popor ar fi factorul la constituirea episcopilor. Spiritul legislațiunii bisericesti, ecuitatea, dreptul de patronat al Maiestății Sale împăratului și regelui nostru apostolic, precum și dreptul Sfântului Scaun Apostolic poftesc, ca pe lângă poporul credincios să mai conlucre și clerul din întreaga provincie mitropolitană, episcopii sufragani, Maiestatea Sa și Sfântul Scaun Apostolic. În factorii aceștia valoroși este un corectiv destul de puternic pentru cazul, când poporul credincios ar fi sedus să cerce a ridica la ver un scaun episcopesc ver un demagog fără vocațiune și calitățile de lipsă.

Nu fără temei ar fi obiecțiunea, că nu puțini dintre laicii inteligenți nu sunt conduși de un spirit corect bisericesc. Destui dintre ei numai cât sunt botezați gr. catolici, în faptă înse nu-și fac scrupuli din preceptele bisericesti, și nici nu poartă nici o sarcină bisericescă. Atari oameni necum să se intereseze de binele adevărat al bisericii, dară încă se fălesc, că ei nu pună nici un pondă pre confesiune. Binesimțitorii deci nu pot să nu privească în viitorul bisericii plin de ingrigire, când și la atari

bărbați li-s'ar procura posibilitate, ca să influențeze constituirea episcopilor nostri, și așa doră ar fi mai bine, ca să se păstreze usul de până aci, și să alegă numai clerul, după ce deși și din clerul unii și alții nu sunt totu-deauna conduși de motive curate bisericesti, totuși majoritatea clerului se poate presupune, că va fi totu-deauna sănătoasă.

Să asemănăm înse modalitatea de astăzi, după care se constituiesc episcopii nostri sufragani de Orade, Gherla și Lugos, cu cazul, când și poporul nostru credincios ar participa la constituirea episcopilor.

În timpul de față guvernul este, care propune pre episcopii Maiestății Sale spre denumire. Din cine stă înse guvernul? Din bărbați străini de credința, ritul și limba noastră. Ba nu odată din bărbați atât de dușmani ori carei credințe positive, cum printre laicii nostri nu se prea află.

Credem deci, că putem să susținem fără a ne înșela, că pentru biserica noastră la nici un caz nu poate fi mai rău, dacă poporul nostru credincios ar avea aceea influență la implerea scaunelor episcopesci, care o are astăzi guvernul.

Abstragere făcând înse dela aceste, când se va regula ver odată cestiunea constituirii episcopilor nostri după Pravilă și praca antică biserică-că, va trebui să se concedă o influență însemnată și mitropolitului și celorlalți episcopii sufragani, cari ușor pot îndrepta ver o greșală, ce o ar comite poporul credincios.

La totu cazul înse ar fi de dorit, ca prin o literatură și diaristică bisericescă bună, și prin reuniuni bisericesti de diverse specii să se producă un spirit public corect bisericesc în poporul nostru credincios și cu deosebire în inteligența noastră mirană, înainte de ce s'ar admite și votul poporului nostru credincios la constituirea episcopilor.

* * *

Participarea clerului la alegerea mitropolitului și a episcopilor. Până acum numai clerul a avut vot activ la alegerea mitropolitului, și încă singur numai clerul ardelen.

Până nu fu reactivată mitropolia de Alba-Iulia, împrejurarea că numai clerul ardelen avea vot activ la alegerea episcopului de Făgăraș, nu avea nici un inconvenient în sine, și era și conformă dreptății și ecuității. Căci atunci episcopul Făgărașului

deși se numea mitropolită, nu avea nici o jurisdicțiune asupra clerului și poporului din Ungaria, unde Românii gr. catolici erau supuși parte episcopului românesc delat Oradea mare, parte episcopului rutenesc delat Ungvár,

Lucrul înse s'a schimbat radical după reactivarea mitropoliei de Alba-Iulia, cându toți Românii gr. catolici din Transilvania și Ungaria fură supuși jurisdicțiunii mitropolitului românesc gr. catolic de Alba-Iulia.

Ce este dară mai firesc decât, că dacă mitropolitul de Alba-Iulia este mitropolitul tuturor celor patru diecese, votu activ la alegerea mitropolitului să aibă clerul din toate patru diecesele, și nu numai clerul ardelenu.

Și aci încă întimpinăm una din anomaliele, de cari suferă modalitatea de până acum a alegerii mitropolitului nostru.

Mitropolitul de Alba-Iulia este și arhiepiscop de Făgărașu, care își are arhidiocesa sa, preste carea deprinde jurisdicțiune episcopescă. Dacă dară este vorbă să se alegă numai arhiepiscop pentru arhidiocesa, atunci este justu și acuitabilu, că numai clerul arhidiocesanu să aibă votu activu. Cu toate aceste, precum scim, are votu și clerul ardelenu din diecesele de Gherla și Lugosu, și încă mai egalu cu alu arhidiocesei. Prin acesta se deschide cale posibilității curioase, că în numărul ternariu să între și persună, carea din arhidiocesa n'a căpătată nici unu votu, și aceea să fie arhiepiscop în arhidiocesa. Prin așa ceva totu dreptul aiegerii devine ilusoriu.

De altă parte arhiepiscopul de Făgărașu este totu odată și mitropolit de Alba-Iulia, și ca atare deprinde jurisdicțiune mitropolitană și preste intrégă diecesa Oradei mari și și preste părțile ungurene din diecesa Gherlei și a Lugosului. Cu toate aceste înse votu activu la alegerea mitropolitului are numai clerul din arhidiocesa și din părțile ardelenale ale diecsei de Gherla și Lugosu. Clerul din diecesa de Oradea și din părțile ungurene ale diecsei de Gherla și Lugosu este eschis cu totul delat votu. Pre calea acesta clerul ardelenu constituie mitropolit și pentru clerul ungurenu, fără ca cestu din urmă să aibă nici cea mai mică influință.

Cându dară se va regula ver odată cestiunea alegerii mitropolitului, atunci dreptatea poftesce, ca să se dea votu clerului din intrégă provincia mitropolitană, va să țină din toate patru diecesele.

Ceva privilegiu va fi și atunci de a se concede clerului din arhidiocesa, fiindu că pentru elu mitropolitul este și episcop cu jurisdicțiune episcopescă, și *eo ipso* pentru elu înzestrat cu drepturi multu mai însemnate decâtu acele ce le deprinde asupra dieceseloră sufragane de Oradea, Gherla și Lugosu.

Dacă înse în urma regulării dreptului de alegere a mitropolitului va fi posibilă și participarea poporului credinciosu, atunci și poporul credinciosu din toate patru diecesele va trebui să participe.

Rămâne înse încă cestiunea, că dacă ore cându va fi posibilu să participe și clerul și poporul la alegerea mitropolitului, atunci în ce proporțiune voru avé să participe?

La întrebarea acesta nu ne încumetăm a răspunde cu unu planu sau propunere concretă, fiindu cestiunea grea și delicată.

Ce putem și ne încumetăm a țină, este, că la statorirea proporțiunii nu va trebui să ne servescă de îndreptariu decâtu numai și numai cugetul, că proporțiunea să fie de așa, câtu să se potă prevedé, că cu ajutoriul ei va fi posibilu a ridica pre scaunul mitropolitanu pre bărbații cei mai acomodați.

De unde din principiu trebuesc să fie eschise ori ce imitațiuni după alte biserici sau considerațiuni doctrinariae. Nu pre aceea va fi de a se pune pondu, că ce e liberălu, ce e democraticu, ce aristocraticu și așa mai departe. Ci pre aceea, că ce e salutariu pentru biserică.

În urmă mai amintim numai aceea, că dacă ver odată va fi posibilu, ca și poporul credinciosu să lea parte la alegerea mitropolitului, nu va avé să considere participarea acesta de unu dreptu, de care nu pote să fie lipsit schimbându-se împrejurările. Căci nici atunci participarea acesta nu se va basa pre unu dreptu inalienabilu, ci va fi numai ceea ce a fostu în timpurile antice ale bisericii, va să țină un mijlocu, de care se folosesc biserica, spre a puté afla persună cea mai acomodată pentru o demnitate bisericescă. De unde delat sine urmază, că dacă cu ajutoriul mijlocului acestuia biserica nu-și mai pote ajunge scopul, ilu pote părăsi fără a vătăma dreptul nimenuia, cum l'a mai părăsit odată, cându s'a început legislațiunea Pravilei.

Totu asemenea participându poporul la alegerea mitropolitului, nu va avé să credă, că elu este care îi dă mitropolitului puterea publică bisericescă, și mitropolitul este numai unu mandataru alu lui. Căci prin alegere numai se designă persună,

nu i-se dă persoanei înse nici o putere bisericească. Puterea bisericească se dă de sus prin sacramentul hirotoniei și prin misiune din partea ierarhiei. De unde și mitropolitul ales și de popor, nu se consideră ca pus de popor, ci pus de Spiritul Sfânt.

Și în acesta stă deosebirea între alegerea eventuală a mitropolitului nostru cu concursul și al poporului, și între alegerile calvinilor.

La calvinii alesul se consideră de un mandatariu al poporului alegătoriu și totă puterea o capătă dela acel popor. La noi înse în conformitate cu principiile Pravilei alesul este un trimis al Dumneșului, și dela Dumneșu își capătă și puterea.

Chiar pentru că calvinii consideră pe cel ales de un mandatariu al poporului, alesul poate fi și depus din partea poporului alegătoriu. La noi înse fiind alesul un trimis al Dumneșului, nu poate fi depus decât erăși de mai marii săi bisericești puși de Dumneșu Spiritul Sfânt.

Deosebirile aceste trebuiesc ținute cu rigore înaintea ochilor, dacă nu voim să ne calvinim biserica deplin adoptându și împămîntenindu la noi principiile calvinice de guvern bisericesc.

* * *

Câteva lineamente pentru un eventual regulament al constituirii mitropolitului cu concursul clerului și al poporului. Modul de față al alegerii mitropolitului nostru combinat cu dispozițiile Pravilei și cu praxa antică bisericească ne poate subministra lineamentele pentru un regulament, după care ar fi a se porcede la constituirea mitropolitului cu împreună lucrarea clerului și a poporului.

În un atare casă patru vor avea să fie factorii la constituirea mitropolitului, și adică :

1. Clerul și poporul din înțregă provincia mitropolitană.
2. Episcopii sufragani: de Orade, Lugos și Gherla.
3. Maiestatea Sa împăratul și regele Apostolic.
4. Sântitatea Sa Pontificele Romei.

Cum va avea înse să se întimple conlucrarea acestor patru factori?

Modalitatea de până acum va rămâne în esență și mai departe cu acel adaus, că în ea se va intercala și conlucrarea factorilor noi.

Până acum clerul ardelenu candida trei persoane, dintre cari Maiestatea Sa denumiea pe una, pre carea apoi Sântia Sa Pontificele Romei o întăria.

Candidarea de trei persoane va avea deci să rămână și mai departe, căci are deja la noi un trecut, și afară de aceea este o instituție curată orientală.

Dreptul de a candida înse se va estinde și la clerul din părțile ungurene și la poporul din provincia mitropolitană înțregă, așa că clerul și poporul din toate patru diecesele va candida pe cele trei persoane.

Determinarea mai de aproape și mai în detaliu, cum va avea să fie reprezentat clerul și poporul la congresul de candidare, se va face în regulamentul respectiv după cumpănirea tuturor împrejurărilor. O scădere mare la tot casul va trebui să fie implută. Și adică candidarea celor trei persoane va trebui să se întimple după o atare modalitate, încât cu tot dreptul să se potă dice, că candidații sunt în adevăr doriții majorității clerului și poporului alegătoriu. Asta nici nu e cu puțință, dacă votarea se va întimpla ca până acum, adică votându fiesce care numai odată și numai pentru o singură persoană, ci va trebui să se voteze de trei ori, adică pentru fie-care candidat odată, sau să se voteze numai odată, înse fiesce care alegătoriu să voteze pentru trei persoane.

Din numărul de trei al candidaților sinodul arhieresc al episcopilor nostri sufragani, a căror conlucrare o poftesce Pravila, va avea să alegă cu majoritate pre unul, pre care apoi îl va propune Maiestății Sale spre denumire. Denumitul apoi va avea să fie confirmat de Sântia Sa Papa dela Roma.

Dacă în cadrul lineamentelor acestora s'ar regula constituirea mitropolitului nostru, am pute dice, că dreptul electoral de astăzi l'am dezvoltat în conformitate și cu principiile ecuității și dreptății, și cu dispozițiile Pravilei și chiar și cu principiile practice antice bisericesci.

Bărbați conduși de idei radicale și în lucrurile bisericesci ar dori pute, ca din lineamentele espuse să lipsescă candidarea alor trei persoane, și să fie înlocuită cu alegerea unei singure persoane.

Chiar după mărtea Mitropolitului Vancea, cândă cestiunea dreptului de alegere fu ventilată prin unele foi, s'au aflat bărbați, cari în tot dreptul nostru de alegere nu vedeau scădere

mai mare decât candidarea de trei persoane, și întâiu și mai întâiu cereau delăturarea ei și înlocuirea cu alegerea unei persoane singure.

Inse precum am vădit deja, candidarea de trei persoane este o instituțiune curată răsăritenă și practisată în biserica din timpurile vechi. Și așa nu se poate dice, că e o instituțiune străină în biserica noastră.

Chiară dimpotrivă alegerea unei singure persoane numai de către cleru este o instituțiune calvină, și pentru aceea străină de biserica răsăritului și de a noastră.

Pre lângă aceea regele Ungariei în urma privilegiilor apostolice din timpurile vechi avea dreptul de a denumi pre episcopi și mitropoliți la toate scaunele vacante. Prin unirea noastră cu s. biserica a Romei regele a căpătat dreptul acesta și asupra scaunului nostru mitropolitan cu atât mai virtos, că curându după s. unire s'a îngrijit și de o dotațiune cuvenincioasă pentru mitropolitul nostru.

Cu toate aceste inse curtea împărătească ca să câștige inimile Românilor, nu și-a estins dreptul denumirii asupra scaunului nostru mitropolitan în forma, în carea îl deprindea la scaunele episcopesci și mitropolitane romano-catolice, ci a lăsat clerului și mai departe dreptul de a concurge la constituirea mitropolitului, și i-a restrins dreptul numai întru atâtă, încât a poftit, că de aci încolo să nu mai alegă o singură persoană, ca în epoca calvină, ci să candideze trei persoane în conformitate cu praca bisericii răsăritului, dintre cari apoi împăratul și regele apostolic să aibă dreptul de a denumi pre una după plac.

Prin dispoziția acesta a curtei fu asigurat și dreptul clerului și al monarhului ca patron al bisericii.

Dacă originea modalității, după carea se întâmplă alegerea, n'ar fi calvină, atunci nu fără oare care mândrie am pute să dicem, că privilegiul, ca și clerul să conlucre la constituirea mitropolitului, în întregă biserica catolică din Ungaria singură archidiecea noastră îl are.

În urmă chiar și din motive tactice nu putem dice, că e mai puțin bună candidarea alor trei persoane decât alegerea unei singure persoane. Căci e mai ușor a câștiga majoritate pentru trei candidați decât pentru unul, de-oarece fiindu trei locuri de implut, și nu numai unul, mai mulți dintre alegători pot

vota pentru agreatul lor. Și așa nu ușor se poate întâmpla ca să se repetă alegerea mai de multe ori, fără ca să se potă ajunge la majoritate, prin ce nu numai că spiritele se inversunază, ci totu dreptul de alegere poate fi periclitat, căci neputându-se obține majoritate pentru nimeni, în urmă guvernul poate ar pași la mijloc și ar denumi el însuși mitropolit.

Să nu uităm inse, că și valoarea alegerii și a candidării atiră în linia întâia dela libertatea votanților.

În epoca calvină clerul alegea o singură persoană. Alegerea era inse numai o formalitate goală, de-oarece clerul trebuia să alegă pre acela, pre care îl doria principele. Cu multu mai bine ar fi fostu deci și atunci, dacă clerul ar fi candidat trei persoane, dintre cari principele apoi să denumescă pre una, inse clerul să i fie lăsat libertate deplină de a vota pentru cine va voi.

În epoca sfinței uniri clerul a candidat trei persoane. Curtea împărătească inse nici odată nu a influențat candidarea, ci clerul a fostu totudeauna liber în votare.

La candidarea din 1782 comisariul regesc recomandă clerului candidarea lui Iacob Aron prepositu la Oradea mare și alui Andrei Zetkei prepositu dela Muncaci. ¹⁾ Clerul inse a candidat numai pre cel de întâiu, și împăratul totu numai dintre cei trei doriți al clerului a denumit episcop.

Putem să dicem, că în cești doi seculi dela s. unire deși clerul nu a alesu numai o singură persoană pentru scaunul episcopesc, ci a candidat totudeauna trei persoane, totuși s'a bucurat de libertate la votare, de carea nu s'a bucurat în epoca calvină, cându nu candida trei persoane, ci alegeau numai una.

Totu lineamintele aceste ar fi și pentru unu regulamentu cu privire la constituirea episcopilor sufragani cu singura excepțiune, că la constituirea episcopilor va ave să coopereze numai clerul și poporul din diecesa respectivă și nu din provincia mitropolitana întrégă.

* * *

Desvoltarea modului de alegere a mitropolitului nostru dela s. unire încoce. Cându la anul 1700 d. Chr. am primitu s. unire cu biserica Romei, biserica noastră din Ardelu era încărcată de instituțiuni calvinesci.

¹⁾ Acte sinodale de I. M. Moldovanu t. I. pag. 111, 127 și 188.

Unele din instituțiunile aceste avându-și originea în biserica apusană, puteau rămâne și mai departe în biserica noastră încâtă nu fură alterate în esența lor de către calvinii, fiindcă despre nici o instituțiune apusană ca atare, nu se poate dice, că vatămă principiile de dreptă ale Pravilei, încâtă principiile aceste suntă o consecință practică din principiile de credință. De aceste se țină de pildă: *forurile protopopesce și unele drepturi de jurisdicțiune ale protopopilor.*

Alte instituțiuni asemenea de origine apusană fură în mare măsură acomodate principiilor de credință calvinesce, și în forma acésta au trecut în biserica românească. Aceste nu puteau rămâne și după s. unire fără a fi supuse unei purificări, prin care elementele calvinesce să se delature de pre ele. Între aceste întâiu și mai întâiu vine a se număra *săborul mare*.

De a treia clasă se țină instituțiunile acele, cari erau curată calvinesce. Aceste în forma de mai înainte nu mai puteau rămâne după s. unire la nici o întâmplare. Cea mai însemnată instituțiune de genul acesta a fostă *modulă alegerii mitropolitului*.

Instituțiunile de categoria acésta saă trebuia să cassate cu totul, saă aduse celă puțin în esență în armonie cu Pravila.

Cine să facă înse lucrul acesta în biserica noastră ?

Clerulă preste totă vorbindă, pre timpul cândă s'a întâmplat s. unire, era așa de ignorantă, câtă mai că putem dice, că elă nici nu era capabilă a deosebi, că ce este în biserica noastră în armonie cu Pravila, și ce e calvinesc. Și așa dela clerulă nostru nu se putea în privința acésta aștepta nimic.

Era înse alți factori, cari puteau să îndeplinescă lucrul acesta, anume: curtea împărătescă din Viena și s. Scaună Apostolică ală Romei, cu cari biserica noastră ajunsă în un contact intimă prin s. unire.

Ce avea dară să facă acești doi factori spre a aduce modulă constituirii mitropolitului nostru în armonie cu Pravila ?

Întăiu și mai întâiu ară fi trebuită să dispună, ca mitropolitul nostru să fie ales de un sinodă de archiereii, așa precum prescrie Pravila.

Asta înse nu era cu putință, deoarece sub domnia împăratului Austriei Români nu avea decâtă ună singură archiereii, și acela era mitropolitul nostru. Afară de domnia austriacă erau ce e dreptă, archiereii români, înse aceia nu erau în comuniune de cre-

dință cu noi, érá curtea din Viena chiară și cândă archiereii aceștia ar fi fostă de o credință cu noi, nu era aplicată a le permite nici ună dreptă cu privire la constituirea mitropolitului nostru, deoarece erau supușii unui stată străină.

În imperiulă austriacă mai erau archiereii grecesce uniți, cărora adunați în sinodă curtea vienesă le-ar fi putută da dreptă cu privire la constituirea mitropolitului nostru. Asta înse ar fi fostă o greșală politică din partea curții din Viena, prin carea poate că ar fi stricată totă, deoarece clerulă românesc, care până atunci se bucura de dreptulă de a-și alege pre mitropolitulă, s'ar fi disgestat de s. unire, vedându că dreptulă acesta și-l'a pierdută, și a trecută la nisce archiereii de sânge și de limbă străină.

Totă din motivulă acesta curtea din Viena n'a putută fi aplicată nici la aceea, ca să dispună alegerea mitropolitului nostru prin ună sinodă de archiereii latini și supușii austriaci.

Și așa putemă să dicemă, că nu era cu putință mai cu samă din motive politice, ca după s. unire mitropolitul nostru să potă fi alesă după prescriese Pravilei în ună sinodă arhierescă. Din punctulă acesta de vedere o acomodare deplină la principiile Pravilei era cu neputință.

Ce era dară de făcută ?

Pravila poftesce alegerea arhieriloră éráși prin archiereii în sinodă. Din ce motivă înse o poftesce acésta Pravila ?

Din motivulă, că principiulă antică bisericescă întemeiată pre însași credința creștină poftesce, ca nimeni să nu se înalțe în biserică la trépta episcopescă fără întervenirea puterii episcopescă.

Pravila, ce e dreptă, determină prin legi esprese modulă întrevierii acesteia. Modulă acesta înse nu este o dogmă de credință nealterabilă. De unde urmăză, că dacă din o causă saă alta, în un locă saă altulă, din motive juste, modulă acesta nu se poate practica, se poate alerga la altulă saă poate fi suplinită prin altulă.

Acum, după s. unire toți mitropoliții nostri au căpătată confirmarea dela Pontifcele Romei. Întimplându-se confirmarea acésta nu se poate dice, că mitropoliții nostri fură după s. unire constituiți fără întervenirea puterii episcopescă. De unde confirmarea acésta din partea Pontifcelui Romei după s. unire a suplinită alegerea mitropolitului nostru prin ună sinodă de archiereii.

Din cauza acésta curtea din Viena în purificarea modulă constituirii mitropolitului nostru s'a mulțamită cu confirmarea lui de către Papa.

Prin confirmarea mitropolitului de către Papa s'a făcută deci în o privință destulă dreptului bisericesc chiar și orientală.

Ce să se întâmple înse cu datina, că mitropolitul nostru să fie ales numai de cleru?

Datina acesta nu era în armonie nici cu Pravila, nici cu praesa antică bisericescă. Căci după Pravilă mitropolitul se alege de arhierie, érá după praesă antică de cleru, popor și arhierie.

Deci una din două. Sau datina acesta trebuia să se caseze cu totul ca o datină contrariă Pravilei, sau să se dea dreptu de vot și poporului alătura cu clerul, prin ce s'ar fi introdus în biserica noastră praesa antică bisericesca.

Dacă acum curtea din Viena ar fi cassată datina alegerii mitropolitului nostru numai prin cleru, atunci ar fi trebuit să urmeze în locul ei denumirea regescă a mitropolitului. Prin așa ceva curtea éráși nu puțin ar fi înstrăinată mai cu samă clerul românesc delá s. unire. A fostă deci o politică bine chibzuită din partea curții împărătesci din Viena, că cu ocaziunea sfintei uniri n'a cassată dreptul acesta al clerului.

Estinderea dreptului electoral și la popor întâmpina asemenea destule greutăți.

Căci mai întâiu poporul avea cultură de totu puțină, câtu nu era la nici unu casu consultu, a-i da deodată unu dreptu așa momentos, în deprinderea căruia nu trecuse încă prin nici o școlă.

Afară de aceea după împrejurările bisericesci de atunci, cu totul diverse de ale timpurilor antice, estindându-se diecesa bisericii românesci preste totu Ardélulă, poporul numai prin reprezentanți își putea deprinde dreptul său la alegerea mitropolitului. Reprezentanții aleși de popor pentru sinodul electoral la totu casul trebuia să fie bărbați inteligenți și de cultură superióră poporului agricolă. Atari bărbați înse poporul românesc din Ardélu pre acele timpuri nu avea, putemă dice, de locu. Și așa și din motivul acesta era cu neputință a introduce în biserica noastră datina antică bisericescă, ca și poporul să participe la alegerea mitropolitului.

La aceste mai adaugem numai sentimentele aristocratice ale curții din Viena, căreia nu putea la nici un casu să-i convină unu modu așa democratic la constituirea mitropolitului nostru.

Ponderându toate împrejurările aceste, nu e mirare, că curtea din Viena și după s. unire a lăsatu clerului românesc din Ardélu

nejignitu dreptul de a alege pe mitropolitul, și nici nu l'a cassată, nici nu l'a amplificată dându și poporului dreptu de votu.

Era înse în dreptul și praesa bisericii răsăritului unu punctu tare favorabilu curții din Viena. Punctul acesta era praesa legală, ca sinodul arhieresc pentru scaunele episcopesci să candideze trei persoane, dintre cari apoi împăratul avea dreptu a denumi pre una. Praesa acesta orientală era întru atâta mai favorabilă curții din Viena, decâtu praesa calvină de a alege numai o singură persoană, încâtu libertatea ei de a denumi pentru scaunul mitropolitanu era mai mare, cându putea alege dintre trei persoane pre ori care, decâtu atunci, cându era legată de una singură.

Pre lângă aceea curtea din Viena putea introduce în biserica românescă din Ardélu praesa, ca sinodul electoralu să candideze trei persoane pentru scaunul mitropolitanu, dintre cari apoi împăratul să aibă dreptu a denumi pre ori care, căci era o datină curată orientală. Și dacă clerul ar fi murmurat împotriva ei, i-se putea dovedi forțe ușor, că prin aceea nu se introduce în biserica nimic străin de dreptul și praesa orientală.

Și în adevăr! Curtea din Viena a și introdus praesa acesta încă de timpuriu, și nu ne este cunoscută, că doră clerul ar fi remonstrat în contra ei. ¹⁾

Praesa acesta este momentul cel mai însemnat, ba putemă dice, unicul momentu de valóre introdus după s. unire în modul alegerii mitropolitului nostru.

Celealalte schimbări, cari delá s. unire până astăzi s'au mai întâmplat în modul alegerii mitropolitului nostru, nu ating de locu esența lucrului, ci sunt numai nisce schimbări, prin cari modul alegerii mitropolitului nu a devenit nici mai bun, nici mai rău.

O atare schimbare este de pildă aceea, cându după înființarea mănăstirii basilicilor din Blașu, călugării basilici au căpătat fiecare votu virilă la alegerea mitropolitului. Mai departe cându s'a fundat capitulul de canonici din Blașu, asemenea fie care canonicu a căpătat votu virilă, érá dreptul călugărilor

¹⁾ O praesă analogă a introdus curtea din Viena și la rom. catolicii din Ardélu, ca în casu de vacanță a scaunului episcopescu o conferință de mai mult bărbați candida pentru scaunul episcopescu 3 persoane, dintre cari apoi împăratul alegea pe una. Praesa acesta a esistat până la anul 1767. Vehring »Kirchenrecht« pag. 155.

basiliți s'a restrînsă la un singur vot, ce-lă are superiorul mănăstirii, și două voturi, cari le au profesorii preoți dela institutele de învățămînt din Blașu ca următori ai basiliților.

S'au întîmplat dela s. unire încóce schimbări afundă tăiatóre, amă puté țice radicali, în relațiunile esterne ale bisericii noastre. O atare schimbare a fost de pildă reactivarea mitropoliei de Alba-Iulia cu înființarea celor două episcopate sufragane de Gherla și Lugosșu, și scóterea diecesei de Orade de sub jurisdicțiunea primateluși dela Strigonuși și supunerea ei sub jurisdicțiunea mitropolituluși de Alba-Iulia.

Tóte schimbările aceste înse au trecutú preste modulú alegerii mitropolituluși nostru fără a-lú schimba cártú de puținú, cu tóte că schimbarea, sau mai bine țisú acomodarea luși dupá relațiunile schimbate ale bisericii óreși cum se impunea de sine.

Regularea, sau mai bine țisú perfecționarea modulú alegerii mitropolituluși nostru rămáne decí și de aci încolo o cestiune deschisă.

Însuși Maiestatea Sa împératulú și regele nostru apostolicú a recunoscut'ó acésta prin decisiunea s'a prea înaltă dela. 12 Decembre 1850, prin carea a aprobatú întrégá lucrarea comisiunii esmise în cauza restaurării mitropoliei de Alba-Iulia și a fundării celor 2 episcopate sufragane de Lugosșu și Gherla. ¹⁾

La capetulú protocoluluși comisiunii acesteia cu privire la prevederea scaunuluși mitropolitaniși și a celor două episcopate sufragane cetimú urmátórele:

„Mai încolo unanima părere a Conferinței se concentrează întrú aceea, că denumirea mitropolituluși, precum și a celor două episcopi dela Gherla și Lugosșu până la fiitóreá cândúva în viitórele casuri regulațiune, să atórne nemijlocitú dela Maiestatea Sa Împératulú.“ ²⁾

Din aceste se vede, că pre cândú fu reactivată mitropolia noastră de Alba-Iulia, însuși guvernulú austriacú din Viena era convinsú, că modulú constituirii mitropolituluși nostru are lipsă de o

¹⁾ Comisiunea a statú din: Primatele Ungariei Ioanú Scitovsky, episcopulú Oradei mari Vasiliú Erdélyi, ministrulú austriacú de interne Dr. Alexandru Bach, ministrulú de culte conte Thun, consiliarulú ministerialú Eduard Bach, și consiliarul de secțiune Privitzer. »Acte sinodali« de I. M. Moldovanú t. I. pag. 195.

²⁾ Totú acolo pag. 196.

regulare. Ba guvernulú austriacú a recunoscutú și aceea, că modulú implerii scaunelorú episcopesci sufragane prin denumirea regescă nu coréspunde dreptuluși și praceși bisericii răsárituluși. De aceea a rezervatú dreptulú denumirii regesci numai *„până la fiitóreá cândúva în viitórele casuri regulațiune.“* Regularea nu póte să fie decátú în înțelesulú dreptuluși și praceși bisericii răsárituluși.

Durere, că de atunci a trecutú mai o jumétate de vécu, și factorii competenți nu au sulevatú și urgitatú resolvarea cestiunei prin regularea modulú constituirii mitropolituluși și a episcopilorú, și aducerea luși în armonie cu Pravila sau praca anticá bisericescá.

În timpulú acesta lungú de mai o jumétate de vécu au fostú și timpuri favorabile regulării acesteia, cândú sulevarea și urgitarea deslegării cestiunii ar fi avutú și efectú.

Astăđi înse puținé prospecte suntú pentru așa ceva, cátt suntemú buní bucuroși, că nu ni-se atacá și dreptulú primitivú alú cleruluși ardélenuși de a contribui și elú cu votulú sêu la constituirea mitropolituluși.

Pentru aceea înse totuși totí factorii competenți din biserica noastră suntú datorí a suleva cestiunea, și și dacá nu vomú puté obținé totú în împrejurările, în cari trăimú, va fi de ajunsú, dacá din modulú alegerii mitropolituluși se vorú delatura baremú scáderile cele mai mari.

Resumándú acum pre scurtú tóte cele țise în tractatulú acesta despre modulú alegerii mitropolituluși nostru, constatámú, că modulú acesta este singura instituțiune calvinescá în biserica románescá din Ardélú, care schimbatá numai tare puținú și numai în lucruri neesențiali a rămasú până în țiuá de astăđi.

Până în țiuá de astăđi modulú acesta pórtá timbrulú unei instituțiuni primitive, cum a fostú în biserica calvinescá din Ardélú în secululú 16 și 17, periodulú desvoltării primordialí a bisericii calvinesci.

Alte instituțiuni calvinesci sau au pieritú cu totulú din biserica románescá din Ardélú în decursulú timpurilorú și sub influința împregiurárilorú schimbate, sau furú acomodate Pravilei și principiilorú corecte bisericesci.

Singurú modulú alegerii mitropolituluși nostru a rămasú până în țiuá de astăđi în forma curatá calvină.

S'a făcutú, ce e dreptú, și cu elú încercare de a-lú aduce în armonie cu Pravila, atunci cândú s'a dispusú, ca să nu se alégá

numai o singură persoană pentru scaunul mitropolitan, ci să se candideze trei persoane.

Când s'a făcută înse dispoziția acésta, atunci în legătură cu ea trebuia să se facă și alte schimbări în totă modalitatea alegerii, între cari mai însemnată ar fi fost dispoziția, ca să se întimple trei votisări, sau să se întimple numai o votisare înse pentru trei persoane.

Nimic înse altceva atunci nu s'a făcut. De unde a urmat, că din amestecarea formei calvine cu o dispoziție de a dreptului bisericesc orientat s'a născut un produs așa bastard, cum nu-și mai are păreche în totă biserica răsăritului nicăiri.

Perfecționarea modului de alegere a mitropolitului nostru are să formeze deci pre viitorul un punct cardinal în programul nostru bisericesc.

* * *

Desvoltarea modului alegerii superintendentului calvinesc din Ardeal de la s. unire încóce. Precum am văzut mai sus, în secolul al 16 și 17-lea în Ardeal singur preoțimea calvinescă alegea pre superintendentele. Se sfătuiau preoții și cu laicii mai distinși cu privire la persoana, carea ar fi a se alege. Votul pozitiv înse laicii calvini în secolul amintiți n'au avut la alegerea superintendentului.

Deși ierarhia le era calvinilor așa odiósă, totuși modul acesta al alegerii superintendentului avea un colorit tare marcat ierarhic, fără ca calvinii să fie conșii de aceea.

De abia în secolul al 18-lea începură calvinii a vedé, că modul alegerii superintendentului numai prin preoți nu coréspunde dogmei lor despre preoția universală.

Dacă după calvinii toți membrii bisericii prin primirea tainei botezului sunt preoți, atunci nu există nici un motiv, ca la alegerea capului bisericesc să nu aibă vot egal toți membrii bisericii, ci dreptul la vot să fie restrins numai la aceia, pre cari totalitatea credincioșilor i-a înputernicit să împlinescă unele funcțiuni bisericesti. Că-i după credința calvină, cei ce se numesc preoți în înțelesul mai strins al cuvintului, sau predicatorii, nu sunt decât nisce înputerniciți ai credincioșilor, ca să împlinescă unele lucruri în biserică. Din punctul acesta de vedere în principiu nici nu este nici o deosebire între un preot sau

predicatoriu calvin și între un crâșnic calvin de pildă. Și acela și acesta ca înputerniciți de popor împlinesc în biserică unele lucruri. Adevărat, că a celui dintâi sunt mai nobile decât a celui din urmă. Înse dacă lucrurile, ce le îndeplinesc, nu le considerăm din punctul de vedere al nobilității, ci din punctul de vedere al originii puterii, ce o au amii în biserică, atunci după dogma calvină despre preoția universală nu este între ei nici o deosebire.

Ideile înse numai pre încetul își fac curs și se pot realiza în viața practică. Încă în secolul trecut s'a ivit la calvinii din Ardeal idea, că după dogma despre preoția universală pre superintendente au să-l alegă toți credincioșii și nu numai predicatorii. Le-au trebuit înse mai un secol și jumătate, până când idea acésta o au putut înrupe în constituțiunea lor.

În timpul acesta lung modul alegerii superintendentului calvinesc din Ardeal a trecut prin mai multe stadii de dezvoltare. La anul 1713 au pășit laicii calvini din Ardeal mai întâi pre arenă cu pretensiunea, că ei încă să aibă influință pozitivă la alegerea superintendentului.

În anul acesta sinodul general al preoțimii calvinesce din Ardeal a ales de superintendente pre Ștefan Vársárhelyi. Laicii din *Consistorium supremum*¹⁾ înse n'au voit să-l recunoscă din motivul, că era „prea aspru“ și au cerut, ca sinodul general să le permită, ca ei să potă alege pre unul din cei ce au căpătat voturi în sinodul general, și acela să fie superintendente. Va să zică laicii din *Consistorium supremum* au pofit, ca sinodul preoțimii să candideze, érá ei apoi să alegă pre unul dintre candidați. Prin împlinirea pretensiunii acesteia laicilor li-se da influință pozitivă la alegerea superintendentului.

Sinodul general la început s'a opus din toate puterile pretensiunii acesteia a laicilor, și a susținut, că așa ceva nu și-au arogat nici principii calvinesci ai Ardealului.

Laicii din *Consistorium supremum* înse au amenințat cu aceea, că dacă sinodul general nu le împlinesce pretensiunea, superintendentul nu-i vor da venitele, din cari să trăească.

Vedéndu sinodul general al preoților, că n'are încărău, a aflat o cale, ca să scape din încurcătura. Anume a întrebat pe laicii din sinodul general, că pre cine doresc ei de superintendente? Aceștia au răspuns, că ei doresc pre profesorul

¹⁾ Despre *Consistorium supremum* veđi mai sus pag. 83.

din Aiudă Ștefan Kolozsvári. Atunci sinodul general l'a ales pre acesta. Și așa sinodul general de o cam dată și-a păstrat și dreptul său de a alege pre superintendente, și a delaturat și conflictul cu laicii.

Acesta este antaiul casu, cându calvinii laici din Ardélă au avut influință pozitivă la alegerea superintendentului. În formă și în casul acesta preoții au ales superintendente, căci numai ei au votat în sinodul general. În fapt înse l'au ales laicii din *Consistorium supremum*, căci sinodul general a ales pre acela, pre care l'au dorit laicii aceștia.

La 1726 s'a întâmplat un alt moment însemnat în modul alegerii superintendentului calvinesc din Ardélă.

În urma turburărilor rakotziane, calvinilor nu odată li-s'a oprit ținerea sinodului general, prin ce câte odată scaunul superintendențial trebuia să rămână vacant timp mai îndelungat, neputându-se totdeauna aduna sinodul general și consistoriul suprem nemijlocit după mórtea superintendentului spre a alege altul.

Atunci consistoriul suprem calvinesc a decis, ca în viitoriu așa numitul notariu general al sinodului să urmeze fără de nici o alegere în oficiul de superintendente, îndată ce scaunul superintendențial a ajuns în vacanță. Datina acésta a și rămas în biserica calvinescă din Ardélă până în timpurile mai noue.

Pre notariul general înse încă îl alegea sinodul general. De aceea laicii din consistoriul suprem totu mereu și-au arrogat dreptul și la alegerea notariului, în câtu acesta la casu de vacanță fără nici o alegere avea să urmeze în scaunul de superintendente.

După multe frământări certe de o cam dată s'au compus așa, că Consistoriul suprem la fiecare vacanță candida trei persoane, dintre cari apoi sinodul general alegea pre una.¹⁾

La anul 1871 biserica calvinescă din Ardélă și-a creat o constituțiune în multe privințe în armonie cu dogma ei despre preoția universală.

După constituțiunea acésta potestatea supremă bisericescă este în mâna așa numitului congres districtual transilvan „*egyházkerületi közgyűlés*“, compus în cea mai mare parte din laici.²⁾

¹⁾ Despre tóte aceste veđi: Salamon Joseph »De statu ecclesiae ev. ref. in Transsilvania commentatio«. Clușă 1840 pag. 59 și uu.

²⁾ Veđi mai pre largu despre conventul acesta mai sus pag. 84.

De atunci dreptul de a alege pre superintendentele îl are conventul acesta. Pre alesul conventului apoi îl confirmă regele.¹⁾

* * *

Caracterisându acum pre scurtu desvoltarea modului alegerii mitropolitului românesc și a superintendentului calvinesc dela s. unire încóce, putem dice, că la calvinii de atunci până astăzi după multe lupte modul alegerii superintendentului lor fu adus în măsură mare în armonie cu dogma lor despre preoția universală. La noi înse modul alegerii mitropolitului nostru spoit tare puțin cu dispoziții de ale dreptului bisericesc orientat, a rămas până în ziua de astăzi în forma calvină primitivă din secolul al 16 și 17-le. Nu voim prin aceste să dicem, că mitropolitul nostru pentru ace'a n'ar' fi mitropolit adevărat constituit după lege. Căci în urmă ori și cum și în ori ce mod s'ar întâmplă alegerea lui, împregiurarea, că este preconisat de scaunul Romei, sanéză totu, și pentru ace'a este metropolit adevărat constituit după lege ca ori care alt metropolit. De unde legalitatea constituirei lui nu se póte împunna.

Cându însă constatăm, că modul alegerii lui a rămas până în ziua de astăzi în forma calvină primitivă din secolul 16 și 17-le spoit numai tare puțin cu dispoziție de ale dreptului răsăritean, voim să dicem numai ace'a, că dacă este vorba, că și credinșoșii să conlucre la constituirea mitropolitului, atunci conlucrea acésta să nu se mai întâmple totu în forma vechiă calvină, ci să se reguleze în conformitate cu ecuitatea, cu pracsă antică bisericescă și cu dispozițiile Pravilei. Așa ceva póte dori ori care fi al bisericei noastre, fără ca pentru ace'a să pótă fi învinovățit, că dórá constituirea mitropolitilor nostru de până acum o ar' considerá de nelegală.

Ne dóre multu și împregiurarea ace'a, că dreptul alegerii mitropolitului nostru nici nu este înarticular în legile țerei, dacă nu cumva vom considera că e înarticular prin ace'a, că se află indus în colecțiunea de legi ale Transilvaniei numită: *Approbatæ constitutiones*. Atunci apoi am trebui să considerăm de lege obligatóre pentru noi totu ce se dice în Aprobate despre dreptul nostru electoral. Așa ceva însă ar' fi un mare desastru pentru

¹⁾ Dr. Kolozsvári Sándor »Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga«. Clușă 1877 pag. 336.

noi, deoarece în articolul de lege din Aprobate, care se ocupă cu alegerea mitropolitului, se dă principelui dreptul de a confirma pe cel ales și prelungește condițiile, care le va pune principele. Își poate ori cine întipui, ce înseamnă un atare drept în timpul nostru, când monarhul își deprinde atare drepturi prin guvernul său! În articulare corespunzătoare și onorifică s'ar' fi putut întâmpla în 1868, când fu înarticolată mitropolia de Alba-Iulia. Timpul acesta însă cu împregiurările lui mai favorabile pentru noi că cele de astăzi, fu lăsat să treacă nefolosit. Când ni se va mai oferi un atare timp, numai Bunul Dumnezeu o poate ști. Speranța însă n'are să ne părăsească!

H.

Notariul săborului.

Notariul săborului.

Urmele istorice, atribuțiunile de dreptă, identitatea cu notariul generală calvinescă.

Autoriul necunoscut al opului juridic numit Zaconică voindă în introducere să determineze mai de aproape timpul, cândă a început ași scrie opul, ne spune, că a început a scrie „cândă aș fostă anii Domnului 1680, Iunie, cândă săborul mare a toș protopopii cu voea și porunca prealuminatului și milostivului Domnului nostru Așași Mihai den mila lui Dumnezeui craiului Ardelului, domnului părții unguresci, spanului secuiloră ipr. pre părintele Iosifă Budai pre Vlădicia Ardelului Mitropolitu Belgradului Vaș alesă, fiendă notariu săborului mare protopopu Ion den Vinti“¹⁾

Din împrejurarea, că autoriul între toș oficialii bisericii românesci din Ardelă de pre timpul, cândă aș început a-și scrie opul, în locul întâi amintesce pre notariul săborului mare, se vede, că pre acele timpuri notariul săborului mare era după mitropolitulă persóna cea mai însemnată în biserică, érá oficiulă lui celă dintăi după ală mitropolitului.

Chiară pentru aceea necesitatea unui studii detaiată asupra instituțiunii acesteia se impune de sine.

* * *

Urme istorice despre notariul săborului mare. În urmele istorice, cari le-amă aflată, notariul săborului mare vine înainte sub mai multe numiri, anume sub numirea de *notariul săborului mare* vine înainte mai cu samă în actele dinainte de s. unire; în actele de după s. unire vine înainte și sub numirea de: *logofetă*, latinesce *logotheta*,²⁾ *secretariu*, *notariulă clerului*.

¹⁾ »Acte și Fragmente de T. Cipariu. Blașu 1855 pag. 257.

²⁾ Seau dela cuvintulă grecescă *λογόδητης*, seau dela *λογιώτατος*, cum se numiă în răsărită notari, cari portău peană în conventele călugărilor. În România se numescă logofetă totă felulă de scrietori.

1. Urmă veche despre notariul săborului mare avem de la anul 1680, cându fu judecatu mitropolitul Sava Brancovici. Tribunalul civilu, care avea să se pronunțe asupra lui Sava, a fostu constituitu din mai mulți bărbați români și calvini denumiți de principele Apafi și de superintendentele Tofeus. Intre bărbații aceștia se amintesc pre lângă alții și *Ioană Zoba protopopolul rom. dela Vinti de Țiosu și notariul săborului mare.*¹⁾

2. Altă urmă avem de la 1715. Samuilu Claiu ne spune, că cu ocaziunea sfintirii cetății Alba-Iulia la 1715 au funcționat și preoți românesci în frunte cu „*Petru Popa din Daia, Protopopolul Daii și notariul săborului mare.*”²⁾

3. Altă urmă veche despre notariul săborului mare avem în unu actu alu săborului mare dela 15 iuniu 1715, care tractează despre ereditatea mitropolitului Teofilu. În actulu acesta se află următoarea inscripțiune:

„*L. S. Venczel Franz al sfintului săbor mare logofetū.*”³⁾

Din inscripțiunea acēsta se vede, că notariul săborului purta și numirea de: logofetū, care o vomu întâlni și în alte documente.

Venczel Franz a fostu și secretariul mitropolitului Atanasiu, și candidatū de episcopū după mōrtea lui Atanasiu.⁴⁾

Massa ereditară a mitropolitului Teofilu fu pertractată în timpul sedisvacanței de după mōrtea Mitropolitului Atanasiu, și despre pertractarea masei acesteia sună documentul subscrisu de Venczel Franz „al sfintului săboru mare logofetū”.

4. Totu cu numirea de logofetū vine înainte notariul săborului mare și în 1725, în o scrisōre a episcopului Pataki către protopopolu Miclăușu dela Voila, cu care împărtășese socotelele săborului mare dela 1725. În scrisōrea acēsta se cetescū și următoarele: „*Să aibi grige Frăția ta, cum Dajdile Vlădicesci până la Sveti Georgie să se strîngă împreună cu talerulū logofetului, și atunci în lăuntru să se aducă.*”⁵⁾

¹⁾ »Cronica Românilor« de Șincai la anul 1680 după Samuilu Clai de Sadu.

²⁾ Samuilu Claiu la Georgiu Șincai »Cronica Românilor« anul 1715. În o scrisōre a Mitropolitului Atanasiu dela 1701 încă se amintesc Vasile Daianul ca »notareșu«, Laurianu și Balcescu »Magazinū istoricū« t. III pag. 328.

³⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 266.

⁴⁾ Nilles »Symbolae« t. I. pag. 394.

⁵⁾ »Istoria bisericii Românilor« pag. 93—97.

După aceea totu cu numirea de logofetū vine înainte și în actele săborului mare dela anul 1728 ținutū în Clușu-Mănăsturu sub presiulū rectorului Iesuiților de acolo, fiinducă episcopul Pataki murise.

Actele acestui sinodū se află descrise la Petru Maiorū,¹⁾ precum susține, chiaru din originalulū ce-lu avea la mână. Subscrierile la actele aceste nu le-a adausu Petru Maiorū, ci la capetulū lorū dice numai: „*Sequuntur subscriptiones, impressione usualium sigillorum munitae, duorum generalium vicariorum et archidiaconorum et Logothetae, qui huic synodo interfuerunt, numero sedecim.*”

5. Cu numirea de *secretariu* vine înainte notariul săborului mare în actele sinodului dela 1732 ținutū cu ocaziunea instalării episcopului Claiu.

În punctulū 5 alu actelorū sinodului acestuia cu privire la remuneratiunea notariului săborului mare se cetescū următoarele:

„*V. Cleri secretarius, non aliunde quam a Dnis aschidiaconis singulo et singulo exolvetur imperiali annuatim.*”²⁾

6. Altă urmă despre notariul săborului numitū notariulū clerului avem totu din actele sinodului de instalațiune dela 1732, în cari la capetū se cetescū următoarele:

„*Extradatum ad mandatum Illmi ac Reverendissimi Dni Eppi Ioannis Innocentij Klein L. Buronis de Sădd per constitutum pro hac synedria V. Cleri graeci ritus notarium Paulum Pater m. p.*”³⁾

7. Totu cu numirea de notariu alu clerului vine notariulū săborului înainte și în sinodulū electoralū dela 1772. În representațiunea sinodului către Maiestate la capetū se cetescū următoarele:

„*Mattis Vrae Smae humillimi perpetuoque fideles subditi Vicarius cum toto clero unito, Ejusdemque Cleri notarius.*”⁴⁾

Totu în loculū acesta în nota editorului se amintesc ca notariu alu clerului Avramū Dăianulū. Totu pre acestu Avramū numitū dela Daia îlū amintesc ca notariu alu clerului și Petru Maiorū în partea inedită a istoriei bisericii Românilorū, unde dice, că cu ocaziunea sfintirii episcopului Maiorū în Viena de către Vasile Bosiscovici, episcopulū dela Svidinitz în Croația, între alții

¹⁾ »Acte sinodali« de Ioanū M. Moldovanu t. II pag. 107.

²⁾ »Acte Sinodali« de I. M. Moldovanu t. II pag. 97.

³⁾ Totu acolo pag. 100 și Nilles »Symbolae« t. II pag. 528.

⁴⁾ Totu acolo pag. 79.

fu poftită să mergă la Viena spre a asista la sfințirea lui de episcop și notariul Avramu dela Daia „ci acela cu totul apăsatu de adâncile bătrânețe, n'a pututu a se incumeta la drumul acela.“ ¹⁾

8. Cătră capetul seculului alu 18-lea avem urmă despre notariul săborului din sinodul electoralu dela 1782, în care se spune, că clerul a confirmat în oficiul acesta pre protopopul Murășului Ioan Bobu constituit încă în sinodul ținutu în anul precedentu din incidentul depunerii omagiului. ²⁾

9. Asemene dela capetul seculului 18 avem urmă despre notariul săborului, numit și notariul clerului, în unu testimoniū, ce l'a datu sinodul dela 1792 lui Georgiu Șincai. În testimoniul acesta la capet se cetesc următoarele:

„Per Demetrium Kaján m. p. Notarium generalem Cleri Graeco-Catholici Fogarasiensis.“ ³⁾

* * *

Numirile: logofetū, secretariū și notariū alu clerului se folosesc pentru oficiul notariului săborului mare.

1. Aci avem mai înainte să dovedim, că numirea de: „alu sfintulu săboru mare logofetū“, care vine înainte în urma istorică de sub punctul 3, este sinonimă cu numirea de notariul săborului mare.

Spre scopul acesta însemnă următoarele: Însași numirea de notariū alu săborului mare arată, că chemarea lui era, să redigeze actele, sau așa dîcîndu să fie pēna săborului mare. De unde dacă de pildă ōre cine poitia în scrisu o decisiune a săborului mare, notariul era acela, care i-o estrada, se înțelege de sine, că subscrie de elū.

Acum din timpurile dinainte de sfința unire, ce e dreptū, nu amă aflatū nici unū documentū estradatū și suscrisū de notariul săborului mare. Avem înse din timpul nemijlocitū de după s. unire în punctul 3 din urmele istorice unū documentū despre o decisiune a săborului mare, estradatū de o persōnă, anume de Venczel Franz, carea se numesce pre sine „a sfintulu săboru mare logofetū“.

Unū atare documentū înse n'a pututu fi estradatū decâtū de notariul săborului, căci numai de oficiul lui se putea ține, să

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 129.

²⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanū t. I pag. 100.

³⁾ »Arhivū pentru filologie și istorie« de T. Cipariū pag. 294.

estradē atari documente. De unde numirea de logofetū din actul acesta trebuie să fie sinonimă cu numirea de notariū.

Objecțiunea cea mai însemnată, ce s'ar putē face în contra deducțiunii acesteia este, că documentul subscrisu de Venczel Franz ca „alu sfintulu săboru mare logofetū“ cuprinde o decisiune a săborului mare dela 1715, va să dîcā din timpul intercalariū de după mōrtea mitropolitulu Atanasiū. De unde ar urma că pre timpurile acele notariū alu săborului mare era Iesuitul Venczel Franz. De altă parte înse Georgiu Șincai după Samuil Clain ne spune, că totū în timpul intercalariū după mōrtea Mitropolitulu Atanasiū cu ocasiunea sfințirii cetății nouē a Belgradulu la dorința împēratulu furū chemați și preoți romānesci uniți să o sfințescā. Între preoții aceștia a fostū și „Petru Popa din Daia, Protopopulū Daiet și notariulū săborulu mare.“ ¹⁾

Din aceste s'ar putē deduce, să că „alu sfintulu săboru mare logofetū“, nu este identicū cu „notariulū săborulu mare“, să că fiindū idenrice, atunci pre acele timpuri figura dōuē persōne ca notariū alu săborulu mare, anume iesuitul Venczel Franz și și Petru Popa din Daia.

Nu trebuie să uităm înse, că e cu potință, că Petru Popa din Daia a funcționatū mai înainte ca notariū alu săborulu mare, și-a păstratū înse titula și după ce a încetatū a mai funcționa. În casulū acesta în unulū și același timp Venczel Franz era notariulū actualū alu săborulu mare folosindū titula de logofetū, ōră Petru Popa era notariulū emeritū alu săborulu mare.

2. Numirea de logofetū este mai departe sinonimă cu numirea de secretariū, va să dîcā amēndōuē se folosescū spre a însemna oficiul notariulu săborulu mare.

Acēsta se vede diu următoarele: Din scrisōrea episcopulu Pataki cătră protopopulū Miclăușū dela Voila adusă înainte în punctul 4 alu urmelorū istorice, se vede, că plata logofetulu era unū talerū dela fie-care protopopū.

Din decisiunea sinodulu dela 1732 adusă înainte în punctul 5 alu urmelorū istorice, se vede, că și plata oficialulu numitū V. Cleri secretariū încă era unū talerū.

După ce însași numirea de logofetū și secretariū arată, că chemarea ambilorū a trebuitū să fie probabilū aceeași, este tare

¹⁾ Georgiu Șincai »Cronica Romānilorū« la anulū 1715.

apropo concludușă, că fiindu-le și plata aceeași, prin amândouă se designază unul și același oficiu al notariului săborului mare.

3. Numirea de logofetă este sinonimă cu a notariului generală ală clerului, cum se vede din împrejurarea, că la 1715 logofetă săborului mare Venczel Franz amintită în punctul 3 ală urmelorū istorice a dată și subscrisă decisiunea săborului mare cu privire la masa ereditară a mitropolitului Teofilă. La 1792 notariul generală ală clerului a estradată lui Georgiū Șincai testimoniul sinodală amintită în punctul 9 ală urmelorū istorice. De unde se vede, că oficialul sinodală, care la începutul seculului ală 18-lea se numea logofetă săborului mare, la capetulă acelușă seculă se numea notariul generală ală clerului.

Dacă acum numirea de notariul generală ală clerului este sinonimă cu numirea de logofetă, atunci este sinonimă și cu numirea de secretariū și cu cea de notariū ală săborului mare, fiindă aceste ărași sinonime, precum amă văduț de ja.

* * *

Atribuțiunile de dreptă ale notariului săborului mare.

1. Înțaiă atribuțiune de dreptă a notariului săborului mare o indică însăși numirea de notariū, va să dică notariulă acesta avea să redigeze tôte actele și decisiunile săborului mare. Dacă n'ar fi fostă acăsta chemarea lui de căpetenie, atunci nu pricepemă, pentru ce ar fi portată numirea de notariū ală săborului.

2. De oficiulă lui se ținea a estrada doritoriloră decisiunile săborului mare provăduțe cu sigilulă mitropoliei și cu subscrierea lui proprie. Se vede acăsta de acolo, că elă a estradată la 1792 lui Șincai testimoniul sinodală, ăra la 1732 notariulă la mandatulă episcopului a estradată decisiunile sinodului.

3. Ca notariū ală săborului avea dreptă a subscrie decisiunile aduse în săboră, sașă protocolulă săborului. Se vede acăsta din subscrierile acteloră săborului dela 1728, amintite în punctul 4 ală urmelorū istorice, între cari se amintescă și subscrierea notariului. Ea amintirea notariului în actele sinodali era așa de lipsă, cătă chiară și în reprezentațiunile, ce le făcea sinodulă la curtea din Viena, trebuia să se facă separată amintire de aceea, că și notariulă este între petenți, cum se vede din reprezentațiunea amintită în punctul 7 ală urmelorū istorice.

4. Notariulă săborului mare avea dreptă și la o remunerațiune ăre care pentru ostenețele împreunate cu oficială lui. Re-

munerațiunea consta din ună talerū din fiecare tractă protopopescă, precum se vede din scrisărea episcopului Pataki cătră protopopulă Miclăușă dela Voila amintită în punctul 4 ală urmelorū istorice, și din decisiunea V a sinodului dela 1732 amintită în punctul 5 ală acelorași urme. E posibilă, că protopopulă plățea talerulă acesta din ală sēu, dăvă e mai probabilă, că protopopulă flū aduna prin repartițiune preste preoții tractuali. Acăsta se vede a o indica cuvintele episcopului Pataki cătră protopopulă Miclăușă dela Voila ca „*dasdiere vlădicescī până la svetī Georgie să se strîn gă împreună cu talerulă logofetului.*”

5. Notariulă săborului era în diecesă persōna înțaiă după mitropolitulă. Se vede acăsta destulă de evidentă din introducerea Zaconicului citată la începutul tractatului acestuia, unde în loculă înțaiă este pusă notariulă săborului între oficialii mai înalți bisericesci. Se vede mai departe din împrejurarea, că în timpulă sedisvacanței după mōrtea Mitropolitului Atanasiū cu ocasiunea sfințirii pietrii cetății Belgradului, notariulă săborului a pontificată între cei mai bine de o sută de preoți, cari erau de față. ¹⁾

Istoriculă Samuilă Clain spune apriată, că notariulă săborului era persōna înțaiă după mitropolitulă. ²⁾

6. Tare probabilă, că notariulă săborului mare funcționa și ca o specie de vicariū ală mitropolitului, cândă acesta era impiedecată sașă absentă. Că în timpulă de sedisvacanța scaunului mitropolitană funcționa ca vicariū ală mitropolitului în lucrurile liturgice, se vede de acolo, că la sfințirea pietrii cetății Alba-Iulia, fiindă scaunulă mitropolitană vacantă, notariulă săborului a pontificată, ăra Samuilă Clain în loculă amintită ne spune apriată, că notariulă săborului era o specie de vicariū mare ală mitropolitului.

Pre la 1701 vicariū ală mitropolitului Atanasiū era ună ăre care Melentiū, despre care înse nu scimă, ăre fostă sașă nu și notariū ală săborului. ³⁾

* * *

¹⁾ Samuilă Clain la Georgiū Șincai »Cronica Romăniloră« an. 1715, și Nilles »Symbolae« t. I. pag. 453, și Laurianū și Balcescu »Magazinū istoricū pentru Dacia« tom. III pag. 327, cari înse vorbescă despre celebrarea sfinței Liturgii prin notariulă săborului cu ocasiunea înțoducerii episcopului r. cat. Georgiū Mărtouă.

²⁾ La Georgiū Șincai »Cronica Romăniloră« anulă 1715.

³⁾ Nilles »Symbolae« t. I. pag. 258, 272 și 274.

Alte chestiuni cu privire la notariul săborului mare. Ce se ține de modul constituirii notariului săborului mare, avem urmă dela capetul secolului al 18-lea, din carea se vede, că pre notariu îi alegea săborul mare. În sinodul electorală adevăd dela 1782 fu confirmat cu unanimitate de voturi de notariu protopopul Murășului Ioan Bobu, constituit în oficiul acesta încă în sinodul de mai înainte. Insași imprejurarea, că în actele sinodului se dice apriat, că „*unanimitèr*“ fu din nou confirmat în oficiul sêu, arată destul de lămurit, că constituirea lui se întâmpla prin alegere din partea membrilor sinodului. ¹⁾

Săborul mare alegea de notariu al sêu de comunu pre unul dintre protopopi. Așa din timpul dinainte de s. unire ne este cunoscut ca notariu al săborului mare „*protopopu Ion den Vinti*“ amintit în introducerea Zaconicului, care probabilu este identic cu notariul săborului „*Ioan Zoba protopopul român delà Vinti*“, care a funcționat în tribunalul de judecată constituit de principele Mihail Apafi spre a aduce sentință asupra mitropolitului Sava Brancovicî, despre care s'a vorbit în punctul 1 al urmelor istorice.

După s. unire protopopul Petru dela Daia pre la 1715 se numesce notariu al săborului, totu asemenea pre la 1773, cându fu sînțit episcopul Gregoriu Maior, funcționa ca notariu al săborului mare protopopul Avram dela Daia, érá la sinodul electorală dela 1782 a funcționat ca notariu Ioan Bobu protopopul Murășului și la 1792 Demetriu Cajan protopopul Blașului. ²⁾

Cu tôte aceste din timpul de după s. unire avem casu, cându a funcționat ca notariu al săborului câte unu călugăr jesuit. Așa pre la 1715 funcționa ca notariu al săborului jesuitul Venczel Franz, pre la 1732 jesuitul Pater Paulus; ³⁾ érá în sinodul dela 1728 a funcționat ca notariu laicul David Maxai. ⁴⁾

Protopopul alesu de notariu al săborului mare, cel puținu în timpurile mai vechi era de comunu unul din protopopi mai aprópe de Alba-Iulia, reședința mitropolitului, ca de pildă cel din Vinții de josu și din Daia. De unde se vede, că trebuia să

¹⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu t. I. pag. 109.

²⁾ Veđi urmele istorice punctul 8 și 9.

³⁾ Veđi urmele istorice punctul 6.

⁴⁾ Petru Maior »Istoria bisericei Românesce« pag. 97.

mérgă de multe ori la reședința spre a îndeplini unele agende cu mitropolitulu, saú pôte chiaru spre a-lu suplini ca vicariu.

Oficiul notariului săborului mare, care în unele acte vine înainte sub numirea de *V. Cleri Secretarius* nu este de a se confunda cu oficiul de secretariu al mitropolitului. Acela era unu oficiu publicu, pre cându acesta unu oficiu privatu, deși pôte a obvenitu casuri, cându una și aceeași personă a purtat amândoué oficiile aceste deodată.

Astfelu lângă Mitropolitulu Atanasiu au funcționat ca secretariu romano-catolicul Nagyzzegi Gábor, ¹⁾ calvinul Stephan Ratz ²⁾ și jesuitul Venczel Franz, ³⁾ care a funcționat deodată saú pôte mai târziu și ca notariu al săborului mare. ⁴⁾

În jumătatea a doua a secolului al 18-lea, cându săborul mare incepu a ieși mai de totu din usu, oficiul de notariu al săborului mare fu impreunat cu oficiul de notariu al consistoriului. Așa de pildă pre timpurile episcopului Bobu Demetriu Cajan senior pre la 1790 funcționa și ca notariu al consistoriului. ⁵⁾

Analogu cu oficiul notariului săborului mare a fostu oficiul *notariului săborului micu*.

Din timpul dinainte de s. unire nu ne-a rămasu despre elu nici o urmă. Din timpul de după s. unire scim numai atâta, că în tractulu protopopescu notariul acesta era personă întâia după protopopul, căci la casu de vacanța scaunul protopopescu, elu administra tractul până cându se constituia protopopu nou, și ca atare se bucura mai de tôte drepturile protopopiloru, și avea și votu viril în sínódele electorali pentru alegerea mitropolitului, cum se vede din catalogul votisanților la alegerea din 1782, între cari vinu înainte și trei notari tractuali, ca locoținători ai protopopiloru în tractele respective, anume unu Ștefan Balomiri, care administra tractul Sebeșului, Emanuelu

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 269

²⁾ Nilles »Symbolae« t. I. pag. 272.

³⁾ Totu acolo pag. 394.

⁴⁾ Așa numiți protonotari apostolici, ca de pildă Ștefan Popu Timandi dela Iucu și Nicola Popu dela Bia în sinodul dela 1788 (»Acte sinodali de I. M. Moldovanu t. II pag. 94 și Autobiografia episcopului Bobu în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 21) au fostu numai bărbați, cari primir distincțiunea acesta dela S. Scaunul Apostolicu al Romei, ca astăzi de pildă prelați și camerari papali.

⁵⁾ Analele Capitulului din Blașu în manuscrisul pag. 37.

Neagoș, care administra tractul Armenilor, și Ioan Erdélyi, care administra tractul de Kiskerek.“¹⁾

Datina că notariul tractual să fie în tractul întâia persoană după protopopul și să suplinescă pre protopopul, a rămas până în ziua de astăzi, precum și datina ca notariul tractual să fie ales de preoțimea tractuală.

* * *

Identitatea numirii latine și a atribuțiilor notariului săborului mare sau general din biserica românească din Ardeal și a notariului general din biserica calvinescă din Ardeal. În documentele istorice vechi, în care aflăm urme despre notariul săborului mare, în limba românească vine înainte mai des numirea de notariul săborului mare. Așa de pildă în introducerea Zăconului. În documentele latine însă de comună lângă cuvântul: *notarius* este adăugată atributul: *generalis*. Împrejurarea, că în aceleși documente nu se ține, că *notarius generalis* este alu săborului mare, ci alu clerului, își află esplicarea în aceea, că săborul mare nu era decât o adunare a clerului. De unde terminul: alu săborul mare și alu clerului din punctul de vedere, că amândoi sunt același subiect de drept, sunt și sinonime sau chiar identice. Afară de aceea latinesc era mai eufonică numirea: *V. Cleri generalis notarius*, decât *generalis synodi generalis notarius*.

Sinodul general alu calvinilor din Ardeal încă avea notariul său, până când a existat sinodul general. Și mirare! și notariul calvinesc în documentele ungurești ca și notariul săborului mare din biserica românească se numesc: *szinati fejegyző*; în documentele latine însă se numesc: *generalis notarius*, ca și cel din biserica românească.²⁾

Identitatea acesta a numirii notariului atât în limbile poporului românească și ungurească, cât și în limba latină nu e posibil să nu provoace cugetul la influința unei biserici asupra celeilalte.

¹⁾ »Acte sinodale« de I. M. Moldovanu t. I. pag. 182.

²⁾ Dr. Kolosvári Sándor »Az erdélyi ev. ref. egyházkerület egyházjoga« Cluș 1877 pag. 347 și Dosa Elek »Az erdélyi ev. reformátusok egyházjog-tana«. Pesta 1888. pag. 156.

Cumcă chemarea de căpetenie a notariului general calvinesc era să redigeze și subscrie actele sinodului general, ca și chemarea notariului săborului mare din biserica românească din Ardeal, este unu lucru, care se înțelege de sine, fiind cuprins și în însăși numirea de notariu.¹⁾

Asemnarea sau chiar identitatea între notariul calvinesc și cel românesc, pe lângă identitatea numirii amintite mai sus, o mai arată și identitatea altor atribuții ale ambilor, cari nu isvorăsc din însăși noțiunea de notariu alu unei corporații.

Între aceste amintim mai întâi atribuțiunea notariului general din biserica calvinescă de a fi după superintendentele întâia persoană în biserică, chiar așa ca și notariul săborului mare în biserica românească.

Lămurit se vede lucrul acesta din împrejurarea, că la calvinii din Ardeal lungu timp venind scaunul superintendențial în vacanță, notariul general fără nici o alegere urma în scaunul superintendențial.²⁾

O atare dispozițiune n'a putut urma decât în urma relațiilor, în care se afla notariul general față cu superintendentele, care sta în aceea, că după oficiul și persoana superintendentului, oficiul și persoana mai însemnată în biserica calvină era oficiul și persoana notariului general. Mai departe notariul general calvinesc ca și cel românesc era și o specie de vicariu alu superintendentului, care îl suplinia, când era absent sau împiedecat. Ba de când s'a cassat dispozițiunea veche, ca notariul general să urmeze în scaunul superintendențial fără nici o alegere nouă la casă de vacanță a scaunului superintendențial, și de când s'a introdus dispozițiunea nouă, ca pre superintendentele să-l aleagă conventul districtual transilvan, de atunci din timpul intercalării până la alegerea altui superintendente notariul general, ca un fel de vicariu superintendențial implinesce toate agendele superintendentului.³⁾

Identitatea atribuțiilor acestora ale notariului general calvinesc și românesc din Ardeal, cari nu-și au temeiul în însăși noțiunea notariului, o recunoște și istoricul Samuel Clain,

¹⁾ Cf. Dr. Kolosvári Sándor op. cit. pag. 344.

²⁾ Vezi mai sus pag. 366.

³⁾ Vezi mai sus pag. 366 și 367.

⁴⁾ Kolosvári Sándor op. cit. pag. 344.

cându susține, că atribuțiunile aceste în biserica românească fură introduse pre timpul principilor calvinesci. Căci étă cum se exprimă Samuilă Clain despre identitatea acésta vorbindu de sântirea cetății Alba-Iulia în 1715:

„Atunci s'au adunatu mai mulți de o sută de preoți (românesci uniți), cari toți în odășdiile preoțesci dela biserica din Maieri au mersu în cetate la litie, acolo în biserica cea mare, care mai înainte o ținea calvinii, la altarul celu mare au slugită liturgie Petru Popa din Daia, Protopopulă Daii și Notariulă săborulu mare, că atunci după norma cea ținută sub principii calvinesci Notariulă săborulu mare era celă mai întâiu după Vlădiculă și ca ună vicariu mare“.¹⁾

Samuilă Clain s'a mulțămitu cu aceea, că a constatată, că atribuțiunile aceste ale notariulu săborulu mare fură introduse în perioada calvină a bisericii românesci. Dacă înse Clain ar fi scrutată numai câtă de puțin și instituțiunile bisericii calvinesci din Ardélă de pre acele timpuri, tare ușor ar fi aflată, că „norma ținută sub principii calvinesci“ cu privire la atribuțiunile notariulu săborulu mare este curată norma cea calvină, de unde fără nici ună scrupulă ar fi putut deduce, că instituțiunea notariulu săborulu mare în biserica românească din Ardélă în forma, ce o cunoșcemă, nu este alta decâtă instituțiunea notariulu generală calvinesc.

Pre lângă identitatea numirii latine și a atribuțiunilor nelegate de noțiunea unui notariu, între notariulă calvinesc și românesc ală bisericii din Ardélă mai este deplină asemănare și în privința modulu constituirii loră în oficiu.

Notariulă calvinescă adecă se constituiea prin alegere din partea sinodulu generală, cum se vede între altele evidentă din împrejurarea aceea, că de pre la începutul secululu ală 18-lea elă era succesorul nemijlocit ală superintendentelu, pre care înse îlă alegea sinodulă generală. Pre notariulă generală românescă înse încă-lă alegea săborulă mare, cum amă vedută mai sus.

Tôte împrejurările aceste suntă după părerea noastră de ajunsă, ca ôreși cum să ne impună deducțiunea, că instituțiunea notariulu săborulu mare din biserica românească din Ardélă este instituțiunea

¹⁾ Samuilă Clain Ms. »De ecclesia valachico Transilvaniae«. Partea § 9 la Șincăi »Cronica Româniloră« anulă 1715.

calvină a notariulu generală calvinescă introdusă sub presiunea calvină în biserica românească.

În convingerea acésta ne vomă întări și mai tare, după ce vomă vedé acum numai decâtă, că o instituțiune asemenea notariulu săborulu mare din biserica românească din Ardélă nu ne arată nicăiri nici dreptulă, nici praca bisericii răsăritulu.

* * *

Ce erău notariii după Pravilă și praca bisericii răsăritulu?

Cumcă instituțiunea notariulu săborulu mare din biserica românească din Ardélă nu pôte la nici ună casă să fie o instituțiune de a bisericii răsăritulu, se vede mai întâiu de acolo, că chiară nici săborulă mare, precum amă vedută deja, nu este o instituțiune bisericescă răsăritenă, ci în forma practicată înainte de s. unire, este o instituțiune calvinescă. Dacă nici instituțiunea săborulu mare nu este instituțiune răsăritenă, atunci e imposibilă, ca instituțiunea notariulu săborulu mare, care era numai ună organă ală săborulu mare, să fie totuși o instituțiune răsăritenă.

Acésta este cauza, că nicăiri la Români din celealalte țeri locuite de ei, precum România, Moldova, Bucovina, precum nu aflămă instituțiunea săborulu mare, așa nu aflămă nici instituțiunea notariulu săborulu mare. Totă asemenea nu aflămă instituțiunea acésta nici aice la alte popóre, cari s'au ținută și se țină de biserica răsăritulu.

După dreptulă și praca bisericii răsăritulu suntă două specii de notari, înse amândouă diverse și departe ca ceriulă de pământă atâtă de notariulă generală românescă, câtă și de celă calvinescă. Aceste specii suntă:

1. Notariii sinodeloră archieresci ecumenice și locali sau topice. Chiamarea loră era, să redigeze protocoalele și actele sinodeloră respective. Oficiulă loră însă înceta după închierea sinodulu și nu era ună oficiu stabilă, cum era oficiulă notariulu săborulu mare. Câte odată la sinodele aceste funcționă mai mulți notari, între cari unulă ca conducătorulă celoralalte se numiea: protonotariu.¹⁾

2. Notariii episcopiloră numiți: *νοτάριοι*, *καβουλάριοι* și *καγκελλάριοι*, cari încă în vécurile de întâiu ale creștinătații re-

¹⁾ Sinodulă topică dela Cartagena dela 403 și 419 în Syntagma III §. 24. 288. Sinodulă dela Efesă și Calcedonă la Hardouin.

digeau actele episcopesci. Chiar și bărbați distinși funcționau câte odată ca notari ai episcopilor. Așa de pildă s. Atanaslu a fost notariul episcopului Alesandru dela Alesandria, Proclu a fost notariul lui Atticu arhiepiscopului Constantinopolului. ¹⁾ Câte odată la câte un scannu episcopesc, care avea afaceri multe, funcționau deodată mai mulți notari. Așa de pildă sfinții martiri Marcianu și Martiriu au fost notari ai arhiepiscopului Proclu dela Constantinopolu. ²⁾ Intre mai mulți notari, unul era cel dintăiu, și se numea protonotariu sau primiceriul notarilor = *πρῶτος νοταρίων*.

Notarii episcopilor chiar și în timpurile antice nu erau totdeauna din numărul preoților, ci de multe ori erau numai lectori sau anagnosti. Așa de pildă sfinții martiri Marcianu și Martiriu au fost numai anagnosti sau lectori. ³⁾ În timpurile mai târzii usul bisericesc a mers și mai departe, câtă chiar și mirenii încă puteau purta oficiul de notariu și chiar și de protonotariu al episcopului, căci Pravila în tractatul despre oficialii episcopesci, între oficiile episcopesci, cari se dau mirenilor, pune în locul întâiu oficiul de protonotariu. ⁴⁾

Împrejurarea acésta, că notarii episcopilor puteau să fie și numai lectori sau anagnosti în biserica răsăritului, și chiar și numai laici, arată până la evidență, că notariul episcopesc pre care-lă cunósce Pravila nu are de a face absolutu nimic cu notariul săborului mare din biserica românească din Ardél. Căci notariul ca anagnostu sau chiar și mirénu la nici unu casu nu putea fi persóna întâia după episcopulu, cum era notariul săborului mare, căci în răsăritu laicii nu potu ave în biserica oficii mai înalte decâtă preoții și diaconii.

Afară de aceea oficialii mai înalți episcopesci, sunt cei din pentada întâia; ⁵⁾ așa numiți: exocatoceii. Protonotariul dacă cumva este barém diaconu, este numai cel de întâiu în pentada a doua, din care causă se și numea: *ușa exocatoceilor*, încâtă oficiul lui era mai aproape de alu exocatoceilor. ⁶⁾

¹⁾ Sozomen Hist. eccl. II 17. Socrate Hist. eccl. VII, 41.

²⁾ Sozomen Hist. eccl. II, 14.

³⁾ Macri »Hierolexicon« la cuvintul Notarius. Acești doi ss. Martiri se celebréză în biserica noastră în 25 Octobree.

⁴⁾ Pravila de Tergoviște pag. 407.

⁵⁾ Veđi mai sus pag. 148 un.

⁶⁾ Macri »Hierolexicon« la cuvintul: Protonotarius.

Pre lângă aceea pre nici unul dintre notari nu-lă alegea sinodulu diecesanu, cum alegea săborulu mare în biserica românească din Ardélă pre notariul săborului, ci îlă denumiea episcopulu. ¹⁾

Nici unul dintre notari, și chiar nici protonotariul nu era vicariu al episcopului, nici nu-lă supliniea în nimic, cândă era împedecată. Vicariul episcopului *in sacris* era protopresbiterul; ²⁾ érá în cele administrative era archidiaconulu.

Combinându acum tóte aceste dispoziții ale dreptului bisericesc orientalu cu pusétiunea notariului săborului mare din biserica noastră, putem constata, că nici una din atribuțiunile notariului săborului mare, cari nu isvoréscu din însuși conceptulu unui notariu, nu are nici unu temei în dreptulu și pracsă orientala. În specie după dreptulu și pracsă orientala notariul nu póte fi nici cea de întâiu persóna după episcopulu, nu póte fi nici vicariul născutu al episcopului, și nu póte fi nici alesu de sinodulu diecesanu.

De altă parte tóte atribuțiunile aceste ale notariului săborului mare din biserica românească din Ardél suntă identice cu ale notariului generalu calvinesc din Ardél.

Credemă deci, că nu mai póte fi nici o îndoéla, că și instituțiunea notariului săborului mare, încă este una din instituțiunile calvinesci introduse în biserica noastră sub presiunea calvină.

Instituțiunea acésta inse a pieritá astăđi din biserica noastră cu totulă, și n'a mai rămasă, putemă đice, nici o urmă despre ea. Perirea săborului mare a trasă după sine și perirea ei. Loculu lui îlă ocupă astăđi notarii consistoriali și notarii sinódeloră diecesane.

Singuru instituțiunea notarilor săborului mică a rămasă până în đia de astăđi în instituțiunea notarilor tractelor protopopesci. În câtă inse sinódele protopopesci nu suntă alta decâtă sinódele archidiaconali din evulu de mijlocu, cari încă își aveau notarii sêi, pre cari calvinii le-au ținutu în biserica loră și după căderea dela biserica catolică, putemă đice, că instituțiunea notarilor tractuali este o instituțiune apusană viritá în biserica noastră de calvinii, de carea inse în tótă Pravila și dreptulu orientalu nu se amintesce nimic.

¹⁾ Veđi mai sus pag. 156.

²⁾ Veđi mai sus pag. 151.

Încâtă și sinodul general calvinesc încă nu este decât instituțiunea apusană a sinodului diecesan în formă calvină, putem să dicem, că și instituțiunea notariului general al sinodului calvinesc și românesc încă este o instituțiune apusană în formă calvină, încâtă și sinódele diecesane apusane și-au avut notarii lor.

Notariul general calvinesc este și astăzi o persoană înaltă în biserica calvină din Ardeal. De când s'a introdus în biserica calvină instituțiunea din 1871, notariul general calvinesc și-a pierdut dreptul de a urma în scaunul superintendențial nemijlocit după ce vine în vacanță, deoarece pre superintendentele de atunci în câte are dreptul a-lu alege conventul districtual transilvan de a dreptul fără nici o candidare.

În biserica românească din Ardeal deci a perit cu totul instituțiunea calvină a notariului săborului mare în timpul dela s. unire până astăzi. În biserica calvină înse a rămasă.

I.

Suprimarea vieții călugăresci.

Suprimarea vietiei călugăresci.

Ideile calvine despre călugări. Esistența monastirilor înainte de era calvină. Legile în contra călugărilor. Reînviarea vieții călugăresci după era calvină.

Ideile calvine despre viața călugărescă. Biserica răsăritului și a apusului dela începutul creștinătății au făcutu deosebire între preceptele și consiliile evangelice. La observarea celor dintâi sunt obligăți toți membrii bisericii, cari au usul rațiunii. La observarea consiliilor evangelice inse nu este obligat nimeni. Dacă inse cineva simțesce în sine destulă tărie morală, ca să le observe și aceste, atunci poate lua asupra sa sarcina de ale observa. De silitu inse nu-lă silesce nici o lege. Chiară pentru aceea cele de întâi se numesc precepte, érá cele din urmă consiliu.

Consiliile evangelice sunt cu deosebire două: consiliul sărăciei de bună voe, și consiliul fețoriei de o purure. Celu de întâi se întemeiază pe cuvintele Mântuitorului: „Suntă famenți, cari s'au scopitu pre sine pentru împărăția ceriurilor,”¹⁾ celu de alu doile pre cuvintele Mântuitorului: „Încă una îți lipsesce, totă câte ai le vinde, și dá sărăcilor, și vei ave combră în ceru, și vină după mine.”²⁾

Împlinirea consiliilor evangelice inse este unu lucru greú, de care nu este capabilu totu omul. Chiară pentru aceea inse este mai mare valórea morală a omului, care pre lângă preceptele evangelice mai implinesce și consiliile evangelice.

Cu terminu bisericescu românescu se numesc *călugări* toți cei ce au luat asupra lor sarcina de a observa întrégă viața lor pre lângă preceptele evangelice și consiliile evangelice.

Dela începutul bisericii inse și în răsăritu și în apus s'a consideratú că numai acela implinesce deplinu consiliile evangelice, care le observă viața întrégă, după ce a începutu odată a le observa.

¹⁾ Mateiu XIX. 12.

²⁾ Luca XVIII, 22.

Pentru aceea din timpuri foarte vechi s'a introdus în biserică și în răsăritu și în apusul datina, că cei ce voesc să observe și consiliile evangelice, să se oblige la acesta prin jurământul său votu solemn înaintea lui Dumnezeu. Ceremoniile împreunate cu votul acesta vin înaintea în ritualul bisericii noastre sub numirea de: „*renduella tipului mare și a tipului micu îngerescă.*” ¹⁾

Canónele bisericii răsăritului pedepsesc cu escomunicare pre toți călugării aceia, cari părăsesc viața călugărească. ²⁾

Cu totul altcum consideră inse lucrul calvinii. După ei votul său jurământul, prin care călugării se obligă înaintea lui Dumnezeu, că totă viața vor observa și consiliile evangelice, este un act, prin care se vatămă „libertatea creștină”, și chiar pentru aceea nu e permisă. Totu asemenea se vatămă „libertatea creștină” și prin viața călugărească până la mórte, din care causă nici pre acesta nu o permită.

Modul acesta de a considera viața călugărească îl întâmpinăm la toți protestanții. Așa de pildă e cunoscutu, cum Luter deși călugăr augustan în numele „libertății evangelice” s'a căsătorit cu călugărița Catarina Bora. În timpul războiului țărănilor din Germania și a reformațiunii din Anglia călugări și călugărițe se însurau și se măritau cu grămada.

A fostu deci lucru fieresc, că în Ardélu calvinii ajungându la putere au cercat să nimicescă ori ce viață călugărească de pre teritoriul Ardélului și la catolici și la Români.

* * *

În teritoriul mitropoliei Belgradului pre timpul, cându s'a începutu domnia calvină asupra bisericii românești, erau monastiri și călugări. Nu este scopul nostru, și nici nu este de lipsă să înșirăm toate urmele istorice, din cari să se vadă, că în adevăr în provincia românească mitropolitană supusă mitropolitului Belgradului esista viața călugărească, pre timpul, cându calvinii au începutu a încăleca asupra bisericii românești. Este destul, dacă vom aduce numai câteva dovezi despre acesta. Căci scopul nostru este numai să arătăm, cum calvinii între al-

¹⁾ Se numesc: *tipu îngerescă*, pentru că dacă călugărul împlinește chemarea sa cum se cuvine, este în adevăr tipu de înger pre pământu.

²⁾ Canonul 7 și 16 alu sinodului dela Calcedon în Pravila.

tele au atacat în biserica românească și viața călugărească, și mai că au suprimat-o cu totul.

Ne provocăm deci mai întâi la mănăstirea închinată Sfintului Mihail din Maramureșu. Mănăstirea acesta fu fundată de doi credincioși, Balița Vodă și Dragu Mesteru la anul 1391, și o dotară cu șapte sate. Mergându apoi amândoi la Constantinopolu, rugară pre Patriarculu Antoniu II, să o primescă sub protecțiunea sa. Patriarculu o primi, și pre egumenul mănăstirii îl provădu cu mai multe privilegii. Vladislau regele Ungariei la anul 1494 confirmă toate privilegiile egumenului mănăstirii acesteia, sub condițiune, că egumenul să fie supus mitropolitului de Transilvania, care nu pôte fi altul decâtu mitropolitul românesc al Belgradului. ¹⁾

Probabilu că mănăstirea acesta până la Vladislau regele Ungariei a fostu *stavropighia*, va să zică mănăstire esimată de sub jurisdicțiunea episcopului și mitropolitului localu, și supusă de a dreptul Patriarcului. Regelui Vladislau acesta nu i-a plăcutu, și de aceea a poftit, ca mănăstirea și egumenul ei să cunoscă preste sine pre episcopul și mitropolitul localu.

Din urmele istorice despre mănăstirea acesta se vede, că pre teritoriul mitropolitului Belgradului esista viața călugărească încă multu înainte de intrarea calvinismului în Ardélu. Avem înse pre lângă aceea urmă istorică sigură despre viața călugărească chiar și din timpul, cându intră calvinismul în Ardélu.

Pre la 1557 esista mănăstirea de ritul grecesc la Fel Diod în Transilvania. Regina Isabela a conferit episcopatul mănăstirii acesteia unui bărbat religios numit Cristoforu. Cumcă mănăstirea acesta a fostu mănăstire de ritul grecesc, se vede lămurit de acolo, că în diploma reginei lui Cristoforu i-se dă dreptul de a învăța „*fidem graecam*” și se demanda la toți „*graeam fidem profitentibus*”, ca pre Cristoforu să-lu recunoscă de episcop al mănăstirii. Chiar și cuvintul „*Kaluger*” vine înainte în diplomă. ²⁾

Nu vom înse a dice apodictice, nici că Cristoforu a fostu Român, nici că toți călugării din mănăstire erau Români. E po-

¹⁾ Laurian și Balcescu „Magazin istoric” t. III. pag. 163 și nu. unde se află și decretul patriarcului Antoniu II și a regelui Vladislau în limba română și latină.

²⁾ Despre diplomă vezi mai sus pag. 262.

sibilu, ca Cristoforū să fi fostu grecu, și chiaru întro călugări să fie fostu și greci, căci pe timpurile acele erau prin Ardélū și Greci și Rasciani de o lege cu Români, precum se vede din diplomele principilorū Ardélului date mitropolitilorū românesci. Ce este certu, este, că mănăstirea dela Fel Diod a fostu de ritulu grecescu, și așa supusă Mitropolitulu românescu alu Belgradulu. Și atâta e destulū pentru tesa noastră.

Cumcă în biserica românescă esistaū călugări și viață călugărescă pre timpulū, cândū calvinii începurū a încăleca asupra bisericii românesci, se vede și din articuli dietei Ardélului de pre timpurile acele.

Articulu 36 alu dietei din Sibiu ținute la anulū 1566 se ocupă cu lățirea calvinismulu între Români. Elū sună astfelū:

„În cele religiose s'a decisū și mai înainte, că predicarea evangeliulu (confesiunii calvine) nicăiri să nu se împedece. Acum de noū se decide, că stîrbindu-se eresurile, să se sporască religiunea cea adevărată, cu deosebire între Românii.“

Eră apoi articulu următoriu 37 dispune următoarele:

„Cei ce s'arū contraria acestei decisiuni, să concerteze din bibliă cu superintendentele, episcopulu Georgiu. Și dacă totū nu ar voi a se întorče la religiunea adevărată, (calvină) să se scotă din țară, fie episcopi românesci, fie popi, ori călugări.“¹⁾

Din articulu acesta de lege se vede nu numai, că pre timpurile acele erau călugări românesci în Ardélū, ci se vede și modulū, cum cercaserū pre atunci calvinii să-și lățescă credința printre Români, care e nu numai curiosū ci și despoticu.

Prin legea acēsta furū provocați Români, se înțelege de sine, că mai întâi episcopii, popii și călugării românesci, ză-și lase credința, și să se facă calvini. Se prevedea înse, că lucrulu acesta nu va merge așa ușorū. Dispune deci legea mai departe, că cei ce nu vorū voi să se calvinescă, să se dispute din bibliie cu episcopulu calvinescu Georgiu. Dispoziția acēsta a fostu numai arma, ce o întrebuițau reformații la începutū pretotindine. În Germania de pildă pre timpulū reformațiunii atâte dispute publice s'au ținutū între protestanți și catolici, câtū în urmă publiculu se îngreșase de ele, și fără de aceea nu au avutū nici cândū efectulu do-

¹⁾ »Archivū pentru filologia și istoria« de T. Cipariū pag. 224 și »Părți alese din istoria Transilvaniei« de Georgiu. Barițiu t. I. pag. 180. Episcopulu Georgiu este episcopu calvinescu datū Românilorū, cari se făcuserū calvini.

ritū, ci chiarū dimpotrivă spiritele se inverșunau și mai tare. Disputomanaia acēsta voirū să o introducă acum calvinii și între Români.

Legea înse dispune, nu că dacă în disputa „din bibliie“ vorū învinge episcopii, popii sau călugării românesci, atunci să rămână și mai departe în credința lorū, și episcopulu calvinescu Georgiu să-și părăsescă credința și să primescă pre a părții învingătoare, ci că dacă nici după dispută Români nu vorū primi credința calvinescă, să fie scoși din țară. Va să dăcă legea prevedea cu siguranță, că episcopulu calvinescu Georgiu va eși învingătoriu din dispută. Și ore pentru ce? Pentru că de o parte calvinii credeaū, că argumentele lorū nimeni în lume nu le pôte răsturna, și așa ori ce luptă și dispută trebuie să se gate cu triumfulū lorū, de altă parte scieaū și aceea, că clerulu și călugării românesci erau multū mai ignoranți, decâtū să fie capabili a le răsturna argumentele, și dacă acele n'ar fi așa puternice, cum le țineaū ei.

Și așa putemū să dăcemū, că calvinii și prin ordinarea disputelorū acestora și-au arētātū numai consciința lorū farisaică. Ei voieaū să-i calvinescă pre Români cu ori ce prețū. Ca să nu apară înse, că suntū violenți, au pofititū, ca clerulu și călugării românesci să stea la dispută cu ei, ca apoi convingându-i, să se pōtă mângăia, că fără de a întrebuița nici o violență, numai cu puterea cuvintulu i-au calvinitū pre Români. În locū de a-i lăsa înse în pace la casulu, cândū nu-i vorū putē convinge, purceserū din motivulu despoticu, că numai răutatea inimii îi pôte face pre unii Români să nu se calvinescă și după dispută. Pre aceștia apoi demandaū să-i scotă din țară. Și așa la totū casulu calvinii rămăneaū deasupra. De se calviniaū Români după dispută, era meritulu calvinilorū. De nu se calviniaū, cauza era numai răutatea inimii Românilorū, și calvinii puteaū purcede împotriva lorū ca împotriva unorū omeni destrăbalați, cari nu primescū „adevărulu evidentū“.

Se vede și din legile aceste, ce parodie au făcutū calvinii între Români chiarū și din ridiculele dispute teologice de prin Germania și de aire, cari erau la ordinea zilei pre timpurile născerii și lățirii reformațiunii.

Din urmele aduse până aci despre mănăstirile și viața călugărescă se vede, că în adevărū și înainte de reformațiune și pre timpurile reformațiunii esistaū călugări de ritulu grecescu, români și pôte și străini pre teritoriulu mitropolitulu românescū alu Belgradulu.

Cu totul altcum stă lucrul, dacă este vorbă de aceea, că ore călugării aceștia fost-au între Români din Ardeal factorii aceia civilizației, cari au fost călugării în apus în evul de mijloc. Insași împrejurarea, că așa puține urme ni-au rămas despre ei și activitatea lor, arată, că pentru cultura poporului românesc nu au, putemă dice, dora nici un merit. Nici urmă de aceea, că ei să fie cultivat unde științele și artele în favorul poporului românesc. Nici urmă de aceea, că ei pre undeva să fie luat asupra lor sarcina de a implini lipsele sufletesci și trupesci ale poporului nostru prin fapte de caritate sau filantropie. Ci viața lor a trebuit să fie mai mult viață ascetică și contemplativă, din carea inse massa poporului românesc din Ardeal nu a avut nici un folos.

* * *

Mănăstirile din Ardeal cari mai există și astăzi, și despre cari au rămas numai urme. Cumcă în Ardeal pre timpul, când s'a început supremația calvină asupra bisericii românești au existat mănăstiri și călugări, se vede și de acolo, că până în ziua de astăzi mai sunt încă mai multe mănăstiri, era altele au pierit pute numai în vechiul trecut. Nu putemă dice, ce e drept, că toate mănăstirile aceste au existat încă înainte de era calvină. La totu casul inse cele mai multe din ele au trebuit să existe deja încă înainte de era acesta. Căci în era calvină nu e de crezut să se fie fundat nici una, deorece pre atunci calvinii prin legi au suprimat viața călugărească. După era calvină dela s. unire începe pe prea avem date istorice despre fundări de mănăstiri. Și așa cele mai multe din ele au trebuit să fie foste ridicate încă din timpurile mai vechi decât calvinismul.

Toate mănăstirile aceste inse poartă timbrul mizeriei și alu culturii de totu primitive, câtu putemă dice, cumcă călugării din ele voru fi dusu mai multu o viață pustnică, în ce ne întăresce și împrejurarea, că cele mai multe din ele sunt nu în comune, ci afară din comune și chiar și prin păduri.

În archidieceza de Alba-Iulia și Făgărașu sunt în timpul de față următoarele mănăstiri: 1. La *Lupșa*, 2. La *Magina*, 3. La *Ciunga*, 4. La *Petrilaca*, 5. La *Silvașu pre câmpie*. 6. La *Samartinu pre câmpie*, 7. La *Șopterișu*, 8. La *Toplița*, 9. La *Strîmba*, 10. Mănăstirea *din Alba-Iulia*. După ce inse nici una din ele nu mai

servește scopului, pentru cari furu fundate, nemaî fiind în nici una călugări, ordinariatul archidiecezan a decis centralizarea administrării puținei averi, ce o au, și folosirea veniilor spre alte scopuri bisericesci. Mai de multu episcopii nostri se îndătină a trimite cam în formă de esiliu la mănăstirile aceste pre câte un preot, și chiar și câte un profesor din Blașu cu purtări nu prea de laudă.

Pre teritoriul diecesei de Gherla se află 1. Mănăstirea dela *Nicula*, cunoscută și ca locu de peregrinaj pentru creștinii la serbătorea Sântă Măriei mari în fie-care an. 2. Mănăstirea dela *Bicsadă* în părțile ungurene, în carea mai sunt și astăzi călugări mai cu samă ruteni, inse deși e pre teritoriul diecesei de Gherla, totuși ordinariatul de Gherla deprinde puțină jurisdicțiune asupra ei. 3. Mănăstirea dela *Strîmbulă*, care fu fundată numai la 1765 prin nobilul Filipu Pachomiu Georgiu de Horgospatak. 4. Mănăstirea dela *Moisenș*.¹⁾

Pre teritoriul diecesei Lugoșului: 1. Mănăstirea *Prislopului Silvașului* lângă Hațegu fundată pre la 1560—1580 de Dăma Samira fiica Domnului Moise principele României. 2. Mănăstirea *Negoiului Rechițoi*. 3. Mănăstirea dela *Ploscăbaia*. 4. Mănăstirea dela *Vaca* în Zarand, cari toate trei erau subordonate mănăstirii din *Prislopul Silvașului*.²⁾

Pre lângă mănăstirile aceste Șaguna în istoria sa bisericăscă ne mai spune de mai multe mănăstiri, despre a căroră existență a aflatu numai din tradițiunile bătrânilor. Aceste sunt 1. Mănăstirea dela *Deda*. Ruinele bisericii mănăstirii acesteia se mai cunosc și astăzi. 2. Mănăstirea dela *Somoșfalău* lângă Clușu. 3. Mănăstirea dela *Sâmbăta de sus*. 4. Mănăstirea dela *Porumbacul de sus*. 5. Pre lângă aceea Șaguna mai susține, că au fostu mănăstiri mai pre la toate satele de sub patele munților Făgărașului, așa la *Berivoiulu mare*, la *Șercăița*, la *Șinca nouă*, *Persianș*, *Vineția*, *Comana de sus* și aire, și că și astăzi s'ar vedé ruinele mănăstirilor acestora. Ele furu nimicite din motive politice pre la anul 1760, era averile li-s'au confiscat.³⁾

* * *

¹⁾ Veđi despre mănăstirile aceste Șematismul diecesan de Gherla de pre anul 1894 pag. 9 și 10.

²⁾ Veđi despre mănăstirile aceste Șematismul diecesei de Lugoș de pre anul 1891 pag. 10.

³⁾ »Istoria bisericăscă» de Andrei Baron de Șaguna t. II pag. 115 și nu,

Dispozițiile dietei Ardélului cu privire la suprimarea vieții călugărești între Români. Îndată ce reformațiunea a aflată intrare în Ardél, s'a început persecutarea călugărilor atât a celor apusani, cât și a celor răsăriteni. Așa luteranii din Sibiu încă la anul 1529, când învățăturile nouă de abia puseră piciorul în Ardél, au dat un edict, prin care au provocat pre călugări și pre cei de religionea lor, să părăsescă Sibiul în timp de trei zile, și încă sub pedepsă de moarte. ¹⁾

Scurt timp după aceea se vede, că călugării apusani au fost scoși din țara întrăgă, erau mănăstirile lor prefăcute în școle, în cari se propunea învățăturile cele nouă de credință, de orecă articolul 10 al dietei Ardélului dela 1557 vorbește despre lucrul acesta în chipul următoriu:

„Îndurându-sa Maj. Sa a concede, ca mănăstirile monachilor scoși din țară să se prefacă în școle, și tinerimea să se înrețe într'însele prin omeni pricepuți, totu din confesiunea Maj. Sale se întorcă spre scopul acesta mănăstirea din Oșorhei și cea din Clușă.“ ²⁾

Totu cam pre timpurile aceste se începură persecuțiunile și asupra călugărilor românesci, precum se vede din articolul 37 al dietei din Sibiu adus mai sus, care impune călugărilor românesci, cari nu voru voi să se calvinescă, să se dispute cu episcopul calvinesc Georgiu, și dacă și după aceea voru rămân în credința lor, să fie scoși din țară.

Acésta se vede și din Partea III Titulul 53 Articulul 1 al aprobelelor, care în originalul magiar sună astfel:

„Az mint hogy az oldk national vallása is nem a négy recepta religioz közzül való, ugy az a szerzet, melyben levők kalugyereknek nevezetnek, nem acceptáltak, sőt inkább megtilalmaztatott; hagyattatik, annak okért mostan is az országnak es fejedelmeknek szabados dispositiojokra, ugy hogy valamikor illendőnek vagy szükségesnek itélük teljességgel excludaltassanak.“ ³⁾

¹⁾ Burian »Diss. de duplici ingressu Georgii Blaudratae« pag. 183 după »Archiv pentru filologie și istorie« de T. Cipariu pag. 279.

²⁾ »Libertatea cuscienței în Transilvania« de I. M. Moldovanu în »Archiv pentru filologie și istorie« de T. Cipariu pag. 222.

³⁾ În versiune română: Fiindcă nici religionea națiunii române nu este dintre cele 4 recepte, așa nici cinul acela, în care cei din el se numesc călugări, nu s'au primit, ci încă s'au oprit. De aceea se lasă la dispoziția liberă a țării și a principilor, că precum voru afla de cuviință sau de lipsă, cu totul să se escludeze.

Din legea acésta a aprobelelor se vede, că tagma călugărească a Românilor încă înainte de ce s'ar fi adus legea acésta fu oprită în țară. Atunci mulți călugări, dacă nu se voru fi calviniti, voru fi trebuit să fugă din țară. Se vede totuși înse și aceea, că au mai rămas călugări românesci pre ici colo. De aceea legea citată dispune, că cerându lipsa, și acești, cari voru mai fi rămas, să fie cu totul scoși din țară, ca țara să se curețe de totu de ei.

Pre timpul înse, cându domni în Ardél Mihai eroul, se vede că mulți călugări românesci fugiți din Ardél în România de frica calvinilor s'au reîntors în țară îndărăpt. Pentru aceea articolul 19 al dietei ardelen de la Létzfalva din anul 1600 dispune cu mare asprime, că „călugării (românesci) de totu să fie proscrisi din totă țara. De se va afla ver unu, că a intrat în țară în contra edictului țării, pre acela să-lu prindă, și despoe ori și unde.“ ¹⁾

Alteum chiar și la casul, cându nu ne-ar fi rămas nici o urmă despre legile dietei Ardélului făurite spre nimicirea vieții călugărești între Români, din netoleranța cea mare, cu carea aceeași dietă s'a purtat față cu călugării apusani, am pute deduce, că nici față cu călugării români nu au fostu mai tolerantă. Bine grăesc despre lucrul acesta Șincal la anul 1645 al cronicii cându dice: „De au făcutu aceste Prințul Georgiu I Rákotzi cu Ungurii cei ce se ținea de biserica apusului, cari erau totu de unu nemi cu dînsul, ce gândesc, că n'au făcutu elu cu Români cei de sub stăpânirea sa, cari se ținea de biserica răsăritului, și nu erau de unu nemi cu dînsul?“ Ba după ce biserica românească preste totu era multu mai puțină capabilă de resistanță decâtu cea catolică, nimicirea vieții călugărești între Români a fostu pentru calvinii unu lucru mai ușor decâtu nimicirea aceleiași vieți între catolici.

Principelui Ardélului încă la anul 1579 i-s'a fostu datu dreptul, că mitropolitul românesc cu ocaziunea confirmării să-i pună condițiuni anumite. ²⁾ Este probabil, că principi Ardélului încă de timpuriu au făcutu usă de dreptul acesta. Casul cel mai vechi cunoscut, cându principele s'a folosit de dreptul acesta, este din anul 1643, cându principele Georgiu Rákotzi a întărit pre Mitropolitul Simeon Ștefanu numai pre lângă 15 condițiuni. Condițiunile aceste parte sunt îndreptate în contra dog-

¹⁾ »Archiv pentru filologie și istorie« de T. Cipariu pag. 319.

²⁾ Vezi mai sus pag. 282.

melorū și usanțelorū bisericeī romānescē, cari nu se unieaū cu ale calvinilorū, parte privescū primirea dogmelorū, usanțelorū și instituțiilor calvinescē în biserica romānescă.

Cu tōte aceste este mirare, cā în tōte condițiunile aceste nu se face nici cu unū cuvīntū amintire de ștergerea vieții călugărescē între Romāni, cu tōte cā viața călugărescă calvinilorū le era fōrte uritā, și cu tōte cā condițiunile se ocupă cu destule alte lucruri din biserica romānescă de mai puțină valōre ca viața călugărescă.

Lucrulū nu se pōte esplica altcum, decātū cā pre la 1643 calvinilorū le succese deja a nimici viața călugărescă între Romāni, așa cātū nu a mai fostū de lipsă, ca principele să mai pună mitropolitulū condițiunī și cu privire la călugări. Cāci dacā în biserica romānescă ar mai fi fostū și pre la 1643 călugări, cari arū fi jucatū ceva rolă în viața bisericescă, principele Georgiū Rakotzi n'ar fi întrelāsātū a îndatora pe Mitropolitulū Simeon Ștefanū și la aceea, cā din biserica sa să ștergă viața călugărescă.

Totū la rezultatulū acesta ajungemū, și dacā considerămū cuprinsulū cărții juridice numitā Zaconicū. Autoriulū necunoscutū alū opulū acestuia și-a propusū să scrie instituțiunile bisericeī romānescē de pre timpulū sēu, ca să nu se uite „obiceiulū celū bunū”. Și cu tōte aceste în cele 11 capitule, din cari a statū opulū, în nici unulū nu s'a ocupatū cu călugării. Aū pentru unū fiū alū bisericeī romānescē călugării nu suntū unū „obiceiū bunū”? Autoriulū inse în biserica romānescă din Ardélū mai cā nici nu cunoscea alte instituțiunī, decātū pre cele introduse de calvini. Afară de aceea pre timpurile lui a trebuitū să încete viața călugărescă publică între Romāni de totū, ceea ce a fostū cauza, de nici nu s'a aflatū îndemnatū a se ocupa în tractatulū sēu juridicū cu călugării.

Decī precum din cele 15 condițiunī puse de Rakotzi la 1643 Mitropolitulū romānescū Simeonū Ștefanū, chiarū așa și din cuprinsulū Zaconicului se pōte deduce, cā până la timpurile aceste dietei și principelui le-a fostū succesū deja a nimici viața călugărescă publică între Romāni. Altūcum tăcerea lorū despre călugări ar fi neesplicabilă.

Pre lângă aceste inse mai este încă o împrejurare, care ne șilește să credemū, cā până pre la mijloculū seculului alū 17-lea

calviniū și-aū fostū ajunsū scopulū de a nimici de totū viața călugărescă între Romāni din Ardélū.

În răsăritū cam de pre la secululū alū nouēlea esistă datina, cā episcopulū să fie din tagma călugărescă. Nu se basază datina acēsta pre nici unū canonū de alū sinōdelorū răsăritene ecumenice sau topice. Chiarū din contră canonulū 10 alū sinodului dela Constantinopolū, care a întăritū decisiunile sinodului ecumenicū alū șeptele, dispune, cā dacā unū episcopū s'ar face călugărū să nu mai aibă dreptū a se refintōrce la episcopia sa. ¹⁾

Despre datina acēsta se face mai întâiū amintire la anulū 879 în o epistolă a sinodului topicū dela Constantinopolū cātră Papa Ioanū. Sinodulū inse nu s'a pututū provoca la nici unū canonū în favorulū datinei acesteia. ²⁾

Cu tōte aceste datina cā episcopulū să fie din tagma călugărescă, se observă în răsăritū până în ziua de astăzi. Și chiaru și după s. unire s'a observatū până la episcopulū Bobū. Êră în Romānia se observa cu rigōre până în ziua de astăzi. Până în ziua de astăzi ni-s'aū păstratū actele sfințirii mai multorū mitropoliți romānescē din Ardélū de cātră mitropolitulū Tergoviștei din Romānia în jumētatea a două a seculului alū 17-le, cu care ocașiune, fiindcă ierarchia din Romānia considera de ilegală alegerea mitropolitului nostru numai prin preoțime, pre mitropolitulū nostru *pro forma* îlū supunea unei nouē alegeri prin archierei. ³⁾ Astūfelū avemū actulū alegeri și alū sfințirii mitropolitului *Iosifū Budai* la 1680, alui *Ioasafū* la 1682, alui *Sava Vestemeanulū*, alui *Varlaamū*, alui *Teofilū* la 1692 și alui *Atanasii* la 1698.

Dintre aceștia *Iosifū Budai*, *Ioasafū*, *Sava Vestemeanulū* și *Varlaamū* aū trāitū în perioada calvină. Cu tōte aceste în actulū alegeri și a sfințirii nici despre *Ioasafū*, nici despre *Sava*, nici despre *Varlaamū* nu se dice, cā aū fostū călugări, deși despre cei mai mulți dintre contracandidații lorū, cari erāu din Romānia și nu din Ardélū, se spune apriatū cā aū fostū călugări. Așa de pildă la alegerea și sfințirea lui *Ioasafū*, contracandidații aū fostū ieromonaculū *Nicodimū* și ieromonaculū *Parteniū*, la alui *Varlaamū*

¹⁾ Card. Pitra »Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta«. Roma 1868 t. II pag. 145.

²⁾ Cf. Pidalion fōia 49.

³⁾ Veđi mai susū pag. 337 și uu.

contracandidați au fost egumenul *Partenie* și egumenul *Paisie*. Singur despre *Iosif Budai* se ține, că a fost ieromonah.

Abaterea acesta dela datina orientală arată probabil, că încetându viața călugărească în Ardeal, și mitropolitul a trebuit să odată să fie ales din clerul secular.

* * *

Obiecțiunea, ce s'ar pute face cu existența mănăstirii Belgradului pre timpul principilor calvinesci. Cu toate că dieta Ardealului a pășit așa cu violență împotriva călugărilor românești, totuși s'ar vedea, că chiar și pre timpul, când biserica românească era mai tare încetățuită de calvinii, au mai existat ori ce și atunci mănăstirea din Belgrad, carea se amintea în mai multe documente și calvinesci.

Vom aminti din domentele aceste numai unele. Și anume mai întâi autorul *Zaonicului* ne spune, că pre la 1680 protopopul Ion din Vinti era „*titoru mănăstirii Belgradului*“.¹⁾ *Georgiu Șineai* la anul 1680 ne spune, că săborul mare din 2 Iulii 1680 fu adunat „*în Belgrad la Mănăstire*“.²⁾ Asemene în introducerea canoanelor săborului ținut sub Mitropolitul Sava Brancovici la 1675 se ține, că acest săbor mare fu ținut „*în Belgrad la mănăstire*“.³⁾ În urmă chiar și decretul principelui *Mihail Apafi* dela 1680, prin care denumesc pre Mitropolitul *Iosif Budai*, încă amintea de mănăstirea Belgradului în condițiunea a 16-a, în carea se demândă, că pentru Români să se fundeze școli, „*praecipue in monasterio Alba-Iuliensi*“.⁴⁾

Nu trebuie să uităm înse, că în toate documentele aceste se amintea numai mănăstirea din Belgrad, nu înse și călugării. Mănăstirea ca edificiu a putut rămâne sub numirea de mănăstire și după ce nu au mai fost de loc călugării în ea. Avem exemplu chiar în *Blașu*, unde edificiul mănăstirii călugărilor *basiliți* și-a păstrat numirea de mănăstire până în ziua de astăzi, deși edificiul se folosește astăzi spre alte scopuri. De unde sub mănăstirea din Belgrad din documentele citate nu se înțelege societatea

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 257.

²⁾ *Cronica Românilor*.

³⁾ *Petru Maior* »Istoria bisericii Românilor« partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 145.

⁴⁾ Vezi decretul în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 66.

călugărilor din ea, ci numai edificiul, care și pre timpul supremației calvine, când nu mai erau în el călugării, totuși și-a păstrat numirea de mănăstire.

Și cumcă în adevăr în ea nu mai erau călugării, se vede și de acolo, că curatorul său titorul ei era un protopop, care locuia afară de Belgrad, anume protopopul Ion din Vinti, ceea ce nu se poate explica decât prin aceea, că nefiind călugării în mănăstire, edificiul și poate și averea mănăstirii a trebuit să fie date în grigea unei persoane de afară.

Pre lângă aceea, dacă în mănăstirea din Belgrad mai erau călugării, atunci din ei mai ușor se putea forma corporațiunea juratilor scaunului mitropolitan, cari formau consistoriul mitropolitului pentru cauzele spirituale bisericesti. Pre la 1680 înse jurații erau protopopi cu reședința afară de Belgrad, ca de exemplu protopopii *Georgiu din Daia* și *Oprea din Armeni*, erau din Belgrad era numai protopopul *Văsiu*.¹⁾ Constituțiunea corporațiunii juratilor scaunului din protopopi fără de nici un călugăr din Belgrad nu s'ar putut întâmpla, decât din cauză, că în mănăstirea din Belgrad nu mai erau pre atunci călugării.

* * *

Reînvierea vieții călugărești între Români din Ardeal după încetarea supremației calvine. Îndată ce după pactul dela 1687 Ardealul a ajuns sub domnia casei austriace de Habsburg, supremația calvină a început să se pierdă din putere, cu atât mai virtuos, că curând după aceea se începură tractările cu privire la unirea Românilor ardeleni cu biserica Romei. Pierdându supremația calvină din putere, a început prin Ardeal numai decât să se ivi și viața călugărească. Mitropoliții *Teofil* și *Atanasiu*, cari au funcționat după ajungerea Ardealului sub casa habsburgică, au fost amândoi călugării, cum se vede din actele sfințirii și alegerii lor în România de Mitropolitul *Teodosiu al Tergoviștei*,²⁾ Era pre la 1697 se vede, că erau atâtea călugării românești prin țară, câtă cu ocaziunea s. uniri, au trebuit să fie și ei luați în considerațiune, de-orece în declarațiunea săborului mare din 21 Martie 1697 carea cuprinde condițiunile unirii, în condițiunea întâia se ține :

¹⁾ Vezi mai sus pag. 129.

²⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 239 și 240.

„Că pre preoții și pre călugării cei de legea grecească să-i facă părtași acelorasi privilegii și scutiri, cari le au nu numai preoții rom. catolici, ci și Arianii, Luteranii și Calvinii.“¹⁾

După s. unire întâmplată la 1700 călugării nu numai că puteau trăi liberi și neconturbați prin țară, ci încă se amestecau și în drepturile preoților, și împliniau și funcțiuni preoțesci. Se vede lucrul acesta din canonul 3 alu sinodului dela 1725 ținut sub episcopul Pataki, prin care a trebuit să se ia măsuri în contra călugărilor acestora, cari nu-și cunoscău chemarea. Canonul sună astfel:

„Pentru nisce călugări, cari se află pre la unele mănăstiri, de nici să sci, sunt preoți adevărați, și au slobozenie a slugi sfintele taine bisericesci au ba, și blagoslovenie de unde se cuvine luatuă n'au luată, și totuși amblă celuindă omenii, de-și lasă mulți pe popii din satii cei adevărați, și mergu la nisce călugări ca aceia să le slugescă liturgie și alte slujbe bisericesci; de această tocmială, încă fu socotela săborului, așa cum unii călugări fără ispravă ca aceia să iasă din țară și să n'arbă a sedé pre la mănăstiri nici cum; érá mirémulă, careleși va cuteza duce jertva la vre unu călugărú amăgitorii ca acela lăsându-și preotul de satii celú vrednicu, omulú ațeluia, nici la o trebă alu să nu-i slugescă popa mai multă.“²⁾

Călugării meraseră înse și mai departe, și nu numai că se mestecău în funcțiunile preoților, ci comiteau și alte lucruri în detrimentul religiozității, din care causă sinodul dela 1728 în canonul alu 11-lea se vedu silitu a păși în contra lorú și a cere ajutoriul brațului civilu.

Testul canonului este următoriu:

„Determinatum est de calugeris universaliter, ut efficaciter ab omni sacramentorum administratione et ecclesiasticis functionibus verbi gratia contionum lectione et reliquis arceantur, cum in variis imposturis et populi corruptionibus deprehensi sint per frequenter, qui si se opponerent huic determinationi, advocato brachio saeculari incaptiventur, et pro demerito suo graviter puniantur. . . .“³⁾

¹⁾ Istoria bisericescă alu Sam. Clain »Acte și Fragmente« de T. Ci-pariu pag. 81. Latinesce totu acolo pag. 82 și A. Illia »Ortus et progressus variarum in Dacia gentium et religionum«. Clușu 1780 pag. 7 și uu.

²⁾ Petru Maiorú »Istoria bisericii Románilorú« pag. 379 și uu.

³⁾ Totu acolo pag. 96.

Adevărata reinviare a vieții călugăresci înse s'a întâmplat prin fundarea mănăstirii basilicilor dela s. Treime din Blașu, după ce curtea din Viena a și provăduț mănăstirea acesta cu o dotațiune frumoasă.

Chemarea lorú de căpetenie a fostu creșterea tinerimii și ajutarea episcopului în guvernarea bisericii, căci în răsăritu în timpurile mai târziu episcopii în locul oficialilor Pravilei începușerú a se folosi cu călugări.¹⁾

Desvoltarea vieții călugăresci în mănăstirea basilicilor din Blașu înse nu este o continuare a vieții călugăresci dinainte de s. unire, nice a vieții destrămate călugăresci, care a începutu a se arăta după slăbirea și mai târziu încetarea supremației calvinesci. Ci viața călugărescă a basilicilor din Blașu din seculul trecutú, în forma, în carea a apărutú, este o intituțiune cu totul nouă în biserica romănescă din Ardélú străbătută în tóte aménunțele ei de spiritulú apusanu de regulă, disciplină și activitate. Pentru aceea și suntú neperitoare meritele, cari și-le-au căștigatú călugării basilici din Blașu pentru cultura némului romănescu.

Scopulú scrierii de față nu ne permite a ne ocupa mai detaliatú cu istoria călugărilor basilici din Blașu. Amintimú numai atăta, că fundată fiindu mănăstirea basilicilor dela s. Treime din Blașu sub episcopulú Clain, sub Aron următoriu acestuia ródele ei erau deja așa imbelșugate, cătu Aron fundă în Blașu a dóua mănăstire de călugări basilici numită mănăstirea Bunei Vestiri, érá călugării din ea suntú cunoscuți sub numele de *călugărași*. Ba Aronú cercă a restaura și mănăstirile vechi și a introduce în ele viața călugărescă din Blașu. Astfelé cercă a restaura mănăstirea dela Prislopulú Silvasului de pre țara Hătegului.²⁾

Mai târziu în urma împregiurărilor politice și a spiritului anticălugărescu, ce domnea la curtea din Viena, mănăstirile din Blașu au începutú a decăde, până ce în urmă au peritú, lăsându ca urmă a gloriosului trecutú câte unu călugărú sau doi, cari mai petreceau în mănăstire sub numirea de călugări. Sinodulú provincialu dela 1882 s'a ocupatú seriosu cu idea restaurării ordului basilicanu călugărescu.³⁾ Până acum înse restaurarea n'a succésu,

¹⁾ Vehrung »Kirchenrecht« pag. 625.

²⁾ Veđi șematismulú diecesei Lugoșului de pre 1891 pag. 10.

³⁾ Titululú III alu sinodului provincialu dela 1882.

și nice nu este prospectă, că va succede curundu. Materialismul, cultul desfătărilor trupesci și vênatul în ruptul capului după avere, cari formeză signatura tîmpului nostru, nu sînt de loc favorabile reînvierei vieții călugărești. Nice nu putem mai mult, decît, că de o cam dată reînvierea vieții călugărești în biseric'a noastră se o considerăm de un *pium desiderium*; și mai bine este așa, decît ca forțându reînvierea ei, să între în tagm'a călugărească individi fără chiamare. Că ce atari individi nunumai că n'arū folosi nimic, ci dimpotrivă ar' strica multă desonestându însași tagm'a călugărească, și clătîndu chiar și credința în poporul, care ar' fi aprópe de ei și li-ar' cunósce viéta.

L.

Calvinirea sfintelor taine.

Calvinirea sfințelor taine.

Calvinirea numărului și naturii sfințelor taine. Calvinirea fiecărei taine în deosebi.

Calvinirea numărului și naturii sfințelor taine. Cunoscută lucru este, că biserica răsăritului mărturisește și folosește șapte taine. Calvinii înse mărturisesc și folosesc numai două taine, anume botezul și „cina Domnului“.

Deosebirea între tainele bisericii răsăritului și între ale calvinilor nu este numai din privința numărului, ci și din privința credinței despre valoarea, efectele și natura lor.

Astăfel ca să nu mai amintim de alte deosebiri, biserica răsăritului învață, că taina botezului este absolută de lipsă spre mântuire. ¹⁾ Calvinii dimpotrivă învață, că nu este absolută de lipsă spre mântuire. ²⁾ Mai încolo biserica răsăritului învață, că în casă de lipsă ori care „altă creștină“ poate boteza, și botezul acesta este valid, din care cauză preotulă nici nu are să boteze a două oră pre ună atare botezată în casă de necesitate, ci are numai să cetască rugăciunile din euchologiū împreunate cu administrarea botezului. ³⁾ Calvinii dimpotrivă nu iertă nici în casă de necesitate nimănu a boteza decâtă numai preoților, și dacă cineva ar fi botezată de altul, pre acela preotulă calvinescū trebuie să-lă boteze a două oră. ⁴⁾

Mai departe biserica răsăritului despre s. cuminăcătură învață, că sub forma pânii și a vinului se cuprinde adevăratulă trupū și sânge alū Domnului nostru Isusū Christosū. ⁵⁾ Calvinii înse acăsta o negă categorice. ⁶⁾

¹⁾ Andreiū B. de Șaguna »Compendiū de dreptulă canonică« Sibiu 1868 pag. 44.

²⁾ Canonulă 58 din colecțiunea lui Gelei Katona.

³⁾ Andreiū B. de Șaguna opulă și pagina citată.

⁴⁾ Canonulă citată din colecțiunea lui Gelei Katona.

⁵⁾ Andreiū B. de Șaguna op. cit. pag. 50.

⁶⁾ Canonulă 59 din colecțiunea lui Gelei Katona.

După ce acum calvinii au fostu nimicitu în biserica românească totu modulū de guvernare bisericescū intemeiatu pre Pravilă și pre practa bisericii răsăritului, și au fostu introdusu modulū de guvernū calvinescū, ar fi fostu tare neconsecuenți, dacă nu ar fi cercatū să calvinescă și credința bisericii românești despre sfințele taine.

Au fostu calvinii, ce e dreptū, destulū de inconsecuenți în reformarea bisericii lorū după principiile de credință, ce le profesau. În calvinirea bisericii românești inse nu li-se pōte face imputare de neconsecuință. Și in specie, ce se ține de calvinirea sfințelorū taine, încă de timpuriū au luatū mēsuri destulū de drastice, ca in biserica românească să introducă numărulū tainelorū calvine și credința calvină despre valōrea, efectele și natura lorū.

Mēsura întâiă, ce o au luatū calvinii spre calvinirea tainelorū bisericii răsăritului între Romāni, a fostu tipărirea catechismului calvinescū la anulū 1643 in limba română, care cuprinde espresū invēțatura calvinescă despre două taine, ¹⁾ și despre care Șincai dīce, că este cartea „*cea mai veninată și mai plină de otravă*“, ăra Varlaamū Mitropolitulū Moldovei dīce, că e „*plină de otravă de mōrte sufletescă.*“ ²⁾

De atunci apoi catechismulū acesta fu impusū mitropoliților nostrī, ca să-lū primescă ei, să se îngrijescă să-lū primescă și supușii lorū, și să-lū propunā tinerimii. ³⁾ Ba principiū îlū impuneau și protopopilorū românești, cum de pildă G. Rákotzi l'a impusū protopopulū *Simeonū Petrasco* dela Maramurēșū. ⁴⁾ Și intr'adevērū unii mitropoliți s'au și silitū să implinescă porunca acēsta a principelū. Așa mitropolitulū Sava Brancovici in săborulū mare dela 1675 in punctū 2 demandā că tōte cărțile „*carī suntū scrise și scōse pre limba românească să se cetescă și să se învețe in biserica creștinilorū, și intr'alte locuri unde va fi de lipsă.*“ ⁵⁾ Intre cărțile acestea se înțelege de bună samă și catechismulū lui Rákotzi cu invēțatura lui despre două sacramente.

¹⁾ Catechismulū fu a două oră edatū de G. Barițiu la 1879 in Sibiu, ca documentū istoricū.

²⁾ G. Șincai »Cronica Romānilorū« la anulū 1645.

³⁾ Veți condițiunea a două pusă de Georgiū Rákotzi Mitropolitulū Simeorū Ștefanū la Petru Maiorū »Istoria bisericeī Romānilorū« pag. 74.

⁴⁾ G. Șincai »Cronica Romānilorū« la anulū 1652.

⁵⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericeī Romānilorū« Partea inedită in »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 146.

Mijloculū acesta a fostu in adevērū tare drasticū. Scopulū inse calvinii totuși nu și-l'au ajuns deplinū, căci massa clerului și a poporului romānescū din intrégă țara a rămasū totuși pe lângă usulū celorlū 7 sacramente, deși cei mai mulți de totū puținū saū pōte chiarū nimicū nu înțelegeau din dogmele calvine și răsăritene despre ss. taine.

Doūe lucruri inse totuși au ajunsū calvinii cu mēsura acēsta drastică. Ântăiū că in săborulū mare mitropolitulū și cu clerulū n'a mai cutezatū a se ocupa cu tōte cele 7 taine ale bisericii răsăritului, și a face ceva legi cu privire la administrarea lorū, cum se vede din canōnele celorū două săbōrē mari ținute sub Mitropolitulū Sava la 1675, cari din cele 7 sacramente nu se ocupā decâtū cu botezulū și cu „cina Domnului,“ ăra ce se ține de căsătorie, tracteză numai dispozițiile totū de calvinii introduse. ¹⁾ Au in amindouē sinōdele n'a fostu lipsă să se ia nici o mēsura cu privire la administrarea tainei mirului, a penitenței, preoției și a maslului? Cu greū e de crețutū, că nu va fi fostu lipsă. Mitropolitulū și săborulū inse au trebuitū să incunjure așa ceva, fiindū că sta impotrivă catechismului calvinescū primitū deja de mitropolitulū, ăra de altă parte nu le-arū fi folositū nimica, dacă ar fi făcutū ceva dispoziție și cu privire la celealalte taine, deōrece decisiunile săborului trebuiau să fie supuse censurei superintendentelū și sinodului generalū calvinescū. ²⁾

Și-au ajunsū mai departe calvinii scopulū intru atâta, încātū necutezândū nici mitropolitulū, nici săborulū mare să se ocupe cu alte taine afară de a botezului, și a „*cinei Domnului,*“ necutezândū nici a se îngriji de administrarea lorū, nici a supraveghia preste aceea, că cum se administréză, singuraticī dintre preoți și mireni le vorū fi părăsitū cu totulū, căci Mitropolitulū Atanasiū după s. unire la anulū 1711 a trebuitū să dea un circulariū cătră intrégū clerulū și poporulū din Ardélū, in care îi îndemnā pe toți, ca „*după cuvintulū Domnului Christosū, și după a sfințilorū Apostolū, și după Pravila sfințilorū Oteți (Parinti) cele ce-sū așcdate și întocmite dela stăpānulū Christosū, adecă cele șapte taine a sfințelū bisericeī nōstre forte tare și neuitate să țineți.*“ ³⁾

Atâta cu privire la calvinirea sfințelorū taine in genere.

¹⁾ Totū acolo pag. 145 și nu.

²⁾ Veți mai susū pag. 21.

³⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericeī Romānilorū« pag. 378.

Vomă vedé acum în specie calvinirea fiecărui sacramentă pe rîndă.

* * *

Calvinirea sacramentului botezului. Cunoscută lucră este, că biserica răsăritului nu administrăză sacramentul botezului numai aplicăndă la materie, care este apa naturală, forma prescriasă de însuși Mântuitorul nostru Isusă Chistosă. Ci biserica răsăritului ca și a apusului a încunjurată sacramentul botezului cu ună ciclu de rugăciuni și acțiuni simbolice, ca așa administrarea sacramentului să fie mai solemnă, și rugățiunile și acțiunile simbolice să fie o specie de predică despre natura și efectele sacramentului.

Rugățiunile și acțiunile aceste simbolice împreunate cu sacramentul botezului le erau calvinilor nesuferite, deorece și biserica răsăritului și a apusului le considera de ună isvoră ală tradițiunii, care la rîndul său după credința amândoror bisericaloră este ună isvoră ală credinței. Calvinii înse negă îndreptățirea tradițiunii ca isvoră ală credinței, căci după ei unicul isvoră ală credinței este numai s. Scriptură. Pentru aceea principiulă calvinilor la administrarea sacramenteloră este, ca acele să se administreze în modulă acela simplu, în care se amintescă în s. Scriptură, și ori ce altă adausă îl numescă „*idololatria et superstitionum fomenta.*“ ¹⁾

Tote rugățiunile și acțiunile aceste simbolice prescrise de ritualulă nostru la administrarea sacramentului botezului să cercatū calvinii să le elimineze din biserica noastră, ca pre nisce lucruri, cari după ei suntă mai multă „*boscóne*“ decâtă lucruri sacre. Se vede acésta din condițiunea a două, ce o a pusă principele Georgiū I. Rakotzi protopopulă *Simon Petrasco* din Maramurășă cândă l'a confirmatū, care sună astfelū:

„*Boscónele dela botezū . . . să se lase.*“ ²⁾

Mai departe după prescrierile ritnului bisericii răsăritului botezulă se administrăză cu apa sfințită. Așa ceva încă nu pôte fi după gustulă calviniloră, fiindă după ei așa ceva „*superstitio*“ și „*ritus sacrilega temeritate assuti.*“ ³⁾ Pentru aceea legea loră dispune, ca botezulă să se administreze „*affusione aquae purae et simplicis*“, prin ce nu se înțelege numai apa naturală și nu artificială, cum

¹⁾ Canonul 54 din colecțiunea lui Gelei Katona.

²⁾ Georgiū Șincai »Cronica Româniloră« la anulă 1652.

³⁾ Canonul 55 din colecțiunea lui Gelei Katona.

poftesce și biserica răsăritului, ci se înțelege *apa simplă nebinecuvîntată prin nici ună rită.*

Datina acésta calvinescă s'aă încercată calvinii să o introducă și în biserica romănescă, cum se vede din condițiunea a două pusă de principele Mihaiiū Apași mitropolitului Josifiū Budai, în care îi impune, ca să administreze și facă a se administra sacramentul botezului „*aqua simplicis*“. ¹⁾

* * *

Calvinirea sfintului miră. Fiindă că calvinii nu mărturisescă decâtă numai două taine: botezulă și „*cina Domnului*“, de sine urmăză, că ei taina mirului nu o număra între taine, cum o număra biserica răsăritului ca și a apusului. A fostă deci lucră firescū, că deoparte în catechismulă calvinescă edatū la porunca lui Georgiū Rakotzi pentru Români din Ardélă în limba romănă, despre taina mirului nu se amintesce nici cu ună cuvîntă, de altă parte în decisiunile săborului mare dinainte de s. unire, cari s'aă conservatū până astăzi, nu se află nici o dispoziție cu privire la administrarea tainei mirului. ²⁾

Cu tote aceste înse, așa se vede, că calvinii, ca să nu turbure prea tare pre Români, nu s'aă încumetată a sili săborulă mare ală bisericii romănesce să aducă legi specială esprese, prin cari taina mirului să se ștergă cu totulă dintre taine, deorece în sinódele amintite mai susă nu se află nici o dispoziție cu privire la ștergerea tainei mirului. Póte că calvinii să cugetatū, că ignorăndă taina mirului cu totulă, pre încetulă va eși din usă. Și ignora o puteă fórtă ușoră. Căci dacă săborulă mare ar fi cuțezatū a se ocupa și cu taina mirului săă a pedepsi pre vre ună preotă pentru ver ună abusă comisă cu taina acésta, sinodulă generală calvinescă, care suprarevidea decisiunile săborului mare romănescă, ușoră putea pune ună *veto*, care sigură își avea efectulă său.

Prin o asemenea procedură, calvinii și-aă ajunsă cu taina mirului scopulă într'atata, încatū unii preoi romănesce pre cei botezași nu-i mai și miruiașă.

Se vede acésta de acolo, că săborulă mare dela 1700, îndată ce s'a văđutū liberatū de supremația calvină în canonulă 17 pe-

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 63.

²⁾ Veđi decisiunile celor două săboră mari ținute la 1675 sub Mitropolitul Sava Brancovici în paréea inedită a »Istoriei bisericii Româniloră« de Petru Maioră, »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 145 și uu.

depsese cu lipsire de preoție pre toți preoții aceia, cari arău cu-teza a omite miruirea celor botezați. Canonul sună astufelū:

„Care popă va boteza fără de mirū, să se lipsescă de preoție.“¹⁾

Dispoziția canonului acestuia nu ar avé înțelesū, dacă cumva unii preoți n'arū fi întrelăsatū a conferi și taina mirului celor botezați. Întrelăsarea acēsta inse n'a pututū fi decātū o urmare a influinței calvine.

* * *

Calvinirea sfintei cuminecături. Cestiunea calvinirii sfintei cuminecături nu era pentru calvini o cestiune așa grea ca cestiunea calvinirii celorlalte taine. Calvinii încă prefacū cuminecătura lorū în pâne dospită ca și biserica răsăritului, și așa din punctulū acesta de vedere nu era lipsă să schimbe în biserica românească nimicū. Mai departe calvinii i-au cuminecatur'a sub amēndouē speciile, va să dīcā a pâneli și a vinului ca și creștinii din biserica răsăritului. De unde nici în privința acēsta nu aveau să reformeze nimicū în cuminecătura din biserica românească. În privințele aceste calvinii numai atunci ar fi avutū de reformatū în biserica românească, dacă Românii din Ardealū aru fi folositū pâne nedospită la s. Cuminecătură, și credincioșii s'ar fi cuminecatū numai sub o specie ca în biserica apusului.

Cu atātū era inse mai mare deosebirea între dogma bisericii răsăritului despre s. cuminecătură, care era și dogma bisericii românești, și între dogma calvinilor. Deosebirea acēsta inse era unū lucru prea subtilū și abstrusū, decātū ca calvinii — deși altcum tare pedanți — să ūe perdutū timpulū cu aceea, ca pre popii și poporulū românescū să-i chinuēscā instruindu-i în dogma calvină.

Aū cercatū deci calvinii pre altă cale să virēscā dogma calvină despre s. cuminecătură în biserica românească. Și calea acēsta a fostū duplă. Ântâiū aū schimbatū numele cuminecăturii din biserica românească cu alū calvinescū, și a două aū casatū din biserica românească datinile acele, cari nu se unescū cu dogma calvină despre sfinta cuminecătură, inse se unescū deplinū cu dogma bisericii vėsăritului.

Ce se ține mai întâiū de schimbarea numelui, este cunoscutū, că poporulū românescū nu folosește decātū numirea de: *cuminecătură*. Calvinii inse folosescū numirea, de *uri vacsora*. Și numirea acēsta o introduserū calvinii și în biserica românească, cum

¹⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericei Romānilorū« pag. 368.

se vede din canonulū 2 alū săborului mare dela 1675, în care se dīce:

„Care omū este căsătoritū, și nu va merge la biserica, nici cu cina Domnului (va să dīcā nici atunci nu merge la biserica, cândū se dă cina Domnului) popū să-i dogenēscā. . . .“¹⁾

Datina cea mai însemnată din biserica românească din Ardelū ca parte a bisericii răsăritului, care nu se unescū nici de cum cu dogma calvină despre s. cuminecătură, este datina de a da s. cuminecătură și pruncilorū.²⁾ Până în ziua de astăzi în euhologiulū nostru la urmarea botezului se mai afla rugăciunea, ce o cetește preotulū îndată după botezū, ca pregătitoriā la mirū și cuminecarea botezatului, în care se cuprindū cuvintele următore:

„Dăruēscē-i și pecetulū darului Spiritului tēu celui sfintū întru totū puternicū și închinatū, și cuminecarea sfintului trupū și prețiosū sângelui Christosului tēu.“³⁾

Biserica apusului nu a condamnatū datina acēsta a bisericii răsăritului, fiindū că nu este contrariā nici dogmelorū bisericii apusului.

Datina cuminecării pruncilorū inse calviniloră le era nesuferită, pentru că de locū nu se unescū cu dogma lorū, după care s. cuminecare nu este primirea trupului și sângelui adevăratū alū Domnului, ci este numai o ceremonie întru aducerea aminte de mórtea Domnului Isusū Christosū. Copiil inse nu suntū capabili a-și aduce aminte de mórtea acēsta, din care causă la calvini copiil nici nu suntū și nu potū fi subiectū alū s. cuminecături. Și legile bisericesci ale calvinilor din Ardelū oprescū apriatū cuminecarea copiilorū în canonulū 63 alū colecțiunii lui Gelei Katona, în care se dīce:

¹⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericei Romānilorū« partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 147.

²⁾ Const. Ap. Cartea 8 c. 13 la Card. Pitra »Juris ecclesiastici Graecorum historia et monumenta« Roma 1868 t. I. pag. 407.

³⁾ Euhologiulū de Blașū 1868 pag. 80. Prin părțile bănățene până în ziua de astăzi copiil mai micī de 7 ani în unele zile anumite ale anului se cuminecă publice în biserica fără a se fi mărturisitū. Eră patriarculū Ierusalimului Dositeiū în punctulū 9 alū instrucțiunii, ce o a datū mitropolitului Atanasii cu ocasiunea hirotonirii lui de arhierēū dīce: „Și încă trebuie arhieria ta să grigesci, îndată ce se va povădui celū botezatū cu s. mirū, să se pricestuiēscā (cuminece) cu ss. taine.“ »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 244.

„*Pueros rationis expertes . . . a sacris elemontis, alimentisque . . . Ministri ecclesiarum . . . arcere debent.*“

Astufelū stândū lucrulū, nu e mirare, că calvinii au cercatū, să elimineze din biserica românească din Ardélū cu totul datina cuminecării pruncilorū. Condițiunea a 4-a pusă de principii calvinesci mitropoliiilor românești sună cu privire la datina cuminecării pruncilorū astufeliū:

„*Quod sacrum coenae Domini sacramentum, quod communionem vocamus . . . adultis tantum et integri iudicii . . . participabit, participari quae faciet.*“ ¹⁾

Dispoziția acēsta a calvinilorū se vede, că a avutū și efectū, deōrece în Ardélū mai de totū a încetatū datina de a cumineca pre prunci. Se pōte că după s. unire și influința apusană va fi contribuitū, ca să înceteze datina acēsta. La totū casulu inse credemū, că mai mare a fostū influința, și pōte chiarū presiunea calvină.

Unii dintre ai nostri suntū de părere, că calvinirea deplină a tainei cuminecăturii s'ar fi întimplatū prin introducerea pânii și a vinului ce le ieau credincioșii în ziua de Pasci sub numele de Pasci. ²⁾

Părerea acēsta inse este neprobabilă, și încă din următoarele motive:

Mai întâiu este de însemnatū, că așa numitele pasci în Ardélū le primescū în dumineca pascilorū înainte de mâncare numai persoanele mature, ei și pruncii, și chiarū și sugătorii, așa câtū Petru Maiorū dice, că „și pre însuși pruncii cei sugători spre ziua de pasci dela miezulū nopții până la vremea cândū se împarte ziua pâne întinsă în vinū, cu tiranie îi silescū la ajunū, și așa fometoși îi aducū mamele lorū la biserică, unde adunați acela sunetū facū cu vasele sale cele de ajunū cășunate, care s'au odicimuitū a face mieii în strungă, cândū întâiu fură înțercați.“ ³⁾

Datina acēsta inse este diametralū opusă dogmei calvine despre cuminecatură, carea nu permite nici de cum, ca s. cuminecatură să se dea pruncilorū, érá principele Georgiū Rakotzi în condițiunea a 4-a pusă Mitropolitulu Simeonū Ștefanū apriatū demandă, că cuminecatura în biserica românească să se dea ca și la calvinii numai adulților și nu și pruncilorū.

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 63.

²⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericii Românilorū« pag. 77 și nu. și Ioanū M. Moldovanū »Nessniū bisericeii romane cu cea calvină« în »Archivū pentru filologie și istorie« de T. Cipariū pag. 796.

³⁾ Petru Maiorū op. cit. pag. 78.

Mai departe calvinii nu se cuminecă numai odată în anū, adecă la Pasci, ci după canonulū 60 alū colecțiunii lui Gelei Katoa, fiecare este datoriu a se cumineca publice în biserică celū puținū de 6 ori pre anū, adecă: La Crăciunū, la Pasci, la Rosaliū, în Domineca quadragesima, în Domineca XI post Trinitatis și în Domineca I din adventū.

Astufelū stândū lucrulū este neexplicabilū, cum s'a pututū introduce în biserica românească cuminecatura calvinilorū numai la Pasci.

Petru Maiorū se înșală, cândū susține, că datina de a lua în ziua de Pasci pâne și vinū nu ar esista nicăiri în biserica răsăritulu afară de Ardélū, căce datin'a acēst'a esiste și în Romani'a și chiarū și în Greci'a, despre ce ne am caștigatū informațiune pozitivă. Afora de ace'a Leo Allatius vorbesce despre datina acēsta ca despre o datină tare lățită în orientū mai cu samă în mănăstiri, și descrie pre largū modulū, cum se îndatină mai cu samă călugării în răsăritū a lua pâne și vinū în ziua de Pasci înainte de mâncare. ¹⁾

Dacă datina Ardelenilorū de a lua pâne și vinū în ziua de Pasci înainte de mâncare ar fi o datină calvinescă, atunci în cărțile rituali grecesci nu ar fi nici cea mai mică amintire despre ea, căci acele nu au statū nici cândū sub o atare influință calvină, câtū să se fie pututū viri în ele așa ceva.

Cu tōte aceste inse în Triodulū grecescū în rubricile din Sămbăta mare se dice apriatū că, după ce s'a gătatū s. Liturgia și preotulū a împărțitū anafora, se face binecuvintarea pânii și a vinului, care apoi se iea în ziua de Pasci înainte de mâncare. Cuvintele Triodulu după originalulū grecescū din Roma tipăritū la 1879, nesuspectū de nici o influință calvină la pagina 760 suntū următoarele:

„*Μετά δε τὴν ἀπολύσειν δίδοται τὸ κατακλαστόν ἀπὸ τοῦ ἱερέως. εἰθ' οὕτω γίνεται ἡ εὐλογῆσις τοῦ ἀρτου καὶ τοῦ οἴνου.*“ ²⁾

Multū mai verosimilū este, că datina ardelenă de a lua pâne și vinū în ziua de Pasci înainte de mâncare de o parte este în legătură cu așa numita *παναγία* a Grecilorū, ³⁾ érá de altă parte

¹⁾ Cuvintele lui Leo Allatius se află la Goar în esplicările opulu lui Codinū Curopalata despre oficiile constantinopolitane c. 7.

²⁾ »După deslegare (opustū) preotulū împarte anafora, și apoi se face binecuvintarea pânii și a vinului.«

³⁾ Despre *παναγία* vezi N. Nilles »Calendarium manuale atriusque ecclesiae« t. II pag. 327.

o datină paralelă cu septymăna albă. Precum septymăna albă este a pregătire spre postu, ca credincioșii să nu între deodată în postulul celu greu, așa în ziua de Paști, ca să nu frângă deodată postulul, mai întâiu iaă pâne și vinu.

* * *

Calvinirea sfinteï mărturisiri, a maslului și a chirotoniei.

Cumcă calvinii aă ștersu mărturisirea din numărul sântelorū taine este cunoscutū. De sine a urmatū deci, că calvinii nici în ora morții nu poftescū dela nimeni să se mărturisescă, și o atare datină la ei nici nu a esistatū nici cândū. Ce aă permisū calvinii moribunđilorū, a fostū singurū numai cuminecarea. Și acesta inse o permitū numai pentrucă poporulū calvinū după esemplulū catolicilorū și a resăritenilorū de comunū doresce cu ori ce prețū să se pregătescă pre ver o cale spre mörte. Amū đisū inse că numai o permitū, inse nu o și impunū. Acesta se vede din canonulū 61 alū colecțiunii lui Gelei Katona, care ocupādu se cu lucrulū acesta nu impune credincioșilorū calvini moribunđi să se cuminece, ci numai le iartă să se cuminece mai su samă în locurile acele, „*in quibus reliquiae adhuc quaedam Papismi supersunt, vel ubi orthodoxi cum papistis mixtim habitant.*“ Și unde permitū inse calvinii cuminecarea moribunđilorū, nu o permitū ca pre unū viaticū sau taină, care lucră *ex opere operato*, cum e credința catolică și resăritenă, ci numai ca pre unū mijlocū de a-lū întări pre moribunđū în credință, din care causă și poftescū, ca nu numai moribunđii să se cuminece, ci și toți căsaniū cu elū împreună. ¹⁾

În conformitate cu credința acesta despre s. mărturisire și cuminecatură calvinii în biserica romānescă aă ignoratū cu totulū taina s. mărturisiri, precum se vede de acolo, că canónele celorū două săbore mari dela 1675 nu amintescū nici cu unū cuvintū despre ea, deși în două canóne óreși cum se impunea necesitatea, ca să facă dispoziție cu privire la ea.

Așa în canonulū alū doilea alū săborului întâiu voidū a pe-depsi pre cei neascultători de preoți cu subtragerea sântelorū taine în ora morții, sfinta mărturisire este ignorată cu totulū, și se amintescce numai s. cuminecatură, deși în biserica resăritului, și prin urmare și în biserica romānescă din Ardelū nici cândū n'a fostū datina, ca moribunđii numai să se cuminece și să nu se și mărturisescă. Canonulū sună în chipulū următoriu :

¹⁾ Can. 61 alū colecțiunii lui Gelei Katona.

„Care omū este căsătoritū, și nu va merge la biserică, nici cu cina Domnului, popii să-i dogenescă, și să-i învețe, erva de nu vorū asculta, nici la mörte să nu-i cuminece.“ ¹⁾

Totū în direcțiunea acesta cu ignorarea deplină a s. mărturisiri în ora morții după datina calvina dispune și canonulū 3:

„Cândū chiamă creștinii pe popa să-i cuminece, și nu vorū să ese după popa din casă, acolo popa să nu mērgă la morții casei.“ ²⁾ Și dispozițiile aceste n'aă rămasū numai pe hârtie, ci în adevērū unii preoți incepurū numai a cumineca pre moribunđi fără a-i și mărturisi, încatū după s. unire sinodulū dela 1725 ținutū sub episcopulū Pataki a trebuitū să purcēdă aspru în contra astorūfelū de preoți, dispunēdu în canonulū 8: „*Bolnavii saă betegii cei de mörte, nici cum popii să nu-i cuminece fără de ispovedanie inaintre, cari vorū putē grăi.*“ ³⁾

Totū canonulū alū doile dela 1675 dispune, că de câte ori să primescă credincioșii pre anū sântele taine. Și și canonulū acesta ignorēză cu totulū s. taină a mărturisiri, și amintescce numai taina cuminecaturii în contra usului și credinței bisericii resăritului și și a celei romānesci din Ardelū, după care credincioșii adulti nu se cuminecă înainte de a se mărturisi. Cuvintele caonului sunt aceste:

„*Totū omulū să se cuminece de 4 ori în unū anū.*“ ⁴⁾

Tóte dispozițiile aceste calvine ale săborului mare dela 1675, cândū influința calvină asupra bisericii romānesci era în flóre, suntū cu atātū mai frapante, cu câtū pre la 1627, cândū la totū casulū influința calvină asupra bisericii romānesci nu era așa puternică, în tocmeele Mitropolitului Dositeiū se pune în conformitate cu credința bisericii resăritului mai mare pondă pre s. mărturisire decâtū pre s. cuminecatură, căci în tocmela a doua se țice:

„*Cela ce nu va ispovedi omulū de 4 ori intru anū . . . bir-sagū 7 florinti.*“ ⁵⁾

Fiindū că calvinii nici s. maslu nu-lū numără între taine, de aceea taina maslului este ignorată și trecută cu vederea în tóte actele publice emanate dela calvinii, cum suntū de pildă decretelē, prin cari mitropoliții noū aleși furū confirmați de principele țerii,

¹⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericii Romānilorū«. Partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 147.

²⁾ Totū acolo.

³⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericii Romānilorū« pag. 382.

⁴⁾ Totū acolo. Partea inedită în »Acte și Fragmente« pag. 147.

⁵⁾ Totū acolo pag. 151.

cătu și în actele săbórelorú mari ținute sub influința calvină, cum sunt de pildă canónele celorú două săbóre mari ținute la 1675.

Ce se ține de taina hirotoniei, pre carea calvinii asemenea nu o numără între taine, calvinirea ei a statú în aceea, că în actele lorú pentru mitropolitulú și preoții românesci au folositú mai fără excepțiune terminii calvinii de *superintendens* pentru mitropolitulú, și *ministri* și *pastores* pentru preoți, ignorându mai de totú terminologia usitatá în biserica răsáritulú.

* * *

Calvinirea tainei căsătoriei. Cunoscutú este, că în biserica răsáritulú căsătoria se închia în modú solemnú prin aceea, că nupturienții își dechiara învoirea imprumutată în bisericá înaintea preotulú, care apoi îndeplinește rugăciunile și ceremoniile prescrite în euhologionú.

Nici legislațiunea nici cărțile ritualé răsáritene nu știu nimicú de aceea, ca contrahenții să și jóre în bisericá.

Nu așa sta înse lucrulú la calvinii din Ardélú. La ei esența închiării căsătoriei stá în aceea, că contrahenții jórá în bisericá. Canonulú 67 alú collecțiunii lui Gelei Katona dispune cu privire la jurámintulú acesta în chipulú următoriiú :

„*Copulatio novorum conjugum, usu jam antiquitus apud nos recepto, eoque in scripturis sacris fundato (?) solemnii ac corporali (ut vocant) juramento mediante fieri debet.*“

Calvinii deci ca să dea în biserica română și tainei căsătoriei unú coloritú asemenea bisericii lorú, au înrodusú și la Romani jurámintulú cu ocaziunea închiării căsătoriei. Se vede lucrulú acesta din condițiunea a 8-a pusă de principii calvinii mitropolițilorú nostri, în carea se dispune :

„*Quod personas sacro-sancto matrimonii vinculo copulandas copulabit libere juramenti sacramento mediante.*“ ¹⁾

Influința calvină și a canónelorú calvine este evidentá nu numai în însași dispozițiá acésta, ci chiarú și în stilisarea ei.

S'ar puté díce, că dispozițiá acésta a rēmasú numai pre hárție, și mitropolitulú și clerulú românescú n'au voitú să scie nimicú de ea.

Înse săborulú mare dela 1675, la care a luatú parte Mitropolitulú Sava Brancovici, jurații scaunulú și protopopii, în canonulú

¹⁾ Veđi decretulú confirmării Mitropolitulú Iosifú Budai de Piskintz de către príncepele Mihai Apaffy în »Acte și Fragmente« de T. Cipariú pag. 60 și nu.

6 dispune totú aceea, ce au dispusú și principii calvinesci, căci cuvintele din urmă ale canonulú acestuia sună :

„*Căsătoria să se începá cu cuvintulú lui Dumneđeșú, și să se facá cu jurámintú, să scie ce-i căsătoria.*“ ²⁾

Jurámintulú acesta a fostú deci celú de întâiú elementú calvinú în taina căsătoriei.

Altá instituțiune înrodusá de calvinii în biserica românescá din Ardélú la administrarea tainei căsătoriei este instituțiunea strigárilorú. Canónele bisericii răsáritulú nicáiri nu prescriú promulgarea căsătoriilorú înainte de închiare în forma, în carea se face promulgarea acésta astáđi în mai tóte statele din Europa. Canonulú 7 alú sinodulú dela Nicaea în edițiunea arabicá prescrie promulgarea căsătoriei vėduvilorú și vėduvelorú în bisericá. ³⁾ Scopulú promulgării acesteia înse a fostú cu totulú diversú de alú promulgárilorú de astáđi.

În timpulú mai noú promulgárilorú furú introduse prin legile civile în statele, în cari se aflá credincioși de ai bisericii răsáritulú. Așa în Austria prin așa numitulú „*Declaratorium nationis illyricae*“ din anulú 1779. Totú asemenea furú introduse prin legi civile în Rusia, Grecia, Sėrbia.

În biserica românescá din Ardélú pre timpulú, când s'a începutú supremațiá calvină, nu erau în usú strigárilorú, pre cum nu erau nicáiri în biserica răsáritulú. Calvinii din Ardélú le moșteniserú în biserica lorú încă de pre timpulú, cândú nu erau desbinați de biserica catolicá.

Și cumcă și instituțiunea strigárilorú au înrodus-o calvinii în biserica românescá din Ardélú, se vede din condițiunea a 8-a pusă de principii calvinesci mitropolițilorú românesci, în carea se díce :

„*Quod personas sacro-sancto matrimonii vinculo copulandas, tribus ad minimum ante copulationem diebus, in frequenti ecclesiae coetu publicabit, ac per quoslibet pastores sibi subjectos ubilibet et in quibusvis ipsorum ecclesiis publicari faciet, ac si nihil vitii quo copulatio eorum futura impediri posset, de iisdem inaudiatur; copulabit ac per alios etiam perinde copulari faciet.*“ ⁴⁾

¹⁾ Petru Maiorú »Istoria bisericii Românilorú« partea ineditá în »Acte Fragmente« de T. Cipariú pag. 146.

²⁾ Coleți Concil. Coll. II, 575 după Zishman »das Eherecht der orientalischen Kirche« Viena 1864 pag. 687.

³⁾ Petru Maiorú »Istoria bisericii Românilorú« pag. 74.

Sub presiunea calvină a adusă o asemenea hotărîre cu privire la strigății și săborul mare dela 1675, care în canonul 6 dispune următoarele:

„Cari se vor căsători, Popa să de scire la biserică mînaînainte cu o săptămîna, și de nu se va afla între ei nici o necădere, așa îi vom cununa.“¹⁾

Între toate instituțiunile introduse în biserică românească sub presiunea calvină, cari le cunoșcem pînă acum, putem dice, că singur instituțiunea strigărilor a avut valoare practică, și s'a și unită cu spiritul bisericii răsăritului, cum între altele se vede și de acolo, că biserică răsăritului s'a supus pretutîndinea legilor civile, prin cari s'a introdusă pronulgările căsătoriilor.

Probabil, că totu sub influința calvină s'a introdus în biserică românească din Ardélu și modul apusanu de a computa gradurile de consăngenitate în linia transversală. Biserica răsăritului compută gradurile de consăngenitate după modul de computare al dreptului romanu, a cărui regulă este: „*quot sunt generationes, tot sunt gradus inter personas, de quarum cognatione quaeritur.*“²⁾

După dreptul bisericii răsăritului sunt oprite 7 graduri de consăngenitate în linia transversală compute după dreptul român. ³⁾

Nu așa compută înse calvinii gradurile de consăngenitate în linia transversală, și nici cu oprirea căsătoriei între consăngeni din linia transversală nu mergeau în vécul 16 și 17 numai pînă acolo, pînă unde merge biserică răsăritului.

Calvinii în computul consăngenității transversale au păstrat modul de computare al bisericii apusului. ⁴⁾ Modul acesta înse este modul de computu al dreptului germanu, care nu compută gradurile transversale după nasceri, ci după părechile de părinți, sau așa numitele parentele. ⁵⁾

Din diversitatea modulului de computare între biserică răsăritului și între biserică apusului și a calvinilor se nasce diversi-

¹⁾ Totu acolo, partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 146.

²⁾ Zishman »Das Eherecht der orientalischen Kirche«. Wien 1864 pag. 220.

³⁾ Șaguna »Compendiu de dreptul canonicu« pag. 81.

⁴⁾ Gelei Katona c. 68.

⁵⁾ Schulte »Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte«, ed. 3. Stuttgart 1876 pag. 542 și uu.

tatea aceea, că un gradu de alu apusanilor și calvinilor cuprinde în sine totu două graduri de ale răsăritenilor. Așa de pildă gradul întâiu alu apusanilor și calvinilor cuprinde în sine gradul întâiu și alu doile alu răsăritenilor; gradul alu doile alu apusanilor și calvinilor cuprinde gradul alu treile și alu patrule alu răsăritenilor; gradul alu treile apusanu și calvinu cuprinde pre alu cincile și alu șesele alu răsăritenilor, érá alu patrule apusanu și calvinu cuprinde pre alu șeptele și optule răsăriténu.

Mai departe dreptul apusanilor și calvinu opresce căsătoria între consăngeni din linia transversală pînă la gradul alu patrule inclusive după computul germanu, care este alu loru, sau pînă la gradul alu optule inclusive după computul răsăriténu.¹⁾

Și mirare! modul apusanu și calvinu de a computa gradurile de consăngenitate în linia transversală ilu aflăm în unu act momentos alu bisericii românești din Ardélu de pre timpul supremației calvine. »Tocméla« a 11 a Mitropolitului Dositeiu din anul 1627 sună astfel:

„Popa de nu va cununa ómenii 4 stepene de frăție . . . glóbă 50 de floriti.“²⁾

Sub »patru stepene« se înțelegu patru graduri de consăngenitate transversală compute după modul apusanu și calvinu, căci după modul răsăriténu de computu, gradul alu 4-le ar fi veri primari, și apoi Mitropolitul Dositeiu de securu nu a poruncit preoților să cunune veri primari cu glóbă de 50 floreni pentru acei cari nu voru voi ai cununa. Ci a poruncit preoților să cunune veri de alu treile, cari după computul apusanu și calvinu sunt în gradul alu patrule. Póte că unii preoți imitându pre apusanu și calvinu nu voieau să cunune veri de alu treile, cu tóte că dreptul răsăriténu nu oprise așa ceva. Și Mitropolitul Dositeiu pre acești preoți a voită a-i aducă la ordine. În computul gradurilor înse s'a luat și elu după apusanu și calvinu.

Acésta o recunósce și Petru Maiorú, cându despre »tocméla« acésta dice:

„Unde grădesce săborul de patru stepene, adecă spițe de frăție ș. c. se cade să se scie, că săborul acesta numără aci spițele după socotéla popistașilor, nu după socotéla noastră și a Greciloru, cari numărém spițele după socotéla Pravilei cei împărătesci.“³⁾

¹⁾ Vehring »Kirchenrecht« pag. 884 și Gelei Katona c. 68.

²⁾ Petru Maiorú »Istoria bisericii Românilor« partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 151 și uu.

³⁾ Totu acolo pag. 155.

Se nase in se acum intrebarea, că de unde a luat Mitropolitul Dositei datina acesta de a computa gradurile de consăngenitate transversală?

Însuși Petru Maior recunoșce, că dela catolici nu o au putut lua, deoarece catolicii în Ardélu pre acele timpuri erau foarte puțin și de tot slăbiți de calvin.

Petru Maior înse în locu de a căuta cauza lucrului în contactul celu aprôpe alu bisericii românesce din Ardélu cu biserica calvinescă chiaru pre timpurile acele, caută esplicarea lucrului în o hipotesă câtu mai neverosimilă, și susține, că în biserica românescă ar fi intrat datina acesta dela Secu, cari aru fi fostu ôrecându de ritulu grecescu înse uniți în credință cu biserica Romei, și ca atari aru fi primitu ei mai întâiu dela apusanu modulul apusanu de computarea gradurilor de consăngenitate transversală, dela ei apoi l'ar fi primitu preoții românesce din secuime, și dela acestia apoi ar fi trecut în totă biserica românescă din Ardélu.

Hipotesa acesta chiaru pentru că e prea complicată, și se întemeiază érași pre alte hipotese, nu pôte fi adevérată. Căci ar trebui să se dovedescă;

1. Că Secuul au fostu ôre cându de ritulu grecescu.
2. Că s'au unitu cu Roma ca atari.
3. Că au primitu dela apusanu modulul de computarea gradurilor, lăsându pre celu răsăritenu, deși erau de ritulu grecescu.
4. Că dela Secu l'au luat preoții românesce din secuime fără nici unu motiv.
5. Că preoții acestia apoi l'au lătitu în totă biserica românescă din Ardélu.

Nici una din aceste cincî hipotese înse nu este dovedită, și nu le-a putut dovedi nici Petru Maior.

Încă și mai puțin probabilă este părerea lui Timoteu Cipariu, care susține, că e mai verosimilă, că datina computului apusanu s'a păstrat în biserica românescă din Ardélu „din tradițiune națională romană, dela care și în biserica latină a intrat acestu modu de computare.“

Tare se înșală T. Cipariu, cându susține acesta. Elu așa se vede, că era de credința falsă, că modulul apusanu de a computa gradurile consăngenității transversale este modulul Romanilor anticî. Chiaru dimpotrivă, modulul Romanilor anticî, precum amu văcutu mai susu, este modulul computării usuatâ până astăzi

în biserica răsăritului, și și la noi la Români. Éra modulul apusanu este modulul nu alu Romanilor anticî, ci alu Germanilor.

Și Petru Maior și T. Cipariu aru fi purcesu mai naturalu, dacă fără de a ambla căutându prea departe, ar fi susținutu, că și modulul acesta de computarea gradurilor consăngenității în biserica românescă din Ardélu, cu totul străinu de usulu bisericii răsăritului și și a celei românesce, este unu rezultat alu influinței calvine.

Timoteu Cipariu este de părere, că „tocméla“ de mai susu a Mitropolitului Dositei nu are să sune: „*papa de nu va cununa ômenî patru stepene de frăție*“, ci „*papa de va cununa ômenî patru stepene de frăție*.“

În casulu acesta, — care în adevér e mai probabil, — Mitropolitul porunci clerului să nu cuteze a cununa veri de alu treile.

Acum veri de alu treile după dreptulu răsăritenu se potu cununa. Nu înse după dreptulu apusanu și calvinu. Cându deci Mitropolitul a oprit preoților cununia verilor de alu treile, atunci a demandat preoții să se acomodeze datinei calvinesce. Și în casulu acesta influința calvină s'a estinsu nu numai asupra modulul computării gradurilor, ci și asupra numărului gradurilor oprite.

Împrejurarea, că în Pravila mică de Govora din România dela 1640, la carea se provôcă T. Cipariu ¹⁾ încă s'ar opri gradulu alu optule de consăngenitate, nu schimbă nimic, deoarece fiindu în tocméla Mitropolitului Dositei nu numai numărulu gradurilor, ci și computulu lor cu totul apusanu și calvinu, este multu mai probabil, că pre amédué le-a primitu sub influința calvină, decâtu sub a Pravilei de Govora, carea și fără de aceea fu edată cu 13 ani mai târziu decâtu tocmélele lui Dositei.

Cu privire la taina căsătoriei, calvinii au introdusu în biserica românescă din Ardélu totu dreptulu calvinescu depre atunci relativu la divorțiu.

Biserica desbinată a răsăritului urmându legislațiunea civilă bizantină cu privire la căsătorie admite divorțulu din mai multe puncte, cum este: adulterulu, conjurarea în contra capulu statulu, curse primesdióse în contra vieței sociulu de căsătorie, pierderea și uciderea fétulu cu propusu, ur'a nedumerită și maltractarea,

¹⁾ »Acte și Fragmente« pag. 190.

absentarea de cinci ani, osândirea celui altă sociu la robie pentru crime. ²⁾

Calvinii înse în veacul alu 16-lea și 17-lea nu recunosceau decâtu numai două motive de divorțu, anume adulteriul și părăsirea. ¹⁾

Dispozițiile aceste cu privire la divorțu le au introdusă calvinii și în biserica românească. Catechismul calvinesc edat românesce pentru Români de principele Georgiu Rakotzi în tratatul despre despartirile de căsătorii dispune urmatorele:

„Aflămă două, cu carele se pôte resipi căsătoria și se pôte despărți unu de altu. Un'ă curvia, iară altă care fuge unu de altu, ca unu necredinciosu, adecă necredința.“ ²⁾

Altucum în catechismul acesta și în adausul lui se pôte vedé pe largu, ce idei au introdusă calvinii în biserica românească cu privire la s. s. taine.

M.

Instituțiuni diverse.

²⁾ »Andrei B. de Șaguna.« Compendiu de dreptul canonic pag. 76 și 77.

¹⁾ Canonă 71, 72 și 73 din colecțiunea lui Gelei Katona.

²⁾ Catechismul calvinesc edat de G. Barișu Sibiu 1879 pag. 67.

Instituțiuni diverse.

Calvinirea cultului sfinților, a icônelor, adăuca căsătoria a preoților, visitațiunea generală a mitropolitului, calvinirea sfintei Liturgie, a înmormântărilor, posturilor și serbătorilor.

Calvinirea cultului sfinților. Cunoscută lucru este, că în biserica răsăritului, ca și în a apusului cultul sfinților jăcă o rolă însemnată.

Essența cultului acestuia nu stă numai în onoarea și venerațiunea, ce se dă sfinților, ca unor eroi în virtute, ci stă și în aceea, că sfinții sunt o specie de mijlocitori între membrii bisericii de pre pământ și între Dumnezeu. Mijlocirea acesta stă în rugățiunile, ce le varsă sfinții la Dumnezeu pentru noi, parte din îndemnul propriu, parte mișcați de rugățiunile noastre. Sfinții prin acesta sunt în o legătură continuă mistică cu credincioșii din biserica militantă. Pre credința acesta despre intercesiunea sfinților la tronul lui Dumnezeu pentru noi se întemeiază amintirile cele dese ale sfinților în ritualul bisericii răsăritului mai cu samă în forma: „*pentru rugăciunile*“ sfintului cutare sau cutare.

Cu totul alta este dogma calvinilor despre sfinți. Ei nu voesc să știe de nici o intercesiune a sfinților pentru noi la Dumnezeu. Din care pricină ei nici nu învoca pre sfinți nici când în rugățiunile lor.

Ei susțin și învață, că între Dumnezeu și om este un singur mijlocitoriu, și acela este Isus Christos. Acesta înse o crede și învață și biserica răsăritului și a apusului. Și ele totuși cred și în intercesiunea sfinților. Căci în urmă și intercesiunea sfinților la Dumnezeu pentru noi dacă are efecte, acele nu sunt de a se ascrie numai intercesiunii lor, ci în *ultima analysi* este fructul rescumpărării de pre cruce a Domnului nostru Isus Christos. Dacă Domnul nostru Isus Christos nu ne-ar fi rescumpărat pre cruce, atunci nici intercesiunea sfinților nu ar avea nici un efect. Mărtea Domnului nostru Isus Christos de pre cruce cu prețul ei nemărginită este cauza efectului, ce-l are intercesiunea sfinților la Dumnezeu.

Astüfelü ständü lucrulü, se pöte dice de o parte, că Domnulü nostru Isusü Christosü este singurulü mijlocitorü între Dumneđeü și omü, érá de altá parte și credința în intercesiunea sfinților și are logica sa dogmatică.

Dacă acum calvinii arü fi voitü să calvinéscă deplinü cultulü sfinților în biserica românească din Ardélü, atunci ar fi trebuită să casseze mai tóte cărțile nóstre rituali, în cari dogma despre intercesiunea sfinților vine înainte mai pre tótá pagina. Laudele profetilorü, martirilorü și cuvioșilorü de pildá din Menologion se gatá de comunü cu invocarea lorü, ca să intercedá la Dumneđeü prin rugáțiunü pentru noi.

Cu o măsurá așa de drastică și radicalá calvinii ar fi turburatü prea tare consciințele poporului. Pre cândü planulü lorü era, ca să-i calvinéscă pre Români pre încetulü și pre nesimțite.

Aü luatü decü calvinii o altá cale. Aü impusü adecá principii calvinesci mitropolitulü, clerulü și poporulü românescü, ca să nu mai crédá în intercesiunea sfinților, ci pre sfinți să-i onoreze numai cum îi onorezá calvinii ca pre nisce bărbați mari, bună órá cum onorámü pre Solon, Alesandru marele, Iuliü Caesar ș. a.

Acésta o aü făcutü calvinii în condițiunea a 5-a pusá mitropolițilorü nostri, în carea despre cultulü sfinților numai atáta se dice:

„Sanctos vero etiam debito honore prosequetur prosequi faciet.“¹⁾

Credința în intercesiunea sfinților, ce e dreptü, nu este apriatü și cu cuvinte esprese oprită în condițiunea acésta. Înse condițiunea se începe cu venerațiunea, ce este a se da Domniulü nostru Isusü Christosü în chipulü următorü:

„Quod divinam Domini nostri Jesu Christi majestatem, qui est noster unicus salvator atque mediator apud Patrem, divino prout christianum hominem decet venerabitur cultu, venerative eodem modo per alios faciet.“²⁾

Prin cuvintele aceste calvinii aü indicatü, că sfinților nu aü să le dea Români decâtü cultulü calvinü, va să dicá, să-i onoreze numai ca pre nisce bărbați mari, înse să nu cérá dela ei intercesiune la Dumneđeü pentru noi, căci „unicus mediator apud patrem“ este Isusü Christosü.

¹⁾ »Acte și Fragmente de T. Cipariü pag. 68, și Petru Maiorü »Istoria bisericii Românilorü« pag. 74.

²⁾ Totü acolo.

Sentiința calvinilorü, că „unicus mediator apud patrem“ este Isusü Christosü luatá așa cum o înțelegeaü ei, este negațiunea depliná a dogmei despre intercesiunea sfinților. De unde silindü pre mitropolitulü, clerulü și poporulü românescü să priméscă sentiința acésta cu înțelesulü ei calvinü, eo ipso i-aü silitü și să nege intercesiunea sfinților.

Clerulü și poporulü românescü din Ardélü înse mai că n'a înțelesü nimicü din deosebirea subtilá, ce este între cultulü calvinescü alü sfinților și între acela-și cultü, cum s'a practicatü totü te a una în biserica răsăritulü.

Pentru aceea clerulü și poporulü românescü din Ardélü a continuatü și mai departe a onora pre sfinți și a se ruga la ei așa precum s'aü pomenitü din moși de strămoși, și ceva efectü practicü n'a avutü condițiunea acésta pusá cu destulá astuție și șiretie.

* * *

Calvinirea cultulü icónelorü. Cultulü icónelorü a fostü produsü în biserica răsăritulü încă în véculü alü optule turburări adénci și chiarü vérsári de sânge. ¹⁾ Sinodulü a tótá lumea alü doile dela Nicea a pusü celü puținü de o cam datá capetü turburárilorü la anulü 787. Deplinü înse a pusü capetü turburárilorü numai sinodulü topicü ținutü în Constantinopolü la anulü 842 sub véduva împéretésá Theodora mama împératulü Mihailü III. Întru aducerea aminte de evenimentulü acesta biserica răsăritulü a introdusü serbătórea așa numită a ortodocsiei (ή κυριακή της δοξολογίας) în dumineca întâiá din pasesemü.

Sinodulü a tótá lumea dela Nicea din 787 a dechiaratü espresü, „că dacă ne plecămü saü ne aruncămü josü înaintea icónelorü (τιμητική προσκύνησις), acésta este numai unü semnü alü iubirü și alü onórei relative (σχετική προσκύνησις) care se referesce la originalü, la nici unü casü înse plecarea acésta nu este adorațiunea (λατρεία), carea se cuvine numai singurü lui Dumneđeü.“²⁾

De atunci până astáđi totü acésta a fostü credința bisericii răsăritulü cu privire la cultulü icónelorü. De atunci până astáđi creștinii din răsăritü își infrumsetézá bisericile și locuințele cu icóne

¹⁾ Pre largü despre turburările aceste se pöte vedé: Maimbourg »Histoire de l'heresie des iconoclastes«. Paris 1679, și Schlosser »Geschichte der bilderstürmenden Kaiser im oströmischen Reiche«. Frankfurt 1812.

²⁾ Alzog »Handbuch der Universal-Kirchengeschichte« ed. II. Mainz 1872 t. I. pag. 475.

sfinte, și se și închină la acele în înțelesul sinodului a totă lumea dela Nicea amintită mai sus.

Calvinii înse încă dela începutul au reieptată cu totul cultul icónelor. În bisericile lor nu se află nicăiri nici urmă de icóne.

Au fostă deci calvinii numai consecuenți, cândă voindă a calvinii biserica românescă din Ardélă, i-au atacat și cultul icónelor. Și cu icónele înse mergea lucrul greū ca și cu intercesiunea în cultul sfinților. Ar fi turburată prea tare consciințele clerului și poporului românesc, dacă deodată arū fi scosū icónele din bisericile și casele Românilor din Ardélă, și arū fi oprită cultul lor sub pedepsă. Ce urmări putea să aibă o asemenea măsură, puteau calvinii să scie din pățania împăratului bizantinū Leo Isaurulă, care încă în seculul alū optule cu forța încercă să abróge în biserică cultul icónelor.

Au luatū deci calvinii și cu icónele lucrul mai pre încetul, demandândū de o cam dată să nu se mai închine Români la ele, ci să le considere numai ca pre o podóbă în biserică, ca și cândă cineva depinge în biserică colonne, flori, marmoră, numai spre împodobirea ei, saū ca și cândă ținemū în casă numai de podóbă icóne, cari representă regiuni frumóse din Elveția, Italia saū de aire.

Acésta o făcurū calvinii în condițiunea a 6-a pusă mitropoliților nostri, carea sună:

„Quod cruces et simulacra in templis collocata non cultu aliquo religioso colet, verum pro ornaculis duntaxat templorum, ac memoria passionis Domini habebit, haberique faciet.“ ¹⁾

Invocarea sfinților în rugăciuni este o acțiune internă a omului, carea nu ușorū póte fi cassată prin măsurī esterne, cum este de pildă porunca principilor calvinesci. Chiarū pentru aceea porunca principilor calvinii, carea oprirea invocarea sfinților în biserica românescă, n'a avutū, putemū dice, nici unū efectū.

Cu totul altăcum stă înse lucrul cu cultul icónelor. Cultul lor este o acțiune esternă, și ca atare póte fi regulată și chiarū și cassată prin porunci ca ale principilor calvinesci.

Acésta este cauza, că despre nasuințele calvine de a cassa în biserica românescă cultul icónelor nu putemū dice, că au rămasū

¹⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericii Românilor« pag. 74 și »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 68.

fără de nici unū efectū, cum a rămasū năsuința lor de a cassa cultul sfinților.

Este tare verosimilū, că în urma porunci acesteia a principelui unii preoți vorū fi chiarū și delăturatū icónele din bisericī, saū vorū fi fostū siliți să le delătore prin superintendenții calvinesci.

Se vede acésta din canonul 24 alū sinodului dela 1700 ținutū cu ocasiunea primiri s. uniri, care dispune că:

„În care bisericī nu va fi icóna lui Christosū și a Precistii și alui Sfeti Nicolae, să se globescă popa cu 12 florinti, și satulū cu 24 de florinti.“ ¹⁾

Dacă pre timpurile cândū încetase supremația calvină și decurgeau deja pertractările de unire cu Roma, se află în Ardélă bisericī, în care nu era nici icóna Mântuitorului, a Preacuratei Fetióre și a sfințului Nicolae, cari erau prin tóte bisericile răsăritului, atunci cu atâtă mai puțin se află în ele alte icóne, cari nu suntū prescise de rigóre. Acésta atâta va să dică, că pre la 1700 imediatū după perioada calvină a bisericii nóstre se află în Ardélă bisericī românesci fără de nici o icónă, chiar așa ca și cele calvinesci, câtū sinodul de unire dela 1700 a trebuit să lea măsurī tare aspre spre a introduce în ele barēm icónele cele trei, cari nu lipsescū din nici o biserică a răsăritului. Așa ceva înse n'a pututū fi decâtū o urmare a influinței și presiunii calvine.

* * *

A doua căsătorie a preoților. Biserica răsăritului din timpuri tare vechi a oprită dela funcțiunile preoțesci pre bărbații aceia, cari au închiatū două căsătorii după olaltă, fie, că le-au închiatū înainte de chirotonie pre amēndouē, fie, că una o au închiatū înainte de chirotonie érá ceealaltă după chirotonie.

Nu este aci locul să ne ocupămū cu motivele, de cari a fostă condusă biserica în dispoziția acésta. Dar cumcă așa a fostū se vede din următoarele:

Canonul 26 alū apostolilor opresce numai în termī generali preoților necăsătoriți ori ce căsătorie arū închia după chirotonie. Înse canonul 1 dela Neocaesarea, demandă espresū să se depună preotulū, care s'ar căsătorii după chirotonie.

¹⁾ Petru Maiorū op. cit. pag. 358 și »Acte sinodali« de I. M. Moldovanū t. II. pag. 122.

Ba legislațiunea în orientu a mersu și mai departe, și a dechiarat de invalidă o atare căsătorie a preoților. Se vede acesta din constituțiunea împăratului Iustinianu din 18 Octobru 530, carea dispune „*că precum ss. canóne nu permitu o atare căsătorie, așa de mandăm și noi, ca să se oprască prin legile noastre, și că atari preoți pre lângă pierderea oficiului lor, să mai fie pedepsiți și cu aceea, că copiii, cari se nascu din o atare căsătorie nelegiuită, să nu se considere de legiuiți.*“ ¹⁾

Dispozițiunea aceasta a legislațiunii răsăritene s'a observat în biserica răsăritului până în ziua de astăzi, câtu preoții, cari s'a căsătorit întâia sau a doua oră după chirotonie, s'a oprit dela toate funcțiunile preoțești, deși ce se ține de validitatea unei atari căsătorii, la judecarea ei nu s'a aplicat totudeauna și pretutindine totă rigórea legiloru.

Calvinii inse permitu preoților, sau mai bine ăisă predicatoriloru ori și câte căsătorii, numai acele să fie închiate după legile lor. O facu acesta întemeiându-se pre „libertatea creștină“ a lor.

În numele acestei „libertăți creștine“ au ștersu calvinii viața călugărească la Români din Ardelu. Vrându deci să fie consecuenți, au trebuit să cerce a cassa din biserica românească din Ardelu și dispozițiunile legiloru cu privire la a doua căsătorie a preoților, căci aceste încă pôte și mai puțin se unesc cu „libertatea creștină“ decâtu viața călugărească. Și acesta o au și cercat calvinii deși nu prin legi esprese, ci mai multu prin aceea, că au lăsat pre preoții românești să se căsătorască a doua oră, și să funcționeze și mai departe neimpedecați de nimeni ca preoți.

Și cumcă așa s'a întâmplat, se vede de acolo, că pre timpul, cându se făcu pactulu unirii cu Roma la 1700, erau în Ardelu nu puțin preoți căsătoriți a doua oră, cari funcționa mai ca și cei căsătoriți numai odată, câtu sinodulu dela 1700 se vedu silitu a lua măsuri în contra lor, și a reintroduce disciplina veche bisericească. Astufel canonulu 16 alu sinodulu acestuia dispune:

„*Cari popi sunt cu a doua căsătorie, nici într'unu chip să nu slugăscă Liturgie; ér de s'ar găsi, să se tunđu de tot și să fie mirénii.*“ ²⁾

¹⁾ Zishman »Das Eherecht der orientalischen Kirche«. Viena 1864 pag. 475.

²⁾ Petru Maior »Istoria bisericești Românilor« pag. 353.

Sinodulu acesta din motive de prudență s'a mulțumit de o cam dată cu aceea, că pre preoții căsătoriți a doua oră i-a oprit numai dela celebrarea sfinței Liturgii, și nu le-a oprit toate funcțiunile preoțești după disciplina veche răsăritenă. Căci după ce timpu destul de îndelungat preoții căsătoriți a doua oră îndeplineau neconturbați mai toate funcțiunile preoțești fără deosebire, era și greu, și pôte chiar și neprudentu a-i desbara deodată dela toate.

Mai târziu fusesu la anul 1711 Mitropolitulu Atanasiu prin unu circulariu către clerulu și poporul românesc din Ardelu a oprit preoților căsătoriți a doua oră ori ce funcțiuni preoțești. Cuvintele circulariului sunt următoarele:

„*Popii, cari își cu a doua muiere, nici la liturgie nici la ispovedanie să nu îndrăsnescă, nici la alte slujbe preoțești să nu estindă fără la cântare. Așiderea și cari de acum înainte se voru însura a doua oră, nici cum să nu mai slugăscă nici o taină, ci se fie lipiți de toate trebile preoțești și se va și globi cu 66 de florinti.*“ ¹⁾

Dispozițiunile aceste ale sinodulu și ale Mitropolitulu Atanasiu n'ară avé nici unu înțelesu, dacă preoții căsătoriți a doua oră aru fi fostu numai sporadici, și dacă n'ar fi fostu o datină lăpătată prin totă țara, că preoții căsătoriți a doua oră să funcționeze și implinescă lucrurile preoțești mai ca și ceilalți.

Ba datina acesta era așa de înrădăcinată, câtu și Ioan Pataki, următorulu lui Atanasiu a trebuit să iea măsuri spre a o cassa și introduce disciplina veche răsăritenă. Se vede acesta din canonulu 3 alu sinodulu dela 1728 ținutu după mórtea lui Pataki sub presiul Rectorulu Iesuișiloru din Clușă, care reimprespeteză dispozițiunile lui Pataki cu privire la preoții bigami.

„*Contra popas bigamos . . . stat prius conclusum, vivente pie defuncto Domino Episcopo determinatum, ac scriptotenus Dominis Archidiaconis communicatum.*“ ²⁾

Chiaru și pre timpul episcopulu Clain încă erau mulți preoți cu a doua căsătorie, câtu săborulu mare din 1742 spre a-i pute ține în evidență și tare probabilu spre a-i pute opri dela funcțiunile preoțești a mandatulu în punctulu 6, ca fiecare protopop să strângă sinodulu protopopescu și să conscrie toți preoții, cari sunt cu a doua căsătorie. Éra în unu șematismu alu clerulu ardelenu pregătitu la 1733 totu sub episcopulu Clainu, care se afla până

¹⁾ Totu acolo pag. 374.

²⁾ Petru Maior »Istoria bisericești Românilor« pag. 94 și »Acte sinodalic de I. M. Moldovanu t. II pag. 102.

astăzi în arhivul arhiepiscopiei, sunt induși mulțiori preoți cu a doua căsătorie.

Dela s. unire începe disciplina răsăritenă cu privire la preoții bigami s'a observat întru atâta, încât n'au mai funcționat ca și ceilalți preoți. Unii dintre arhiepiscopii le-au permis să ia parte la unele funcțiuni sacre, nici unul înse nu le-a permis să celebreze s. Liturgie. Cu privire la secolul trecut și începutul celui de față Petru Maior aștăfelu se exprimă:

„În Ardealu popu ce românesci ori uniți, ori neuniți, cari murrindu-le preotesele, s'au însurat a doua oară, așa a fostu totu de a una datina (?) ca singuru dela slugirea liturgiei să se oprască. . . . Pentru aceea și astăzi vedem, că unii preoți ca aceia slugesc maslu împreună cu alți preoți, ascultă ispovedania, și altele factu afară de Liturgie.“ ¹⁾

Petru Maior înse se înșală, cându susține, că încercările Mitropolitului Atanasiu de a opri pre preoții bigami dela ori ce funcțiuni preoțesci, ar fi fostu inspirate de teologul iesuitu de lângă elu cu scopul de a introduce în biserica noastră celibatul latinu. ²⁾ Căci oprirea preoților bigami dela ori ce funcțiune sacră, precum amu văcutu deja, nu este alta decât disciplina veche răsăritenă.

Ce se ține de disciplina din timpul presente, însemnămu numai atâta, că la Românii uniți din provincia mitropolitană de Alba-Iulia, bigamia este piedecă pentru ordulu preoției, ³⁾ ordulu preoției înse în decretel conciliului I provincială dela 1872 nu este număratu între impedimentel derimătoare de căsătorie. ⁴⁾ Se dispune înse în decretel conciliului provincialu alu doile din 1882, că „ori de câte ori va fi să se pertracteze una causă matrimonială, care are de obiectu impedimentulu ordulu sacru împreună cu obligațiunea castității, aceea causă după ce se va fi instituitu procesulu informatoriū pentru adunarea documentelor și motivelor necesarie, să se așternă de către Rssimulu Archiepiscopu, sau ceilalți episcopi sfințitulu Scaunū Apostolicu.“ ⁵⁾

Eră ce se ține de Românii gr. orientali din Ardealu însemnămu numai atâta, că Mitropolitulu Șaguna susține, că preoților

¹⁾ Totu acolo pag. 362.

²⁾ Totu acolo pag. 375.

³⁾ Conciliulu provincialu primu dela 1872. Blașu 1882 pag. 89.

⁴⁾ Totu acolo pag. 95 și uu.

⁵⁾ Conciliulu provincialu alu doile dela 1882. Blașu 1885 pag. 106.

văduvi nu li-se iertă a doua căsătorie; ¹⁾ ceea ce credem, că nu însemnă, că a doua căsătorie a preoților dora ar fi invalidă, cum ar trebui să fie după praca veche bisericescă răsăritenă, ci numai că preoții căsătoriți a doua oară nu mai pot funcționa ca preoți, căci de o parte totu Șaguna ordulu preoției nu-lu număra între impedimentel derimătoare de căsătorie, ²⁾ deși în paragraful precedentu s'ar păre, că-lu consideră de impedimentu derimatoriū, eră de altă parte preoți gr. orientali în Ardealu se căsătorescu a doua oară, și validitatea căsătoriei lor nu li-o atacă nimeni, numai nu funcționă mai multu ca preoți.

În sinodele Românilor gr. orientali din Ardealu s'au făcutu încercări de a cassa cu totulu disciplina veche răsăritenă cu căsătoria a doua a preoților, și a introduce deplinu pre cea protestantă, carea preoților ca și mirenilor le ierta ori câte căsătorie, fără ca prin aceea să-și pără dreptulu de a mai funcționa ca preoți. Încercările înse au rămasu fără rezultat, căci le-a fostu greu să se abată așa tare dela disciplina, ce e în totă biserica răsăritulu.

* * *

Visitațiunea generală a mitropolitulu. În condițiunea a 13-a pusă de principele calvinescu Georgiu Rákotzi Mitropolitulu Simeon Ștefanu ³⁾ și în condițiunea a 19-a pusă de Mihailu Apafi Mitropolitulu Iosifu Budai de Piskintz ⁴⁾ se vorbesce de visitațiunile generală a mitropolitulu prin intrégă țara, că de unu lucru, ce se ține de datoria mitropolitulu. Asemene se vorbesce despre visitațiune și în Aprobate Partea I. Tit. 8 Art. 1.

Totu în înțelesulu acesta deja se amintesc datina mitropolitulu de a eși în visitațiune prin țară și în introducerea la canonele săborulu mare dela 1675, unde visitațiunea mitropolitulu se numesc: țărcalatū, ⁵⁾ și totu cu acestă numire vine înainte și în canonulu alu 7-le alu acestui săboru. ⁶⁾ Cuvintulu „țărcalatū“ este cuvintu sau terminu juridicu, formatu dela cuvintulu ungurescu: *circalás*, care vine înainte în Aprobate, ⁷⁾ și însemnă umblare în juru, eră *generalis circalás* însemnă visitațiune generală.

¹⁾ »Compendiu de dreptulu canonicu«. Sibiu 1868 pag. 69.

²⁾ Totu acolo pag. 76 și uu.

³⁾ Petru Maior »Istoria bisericii Românilor« pag. 75.

⁴⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 65 și 67.

⁵⁾ Petru Maior »Istoria Bisericii Românilor«. Partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu« pag. 145.

⁶⁾ Totu acolo pag. 146.

⁷⁾ »Approbatæ Constitutiones« P. III. Tit. 47 Art. 7.

Cu ocaziunea visitațiunii acesteia mitropolitul se informa despre purtarea protopopilor, a preoților și a poporului, cum se vede din cuvintele canonului 7 dela 1675 amintit mai sus:

„Părintele Sfinția Sa eșind în țară să țărcăluiescă pre protopopi, purtatu-său bine în deregătoria lor, și cum au trăit, cu cuvântul lui Dumnezeu între creștini și cu lucrul despărțeniilor și cu adăul țării, ce este a bisericilor, așidare și popi, cum s'au purtat, cu biserica, cu învățătura, cu poporenii, și încă și cu casa și cu femeea sa. Așidare și pre mirenii, cum țin la biserică, cum cinstescă cuvântul lui Dumnezeu și pre popi, așidare și venitulă au plata popilor, unde cum se va cuveni, să se caute, și alte lucruri, ce va fi de lipsă să caute. ¹⁾”

Se naște așa dară întrebarea, că modalitatea acésta de visitațiune pre teritoriul supus mitropolitului este sau nu întemeiată în dreptul bisericii răsăritului?

Că episcopii și după dreptul bisericii răsăritului sunt datorii să-și câștige informațiune despre starea generală a bisericii de pre teritoriul lor, este un lucru, care de sine se înțelege.

Dreptul bisericii răsăritului înse prescrie spre scopul acesta o modalitate cu totul diversă de modalitatea amintită mai sus.

După dreptul și praca răsăritenă episcopul are să se folosească de organe anumite spre a-și câștiga informațiune despre starea bisericilor, mănăstirilor și persoanelor afară de reședința episcopescă.

Organele aceste erau următoarele:

După ce sinodul dela Laodicea dela 364 a cassat instituțiunea chorepiscopilor antică, în locul lor s'a introdusă instituțiunea vizitatorilor episcopesci numiți *περιοδεύται* = *circuitoři*, pre cari Pidalionul îi numește: *voegeri*, érá Pravila: *călători*. ²⁾ Oficiul perioadeului era un oficiu de sine stătător între oficiile, ce erau lângă episcopul, și cuprindea dreptul și datoriunea de a visita bisericile de pre la sate și a raporta episcopului.

Mai târziu a încetată instituțiunea perioadeului și fu înlocuită cu instituțiunea *esarchului*.

Instituțiunea *esarchului* s'a introdusă mai întâi la bisericile patriarcali și mitropolitane. Elu era un delegat al patriarcului sau mitropolitului, constituit ca să viziteze în numele patriar-

¹⁾ Petru Maior *»Istoria bisericei Românilor«*. Partea inedită în *»Acte și Fragmente«* de T. Cipariu pag. 146 și 147.

²⁾ Vezi mai sus pag. 208 și 210.

chului sau a mitropolitului câte o parte din patriarhatul sau provincia mitropolitană. Unu atare *esarcu* a fostu la Români și este și astăzi Mitropolitul Tergoviștei. Dreptul lui de *esarcu* se estindea preste *Ungrovlachia și plaiuri*, din care causă se și numește: *esarchul Ungrovlachiei și al plaiurilor*.

După norma *esarchului* dela bisericile patriarcali și mitropolitane au început și episcopii a-și constitui *esarchi* pentru diecesa lor. Oficiul *esarchilor* acestora era a visita diecesa în numele episcopului, și a se informa despre starea bisericilor și purtarea preoților, și apoi la timpul său a raporta episcopului. Ca *esarchul* să se pótă legitima pre la biserică, că elu este delegatul și trimisul episcopului, i-se dá de către episcop un documentu numit: *γράμμα εξαρχικόν*, pre care-lu aréta în totu locul, unde se presenta. De altă parte i se dá și o instrucțiune numită *ἐντάλμα*, în care erau înșirate toate drepturile, ce i-le dá episcopul. ³⁾

Pentru visitațiunea mănăstirilor era oficiul *Sacelariului* și al *Saceliului*, celu de întâi pentru cele de bărbăți, érá celu din urmă pentru cele de femei. Améndoué aceste oficii prin unele locuri s'au contopit în oficiul *archimandritului*, care avea inspecțiunea pre la mănăstirile supuse episcopului, și în puterea dreptului acestuia de inspecțiune avea și dreptul de a le visita.

Saceliul înse era și o specie de *esarcu* al episcopului, încât și elu avea dreptul a visita diecesa în numele episcopului. ⁴⁾

Aceste sunt dispozițiunile și praca dreptului canonic răsăriten cu privire la modul, cum are episcopul să-și câștige cunoștință despre starea întregi biserici din diecesa sa.

Despre visitațiunile generală ale mitropolitului, cum erau în usă în biserica românească din Ardélu pre timpurile supremației calvine, în totă Pravila nu este niciări nici o amintire. ⁵⁾

Visitațiunile aceste sunt o instituțiune curată apusană, ⁶⁾ pre carea înse calvinii din Ardélu o au conservat în biserica lor

¹⁾ Formularie despre documentele aceste se află în Sintagma Grecilor V. 579, 588 și uu. și 684.

²⁾ Despre sacelariu și saceliu vezi Zishman *»Die Synoden und die Episcopal-Ämter in der morgenländischen Kirche«*. Viena 1867 pag. 108 și uu. și 126 și uu.

³⁾ Cf. Șaguna *»Compendiu de dreptul canonic«* în tractatul despre episcopii pag. 114 și uu.

⁴⁾ Cf. I. Auerbach *»De visitationum ecclesiasticarum progressu a primis temporibus usque ad concilium Tridentinum«*. Frankfurt 1872.

și după desbinare de biserica catolică, și încă i-au dat o însemnătate multă mai mare, încâtă între oficiile speciali ale superintendentului au considerat de celă dintâi oficiul de a visita bisericile districtului său.

Astufelă canonul 92 ală colecțiunii lui Gelei Katona cu privire la lucrul acesta cuprinde următoarele:

„*Specialia episcopi officia duo sunt: visitatio nimirum dioecesium, et indictio synodorum generalium.*”

Eră Benkő se exprimă astufeliu:

„*Specialia vero superintendentis officia duo sunt: visitatio nimirum ecclesiarum, et indictio celebratioque synodorum generalium.*”¹⁾

Combinându acum lipsa unei instituțiuni ca visitațiunile generală ale mitropoliților nostri din perioda calvină în totă dreptul și praca veche a bisericii răsăritului, cu asemănarea între visitațiunile aceste și între visitațiunile prescrise de dreptul calvinu transilvanu, cu destulă probabilitate putem deduce, că și instituțiunea visitațiunilor acestora este una din instituțiunile, pe cari biserica noastră le dătoresce influinței calvine.

Suntă, ce e dreptă, visitațiunile aceste o instituțiune bună și folositoare. Noi înse nu acăsta voimă a o constata, ci numai originea loră calvină în biserica noastră.

Pre timpul Mitropolitului Sava Brancovici așa se vede, că obștea românească din țară încă nu era destulă de dedată cu ele, deși la totă casulă calvinii încă mai înainte cercaseră a-le introduce în biserica românească. În credința acăsta ne întăresce împrejurarea, că canonul 7 ală săborului mare dela 1675 amintitū mai susă a trebuit să specifică cu de a mănuntulă tôte lucrurile acele, cari aveau să formeze obiectū ală visitațiunii generală a mitropolitului. Dacă obștea românească ar fi fostū tare de multă dedată cu visitațiunile aceste, atunci mai că o atare specificare n'ar fi avutū nici unū înțelesū, și ar fi fostū chiarū și superfluă.

* * *

Calvinirea sfintei Liturgii. Dogmatica calvină nu cunoșce sacrificiulă liturgicū, prin care după credința bisericii răsăritului se aduce lui Dumnezeu jertfă necruntată însuși Fiulū său sub forma pâni și a vinului. Și calvinii au și cassatū s. Liturgie din ritulă loră.

¹⁾ Josephus Benkő »Transilvania« t. II pag. 179.

Puteau ei ore să o adinită în biserica românească, asupra căreia ei aveau putere așa mare?

Noi credem, că nu!

De odată erau înse calvinii convinși, că nu o potū cassa în biserica românească, fiindū o parte prea essentială în totū cultulă publicū ală bisericii românești.

Ce au făcutū dar?

Au ignorat-o de o cam dată cu totul, și săborului mare nu i-au permisū să se ocupe cu ea, fiindū-că credeaū, că pe calea acăsta pe încetulă va eși cu totul din usū.

În politica acăsta viclenă a calvinilor vedemū noi cauza, de în canónele celor dōu săbore mari dela 1675, cândū influința calvină asupra bisericii românești era mai puternică, nici cea mai mică dispoziție cu privire la s. Liturgie nu se cuprinde, cu tôte că în biserica românească totūdeanna s. Liturgie a fostū centrulă cultului dumnezeescū.

Tăcerea canóneloră acestora despre s. Liturgie este cu atât mai bătătoare la ochi, cu câtă pre la 1627, cândū influința calvină asupra bisericii românești nu era așa puternică, în tocmelele Mitropolitului Dositeiu se află mai multe dispoziții cu privire la s. Liturgie. Așa de pildă tocmele a 6-a prescrie, că *fie-care preotū să scie servi s. Liturgie*; tocmele a 10-a, că *fie-care preotū să arbă diacū, cu care să slugescă*; tocmele a 24-a, care prescrie, că *fie-care preotū să servescă s. Liturgie cu 7 prescuri, și să nu servescă s. Liturgie pentru nimeni, până nu va plăti.*¹⁾

Asemene îndată după încetarea influinței calvine în sinódele ținute cu ocasiunea primirii s. Uniri și mai târziu s'au făcutū mai multe canóne, cari cuprindū dispoziții cu privire la s. Liturgie. Așa de pildă sinodulă dela 1700 în canonulă 15 *demândă credincioșiloră asculturea s. Liturgii în Duminică și serbători*, în canonulă 16 *opresce pre preoșii bigamii a servi s. Liturgie*; în canonulă 25 se demandă sub grea pedepsă, să se țină curate tôte paramentele de lepsă la s. Liturgie, ca de pildă *ornatele sacre, potirele ș. a.* Totū asemene sinodulă dela 1725 ținutū sub episcopulă Pataki în canonulă 6 demandă, că *în Duminică și serbători mari pre la tôte bisericile preoșii să facă s. Liturgie*, eră în canonulă 4 se spune, că *prin curi cuvinte se întâmplă la s. Liturgie prefacerea substanței pânei*

¹⁾ Petru Maior »Istoria bisericii Româniloră«. Partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 151 și 153.

și a vinului în substanța trupului și a sângelui Domnului nostru Isus Christosul. ¹⁾

Calvinii înse chiaru prin aceea, că au silitu pre săborele mari dela 1675 să ignoreze cu totul s. Liturgie, au voitū să o abroge pre încetulū în biserica românească din Ardélū.

S'ar puté objectiona, că în canonulū 2 alū sinodului alū doile dela 1675 se prescriu șilele, în cari trebuie să se facă „slușbă“ în biserici, și așa pôte că sub „slușba“ acésta se înțelege s. Liturgie.

Nu trebuie să uitămū înse, că în limba poporului sub cuvintulū „slușbă“ nu se înțelege numai s. Liturgie, ci ori ce funcțiune sacră îndeplinită de preotū. Eră cumcă în canonulū acesta nu se înțelege s. Liturgie, ci cultulū dumnezeescū așa cum îlū îndeplinescū calvinii, și care constă întâiū și mai întâiū din învățatură sau predică, se vede din motivulū, ce-lū aduce canonulū, pentru ca „slușba dumnezeescă“ să se facă în biserici câtū mai desū. Și motivulū acesta nu este, ca prin „slușba dumnezeescă“ să aducemū lui Dumnezeu jertă câtū mai desū, ci că să nu se lipsescă „biserica de cuvintulū sfinției Sale“, care este unū modū de grăire curatū calvinescū, încatū la calvinii predica este centrulū, alfa și omega în cultulū dumnezeescū.

În urma ignorării sfinței Liturgii de cătră calvinii, vorū fi fostū unii preoți, cari nu o vorū mai fi celebratū, ca mai ușorū să se insinue în grația calvină, eră alții din neglijință, bine știindū, că pentru aceea nu vorū fi pedepsiți. Massa clerului și a poporului înse și mai departe s'a legatū de s. Liturgie și așa o au mântuitū de perire în biserica românească.

* * *

Calvinirea immormintărilor. Calvinii au cercatū să casseze la immormintările nōstre tōte usanțele, cari nu erau comune cu ale lorū, ca de pildă *luminile, tāmăia, deslegarea mortului* și altele. Numai așa are înțelesū condițiunea a 7-a pusă de principii calvinii mitropoliților nōstri:

„*Quod caerimonias ad tumulos vel sepulturas e vivis nigrantium iuxta receptum christianorum (hoc est Calvinianorum) morem ac consuetudinem, adhibitis ubi necessum foret contionibus et cantio-*

¹⁾ Veđi canōnele sinodului dela 1700 la Petru Maiorū »Istoria bisericei Romānilorū« 158 și uu., eră ale celui dela 1725 totū acolo 378 și uu.

nibus sacris, peragi faciet, superstitiones autem illas aniles nequaquam approbabit vel docebit, approbarique vel doceri faciet.“ ¹⁾

Prin condițiunea acésta se impune, că la immormintări să nu se facă nimicū, decătū să se cante și predice, fiindcă numai atāta se face la calvinii. Celealalte lucruri, ce se mai facū la immormintările nōstre, precum luminile aprinse în jurulū sicriului, ducerea prapurilorū și a icōnelorū înainte mortului, tāmăierea, cetirea evangeliilorū, deslegarea mortului, sigilarea mormintului, cu semnulū crucii, suntū după calvinii credințe deșerte băbesci, „*superstitiones aniles*“, cari principii calvinii au cerutū în condițiunea acésta să se caseze.

Prin „*superstitiones aniles*“ la immormintările romānesci au înțelesū calvinii și datinile poporului nostru, cari nu-și au temeulū în cărțile nōstre rituali, și și pre aceste au cercatū să le casseze cu ajutoriulū chiarū a săborului mare romānescū, și încă de odată cu cele precise de ritū, și nu le-au permisū decătū pre acele, cari credeaū, că nu vinū în contradicere cu credința calvină. Se vede acésta din canonulū 3 alū săborului mare din 1675, în care dupăce se opresce să se facă *molitvā preste ősēle și haēnele mortului*, deși este o datină veche în biserica rēsăritului să se cetescă rugăciunii preste osemintele mortului, se cuprindū următorele:

„. . . *nicī oī au vaci preste mortū să nu dea, au găini, eră în laturī potū da, pișōrele dobitōcelorū să nu le spele, nicī să le arđă cu lumina în frunte (dobitōcele cu cari ducū mortulū la grōpă), și colacū preste grōpă să nu se de, banū în grōpă să nu se arunce, muerile să nu țipe pre ulițe.*“ ²⁾

N'au permisū calvinii Romānilorū să dea preste grōpă oī, vaci și găini, căci li-se părea, că o atare acțiune este credință deșartă, nu pentru că biserica nu o prescrie, ci pentrucă Romāni credeaū, că are efectū asupra stării sufletului în cealaltă lume, ca și de pildă molitvele preste mortū. Fiindū înse înainte calvinilorū molitvele preste mortū o „*superstitio anilis*“ au trebuitū să considere de așa ceva și darea oilorū, vacilorū și gănilorū preste grōpă. „*În laturī*“ înse le-au permisū să dea, fiindcă darea acésta era numai o milostenie, și apoi milostenia le place și calvinilorū.

* * *

¹⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericii Romānilorū« pag. 74.

²⁾ Petru Maiorū »Istoria bisericii Romānilorū« partea înedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 174.

Pre lângă instituțiile, cari le-amă tractată până acum, este mai mult decât probabil, că calvinii au cercat să introducă spiritul bisericii lor și în alte instituții de ale bisericii românești, și să elimineze din biserică românescă totu ce nu era în armonie cu dogmele și usanțele calvine. Așa de pildă nu e de crezut, că calvinii nu voru fi atacat și disciplina bisericii românești cu privire la posturi, după ce în canoanele ținute sub Mitropolitul Sava Brancovici nicăiri nu se impune ținerea posturilor, precândă îndată după încetarea supremației calvine în canonul 21 alu sinodului de unire dela 1700 se reimprospetază preceptul posturilor cu cuvinte tare aspre:

*„Care omeni nu voru ține cele 4 posturi, și nu voru posti, cum se cade, vinerile și miercurile în postu de pesce, aceia să fie lipsiți dela biserică până nu-și voru cere iertățione dela Popa și dela Popor.“*¹⁾

Pre lângă aceea Mitropolitul Teofilu în sinodul dela 1697 spune, cum calvinii trimiteau visitatori pre la Români miercurea și vinerea să vadă, că postescă sau mănca carne, din care cauză poporul în zilele aceste fierbia în două vase, în unul de dulce, ca să potă arăta visitatorilor, și în altul de postu, din care să mănca.²⁾

Anecdota cu Sava Mitropolitul și cu căteii, ce i-au adus calvinii, să-i boteze vinerea, și nu i-a botezat, că n-au măncat de postu, încă nu s'a putut nasce decât în urma năsuințelor calvine de a șterge la Români disciplina cu privire la posturi.

Totu asemenea nu este de crezut, că calvinii nu voru fi atacat și disciplina bisericii românești cu privire la serbători, după ce cele mai multe serbători ale Românilor nu se unesc de locu cu spiritul calvinescu. Afară de aceea Mitropolitul Dositeiu la anul 1627 așa de tare a fost înmulțit numărul serbătorilor, cât și fără întervenirea calvină în disciplina biserică cu privire la ele era lipsă de o reformă radicală.

De curiositate lăsam să urmeze aici „tocmala“ Mitropolitului Dositeiu cu privire la serbători:

„Dositeiu Vlădica de Belgradă cu totu săborul nostru, izvoștam zilele cele mari de prete anu, carele nime să nu cuteze a lucra nici șie, nici în clacă, că cine va lucra, să fie de ghibă 6 florinți, eră popa de nu va spune serbătoria, birșagă 12 florinți:“

¹⁾ Petru Maioră »Istoria bisericii Românilor« pag. 358.

²⁾ Nilles »Symbolae« t. I. pag. 166.

Septembrie: 1, 7, 8, 14, 23, 26, Oct.: 6, 9, 14, 18, 23, 26, Noem.: 1, 8, 13, 14, 16, 21, 30. Dec. 5, 6, 9, 13, 25, 29. Ianuarie: 1, 6, 7, 25, 27, 30. Febr.: 2, 3, 24. Mart.: 9, 25, 26. Sămbăta lui Lazaru. Apr.: 23, 25. Maiu: 7, 8, 21, 25. Iun.: 18, 24, 29, 30. Iul.: 8, 15, 17, 20, 22, 25, 27. Augustă: 1, 2, 6, 15, 25, 29.

*Vinerile mari: 1. Înainte de 40 de mucenici, 2. Înainte de buna vestire, 3. Înainte de Paști, 4. Înainte de înălțarea Domnului, 5. Înainte de Rusală, 6. Înainte de Sămpetru, 7. Înainte de Sântă-măria cea năve, 8. Înainte de tăierea capulu lui Ioană, 9. Înainte de înălțarea crucii. 10, 11—12.“*¹⁾

Și cumcă în adevăr calvinii s'au amestecat și în disciplina cu privire la serbători, se vede din canonul 4 alu sinodului alu doile ținut sub Mitropolitul Sava Brancovici, care dispune:

*„Despre rîndul serbătorilor, cum le amă datu odată și înainte, le-au luat toți protopopi, așa să se fie, eră cari se voru afla făcendă într'altu chip, să se bintătuiescă.“*²⁾

„Rîndul serbătorilor“, despre care vorbește canonul, a trebuit de bună samă să trecă mai întâi prin censura calvină, care apoi l'a rotunțit după dogmele calvine.

Avemă totu din săborul acesta în canonul 5 o dispunțione tare caracteristică pentru năsuința calvină de a elimina din biserică românescă totu ce nu se unesc cu spiritul bisericii calvine. Dispoziția este următoria:

*„Acele lucruri, cari nu se unesc cu scriptura sfîntă și cu tocmala bisericii noastre, și până acum am fost porunciti, cum să se plevască, și să se pue șios, așa poftim și acum, eră pre unde se voru afla lucruri de cele, bintătuisevoră, cum este rendușela săborului.“*³⁾

Sub „tocmala bisericii noastre“ să nu credem, că este a se înțelege biserică răsăritulu, ci biserică calvină. Căci dispoziția acăsta încă a trecut prin censura calvină a superintendentulu său a sinodului generalu. Calvinii înse de bună samă n'au fost înșuflețiți de lucrurile, cari nu se unesc cu „tocmala“ bisericii răsăritulu, ci de acele, cari nu se unesc cu „tocmala“ bisericii lor.

¹⁾ Petru Maioră »Istoria bisericii Românilor« partea inedită în »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 153.

²⁾ Totu acolo pag. 149.

³⁾ Totu acolo.

calvinesci. Și apoi prin dispoziția această s'a reînprospătat dispoziția de mai înainte, că din biserica românească din Ardeal „să se plevească și să se pue dîosă,” totu ce nu era calvinesc.

Ne putem apoi ușor închipui, câtu de afundă va fi mersu „plevirea” și „punerea dîosă” în biserica românească a totu ce nu se unesce cu „scriptura sfîntă și cu tocmala” bisericii calvinesci.

Adausul I.

Dreptul public sau organizațiunea bisericii românești din Ardeal pre timpurile supremației calvine.

În tractatele de până aci am vădit, putem dice, cari erau instituțiunile mai însemnate de drept public în biserica românească din Ardeal pre timpurile supremației calvine.

Nu voim a mai completa cele dice și dovedite despre instituțiunile aceste. Ci voim în formă de corroloriu a da acum pre basa celor de până aci icóna dreptului public al bisericii românești de pre acele timpuri. Din icóna acesta asemenată cu dreptul public bisericesc din Pravilă se va vedea mai limpede, cât de departe s'a abătut biserica românească din Ardeal pre timpurile calvinilor de dreptul bisericesc răsăriten.

A.

Organele potestății supreme bisericesci.

Potestatea supremă bisericescă era concentrată în mâinile săborului mare.

Săborul mare era adunarea clerului din totă țara. Prezența mitropolitului nu era de lipsă, ca decisiunile săborului mare să aibă putere obligătoare. Dacă lipsia mitropolitul, fiindcă de pildă era pus în stare de acuză, săborul mare putea decide cu aceeași putere obligătoare, ca și când ar fi fost mitropolitul de față.

La săborul mare lua parte protopopii, și câte odată și celalalt cler mai cu samă când trebuia să se alegă mitropolitul. La cele mai multe săbore mari inse lua parte numai protopopii, fiindcă era greu să iea parte și celalalt cler.

Săborul mare se aduna cel puțin odată în an, cerend lipsa, și mai de multe ori. Locul adunării nu era unul și același, ci varia,

Conchemătoriulă ordinariū era mitropolitulū, inse cu atârncare dela superintendentele calvinescū; cāndū mitropolitulū era pusū in stare de acusă, atunci tare probabilū ilū conchema notariulū săborului la porunca principelū.

Decisiunile săborului mare le publica mitropolitulū clerului și poporului.

Săborulū mare intrunia in sine potestatea supremă dogmatică, administrativă și judicială bisericească.

Indreptariulū săborului mare in decisiunile sale inse nu era nici credința nici canónele bisericii răsăritului, ci dogmele și canónele bisericii calvinescī, căci săborulū mare intru tóte era supusū superintendentelū și sinodului generalū calvinescū, care avea dreptulū de a-i revedé, confırma și reforma tóte decisiunile. ¹⁾

B.

Organele administrative bisericescī.

I.

Organele administrative centralī supuse săborului mare.

Aceste erau:

1. *Mitropolitulū*, care nu era capulū bisericii, cum ar trebui să fie după Pravilă, ci numai unū organū esecutivū și supusū săborului mare. Pre mitropolitulū ilū alegea săborulū mare compusū din preoți și protopopi mai cu samă din membrii clerului secularū și nu din ai celui regulariū, cum e datina in biserica răsăritului. Pre celū alesū avea principele dreptū să-lū confırmeze punēdu-i și condițiuni nu numai politice, ci și de acele, prin cari biserica romānescă își pierdea caracterulū ei vechiū și devinea din ce in ce mai calvină. Alesulū apoi cu doi protopopi ca mărturie se ducea in Romānia, unde se sfintea de esarculū Ungrovlachiei și alū plaiurilorū. Principii nu puneau pre sfintirea acēsta nici unū pondū, ci numai o toleraū de témă, ca nu cumva nesfīnșindu-se mitropolitulū de cătră ver unū archiereū răsăritēnū, clerulū și poporulū să-i denege cu totulū ascultarea. Drepturile mai insemnate de guvernū ale mitropolitului erau:

a) A duce presidiulū in săborulū mare, dacā nu cumva era sub acusă. La inceputū mitropolitulū in causele mai grave,

¹⁾ Veđi tractatulū despre săborulū mare.

carī vineau inainte in săborulū mare, trebuia să consulte pre superintendentele calvinescū și să se supună decisiunii acestuia. Mai târđiū inse, după ce se gāta săborulū mare, mitropolitulū cu câțiva membri de ai săborului lāngă sine trebuia să se presente in sinodulū generalū calvinescū, și să supună acestuia spre revissuire tóte decisiunile săborului mare. ¹⁾

b) Dreptulū a duce presidiulū in consistoriulū juraților scaunului mitropolitanū, precum și in consistoriulū compusū din jurații scaunului și titorii mitropoliei. ²⁾

c) Dreptulū de a visita tóte bisericele din Ardēlū, și a se informa cu ocasiunea acēsta despre purtarea protopopilorū, preoților și credincioșilorū. ³⁾

d) Dreptulū de a administra averea bisericii catedrale și celei ce era destinată spre binele intregii obște romānesci din Ardēlū, cum era venitulū școlii și tipografiei. ⁴⁾

e) Dreptulū de a determina ziua, in care avea să se țină săborulū mare, inse in cotnșelegere cu titorii mitropoliei. ⁵⁾

f) Dreptulū de a funcționa și ca *judecătoriū*, inse cu restricțiunea, ce o vomū vedé mai la vale, unde va fi vorba de judicatura bisericească pre timpurile calvinilorū.

g) Dreptulū de a lua câte unū florenū pre anū dela fiecare preotū sub titlu de venitū mitropolitanū, din care să se susțină. ⁶⁾

h) Pre cāndū calvinii nu încălecaserū deplinū pre biserica romānescă, mitropolitulū avea singurū dreptū a da licențā de cununie, cum prescrie dreptulū orientālū. ⁷⁾ Se vede acēsta din toc-mēla 19 a mitropolitului Dositeiū dela anulū 1627, carea dispune:

¹⁾ Condițiunea XIX pusă de Mihailū Apafy Mitropolitului Iosifū Budai in »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 67.

²⁾ Zaconicū in introducere, in »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 257.

³⁾ Canonulū 7 dela 1675 la Petru Maiorū »Istoria bisericii Romānilorū« partea inedită in »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 146 și condițiunea IX pusă de Apafī lui Iosifū Budai totū acolo pag. 67.

⁴⁾ Zaconicū in »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 259 și dalteria Mitropolitului Teofilū dela 1697 totū acolo pag. 254.

⁵⁾ Canonū I alū săborului mare dela 1700 la Petru Maiorū »Istoria bisericii Romānilorū« pag. 355.

⁶⁾ Decretulū lui Apafī, prin care intări alegerea lui Iosifū Budai in »Acte și Fragmente« de T. Cipariū pag. 68.

⁷⁾ Simeonū de Tessalonica »Περὶ τῶν μυστηρίων τῆς ἐκκλησίας.« ed. II. Veneția 1820 pag. 255.

„Popa de va cununa ómeně fără scirea Vladică, glóbă 100 de zloři.“ ¹⁾

Eră tocméla 25 řice:

„Omulě cela ce va řice: cunună-mě preote, că-ři feleluescă de Vladica, că ne este slugă acela, popa de va asculta de acclă omă, glóbă 50 de zloři.“ ²⁾

Mai târđiú inse dreptulă acesta și-l'a pierdută cu totulă, și a trecută la protopopi.

Mitropolitulă inse în deprinderea drepturiloră acestora era întru tóte atěrnătorilă dela săborulă mare și dela superintendențele și sinodulă generală calvinescă. Ațěrnarea acesta mergea până acolo, câtă în opusěțiune diametrală cu Pravila, săborulă mare putea să și judece și depună pre mitropolitulă.

2. *Consistoriulă jurařiloră scaunului.* Jurařii scaunului eraú de comună protopopi aprópe de reședința mitropolitului. Pre juraři nu-i denumiea mitropolitulă, ci-i alegea săborulă mare. Numěrulă loră a variată în decursulă timpului. ³⁾

Drepturile loră aú fostă următórele:

a) Mitropolitulă pertracta cu jurařii scaunului mai cu samă cauzele spiritală bisericescă, cari se amintescă în decretulă, prin care principele Apaři întări alegerea mitropolitului Iosifă Budai, cum suntă de pildă: primirea în cleru, depunerea preořiloră, judecarea cauzeloră de căsătorie și altele de genulă acesta. Probabilă, că jurařii în pertractarea cauzeloră spiritală bisericescă aveaú votă decisivă ca și mitropolitulă.

b) Cândă mitropolitulă era pusă în stare de acusă, jurařii eraú acela. cari indepliniaú investigațiunea asupra mitropolitului. ⁴⁾

c) Jurařii scaunului cu mitropolitulă puteaú aduce chiară și legi obligătóre pentru tóță obștea romănescă, ⁵⁾ se înțelege de sine, că în cauze mai mici, deórece cele mai mari eraú rezervate săborului mare. La aducerea legiloră acestora încă e probabilă, că jurařii ca și mitropolitulă aveaú votă decisivă.

¹⁾ Petru Maioră »Istoria bisericeí Romăniloră«. Partea inedită în »Acte și Fragmente« pag. 152.

²⁾ Totă acolo pag. 153.

³⁾ Veđi mai susă pag. 129.

⁴⁾ Veđi decretulă lui Apaři, amintită deja mai de multe ori.

⁵⁾ Veđi începutulă Zaconicului.

d) Cândă mitropolitulă era în visitațiune canonică prin țară, atunci ducea cu sine și pre jurařii scaunului, și cu eli împreună decidea cauzele controversé, ce se ivieaú. ¹⁾

e) Jurařii scaunului eraú reprezentanřii săborului mare, saú vorbindă cu termină modernă, eraú comitetulă săborului mare, care împreună cu mitropolitulă guverna biserica dela ună săboră mare până la celălaltă, avendă de secură a da samă despre tóte săborului mare. ²⁾

3. *Consistoriulă titoriloră mitropoliei.* Titorii ca și jurařii se alegeaú de săborulă mare dintre protopopi mai aprópe de Alba-Iulia și dintre laici mai de frunte din Alba-Iulia. Pre timpurile principelui Mihai Apaři eraú patru titori. ³⁾

Drepturile loră eraú următórele:

a) Luaú parte probabilă cu votă decisivă în șfatulă mitropolitului referitoriă la averea generală a mitropoliei. ⁴⁾

b) În timpă de vacanța scaunului mitropolitană, saú cândă mitropolitulă era pusă în stare de acusă, titorii ca reprezentanři ai săborului mare primiaú pre lângă inventariă averea bisericescă generală dela mitropolitulă și o administraú până la implirea scaunului mitropolitană. Asemene luaú în samă și averea școlii din Belgradă și a tipografiei. ⁵⁾

c) Împreună cu mitropolitulă determinaú ziua săborului mare, și tare probabilă, că se ingrigeaú și de ordinea esternă a lui și a bisericii. ⁶⁾

De pre timpurile mitropolitului Sava Brancovici încóce trebuieaú să depună și jurămintă la intrarea în oficiă. ⁷⁾ În săborulă mare inse nu aveaú votă decisivă, dacă nu eraú preoři. ⁸⁾

4. *Consistoriulă comună ală titoriloră și ală jurařiloră.* Autoriulă Zaconicului ni spune în introducere, că pre lângă legile,

¹⁾ Veđi mai susă pag. 122 și 134.

²⁾ Totă acolo.

³⁾ Veđi introducerea Zaconicului.

⁴⁾ Nilles Symbolae t. I. pag. 259.

⁵⁾ Veđi mai susă pag. 137.

⁶⁾ Veđi mai susă pag. 138 și 139.

⁷⁾ Introducerea Zaconicului.

⁸⁾ Veđi mai susă pag. 139.

carī le făcea săborul mare, mai erau și alte legi, carī le făcea „*Vlădica cu titorii și cu jurații.*“¹⁾

Din cuvintele aceste putem deduce, fără a face prea mare silă testului, că mitropolitul, — despre care scim cu destulă certitudine, că unele cauze bisericesci spirituale le pertracta cu consistoriul juraților, erau cele materiale cu consistoriul titorilor, — câte odată ținea consistoriu comunu cu jurații și titorii împreună spre a rezolva unele cauze bisericesci mai însemnate. Acesta o putea face mitropolitul cu atât mai ușor, că unii dintre jurații scaunului funcționau și ca titori ai mitropoliei. Dacă mitropolitul ținea și consistorele aceste comune, atunci în ele nu se pertractau cauze curată spirituale fiindu aceste rezervate numai consistoriului juraților scaunului, carī erau eschisivu preoți, pre cându între titori erau și laici.

5. *Notariul săborului* se alegea de către săborul mare, și era de comunu unul dintre protopopi mai aproape de reședința mitropolitului.

Drepturile lui erau următoarele:

- a) Redigea actele și decisiunile săborului mare.
- b) Estrada doritorilor decisiunile săborului mare provădute cu sigilul mitropoliei și subscrierea propriă.
- c) Notariul săborului mare între protopopi era cel de întâiu și prin urmare întâia persoană în biserică după mitropolitul.
- d) În timpu de vacanța scaunului mitropolitanu funcționa ca vicariu sau locușințoriu al mitropolitului, și probabil și cându scaunul era plin, și mitropolitul era împedat să preia în greunată.
- e) Avea și dreptu la o remunerațiune oare care.²⁾

II.

Organele administrative din provinciă supuse săborului mare.

Aceste erau:

1. *Săborul micu.* Întregu teritoriul supus jurisdicțiunii mitropolitului Belgradului era împărțit în mai multe districte, era în fruntea fie căruia sta unu preot numit protopop. Districtele nu erau în o formă de mari, cel puținu în câtu privesce numărul

¹⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariu pag. 257.

²⁾ Despre toate aceste veți mai susu pag. 376.

preoților din ele. În unu protocolu alu preoților dela 1701 de sub Mitropolitul Atanasiu se cuprindu districte cu preste 50 preoți, dară și cu mai puținu de 20 și chiar și de 10.¹⁾

În districtele aceste jurisdicțiunea locală mai înaltă era săborul micu sau adunarea preoților districtuali cu protopopul în frunte.

În competența săborului micu cădea:

- a) Alegerea protopopului districtual și probabil și a notariului.
- b) Alegerea deputaților districtuali pentru săborul mare, mai cu samă în care se alegea mitropolitul.
- c) Deciderea cauzelor controversate și judecarea unor cauze penale din district ca în forul de instanța întâia, și încă sau de a dreptul sau prin protopopul cu jurații districtuali.
- d) Rezolvarea cauzelor administrative districtuale.²⁾

2. *Protopopi.* În fruntea fie-cărui district era unu preot numit protopop ales de săborul micu și întărit de săborul mare pe viață. Dacă oficiul protopopescu vinia în vacanță, atunci până la cel mai de aproape săbor mare, mitropolitul cu aprobarea superintendentului calvinescu constituia administratorii.

Protopopul ales și întărit trebuia să jore, cându intra în oficiu, și încă în fața săborului mare.

Drepturile protopopilor erau multe și însemnate, și anume:

- a) Dreptul întâietății în district față cu ceilalți preoți, erau în săborul mare protopopi erau persoanele cele dintăiu după mitropolitul.
- b) Dreptul la votu viril în săborul mare, care putea aduce sentința de depunere chiar și asupra mitropolitului.
- c) Dreptul de a așeza preoți în parochie.
- d) Dreptul de a strămuta pre preoți din o parochie în alta.

Drepturile aceste două le-au câștigat protopopi numai în timpul, cându supremația calvină era la culme, căci pre la 1627 Mitropolitul Dositeiu pedepsia cu depunere și dare pre mâna spaniloru pre toți preoții aceia, carī voru merge la ver o biserică, „*fără scirea Vlădică.*“³⁾

¹⁾ »Istoria Părintelui Samuilu Olain« în »Acte și Fragmente de T. Cipariu pag. 86.

²⁾ Veți despre toate aceste mai pre largu la pag. 94 uu.

³⁾ »Istoria bisericei Românilor« de Petru Maior »Acte și Fragmente« pag. 152.

e) Dreptul de a judeca cu jurații districtuali ca în forul de întâia instanță în cauzele contencioase și penale,

f) Dreptul de a depune pre preoți în forul lor.

g) Dreptul de a conchema săborul mic și a duce în elu presiulă.

h) Dreptul de a întări cu subscrierea și sigilul propriu decisiunile săborului mare.

i) Dreptul de a esmite din numărul lor doi indiviți ca martori, cari să însoțescă pre mitropolitul, când mergea în România să se sfințescă.

l) Dreptul inspecțiunii preste clerul, poporul, bisericile, persoanele bisericesti și averea bisericescă din totu districtul lor.

m) Dreptul de a aduna din districtu „dăsciele vlădicesti și alte venituri,” și a le duce la săborul mare.

n) Dreptul de a visita întregu districtul încredințat lor.

o) Dreptul, că dintre ei să se alegă jurații scaunului mitropolitanu de cătră săborul mare, și totu dintre ei să se compună și tribunalul amplificat alu mitropolitului, care avea să revedă cauzele contencioase și penale, pre cari mitropolitul le-a judecată împreună cu jurații în timpul vizițiunii prin țară, înse în contra judecătii lui fu întrepusă apelațiune.

p) Dreptul de a întări pre persoanele bisericesti, ca de pildă cantorii și alții.

r) Dreptul de a da licență de cununie, care mai înainte era eschisivă alu mitropolitului în conformitate cu dreptul orientat, și chiar și dreptul de a da dispensațiune dela unele impedimente de căsătorie.

s) drepturile de a percepe unele venituri din districtu, cu privire la cari după s. unire pre timpurile episcopului Olainu s'au tânguit, că li-s'au imputinat.

Atari drepturi suntă aceste, câtu dacă protopopii nostri ar fi avută și ordul sacru episcopesc, atunci în nimic nu s'ar fi deosebită de mitropolitul. De unde în privința jurisdicțiunii mitropolitului între ei era numai unu *primus inter pares*, ca și superintendentele calvinescu din Ardélă între protopopii sei.

3. *Jurații scaunului protopopescu.* În fie-care districtu protopopescu erau câțiva preoți aleși de săborul mic, cu conlucrarea, sfatul și votul cărora protopopul se îndatina a îndeplini unele agende bisericesti da ale districtului respectiv. Preoții aceștia,

se numeau *jurați*. Ei în micu erau pentru districtul protopopescu aceea, ce erau jurații scaunului mitropolitanu pentru țara întregă. Precum vom vedea îndată, ei erau și asesorii forului protopopescu de judecată. Numărul lor nu se poate constata. Câte odată însoțiau pre protopopul la săborul mare, putea ca reprezentanți ai clerului districtual, și în casu de lipsă suplineau și pre protopopul la săborul mare.

4. *Notariul săborului mic.* Urme vechi despre notariul săborului mic nu avem. Existența lui înse pre timpurile supremației calvine cu greu se poate trage la îndoială. Căci dacă săborul mare și avea notariul său, lucru firescu, că și săborul micu a trebuit să și-l aibă pre alu său. Chemarea lui încă a trebuit să fie paralelă și analogă cu a notariului săborului mare.

5. *Preoții de pre la sate și orașe.* În atingere nemijlocită cu poporul venia preoțimea dela orașe și sate.

Dreptul parochial în răsăritu nu s'a putut dezvolta nici pre departe până la gradul înalt alu bisericii apusului. De aci a urmat, că la multe biserici din Ardélă funcționau mai mulți preoți coordinați unu altuia.

Relațiunea apusană dictată de spiritul de ordine, după care la o biserică funcționează unu preot cu parochia, era ceialaltă ca capelan sau cooperatori, în Ardélă n'a existat pre timpurile calvine.

Adevărat, că aserțiunea acesta nu o putem dovedi cu documente dinainte de s. unire, de pre timpul, cându supremația calvină era la culme. Pre la 1697 înse este secură, că în camune mai mari erau și câte 6 preoți, și mai nu era comună, în carea să nu fie cel puțin doi preoți.

Raportul misionarilor jesuiți din anul acesta se exprimă în chipul următoriu despre numărul preoților românesci din Ardélă:

„*Sex etiam popas invenies in pagis majoribus. Nec coloniam ullam quae vel paucis familiis constet, ducunt Valachi isti sine popis duobus.*“ ¹⁾

Mulțimea preoților de pre la sate și orașe n'a încetat încă timpu îndelungat nici după sfinta unire, cum se vede din catalogul preoților dela 1733 amintit mai sus (pag. 433), după care în forte multe comune erau câte doi, trei și mai mulți preoți.

¹⁾ Nilles »Symbolae« t. I pag. 145.

Tare precară era sârta preoțimii parochiale prin aceea, că preoții se tocneau cu poporul în privința venitelor. ¹⁾ Și apoi se mai întâmpla și aceea, de dacă poporul își căpeta preotul, care poftea mai puțin, atunci alunga pre cel vechiu, și aducea pre acestu nou. ²⁾

Causa lucrului acestuia pôte că a fost starea de decadință, în carea se afla preste totu biserica românească din Ardelu. Este înse posibilu, și pôte chiaru probabilu, că și datina acesta destul de rea nu este lipsită de influința calvină.

La calvini preotulu sau predicatoriulu nu este unu trimisul alu ierarhiei cu puterea primită de susu spre a conduce pre credincioși, ci este unu deputat alu poporului spre împlinirea unor agende bisericesti. În conformitate cu principiulu acesta la calvini din Ardelu până în timpurile mai dincóce poporul își tocnea preotul sau predicatoriul pre unu timpu anumitu, după expirarea cărui putea să-și tocmescă pre altulu. Și ca și la Romani dacă vinea unu predicatoriu de aire, și de acela plăcea poporului mai tare, și-lu ținea de predicatoriu.

Datina acesta vine înainte la scriitorii calvini sub numirea de *papmarasztás*. ³⁾ Și tocmirile poporului românescu din Ardelu cu preoții încă se par a nu fi decât o specie de *papmarasztás* din biserica calvină.

Preoțimea română dela sate și orașe administra credincioșilor sântele taine sub suprema supraveghiere a sinodului generalu și a superintendentului calvinescu. Urmarea relațiunii acesteia față cu superioritatea calvină a fostu, că preoțimea putea comite ori ce abuzuri cu sântele taine, fără să se tîmă de ceva pedepsă, căci calvini se bucurau de atari abuzuri, dacă numai nu mergeau până acolo, câtu abuzurile să se opună dogmelor calvine.

Preoțimea dela sate și orașe se lua de comunu dintre cântăreșii sau diacii de pre la biserici, cum se vede din capitulu 11 alu Zaconiculu, care a tractatú „despre alegerea diaconilor spre popie,” ⁴⁾ precum și din canonulu 2 și 6 alu sinodului dela 1700, cari spunu, ce calități trebuiescu să aibă diacii, cari se înalță la trepta preoțescă. ⁵⁾

¹⁾ Canonulu 10 alu săborului mare dela 1675.

²⁾ Canonulu 10 alu săborului mare dela 1700.

³⁾ Cf. Farikas József »A magyarországi protestáns egyház történelme« Budapesta 1881 pag. 47 și canonulu 18 și 22 din colecțiunea lui Gelei Katona.

⁴⁾ »Acte și Fragmente de T. Cipariu pag. 258.

⁵⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu t. II. pag. 119 și 120.

Însași împrejurarea, că preoții se tocneau cu poporul, arată, că pre preoții îi alegea poporul. Lucrulu acesta nu se întâmpla din motivulu, că dóră biserica românească din Ardelu professa cine știe ce principii democratice și liberali moderne. Ci se întâmpla, fiindcă nu esistau seminarie de creștere pentru preoți. Din care causă mitropolitulu nu avea totudeauna de îndemână succrescunță de preoți, pe cari să-i pótă trimite pre la biserici. Poporul deci însuși trebuia să-și caute preotul, și să se róge de mitropolitulu, să-lu sfințescă, dacă candidatulu nu-i sta în cale ver o pedecă canonică, de cumva pre timpurile acele triste mai putea fi vorba de pedeci canonice.

În timpurile mai de multu, totu cam în chipulu acesta se întâmpla constituirea preoților și în România. Eră în Ardelu se observă o modalitate analogă până în ziua de astăzi în parochiile prevădute cu venite așa puține, câtu episcopulu nu pôte trimite în ele preotul pregătitu anume pre speșele diecesei pentru statulu preoțescu. Pentru parochiile aceste nu odată se întâmplă, de însuși poporul își căuta unu candidat de preot, care sau dispune și de avere proprie, sau câștigă ceva avere prin căsătoria, și apoi unindu venitele averii acesteia cu ale parohiei și pregătesce totuși o subsistență onestă. Pre candidații aceștia al poporului, dacă nu subverséză nici o pedecă canonică, episcopulu îi primesce la cursulu bienal alu s. Teologii, și la timpulul său îi sfințesce preotul pentru parochia respectiva.

Datina aceea înse destul de rea, ca poporul să-și alunge pre preotulu său. Dacă-și căpeta altulu, care îi mai convinea din ver o causă óre care, nu pôte să nu fie în legătură cu datina poporului calvinescu din timpurile mai de de multu, de a abdice preotulu serviciulu, cându și-a căpetatú altulu mai plăcutu din óre care motivu.

Despre datina acesta rea ne spune canonulu 10 alu sinodului dela 1700, cându dispune:

„Care popă va merge pre poporul altui preotul, sau îi va scádé simbria . . . acela să se tunjă.” ⁶⁾

Canonulu acesta este o încercare de a desrădęcina din popor datina acea așa dejasitoare pentru statulu preoțescu.

⁶⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovanu t. II pag. 120.

Totă scopulă desrădăcinării datinei acnsteia Pa avută și punctulă ală III-le din suplica sinodului dela 1697 îndreptată cătră împăratulă, care sună :

„*Ut adaequata dependentia et dispositio parochorum sit penes episcopum, et nullo modo penes saeculares, ut hactenus.*“ ¹⁾

O datină ca și acésta, prin carea suferea așa multă vađa și autoritatea preoțimii, nu-și are nici celă mai mică temeiă în dreptulă orientală din Pravilă. De unde multă este mai de cređută, că și datina acésta s'a încuibată în biserica romănescă sub influința calvină. ²⁾

Chiară pentru aceea este și durerosă și de mirată, că precum cu privire la alte lucruri din biserica noastră, așa și cu privire la datina acésta s'au aflată bărbați, cari fără de a-i studia mai afundă natura și originea ei o au considerată de o dispoziție din cele mai „liberală“ ale dreptului bisericescă răsăritenă, și încă au făcută grele imputări mitropolitului Teofilă, că a făcută o încercare să o casseze.

C.

Indicatura bisericescă.

1. *Forurile bisericescă ordinare.* Pentru cauzele bisericescă contențiose, penale și de căsătorie forulă bisericescă pedaneu sau de prima instanță era forulă protopopescă.

Forulă protopopescă înse pronuncia sentința în trei moduri, și în specie :

a) În casuri mai mici, cândă pedépsa pentru ver o transgresiune era deja dictată de săborulă mare, sau cândă a dispusă așa săborulă mare, *protopopolulă singură* supunea la pedépsă după bună chibzuirea sa. Urmă de atare judecată avemă de după s. unire în canonulă 12 ală sinodului dela 1732, ³⁾ în canonulă 8 ală sinodului dela 1728, ⁴⁾ și în canonulă 4 și 5 ală săborului dela 1675 dinainte de s. unire.

b) În casuri mai grele judeca ca foră de întâia instanță în-

¹⁾ A. Illia »Ortus et progressus variarum in Dacia gentium et religionum.« Clușă 1730 pag. 9.

²⁾ Veđi Memorandulă Gherlană dela 1882. Gherla Tipografia «Aurora».

³⁾ »Acte sinodali« de I. M. Moldovan t. II pag. 28.

⁴⁾ Totă acolo pag. 103.

suși săborulă mică sau adunarea preoților din întregă tractulă protopopescă. ¹⁾

c) Forulă ordinariă protopopescă înse era compusă din protopopolă și din jurații scaunului protopopescă. ²⁾

Forulă de a două instanță sau de apelațiune era forulă mitropolitului cu jurații scaunului, a cărui resedință era în Belgradă, cum se vede din condițiunea a 13-a pusă de principele Apaffy Mitropolitului Budai. ³⁾

Pentru cauze mai grave înse figura ca foră de a două instanță însuși săborulă mare.

Cândă era vorbă înse, ca să fie judecată însuși mitropolitulă, atunci pentru elă, ca și cum ar fi fostă numai lăpădătura celorlă alăți credincioși, esista numai ună singură foră de judecată, și acela era săborulă mare, ⁴⁾ dela sentința căruia nu se mai da apelațiune. Chiară în chipulă acesta dispunea dreptulă calvinescă să se întimple și judecarea superintendentului. ⁵⁾

Pre lângă săborulă mare mai aducea sentință asupra mitropolitului și ună tribunală civilă compusă din Romăni și calvini. Înse tribunalulă acesta nu judeca în chipă de foră de apelațiune, ci după ce mitropolitulă era depusă de săborulă mare, tribunalulă acesta dicta asupra lui pedépsa civilă.

Cândă de exemplu la anulă 1680 fu depusă Mitropolitulă Sava Brancovică, tribunalulă acesta a fostă compusă din : protonotariulă calvinescă Petru Alvinczi de Borberek ca presidentă, Ioană Veresmarti protopopolă și predicatoriulă calvinescă dela Benică, Ioană Zoba protopopolă romănescă dela Vinții de josă și notariulă săborului mare, și pre lângă aceea încă din 98 membrii mireni și preoți. ⁶⁾

2. *Forurile bisericescă estraordinare.* După datina apusană medievală observată și de calvinii din Ardélă, mitropolitulă nostru cu ocasiunea visitațiuniloră generală ținea, unde era lipsă, și judecată în cauze contențiose și penale, și aducea sentință formală. Forulă acesta înse era estraordinariă, fiindă-că nu funcționa decâtă în timpulă visitațiuniloră generală. Era mai departe și pentru

¹⁾ Veđi mai susă pag. 92.

²⁾ Veđi mai susă pag. 171 și uu.

³⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariă pag. 65 și 66.

⁴⁾ Veđi mai susă pag. 20.

⁵⁾ Veđi mai susă pag. 34 și 35.

⁶⁾ G. Șincai »Cronica Romăniloră« la anulă 1680.

aceea extraordinariu, fiindcă deși era forul mitropolitului, totuși era numai for de instanță întâiă, și consta din mitropolitul ca președinte și din jurații scaunului, cari îl însoțeau. Dacă liti-ganții nu erau mulțumiți cu sentința adusă în forul acesta, puteau recurge la forul de a doua instanță, care era éráși forul mitro-politului, fase celú stabilú din Belgradú cu acelú adausú, că mitro-politulú pentru cauzele aceste era datoriu pre lângá jurații stabili ai scaunului a mai conchema încă câțiva protopopi, și apoi întréga judecata a o supune censurei superintendentelú calvinescú.

Forurile aceste două extraordinarie se cuprindú în condițiunea a XIII-a pusă Mitropolitului Budai. *)

Concluziune.

Resumându în cuvinte puține rezultatul scrutarilor din in-tregú studiulú putem constata urmátorele:

Biserica románescá din Ardélú precándú la capetulú veacului alú 17-le s'au începutú tractárilé de unire cu biserica Romei, era deplinú calviná în credință și în organizațiune.

Nu vorbimú aici de ceea ce credea în inima sa unulú saú altulú dintre singuratici. Ci vorbimú de credința aceea a bisericii románesci din Ardélú, carea era depusá în acte oficióse ale au-ctoritáții bisericesci, căci numai din aceste se póte cunosce, care a fostú credința bisericii ca atare.

Acum credința acésta a bisericii románesci din Ardélú a fostú curatú calviná, ceea ce evidentú o dovedescú actele pblice oficióse ale autoritáților supreme bisericesci, cari vorbeau în numele in-tregei obște románesci din Ardélú.

Actele aceste suntú:

1. Catechismulú calvinescú edatú de principele Georgiú Ra-kotzi pre limba románescá, pre care l'au primitú mitropoliții ro-mánesci ca obligátoriú pentru ei și pentru toți Románii din Ardealú, atunci cândú au primitú confirmarea în scaunulú mitropolitanú.

2. Condițiunile curatú calvinesci puse mitropoliților nostri de principii Ardélului, pre cari asemenea le-au primitú ca obligá-tóre pentru totá obștea supusá lorú.

3. Canónele celorú două sáboré mari dela 1675 ținute sub Mitropolitulú Sava Brancovici, în cari cu privire la credință se cu-prinde calvinismulú golú goluțú.

*) »Acte și Fragmente« de T. Cipariú pag. 65 și 66.

Dacă acum mitropolitulú și sáborulú mare, cari erau auctori-táțile cele mai înalte bisericesci, și chiarú reprezentau totalitatea Románilorú din Ardélú, în actele publice oficióse cele mai însem-nate, ce le avemú dela ele, au profesatú întrégá credința calviná, cine mai póte dice, că biserica románescá din Ardélú pre acele timpuri nu era în privința credinței deplinú calviná?

Cumcă nu numai credința, ci și organizațiunea bisericii romá-nesci din Ardélú pre la 1700 era de susú până josú calviná, cre-demú că s'a pututú vedé destulú de limpede din studiulú de față.

În credință și organizațiune stá eseuța unei biserici. Dacă aceste au fostú în biserica románescá calvine, atunci putemú dice, că și ea fostú calviná, saú unitá cu biserica calviná în credință și organizațiune.

Nu o dicemú acésta numai dela noi. Înusuși calvinii din Ar-délú au mărturisitú, că până la 1700 d. Chr. Románii din Ardélú au fostú uniți cu ei.

Așa de pildá calvinulú Petru Bod se exprimá despre unirea acésta în chipulú urmátoriú.

„A reformatiótl fogva az oldhok ébber a hazában a vallás dolgokban uniólva voltak a reformátusokkal.“ ¹⁾

Mai departe la 1702 reformații din Ardélú s'au tânguitú la comisariulú regescú Zeaú, că catolicii voescú sá unescú cu ei pre popii románesci, *deși aceia erau uniți cu calvinii din vechime, »uniti ab antiquo nobiscum.«* ²⁾

Ce e dreptú. ritulú grecescú deși adulteratú prin câte o di-spoziție de a calvinilorú, a rămasú și mai departe în biserica ro-mánescá din Ardélú. Ritulú înse nu este caracteristica esențialá a unei biserici. Potú fi două saú trei biserici unite în credință și totuși cu ritú diversú. Dovadá este biserica catolicá, în carea este numai o credință, rituri înse mai multe. Dovadá suntú însuși calvinii. Alte ceremonii și rituri au calvinii în Ungaria și Tran-silvania, altele în Helveția, altele în Holandia și așa mai departe.

Calvinii din Ardélú înse au toleratú ritulú grecescú în bise-rica románescá din Ardélú numai până la alte timpuri, și până-lú

¹⁾ »Smirnai Szent Polykarpus, vagy az erdélyi ref. püspökök histo-riája« 1766 pag. 102. Petru Bod a scrisú unú tractatú despre unirea Romá-nilorú cu calvinii, veși »Archivú pentru filologiá și istoriá« de T. Cipariú pag. 658.

²⁾ »Archivú pentru filologiá și istoriá« de T. Cipariú pag. 656.

voră pute elimina fără să turbure prea tare pre Români. ¹⁾ De o cam dată s'aŭ multămitŭ cu aceea, că aŭ introdusŭ in biserica românească credința și organizațiunea calvină, cari formeză caracteristica esențială a unei biserici. Și intemeiându-se pre împrejurarea acēsta considerău biserica românească de calvină și deosebită de ei numai in ritŭ. Pentru aceea in actulŭ depunerii Mitropolitului Sava Brancovici la 1680 nici nu vorbescŭ de biserica românească că de o biserica diversă in credință de cea calvină, ci ca de o biserica calvină, carea in se observă ritulŭ românescŭ, grecescŭ și rascianŭ „*graecos, rascianos et valachicos ritus observans.*“ ²⁾

Numai considerându astŭfelŭ relațiunea bisericii românești cu cea, calvină se pŭte judeca cum se cuvine actulŭ in veci memorabilŭ dela 1700 d. Chr.

Adausulŭ II.

¹⁾ Totŭ acolo.

²⁾ »Acte și Fragmente« de T. Cipariŭ pag. 60.

Privire critică preste ideile și literatura referitoare la instituțiunile noastre bisericesci dela 1700 până astăzi.

Dela actul istoric al unirii întimplate la 1700 d. Chr. până în ziua de astăzi din conștiința publică a inteligenței clericali și mirene nici când n'a pierit idea, că unirea cu biserica Romei a fost unire numai dogmatică, era nu și în rit, instituțiuni și disciplină. Și chiar și S. Scaun Apostolic tot de a una în chipul acesta a considerat unirea noastră, și nici când nu a făcut nici o încercare de a lărgi sfera unirii estindendo la rit, disciplină și instituțiuni.

Pre natura acesta a unirii am fost și suntem foarte geloși mai geloși decât ori care alt popor din răsărit, care în decursul vécurilor s'a unit cu biserica Romei.

Gelosia acesta n'a isvorit numai din alipirea de ritul, disciplina și instituțiunile răsăritene, ca și cum acele ar deprinde un farmec asupra sufletelor, ce le ține legate de ele ca cu câtuși. Căci toate lucrurile aceste în biserica răsăritului până în ziua de astăzi pre lângă chipul classicității în unele privințe, pörtă pre sine și chipul lucrurilor primitive, unilaterale, greoie, nedesvoltate și neacomodate împrejurărilor și timpului de astăzi. Ci a isvorit și a fost nutrită gelosia acesta mai cu samă în timpul mai nou și de motivul, că în ritul, disciplina și instituțiunile răsăritene, în câtă divergază multă de ale popórilor conlocuitoare, vedeam și un scut apărătoriu al națiunii noastre, un mijloc de a împiedeca amalgamisarea noastră cu alte popóre, cu cari locuim pre un teritoriu.

În adevăr, nu se pôte nega, că lucrurile aceste orientali în împrejurări anumite pot și ele să întărescă zidul despărțitoriu între noi și alte popóre, și prin aceea se contribue la conservarea caracterului nostru național. Ele singure înse fără de alte elemente nu pot nici să împiedece contopirea noastră cu alte popóre, nici contopirea altor popóre în poporul nostru. Avem dovezi despre acesta chiar în timpul mai nou.

Sciindū cu toții, că biserica noastră ca biserică a răsăritului la 1700 d. Chr. s'a unită cu biserica Romei numai în credință, nu înse și în ritū, disciplină și instituțiuni, nevoindū mai departe cei mai mulți să scie nimicū despre aceea, că biserica noastră a fostū 150 de ani sub supremația calvină, de sub carea n'a pututū scăpa fără alterarea instituțiunilorū, nu este mirare, că mulți se legaū de instituțiunile calvinesci ale bisericii noastre, ca de nisce instituțiuni garantate prin pactulū de unire, și ori ce clătinare a acelora, o consideraū de unū atentatū asupra pactului acestuia.

Confusiunea acēsta este alū doile curențū sub influința căruia s'aū formatū unele idei despre instituțiunile bisericeii noastre, și care a datū câte odată în câtva chiarū și directiva dezvoltării lorū.

Curentele aceste două le-amū putē numi curentele *conservative*, celū de întâiū din motive *naționale*, celū de alū doile din motive *bisericesci*.

Dela 1848 a pășitū apoi pre arenă unū curențū cu totulū noū.

Ideile liberale cu privire la guvernarea statelorū aū cuprinsū de atunci spiritele și în poporulū nostru. Bisericile protestante din țara noastră aū îmbrățișatū ideile aceste nu numai pentru statū, ci și pentru biserică. Luteraniū, calviniū și unitariū aū începutū de atunci a-și organiza bisericele de susū până josū după principiile aceste, cari și altūcum se nimerieaū minunată cu principiile fundamentali ale bisericii lorū. Pre încetulū organizațiunea bisericeilorū acestora fu „deocratisată” în măsură mare.

Exempla trahunt. Vēdēndū o parte a publiculū bisericeii noastre ideile liberali intrupate mai multū saū mai puținū în viața statulū, vēdēndu-le intrupate chiarū și în alte biserice, fără a grigi multū de aceea, că ôre ideile aceste suntū saū nu în armonie cu principiile fundamentali ale bisericeii răsăritulū, aū începutū a insiste și chiarū a pretinde, ca biserica noastră încă să se organizeze ca și cele protestante, și să se democratizeze în ea tôte instituțiunile.

Insistența acēsta și-a căpētātū nutremintū noū, cândū publiculū nostru a observatū curentulū acesta ivindu-se și în biserice, cari în o privință saū alta suntū identice cu a noastră. Așa cândū de pildă a vēdūtū, că unū atare curențū s'a ivitū și în biserica ro-

mano-catolica și s'a manifestatū în minoritatea congresulū romano-catolicilorū dela Budapesta din 1871, éra biserica gr. orientală românescă și sērbescă din Ungaria a mersū cu organizarea bisericească după principiile aceste mai departe chiarū și ca protestanții.

Ideile moderne liberali aū fostū alū treile curențū, care a influințatū și formarea ideii despre instituțiunile noastre bisericesci și dezvoltarea lorū.

Curentulū acesta l'amū putē numi curentulū *liberalū*.

Dela 1700 d. Chr. până astăzi înse a esistatū totūdeuna și un curențū sănētosū și corectū în dezvoltarea instituțiunilorū bisericeii noastre. Principiulū conducētoriū alū curentulū acestuia a fostū, că instituțiunile bisericeii noastre la totū casulū aū lipsă de dezvoltare. Dezvoltarea are înse să se întimple întâiū și mai întâiū în armonie cu principiile dumnezeesci ale bisericeii, cari suntū identice în amēndouē bisericele, a răsăritulū și a apusulū. Mai departe în armonie cu indignēțele noastre reali, cu ideile înalte de cultura religios-morală, cari prin s. unire aū intratū în biserica noastră în urma contactulū ei cu cultura apusană, cu împrejurările nouē ale bisericeii noastre, și cu relațiunile nouē, în cari prin s. unire a ajunsū biserica noastră față cu diversi factori.

Deși curentulū acesta a fostū mai totū mereā în luptă cu curentele cele trei amintite deja, totuși pōte se arete rezultate frumōse. Elū a cassatū unele instituțiuni curatū calvinesci, elū a modificatū alte instituțiuni calvinesci, și le-a adusū în armonie cu principiile Pravilei, elū a introdusū multe instituțiuni de valōre în biserica noastră, elū a produsū și o literatură mică în adevēră, înse aptă de a susține critica sciinței europene moderne.

Curentulū acesta singurū pō să aibă viitoriū în biserica noastră. Armele lui suntū armele sciinței și ale adevērului. Elū nu lega viitoriulū bisericeii noastre nici de păstrarea unorū instituțiuni răsăritene anticuate, nici de ideii politice, cari în cursulū istoriceii și aū perioda lorū trecătōre. Elū nu lingusește mulțimea adērândū la ideii, cari pe câtiva timpū se bucura de popularitate, ci spune, espune, chiarifică și ilustrēză adevērulū eternū fără a căuta în fața ômenilorū, și de triumfū totuși este sigurū. Elū scie, că în adēncimile vieții psihice a poporului nostru jacū forțe de conservare, cari în genere vorū susține poporulū nostru în împrejurări ori și câtū de grele, cum l-aū susținutū și până acum. Elū

scie, că esistența, vitalitatea și progresul poporului nostru nu atîrnă nici cîtă e negru sub unghie dela aceea, că cutare sau cutare instituțiune sau dispoziție bisericească este răsăritenă sau apusană, aflase în Pravilă sau Pidalion sau nu se află. Elu vo-esce între marginile statorite de însuși Dumnezeu să creze bisericii noastre instituțiunii nu democratice sau aristocratice, nu răsăritene sau apusane, ci instituțiunii, în cadrulul cărora fiii bisericii noastre să-și pótă mântui sufletele, să-și pótă însuși cultura europeană, și ore cîndu în istoria omenimii și a civilizațiunii să fie și numele lor amintit cu onóre.

De n'ar fi existat în biserica noastră nici cîndu curentul acesta și direcțiunea dezvoltării instituțiilor ei o ar fi dat numai celealalte trei curente false, Dumnezeu scie, în ce confușiune, anarchiă și apatie ne-am afla astăzi.

Înainte de ce am vedé unele produse literare cari se ocupă cu instituțiunile noastre bisericesci, premitem următoarele:

Întăiu, preste totu literatura cu privire la instituțiunile noastre bisericesci este tare mică, așa cît scrierile de adevărată valóre pe terenul acesta mai că le-am puté numéra pe degete

A dóua, nu e cu putință ca singuraticile produse literare să le grupămu în curente cele patru, ca și cum fiecare product literariu ar fi manifestarea a câte unui singur din curente aceste. Căci câte un product portă timbrul și alorî câte trei curente, și pre lângă aceea unele încă în nascerea loră au fost influințate și de interese de clase și chiar și de patimi individuale. Singur productele isvorite din curentul alu patrule, sunt așa determinate, așa limpezi, născute numai din dorul și din iubirea adevărului, fără nici un cuget rezervat și libere de ori ce alte scopuri egoiste și străine, cît în ele n'au putut intra pre nici o cale nici unul din celealalte curente.

Cu durere amintim și aceea, ca caracteristica tuturor productelor literare, în cari unul sau altul sau tóte cele trei curente de întăiu esu la ivelă în un mod mai mult sau mai puțin determinat, nunumai că nu sta pre temelul Pravilei, ci sunt superficiale până la disgust. Bărbați, cari póte cu nimică nu s'au ocupat mai puțină ca cu studiul greu și obositor al instituțiilor bisericesci, fără de un studiu detaliat și adăncit al isvórelor, fără de nici un adminicul în mână afară de ver

un lexicon de conversațiune, s'au apucat să scrie cercetări asupra instituțiilor noastre bisericesci. Neputend înse impune publicului cetitoru nici cu cunoscințele, nici cu profunditatea, nici cu agerimea, nici cu puterea stringentă a doveților, au fătărit durere de națiune și rol de apărător ai națiunii împotriva fantómelor, ce înșiși și-le-au creat. Înaintea mulțimii pre calea acesta se căștigă în adevăr câte odată lauri fără multă trudă. Față cu bărbații instruiți în cestiune înse se implinesce disa latinului: *ignotos fallit, notis est derisui*.

Altă caracteristică a productelor de genul acesta este cutezarea orbă. Și nici nu e mirare. Superficialitatea din firea ei este cutezătoare, căci de ar fi modestă, nici cîndu nu ar eși în public. Dacă de pildă ore cine numai cu cunoscințele, ce le află în un lexicon de conversațiune, și cu ce a mai putut prinde de ici colo, s'ar apuca să scrie cercetări asupra cestiunilor celor mai grele și mai intricate din sciința medicală a anatomiei sau terapiei, ore ce ar dice despre un atare omă medicii de profesiune, cari au studiat teorie multă și au și pracsă îndelungată?

Și totuși la noi s'au întimplat casuri, cari sémănă cu acesta ca ou cu ou, cîndu unii și alții s'au apucat să scrie despre instituțiunile noastre bisericesci.

Curentul corect și sănătos este reprezentat prin toți episcopii nostri începund dela s. unire până astăzi. Mai departe prin tóte sinódele noastre diecesane și electorali despre cari avem cunoscință, cu esceptiunea celui din 1850, care în cătuva a fost infectat de idei necompatibile cu Pravila, și după aceea a celui dela 1868, care cu punerea celor 10 condițiuni și cu cuprinsul lor, judecat stricte după Pravilă, a fost un sinod refractariu.

Conduși de ideile curentului sănătos episcopii și sinódele noastre îndată după s. unire au început a forma instituțiunii folositoare pentru biserică și a cassa diverse abuzuri încuibate sau pe timpul supremației calvine sau mai înainte. Astúfel încă sinodul dela 1700 a introdus un curs de 40 de zile pentru candidații de preoți, care deși tare primitiv și neîndestulitor, se vede, că până atunci lipsiea. Sinodul dela 1728 a sulevat idea ridicării unui seminariu pentru tinerime din massa ereditariă a episcopului Pataki; sinodul dela 1742 a introdus matriculele pentru fiă-care parochiă; sinodul dela 1725 a introdus procuratori pentru cleru, care să-lu apere la forurile civile; sinodul dela

1742 a introdusă instituțiunea fiscului pentru cauzele penale, cu toate că sinodul acesta s'a arătat cam conservativ.

Totă asemenea sinodul dela 1700 s'a îngrijit, să procure preoțimii o subsistență convenabilă, și atâtă acesta, cât și cele următoare au luat măsuri, precătă li-a fostă cu puțință, spre a șterge abuzurile, cari se incubaseră mai cu samă pre timpurile supremației calvine, precum abuzurile cu ss. taîne, abuzul cu privire la portul clericală, abuzul unor preoți de a pedepsi cu interdicți pre credincioșii proprii, și altele.

De altă parte și episcopii au introdusă instituțiunii de valoare, prin cari biserica noastră a luat ună avintă culturală, la care nici cândă înainte de s. unire nu s'a putut ridica. Astăfel sub episcopul Patakî s'a pusă temelulă la dotațiunea episcopului, carea apoi o a dusă în deplinire episcopul Clain. Clain a pusă temelulă mănăstirii călugărilor basilici și a școlilor din Blașu, Aronă, Rednică și Maioră au continuat opulă lui Clain. Totă episcopul Clain a pusă temelulă la seminarul de băeți dela S. Treime, Aronă a fundată pre celă dela Bunavestire. Sub Maioră s'au unită amândouă și s'a formată seminarulă teologică de astăzi. Bobă a fundată capitululă, Lemeni cursulă filosofic și teologic de 4 ani, Șuluță a lăsată fondă pentru academiă, Vancea a fundată seminarulă de băeți și de fetițe. Totă episcopii nostri au introdusă încă de timpuriu instituțiunea vicarilor episcopesci, după aceea mai multe clase de protopopi și instituțiunea vicarilor foranei, și s'au silită a infrina puterea cea prea mare a protopopilor, carea o căpătaseră mai cu samă în era calvină.

Nu amă voită prin aceste nici pre departe, să numărămă toate instituțiunile introduse de episcopii nostri. Așa ceva trece preste cadrulă scrierii de față. Ci amă amintită numai unele din ele, spre a arăta, câtă are biserica noastră să mulțămescă curentulă celă sănătos și corectă, de care au fostă conduși episcopii și sinodele noastre în cestiunea instituțiunilor bisericesci.

Literatura curentulă sănătosă în timpurile mai vechi este reprezentată mai numai cu decisiunile sinodelor, cari ni-s'au păstrată până astăzi.

Cei dintăi, cari au începută a se ocupa cu instituțiunile noastre bisericesci, au fostă cei trei bărbați mari: Șincai, Clain și Maioră.

Între acești trei celă mai corectă este Șincai, deși câte odată a confundată timpurile antice ale bisericii cu timpurile mai târzii.

Celă de întâi opă inse, care a tractată *ex professo* instituțiunii de ale noastre bisericesci, a fostă *protopapadichia* și *Istoria bisericii Românilor* de Petru Maioră.

Protopapadichia este și astăzi ună opă de valoare. Încătă autorul și a propusă, ca în scrierea acăsta să espună drepturile și datorințele, ce le aveă protopopii românesci din Ardelă în timpurile până la elă, putemă să dicemă, că și-a ajuns școlulă. În câtă inse autorulă s'a ocupat și cu natura canonică și cu originea drepturilor acestora, putemă să dicemă, că totă ce susține relativă la cestiunea acăsta, este falsă, precum s'a putut vedă în tractatulă despre protopopi.

În „*Istoria bisericii Românilor*” încă se ocupă, inse numai în trecătă, cu unele instituțiunii bisericesci. Și digresiunile aceste dela firulă istorică își au valorea loră însemnată. Și aci inse autorulă cade în păreri deplină false, îndată ce se ocupă cu natura canonică și cu originea aceloră instituțiunii, cum s'a putut vedă în tractatulă despre săborulă mare și mică.

Cea mai mare greșală alui Petru Maioră a fostă, că nu a cunoscută instituțiunile bisericesci din România și Moldova. De le-ar fi cunoscută pre aceste, atuncă despre cele din Ardelă ar fi judecată cu totulă altăcum, și atuncă ar fi fostă imposibilă, să nu se nască în elă cugetulă, că bisericeii românesci din Ardelă, după ce a stată 150 ani sub influința calvină, nu e cu puțință, să nu i-se fiă alterată instituțiunile în spirită calvinesc. Și atuncă făcândă ună studiă comparativă între instituțiunile bisericeii românesci din Ardelă și între cele calvinesci, ună bărbat de talentă, erudițiunea și diligența neobosită ca Petru Maioră ar fi făcută ună servițiu neprețuită istoriei instituțiuniloră noastre bisericesci.

Altă greșală alui Petru Maioră a fostă, că a traită în prea mare inimizță cu episcopulă Bobă, ceea ce l'a făcută nu numai să fiă nedreptă față cu nemuritorulă acesta episcop, ci câte odată se scria lucruri evidentă false despre instituțiunile noastre bisericesci.

În véculă nostru celă de întâi opă de valoare pentru studiul instituțiuniloră noastre bisericesci este opulă eruditulă Timoteu Cipariu intitulată „*Acte și Fragmente latine românesce pentru*

istoria bisericii române mai ales unite". Blașu. Tipografia semina-riului arhidieceșană 1855. Documentele scöse la lumină în opul acesta sunt de mare valöre pentru studiul instituțiilor nöstre bisericesci, Pre lângă aceea autoriul a fost fört modest și discret. El a publicat documentele așa, cum le-a aflat, fără a se dimita mai de loc în discușiunii asupra naturii și originii instituțiilor nöstre bisericesci, deși erudițiunea, de carea a dispus, l'ar fi îndreptățit la așa ceva în măsură multă mai mare, ca pre destui alții.

Nu de puțină valöre pentru studiul instituțiilor nöstre bisericesci este și opul canonicul, mai târziu episcopului de Oradea Dr. Iosif Pap Szilágyi intitulat „*Enchiridion Juris Ecclesiae orientalis catholicae*“ Oradea mare 1862.

Autoriul a publicat în opul acesta și o synopsis a părții äntăie a Pravilei. Preste unele cestiuni de mare moment, ca de esemplu instituțiunea protopopilor, a trecut prea iute.

Tot pre timpul acela a scris canonicul de Oradea mare, mai târziu Mitropolitul de Alba-Iulia Dr. Ioan Vancea opșorul sșu „*Dialogu despre constituțiunea bisericii și despre sinöde*“ Oradea mare 1861.

Autoriul, bărbat cu cunoscințe temeșnice, cu Pravila în mână a arätat, ce sunt și ce trebuie să fie sinödele după dreptul bisericii räsăritului. Din espunerile lui mulți s'ar fi putut instrua, cum se cuvine în cestiune. Cu töte aceste inse, fiindcă ideile autoriului, cari sunt ideile Pravilei, nu erau după gustul acelora, cari după norma protestantă voieau să organizeze biserica nöstră, autoriul n'a fost combätut științifice, cum ar fi trebuit să se întimple, ci a fost încärcat cu invective personale de nisce ömeni, cari pöte la nimic nu se pricepeau mai puțin ca la canöne.

De altă parte tot pre timpul acela aflau aplaus nisce ideii ca de pildă, că noi nu putem introduce nimica în biserica nöstră, ce n'a fost până acum în biserica räsăritului, decât dacă așa ceva ar decide un sinöd, la care să luăm nu numai noi parte, ci și Rutenii, Grecii, Melchiții, Maroniții, Coptii, Babilonenii și mai scie Dumneșu ce popörö obscure de prin räsărită!

Cătră capetul anilor 60 Mitropolitul Șaguna își organiză biserica sa de sus până jos după principiile protestante fără nici o considerațiune la principiile Pravilei.

Împrejurarea acösta produse și în biserica unită o confușiune mare. Și până atunci se vorbise mult de organizațiunea „liberală“ după dreptul bisericii räsăritene. Se vorbise, șicemă, căci de studiat n'a studiat dreptul räsăritenü mai nici unul dintre cei ce vorbeau mai mult despre el. Aceștia apoi eșir cu totul din sărite, când vădur, ce constituțiune „liberală“ a dat Șaguna bisericii sale. Etă organizațiunea, carea trebuie să o aibă și biserica romänescă unită, ca biserica orientală, în ritü, disciplină și instituțiun! Nici atăta n'a fost destul! Unii cu naivitatea au mers până acolo, cătu cum se cade credeau, că biserica nöstră înainte de unire a trebuit să aibă o constituțiune analogă cu a bisericii lui Șaguna, și numai contactul cu latinii ni-o au nimicüt.

Să începur acum Ieremiadele prin foi. Nu mai aveam capetü imputările, că prin unire biserica nöstră și-a pierdut, ce a avut mai frumos „constituțiunea räsăritenă liberală“, și noi n'avem un bărbat ca Șaguna, care să o restabișcă în tötä virginitatea ei, ci avem numai „popistași“, „jesuiți“, „latini“ și mai scie Dumneșu ce.

Nu mai la ce ar fi trebuit, nu cugeta nimeni. Anume la aceea, că să ia în o mână Pravila, și în alta „statutul organic“ al lui Șaguna și să le asemene la oaltă, și apoi după aceea să ia éraš în o mână Pravila, și în alta instituțiunile, ce le avea biserica nöstră, când a scăpat de supremația calvină și s'a unit cu Roma.

Guintesența curentului acestuia sunt cele 10 condițiuni puse de alegătorii sinodului electoral din 1868 äitoriului Mitropolitä de Alba-Iulia.

Singurul opü de valöre născut din incidentul curentului acestuia este opul profesorului de atunci Ioan M. Moldovanu intitulat: „*Acte sinodali*“ în două tomuri, Blașu 1869 și 1872.

Autoriul a adunat acte sinodali din Petru Maiorü, din arhivul mitropolitan din Blașu și dela privați, și le-a edat în două tomuri, prin ce a făcut unü lucru în adevăr laudabil, érä noué în studiul de față ni-a prestat opul acesta multü ajutorü, pentru care autorului îi suntem mulțămitori. Nu putem împärtăși inse unele din vederile autorului cuprinse în precuvintarea la tomul întâiu, și în observările dela capetul aceluï tom, încätü unele din ele favoresc ideile celor 10 condițiuni ale sinodului electoralä dela 1868. Împärtășim inse și noi dorința autorului

din precuvintare, că „să se lăfescă numai cunoștința despre trecut, că împreună cu ea se va lăfi și alipirea către toate instituțiunile cele bune ale bisericii noastre.”

La 1872 s'a ținut cel de întâiu sinod provincial, era la 1882 fu ținut al doile. Decretele acestor două sinode sunt produsele cele mai frumoase și mai dezvoltate pe terenul dreptului și disciplinei bisericii noastre. De când au apărut decretul aceste, de atunci în toate cele patru diecese ale provinciei mitropolitane de Alba-Iulia s'a introdus în multe privințe o uniformitate în tractarea afacerilor bisericesci, carea mai înainte nu a existat nici când.

Între produsele, cari tracteză instituțiunile bisericesci merită amintire un tractat despre sinode de Dr. Gregoriu Silași publicat în numărul 1—5 din „Sionul român” 1865. Autorul înse a consultat mai numai isvóre latine. Mai departe de nu puțină valoare sunt și „Instituțiunile dreptului bisericesc” de Dr. Ioan Rașu. Blașu 1877, în cari se cuprinde și o sinopsă a Pravilei.

Fără nici o valoare sunt înse scrieri ca de exemplu Memorandul Gherlanu dela 1882. Numai în scrieri superficiale de natura acestuia se pot afla aserțiuni, că de pilda aceea că „în biserica gr. orientală se țin sinode mestecate regulat în state constituționale” (pag. 13). România de pildă este stat constituțional. Unde sunt înse în ea sinodele mestecate, cari „se țin regulat”? Asemene Austria, asemene Grecia și așa mai departe.

Produse de valorea memorandumului acestuia au apărut destule mai cu samă prin foie până chiar și în timpul mai nou.

De când s'a înființat foia din Blașu „Unirea”, dară mai cu samă din 1892 în organul acesta s'au tractat mai multe cestiuni referitoare la instituțiunile noastre bisericesci.

Îndreptări.

Pagina 15 șirul 23 după cuvântul: *seniorum* este a se adauge: *et pastorum valachorum*.

Pagina 20 șirul 19 în loc de: *isterice*, este a se ceti: *istorice*.

Pagina 35 șirul 12 după cuvântul: *instituendi* este a se adauge: *querelas*.

Pagina 45 șirul 30 în loc de: *a căru* este a ceti: *a cărei*.

Pagina 46 șirul 11 în loc de: *celă pucină trei archierei*, este a se ceti: *doi sea trei archieri*.

Pagina 48 Nota 3 după cuvântul: *Constitutiones*, este a se adauge: *Partea I*.

Pagina 51 șirul 12 în loc de: *însuși Sava*, este a se ceti: *și un Sava*.

Pagina 129 șirul 29 în loc de *Georgiu Rakotzi*, este a se ceti: *Mihai Apafi*.

Pagina 144 Nota 1 șirul 2 în loc de 1890 este a se ceti: 1840.

Pagina 263 Nota a 2-a cuvântul *ămăit* este a se ceti: *Anthonismos*.

Pagina 320 șirul 2 în loc de: *κοσμικός* = este a se ceti: *κοσμικός*.

Alte greșeli mai mici de tipari cetitorul binevoitoru ușor le pôte observa și îndrepta.

